

GÁRDONYI GÉZA

KÉK PILLE

**VÁLOGATOTT ELBESZÉLÉSEK
1888-1922**

**Válogatta és sajtó alá rendezte
OLÁH LÁSZLÓ**

TARTALOM

AZ ÁRVA LEGÉNY
A PISTA GYEREK TITKA
ILYENEK A VADÁSZOK!
MI AZ A SZERELEM?
HORDJ MAGADNÁL TŰZET
ANNUSKA APÁCA LESZ
HAT TITKOS KIS LEVÉL
MARI NÉNI MEG PISTA BÁCSI
A LÁMPÁS
A RISKÁ
KI ETTE MEG A MÁJAMAT?
A KÉTFÉLE NÓTA
A BARBONCÁS
KÉK PILLE
EBÉD A KÖRTEFA ALATT
ANDRÁS MEG A KUTYÁJA
MEGTÉRÉS
A MEZSGYEKŐ
TANÁCSKÉRÉS
KEVI PÁL HALÁLA
A NAGY EFF
A TÖRÖK BANKÓ
A HÓPEHELY
BÜNTÁRGYALÁS
MICÓ
A BOR
MINEK A PÉNZ?
AZ ABLAK
A PARASZTLEÁNY
KÉT KATICABOGÁR
EGY SZÁL DRÓT
A SZÜRKE
BÓDI MEG A HÚGA
FEKETE NAP
A KISGRÓF
VERON
ERDEI TÖRTÉNET
DUGÓHÚZÓ
A PAPA NEM ÖRÜL
SZÉP ASSZONY A KOVÁCSNÉ!
A VASTYÚK
AZ ÓRÁS MEG A KUTYÁJA
A PÉK ÓRÁJA
MESSZE VAN ODÁIG
MIKOR A CSŐSZ ÜNNEPET CSAP
A NYUGALOM ÉDES KENYERÉN
A HORTOBÁGYI ORGONA
NE HALJ MEG, FÁBIÁN
FŰTŐÉK
MEGÉRKEZETT

AZ ÁRVA LEGÉNY

Hallod-e Zsófi, szavam volna hozzád...

Úgy reszketett a szálas, erős legény, mikor ezt kinyögte. Még a susogó szellő is elhallgatott a falombok között, az égen járó hold is mintha megállt s rábámult volna Pala Ferkóra, mikor ezt kimondá.

Tuba Zsófi akácfalevelet tépdesett fehér ujjával. Azon találgatta, hogy mit szóljon a szóra, hiszen eddig nem volt hozzá szava a legénynek, csak csókja, sok édes csókja - s a csókra olyan könnyű a felelet!

Fölöttük a fehér nyárnak ezüstös levelei is remegtek, mindnyájan remegtek, mikor Pala Ferkó ezt kimondotta, s olyan nehéz volt a levegő!

- Hát csak mondd! - felelt végre a leány, s eldobta kezéből a falevelet, aztán a köténye fodrával kezdett babrálni.

Pala Ferkó hátrasimítá ujjával hosszú, fekete, göndör haját, azután megfogta a leánynak puha, fehér kezét, és belenézett két ragyogó szemével annak a szemébe.

- Hát ugye, hogy szeretsz...

- Szeretlek, szeretlek - felelt idegesen a leány.

- És hogy én is szeretlek, de nagyon...

- Azt tudom!

- Hát elvennélek én, Zsófi!

Olyan elszántsággal mondta ezt a legény, mintha legalábbis azt mondta volna: „Kivetem érted a világot sarkaiból!” - S a legény szíve erősen dobogott. A szellő zúgni kezdett a fű között, a hold elbújt egy felhő mögé, a falevelek még jobban reszkettek, s a magas fűszálak úgy ingatták a fejeiket, mintha nagyon rosszallának ezt a dolgot.

- Bolond vagy te, Ferkó! - felelt kisvártatva a leány - hiszen nem mehetek én hozzád!

- Ugyan miért?

- Nincs neked se apád, se anyád, a nevedet is más adta kegyelemből, talált gyerek vagy, úgy dobtak el, mit mondana a világ ehhez, azt mondaná: „Lám, a gazdag Tuba István lánya sehonnaihoz ment feleségül.”

A leány zihált, kapkodott a lélegzet után, mikor ezt kimondta, aztán elkapta a kezét, hátrább lépett, lassan elindult, sietve ment tovább, később pedig futott.

A legény ott maradt a kövön a nagy nyárfa alatt, nézett hosszan, merőn maga elé.

Arca kifehérett a sötétségből, nem volt annál fehérebb a patyolat ingujja.

Az erdő mélyén felzúgott a szél, s ingatta, tépte a lombokat.

- Bort ide, száz akót! - kiáltott a Keszeg-csárdában Pala Ferkó, s olyat vágott öklével a hosszú fenyőfa-asztalra, hogy a széles üveglámpás a borosüvegekkel együtt táncolni kezdett rajta.

- Nini, a Ferkó! - szóltak bámulva a legények, s mindegyik nyújtotta eléje a poharát.

- Sohse voltál itt!

- Azért jöttem!

- Sohse ittál bort!

- Ma iszom!

- Tán megnyerted a nagy lutrit!

Pala Ferkónak ajkán volt a szó: „Elvesztettem az életemet!”

De nem mondta ki.

Elfogadta a poharakat. Ivott mindegyikből. Aztán ő is töltött mindegyikébe, s koccintott velük.

A sarokban cigányok voltak. Rázendítették a csárdást: sírt a hegedű, visongott a klarinét, morgott a bőgő, s a cimbalom cifrákat penegett a nótába.

Pala Ferkónak átkozott jó kedve volt. Kiállt a középbe, s ott táncolt egy nagy üveg borral.

A legények nem tudtak hova lenni örömükben. Olyan jókedvük kerekedett, mintha valami nagy szerencse érte volna őket.

De ki az ördög is hitte volna, hogy ez a Pala Ferkó ilyen víg cimborá tud lenni, hiszen úgy táncol ez, hogy az urak se különben, s úgy iszik - mintha egyebet se tanult volna.

Hajnal felé el volt ázva mind.

Ott feküdtek szanaszét a földön és a lócákon.

A primás is be volt rúgva. Odalökték a búbos mellé, ott is maradt; a lába feljebb volt, mint a feje, de azért aludt. Keresztben feküdt rajta a nagybőgős a bőgővel együtt. A klarinétos sem győzte már szusszal. Lekuporodott a sarokba, ott aludt. A kontrás szétterpeszkedve feküdt a földön, mint a megcsapott béka, a kezében egy összetörött hegedűnek a nyaka - úgy aludt, mint a föld.

A csárdában csak ketten voltak ébren: Pala Ferkó és a cimbalmos.

Ferkó rákönyökölt az asztalra. Fehér arcába belesütött a lámpa. - Hosszú, fekete haja ráomlott kezére.

- Melyiket játsszam, Ferkó? - kérde a cimbalmos.

Ferkó belebámult a lámpába, csak néhány perc múlva felelt:

- Azt játszd, ha tudod, hogy: „Kitették a holttestet az udvarra!”

A cimbalmos egy mély futammal kezdett mélázni e szomorú nótán. Aztán erőteljesek lettek a futamok, s úgy zokogott a cimbalom, mintha értette volna, hogy ez egy temetés nótája, egy árva legény temetésére csinálta a fájdalom, egy olyan árva legényére, akinek nem volt sem apja, sem anyja, aki siratta volna, sem szeretője, aki ráborult volna a koporsójára.

Nagyon szép dal ez, egész egy történet, s olyan szomorú, mintha ezzel szokták volna temetni az apátlan, anyátlan, boldogtalan szegénylegényeket!

A cimbalmos eljátszotta háromszor, aztán elnyomta ujjáival a húrzengést, s felnézett.

Ferkónak még fehérebb volt ekkor az arca. Csendes, bágyadt hangon mondá:

- Csak ezt játszd mindig!

És a cimbalom újra sírni, zokogni kezdett. A falon árnyak lebegtek. Künn a vihar tombolt. A szél ott sóhajtott az ablaknál, s csapkodta az üveghez az elrablott nyárfaleveleket.

Sokáig játszott a cimbalmos: ismételte, meg elől kezdte a nótát; néha egy-egy szakot valami névtelen, szomorú ábránddal helyettesített, aztán egyszer csak megint befejezte a dalt, s végigsimította ujjával a zengő húrokat.

Pala Ferkó már akkor nem nézett reá nagy fekete szemeivel; feje oda volt omolva két izmos karjára; fekete selyem haja alól csak a keze fehérlett elő.

A cimbalmos azt hitte, alszik.

Pedig nem aludt.

Rézzel cifrás kis kése szívébe volt ütve - halva feküdt már akkor az árva legény.

A PISTA GYEREK TITKA

Hét vármegyében nem volt senkinek olyan duhaj, mulató fia, mint az öreg Tajkosnak.

Csupa tűz, csupa elevenség volt a gyerek, „rossz, mint az ördög!” szokta az apja mondani.

Tizenhat városban végezte a fiú a gimnáziumot. Sehol sem bírták ki tovább fél esztendőnél, ki kellett csapni.

Mikor a jogakadémiára ment, nem volt olyan hét, hogy a nevét ne lehetett volna olvasni a *Budapesti Hírlapban*: tüntetés, párbaj-affér, sportbravúrok napirenden voltak; most egy hamiskártyást dobott ki az ajtón - holnap asszonyt szöktetett, aztán megverekedett a férjjel, megint visszajött Budapestre, földhöz vágta a Renz-cirkusz legerősebb akrobatáját, s így ment ez végtelenül.

Az öreg Tajkos nagyon elkeseredett ezek miatt, de hiába ment le Budapestre, sohasem találta meg a lakását, hiába írt neki szemrehányó leveleket, a fiú olyan humoros válaszokat adott, hogy az öreg halálra kacagta magát.

Az az egy megvolt a fiúban, hogy adósságot nem csinált soha, megelégedett azzal a száz forinttal, amit az apja havonként küldött neki.

Egyszer aztán a lapok nem írtak Tajkos Pistáról semmit, még csak a rendező bizottságok között sem lehetett olvasni a nevét.

Az öreg Tajkos egynéhány hónapig türelmetlenkedett, azután írt, könyörgött a fiának, hogy mi az ördögöt csinál, talán baja van, talán beteg, talán nem elég a havi pénz.

A fiú visszafelelt, hogy nem csinál semmit, csak dolgozik, mint más becsületes ember, nincs öneki semmi baja, csak az étvágya erős, a pénze meg nemhogy kevés volna, sőt inkább nagyon is elég.

De már erre nagyon is megijedt az öreg, mert igen rossz jel az, hogy a fiún javulás mutatkozik, bizonyosan hiba van ott a kréta körül.

Írt egy bizalmas levelet az akadémia dékánjának, elmondta a levélben, hogy igen aggódik, mert Pista az ő egyetlen fia, szép birtok és vagyonos menyasszony vár rá; nem bánja, ha rossz is a fiú, csak amúgy ne romoljon el; nem bánja, ha nem is tanul, csak amúgy ne legyen baja - megélhet az a tudomány nélkül is szépen.

A dékán válasza harmadnapra megérkezett. Csak ennyi volt:

Uram!

Az ön Pista fia három hónap óta az akadémiának legpontosabb, legkomolyabb és legsebb reményekre jogosító hallgatója.

De már erre még inkább megijedt az öreg úr. Bizony ne legyen az ő fiából szobapenész! Nem akar ő belőle könyvkukacot nevelni! Éljen úgy, mint más becsületes ember; tudomány nélkül! Majd bizony, hogy még elsorvadjon, mint az agár, pápaszemet hordjon, mint a professzorok, meggörcsüljön, mint a templomi vak kódis - de már ennyire nem hagyja sülyedni!

Befogatott a négylovasba, telirakatta a ládát sonkával és töpörtyűs pogácsával, aztán átszaladt a szomszéd birtokoshoz, hogy hadd menjen vele az Evica is, a Pista leendő felesége, akivel már születése előtt eljegyezték.

Hanem a szép kis menyasszonynak éppen migrénje volt, nem mehetett. Tajkos bácsi pedig nem akart addig várni; égett talpa alatt a föld!

Beült hát a hintóba egyedül és elhajtattott.

Nyolc óra előtt már ott állott az akadémia előtt, várta a fiát.

Mikor a hollós templom tornyán kongani kezdett az óra, egyszer csak látja jönni a deli termetű szép ifjút, megismerte már messziről, pedig most a kalapja nem volt félrevágva, a bodros nyakkendő hiányzott az álla alól, szivar nem volt a szájában, sétapálca sem a kezében, a mellette elmenő hölgyekre nem nyújtott nyakat, s nem vágott monoklit.

Az öreg úr eléje sietett, s így kiáltott:

- Pista!

Hozzá akarta még tenni: „Mi lett belőled?” de a viszontlátás öröme elfojtotta szavát.

A fiú meghökkent, némi pír futotta be az arcát, de azért látható örömmel ölelte át az öreget.

- Hát mi bajod neked, hogy olyan jó lettél?

A fiú komolyan felelt:

- Hát baj az édesapámnak!

- Hogy a pokolba ne volna baj, hát azt érdemlem én tőled, hogy elrontsd magadat? Hát nem küldök én neked elég havi pénzt, mért nem mulatsz, mért nem vered földhöz az akrobatákat, mért nem hívod ki versenyre az úszómestereket. Ha a nyakad kitörik, azt nem bánom úgy, mint ha nyavalyás filiszter lesz belőled. Viszlek haza, légy paraszt, légy úr, házasodjál meg!

- De nem megyek ám!

- Hát mért?

- Majd megtudja.

- De én akarom.

- Sajnálnom, ha megharagudnék érte, de maradnom kell.

- Kell?

- Muszáj!

Ezt oly határozottan mondá a fiú, hogy az apa nem merte megújrázni a parancsot.

- Adósságod van talán?

- Egy krajcár sincs.

- Valami becsületügy?

A fiú egy pillanatig gondolkodott, azután így felelt:

- Olyanféle!

- Soká tart?

- Talán örökké!

Az öreg urat elfutotta a méreg, arca kiveresedett, szemei égtek:

- Sohasem akarsz hazajönni?

A fiú gondolatokba merült, azután csendesen felelt:

- Talán-talán.

- Hát beszélj, vagy nem voltam én neked mindig jó apád. Ha valami bajod van, szólj, én kisegítlek.

- Igazán megtenné ezt - kérde mohó örömmel Pista, de csakhamar ismét elkomolyodott.

- Pénz kell? Talán sok? Mindegy: adok.

A fiú mélázva ingatta fejét.

- Hát beszélj! Mit tehetek érted!

- Jó szív kell nekem, apai jó szív.

- Hát nem bízol?

- Valami keveset!

- No hát ki vele!

A fiú bizalmatlanul nézett az apjára, azután hirtelen lesütötte a szemét, és ujjaival a kezében tartott könyv lapjait kezdé gyúrni. Azután gyorsan rátekintett ismét az apjára, és bátortalanul felelt:

- Megházasodtam!

Mintha a mennydörgős mennykő csapott volna le az öreg Tajkos előtt, úgy megijedt.

Kezével maga elé kapott, s jó, hogy közel álltak a falhoz, mert az öreg hanyatt esett volna.

- Meg-há-za-sod-tál? - ismétlé az öreg, mintha egyszer nem hinne füleinek.

- Úgy van, apám! - felelt a fiú rezgő hangon, és szemében könnyek csillogtak.

- Te?

- Én.

Aztán egyszerre büszkén emelte föl a fejét, és férfias szilárdsággal szóla:

- Nos? Mi van abban! Talán felgyújtottam a világot, vagy akasztófára vagyok érdemes.

- És kit vettél el?

- Egyszerű, becsületes leányt; árva volt és szegény, sem apja, sem anyja, szeretett engem és én elvettem.

- Hát a menyasszonyod?

- Az a migréne-nyavalyás kisasszony? Sohase kellett!

- De a család?

- Nem törődöm vele!

- A vagyon...

- Megkeresem a kenyeremet!

Az öreg úr bosszúsán bökölte botjával a kövezet repedéseit.

- És az én beleegyezésem!?

- Az kell csak a boldogságomhoz.

- Mért nem kérted előre?
- Mert tudtam, hogy nem adja.
- Tudtad, hogy nem akarom szerencsétlenségedet.
- Boldog vagyok!
- De az Isten szerelmére, hát miféle leány az, akit elvettél?
- Mondtam már, hogy árva, se pénze, se családja, se neve.
- Neve sincs? - hörgé az öreg.
- Úgy van: törvénytelen leány.

Ezt oly elszántsággal mondta a fiú, mintha az égbolt leszakadására is készen állana.

Az öreg tiltó mozdulatot tett a kezével, azután rekedt kiáltás tört ki ajkain s összerogyott.

Pista fiákerba vitette az apját, s a legközelebbi orvoshoz hajtatott.

Ott az öreg úr csakhamar magához tért, végigsimítá kezével homlokát, aztán mikor a fiát meglátta, így kiáltott reá:

- Menj!... Ne lássalak többé. Légy átkozott!

S visszadőlt ismét színehagyottan, elkékülve.

Az orvos kijelenté, hogy a beteget kímélni kell az izgalmaktól.

Pista lelkében megrendülve, halvány arccal távozott.

Egy hónap múlva Pista ezt a levelet kapta apjától:

Fiam!

Sokkal inkább szeretlek, hogysem örökre el akarnálak taszítani magamtól, és örömet hiszem, hogy te is szeretsz engem, és visszatérsz hozzám.

Ballépésedről kívülem nem tud még senki. Látod, a mi őseink derék, becsületes emberek, s mind jó hazafiak voltak!

Te vagy az utolsó sarjadék; azt hittem, tebenned újra fölvirul családunk, s én boldog nagyapa leszek. Hát azért őriztük oly féltékenyen nemes, romlatlan vérünket, hogy egy sehonnai vérébe oltsuk azt! Vagy kihalt belőled a családi büszkeségnek minden érzete?!

Fiam! Édes fiam! Kerüljön bár az egész vagyonomba, de bontsd szét azt az aljas köteleket, emelkedjél ki a sárból, jöjj haza őseid fészkébe, és nőülj meg itt, vedd el, akit akarsz.

Térdeimen állva kérlek én, az apa, téged, a fiút, az ős Tajkosok szíve szól hozzád az én ajkaimon keresztül: jöjj haza - hiszen amúgy jó anyád sem nyugodhatik békén a sírban.

Ha pedig makacs maradsz, és sem az ősi vér, sem anyád emléke, sem az én könyörgésem nem indítanak meg, akkor ez az utolsó szavam hozzád: kitagadlak! megátkozlak! nem ismerlek többé!

Tajkfalvi Tajkos Boldizsár.

A levélbe ezer forint volt burkolva, s egy aláírt utalvány bármilyen összegre a pesti bankhoz.

Néhány nap múlva az öreg úr megkapta a választ. A fiú leveléhez oda volt mellékelve az apa levele, az ezres és az utalvány. A fiú így írt:

Kedves apám!

Őseim bizonyára nem úgy gondolkoznak, mint te, s boldogult jó anyám örömmel látja felülről az én nagy boldogságomat.

Feleségem nem tehet arról, hogy született, s éppúgy nem bűne neki a „törvénytelen” jelző, mint nekem nem érdemem a törvényes.

Ez a szerencse dolga!

Elég nyomorult a társadalom, elég silány a törvény, hogy századunkban a gyermeket bünteti az apa vétkéért; s még nyomorultabbak azok, akik a barmok szerint, a születés után osztályozzák az embereket.

Ha látnád, milyen jó, szép és kedves! Ha tudnád, milyen angyal, s hogy engem milyen boldoggá tesz, bizonyára te is másképpen gondolkoznál!

„Aljas” köteléknek nevezed viszonyunkat - csalódol: égbe emelő szárnyakat ad ez nekem. Én nem tudok nélküle élni, s inkább viselem érte a szegénységet, inkább dolgozom a napi kenyérért, hogysem lemondjak róla és a kis angyalról, akivel ezelőtt két héttel ajándékozott meg.

Én nem szórom vissza átkaidat apám - igazságtalan vagy, de nem rossz-szívű.

Itt küldöm tisztelettel vissza a pénzedet, a boldogságom nem eladó.

Fiúi szeretettel.

Pista.

Az öreg úr néhány hónapig hallgatott, gondolta, hogy majd megtöri a fiút a nyomor.

De hasztalan várt.

Ekkor újra írt, kérve és követelve.

Levele minden kísérő sorok nélkül érkezett vissza.

A következő levelet már fel sem bontotta a fiú.

Pista egy meleg nyári nap délutánján sietve ment haza.

Amint belép a hús folyosóra, úgy tetszik neki, mintha szobájában beszédet hallana.

Önkéntelenül is megáll az ablaka előtt, és betekint a csipkefüggönyök között.

A tiszta kis egyszerű szoba közepén ott alszik a gyermek a bölcsőben. - Két pufitos arcáján rózsaszín mosoly, kis fehér kacsói a bölcső nádfonadékára vannak fektetve.

Föléje boldog mosollyal hajlik a fiatal nő aranyfürtöktől árnyalt fehér arca, s ott áll az öreg úr is: egyik szeméből a könnyet törli zsebkendőjével, a másikkal a kis alvót nézve, így gügyög:

- Istenem! Istenem! milyen gyönyörű is ez a kölyök!

ILYENEK A VADÁSZOK!

Minden decembernek az első vasárnapján Jánosffy Jánoshoz utazom.

Jánosffy Jancsi régi jó barátom. Együtt nőttünk a tudományok mezején. Bizony, nem vittük sokra. Ő paraszt lett, de legalább van pénze; én meg úr lettem, de pénzem nincs soha.

Most, hogy nála voltam, azzal ver föl hajnalban, hogy keljek föl, mert medvét jelentett a kerülő.

- Vigye a manó a medvéket - feleltem, azaz hogy csak jeleztem a kezeimmel.

Mert tudnivaló, hogy Jánosffy Jancsi siket. Annyira siket, hogy mikor a nyáron belevágott a mennykő a granáriumába, az ajtó felé fordult, és azt mondta:

- Szabad.

Azt hitte, kopogtattak.

Hát mondom, nem éreztem semmi kedvet a medvevadászathoz. Már tavaly kijelentettem neki, hogy hagyjon engem békében a vadállataival, vagy pedig hozasson becsületes puskát; Jancsi-nak ugyanis öt puskája van, de azok közül négy a Rákóczi-fölkelésből való. Az egyik pláne arról nevezetes, hogy a trencsényi csatában hátrafelé sült el: de hogy melyik puska volt az, Jancsi már elfelejtette.

- Jancsival nem, lehetett beszélni. Ő azt hitte, hogy az Isten minden embert vadásznak teremtet, és hogy nagyobb esemény nincs a világon, mint ha medve van a Horgos-erdőn.

Nekiöltözködtem hát nagy kedvetlenül. Kiválasztottam a legkönnyebb kováspuskát. (Legalábbis tizenhat kiló volt.) Az övembe három tört akasztottam meg egy buzogányt; a zsebembe meg bedugtam egy kétkötetes Jókait.

Mert úgy szoktunk vadászni, hogy Jancsi reggeltől estig dühös türelemmel a semmit lesi; én pedig behúzódom a bundámba, és regényt olvasok.

Most is úgy történt.

Jancsi a szakadék partján foglalt állást; engem pedig egy távolabb eső kökénybokor mellé küldött.

A kerülő bement a hajtókkal az erdőbe.

Letettem magam mellé a kováspuskát, és beleguggoltam a bundámba. Szivarra gyújtottam, és miután kellőleg kiördög-adtáztam a bosszúságomat, hozzáfogtam a regényolvasáshoz.

A levegő csípős volt. A völgyben könnyű köd ült. Jancsi mozdulatlanul állott tőlem körülbelül ötven lépésnyire.

Olvasás közben arra gondolok, hogy nincs fa a közelemben; és ha a medve előbukkan, nem tudok hová mászni.

Körülnézek, hát látom, hogy egy hajításnyira tőlem valami köpűforma alkotmány sötétlik. Vagy kukoricahalom, vagy csőszkunyhó.

Annál jobb: bizonyosan van benne szalma is; behúzódom és megcsalom a Jancsit.

Fölvettem hát a puskámat, és hogy Jancsi észre ne vegye, a buckák mögött ellappangva, a jelzett hely felé tartottam.

Szalmakunyhó volt.

Alig vagyok tőle öt lépésnyire, egyszer csak durr! nagy lövés hallatszik.

És elfütyül a fülem mellett a golyó.

- Megbolondultál - kiáltottam.

Durr! - hangzik a második lövés is, és belecsattan a Rákóczi-puskám csövébe.

Szaladásra fogom a dolgot, és egy-két ugrással benn termek a kunyhóban.

A bundám béléséből lehasad egy darab az ajtófán. Visszafordulok és föl akarom venni, de Jancsi megint rám dupláz.

No, ennek a fele se tréfa.

- Mit tegyek? Ha kidugom a fejemet, belelő. Ha bennmaradok a kunyhóban, rám gyújtja.

Sok időm nem volt elmélkedni. Kitoltam a kunyhónak a túlsó oldalát, és hogy Jancsi ne lásson, az árokba ugrottam.

Persze hazamentem.

Etelkának, a Jancsi feleségének, azt mondtam, hogy meguntam a lesést. A jó lélek csaknem felsikoltott, mikor a szép, városi bundám bélését meglátta.

- Összevarrom - szólott, az asztalfiókjában keresgélve.

- Ne bántsa - feleltem -, majd holnap megkeresem a foltját.

És a kanapén végigheveredve, olvastam regényt neki is.

Napszállat után megjön a Jancsi. Az orra veres, mint a paprika. A szemei ragyognak.

- No, hol a medve? - kérdezzük tőle.

- Mi?

- Hol a medve?

- Dehogyis vagyok kimelegedve.

- Hol a medve? - ordítom a fülébe úgy, hogy az ablakok rezegtek.

- Várjatok - felelt -, míg kifújom magamat - nagy dolog esett velem.

Levetkőzött, azután beöntötte a forró borlevest.

- Hát - szólott ekkor - nagy napom volt: félig megöltem a medvét. Kár, hogy hazaszöktél. Épp a te irányodban jelentkezett, alig egy félóra múlva.

Óriás nagy barom volt. Lehetett egy ölnyi magas. Akkor vettem észre, mikor csöndes-nyugodtan a csőszkunyhó felé ballagott.

Ráeresztek egy lövést, és el is találom a hátulsó bal lábát. Kínosan felbőg, és sántítva menekül a csőszkunyhó felé.

Rádurrantok másodszor is.

Az én medvém, eltűnik a kunyhóban.

Megvagy, mackó - gondoltam.

Belökök hamarosan két patront a puskámba, és a csőszkunyhóhoz futok.

Várt a gonosz. A fejét kidugta. Ráduplázok. Visszahúzódott. Megint megtöltöm a puskámat, és dirr-durr, beeresztem a két lövést az ajtón.

A medve dühösen morog odabenn.

Benézek hozzá, hát látom, hogyan tépi a szőrét, és dugdossa be vele a sebet. Mert úgy szokta a medve.

Megint töltök, és megint belövök raja.

Erre felordít az állat, és dühösen kiugrik.

Két lábra áll. Három fejjel magasabb, mint én. A két szeme, két tüzes golyó. A szája habzik. Az agyaráit csattogtatja, és a két első lábát égnek emelve rohan rám.

- Jézus Mária! - kiáltja Etelka.

Jancsi rendületlen komolysággal folytatja:

- Elgondolhatjátok, hogy nem volt időm többször megtölteni a puskámat. Rád gondoltam, édes Etelkám és az Istenre. Majd ennek kiáltok egyet, de nem látom persze sehol. Gondoltam is, hogy hazaszököl. No azzal előkapom a törömet, és elszántan várom, hogy a medve rám borul.

Nem is késett. A fogaival rémesen csattantva rohant rám.

Én hirtelen leguggolok, és belédöföm a törömet.

- És szíven találtad? - kérdi Etelka.

- Mi?

- Megölted?

- Dehogyan lőttem, mondom, nem volt időm löni.

- Azt kérdi a feleséged - harsogtam a fülébe -, hogy megölted-e?

- Nem. A szúrásom a hóna alá siklott, összeöleleztünk. Én látva azt, hogy eltévesztettem a szúrást, oly erővel fogtam át a derekát, hogy a bordái hallhatóan ropogtak. A medve nem tudta használni a körmeit, de én se a kezeimet. Így tartottuk egymást átkarolva tovább egy óra hosszánál. A medve forró lehelete szinte égette az arcomat. Bizonyosan harapott volna a fene féreg, de annyira nyomtam a fejemmel a fejét, hogy nem tudott mozdulni. Folyton azon reménykedtem, hogy majd csak előjönnek a hajtók és agyonverik, de bizony hiába vártam.

Végre is éreztem, hogy az erőm lankad. Vagy én halok meg, vagy a medve - gondoltam. Eleresztettem hát hirtelen, és visszaugorva a törömhöz kaptam. Ebben a pillanatban, mit gondoltok, mi történt?

- Agyonlőtte a kerülő.

- Dehogyan. Hátat fordított, és a szalmakunyhót áttörve elfutott. Mikorra megtölthettem a puskámat, el is vészett a szemem előtt. Mármost képzelhetitek, mennyire bosszankodtam. Legalább az egyik lábát szerettem volna levágni. Hanem azért mégis hoztam róla egy emléket.

- Mit?

- Mit?

- Itt van. Nehogy azt higgyétek, hogy meséltem.

Azzal Jancsi kibontotta a tarisznyáját, és nagy diadalmasan elénk vágta a bundámból kiszakadt bélésdarabot.

MI AZ A SZERELEM?

Egy csöpp tinta belehull egy pohár vízbe. A víz attól megfeketedik.

A csöpp tinta az volt, amellyel Schopenhauer *az élet semmiségéről és gyötrelméről* szóló fejezetet írta. A pohár tiszta víz az időben az én lelkem.

Én akkor húszéves voltam.

Egy essős őszi napon az említett könyv feküdt előttem meg a csanaki kukoricaföldek számadása.

A kukoricával akkor foglalkoztam, mikor a tisztartó is bent volt az irodában, Schopenhauerrel pedig akkor, mikor egyedül maradtam.

Elvégre is fizetéstelen írnok voltam. Az apám azért tett ebbe a gazdaságba, hogy lássak és tapasztaljak, s amit itt tanulok, a magunk kis birtokán hasznát vegyem.

De én csak a filozófiát szerettem, s különösen Schopenhauert.

Hát olvastam Schopenhauert.

Az ajtókilincs megcsappant.

Schopenhauer becsúszott a kukoricaszámadások alá.

Nem a tisztartó lépett be, hanem a leánya.

Ez a leány engem idegessé tett.

- Már meg mi jutott eszébe? - kérdeztem komoly hidegséggel.

Megállt előttem, mint a gyermek a tanítója előtt. Félénken nézett rám, és hogy a zavarát leplezze, a vonalzómat vette a kezébe.

- Haragszik rám? - kérdezte, az állát a vonalzóra támasztva.

- Nem. Ilka. De lássa, maga már két hét múlva tizennégy éves lesz, és még mindig olyan gyerekes, olyan... csirke!

Korához képest fejletlen volt a leány: nem látszott többnek tizenkét esztendősnél.

- Ma az utolsót kérdezem - esdeklett, összetéve a kezeit.

- Hallgatom - feleltem türelmetlenül.

- Hát tudja-e, én már három regényt olvastam - szólott bizalmas melegséggel.

- Csak a dologra, kérem.

Rám emelte okos kék szemét, azután körülnézett, és olyan hangon, mintha zabról vagy árpáról volna szó, kérdezte:

- Azt mondja meg nekem: mi az a szerelem?

Ha nem Schopenhauer kavargott volna bennem, talán nevettem volna ezen a naiv kérdésen.

Így azonban komolyan feleltem:

- A szerelem két különmű egyén pozitív és negatív villamosságának ösztönös találkozása.

Tágra nyitott szemekkel, mereven nézett rám a kíváncsi leány. Minden szavamat nyelte a tekintetével, s azután mintha még egyszer át akarná gondolni a szavaimat, mozdulatlanul, némán állt előttem.

- Nem értem - felelt végre olyan arccal, amelyből látszott, hogy sírni szeretne.

- Hát jól van, megmagyarázom más szavakkal. A szerelem színes, kápráztató szivárvány egyik szívtől a másikig. Vagy mondjuk: láthatatlan, de fölötte élvezetes táplálék, amelynek első falatja meg van cukrozva, az utolsó falatja pedig meg van mérgezve.

Láttam, hogy megint nem ért. Hogyan is értett volna, mikor magam sem értettem, amit mondtam neki. Fontoskodtam és nagyképűsködtem, ma már látom. És elutasítóan néztem reá.

Nem mert már szólni, csak összetette két kis sovány kezét, úgy könyörgött némán.

- Ilka - feleltem türelmetlenül -, magának *nem illik*, hogy azt kérdezgesse: mi az a szerelem.

S tekintetemben, hangomban benne volt az is; hogy lehet valaki annyira ostoba!

Megrezzent.

Az ibolyák harmatba borultak. Két kis kezét az arcára borítva, fordult ki a sötét kancelláriából.

Szinte megbántam, hogy olyan nyers voltam. Ki gondolta, hogy ilyen gyöngé. No, de annál jobb: nem fog annyiszor alkalmatlankodni.

Ezt eltaláltam. Ilka haragudott. Szinte sápadt volt a bosszús elégedetlenségtől, mikor ott ült velem szemben az ebédlőasztalnál. Töltöttem neki vizet: nem itta meg. Megkínáltam pogácsával: nem fogadta el.

Hát én meg nem bántam.

Ettől a naptól fogva nem beszélünk egymással.

Nem tűnt ez föl senkinek, mert én abban az időben fagyos nyugalomba voltam süllyedve. Csak hivatalos érintkezésekre alkalmaztam a beszélőképességemet.

Néhány hét múlva Ilkát elvitték a háztól. A mérnök bátyja Svájcba költözött valami alagút-fúráshoz, s magával vitte a családját és Ilkát is, hogy ez megtanuljon franciául.

Az elutazása annyira kedvemre való volt, hogy az utolsó napon félig gúnyosan, félig enyelegve, így szóltam hozzá:

- Béküljünk ki, Iluska. Úgyse látjuk egymást egy esztendeig. Az alatt az egy esztendő alatt kegyed olvashat sok regényt, és azokból megtanulhatja, mi az a szerelem.

Sokkal inkább fel volt izgatva az utazási előkészületektől, hogysem észrevette volna, milyen kicsinynek tartom. Az hatott rá - úgy vettem észre -, hogy azt mondtam: béküljünk ki.

Mulatságos komolysággal nyújtotta a kezét, és így felelt:

- Nem is haragudtam, *írnok úr*.

- Miért nem mondja: *bácsi*?

- Hát *bácsi*, ha úgy tetszik.

És elmosolyodva kérdezte:

- Fog nekem írni?

- Írni? Én?? Kegyednek?? Miért???

- Hát ha valamit *kérdezek*.

- Nem.

- Ön kegyetlen.

Ezt hirtelen, haraggal mondta. Végignézett rajtam, és otthagzott.

Hogyne! - gondoltam. - Majd bizony még Svájcba is felelgessek, hogy miért nincs a hálnak füle? és hogy a kanári madarak mitől sárgák?

Elutazott.

Levelet csak egyszer írt: a nevem napjára. Annak is csak a borítékán volt írás, belül a névjegye. Ez volt az összes érintkezésünk a kisasszony francia esztendeje alatt.

De azért a szülőihez írt levelekből minden lépését tudtam.

Megírta, melyik napon vette fel az első hosszú ruhát; mikor volt először színházban; hogyan tanult meg korcsolyázni, s hogy egyszer nyoszolyólány is volt egy fiatal mérnök esküvőjén.

Minden hónapban küldött egy fényképet. Azokon lehetett látni, hogy franciául sokkal gyorsabban fejlődik, mint ahogy magyarul fejlődött. Sovány kis arca meggömbölyödött, s a hosszú ruha nagy leánnyá tette. Minden fényképen mosolygós volt az arca. A szülői örültek ennek. Azt mondták, hogy jól érzi magát, azért mosolyog. Csak én vontam vállat. Hiszen tudnivaló is, hogy a fotográfus szokta figyelmeztetni erre az embereket.

Különben nem sokat törődtem vele, habár a család előtt tisztesség okáért azt kellett mutatnom, hogy én is érdeklődöm a sorsa iránt. Ezt egyszer, meg is írták neki, s ő azt felelte, hogy *szfinksz-szerű, ember vagyok*.

Ez a felelete gondolkodóba ejtett. - Ej, ostoba beszéd! - mondtam egynéhányszor. De azért ezen a napon mégis emberfejű oroszlánnak éreztem magamat, és egyszer belenéztem a tükörbe is.

De csakhamar kiráztam a fejemből. - Gyöngeség! - mondtam. - Pokolba vele! A filozófia szerint: az emberben nincs semmi különös. Az ember a legjobban kifejlődött állat: majomból való!

Újra a hideg, elmélkedő filozófus voltam.

Alig törődtem azzal, hogy megérkezik. Egy emberrel több vagy kevesebb egy tisztartóháznak nevezett kőházban, az utoljára is mindegy a filozófusnak, aki fel tudja fogni a dolgok és állapotok mélységeit.

De az mégis meglepett, hogy mennyire kifejlett a bimbó!

Nagy leánnyá nőtt a francia esztendő alatt! Nem *Iluska* többé, hanem *nagysád*. A cselédek kezét csókolnak neki, s az öreg Mihály mindenestül féloldalt emeli a kalapját, míg vele beszél.

Galambszürke ruhában érkezett meg; a fején szalmakalap volt, s a kalapon lengő gyöngyvirágfürtök. A termete megnyúlt; az arca meggömbölyödött; a szeme tele volt lélekkel és valami rejtelmes búbájjal. Bátran és bizonyos fensőséggel beszélt. Szinte zavarba ejtett. Éreztem, hogy nekem is kezét kellene csókolnom. De nem tettem meg, csak megszorítottam a kezét.

Együtt vacsoráztunk. A társalgás élénk volt. Az örömnél vidám levegője töltötte be a házat.

Még az én nyugodt, tisztán látó lelkemre is hatott a háznak ez a kedves izgatottsága.

Iluska ugyan feljebb ült most már két hellyel, az asztal túlsó felén, de azért nekem nyújtotta a poharát.

- Lesz szíves, ugye? - szólt kérő tekintettel - mint régen...

És én olyan buzgalommal töltöttem a vizet, mintha az volna az életem főcélja, hogy neki minden vacsoránál vizet öntsek.

- Ön sokat változott - szólt a poharat letéve, miközben figyelmesen nézett az arcomra.

- Javamra vagy káromra?

A zajban nem figyeltek ránk.

Pajkosan nevetett.

- No lám - szólt kecsesen féloldalt billentve a fejét -, még azt kívánja, hogy bókokat mondjak.

Régen nem ültem két óra hosszáig együtt a családdal. Mikor jó éjt kívántam nekik, éreztem, hogy változás történt bennem. Az egész testem rugalmas volt. A szemem égett. És mintha a szívem fölszállott volna a fejembe.

Sok bort ittam - gondoltam magamban.

És a puskámat a vállamra vetve, sétáltam át a holdvilágos mezőségen.

Pedig nem ittam sok bort. Három pohár volt az egész. Nekem nem is szokott a bor megártani. Leittam akárhányszor az egész uradalom gazdatisztjeit a sárga földig.

Megálltam a gyalogúton, és belenéztem a holdvilágba. Fényes, telt arccal ragyogott az égen. A ködfinomságú fellegek félig befátyolozták.

- Kihűlt égitest. Talán embermilliók temetője - mormogtam.

Voltaképpen semmi szükségem se volt arra, hogy a holdat nézzem, és hogy ilyen komoly és tudományos megjegyzést tegyek; de az esti izgalomtól mindenképpen szabadulni iparkodtam.

A hold, mintha gúnyosan mosolygott volna reám!

Nem bírtam megválni annak a leánynak az arcától. Röstelltem ezt magam előtt. Én, aki fölötté álltam értelmi tekintetben a hétköznapi emberiségnek, én legyek egy női nemhez tartozó kis-korú ember hatása alatt? Nem, ezerszer nem!

Szinte dühbe jöttem. Idegesen kaptam fel a puskámat, és beledurrantottam a holdvilágba.

Ezzel, mintha a mérget lőttem volna ki, megenyhülni éreztem magamat. Vállamra vettem ismét a fegyvert, és csöndes, ráérő lépésekkel visszaballagtam a lakásomra.

Enyhe májusi éj volt. Ablakomon behallatszott a miriád mezei bogárnak hullámszó hárfaéneke. Ablakom előtt egy fiatal akácfa bólingatott a lombjaival. Akkor virágzott éppen.

Éreztem, hogy mindez szép. És bosszankodtam rajta. Mert a filozófiának nincs nagyobb halála, mint ha meg van hatva. A filozófusnak sohase szabad meghatottnak lennie!

A természetben nincs semmi megható. Mindennek van magyarázata; az éj nem más, mint árnyék és alvás; a bogarak egymást hívják; a féreg hívja a féregkedvesét; s az akác azért bólingat, mert a levegőáramlat emelgeti a lombjait.

Félálomban mégis úgy rémlett előttem, mintha Ilka állana az ablakom alatt. A két karja kiterjesztve, s amíg reám mosolyog, két tenyeréből hull az akácvirág.

Felugrottam. Az ablaknál nem állott senki. Az udvarra fehér fénylepedőt terített a hold. Csöndes volt minden. Még a kutyák is ott feküdtek összeguborodva az udvar közepén és aludtak.

Az Ilka ablaka sötét volt. A vasrácsokat között ott tarkáltak a virágok, s azokon belül sűrű csipkefüggöny fehérlett.

- Lázam van - gondoltam -, ezen át kell esni.

Újra az ágyamra dőltem, és elhatároztam, hogy filozófushoz illő megadással túrom a láznak belső féktelenkedését.

A világ legforróbb láza lehetett az, amely hatalmába kerített. Kiforgatott a természetemből. Részint ébren, részint álomban, folyton Ilka körül játszott minden gondolatom. Úgy éreztem, mintha szerelmes volnék a leányba, s a lelkem átrepülne hozzá az akác illatával.

Végre hajnalodott. Friss levegő hullámozott be a szobámba. A lombok között felhangzott az ezernyi veréb csicsorgása.

Felöltöztem, és lóhátra pattanva bejártam a határt.

A láz után nem éreztem semmi gyöngeséget, mindössze egy-egy kis szívszorulást, valahányszor Ilkát véltem megpillantani a távolból.

Az órák hetet mutatott. Siettem reggelizni.

Az árnyékos kertben terítettek. A család már várakozott rám. Ilka halványkék reggeli ruhában ült az asztalnál, és a háziasszony szerepét átvéve, töltögette a kávé.

A mama boldog tekintettel nézte. A gyerekek körülcsipogták. A nap apró fénytallérokat csúsztatott ide-oda az asztalon, amint a lombokon átbújhatott. Szóval csak éppen Margitay hiányzott, hogy ezt lefesse.

De én igyekeztem a varázst lerázni.

- Kegyed olyan most közöttünk, mint egy regényalak - szóltam a leányhoz.

- Idegen vagyok, ugye?

- Nem. Hanem mintha idealizálta volna önmagát. Elment tőlünk mint gyermek, és visszatért mint nagyleány. Ha még egyszer elmenne, talán mint asszony kerülne vissza.

- Ön gúnyolódik!

- Bámulom kegyedet.

- Szép vagyok talán?

A kérdés olyan hirtelen jött, és olyan keresetlenül bizalmas volt, hogy nem felelhettem rá mást, mint azt, hogy nagyot intettem a fejemmel.

Ő kacagott.

Én bosszankodtam.

- No lám - szólt felém fordulva -, hát a jég is tud meleg lenni?

- Tud, nagysád, anélkül is, hogy olvadna.

Hadd értse meg, hogy erősebb vagyok, mint az ő szépsége.

Szerencsére lehetetlenné tette a beszélgetésünk folytatását a papa, aki az ispánnal nagyhangú vitát kezdett a birkaúsztatóról.

Hallgattam.

Ilka a kicsinyekkel bajlódott. Annyi zsemlét raktak a csészéjükbe, hogy mind beitta a kávé.

Míg Ilka kedves zsemlélődéssel osztott közöttük igazságot, figyelmesen néztem minden mozdulatát. Mert a varázst semmi sem oszlatja olyan hamar szét, mint a figyelmes szemlélet. Egy prózai mozdulat, egy illetlen szó, egy pehelyke a hajon, egy kis kuszaság a szemöldökben elég arra, hogy megsemmisítse a szivárványüveget.

De Ilkát egy percre se hagyta el a szerencséje. Mozdulatai keresetlenül bájosak, plasztikusak voltak; ajkáról a kedvesség beszélt; a haja olyan volt, mint a most kibontott gesztenyebarna selyem, amelynek minden szála ragyog, s meleg puhasággal hajlik együvé. Volt ezenkívül valami megragadó finomság és eleven szín az arcában és valami édesen kíváncsi pirosság az ajkain.

Nem nézhettem tovább.

Fölkeltem az asztaltól, és komoly udvariassággal köszöntem.

Azt hittem, azzal a hidegen nyájos fejbólintással felel, ahogy egy franciául nevelt kisasszonynak kell felelnie.

Ő azonban ehelyett válogatás nélkül való egyszerűséggel tekintett rám, és ezt mondta:

- Siet? Jó mulatást!

Ezen a napon mohó szomjúsággal olvastam át minden olyan kezem ügyében levő munkát, amely a nőkkel természettudományi és filozófiai szempontból foglalkozik.

A könyvekben megtaláltam a női szépségnek semmivé magyarázását az utolsó szempilla-szálig, de nem találtam meg azt, hogy micsoda erő az az Ilka tekintetében, amely engem köt, s micsoda rejtélyes kisugárzása az a kezének, mikor az enyémet megérinti, amellyel engem megzavar, honnan van az, hogy bódult vagyok, ha meglátom, és az ostobaságig érzékeny, ha velem szemben ül. Tudom, hogy a test és vér nem egyéb, mint víz, mész, só, foszfor stb., mint én vagyok, de őbenne van valami, ami se nem víz, se nem mész, se nem foszfor. Valami erő van benne, ami erősebb, mint nekem minden erőm!

Valami titkos, gonosz hang beleüvöltött a velóm közepébe:

- Szerelmes vagy!

Kacagtam.

- Micsoda? Hogy én olyan érzésnek legyek rabja, ami a sarka alatt van az értelmemnek! Hogy én annak az érzésnek, amit egyszerűen fajfenntartás ösztönének nevez a tudomány, alávessem magamat, mint az állatok! Szégyellném magamat magam előtt!

S előszedtem azokat a könyveket, melyek tudományosan marcangolják ízekre a szerelmet, s mutatják, bizonyítják, hogy az semmi, de semmi! Gyöngeség, ösztön, villamosság, állati mágnesség, vérpára; fatamorganája az agyvelőnek, nem is a szívnek!

És mégis, mégis nem tudtam visszahidegedni, megnyugodni, filozófus maradni.

- A könyvek ostobák! - szóltam félretaszítva az egész halom tudományos munkát. De éreztem, hogy ebben az állapotomban én se vagyok külön a könyveimnél.

Kimentem újra a szabadba. A nyugovó nap a hátamra süttött. Az árnyékom, mint egy rém hosszú, komoly óriás, mozgott nagyokat lépve előttem.

Hová lesz az árnyék, ha az ember meghal? - tűnődtem, csakhogyminden egyebet kiverjek a fejemből.

Az árnyék belebújt a rozs közé. Mert a rozsföldeken voltam. Egy tehénpásztor-leány búzavirágot és pipacsot szedett bokrába. Bizonyosan a szeretőjének szedte.

- Mi a neved? - kérdeztem előtte megállva.

- Marcsa - felelt a leány zavarodottan.

Azt hitte talán, hogy meg akarom zálogolni, amiért az uradalmi úton legelteti a tehenét.

Tizenhat-tizenhét éves lehetett. Az arca barna volt a naptól és az egészség pirosságától. A hajában három szál búzavirág kékllett.

- Te - szóltam hozzá nyersen és komolyan -, van-e szeretőd?

Szájába vette a köténye csücskét, és harapdálni kezdte. Az arca elvörösödött. A szemei szinte könnyekben úsztak.

- No, ne ijedj meg. Hiszen nem bántalak. Hát van-e már szeretőd?

- Van - mondta gyónó hangon a leány.

- És igazán szereted?

- Igazán - felelt, földre sítve a szemét.

- Hát miért szereted?

Vállat vont.

- Csak.

- Más szóval felelj.

- Nem tudom.

- Szép? Jó? Erős? Vagy mi van benne, amiért szereted?

- Hát szép is, jó is.

- De nézd, a világon van legalábbis ötvenezer millió legény, aki szép is, jó is, hát akkor te azt mind szeretheted?

- Olyan szép egy sincs, mint a Miska.

- Melyik Miska az?

- Balogh Miska.

- A mi béresünk?

- Az.

Némi meglepődéssel néztem a leányra, aki most már halavány volt félelmében. A szeretője a legcsúfabb parasztlegény: fejletlen, bajusztalan, savószemű és bamba bikfí, aki még a szántást se tudta elvégezni becsületesen. Hát tessék: ez ennek az ideálja.

A fejemet rázva mentem tovább. Hát szerelmes vagyok én? Egy kórságban volnék én ezzel a korlátolt elméjű parasztleánnyal?

Lehetetlen!

Este volt már. Az égen meghamvadt a felhők parazsa. Az erdőszélen, mintha lehullott volna belőle egy darab, tüzet láttam fellobogni. Az öreg István juhász van ott. Az szokott beszélgetni a tűzzel és a kutyáival.

Valami húzott hozzá. Magam sem tudom micsoda. Néha az ember kívánja a társaságot. Mindegy, akárki.

A kutyái néhány csahintással jelentették az érkezésemet. István felkönyökölt, és megbillentette a kalapját.

- Aggyisten.

- Aggyisten.

- Kijöttem egy kicsit beszélgetni. Nincs baj?

- Két kos megkerült.

- Vigyázni kell, hogy ne verekedjenek.

Aztán hallgattunk. Az öreg elővette a pipáját és megtömte. A tűzből kikotort egy gömbölyű kis parazsat, megtáncoltatta a tenyerén, és rágurította a pipájára.

- Öregem - mondom neki -, maga már sok mindenben keresztülment életében.

Az öreg ugyan sohase ment keresztül egyeben, mint napjában kétszer a patakon, mert mióta él, mindig juhász volt, és a határon kívül csak szent Mihálykor járt, mikor csizmát vagy subát vett a vásáron, de hát bevezetésnek jó volt ez.

- Ugyan - mondom neki -, volt-e kend valaha szerelmes?

- Szerelmes - szólt az öreg vállat vonva. - Lehet, hogy vótam. Az ördög tudja.

- Tán sohse volt szerelmes?

- Hát vóni vótam. Hogyne lettem vóna. De tudja, olyan nóta ez már nekem, hogy se az elejét nem tudom, se a végét.

- Nem nóta az, öreg, hanem betegség. Nyavalya!

- Nyavalya? Bár benne vónék.

- Hát nem tartja rossznak?

- Rossznak? Egyéb jó sincs a világon, mint a szép lány meg a tejfeles bableves.

A tűz csendesen pattogott. Mindössze három szál kis galagonyaág piroslott benne, sajátságos illatú gőzt pöfögtetve a parázs felett. Az öreg beljebb-beljebb tologatta az ágakat.

- Talán bizony... - kérdezte az öreg.

De nem mondta tovább.

- Nem én - feleltem. - Csak éppen tudni akartam, hogy az ilyen öreg ember bolondságnak vagy okosságnak tartja-e, ha a fiatal esze megbomlik.

- Hát biz az bolondság - felelte az öreg -, de annyi bizonyos, hogy jólesik.

Elgondolkozva mentem haza. Már a vacsoránál ültek. Ilka tréfás szemrehányásokkal fogadott:

- Ön rossz ember: hidegen akarja megenni a levest. Hátha megbetegszik tőle!

Nem figyeltek ránk.

Azt találtam mondani:

- Ki bánná!

Különös pillantást vetett rám és elfordult.

Másnap Mantegazza volt a zsebemben. Az erdőbe mentem vele. Az erdő tele volt madárdallal és virággal; a madarak dala, a virágok kelyhe tele volt titokkal, epedéssel, boldogsággal.

Magyarázd szét a szerelem varázsát, Mantegazza!

Nem tudtam olvasni. Valami fárasztó, édes zsibbadás tette nehézé a szememet.

Hát csakugyan szerelmes volnék? Nem. Én nem lehetek szerelmes, ha nem akarok az lenni. Miért is volnék bele szerelmes? Mert szép? Mert jó? Hát nem tudom-e elemezni a szépet, hogy csak az igazat lássam; nem tudom-e lehámozni a jóságot az önzés magváról? Vagy azért volnék bele szerelmes, mert ő szerelmes énbélém? Ennél a gondolatnál megreszketett a szívem. Kiszédült a fejemből minden filozófia. Az erdő levegője mintha megfényesedett volna. A lombok csöndesen integettek. A virágok öléből kiszálltak a méhek, és citeráltak a levegőben.

A bokrokon át kiláttam az erdőszélre.

A domb karimáján túlra lebegő fehér valami emelkedett föl. Eleinte azt hittem: felhő. Azután láttam, hogy női napernyő.

Ilka volt.

Valami boldog szédülés fogott el. Tudtam, hogy gyöngyvirágért jön. Mindennap vitt haza egy csomót. A gyöngyvirág illatát szerette legjobban.

Csakugyan a kiserdőnek tartott. Óvatosan felfogta a ruháját, s a napernyőjét összevonta.

Nem szólok neki - gondoltam. De az arcom kimelegedett. Éreztem, hogy nem tudok tiltakozni az öröm ellen, amely egész valómat átjárta.

Magam sem tudom miért? fűtűrészésbe fogtam.

Ilka lassanként figyelmessé lett a fűtűlésre. Megállt és odanézett, ahol feküdtem. Fél tekintettel is láttam rajta, hogy meg van lepve.

- Jaj istenem, majd megijesztett - szólt, mikor én úgy tettem, mintha hirtelen meglátnám és meg volnék lepve. - El nem tudtam találni, micsoda madár fűtűrész.

- Madár ha volnék...

- Verset írt?

- Nem, csak éreztem.

- Eszerint ön itt most poétikus hangulatba ringatta magát, és én kizavartam belőle.

- Inkább belezavart, kisasszony.

Elragadóan szép volt azzal a finoman hunyorgó, nagy bársonyszemeivel. A kezében tartott gyöngyvirágokat olykor az ajkához emelte, és mámoros tekintettel szívta be az illatot.

Bejártam vele az erdőt, és segitettem megdézsmálni a bokrok virágait.

- Mondja csak - szólt egyszer -, emlékszik-e, mennyit zaklattam valamikor a kérdéseimmel?

- Akkor még gyermek volt kegyed.

- És nézze, valahányszor önt látom, még most is mindenféle bohó kérdések támadnak bennem.
- Kérdezzen, nagysád, kérdezzen, az Isten áldja meg.
- De akkor ön ismét azt mondja, hogy ostoba vagyok.
- Ezt nem mondtam soha.
- Lehet, de mondott effélet elégszer. Ó, mennyire sírtam, úgy titokban, mikor nem adott magyarázatot!
- Kegyed sírt? - kérdeztem elrészékenyülten.

S mi volt természetesebb, mint az, hogy gyöngéden megfogtam a kezét, és mély meghatottságomban az ajkamhoz emeltem.

Ez volt az első eset, hogy megcsókoltam a kezét.

A keze forró volt. A szemében valami részegítő fény lobbant meg. Nem vonta el a kezét. Hallgatott.

Körülöttünk hallgatott a sűrű erdő is. A levelek árnyékába beleomlott a napnak zöldre festődött fénye. Ilka kezéből lehullt a csokor a fűre. És csend volt körülöttünk, templomi csöndesség.

- Ilka - mondtam -, kedves Iluska.

Erre ő a melleimre borult, és én átöleltem. Tudtam, hogy távol van a bölcsességtől ez az állapot, amelyben vagyok, de igaza volt az öreg juhásznak, hogy mindegy, ha ostobaság is, de gyönyörű ostobaság!

HORDJ MAGADNÁL TÜZET

Éjfél után egy óra volt, mikor beültem a kupéba. A vonat reggeli hét órakor érkezik Budapestre. Sietve kell aludni.

A kupében nem volt más, csak egy prófétaszakállú öreg úr.

A sarokban ült. Szivarozott. Hasonlított azokhoz a viaszemberekhez, amiket a panorámások kiültetnek, és cigarettát dugnak a szájukba. A viaszember mozdulatlanul ül, és egyforma apró föllegekben eregeti a füstöt. Persze, más szívja neki.

Az álom nem jött olyan hamar, mint szerettem volna. Az embernek előbb hozzá kell törődnie a vonat morgásához meg a váltókon való kattogáshoz.

Gondoltam, én is rágyújtok, és füstölök addig.

Gyújtó nem volt nálam. Sohasem is hordok. Minek is hordanék, mikor mindenkinek van a világon, és a tűz az egyetlen valami, amit szívesen adnak.

Az idegentől kértem.

Az belenyúlt a zsebébe, és szótlánul átnyújtotta a gyufatartóját.

Rágyújtottam. Jól égett. Visszaadtam a gyújtót, s végigdőltem a kanapén.

Az idegen megforgatta a tenyerén a gyufatartót. Gyönyörködve nézett rá, és azt mondja nekem:

- Ugye, szép?

- Csakugyan szép.

- Moszkvában kaptam emlékül Csigorintól - mondja a szakállát végigsimítva. - Tetszik őt hírből ismerni? - kérdezte aztán meleg hangon.

- Hallottam a nevét.

- Ő az a híres sakkozó. Játszottam vele. Egyszer ő vert meg engem; egyszer én vertem meg őt; egyszer meg remik voltunk.

- Szép.

- Uraságod is szokott talán sakkozni?

- Soha.

(Csak nem akar tán sakkozni az öreg úr?)

- Nem is ért hozzá?

- Nem, uram.

- Kár - mondta a sajnálat hangján az öreg -, a sakkozás éppúgy kell mindenkinek, mint a zene vagy a tánc, vagy a dohányzás. Aki nem ért valami hangszerhez, az hiányos ember; aki nem tud táncolni, annak az élete olyan, mint az erdei fáé; aki nem dohányzik, az nem él, csak vegetál. A sakkjáték különben olyan könnyű, hogy egy óra alatt meg lehet tanulni. Harminckét figura van hatvannégy kockán. Az első sorban nyolc-nyolc paraszt áll. Ezek mögött a király, a királyné, két lovas, két kengyelfutó, két elefánt, tele nyilasokkal, vagyis egy egész hadsereg kicsiben.

A szivarom elaludt, magam is szerettem volna elaludni; de az öreg úr lelkesen és szapora beszéddel magyarázta a sakkjáték mivoltát.

Gondoltam, mármost kivárom a végét megadással: elvégre is, nincs az a játék, amelynek a szabályait félóránál tovább lehetne magyarázni.

Azonban már két óra is elmúlt anélkül, hogy az én emberemből a sakktudomány kifogyott volna.

Egyszer aztán, hogy új szivarra gyújtott, időm akadt megkérdezni:

- Nem tetszik aludni?

- Egész mostanig aludtam - felelte jól megszíva a szivarját -, azonban hogy folytassam, mi történik velem: azt álmodom, hogy fehér bástya vagyok, és egyszer csak azt veszem észre, hogy a fekete ló üthet.

- Talán rúghat?

- Nem, kérem, ez műszó. Azt jelenti, hogy a fekete ló a helyemre ugorhatik. Igen ám, de körül vagyok zárva. Nem mehetek egy lépést sem. Végem van!

- Miért nem tetszett szintén ugrani?

Gondoltam: megbosszantom, hogy elmenjen a kedve a további magyarázgatásoktól.

De az én emberemnek ez csak olaj volt a tűzre.

Szíves türelemmel magyarázta meg, hogy a bástya nem ugorhatik, mert az nem fér össze a természetével.

Azután így folytatta:

- A rettentő győtrelemben szerencsémre fölébredtem.

Kár! - gondoltam bosszúsan.

- Ez az álom még a tegnapi játékom következménye - folytatta az idegen. - Tegnap ugyanis doktor Noával játszottam Nagybecskereken. Ez az úr egy fekete ember, és minden pártiban lóval győzött meg. Én jobban a futókkal szeretek dolgozni. Ezt az öreg Güntertől tanultam a „Pesti Sakk-kör”-ben. Ő ugyanis azt tartja, hogy amelyik félnél több a futó, azé a győzelem.

- Apropos - szóltam, hogy letereljem a beszédet a sakktabláról -, szokott talán uraságod a futtatásokra is járni?

- Nem - felelte a kezével megvetően legyintve -, az nyerészkedő embereknek való.

- A legjobb sport.

- Gusztus dolga. Életemben egyszer néztem végig, mikor még az öreg Szén János élt. Ismerte talán? Nem? Kár. Az vezette a versenyt Párizs ellen.

- Lóversenyt?

- Nem: sakkversenyt. Megvertük, uram, a párizsiakat, 1842-ben. Én akkor tízéves voltam, de már annyira értettem a sakkot, hogy csaknem minden húzást előre kitaláltam. A párizsi verseny története a következő...

- Erkel is ott volt, ugye, akkor a játékosok között?

- Ott...

- Azt hiszem, ő mégis nagyobb mester volt a zenében. Az *István király* operáját némelyek a legjobb művének tartják. Ő maga is annak tartotta. Tetszett hallani?

- Hallottam. Ott voltam az első előadáson. Emlékszem a napra, mert épp akkor nap járt itt egy bécsi sakkozó, akit keményen megvertünk.

- Pardon, hogy újra félbeszakítom, nem tetszik emlékezni, ott volt-e azon a prömiéren Brassai, az öreg Brassai. Azért kérdezem, mert ez ma fogadás tárgya volt.

- Bizony, nem emlékszem.

- De Brassait tetszik ismerni?

- Hogyne, nagyon jó barátom.

- Én is szeretem az öreg urat. Tavaly a Kárpátokban találkoztam vele. Botanizált egy havas oldalán. Micsoda havasok vannak ott pedig!

- Ó, igen. Egyszer magam is majd odavesztem. A hóban megrekedtem egy kanonok barátommal, de szerencsére nálam volt a zseb-sakktáblám, és elővettem. Máig is emlékszem, egy gyönyörű Muciót játszottunk: e2 - e4 - e7 - e5, ja, persze nem tetszik érteni. Elég az hozzá, ebben egy lóáldozat fordul elő, és a királynéval kell dolgozni.

Az óra már négyet mutatott. A fejemben zúgtak a sakkcsaták.

- Tisztelt uram - szóltam könyörgő hangon -, nem aludtam már egy hét óta.

- Csak még ezt tessék meghallgatni - szólott. - A minap egy angol jött hozzánk a sakk-körbe. Azt mondja: Tisztelt magyar urak, játsszanak velem tíz partit. Én teszek ezer forintot, önök tesznek ötszázat...

Nem emlékszem már, miket beszélt erről tovább az öreg. Az álom olyan erővel nyomult rám, hogy egyszer csak hirtelen elaludtam.

És aludtam jóízűen, a fáradt emberek nehéz alvásával.

Arra ébredtem föl, hogy csengetnek, és hogy valaki tüzzel és lelkesen beszél az oldalam mellett.

A reggeli félhomályban az öreg nagyszakállút pillantom meg újból.

Még mindig nekem beszélve folytatja:

- És a futógambit tizedszer is sikerült! Sikerült, uram! Érti: sikerült! Általános öröm. Az angol fizet; veszi a kalapját. Azóta sem volt sakk-körben.

ANNUSKA APÁCA LESZ

Jún. 10

Megfogadtam, hogy apáca leszek.

Az apácák jók, kedvesek, tisztaszívűek. Szereti őket az Isten.

Sohase tudtam elképzelni a mennyországot apácák nélkül.

Három nap óta vagyok itthon. Bejártam az erdőt és a mezőt. Az erdő most is olyan, mintha mindig ünnep volna benne. A fák imádkoznak. A méhek hegedülnek: Ave Maria. A darazsak orgonálnak. A virágok ájtatosan sóhajtanak az égbe: a sóhajtasuk az illatuk. Minden olyan, mint ezelőtt öt évvel volt. A mező is a régi nagy szőnyeg. A nagy, okos fehér ludak bolondos kis sárga libákat sétáltatnak a fű között. Milyen furcsa, hogy Julcsát már nem találom ott. A libákat más leánykák őrzik. Julcsa megnőtt; férjhez is ment szegény. Ó, Istenem! a férje már kétszer megverte.

Mama azt mondta délben, hogy már én is nagy leány vagyok: ideje lesz, hogy férjhez menjek.

- Soha, soha! - kiáltottam mélyen megrendülve.

És kimentem a kertbe. Elbújtam a lugas alá, és ott sírtam, hogy milyen szomorú a sorsa a leánynak.

Jún. 12

Ma volt nálunk Balogh úr.

Ez a Balogh úr földbirtokos. Szomszédunk.

Ez akar elvenni.

Ez akarja azt, hogy ne legyek apáca.

Éreztem, hogy sápadt vagyok. Szinte remegtem. Úgy néztem rá, mintha gyilkosra néznék: éreztettem vele, hogy gyűlölöm.

Ő csak mosolygott. Megfogta a kezemet. (Meg merte fogni!) Azt mondta, hogy a kezem piciny és fehér.

- Mama - szóltam, a kezemet a halántékomhoz kapva -, a fejem fáj.

A mama az ablakot okozta. Balogh úr azt ajánlotta, hogy aludjak és álmodjak szépeket.

A mamának kezet csókoltam, és Balogh urat egy fagyos fejbőlintással köszöntve, a szobámba mentem.

Valóban kábult voltam. Ez az ember fölizgatott. A harag láza szállt a fejembe.

Megnéztem a kezemet. Csakugyan piciny és fehér. Milyen jól fog illeni, ha majd a templomban összeteszem.

Végigdőltem a díványon, és amint ott nyugodtam, úgy tetszett, mintha a fejedelemasszony ruhája lengene mellém. Behunytam a szememet. Így mindig látom őt, amikor akarom. Ott áll előttem az indigókék posztóruhájában; vállán a nagy, hófehér gallérok; finom, halovány arcán égi jóság; lenvirágkék szemeiben áhítat.

Az orgonának altató szent morajlása hullámszik körülöttem. És a fejedelemasszony azt susogja:

- Vigyázzatok, hogy kísértésbe ne essetek!

Ó! csak most világosodik meg a lelkem! A kísértő megjelent! Szív, lélek, légy erős!

Jún. 13

Ma családi tanács volt.

A papa elmondta, hogy megnézte a telekkönyvet és a Balogh úr birtokát.

- A házasság kívánatos - jegyezte meg, határozott hangon.

És anélkül, hogy a véleményemet kérdezte volna, pipára gyújtott.

A mama hosszan bólogatott a fejével, és az okuláré mellől rám tekintve, csöndesen ismételte:

- A házasság kívánatos.

- Papám - szóltam fulladozó hangon -, én apáca szeretnék lenni!

A papa erre földhöz csapta a fidibuszát, és felém fordulva, haragosan kiáltott:

- Vigye el az ördög az apácáidat!

Többet nem hallottam e rettenetes istenkáromlásból. Befogtam a fületem, és átfutottam a szobámba.

Ó, milyen rettenetes ez a papa! Látszik rajta, hogy őt nem az apácák nevelték.

Jún. 14

Kati a kulcslyukon át kihallgatta a családi tanácskozás folytatását, és elmondta nekem, hogy nem erőltetnek többé a házasságra; Balogh úr jöhet-mehet nálunk, de nekem többé nem fognak róla szólni.

Örömben Katinak adtam a szent Genováva képet, amelyre rá volt írva:

Nagyistván Annuskának, a hallgatás erényeért - Theresia testvér.

- Most már jöhetsz, kísértő! - gondoltam diadalmasan.

Hát nem itt termett!

Ismét az a mosolygóarcú. Egyebet se tud, csak mosolyogni. A bajusza, mint két kis fekete mókuspemzli, úgy áll az orra alatt. Arra kért, hogy fogadjak el tőle egy rózsát, az ő kertjéből való.

Jó: engedek a kísértésnek. Hadd bizza el magát. Majd a diadala legtetejéről vetem a szégyenbe.

Elfogadtam a rózsát, és mivelhogy nem akartam a kezemben tartani, a hajamba tűztem.

- Ó, milyen szép így! - kiáltott összecsapva a kezét; maga nem is leány, hanem tündér!

Éreztem, hogy a vér átmelegíti az arcomat. Titokban magam is észrevettem már, hogy szép vagyok, de arra még sohase gondoltam, hogy tündérhez hasonlítsam magamat.

Balogh úr beszélt aztán más furcsaságokat is. Megkérdezte, hogy melyik a kedves színem? Szeretek-e táncolni? Ki a kedves költőm? Voltam-e már színházban? És hogy a sütemények közül mit szeretek jobban: a mandulatortát-e vagy a puszedlit?

Én mindezekre a kérdésekre komoly megfontoltsággal mondtam el a véleményemet: kedves színem a kék, de néha a rózsaszínt jobban szeretem; táncolni csak akkor szoktam, ha alkalmam van rá; a költők közül Mindszenti Gedeont kedvelem; színházban még nem voltam, de ha erkölcsös darabokat adnak, megnézem, s a sütemények között méltányolom a puszedlit.

Balogh úr erre megragadta a kezemet, és így szólt:

- Annuska, kegyed a legkedvesebb leány a világon!

És mielőtt megakadályozhattam volna, forró csókot nyomott a kezemre.

Ágyam mellé tettem a lavórt, és hideg vízbe tartottam a kezemet.

A csók rajtamaradt. Égetett. Valami különös zsongásban volt a vérem. Néha fölkeltem az ágyamból, és a gyertyával a tükör elé álltam. A rózsza csakugyan jól illett a hajamhoz.

Buzgón imádkoztam azután a jó Istenhez, hogy üzze el tőlem a hiú gondolatokat, és engedje meg, hogy kerubokkal és szeráfokkal álmodhassak.

Isten nem hallgatta meg a kérésemet: egész éjjel Balogh urat láttam mosolyogni.

Jún. 17

Ma számot vetettem magammal.

Elhatároztam, hogy Balogh úrral komolyan beszélek: megmondom neki, hogy ne áltassa magát, engem nem tántoríthat el a szent szándékomtól soha.

El is jött. Tegethoffkék selyem nyakkendője volt. A bajusza hegyesen állott. Meghajtotta magát, és azt mondta:

- Engedje meg, Annuska, hogy királynőnek tekintsem.

Erre a kívánságára nem voltam elkészülve. Hiába fogadtam meg, hogy ma okos leszek: nem tudtam felelni.

A kertben csak ketten voltunk. Én egy széken ültem, ő állott. A rezeda illatát hozzánk hajtotta a szellő, s egy fecskefarkú pillangó vitorlázott a rezedák felé.

- Fogja meg! - kiáltottam, hogy meneküljek a zavaromból.

És a pillangó felé futottam.

Balogh úr lekapta a kalapját. A pillangó a levegőben kerengve himbálózva szállott előttünk. Futottunk, futottunk.

Egyszer csak eltűnt a pillangó, s mi az erdőszélen állva, tágra nyitott szemekkel, mosolyogva bámultunk egymásnak kipirult arcába.

Jún. 21

Meg kell vallanom, hogy ez a Balogh úr kedves ember.

Már két kötés pamutot tartott a karján, míg legombolyítottam; az utolsó szálát ráhuncutkodta az ujjára - magát is, fel akarta velem gombolyíttatni.

Azután verset is írt. A jó Isten tudja, hogyan csempészte a kötőkosaramba. Ott találtam. Érdekes vers és gyönyörű. Csak ennyi:

*Ha megtalálod, szívem bájos álma,
E versemet a kis kötőkosárba; -
Tudd meg: nem köthetsz annyi kis szemet,
Ahányszor érted a szívem remeg:*

Ezt a verset azonnal lemásoltam, és elküldtem Theresia testvérnek a postán. Megkértem, hogy tartsa titokban.

Jún. 24

Ma nagy esemény történt.

A méhes mellett ültünk. A kötényem tele volt bodzavirággal. A mama bízott meg, hogy szedjek össze egy csomót herbateának a télre.

Balogh úr segített. Megígértem neki, hogy ő is kap belőle, ha köhög.

Azt felelte, hogy minden biztonnyal köhögni fog, s ha én magam nem főzöm meg a teáját, hát akkor meglehet, meg is fog halni.

Erre megint nem tudtam, mit mondjak. Ennek a Balogh úrnak az eszejárását nem lehet kitanulni.

- Annuska - folytatta Balogh úr, mélyen megható hangon -, tudja-e azt, hogy én szeretem magát.

A nap fényes aranyhúrokat eresztett a lomboktól a földig. A méhek hegedültek azokon. A verebek énekeltek a muzsikához. Zengett, zsongott, énekelt minden.

Azt hittem, mondtam valamit, de nem mondtam semmit.

- Annuska üdvösségem - szólt Balogh úr, s gyöngéden megfogta a kezemet.

Akkor magamhoz tértem. Eszembe jutottak újra az apácák: Theresia testvér az ő sovány kis liliomkezével, égbe néző arcával; a szent szavú harangok; a templom mennyezetén a felhőkön lebegő mennyország képe; az orgona, a fátyollal áttakart szakramentum és a tömjéncsőben úszó, apró lángokkal koszorúzott oltár.

- Balogh úr - szóltam elszorult szívvel -, én apáca leszek.

A sugárhúrok eltűntek a diófa alól. Az árnyék elsötétült. A méhek elhallgattak.

Balogh úr fölnézett az égre, és így szólt:

- Eső lesz.

Jún. 25

Egész éjjel nem tudtam behunyni a szememet. Sírtam.

Sajnáltam azt a jó, kedves Balogh urat, és bűnösnek éreztem magamat anélkül, hogy a bűnömet megtaláltam volna. Bántam, hogy szomorúságot okoztam neki. Szegény Balogh úr, ő sohasem okozott nekem szomorúságot.

Föltérdepeltem az ágyamban, és könyörögtem az Istenhez, hogy vigasztalja őt meg, hamar, már holnap.

Éreztem, hogy Isten meghallgatta a kívánságomat.

Jún. 26

A mama megdorgált, hogy az ablakok kinyitásával főfájást okozok az egész háznak.

Mert minden ablak nyitva volt. Azt hitték, hogy a pipafüstöt eregetem, pedig én Balogh urat vártam.

Délután már reszkettem a nyugtalanságtól. Kimentem a rétre és az erdőszélre.

Nem jött el.

Jún. 28

Végre eljött! Szokatlanul komoly volt. Azt hittem, beteg, de nem mertem megkérdezni. Pedig mást is szerettem volna tőle kérdezni. Azt, hogy mi a véleménye az apácaokról?

Mikor a mama kiment a szobából, felsóhajtott.

- Mi baja, Balogh úr? - kérdeztem részvétellel.

- Annuska nagysád - felelt bánatosan -, utoljára látjuk egymást.

Hideg futott rajtam végig. A hímzőtű megreszketett a kezemben.

- Annuska nagysád - folytatta szívet rázó hangon -, kegyed azt mondta, hogy apáca akar lenni.

- Úgy van - feleltem elapadt lélegzettel.

Balogh úr búsan folytatta:

- Hát elhatároztam, hogy én is lemondok a világi életről: ha kegyed apáca lesz, én meg beállok barátnak.

Majd elájultam. Szemem előtt elsötétült a világ. A homlokomhoz kaptam, s úgy néztem rá félig holtan, félig elevenen.

- Áldja meg az Isten - szólt reszkető hangon, és megfogta a kezemet, hogy megcsókolja.

Nem tudtam egy hangot sem felelni. Csak fogtam, fogtam erősen a kezét; azután fölemelkedtem, és magam sem tudom, hogyan történt, de átfogtam a nyakát a karjaimmal, átöleltem, magamhoz fontam a lelkemmel is.

Nem eresztettem el barátnak.

HAT TITKOS KIS LEVÉL

1

Kedves Marim!

Mielőtt ezt a levelet elolvasnád, emeld föl a kezedet és esküdj meg, hogy soha senkinek el nem mondasz belőle egy szót se!

Hát tudd meg, hogy egy fiatalember az örülésig szerelmes belém.

Ma láttuk egymást először. Én az ablaknál ültem, ő az utcán sétált.

Eleinte nem is vettem észre. Cilinder, cylinder. De azután hogy sokszor elment előttem a cylinder, akaratlanul is megnéztem. Egy szép barna ábrándos szemű fiú. Rám nézett hosszan. S a tekintete azt mondta: *Szeretlek!*

Egész éjjel nem tudtam aludni. Találgattam, hogy: mi lehet a neve? Hol lakik? Honnan ismer engem? És mikor szeretett belém?

Egy belső sugallat azt mondja nékem, hogy *Jenő* a neve, mint a *Fekete kesztyűs grófnő* halovány hercegének.

Azután a paplanom gombjain azt számítottam ki, hogy ő lesz-e a férjem?

Ötször *igen*, négyszer *nem*. De tudod, ez nem bizonyos.

Azt hiszem, holnap ismét eljön, mert mikor az ablak előtt sétált, én melegen néztem rá, és azt mondtam a tekintetemmel:

Legyen bátor, drága Jenőm: remélhet!

2

Reszketek az izgalmaktól, midőn neked ezeket a sorokat írom.

Egy hétig vártam, hogy bejön hozzánk. De ő nem mert. Azt hitte, hogy a kegyetlen szívű hölgyek osztályába tartozom.

Végre ma éjjel a jó Isten segített rajtam.

Azt álmodtam ugyanis, hogy ő Ádám, én pedig Éva vagyok. De ruhában.

Azonnal megértettem, mit jelent ez az álom: a szokott órában, ahelyett, hogy az ablakhoz ültem volna, felöltözködtem, és mintha a Nepomuki Szent János litániájára mennék, a sétatérre siettem.

Az álom igaz volt, Mari! A fasor közepén ő jött velem szemben.

Annyira megijedtem, hogy egy pillanatra meg kellett állnom. Vissza akartam futni, magam se tudom miért - de aztán nyugodtságot parancsoltam a szívemnek, és olyan hideg arccal sétáltam el mellette, mintha márványfejem volna.

Nem tudom, köszönt-e. Én nem pillantottam föl a földről. Csak mikor már vagy ötven lépésnyire voltam, akkor hallgatóztam, hogy jön-e utánam?

A kavicsok ropogtak.

Jött.

Meglassítottam a lépéseimet, hogy hadd érjen utol. Észrevettem, hogy ő is lassabban jön: nem mer utolérni.

Megálltam.

Ő is megállt.

Elindultam.

Ő is elindult.

Ismét megálltam.

Ismét megállt.

Nehéz szemrehányásokat tettem ekkor magamnak, hogy miért voltam hozzá az előbb olyan hideg.

Hirtelen megfordultam, és elszántan mentem feléje.

De csak addig tartott a bátorságom, míg odaérkeztem, ahol ő állott.

Se szólni, se ránézni nem mertem. Csak elmentem mellette, mint az előbb.

Ő ismét követett.

- Istenem, Istenem - így sóhajtottam -, csak most az egyszer segíts rajtam!

Isten meghallgatott. Adott egy jó gondolatot. Szétkapcsoltam titkon az imakönyvemet és leejtettem.

A képek százfelé repültek.

És megrettenve álltam. Ő hozzám sietett, és így szólt:

- Ha megengedi, nagysád...

(Így: *nagysád!*)

- Ó, kérem, nagyon köszönöm - feleltem.

De most is csodálkozom, hogy ezt ki tudtam mondani, mert a szívem nagyon, de nagyon dobogott.

Ő nem herceg, Mari, se Jenő, hanem Csutak szappanos fia. Mártonnak hívják. De ez nem tesz semmit, mert igazi gavallér: aranyórája van, s az utolsó divat szerint öltözködik.

Mikor elváltunk, mélyen megindító hangon kérdezte tőlem:

- Remélhetem-e, nagysád, hogy holnap itt üdvözölhetem?

- Ó, mindenestre - feleltem gyorsan; bár azt hiszem, kitérőleg kellett volna válaszolnom.

De helyrehoztam a hibámat azzal, hogy királynőhöz illő méltóságos fejbólintással távoztam el tőle.

Kedves Marim!

Mielőtt elindultam volna, belopódzkodtam a belső szobába; odaálltam a tükör elé, és begyakoroltam az arcomat a vallomás meghallgatásához.

Egy szegfű piroslott a hajam között.

Olyan elbájoló voltam, hogy meg kellett csókolnom magamat a tükörben!

Még elsőt se harangoztak, már én künn voltam az utcán.

A mama még utánam szólt, hogy el ne felejtsek érte is imádkozni.

Szegény mama, nem is sejti, hogy még nem voltam az idén a Nepomuki Szent János litániáján!

Márton már várt.

Kezet fogtunk.

Ó, Mari, ő olyan kedvesen tud kezet szorítani, olyan lágyan és olyan elegánsan, mint valami herceg. A legszentebb érzelmek benne vannak mind a keze szorításában!

Leültünk egy padra, és beszélgettünk mindenféléről, csak a szívről nem.

Mikor erről akartunk beszélni, sóhajtottunk.

Ő azt kérdezte tőlem, hogy miért sóhajtok?

Azt feleltem, hogy a kis kanári madaramnak elfelejtettem kendermagot adni.

Vigasztalt, hogy ne búsuljak, és példákat mondott, hogy a kanárik, amelyek a kanári tenger partjáról való verebek, évekig is el vannak anélkül, hogy kendermagra volna szükségük.

Ó, Mari, ő nagyon tudományos férfiú!

Mondtam neki, hogy eljöhetne hozzánk megnézni a kedves kis kanári madarat, mert a papa nagyon örül annak, aki a kis kanárit megnézi. Ő azonban azt felelte, hogy fontos okai vannak az ellenkezőre.

Azt hiszem, Mari, neki valami nagy családi titka van!

A láztól égve írok neked, Mari!

Ő vallott.

Azt mondta, hogy engem „*imád!*”

Ó, Mari, ha azt hallottad volna, milyen hangon ejtette ki ezeket a szavakat.

Egy orgonabokor aljában ültünk, magunkban; nem járt arra senki se.

Én összereztem; a szívem elszorult; forró láz futott rajtam végig.

Azt hittem, elájulok.

Ő észrevette ezt, mert hirtelen átkapott.

Én akkor úgy tettem, mintha igazán elájulnék. Ó, hiszen olyan jólesett, hogy megölelt!
Mit gondolsz, mi történt?
Ha ezer évig törnéd rajta a fejedet, akkor se tudnád kitalálni.
Nem futott se vízért, se gyöngyvirág-ecetért, hanem megcsókolt.
Mari, neked még fogalmad sincs arról: milyen az igazi csók!
Valami édes tűz az, Mari, amelynek édességét és hevét leírni nem lehet!
Ő egy pillanat alatt millió ilyen édes tüzet szórt az arcomra és a kezemre.
Én önkéntelen elbágyadással engedtem ezt; de csakhamar erőhöz jutottam: fölugrottam és elfutottam tőle.
Otthon felszöktem a padlásra, és elbújtam a mama hattyúbundája mellé.
Ott ismételtettem behunyt szemekkel, halkán, gyönyörtől ittasan:
- Nagysád, én imádom!
És forró ajkaimmal csókolgattam a kezemet, hogy lecsókoljam róla az ő csókjait.

5

El vagyok árulva!
A mama észrevette tegnap este, hogy egy harapás van a karomon. (Márton ugyanis tegnap meg akart enni.)
Meglестek bennünket.
A papa éppen akkor lépett oda, mikor egy édes, hosszú csókban némultak el az ajkaink.
Azt hittem, elsüllyedek.
Azonban a papa nyugodt volt, mint kitörés előtt az égiháború.
- Hát te itt vagy, Emmi? - kérdezte tompa, hideg hangon. - És ez a fiatalember?
Mártonnak volt annyi lelki ereje, hogy bemutatta magát.
- Az apját ismerem - felelte a papa -, bár szappant nem szoktunk nála venni, mert nem habzik eléggé.
Márton biztosította a papát, hogy ez csupán véletlenségből történhetett, s ha a papa parancsolja, ő olyan habos szappant csináltat, aminő még nem volt Szegeden.
Azonban a papa hirtelen közbevágott:
- Mit keres ön itt a leányom társaságában?
- Tisztességes, komoly szándékaim vannak - felelt bátran az én Mártonom.
- De hisz ön még tacsó - szólt kitörve a papa -, és ez a leány is még alig múlt tizennégy esztendő.
Én halálos dermedtségben, mozdulatlanul ültem a padon.

Márton elborult arccal felelt:

- Mire én leteszem az érettségít, a kisasszony tizenöt éves lesz, és hozzám jöhet feleségül.

A papa nem szólt semmit. Szigorú tekintettel mérte végig Mártont, azután megfogta a kezemet, vitt, vezetett ki a kertből.

Ó, ez szörnyű pillanat volt, Mari! Mártont még csak egy tekintettel se biztosíthattam arról, hogy változatlanul, örökké fogom szeretni!

6

Kedves Marim!

A könnyeim záporként omlanak, midőn ezeket a sorokat írom.

Márton az érettségim megbukott.

Engem holnap Pozsonyba akarnak vinni a zárdába, hogy ott tanuljak legalább két esztendeig.

De nem visznek el!

Nem!

Mert a szívem az éjjel megszakad!

MARI NÉNI MEG PISTA BÁCSI

Egy hétéves fiú novellája

Mari néni szoknyában járt, és kisasszony volt az emeleten.

Pista bácsi ifiúr volt, és szivart szivarozott.

Ez a Pista bácsi mindennap feljárt az emeletre hozzánk, hogy megmondja milyen az idő.

- Ma szép idő van - szólott.

Amire Mari néni így felelt:

- Az ám.

Vagy azt mondta:

- Az idő borult.

Amire Mari néni azt felelte:

- Lehet, hogy még ma kitisztul.

Azután virágot tűzött a Pista bácsi nyaka mellé, a kabátba.

Jó bácsi volt ám ez. Valahányszor odaültem hozzájuk, mindig adott egy krajcárt, hogy menjek a boltba és vegyek cukrot; de azt is megmondta, hogy ne itt a szomszédban vegyek, hanem a másik boltosnál, amelyik messzebb van, mivelhogy az jobbat árul; és azt mondta, hogy ne siessek, mert eltöröm a lépcsőn a lábamat.

Bizony, nem fogadtam szót. Ki is járna lassan, mikor cukorért megy! A lábamat pedig nem szoktam eltörni.

Mikor visszaérkeztem, újra Mari néni mellé ültem, és szopogattam a cukrot.

Pista bácsi megsimogatta a fejemet, és megint adott egy krajcárt, hogy vegyek piskótát, és hogy jó messze menjek, lassan, mert ki siet, abból nem lesz okos ember.

Így ajándékozott meg négyszer-ötször is egy délután, s azt hiszem, a király fiával se bántak úgy, mint velem. Néha még Budára is átmentem törökszilváért.

Egyszer aztán meguntam a sok édességet. Nem kellett se cukor, se piskóta. Pista bácsi sok krajcárt adott akkor, csak hogy vegyek valamit.

Zsebre tettem a krajcárokat, és kijelentettem, hogy nem eszek cukrot, se fűgét, se törökszilvát.

Pista bácsi akkor az ölébe vett, és a köpönyegével betakarta a fejemet.

Ilyenkor mindig cuppantott.

- Mi cuppanik úgy? - kérdeztem.

Nevettek, hogy olyan kíváncsi vagyok. Mari néni piros volt, mint a cseresznye, Pista bácsi meg, mint a görögdinnye.

Egyszer azt mondták, hogy a madár jön ki a kályhalyukból; csak lessem és fogjam meg. Egész délután ott ültem a kályhalyuk mellett. De a madár nem mert előjönni, mert ők a másik szobában mindig suttoztak és cuppantottak.

A Mari néni mamája ilyenkor sohase volt otthon. A misékre járt és a litániákra. Egyszer korábban jött haza, mint vártuk. Pista bácsit ez meglepte. A nénit is.

Engem nem lepett meg.

- Mit keres itt? - kérdezte a néni.

Azután azt mondta:

- Takarodjék!

Rettenetes pillanat volt!

Kérdeztem aztán Mari nénit, hogy miért kellett Pista bácsinak elmennie?

- Mert nincs pénze! - felelte búsan Mari néni.

- Nincs pénze? - szóltam elcsudálkozva - már hogyan volna pénze. Mindig tele van a zsebe!

Egy délután Mari néni elment Pista bácsival sétálni. Nekem átadtak egy levelet. Azt mondta Mari néni:

- Vigyázz a levélre, és add oda a mamának.

Egész estig mindig ott álltam a levél mellett.

- Kutya levél! - szóltam megfenyegetve - innen ugyan el nem szököl!

Este hazajött a Mari néni mamája. Elolvasta a levelet és felkiáltott: - Jaj! jaj! jaj!

Azzal belerogyott a fotelbe.

Mondom neki:

- Miért sír, néni?

Azt mondja:

- A gazember! A gazember!

- Ki az, néni?

- Pista, az a te kedves Pista bácsid!

- Már az nem igaz - feleltem bátran -, Pista bácsi jó ember: a legeslegjobb ember a világon.

Erre azt felelte, hogy csacsi vagyok, és tovább sírt, tovább jajgatott.

Sok-sok idő telt el. Mari nénit mindennap vártam, de sohase jött. Nagyon messzire mehettek sétálni.

Már a nyár is elmúlt. A fák sárga ruhába öltöztek, de nagyon hideg lett, hát hamar elvetették, és hóbundát meg fehér csipkéket vettek magukra.

Amint az iskolába mentem, Mari nénivel találkoztam. Hogy összerebbentünk! Hogy örültünk egymásnak! Százszor is megcsókolt, aztán felültetett a lóvonatukra. Aztán elvitt messze, messze, egy kis házba. Ott találtam Pista bácsit is meg egy kis Jóskát.

- Látod - szólott Mari néni -, ezt a gólya hozta.

- Neked hozta?

- Nekem ám.

- Mondd meg neki, hogy hozzon nekem is!

Szerettem volna egy ilyen kis Jóskát. Bolondos, víg fickó volt. Mindig nevetett és keze-lába járt, mint a motolla. Fogni is tudott ám a lábával!

Azután azt kérdezték tőlem:

- Mit csinál a mama?

Megmondtam, hogy reggel kávéfőz, délben pedig levest. Tegnap cukros kását ettünk.

- Szokott-e sírni?

- Nem. Mikor ráér, csak akkor sír.

- Emleget-e minket?

- Hogyne. Azt mondja: Szegény Mari, elszöktette a gazember! És ott imádkozik a Mari néni arcképe előtt.

Telerakták a zsebemet süteménnyel. Az egyik zsebembe beletették a Jóska arcképét, és felírták rá: *A nagymama unokája*. Azzal felültettek a lóvonatúra és hazaküldtek.

Már akkor az egész ház keresett.

- Hát nem esett a Dunába? - kérdezte tőlem a házmester.

Ennek a házmesternek mindig ilyen ostoba gondolatai vannak.

De a néni is azt kérdezte tőlem. Pedig a néni okos asszony.

- Hogy estem volna a Dunába - feleltem -, hiszen a Mari néninél voltam!

Erre a néni elkapta a kezemet, és olyan sebesen ragadott fel a lépcsőn, hogy majdnem repültem.

- Hol voltál? - kérdezte, mikor magunkra maradtunk, de olyan hangon, hogy ijedtemben alig tudtam lélegzetet venni.

- Mari néninél - feleltem remegve.

- Hol lakik?

- Pista bácsinál.

- Hát az hol lakik?

- Az Attila utcán.

- Mit láttál náluk? Szegénységet!?

- Egy Jóskát.

- Micsoda Jóskát?!

- Olyan kicsit.

- Milyen kicsit?

- Csak akkora, mint a karom; pólyában lakik; mindig nevet, és égne tartja a lábát. Itt az arcképe is.

A néni elkapta az arcképet. Az ablakhoz ment. Sírt. Aztán meg nevetett. Mikor sírt, a fejét csóválta; mikor pedig nevetett, az arcképet nézte.

Mert nem is lehet azt a Jóskát nevetés nélkül nézni, olyan bolondos, víg fickó!

A LÁMPÁS

A lámpás én vagyok.

Világítok a sötétségben. Utat mutatok. Nálam nélkül vak a látó is.

Hát még ha a kormány nem sajnálná tőlem az olajat!

De elmondom a balesetemet, amelyet iskolai nyelven életnek nevezünk.

Elmondom őszintén, mintha gyónnám.

1

Az életem úgy kezdődött, mint Jézus Krisztusé. Vagyis szegényen. Ki volt az apám, nem tudom, mert a matrikulába még csak a neve sincs beírva.

Anyám a dohánygyárba járt. Ott dolgoztatott mint munkás. Tizennyolc éves korában halt meg. Egy ízben tudakozódtam is utána. Csak annyira emlékeztek, hogy szép, vörös hajú leány volt, és hogy ő sodorta a gyárban legügyesebben a szivarokat.

Én is vörös vagyok.

Vörös hajjal születni már magában véve szerencsétlenség. A vörös hajú emberre mindenki gyanakodva néz. A szentek képei között egyetlenegy a vörös hajú, az se a becsületes életéről híres.

Engem egy agglegény rokonom nevelt, aki kötelesmester volt Pécsen. Fehér körszakállt viselt és szürke nadrágot. Vasárnaponként a Káldi-bibliát olvasta. Komoly és istenfélő embernek ismerték a városban. Feltámadáskor ő vitte az első fáklyát a körmeneten.

Azt hiszem, szeretne volna, ha folytatnom a mesterségét, de erőltetni nem akart rá; nekem pedig nem fordult kedvem soha olyan mesterséghez, amelyben mindig hátrafelé kell haladni.

Ő hát engem jó szívvel taníttatott, és minden névnapom előtt való estén így szólt hozzám:

- No, Guszti, holnap ismét egy évvel idősebb vagy. Imádkozzál és gondolkozzál az éjjel. Holnap reggel pedig mondd meg, mi akarsz lenni.

Négyéves koromban a huszárpályát választottam, ötéves koromban kijelentettem, hogy püspök leszek. Hatéves koromban a cukrász pályához éreztem hivatást. Hétéves koromtól pedig minden évben azt jelentettem ki: Tanító leszek!

Én ugyanis így gondolkoztam:

- Tanítónak jó lenni, mert a tanító 1. úr; 2. a tanító mindenkit megverhet; 3. a tanítót nem veri meg senki. - Vagyis: a tanítóság jólét, hatalom és a lehető legkellemesebb állapot.

Miklós bácsi, aki hajlott korú ember volt már, helyesnek találta a választásomat: beadott a pécsi tanítóképző intézetbe és meghalt.

Ez az utóbbi cselekedete meglepett. Sohase számítottam arra, hogy valaha meghal. Azt hittem, míg a világ világ lesz, ő mindig fonja a köteleket, vagy pedig majd valamikor hozzám jön, nálam lakik, és megválasztatom templomatyának.

Amint ott feküdt kiterítve, nyugodtan, és szinte mosolygós arccal a ravatalon, odaállottam melléje, és megráztam a vállát:

- Miklós bácsi! Miklós bácsi!

Nem felelt. Igazán halott volt. Feltámaszthatatlanul.

A temetés után való napon ott búsultam a szobában egyedül, elhagyottan. Éreztem, hogy üresen tátong körülöttem az élet, s ebbe az ürességbe én csak egy betévedő egérke vagyok, akinek rágnivalója nincs.

A szomszéd csizmadia átjött hozzám. Letelepedett egy székre. Pipára gyújtott. S pőfékelt.

- Bizony, bizony - szólalt meg füsteregetés közben, néhány percnyi elmélkedés után -, jóra való, derék ember volt az öreg Miklós, Isten nyugtassa. Hát már most mi a szándékod?

- Enni szeretnék - feleltem -, tegnap óta nem ettem semmit.

- Hát egyél, fiam, egyél.

- Nincs pénzem.

- Nesze, itt egy garas.

Átfutottam a garassal a pékhez, és kenyeret vettem.

Mikor visszatértem a szobába, a csizmadia még mindig ott ült, és pipázott.

- Mi a terved a jövőre? - kérdezte.

- Nem tudom. Szerettem volna elvégezni a tanítóképzőt.

- Azt elvégezheted.

- Miből?

- Eladod, ami maradt.

Erre nem is gondoltam.

A csizmadiával körülnéztük a házat. Két szoba bútor és egy nagy halom kötél az összes hagyatéék. Az egyik kötél olyan hosszú, hogy körül lehetne vele keríteni a várost. Nem tudom, minek fonta Miklós bácsi. Volt ezeken kívül még két szögesfogó gereben és két fonókerék.

A csizmadia megoktatott, hogy ez már most mind az enyém.

Másnap el isadtunk mindent. Kaptam értük kétszáznegyven váltóforintot.

Mindössze egy borjúkötelet tettem el emlékül. Ma is megvan. Azzal otthagytam a kis zsellér-házat örökre.

A világ leggazdagabb emberének éreztem magamat.

Amint az iskolába megyek, a piacon megállok a kofa előtt. A deszkadarabokból tákolt asztalkán két-három kosár gyümölcs, külön kosárban péksütemények. Ezeket árulta. Azelőtt mindennap vettem tőle egy peracet.

- No öreganyám - szólok neki vidám hangon -, hogy az egész mindenség, ami itt van az asztalon?

Azt mondja:

- Négy váltóforint.

Kifizettem neki a négy váltóforintot, és felborítottam az útra az asztalkát.

Az iskolában is körülvettek a pajtásaim. Ki egy forintot, ki két forintot kért tőlem kölcsön. Adtam mindegyiknek szívesen, sőt meg is hívtam őket vacsorára a *Szarvasba*.

A vacsora eleinte egyszerű összejövetelnek mutatkozott, de azután nekimelegedtünk a borivásnak, s engem főképpen itattak, azt mondták:

- Igyál Guszti, vigasztalódjál a Miklós bácsi fölött.

Én azután vödörszámra hozattam a vigasztalást.

Egynéhány cigány is bevetődött. Azok muzsikáltak. Pompás mulatságnak találtuk, hogy a bőgőt teleragasztottam bankókkal. Reggel a cimbalmosnak még egy tízest akartam adni, de már hiába kerestem ki a zsebeimet, nem volt annyi pénzem. A cimboráimtól kértem. Akkor az egész társaság szétoszlott.

Le nem írhatom, micsoda gondolataim voltak másnap, mikor fölébredtem.

A fejem zúgott, mint a malom. A gondolatok hanyatt-homlok kergetőztek bennem. Megkutatam a zsebeimet. Sehol semmi. Mindössze a kalapom mellett lengedezett egy rongyos forint, amit tán bokrétának tűztem oda.

- Pajtások - szóltam csaknem sírva az iskolában -, a kétszáznegyven forintomból ez az egy maradt; se hajlékom, se semmim. Adjátok vissza, amit kölcsön adtam.

Az volt a szerencsém, hogy csak apránként kaptam tőlük vissza a pénzemet, különben megint hamar végére jártam volna. Így a hátralevő két havi időt valahogy áttengődtem.

Mikor a diplomát megkaptam, azt hittem, mentve vagyok.

A nyomorúságnak vége - gondoltam -, s az utalvány, amellyel a szép jövőmet megválthatom, a kezemben van oklevél alakjában.

Az intézet igazgatója, egy kanonok, megható beszédet intézett hozzánk.

- „Fiaim - szónokolta -, nincs szebb és nemesebb pálya, mint a tanítóság. Jézus Krisztus is tanító volt. Kezetekbe van letéve a nemzet jövője. Ite et docete! Menjetek és tanítsatok.”

Akkor szent fölmelegedéssel hallgattuk e szavakat.

Ma azt felelem rá:

- Igaz, hogy Jézus Krisztus is tanító volt, de nem magyar néptanító. Ha magyar néptanítónak kellett volna lennie, sohasem jött volna le a mennyek országából.

Búcsúlakomára gyűltünk össze.

Az asztal végén a kanonok kövér alakja feketéllett. Közöttünk a professzorok.

Még akkor is azzal maszlagoltak bennünket, hogy mi vagyunk az ország legtekintélyesebb hivatalnokai, és hogy ennél szebb és nemesebb pálya nincs még egy a földön.

A lakomából kihívat egy vidéki kántor. Azt kérdezi:

- Mennyiért jönnél el hozzám segédtanítónak?

- Amit szokott fizetni - feleltem meglepetésemben és boldogságomban -, én sem kívánok többet.

- Sokat én nem fizethetek - mondotta a vállamra téve a kezét -, tíz forint az egész, de teljes ellátással, lakással, fűtéssel meg mindennel, öcsém, amit szeme-szája kíván. De hát minek is volna magának a pénz?

Jóképű, egyszerű magyar embernek látszott. Az arca piros. A szakálla fehér. Az oldalán kulacs. A másik oldalán tarisznya.

Felcsaptam.

Este hét órakor már kocsin ültünk, és a Mecsek magas országútján kapaszkodtunk fölfelé.

Útközben megtudtam, hogy a principálisomnak Soós Antal a neve, és hogy Somogyba megyünk, Kákonyra. Abban az időben Pécsen volt csak tanítóiskola, s innen meg a csizmadia műhelyekből vagy az obsitos regimentből válogattak tanítókat a Dunántúlra.

Mikor fölérkeztünk a Mecsek tetejére, Soós Antal a kocsis vállát megérintette, és azt mondta:

- Hó!

A kocsis megállott.

Visszafordultam, hogy egy utolsó pillantást vessek a szülővárosomra, ahol Miklós bácsi fölnevelt. Nem maradt ugyan ott senkim, de senkim, aki sírt volna utánam, és nekem mégis könnybe lábadtak szemeim. Mintha maga a város volt volna az anyám, s mintha azt a fonalat, amely a városhoz kötött, itt örökre elszakadni érezném.

Soós Antal ezalatt lecsavarta a kulacs kalapját, és gyakorlott kézzel emelte a szájához.

- Gluglugluglu - szólott a kulacs.

Soós Antal e hangot élvezettel hallgatta. A magasba nézett. Azután egyet szoppantott a nyelvével. Megtörölte a bajuszát, és a kulacsot nekem nyújtotta.

- Azután *igyék a nazarénus* - szólott a kocsisra mutatva.

Szomjas voltam. A kulacsból valami tüzes, gégekarcoló bor ömlött le a gégémen. Mindössze három kortyot ittam, az sem esett jól. Áadtam a kulacsot a kocsisnak.

- Gluglugluglu - szólott ismét a kulacs, és éppoly hosszan, mint a kántornál.

Ezután a kántor elővette a szija mellől a dohányzacskót, és az ülés mélyéből elővette a nagy táblabírós tajtékpipát. Megtömte. Rágyújtott. Kínálta nekem is. Mondtam:

- Köszönöm, nem élek vele.

- Hát micsoda tanító lesz maga - szólott a kocsis -, ha se nem iszik, se nem pipázik.

- Majd megtanulja - mentegetett Soós Antal. - Hiszen még nincsen húszéves se, ugye, öcsém?

- Tizenkilenc vagyok.

Mikor a kántor pipája kialudt, ismétlődött az előbbi jelenet. Megérintette a kocsis vállát, és azt mondta:

- Hó!

A kocsis megállott. A kulacs már három ízben mondta, hogy gluglugluglu. Következett ismét a pipatömés és pipagyújtás.

Tűnődtem, hogy mit csinálnak ezek, ha kiürül a kulacs.

A völgyben már megtudtam.

Egy útszéli kocsmá vigalmaskodott ott. Gál András - így hívták a kocsis - egyenesen behajtott a kocsmá udvarára.

- Itt jó bort mérnek - jegyezte meg Soós Antal.

Betelepedtünk az ivóba és szalonnáztunk. A kocsmáros három üveg bort rakott elénk, és megtöltötte a kulacsot.

Az én boromnak fele se fogyott el, ami fölött Gál András csóválta is a fejét.

Ők ketten csudamódon ittak.

Mikor ismét útnak eredtünk, a kántor alig öt perc múlva ismét elővette a kulacsot. Ekkor már nem állhattam meg szó nélkül:

- Urambátyám, hát mindig iszunk?

A kántor rámnézett, és komoly méltósággal felelt:

- „Avagy elhagyhatom-é boromat, mely megvidámítja az Istent és az embereket?”

A Szentírásból citált.

Magam is értettem ehhez a tudományhoz, hiszen az én Miklós bátyám egyebet se olvastatott velem csak a Szentírást. Miért is teljes komolysággal feleltem vissza a Mózes könyvéből:

- „És szóla az Úr Mózesnek; mondván: Bortól és minden részegíthetőtől megtartóztassátok magatokat.”

A kántor rámnézett. Szemei kimeredtek, s úgy bámult rám.

A kocsis is visszafordult. Csillogó tekintettel mért végig.

Gondoltam, kár volt szólanom. Ahelyett, hogy jó embereket szereznek magamnak, ellenségeimmé válnak az idegenben.

Egy percnyi kínos szünet után a kántor szemrehányó hangon felelt:

- Bolondok jönnek a te szájadból ifjú, mert mint bölcs Sirák mondja: „A bor kezdettől fogva vidámításra teremtetett”.

Jól tudtam, hogy bölcs Sirák ezt a mondását így egészíti ki: „És nem a részegségre” - de azért hallgattam.

A kántor elégedett szívvel ivott, utána Gál András is.

Én meg énekelni kezdtem:

*Érik a szőlő,
Hajlik a vessző,
Bodor a levele.
Két szegény legény
Vándorolni készül,
De nincsen kenyere.
Gyere be kislány,
Süss neki rétest,
Hadd legyen kenyere.*

Ma is ez a legkedvesebb nótám. Buta nóta. De rejtőzik benne valami szívet nyomó szomorú történet, amitől könnybe lábad az ember szeme.

A hangom tiszta volt, mint az ezüstharangé.

A kántor meg is ölelt örömeiben:

- Jaj, eszem a szentedet - mondotta lelkesülten -, de szépen fújod. De már erre iszunk egyet.

Én is ittam velők, azután tovább énekeltem.

A kántor vastag, bő hangon szekundált a nótámhoz. András a könnyeit is törölgette örömeiben. A két ló pedig vígan kocogott az országúton. A csárdánál megint megállottunk. A kántor megint megtöltötte a kulacsot.

Éjfél tájon Kaposvárra érkeztünk, és a *Szarvasba* szállottunk. Mi ketten a kántorral egy szobába szállásolódtunk. András a kocsiján hált.

Ez volt az első éjszaka, amit idegenben aludtam át. Azt álmodtam, hogy Soós Antal a mennybéli Úristen, és hogy a föld egy óriás nagy kulacs; és hogy Soós Antal kiitta a földből az egész óceánt.

4

Soós Antal bevezetett egy kis háromablakos szobába.

- Ez az iskola - mutogatta. - Ez lesz, öcsém, itt a maga szobája.

Alacsony kis földes szoba volt. Benne három sor pad, egy asztal, egy szék, egy ágy meg egy tyúkketrec.

- Bátyám - szóltam elszoruló szívvel -, hát ezek a tyúkok?

- No bizony - felelte Soós Antal -, a tyúk jó állat. Én szeretem a tyúkokat. De ha nem tetszik, kitétetem.

Akkor is be volt csípve.

- Nem vagyunk városos - erőltette magára a mosolygást -, falun minden úgy jó, ahogy van. Én ebben az iskolában harminc esztendő töltem. Most már öreg vagyok. Elég nekem a kántorság is. Pi-pi-pi kendermagos. Ilyen tojást, mint ez, a király tyúkjá sem tojik.

A tyúkokat kivitték. Az ágyba új szalmát raktak. Egy Rákóczi-korabeli szürke katonaköpenyvet megtettek takarómnak. A kántorné ugyan egy nagy dunyhát is kínált jószívuén, de nem fogadtam el.

Mikor magamra maradtam, megálltam nagy búsan a kis szobámban, és kiszakadt a lelkemből a sóhajtás:

- No, ez a szép és nemes pálya ugyancsak nyomorúsággal kezdődik. Vajon mért nem tanítoskodik hát a mi kanonok-igazgatónk, ha olyan igen legszebb pályának emlegette a tanítóságot?

De csakhamar megszólalt egy másik hang is bennem:

- Ej, gyerek, gyerek, te nagyon hálátlanul ítélsz. Hát az Úr Jézus hol kezdte a tanítói pályát? Alábbvaló helyen: egy istállóban, ökör, szamár lakott vele együtt; az igaz, hogy ebben neked sem lesz hiányod, de mégiscsak palota ez a betlehemi istállóhoz képest.

A kántor beszólt az ajtón:

- Hallja-e, öcsém, még ma illik, hogy átmenjünk a paphoz. Együtt.

Rendjén valónak tartottam magam is. Köszöntem a figyelmét.

Indultunk azonnal.

- Öcsém - szólott Soós Antal a plébánia kapujánál -, azután el ne felejtsem kezet csókolni.

- Ha ő is kezet csókol nekem - feleltem -, én is kezet csókolok.

Ezzel el volt vetve a sorsom kockája.

A pap elem nyújtotta jól táplált, kövér kezét. Én egyszerűen megszorítottam.

Le sem ültetett.

Azt mondta:

- Remélem, jól viseli magát.

- Na, most elmehetnek - szólott azután fakó arcszínnel.

De nem nyújtotta a kezét.

5

A nyár azzal telt el, hogy az orgonálásban gyakoroltam magamat. Mindennap föl jártam a templomba, és sokszor ott töltöttem órákat.

Az orgona szép hangszer. Van benne valami az emberi hangból és a mennydörgésből, ami az Isten hangja. Az orgonának lelke van. Tud imádkozni, sírni, sóhajtani, örülni, remegve félni, vigasztalni és áldani. Az orgonának szárnyai vannak, amelyek égbe viszik az emberek áhítatos gondolatát.

Gyermekkoromban, valahányszor az orgonát hallottam, mindig azt hittem, az angyalok fuvola-kara hallatszik alá a mennyekből.

A Soós Antal keze alatt azonban nyekergő dudává aljasodott az orgona. Úgy játszott rajta, mint a zongorán szokás; vagyis nem olvasztotta össze a hangokat, hanem valahányszor, új akkordot fogott, mindig fölemelte a kezét, s úgy csapott le más billentyűkre.

Az igaz, hogy az orgona se éppen a jók közül való. Se pedálja, se finom változatai. A billentyűzete kopott fa, és a billentyűzet közepén már vályúk mélyedtek a használatától. A sípjai közül egyik-másik nem is sípolt már, csak pöfögött. Annál inkább szólt azonban a fűjtató. Ez hörgött és szuszorászott, mint a beteg mellű ember. Borzalom volt hallgatni annak, aki csak kicsit is ért a zenéhez.

Én azután délutánonként föl jártam a kórusba. Kitisztítottam egymás után a sípokat. Amelyik síp behorpadt, kiegyenesítettem. Amelyik nem szólt, addig bajlódtam vele, mígnem megszólalt. Félszekér finom port hordott le az egyházfi a kórusról, mikor munkámat befejeztem.

A következő vasárnapon Soós Antal a szomszéd faluba látogatott el búcsúra. Én orgonáltam.

A nép a fejét csóválta. Sokan a mise alatt föl tekingettek felém a kórusba.

Azt hittem, feltűnt nekik a változás.

Mikor kijöttünk a templomból, azt mondja egy öreg paraszt:

- Jó szava van, de az orgonát még puhán fogja.

- Hogyhogy?

- Olyan városiasan.
- Hát hogyan kellene?
- Olyan ropogósan, mint a mi mesterünk szokta.

A pap nem nyilvánított semmi megjegyzést se a hangomra, se az orgonára. Ő bizonyára másképp fogta fel a különbséget. Én azonban nem sokat hederítettem se az ő véleményére, se a népére. Jobban is szerettem, hogy nem tetszett nekik az orgonálásom. Soós Antal bizonyára nehéz szívvel hallgatta volna a dicséretemet. Bántotta volna.

Ugyanazon a napon temetésem is volt.

Egy fiatal gazdát agyonverték a kocsmában. Azt temettük.

Soós Antal átadott nekem egy írott verset, hogy azt énekeljem el ad notam: „Könyörülj Istenem.”

Az úton, hogy a pappal mentünk, bepillantottam a kéziratba:

Így kezdődött:

*Én is bucsuzok már, Szabó Balog Márton,
Ki gondolta eztet még ez idén nyáron,
A siralom völgyét én többé nem járom:
Beverték fejemet, meghalok immáron.*

*Isten veled, édes feleségem Jutka,
Özvegyasszony maradsz te is a faludba,
Nagy léssen hiányod kenyérbe és lúdba;
Estem ily pogányul én az örök kútba.*

A koporsót már az udvarra cipelték, mikorra odaérkeztünk.

Míg az egyházfi a papot öltöztette, a nép hol engem vizsgált, hol a gyászoló családdal foglalkozott. Egy csomó gyerek is ott ólálkodott a koporsó körül.

- Szegény Mártony - sajnálkozott fátyolos hangon az öreg bíró -, bizony elélhetett volna még sokáig. Jó adófizető volt, Isten nyugtassa.

- Jaj, édes apám, édes apám! - siránkozott egy tízéves lányka.

- Megszakad a szívem! - sikoltotta az özvegy.

Csak egy öregasszony nem szólt semmit, ez csak ölelgette a fekete koporsót.

Ez az anyja volt a szerencsétlennek.

Soós Antal búcsúztatója nekem nem tetszett, nem énekeltem el.

Sokkal inkább hatottak még rám abban az időben az élet tragédiái, hogysem humoreszkeket tudtam volna mellettük énekelni. Egy év múlva azonban már annyira megszoktam a temetéseket, hogy megértettem Soós Antal gondolkodását is.

Soós Antal ugyanis azt hitte, hogy az emberek csupán a kántor iránt való tekintetből hálnak meg, hogy ti. a kántor fölöttük is végezhesse a kötelességét.

- Mindig ellenségem volt - mondta egyszer -, hát lám, még a meghalásra is cudar időt választott.

- Ej, mester úr - jegyeztem meg egyszer -, mink is meghalunk.

- Hal ám az ördög - felelt, s jókedvűen legyintett a kezével.

Hát mondom, én csak egy rövid halotti éneket mondtam a búcsúzó helyett. S azzal elindultunk.

A pap fejére a szokott fekete négycsúcsú birétumot rakta. Az utcai kalapját pedig szó nélkül nekem nyújtotta.

Elfogadtam, de nem tudtam, mi a szándéka. Gondoltam, valamit akar magán igazítani, hát szüksége van mindkét kezére. De azután, mikor láttam, hogy kényelmesen ballag mellettem, visszanyújtottam a kalapot.

- Tessék.

- Csak hozza - felelt félvállról.

Akkor vettem észre, hogy a temetéseken a pap kalapját a kántornak kell vinnie.

Ez a megalázás megszorított.

Átadtam a kalapot egy gyereknek, és hozzáfogtam az utcán való énekléshez.

A jóízű emberek megítélésére bízom, hogy a halotti éneklés való-e az utcára, a falun végighosszat, vagy pedig inkább hozzáillenek a gyászhoz a csöndesen ballagó kíséret.

Útközben odasomfordál hozzám Gál András, és azt mondja:

- Hol maradt a búcsúztató?

- A zsebemben.

- Miért nem énekelte el a tanító úr?

- Azért - feleltem -, mert láttam, hogy a család fájdalmát növelném vele.

- No, akkor nem is fizetik ki.

Akkor tudtam meg, hogy Soós Antal tíz krajcárt kap a búcsúztatónak minden soráért. A búcsúztató huszonnégy strófa, s minden atyafihoz külön keserű strófa szólt. Bizony, odaveszett érte, egy hatos híján, a negyedévi fizetésem.

6

Nehezen vártam már a tanítás kezdődését. Ez a kezdet akkoriban a városon október eleje. Falun a krumpliszedés után való idő.

Imre herceg napján arra nyitom föl a szememet, hogy két tehénszagú, maszatos gyerek lép az iskolába.

Köszönnek. Egy-egy kis darab fa mindegyiknél. A fát a pad sarkára teszik. Azután beülnek a padba. A tarisznyájukból nagy karaj kenyeret cibálnak elő és falogatják. (A parasztgyerek reggeltől estig mindig eszik. Hogy honnan győzik azt a sok kenyeret, ma sem értem, hiszen a kereset olyan kevéske hozzá.)

Láttam, hogy ezek az első fecskék. Ünnepies érzés szállott meg. Tehát a nagy nap elérkezett.

- Édes fiaim - szólottam hozzájuk -, nem tudom, kik vagytok, mert mikor bejöttetek, nem mondtátok meg, hanem azt látom, hogy még ma nem mosakodtatok. Hát menjetek ki az udvarra, ott van a kútban a jó tiszta víz. Mosdjatok meg, azután, mikor bejöttök, álljatok szépen elélem, és mondjátok meg, mi a nevetek.

Míg a két gyerek künn helyreigazította az anyai kéznek mulasztását, én addig felöltöztem, s rendbe raktam az ágyamat.

A két gyerek visszatér. A hideg víz piros rózsái égnek az arcukon. Újra köszönnek. Elém állanak. És szól az idősebbik magas, éneklő hangon:

- Én Balogh Mátyás vagyok.

És szól a kisebbik is:

- Én Balogh János vagyok.

- Hát azt a két fadarabot minek hoztátok?

- Fűteni.

- Ez a szokás itt?

- Szokás. Minden gyerek hoz mindennap.

(Lám, az öreg milyen praktikus ember.)

- Hát még mi a szokás?

- Disznóöléskor kóbászt is hozunk.

- Hát jól van, gyerekek - szóltam kedveskedve -, ha fát hoztok magatokkal, nem bánom, mert ha más módja nincs a fűtésnek, ezt is el kell fogadnom, hanem más egyebet ide ne hordjatok. Tudtok-e imádkozni?

- Én tudok - büszkélkedett a nagyobbik.

Elmondta az imádságokat, s utána mindjárt az egyszeregyet, mintha ez összetartoznék.

- Hát te nem tudsz? - kértem a kisebbiket.

A fejét rázta.

- Hány Isten van? - kértem tőle.

A fejét rázta.

- Ki teremtett?

- Az apám.

- Nem az, te - felelte a nagyobbik, s oldalba lökte az öklével.

- Hát ki a fene? - kérdezte a gyerek bosszúsan.

Láttam, hogy a gyerekeknek a hitről fogalma sincs, és hogy ez a kérdés nem való, csak a pap szájába.

Meghagytam nekik, hogy délutánra mondják meg a gyerekpajtásaiknak, hogy a tanítás megkezdődött, és hogy azok is tisztán megmosakodva jöjjenek el. Mátyásnak egy szép lúdtollat faragtam, Jánosnak meg egy kis kocsit fűzfavesszőből meg krumpliból.

A két gyerek ugrándozva távozott.

Hogy magamra maradtam, elővettem a Kiskatekizmust, amely nálunk a népiskolában a főtárgy.

És olvastam.

Az első kérdés ez:

„*Ki teremtett?*”

Amire ez a felelet:

Az Úristen, aki a mennyet és Földet teremtette.

Tehát az az Úristen, aki a mennyet és földet teremtette. Van másik úristen is? Ha nincs, akkor minek az a magyarázat? S ha kell az a magyarázat, miért nincs benne a kérdésben.

Íme, a katekizmus első kérdése is milyen hibás.

De azután mit felelek én, ha valamelyik gyerek így szól hozzám:

Tanító úr, hogyan teremtett engem az Úristen?

Ezt a kérdést tehát kihúztam a könyvből.

A második kérdés ez:

- Mi végre teremtett téged az Úristen?

Maga a kérdés rossz.

„*Mi végre*” ez se nem magyar kifejezés, se nem helyes formája a kérdésnek; mert azt felelheti rá a gyerek: A „felvégre”, vagy „a faluvégre”. Márpedig jó feleletet csak jó kérdésre mondhat a tanuló.

Kijavítottam: „*Miért*” teremtett téged az Úristen?

A felelet:

- Hogy őt megösmérjem, szeressem, neki szolgáljak és üdvözüljek.

Gondolkoztam e felelet fölött is.

Lehetetlen, hogy az Istennek is ilyen vénasszonyos, önző politikája volna. A saját imádására és udvarlására teremtette volna az emberek millióit?

Hát ezért születünk? Ezért éljük át annyi gond és annyi nagy érzések, tengernyi szenvedések között az életünket, hogy egy örök gerincű, soha nem látható, ismeretlen valakit kötelességből szeressünk? Lehet parancsolatból szeretni? Parancsolhatja értelmes, becsületes lény, hogy őt szeressék? Lehet ez ok is arra, hogy évezredek méhében milliónyi milliók szülessenek, szenvedjenek és meghaljanak?

Ki mondta ezt?

Az anyaszentegyház? Vagy a könyv írója?

Bizonyára a könyv írója.

Az ember nem azért él, hogy az Istennel ösmerkedjék, aki láthatatlan és feltalálhatatlan. Mindössze az én boldogult Miklós bátyám hitte azt, hogy az Istennek egyéb dolga sincs, mint hogy a kócok között üljön, s mikor egyszer köpönyege elégett a kályha mellett, ő a nagy bűzös füstben így szólt:

- Isten adta, Isten elvette.

Azt hitte, hogy az Isten égette el a köpönyegét.

Én már gyerekésszel láttam, hogy az ember célja az, hogy minél kellemesebbé tegye a földön a maga életét és azokét, akik a környezetében vannak, illetőleg vele érintkeznek.

Azt is tapasztaltam, hogy aki így cselekszik, az okos ember, jó ember is; és... nincs tovább.

Parasztgyerekeknek ezt nem lehet megmagyarázni, a másik meg hazugság.

Kihúztam.

Hasonlóképpen cselekedtem a katekizmusnak azzal a részével, amely azt fejtegeti, hogy egy az Isten, de mégis három.

Maradt a katekizmusban a felebaráti szeretet és a parancsolatok fejezetei.

Délután körülbelül húsz gyerek verődött össze az iskolában, s ezek felerészben olyanok, akik még sohasem szagoltak tudományt.

Bámulva láttam, hogyan vannak nevelve ezek a gyerekek.

A tisztaságról fogalmuk sincsen. A hajuk hosszú, csak éppen, hogy a nyakszirtnél valahogy elnyírta az anyjuk. A járásuk olyan, mintha mindig térdig sárban járnának. Testük tartása görbe. Zsebkendőnek hírét sem hallották. Köszönni nem tudnak. Beszédjük csupa durvaság.

Nekem hát az volt az első dolgom, hogy a kútra küldöttem őket, azután egyenként előszólitottam a padból, s megtanítottam, hogyan álljon egyenesen, bátran, szembenézve és emberhez illően hogyan járjon.

Amelyik mezítláb volt, azon fogott is a tanítás, de amelyik az apjának húsz-huszonkét fontos csizmájában jött el, bizony szegényke, legfeljebb elvben fogadhatta el az oktatásomat.

Az öreg mester, aki egy pintes üveget állított maga elé, és pipázott az iskolában, csak leste, csak nézte a bajlódásomat, s közben nagyokat nevetett.

- Hagyja el - szólott végül -, mindegy az a parasztnak, akárhogyan jár, ha mindjárt négykézlábon is.

- Nem úgy van az, uram - tiltakoztam -, én embert akarok belőlük nevelni s az ember nem az ábécénél kezdődik. Azután elvégre is, a nemzet nem mi vagyunk, hanem ez apró, rongyos kis népek százezerei. Ez a jövőendő nemzedék. Ez a mi kezünkben van. S ha minden tanító úgy gondolkodnék, mint én, akkor a magyar nemzet számot jelentene a világon.

- Furcsa beszéd - szólt egyet kortyintva, kedvetlenül -, míg áll a világ, magyar mindig lesz, mint ahogy mindig volt is. A tudomány mellékes. Fő a jó egészség meg az ennivaló.

Gondoltam; nem vitatkozok vele. És tovább foglalkoztam a gyerekekkel.

Egyszer csak látom ám, hogy Soós Antal az ablakra pillant, és gyorsan az asztal alá rejti az üveget.

A pap jött.

Belép az iskolába. A gyerekek hosszan elnyújtott *dicsértesséket* mondanak. A pap ránk se néz. Föl és alá jár a padok előtt, és kérdegeti hol az egyik, hol a másik gyereket.

- Tudsz-e még valamit?

- Sokat felejtettél, ugye?

És a kalap a fején.

- Plébános úr - szóltam hozzá halkán -, a kalapját...

- Mi baja a kalappommal? - kérdezte nyersen.

- Gondoltam, fenn tetszett felejtetni.

- Hallja, maga, vörös - szólt pulykamérgesen -, fogja be a száját. Az iskolában én vagyok az úr. Maga pedig szolga. Menjen ki!

Ránéztem Soós Antalra. Az úgy ült a széken, mint Péter apostol, mikor azt mondták neki, hogy: Te is ama Galileussal voltál!

- Jól van - feleltem keserűen -, ki is megyek, el is megyek. Olyan iskolában, ahol nem a tanító az úr, hanem a pap, nem is tanítok. Hanem azt jegyezze meg, Istennek dölyfös birkapásztora, hogy szolgája nem voltam, és nem is leszek.

A pap alacsony, kövér, szőke ember volt. Én magas, nyúlánk, erős. Még egy pillantással végignéztam. Vártam: nem nyúl-e hozzám. Sápadt volt, nem mozdult.

Hej, gondoltam, ha most én volnék itt a mester, repülni tanítanám a papot. De mit tehet a segédtanító?

Kimentem.

- No, édes öreganyám - szóltam a mesternéhez -, én már befejeztem a tanítást végleg. Indulok.

- Hová, lelkem, fiacskám?

- Azt magam is szeretném tudni.

Azzal elbeszéltem hosszasan az összezsuttatásomat.

- Ó, lelkem - felelte jólelkűen és a vállamra tette a kezét -, ezért ugyan kár volna elmennie. Az én uramat fiatal korában hatszor is kikergette a plébános az iskolából. Meg még a templomból is. Azért mégis itt vagyunk. Megkérjük holnap a papot.

- Hát ha akasztófától menteném ezzel magamat, megkérném-e?

Sírt az öregasszony. Azután arra mégis rávett, hogy az éjszakát töltsen náluk. Pihenjem ki magam. Halasszam az elmenésem reggelre.

Este az öreg Soós dús vacsorát főzetett. Mindegyre azt hajtogatta:

- Gyerünk át együtt a paphoz, és kérje meg. Elvégre a pap is fiatal ember, még csak harmincöt éves, és bizonyosan megbánta már azóta, hogy heveskedett.

- Miért kérjem meg? - rökönyödtem el. - Azért, hogy ne vegye rossz néven, hogy velem gorombáskodott? Azután ki állítja helyre a tekintélyemet az iskolás gyerekek előtt? Ki magyarázza meg nekik, hogy nem a pap szolgája tanítja őket, hanem egy mintaember, akinek a szava szent, és akinek a hátán senki lába nyoma nem látszik?

- Édes öcsém - csendesített a mester -, furcsa tejet szopott maga. Se kezét nem csókol a papnak, se maga fölött valónak nem ismeri. Hátha még idejekorán el nem dugom a katekizmust! Szerencsére idején megláttam benne a húzásokat, javítgatásokat. Hát pogány maga, öcsém?

- Dehogyan vagyok pogány, bátyám, de minek terheljük olyasmivel a gyerek fejét, amit az nem ért? Tanítsa azt nekik a pap a templomban. Fejtegesse ott a szentháromság titkát, a malaszt eszközeit, meg a makula nélkül való fogantatást.

A vacsoránkon ott volt Zöld Márton is, a falu első gazdája.

Zöld Márton helyeselte az én nézeteimet.

- A pap - azt mondta - legyen első a templomban, a tanító meg legyen első az iskolában.

Tíz órakor Soós Antalt már ágyba fektette az asszony, mert az erős bortól berúgott.

Összeszedtem, ami kis egyetmásom akadt, és átcipeltem Zöld Mártonhoz.

Még önála is iddogáltunk úgy éjfélig.

- Sajnálom magát - szólt az értelmes paraszt -, ilyen tanító kellene a mi népünknek. Ha maga itt volna tíz esztendeig, egész más emberek következnének miutánunk.

Ott háltam.

Korán reggel Zöld Márton ébresztett föl.

A lélekharangot hallottam. Csendítettek.

- Keljen fel, tanító úr - rázta meg a vállamat. - Meghalt az öreg mester.

- Lehetetlen.

- Megütötte a guta. Az este, hogy elmentünk, nagyon ráfűtötték a szobát.

- Mit tehetek én vele - feleltem. - Sajnálom szegényt. Én utazom tovább.

Zöld Márton elrohant.

Félóra múlva visszatért a pappal.

- Tanító úr - fordult hozzám a pap -, én magával egy kissé keményen bántam. Hát ne haragudjék. Az öreg meghalt. Nem hagyhatjuk tanító nélkül az iskolát, sem a templomot.

Így maradtam ott továbbra is.

Az öreg mester halála után rám nehezedett a teljes felelősség terhe. Csak annyiban mondom tehernek, hogy én egy év alatt négy év munkáját akartam elvégezni. Az iskolából kivettem mindent, ami nem volt a praktikus életbe való. A katekizmust átírtam egészen, és a pappal átnéztem, nincs-e benne dogmaellenes hiba.

Az én katekizmusom így kezdődött:

Ki teremtette az embert?

Az Isten.

Ki az Isten?

Az Isten a világ ura. Látni nem lehet, öröktől fogva él, és nem is hal meg soha. Mindent ő teremtett. Minket is. Az Isten szeret bennünket. Ránk gondot visel. Halálunk után hozzájutunk.

Ki vagy te?

Ember vagyok.

Mi az ember?

Testbe foglalt lélek.

Mi a lélek?

Istentől származott és külön magában is meglevő valóság.

Mi a test?

Elmúló része a léleknek.

Mi az ember fő kötelessége a földön?

Az, hogy becsületesen éljen, és egymást szeresse.

Ki vétkezik e kötelességek ellen?

Aki nem él becsületesen, s aki embertársainak szomorúságot vagy kárt okoz, vagy pedig azok javát tehetsége szerint nem mozdítja elő.

A papnak kemény dió volt ez az én katekizmusom, de végre is sikerült a fejébe beszélnem, hogy a gyöngé értelmű gyermekeknek a felfogásához mérjük a tanítást, és hogy ő azután a templomban kibővítheti a vallás tanítását a kellő terjedelemben.

A bibliát is összevontam. Az isteni parancsok és kijelentések eredetét hagytam meg csak az ószövetségben. A zsidó nép történetéhez pedig hozzátoldottam a magyarokét. S ebben a történelemben fő alakjaim: Szent István, Szent László, IV. Béla, Hunyadi János, Mátyás király és II. Rákóczi Ferenc.

A katekizmusból maradt időt a gazdálkodás gyakorlati módjainak tanításával helyettesítettem.

Ének helyett tanítottam a kosárfonást, szalmakalap csinálást. Nótázhattak munka közben eleget.

Tavasszal pedig kivittem őket a mezőre és az erdőre, és gyűjtettem velük a gyógyító erejű füveket.

Még pénzt is kerestek a tanulás mellett.

Húsvét másodnapján megtartottam a nyilvános vizsgálatot.

A falunak minden népe odasereglett. Annyian jöttek, hogy nem fértek volna a terembe. Erre kivittem a padokat az udvarra, hogy ott mindenki tanúja lehessen az eredménynek.

Mielőtt azonban nekifogtam volna a vizsgáztatásnak, a néphez szólottam.

- Kedves atyámfiak! A régi szokás szerint én is megtartom a vizsgálatot. Nem azért, mintha ez nekem beszámoló kötelességem volna, mert bizony egy-két óra alatt nemigen mutathatom meg azt, hogy hónapokon át mit dolgozik a tanító; sem pedig engem kérdőre nem vonhattok, mert láthattátok, hogy egész éven át buzgólkodtam az iskolákban, és a gyerekeketek minden nap vitt haza valamit az elméjében. Hanem igenis megtartom a vizsgálatot azért, mert látom, hogy a gyerekek a libapásztorkodás miatt elmaradnak, és hogy emiatt ezzel a vizsgálattal a tanévet ünnepiesen bezárjam. Tekintsétek tehát ezt a vizsgálatot annak, aminek én tekintem, ti. iskolai bezáró ünnepnek.

Ezek után megkezdtem a kérdezést.

A gyerekek bátran és saját szavukkal feleltek minden kérdésemre. Néha két gyerekkel egymást kérdeztettem. Mikor az ülést megunták, vezényszóra néhány kézmozdulatot tétettem velők. A katekizmussal és a bibliával röviden végeztem, de annál bővebben fejtegették a gyerekek a gazdálkodást, a praktikus mértant, egészségtant, számtant és a magyar nemzet történelmét.

A parasztok könnyeztek örömeikben.

- No, tanító úr - mondták a kezemet szorongatva -, most egy óra alatt mi vének többet tanulunk, mint gyerekkorunkban öt esztendő alatt.

Pünkösds után való keddre tűzték ki az új kántortanítóválasztást.

Noha fiatal voltam, engem választottak meg egyhangúlag.

Mikor a választást a kellő hivatalos formában tudtomra adták, kijelentettem:

- Az állást csak úgy fogadom el, ha az özvegy mesternének a falu örökös lakást és némi nyugdíjat biztosít.

Ezt természetesnek találták, de bizony mégiscsak estefelé tudtak teljes megegyezésre jutni, hogy mennyit adjanak neki.

A pap volt az egyedüli, akinek a megválasztásom nem tetszett. Az ülés elején próbálkozott is valami olyanféle megjegyzéssel:

- Ezt a fontos állást tapasztalt és idősebb mesterre kellene bízunk.

De mellettem olyan erős volt a hangulat, hogy végül is hozzá kellett magát hajlítania.

7

Jakab-napkor búcsúra kocsiztunk át a pappal a szomszéd községbe.

A pap a plébánoshoz látogatott el. Én a mesterhez.

Abban az időben egy-egy falusi búcsú zajosabb mulatságot jelentett, mint a lakodalmak.

A mesternél is vidám társaság gyűlt egybe. A szomszéd falubeli mesterek kocsira pakolták az egész családjukat, asszonyt, gyereket, és vidám napot csaptak a templom tiszteletére.

A mestert Buzsáky Lajosnak hívták. Igazi derék, jó magyar ember. Szívesen fogadott.

Az udvarára kivetette a zongorát, és hol egyik, hol másik mester tánc alá való nótákat vert azon a fiataloknak.

Én a leányával táncoltam.

Ez a leány az első pillanatban már megkapta a szememet. Tetszett nekem.

Boriskának hívták. Szőszkehajú, ibolyaszemű, fehér képű leány volt, úgy hajladozott a két kezem között, mint egy virágszál. Az arcán egy kis lencse csintalankodott. De illett neki.

Egyszer, mikor valami keringős német táncot húztak, átszöktem a kertbe. A német táncokat sohasem szerettem. Megszédül attól az ember, ha nem német.

Amint ott sétálgatok a fák alatt, a méhes előtt Boriskát pillantom meg. Virágokat szedett. Fehér ruhában volt. A ruha jól illett az arcához, természetéhez. A hajába meg egy fehér szegfűt tűzött. Az meg egészen elragadóvá alakította.

Akkor támadt az a gondolatom, hogy ezt a leányt elveszem feleségül.

8

Odamentem hozzá. Mosolygott.

- Megszökött? - kérdezte rám pillantva.

- Meg. A német táncot nem szeretem. De ha kegyed óhajtja, szívesen táncolok.

- Köszönöm. Én is szédülök.
- Akkor hát, ha jobb mulatsága nincs, Boriska, beszéljünk.
- Mondani akar valamit?
- Sokat. Mindent.

A leanderek között egy deszkapad rejtőzött. Leült. És kérdően nézett reám.

Én melléje ültem. Térdemre tettem a szalmakalapomat. A szívemre valami édes teher nehezedett, amitől alig tudtam megszólalni. - Boriska - kezdtem, halk, ünnepi hangon -, Boriska, nagyon örülök, hogy magával találkoztam. Látom, hogy fiatal, én is fiatal vagyok.

- De furcsákat beszél - szólott nevetve.
- Bizony - feleltem - magam is elmosolyodva -, furcsákat beszélek. Nem is merem folytatni, mert félek, hogy akkor igazán kinevet.
- De csak folytassa, a kezdet elég érdekes.
- Hát tudja, arra gondoltam, hogy... ej, mire is gondoltam.
- No lássa, már elfelejtette.
- Nem felejtettem biz én, csak nem merem kimondani.
- De hát miért?
- Hátha szégyent vallok vele.

A szemébe néztem komolyan és szerelmesen.

Elpirult.

Megértett.

- Boriska - szóltam s megfogtam a kezét -, engedje meg, hogy a nyár folyamán meglátogassam.
- Szívesen - rebegette -, akármikor jön... csak térjen be hozzánk, amikor eszébe jutok.

Azután, hogy a nevét kiáltották, felugrott.

És elsietett.

Én utána néztem, mert gondoltam: talán visszapillant rám.

A kertajtóban csakugyan visszafordult.

Szüretkor megtartottuk a lakodalmunkat.

Két falu népe örült rajta. Én meg szinte kábultam a boldogságtól.

A pap is megjelent a lakodalmomon. Olyan dicséreteket mondott rám egy pohárköszöntőben, hogy minden felleg eloszlott iránta a szívemben.

Ettől a naptól jó barátságban éltünk. Gyakorta átjött hozzám. Beszélgettünk, vitatkoztunk, együtt kertészkedtünk, együtt jártunk sétálni is, szóval olyan pajtáságféle támadt közöttünk, mint amilyen az együtt nőtt kutya és macska között előfordul.

A feleségem kedves kis boszorkányként élt mellettem. Egy-két nap alatt úgy átváltoztatta a régi mesterházat, hogy alig lehetett ráismerni. A falak hófehérek és tiszták. A fölsőn szőnyeg. Igaz, hogy csak afféle rongyból szövött. Az ablakokban virágok nyílnak. Virít és ragyog a kezenyomán minden.

Az istállóban tehén bögött. Az ólban malac sírt. Apró baromfiak is megjelentek az udvaron, s én talán ezt a fél évet mondhatom az életem legboldogabb idejének.

De még az is rossz numerosos esztendőbe került.

A nemzetet akkor rohanták meg délről és nyugatról a gyilkosok ezrei. Az országban Kossuth Lajosnak holtakat ébresztő csatára hívása mennydörgött. Zászlók jelentek meg a falukban, és a kovácsok kardokat kalapáltak és köszörültek.

A pap járatott egy lapot.

Remegő szívvel olvastuk ezt mindennap.

Mikor híre kelt, hogy Jellasich átlépte a határt a rablóserégével, és asszonyokat, gyermekeket öldösnek a katonái, a vér a fejembe tolult és felkiáltottam:

- El kell mennem!

- Hová? - kérdezte a papom.

- Hová? Oda, ahová a kötelességem hí. Minden magyarnak, akinek ép a keze, fegyvert kell ragadnia, és addig ne aludjék párnán senki, míg a magyart gyilkolják. Magammal viszem az egész falut.

- És a tanítás?

- Csak nem gondolja, plébános úr, hogy én az ábécét az égő ország világítása mellett tanítgatom. A leckét az ellenségnek adjuk karddal és ágyúval. Az iskola a csatatér. Ott van maga az Isten is a megtámadott nemzet élete fölött, önnek is ott a helye, ön is erős ember és magyar ember.

Elsápadt.

- Nem, én nem mehetek - szólott a fejét rázogatva -, én nem hagyhatom itt a falut. A betegeknek és haldoklóknak szükségük lehet rám, és a templom a vigasztalás helye.

Azután, hogy tovább beszélgettünk, felajánlotta, hogy ha a háború a télen át is tartana, ő a hazáért kész tanítani az iskolában.

A faluba toborzó huszárok jöttek.

Kitűztem zászlójukat a templom ajtaja elé, és megkértem őket, hogy addig ne táncolgassanak, míg én nem beszéltem a falu népével.

A nép hamar összesereglett a zászló körül. A harangot is félreverttem, hogy senki ne hiányozzék.

Magamra vettem egy díszes honvéd atillát, oldalamra kötöttem a kardot, amellyel a bandérium vezetője megajándékozott.

Azután fölléptem a templom elé állított asztalra, és így fordultam a néphez:

„Véreim! Magyarok!

A félrevert harangok ma egy égő ország veszedelmét kongatják. Orgyilkosoknak vad csordái rohanták meg hazánkat. Ezer meg ezer kés irányul a nemzet szívének. El szeretnék törülni a magyart a föld színéről.

Próbálta azt már velünk török, tatár, német, csak hogy a magyar nemzet ilyenkor fölkelt, mint a haragvó oroszlan, és megsemmisítette az ellenségeit.

Apáink hősi vére csörgedez bennünk. Vajon összetett kezekkel nézzük-e országunk égését? Vajon süket fülekkel hallgassuk-e, hogyan kiáltoznak asszonyaink és gyermekeink a gyilkosok kardjai alatt?

Azt akarjuk-e, hogy rabláncra verjék kezeinket, és a házunk falára üszökkal írják: gyáva volt a magyar, és megérdemelte, hogy eltöröltessék a föld színéről?

Fegyverben van már az egész nemzet. Csak a mi zászlónk nem lengedez még a haza védőinek táborában. Aki férfi és magyar, velem jön a Kossuth zászlója alá. Velem jön, és én elöttetek járok mindenütt, és ha kell, esküszöm itt az Isten házának kapuja előtt, hogy véremet ontom szeretett hazámért.”

- Elmegyünk! - kiáltották a férfiak.

A zene megzendült. A Rákóczi-induló hangjai mellett osztották szét a piros sipkákat. S másnap reggel kétszázharmincan indultunk a tábor felé.

10

Bizony, nehéz szívvel történt a válásom szép kis fiatal feleségemtől. Az apósom velem jött. Az anyósom pedig feleségemhez költözött.

Mit írjak a nagy, nehéz időkről? Küzdöttem én is, mint minden becsületes magyar. Tizenhat csatában láthattak, de ugyanannyi sebforradás vonala ma is a testemen.

Az apósom mellettem hullott el a móri csatában.

Vértől harmatos, galambősz fejét a mellemen nyugtatva adta ki lelkét. - Meghalok - búcsúzott tőlem. - Isten akarata, hogy meghaljak a hazámért.

Ez volt az utolsó szava, s örökségül nekem hagyta az anyósomat.

11

Budavár ostrománál egy kartács szilánkja a lábamba fúródott. Egy becsületes, magyarrá vedlett svábnak a háza előtt estem össze a Krisztinavárosban.

A sváb meglátott az ablakból. Kirohant értem a feleségével. Bevittek. Ágyba fektettek. Az asszony még a párnámat is odaigazgatta a fejem alá. A férfi pedig levetkezett.

- Sógor - mondom neki fájdalmaim között -, csak nem akar tán mellém feküdni.

- Nem - felelte -, hanem elmegyek neked helyett, mert én is magyar megvagyok, kruci türki.

Azzal magára öltötte a honvédruhámat.

A felesége sírt. A két kis szösze gyerek is sírt. Belekapaszkodtak.

A sváb megcsókolta a két gyereket, s rám mutatott.

- Nézzétek - szólt a gyerekeihez -, ez itt egy hős mekfan.

Azután saját mellére mutatott:

- Én pedig leszek egy hős mekfan.

És kirohant az utcán zúgó harci fõrgetegbe.

12

A jó asszony orvost kerített. Bekötöztette a sebemet. Engem előfogott a sebláz. Napok teltek el, míg végre eszmélethez jutottam.

Mikor fölnyitottam a szememet, a jó asszonynak az arca hajolt fölém:

- Hogy érzi magát? - kérdezte részvéttel.

- Köszönöm. Jól. Mióta fekszem?

- Tíz napja.

- Bevették Budát?

- A magyaroké.

- Éljen!

- Kímélje magát. Még nagyon gyõnge.

- A lábamat nem amputálták?

- Nem. De sántítani fog sokáig.

- Mikor kelhetek fel?

- Az orvos azt mondta, egy hónap múlva.

- Akkor, kérem, szíveskedjék átvitetni a katonai kórházba. Önök jók. Sohasem felejttem el a jóságukat. Ha önök nincsenek, elvérzettem volna az utca porában.

- Maradjon - szólt az asszony -, az ágyra nincs szüksége senkinek.

Ezeket mondta, és keserves zokogásba fulladtak a szavai.

- A férje? - kérdeztem szomorú sejtelemmel.

Ráintett a fejével.

Azután, mikor végre szóhoz jutott, fájdalmas hangon rebegte:

- Még azon az éjjel hazahozták. A golyó a mellén szaladt keresztül.

Hosszú szünet következett.

Az asszony tovább sírdogált ott mellettem. Vigasztalhatatlanul ömlöttek a könnyei.

Kinyújtottam a kezemet, és megfogtam az ő kezét. Megsimogattam:

- Az Isten jó - szóltam meghatódva -, az Isten megsegíti önt.

- A férjem órás volt - sírdogálta tovább -, semmi vagyonunk nincsen. Ez a két gyerek meg harminc óra maradt rám.

Az asszonynak Gutmann-né volt a neve. Az örökké becsületes budai svábok közül való volt. Szőke, világos bőrű, kékszemű. Csupa szelídség, jóság és szorgalom.

Mikor átvitettem magamat a katonai kórházba, minden délután meglátogattam a két gyerekével együtt.

A két gyerek vonzódott hozzám. Furcsa nevük volt: Gutmann Attila, Gutmann Bendegúz. Attila négy esztendő, Bendegúz három.

Meséltem nekik. Játsoztam velök.

A gyerekek jól mulattak.

- Mi leszel, Attila? - kérdeztem az idősebbiktől.

- Huszár leszek - felelte a bajuszomat meghúzva.

- Hát te, Guzi?

- Én is huszár leszek.

- Nem hiszem - suttogta szomorúan Gutmann-né. - Ez a família már talán a világ teremtése óta mindig órás, pedig valamennyi nyomorgott a mestersége mellett. Mindegyik Gutmann eltökéli, hogy mást nevel fiából, de azután kiüt mindegyiken az órásság iránt való szeretet. Meglássá, ezek is órásook lesznek.

- Isten adjon szerencsét nekik. Az órásság szép mesterség. A legtöbb feltaláló az órásook közül ki. Olvastam olyan órásookról, akik a találmányaik által meggazdagodtak.

- Ön jó ember - dicsért Gutmann-né, és gyöngéden rátette a kezét a kezemre -, mindig megnyihült szívvel távozoók öntől haza.

- Dehogy vagyok jó ember - feleltem -, hát nem ismeri kegyed azt a mondást, hogy vörös kutya, vörös ló, vörös ember egy se jó?

- Azt hiszem, feleségének nincs oka ezt percig se hinnie.

- Szegény feleségem - sóhajtottam lelkem mélyéből -, nem is tudom, hogyan értesítsem, hogyan írjam meg neki a szerencsétlenségemet.

- Én már megírtam neki. Ne haragudjék érte. A lapokban olvastam az ön nevét a budavári halottak között. Megírtam neki: ne aggódjék, ön csak megsebesült és már jobban van.

- Köszönöm - feleltem könnybe lábadt szemmel -, sohasem fogom elfelejteni ezt a figyelmét.

Azután arról beszélgettünk, hogy ha rosszra fordulna a sorsa, én az Attila gyereket magamhoz veszem.

- Nem tudom miért, de úgy megszerettem azt a huncut kis kölyket, mintha az én fiam volna.

Az asszony erre sírva fakadt, és mielőtt megakadályozhattam volna, megcsókolta kezemet.

Egy hét múlva lábra álltam, és sétálhattam az udvaron. A lábadozóok között megismerkedtem egy Szőlősi Benedek nevű hadnaggyal. Szürke szakállú, vidám ember volt. Lehetett már ötven éves. Az arcán egy nagy sebforradás vöröslött.

- Kard? - kérdeztem az arcára tekintve.
- Az - felelte -, egy német vágta rám. Tudott vívni.
- De visszavágott ön, remélem.
- Vissza. Éspedig elég szerencsétlenül.
- Hogyhogy?
- Vékony volt a nyaka szegénynek. Bizony leesett a feje is.
- Mit sajnálja? Azok sem sajnálnak bennünket.
- Pap vagyok - felelte szomorúan -, nem akartam ölni.
- Micsoda vallás papja?
- Katolikus.
- Ej - feleltem -, ha minden katolikus pap eljött volna, már rég kivertük volna a németet az országból.

Egy félkezű cigányhonvéd ült mellettünk. Siska Marci. Az is megszólalt:

- Bezzeg a német nem sajnálta magát, hadnagy úr. Aki győzi, az mari. Engem sem sajnáltak. Ki billegeti már most a hegedűmet, ha muzsikálni akarok?
- Ne búsulj azon, Marci - felelt a pap -, ha felgyógyulunk, velem jössz a faluba.

Úgy számítottunk, hogy egynéhány nap múlva hazaindulhatunk.

Azonban Erdélyből és a Tiszántúlról izgató harci hírek jöttek. Győzelmekről és vereségekről keverten szólottak ezek a hírek. Marci hordta a városból.

Egy éjjel valami nyomást érezek a vállamon.

Fölpillantok. Marcit látom magam előtt.

- Mi baj? - kérdeztem.
- Kossuthot elfogták.
- Lehetetlen.
- Katonák beszélnek.
- Mit tegyünk?
- Elszökünk innen a táborba.

Fölkeltem. Kiosontunk a kórházból, Szőlősi már a kapu előtt várt bennünket, s csak ennyit mondott:

- Útközben ráérünk meggyógyulni.

Egy parasztkocsira ültünk. Elindultunk Rákoson át Szeged felé.

Ma már nem tudom megérteni azt a lázt, amely akkor annyira hatalmában tartotta a lelkeket. Mind a hárman gyöngék voltunk még. Sebeink még alig gyógyultak, de azért készek voltunk rá, hogy újra odaálljunk a harc sorba és küzdjünk. És a vérünket ontsuk a hazáért.

Különösen a cigányt bámultam. A cigány fél karját már elvesztette, és mégis vállalta, hogy ismét kardot ragad a megmaradt kezébe.

Az életnek nem volt értéke a hazafi előtt.

Ami pedig a cigány gyávaságát illeti, abból Marci ugyan nem örökölt semmit.

Csendesen, többnyire szótlánul rázódtunk a kocsinkon. Néha mégis felsóhajtottunk.

- Szegény Gutmann-né - szánakoztam szinte óránként -, el sem búcsúzhattam tőle.

- Szegény hazám - mondotta Szőlősi -, szomorú sejtelmeim vannak. A német leigáz bennünket.

Marcinak egészen másfelé jártak a gondolatai.

- Hej, ha most hirtelen egy birkát találnék, bizonyisten ellopnám és megsütném.

Mikor Szegedre érkeztünk, éjszaka volt. Felhő takarta az eget. A szekeret a lovak lábaira bíztuk. A város határában a vámőrök megállítottak bennünket.

- Kik vagytok?

- Magyarok.

- Hova mentek?

- Görgey táborába.

- Olyan már nincs.

- Micsoda?

- Görgey tegnap lerakta a fegyvert Világosnál.

Szőlősi elsápad. Én meg azt éreztem, a szívem megszakad.

A vámtiszt (más tiszt lehetett az!) látta a mi megdöbbenésünket. Sírva fakadt. És a nyakamba borult.

- Elveszett, elveszett minden. Vége a magyarnak!

14

Egy kis fogadóban töltöttük az éjet, de azt hiszem, egyikünk sem aludt.

Reggel egy beretvás arcú, reverendás pap nyújtotta a kezét felém. Alig ismertem rá. Szőlősi volt.

- Mától fogva újra pap vagyok - szólott szomorú mosolygással. - Vesd le te is a honvédruhát, különben veled együtt kötik fel a németek.

- Merre mégy?

- Hevesbe. Mátraszél a falum neve. Írj néhanapján.

- Szívesen. Én Szabadka felé menekülök. És te, Marci?

- Elmegyek a plébános úrral harangozónak.

Megöleltük, megcsókoltuk egymást. Azzal elváltunk: ők jobbra, én balra.

Egy román fuvaros vállalkozott arra, hogy elvisz Szabadkáig. Agg, ősz ember volt. Mikor kívül jártunk a városon, azt mondtam neki:

- Cseréljünk ruhát, öreg.

- Minek? - kérdezte tiszta magyarsággal.

- Azért - feleltem -, mert ha kend visz engem, elkapnak a németek és lehúznak erről a kocsiról, de ha én viszem kendet, akkor kend azt mondhatja, hogy én a kocsisa vagyok.

- És ha engem húznak le a kocsiról?

- A nyolcvan esztendő embereket, nemigen bántják.

- De hát ha valamelyik véletlenül megrántja a szakállamat?

És ahogy ezt mondta, levette a körszakállt, és én egy fiatal, barna arcot láttam magam előtt.

Nevetett.

Azután bemutatkozott.

- Ziegler Sándor vagyok, a bécsi légió hadnagya, és a magyar kormány fegyvergyárosa.

- Menekülsz?

- Mint te. Aradon a muszkák lefoglalták a fegyvergyáramat, összes vagyonom ez a kocsi, meg ami rajtam van.

- Hát pajtás, akkor vigyük egymást. Az ősz szakállt csak dobd el. Legjobb, ha éjszaka kocsi-zunk, nappal pedig meghúzódunk, ahol lehet.

Mikor a Dunához érkeztünk, elővette a furulyáját.

- Fújok egy nótát - szólott -, aki ilyen félelmes világban furulyázni mer, arra nem gyanakszanak.

Belefűjt a flótájába.

A lovak a hangtól megbokrosodtak, és elragadták a kocsit.

Egyenesen a Dunának rohantak.

A dunaparton vastag törzsű fűzfa zöldellt.

A két ló annál szétvált. A kocsi rúdja olyan erővel ütődött a fához, hogy a kocsi ezer darabra repült szét.

- Ez ugyan furcsa nóta volt, pajtás - jegyezte meg föltápáskodva.

Azután engem is fölsegített a sárból, és részvétellel kérdezte:

- Nem történt bajod?

A kocsi darabokban hevert. A lovak a Dunába veszttek. Bizony, gyalog folytathattuk utunkat.

Miközben jobbra a lefolyt harcokról beszéltünk. Szemünk gyakran megtelt könnyel, mikor a haza sorsára fordult a szó.

Lengyelország végzete lebegett előttünk. Csak azt nem tudtuk, egészen német uralom alá jutunk-e, vagy hogy az orosz is kiszakít egy darabot az országunkból.

Már ekkor rajzottak a menekülők mindenfelé. A mezők és az erdők kétségbeesett honvédeket rejtegettek.

Egy falu közelében megkérdeztük: hol kaphatnánk szállást, ahol kialudhatnánk a fáradságunkat.

A becsületes magyar paraszt, akihez a kérdést intéztük, így felelt:

- Ezt a falut kerülje el még a madár is. Látják azt az úriformájú házat?

- Látjuk.

- Az malom ott. Annak a gazdája az utóbbi két nap alatt valami tíz bujdosó honvédet szolgáltatott már a német kezére. Áruló gazember!

Éhesek voltunk és fáradtak.

Az én barátom egyet gondolt, azután így válaszolt:

- Hát ide hallgasson, csak azért is oda megyünk.

- Csak nem megyünk tán az oroszlán torkába?

- De éppen oda megyünk, csak hogy előbb maszlagot adunk neki. Csak bízd rám magadat.

A szemei csillogtak. Szép ember volt, és bátor és vidám.

Bekopogtattunk az ajtón. Maga a gazda nyitotta ki.

Megdöbbszentően vörös arcú, ősz ember toppant elibénk. A tekintete ravasz. Szürke molnárruha volt rajta. Gyűrött. És lisztporos.

- Janicsék Pál urat keressük - dörrent rá az én barátom.

- Én vagyok - dörögte vissza a molnár.

- No, hál' istennek. Azt hittük, már sohasem érünk ide. Hát kedves bátyám, mi bujdosó honvédek vagyunk. Hallottuk, hogy bátyám uram igaz, jó magyar hazafi, és itt a falu szélén azt mondom én a barátomnak: Vannak még becsületes, jó magyar emberek, gyerünk Janicsék bácsihoz, akiről én a táborban egy bajtársamtól olyan sok jót hallottam. Az idő fordulhat, hogy visszaszolgálhatjuk neki, s ha véletlenül a magyar ügy felülkerekedik, kérni fogjuk Kossuthot, hogy tüntesse ki az érdemeiért.

A molnár kezet nyújtott. Bevezetett a szobájába.

- Jó vacsorát, de hamar! - kiáltott ki a konyhába.

Azután tudakozódott tőlünk, hogy hol hallottunk az ő jó hírnevéről.

Az én bujdosó barátom mondott neki hirtelenében valami nevet, meg valami olyan mesét, hogy a végén én majd elnevettem magamat.

Jól megvacsoráztunk, és ittunk is rá az öreggel együtt.

Mikor magunkra maradtunk, azt mondom a pajtásomnak:

- A jó vetett ágyból nem kerülünk-e holnap vasba?

- Nem - biztatott a fegyvergyáros -, az én számításom tiszta. Ez az ember valóban rossz lelkű hazaáruló, nagyon jól tudja, hogy mindenki gazembernek tartja, de éppen emiatt fél is. Mármost, íme, bevetődik hozzá két olyan ember, aki alkalmul kínálkozik neki, hogy a hazafiságát és becsületességét hirdesse velök. Ő minket nem jelent fel, hanem holnap útra bocsát. Följegyzí a nevünket és elteszi, hogy ha az idők esetleg megváltoznak, ránk hivatkozassék.

Lefeküdtünk.

Néhány perc múlva megszólal ismét:

- Pajtáskám. Kelj fel.

- Minek.

- Nyisd ki a kályhaajtót, és dugd be rajta a fejedet. Beszédet hallok.

Úgy teszek, ahogy mondja, hát csakugyan hallom ám a molnár hangját:

- ...mert lásd, anyjuk, okos embernek mindenre kell számítania. Kossuth visszatérhet, és engem pörbe foghatnak. Akkor ez a két ember meg ezeknek a családjá mellett bizonyít, hogy én a bujdosó magyarokat rejtegettem, és rebellis voltam.

16

Öreg este volt már, mikor végre a falum határát elértem.

Az utamra a csillagok világítottak. A prücsök és békák méla zengése üdvözölt. A jegenyefák mint néma, sötét örök, magaslottak ki a faluból. - A kocsmá ablaka erősen világított. Valaki harmonikázott benne. Megösmertem, hogy kicsoda: Csik Lőrinc, a részeges csizmadialegény.

A szívem feldobogott, mikor az utcámra léptem.

Még egy perc, és én átölelve tartom az én kedves kis fiatal feleségemet.

A bakter éppen szembe jött velem.

- Jó estét, Marci! - Köszöntöttem rá örömmel.

- Jó estét - felelte meghökkenve.

És rám bámult.

- No - kérdeztem -, meg sem ismersz talán?

- Minden lélek dicséri az urat - rebegte elfulladó lélegzettel -, hát csakugyan a mester úr volna?

- Nem is az ördög.

- Hát nem halt meg?

- Láthatod.

- Ajnye, ajnye! - szólott a fejét vakarva.

Tovább akartam sietni, de ő visszatartott.

- Megálljon, mester úr - nyögdécselte -, álljon meg egy kicsit.

- Mit akarsz?

- Mit? Hát, hogy egy kis baj van.

- Micsoda?

- Nem tudja még?

- Nem. Meghalt tán a feleségem?

- Dehogyan halt. Nem halt a...

- Hát mi a baj?

- Ajnye, ajnye - csóváltgatta tovább a fejét.

- Nyögd ki hát, ne várakoztass. Hiszen alig várom már, hogy otthon lehessenek.

A bakter halkán és sajnálkozó hangon fakadt szóra:

- Gyerek van a háznál.

- Az én házamnál?

Ráintett a fejével.

- Micsoda gyerek?

Vállat vont. Azután a botjával a port turkálva felelt:

- Azt mondják, hogy a izé... a pap... De hát én nem tudom. Csak aszongyák...

Azt hittem, leroskadok.

A szemem előtt összefutottak a házak, a csillagok, a fák és a bakter.

Az útfélen egy ledöntött fatörzsök hevert.

Leroskadtam arra. És egy kis idő múltán így szóltam a bakterhez:

- Mondj el mindent, amit tudsz. Őszintén.

A bakter nem tudott egyebet, mint azt, hogy a pap szorgalmasan átjárt hozzám. Vigasztalta az asszonyt, merthogy halálom hírét közölték. És hogy a feleségem az utóbbi hónapokban annyira elzárkózott, hogy senki se látta. Végre ezelőtt két héttel a bába is megjelent a háznál. Ekkor pattant ki a titok.

- És engem holtnak hittetek?

- A papunk híresztelte.

- Jól van - feleltem -, hadd higgyenek halottnak. Eredj, Marci, a dolgodra, és ne szólj senkinek arról soha, hogy engem láttál. Megteszed?

- Megteszem.

- Esküdj meg rá.

- Isten, engem.

Elment. Eltűnt az éjszakában.

Én még ott maradtam egy darabig a fatörzsökön. Ültem. Tépelődtem. Azután végignéztam a botomon.

Erős, súlyos somfabot. Tavalyi vágás.

Azután fölkeltem, és elindultam a plébánia felé.

A plébánia ablakai sötéten meredtek rám. Ellenben az én udvari ablakaimból kiszűrődött a világosság.

Valami ösztönszerű készítésre átbetorkáltam az udvaron, és lekanyarodtam a kerteknek. Mégis haza igyekeztem. Odalopakodtam az ablakhoz. Belestem a függönyhasadékon.

Ott volt az egész família.

A feleségem az ágyban ült, és szoptatta a gyereket. A pap mellényben és nadrágban az asztalomnál félkaron könyökölve. Előtte az én kékvirágos csészém. Abban kevert valamit. Az anyósom pedig a másik ágy fölvetésével foglalatoskodott.

És én néztem, néztem őket, gondolat nélkül való butasággal.

Olyannak tűnt nekem, mintha csak álmodtam volna ezt a képet. És azt is, hogy én mester vagyok. És hogy az az asszony az én feleségem. Az nem az én feleségem. Az a papé. Nem igaz, hogy én mester vagyok. Én valami csavargó vagyok. Valami idegen senki ezen a helyen és ebben a faluban.

Mi lesz, ha ide berontok?

Ha agyonütöm a papot. Egy pillanat alatt összezsúródul a falu. Engem elfognak. Felakasztanak.

Hát akkor rendben lesz a világ?

Nem. Csak két emberrel lesz kevesebb benne.

Othagytam az ablakot, és kiléptem újra az utcára.

Csak mentem-mentem, azt sem tudtam, merre, azt se tudtam, hová.

A szívemen, mint valami szorító kígyó, vonaglott a fájdalom.

A papot mégis megölöm - határoztam kábultságomban. - Ő megölt engem. Én megölöm őt. A számvetés tiszta.

Visszatértem a ház elé, és leroskadtam a padra.

Nem tudtam gondolkozni. A fejemben sötét örvény forgott, és ebbe az örvénybe belekerültem én is. De benne zörgött a fiatalságom, múltam, jövőm, szerelmem, küzdelmem. Meg mit mondjak még? - minden! de minden.

Ebben a rettenetesen lüktető agygomolygásban eszembe jutott Arden Enoch meséje. Az Ős tengerésmese. A tengerész, aki húsz évi hányódás után hazatér, és más férjnél találja a feleségét. Nem bántja őket, hanem visszatér szótlanul a tengerre.

Igen, csakhogya ez a pap a lelkek tengerésze. Vagy kalóza. Vagy tudom is én, mije... Rablója!

Azután más irányba tértek a gondolataim.

- Magamat ölöm meg! - így szóltam - úgyis azt hiszik, hogy halott vagyok. A világon fölösleges nincs más, csak én. Ki sír utánam? Senki.

Magam sem tudom, hogyan kerültem a folyóhoz.

Megálltam a hídon. Lenéztem a vízre.

A víz csillogott. Az éjjeli ég fényessége visszatükröződött benne.

Mi történik, ha én innen levetem magamat?

Egy pillanatnyi szenvedés.

Azután nem történik semmi több: egy boldogtalan életű ember megszabadul az életétől.

Egy kéz nehezedett a vállamra. A bakter jelent meg mögöttem.

- Tanító úr - vigasztalt. És megfogta a karomat. - Jó az Isten.

- No, nem túlságosan - feleltem keserűen.

A bakter folytatta:

- Ne nézzen abba a vízbe, tanító úr. Legénykoromban engem is fejbe ütöttek egyszer úgy a furkósbottal, hogy megszédültem tőle. Akkor azt gondoltam: mihelyst föltápáskodok a földről, rögtön bicskát vetek a hasába Tóth Lajosnak. De aztán, mikor kijózanodtam, másképp gondolkodtam.

A bakter beszéde olyannak tűnt, mintha a szavait messziről hallanám.

Ma sem tudom, elbúcsúztam-e tőle, vagy sem. Csak egyszer azon vettem észre magamat, hogy az országúton ballagok. És hogy hajnalodik.

A nap rózsaszínű fénnel borította be az eget. Az útszéli fákon és füveken harmatgyöngyök csillogtak. Egy veréb ott csicszergett előttem egy kiálló akácfagallyon.

Úgy éreztem magamat, mint a bakter, mikor kijózanodott.

- Elvégre is - szóltam egyet dobantva a botommal - nagy a világ, megélhetek én egy falu, egy asszony, meg egy pap nélkül.

Az országúton egy szekér zörgését hallottam. Visszanéztem. Gyékénnyel borított tót szekér közeledett.

- Hova, hova atyafi? - kérdeztem a gebéje mellett baktató tótot, amikor utolért.

- Trencsinbe - felelte a tót.

- Nem vinne el engem egy darabig?

- Meddig?

- Ameddig meg nem unjuk egymást.

- Beteg az úr?

- Bizony, nem érzem jól magamat.

- No hát, üljön fel.

Edényszállító tót volt.

A kocsija tele jószagú szénával. Amint belebújtam a szénába, elaludtam.

Ez az alvás megnyihített, mert velem együtt a bánatom is aludt. Mikor fölébredtem, eszembe jutott újra minden. Letöröltem a könnyeimet, és azon gondolkodtam:

Mitévő legyek?

Kezdem ott, ahol kezdtem.

Pécsre megyek, bekopogtatok minden mester ajtaján. Elvégre is, a háborúból jövök, és olyan világot élünk, hogy nem ritka az ajtón az idegen.

Elbúcsúztam a cserepesemtől, és nekivágtam gyalog a világnak.

Delet harangoztak, mikor egynéhány pusztán át az első faluba értem.

A mestert éppen az asztal mellett találtam.

- Tanító vagyok - mondtam, bemutatkozva. - Világostól jövök.

- Még egy tányért - szólt a mester a feleségéhez.

A fiatalasszony tányért rakott elém.

Az étel volt-e jó, vagy az étvágyam nagy, nem tudom? de úgy faltam, hogy szinte könnybe lábadtak szemeim.

- Hol a községe? - kérdezte a mester.

- Uram - feleltem, letéve a kanalamat -, ez az egy hely az életemben az, amit még az emlékezetemből is ki akarok törölni.

- Ejnye - felelte, s erősen rám vizsgálódott a tekintetével.

Néhány harapás múltán újra megkezdte a beszélgetést:

- Persze nőtlen még, uramöcsém.

- Uram - feleltem fősajgó szívvel -, csak a családi körülményeimről ne kérdezzen.

És ettem tovább.

Egyszer csak azt veszem észre, hogy az evőeszközeimet kicserélik. Ezüst kést és ezüst villát kapok.

A mester mély tiszteletet kifejező hangon kínálgat a túrós csuszából. Majd összepillant a feleségével, s mikor a sárgadinnyét feltálalják, ő maga nem ül le ahhoz, hanem állva marad, és alázatos meghajlással kérdezi:

- Parancsol-e még valamit?

Nem tudtam, tréfál-e, vagy komoly a magaviselete.

- Ej, kérem - mondom -, ne tessék megszégyeníteni. Én szegény bujdosó vagyok, és hálával fogadom még a kenyérhajat is.

- Hohó, könyörgöm - feleli a mester -, nem vagyok ám én számár ember.

És jelentősen hunyorított.

- Isten mentsen - feleltem -, én nem is gondoltam azt.

- Tudom, mi a becsület - szól ismét nyomatékkal.

- Kérem - mentegetődzök röstelkedve -, én örök hálával gondolok az ön szíves vendégszeretetre.

- Bocsánatot kérek - alázatoskodik felvont vállal -, hogy ilyen szegények vagyunk, de több igazán nem telik tőlünk. Ha tudtuk volna...

- Ez is sok, kedves uram. Én ennyit sem vártam. Mert én úgy vagyok most, mint Krisztus, mikor azt mondta: A rókáknak barlangjaik vannak, és az égi madaraknak fészkeik, de az ember fiának nincs fejét hova lehajtania.

- Dehogyan nincs, nagyságos uram - ejti ki a szót bizalmas arccal. - Ihol egy kis mellékszoba, itt akár hónapokig meglehet. Az ajtó elé húzzuk a sifonért, és annak az ajtaján ki-be járhat kedve szerint.

- *Nem vagyok én nagyságos úr.*

- No-no, kérem - mosolyog készségesen -, előttem nem szükséges titkolódnia. Én jó magyar ember vagyok.

Azzal betuszkol a kis szobába, és azt mondja:

- Tessék, aludjon egyet. Itt nyugodtan, pihenhet. Tudom, hogy az ilyen urak hozzá vannak szokva az ebéd után való szundításhoz.

Nagy fürgén egy csibukért futott. A fejem alá vánkost udvariaskodott.

Szóval, olyan figyelmes volt, hogy azt sem tudta, melyik lábán táncoljon előttem.

Kinek néz ez engem?! - kérdeztem magamban, mikor egyedül maradtam. A külsőm szegényes. Az arcomban sincs semmi nagyuras, hacsak az nem, hogy vörös a hajam.

És bosszankodtam is.

Mert ha ez a jó ember utóvégre is megtudja, hogy csakugyan tanító vagyok, önmaga előtt szégyenkezik a tévedése miatt. Megcsalni nem akarom. Felvilágosítani nem lehet. Isten neki: aludjunk hát egyet, ha már urak vagyunk - egyéb jó úgy sincsen a föld hátán, mint az alvás.

És a csibukomat csöndesen kiszívtam, s elaludtam.

20

A mesternek egy leánya is volt.

Ezt csak futólag láttam az első napon. Mindig a konyhán foglalatzkodott, így nem is sokat törődtem vele. Meg fáradt is voltam, nagyon.

Ez a leányka hozta be másnap a szobába a reggelimet.

- Mi a neve, szép kisasszony? - kérdeztem, s megfogtam a kezét.

- Ida - felelte Ida a szemeit lesütve. Már az első megjelenésre kellemes arcú leány. Se nem szőke, se nem barna, csak amilyen színű a legtöbb akad a világon. Egy kis lencse az állán valami különös bájt teremtett az arcának.

- Édes Ida kisasszony - fordultam hozzá melegen és bizalmasan -, mondja meg nekem őszintén, kinek néznek itt maguk engem?

- Apám azt mondta, hogy magyar menekülő.

- Egyebet nem mondott?

- Mondta azt is, hogy kérdezzük meg, mit főzzünk ebédre.

- Édes kisasszonyom, csókolom a gyöngye kis kezét, higgye meg nekem, hogy soha életemben nem állottam messzebb a parancsoló szótól, mint a mostani állapotomban. Én szegény ördög vagyok, inkább koldus, mint úr. Síríg hála kötelez azért is, ha egy darab kenyeret kapok itt. Megyek is tovább.

- Azt ne tessék tenni. A falu határán túl elfognák.
- Ha elhiszik, hogy egyszerű tanító vagyok, maradok. Ha nem hiszik el, akkor azonnal indulok.
- Én elhiszem, de az apám nem hiszi.
- Hát mit gondol?
- Azt mondja, hogy ön legalább is gróf.
- Gróf, ilyen ruhában?
- Ez álruha.
- No hát - ugrottam föl nevetve -, megmutatom, hogy nem vagyok gróf.

Azzal leültem a zongora elé, és a billentyűkbe erősen belemarkolva, kántoros énekléssel rákezdtem a háromszáz esztendő énekünkre:

*Boldogasszony anyánk,
Régi nagy pátrónánk,
Magyarországról, magyar hazánkról,
Ne feledkezzél el, szegény magyarokról.*

Rosszul választottam az éneket. Akaratlanul is könnyek tolultak a szemembe. A leányka is sírt. Miért sírt? Tudja is ő, mit siratunk Világos után.

A mester ájtott az iskolából az éneklésre. Benyitott hozzánk. A vállamra tette a kezét, és így szólt:

- Öcsém, látom, hogy nem vagy gróf. Maradj nálam segédtanítónak.
- Szívesen - feleltem -, ha ezentúl nem a sifonér lesz a szobám ajtaja.

21

Ida egy este bejött hozzám az iskolába.

És amint ott ültem, a kezemre tette a kezét, és a szemembe nézett, mint ahogy a csillagos égboltozat néz a tengerre.

- Kisasszony - rebegtem -, mit gondol most?
- Azt, amit ön.
- Én azt gondolom - feleltem mélyen megrendülve -, hogy a boldogságom útján egy elháríthatatlan tiltó kéz emelkedik felém.
- Ha tiszta a szívünk - suttogta elfogódottan -, megáld az Isten.

A karomba omlott. Mindent elfeledve átöleltem, és megcsókoltam a kedves gyöngye arcát.

És amint így átölelve tartottuk egymást, a kis falusi iskolában szétosont a csend, s a külső házeresről behallatszott hozzánk a galambok turbékolása.

- Kisasszony - bontakoztam ki karjaiból hirtelen felocsúadásomban -, én becsületes ember vagyok.

- Abban nem kételkedem.

- Éppen azért... éppen azért, meg kell tudnia, hogy feleségem van.

Elsápadt és meghátrált a kijárat felé. A tekintetében a fájdalomnak felgyűlő világa tükröződött, és megdöbbenően tekintett rám.

- Szereti? - kérdezte elfulladó lélegzettel.

- Nem.

- Elvált tőle?

- Örökre.

- Miért?

- Mert megcsalt.

- És nem is találkozik vele többé?

- Nem.

- Soha?

- Még a túlvilágon sem.

Percnyi szünet következett. Láttam az arcán a kérdést, hogy minek hoztam akkor elő ezt a szomorúságot múltamból?

- Az egyház törvényei szerint - magyaráztam elfogódott hangon - én nem házasodhatok meg újra. Szabad-e szeretnem? Nem tudom. Miért is kellett találkozunk?

Lecsüggesztettem a fejemet. Ida újból hozzám simult. És gyöngéden átölelt.

- Bocsásson meg - susogta -, ha valamelyikünk hibás, csakis én lehetek az. Nem tudtam, hogy megszorítom vele.

- Édes jó Ida - feleltem elkomolyodottan -, nem kegyed szomorít engem, hanem a tulajdon sorsom, meg a kegyetlen emberi törvények.

- Isten megengedi, hogy boldogok legyünk, ha szeretjük egymást.

- Isten mindent megenged, Ida: jót és rosszat egyaránt. Én azt hiszem, Isten nem becsül bennünket többre, mint a hangyákat, amelyek közül a patkós csizma egy lépéssel százat is eltapos néha az útfélen.

Micsoda boldogság is volna ez a miénk? A vérnek és ifjúságnak küzdelme a társadalomnak aszott velejű törvényei ellen.

Kerültük egymást folyton, és egymásért sóhajtottunk folyton. Szerettük egymást, és szenvedést okoztunk egymásnak. Meghaltunk volna egymásért, és élni nem élhettünk egymásnak. Egy este megcsókoltam őt forrón és fájdalmasan.

- Távozom - szóltam -, elmegyek innen messze valahová! Miért szenvedjünk? Talán egyszer majd csak elfeledjük egymást.

Elsápadt. Lélegzete elállt. Némán, fájdalmasan mélázott reám.

- Ezen át kell esnünk - vigasztaltam, megkeményítve a szívemet -, az idő jó orvos.

- Igaz - rebegette halkán -, ezen túl kell esnünk. Sohasem feledem el önt, Gusztáv.

Akkor megeredtek a könnyei. Rám borult, és ideges fájdalommal kiáltott:

- Nem, nem bocsátalak el! Meghalok, ha elmegy.

Akkor azt gondoltam magamban: talán rémítőbbnek látom a kísértetet, mint amilyen valóban.

Maradtam.

Megszoktuk azt, hogy egymást szeretjük, és megszoktuk azt, hogy idő időben múlik anélkül, hogy valaki a szerelmünk ellen tiltakoznék.

És fiatalok voltunk és forró vérűek, és megrészegedtünk a szerelem gyönyörében.

Egy téli napon észrevettem, hogy sápadt és szomorú.

Sohasem láttam ilyennek.

Az apja meg is kérdezte:

- Mi bajod?

- Nem tudom - felelte a leány még sápadtabbra váltan -, egy kicsit szédülök. Azt hiszem, nincs komoly bajom.

De ahogy az apja háta mögül rám pillantott, láttam szemeiben a kétségbeesésnek sötét felkiáltó jelét.

Megrendült a szívem.

Amitől rettegtünk, bekövetkezett.

És még vigasztalni tudtam.

- Légy nyugodt, édes Idám, lelkemnek jobb fele, kicsinyem; egy hét alatt el kell, hogy válasszanak a feleségemtől. Az ilyen esetre józan emberi ész nem mondhatja azt, hogy a házasság felbonthatatlan.

És elmentem a paphoz. Előadtam neki, hogy házasember vagyok, és hogy míg a hazát mentettem, elvesztettem a feleségemet.

- Ez az egyetlen szabály, amely alól nincs kivétel, a házasság felbonthatatlansága - hangzott a lesújtó válasz.

- Nézzük meg azt a törvénykönyvet - könyörögtem neki -, sokszor egy szó, egy pontosvessző elég ahhoz, hogy megváltoztassa a törvény értelmét.

- Nem kellett azt a könyvbe nyomtatni se - felelte -, hiszen csak két szó az egész: a házasság felbonthatatlan!

- Eszerint azt, aki szétdúlta a tűzhelyemet, a törvény arra ítéli, hogy élje a kakukk-élet örömeit tetszése szerint, engem pedig arra ítél, hogy szerencsétlen és megátkozott életet éljek mindörökre.

Vállat vont. Belebökött az ujjával a cseréppipájába. Azután rálobbantott egy gyufaszálat, és közben végigjárta a szobát hosszában a pipájával, mint valami templomi füstölővel.

Látszott rajta, hogy unja ezt a témát.

- Csodálom - szólott, a pipaszárból tovább pöfékelve -, hogy katolikus tanító ilyen felfogással beszél a házasság szentségéről.

- Bocsánatot kérek, de ez az állapot olyan, mintha folyton az akasztófán lógna az ember, s nem tudja, mikor szorul a kötél egészen a torkára. Ezt Isten nem rendelhette.

Idát ismét lecsillapítottam azzal, hogy magához a püspökhöz fordulok.

Ha az sem tud többet, akkor nincs más hátra, mint hogy elbujdossunk együtt és ha szegényen is, de legalább egymásnak élhetünk.

- És anyám és apám? - kérdezte Ida fájdalmasan. - Vagy élhetnek-e ők is szegényben?

Életem legnehezebb napjai szakadtak ránk az elkövetkező időben.

Fölkönyörögtem magamat a püspökhöz. Bealázatoskodtam egyenként a szentszék tagjaihoz, és megmagyaráztam nekik, hogy nekem meg kell, meg muszáj házasodnom, értsék meg, különben szerencsétlenné és földönfutóvá teszek egy egész családot.

- Az anyaszentegyház rendelése megváltozhatatlan - felelte szigorúan a püspök olyan nyugalommal, mintha csak egy templomseprűnek a kicseréléséről volna szó.

- Az anyaszentegyház az egyedül üdvözítő; az anyaszentegyház nem lehet annyira szívtelen és annyira ostoba - könyörögtem kétségbeesve, szinte magamon kívül.

Hátat fordított. Otthagyt.

Mikor a kocsim visszatért a faluba, Ida az ablakból leste az arcomat. Nem is kérdezte meg, mit végeztem. Bezárkózott a belső kis szobájába. Apjának, anyjának azt mondta:

- Aludni szeretnék!

És reggelre halva találtuk.

Megmérgezte magát.

Ez az eset engem is beteggé sorvasztott.

Olyan láz vett rajtam erőt, hogy napokig nem tudtam magamról.

Mikor magamhoz tértem, éjszaka volt. A hold besugárzott az ablakon. Fölkeltem és fölöltöztem. Ki akartam menni a temetőbe.

A szoba közepén összerogytam gyöngeségemben és tehetetlenségemben, átkoztam az Istent, az anyaszentegyházat és önmagam.

Mert mit vétettem én, s mit vétett az ártatlan kedves teremtes, hogy halálbüntetésre ítéltessék, s az egyedül üdvözítő anyaszentegyháznak házassági törvénye hóhér gyanánt törjön be hozzám és adja a kezébe a méregpoharat?

A leány nem lehetett bűnös, és én sem lehettem az. Mert ha Isten a vér tüzét erősebbre teremtette bennünk, mint az akaratot, akkor mi vagyunk-e hibásak, ha nincs akaratunkban annyi erő, hogy felülkerekedjünk? A természet nem azért teremtette a szemeket, hogy ne lásson azokkal az ember. Amelyik törvény kiszúrja a szememet, hogy vak legyek, mert ezt az erkölcs kívánja; amelyik törvény ráteszi a lábát a szívemre, hogy ne dobogjon, mert az egyház morálja így kívánja, az lehet égből származott törvény, de nem lehet erre a földre való.

Az asztalomon egy levél hevert. Szőlősi írta. Idegesen bontottam föl. Vajon mit ír?

Kedves barátom és bajtársam!

Szívem mélyéből sajnállak, mert megértem a helyzetedet. Bizony, míg él a feleséged, addig az egyház törvényei szerint mást semmiképpen nem vehetsz el feleségül. Ágytól, asztaltól elválasztunk, de élhetsz te az északi sarkon és ő a délin, te a Szíriuszban, ő a Jupiterben, más nővel maga a szentséges római pápa sem eskethet össze. Mármost az a kérdés, mi a teendő, hogy a nő ne legyen szerencsétlen, a család és a gyermek megbélyegzett és te boldogtalan. Hiába keres az elmém mentő fonalat, csak úgy lehetne megvalósítani, ha mellettem volnál; papírosra nem bízhatom.

Régi bajtársad:

Szölősi.

Elkészt.

A kérdést már megoldotta a végzet! El is temette.

Egy napon annyira erőmhöz jöttem, hogy fölkelhettem a siralomházban.

Levelet írtam jobbra-balra a környéken levő ismerőseimhez, hogy mihelyt állás üresedik valahol, értesítsenek.

Nem akartam azon a helyen maradni, ahol minden, amit láttam, csak növelte a bánatomat.

Így jutottam el egy kis felvidéki faluba.

Elbúcsúztam a mestertől és a feleségétől. Azok nem ismerték a gyász titkát, csak annyit sejtettek, hogy Ida szeretett engem nagyon. A megbetegedésemből azt magyarázták, hogy lélekben én is egy voltam vele. De nem tartóztattak.

A kocsi a temető mellett haladt el.

Leszálltam és megkerestem a sírt, ahová életem boldogságát temették. A hantok még frissek a síron.

Átöleltem a fakesztet. Átöleltem benne utoljára őt is és megcsókoltam. És azt hittem, a szívem megszakad.

De a néptanító szívét vasból alkotta az Isten, hogy elbírja azt a sok kegyetlen lábat, amivel sorsa meggázolja.

Már úgy néztem a vezetőségemre, mikor az állást elfoglaltam, mint a nyájban az új kos nézi a régi kost. Éreztem, hogy a homlokok próbája nem marad el.

Éppen nagyhétre értem oda.

- Tanító úr - mondotta a pap -, nagyszerdán bemegyünk együtt a városba. Meggyónunk.

A nagyszerdai gyónás régi szokás a mestereknél és papoknál. Akkor a tanítás is szünetel, a templomban sincs nagy munka, ráérnek.

Kifejezhetetlen keserőséget éreztem a lelkem mélyén.

Mit gyónjak én? Mit mondjak a papnak, aki a vallásunk szerint jogosult arra, hogy bizalmasa legyen a legszentebb titkaimnak.

- Confiteor - mondtam, amikor letérdeltem a gyóntatószék elé -, nem tudom, mennyire vagyok bűnös, mennyire nem. Először is, nem hiszem, hogy az Isten igazságos.

A pap megmozdult a széken. Levette az arcáról a stólat, és rám meredt.

- Nem hiszem - folytattam -, de véték-e az, amiről az ember nem tehet? Véték az, ha valaki sánta? Éppígy vagyok a hitemmel. Megnyomorodtam. Még nincs egy hónapja, hogy egy ártatlan leányka miattam meghalt méreg által. A leányt feleségemmé akartam tenni, de az egyház nem engedte. Azért megölte magát. Miért enged ilyet a jó Isten!

- Isten bölcs és igazságos.

- Éppen azért. Nem tudok benne hinni. És ez az egyik, amit bűnként kell a törvények szerint meggyónnom. A második az, hogy nem hiszek az egyháznak egyedül üdvözítő mivoltában, sem a társadalom felett való állásának jogosságában. Az egyház bűnös, és törvénye véres kezű.

Ezt mondtam, és sírva fakadtam. Ez a sírás azonban inkább a lelkem mélyéből, mint a szemem könnytárából ömlött elő. Csak akkor ocsúdtam föl belőle, mikor a pap nagy mérgesen rám-rontott:

- Mit keresel akkor itt nálam. Eredj a pokolba hát!

És utána kivörösödött arccal fölállott, annak jeléül, hogy tovább nem hallgatja a gyónásomat.

- Uram - szoltam ekkor -, a feloldozást megtagadja-e tőlem?

- Meg.

- De hisz én akkor nem áldozhatok, s ha nem áldozhatok, elvesztem az állásomat.

- Semmi közöm az ön anyagi ügyeihez - felelte ridegen.

A székhöz új gyóntatók tolakodtak, és én összeszorított öklökkel lépkedtem végig a templom kövezetén, s haladtam ki az ajtóig. Az ajtóban még visszafordultam, hogy fájdalomban égő tekintetemmel végigmérjem még egyszer az üdvösség szent hajlékát. A templom homlokzatán Krisztus feszített alakját láttam, s alatta e szavakat:

„Ego sum via, veritas et vita.”

Megborzongtam és elmosolyodtam.

23

Az úton szótlanul ültem a pap mellett. Sokáig nem beszélgettünk.

- Plébános úr - mondtam neki végre -, mi következik abból, ha én holnap nem járulok az áldozáshoz.

- Botrány - felelt, s csodálkozva fordította rám a szemeit.

- Meg kell mondanom - szoltam őszintén -, hogy a pap, akinek gyóntam, nem oldozott fel.

Hallgatott. Többször rám bámult. Láttam az arcán, hogy bántja ez a dolog.

- Önnek nagy bűne lehet - mondta olyan hangon, mintha rablógyilkossal beszélne.

- Amint vesszük - védekeztem.

- A feloldozást csak igen nagy bűn miatt tagadjuk meg. Olyan bűnöknél, amik a gyilkosságnál is nagyobbak.

Ezt fázó hangon mondta.

Az úton azután többet nem beszélünk. Mintha mind a ketten megnémultunk volna.

Mikor hazaérkeztünk, a papom beszólít magához, és leültet.

- Baj, nagy baj - morogja, s közben föl s alá járkált a szobájában. - Olyan nagy baj, mint a Csimborasszó.

Szeretett hasonlatokban beszélni.

Én csak hallgattam. Azon gondolkodtam: csakugyan pokolba jut-e az ember, ha egy főtisztelendő Fazekas János, aki négy évig hallgatta Aquinoi Tamásnak tartalmas okoskodásait, és ennek ellenére is megtagadja tőlem a feloldást.

- Tanító úr - mondja végre a papom, előttem megállva és mutató ujját az állára támasztva -, nincs más hátra, mint hogy ön holnap megáldozzék, úgy, amint lehet.

- Megáldozzak?

- Mondom, úgy, ahogy lehet. Akinek nincs kalapja, újságpapirost helyez a fejére. A fő az, hogy a nép meg ne botránkozzék.

- De hiszen így szentségtörést követek el.

- Azt nem, mert szenteletlen ostyával áldoztatom meg.

- Tehát csaljunk az oltárnál!

Ez a megjegyzés megdöbbenet és bántotta. De én már nem fojthattam vissza a keserűségemet.

- Ön megbotránkozik azon, hogy a népet nem akarom megbotránkoztatni.

- Kérem - szoltam ekkor erős elhatározással - én meggyónok önnek. Azt gondolom, tévedett az a pap, hogy nem abszolválta. Csakhogy én önnek, mint papnak gyónok, és remélem, ön ezt, mint plébános és iskolafelügyelő nem veszi tudomásul.

- Természetes, hogy nem - felelte.

- Azt hiszem, kíváncsi is a bűneimre, tehát hogy lássa őszinteségemet, újra gyónok ön előtt.

Bizonyos, hogy izgatta a kíváncsiság, mert mindjárt magára öltötte a stólat. Égő szivarját az asztalra helyezte, és intett, hogy gyónjak.

Gyóntam neki szóról szóra, mint amannak. Mikor végeztem, rákezdte szelíd hangon: - Fiam. Te az ördög hatalmában vagy!

És vezeklésül annyi miatyánkot és üdvözetet rótt rám, hogy elég lett volna három barát-klastromnak.

Feloldozott!

De már a legközelebbi vasárnapon példabeszédben kiprédikált a templomban, s olyan ellenségemmé vált, hogy éreztem, ég a föld a lábam alatt.

- Isten, ott az égben - fakadtam ki elkeseredésemben -, vagy kutyát, vagy macskát ne teremtetél volna, s ha már teremtetted őket, ne teremtetted volna együvé.

Ezekben a keserves napokban kaptam Szőlősitől ismét levelet. Csak ennyit írt:

Kedves barátom!

Az öreg mesterünk elvégezte a földi pályafutását. Az állás üres. Jöjj azonnal.

Ekkor már megrendült a hitem Szőlősiben is.

Elhatároztam, hogy mielőtt ismét állást cserélnék belenézek a lelkébe.

Kocsira ültem és háromnapos rázás, ázás, fázás után Mátraszélbe érkeztem.

Az én papom csaknem a karjai között vitt be a kocsiról a szobába.

- Isten hozott - ölelt át szeretettel -, de megvénültél, pajtás. Beteg voltál?
- Beteg is voltam, meg is haltam. Tudod, hogy a tanító élete csak vánszorgás a Kálvárián.
- No, fiam, minálunk laposon van a Kálvária, azután majd én is segíték.

Egy göndörhajú gyerekfej kukucskált be az ajtón.

- Gyere, gyere kis gazember - mosolygott rá Szőlősi -, csokolj kezet a bácsinak.
- Hát ez az úr kicsoda? - kérdeztem, s a kis ötéves gyerek állát megsimogattam.
- Ha más kérdezi, az unokaöcsém, ha te kérdezed, a fiam.

Azután egy gömbölyű, jóságos arcú, úri nő méltóságoskodott be. Mellette egy cseléd. Bort hozott be a tálcán, meg két poharat.

Azt már nem kérdeztem, hogy kicsoda, úgyis tudtam, hogy az meg az - unokahúga.

Pompás vacsorát fogyasztottunk. A ténsasszony is velünk evett meg a Palika is. Palikának kenyérgolyókból meg gyufából gyúrtam huszárt meg lovat, amivel teljesen megszereztem a barátságát.

Vacsora alatt különben folyton a szabadságharcról beszélgettünk. Úgy nekimelegedtünk mind a ketten, hogy szinte jólesett volna, ha egynéhány német svalizsért elnadrágholhattunk volna hamarosan az udvaron.

Csak akkor, amikor Palikának álomra pillent a feje az anyja ölében, akkor tértünk át az én szomorúságaimra.

Könnyezve beszéltem el Szőlősinek, hogy az üdvösség jelét, a szent keresztet, hogyan illesztettem Ida sírjára, és bizony megkérdeztem papomat, hogy helyesli-e az anyaszentegyháznak ezt a törvényét.

Minden gondolkozás nélkül ráfelelte:

- Nem. Csakhogy ennek nem mi vagyunk az okai. A mostani idők sürgősen kívánják, hogy a római pápa enyhítsen ezen a szigorú paragrafuson, és én hiszem, hogy ez meg is történik.

Ezzel a válaszával fölmelegített. Megnyílt neki a szívem, és elmondtam a gyónásom történetét is.

- Nagy bolond vagy, pajtás - szólott erre fölsóhajtva -, a hit, az privát dolog, a gyónás meg nyilvános. Mindenki annyit hisz, amennyit hinni képes. Magamagának sem parancsolhat az ember, hogy ezt higgye, vagy azt higgye. Ha nem hiszed, hogy az Isten gondot visel, hát mi a manónak mondod el.

- Gyóntam.

- Magadtól gyóntál, vagy a hivatalod kényszerített rá?

- A hivatalom.
- Hiszed, hogy nem vagy tovább bűnös, ha hivatalból elsugdosod a bűnödöt a papnak?
- Nem hiszem.
- No hát, akkor efféle hiábavalóságokon ne fáraszd a fejedet. A népnek vallás kell meg jó példa. Ez a fő. Hogy te mit hiszel, mit nem hiszel, ahhoz senkinek semmi köze.
- Aztán elmondta, hogy a tanítói állásnak körülbelül 600 forint a jövedelme, de a földek értékét a termés és a művelés határozza meg.
- Szeretném, ha idejőnnél - mondotta melegen. - Éntőlem ne tarts. Velem nem ütközik össze. Értelmes emberek és jó barátok mindig összeférnek. Hát eljössz?
- El - feleltem -, te visszaadtál már eddig is egy részt a hitemből.

26

Szent István király után való napon költöztem az új állásomra.
 Amint elértük a falu határát, ágyúdörgés reszkettette meg a levegőt.
 - Mi az isten csudája? - kérdeztem a paraszttól. - Csak nem valami új háború?
 A kocsis maga is csodálkozva hallgatta a dörgéseket.
 Egyszerre csak felporzik az úton egy lovascsapat, és rohanvást közelít felénk.
 Nem katonák voltak, hanem lobogós ingujjú legények.
 Rendbe sorakoztak a kocsim előtt, és úgy vittek be taracklövések között a faluba.
 Az iskolaajtó előtt ünnepi ruhában várt a nép, s az ajtóban az én papom.
 Amint leszállottam a kocsiról, intett a kezével, hogy beszélni szeretne.
 S rákezdte:
 „Isten hozott!

Örömmel üdvözlünk, és köszönjük, hogy eljöttél. Tudjuk, hogy szeretettel jössz közénk, és mi is szeretettel fogadunk. Kezedbe tesszük le gyermekeink jövőjét. Légy világosságunk. Szívedbe ajánljuk kis községünk sorsát. Légy erőnk. A templom és az iskola a mi legszentebb két épületünk. Isten áldó keze van e két hely fölött. Oltárain a hit és a szeretet tüze ég. Ápold velünk e két tüzet, és nevelj embert a hazának és az Istennek, akinek áldása kísérfje működésedet!”

E fogadtatás annyira váratlan volt és annyira megható, hogy alig tudtam szóhoz jutni.

„Jó emberek - mondtam -, köszönöm, hogy ilyen szívesen fogadtok. Én szívesen jöttem, mert a ti papotokat, a főtisztelendő plébános urat ismerem. Nem a poharazó asztalnál ismerem meg, hanem a haza védelmében. Én tanító vagyok, de ő akkor az én tanítóm volt. S most azzal a tudattal jöttem ide, hogy az ilyen pap mellett nem fáradok sikertelenül, midőn a népnevelés eszközeit itt a kezembe veszem. Jól mondotta a főtisztelendő plébános úr, hogy az iskola és a templom a legszentebb két hely, s akit az Istenben való hit és a polgári életben a tudás vezet a munkálkodó küzdelemben, annak a fáradozása nem lehet haszon nélkül való. Én

pedig ünnepélyesen ígérem, ami tőlem telik, mindent megteszek arra, hogy Isten áldását megérdemeljük.”

A nép éljenzett.

A papom megölelt.

A községháza udvarán fehérén terített asztal várt társas vacsorádhoz, s mondhatom, hosszú idők óta ezen a napon hajtottam először boldogan álmra a fejemet.

27

- Most már rendben volnánk - szólott mosolyogva a papom, mikor bebútoroztam a két szobámat -, csak még egy bútor hiányzik.

- Micsoda?

- Asszony.

- Ne szomoríts véle - válaszoltam elborult lélekkel.

A kanapémra telepedett le, és ott pipázott. Mindig pipázva jött át hozzám, s én így mentem át hozzá. Mind a ketten szerettünk pipázni, és egymás szobájában is úgy éreztük magunkat, mintha testvérek volnánk.

- Mi történt azzal a német asszonnyal? - kérdezte kis szünet után.

- Nem tudom. Azóta sem hallottam hírt felőle.

A budai órásnéról szólott, aki eljárt hozzám a kórházba. Onnan ismerte.

- Tudod, hogy az csinos kis özvegy - jegyezte meg újból mosolyogva.

- Az ám - feleltem -, jó lélek, kedves asszony, szegény.

- És tudod azt, hogy nem ok nélkül járt a kórházba?

- Csak nem gondolod tán...?

- De gondolom. Az én szemem nem csal. Úgy nézett rád néha, mintha holdvilág volnál. Ha én neked volnék, megnézném, nem került-e férje azóta?

- És ha ma is özvegy?

- Elhoznám ide. Ejnye, de nehéz fejed van!

- És a két gyerek?

- A te mostoha fiad.

- És az asszony?

- Ki kéri itt tőled az esketőlevelet?

A fejemet a két kezembe téve, annyira belegondolkoztam ebbe a kérdésbe, hogy észre sem vettem, mikor Szőlősi eltávozott.

Az iskola a nyár miatt szünetelt. Elnézhettem hát Budára.

Az órásboltot megtaláltam. Valamivel kopottabb külsejűvé vált, mint az én időmben. A cégtáblán csupán annyi változás történt, hogy a Gutmann név elé ezt a szót festették: Özv. és utána - né.

Mikor beléptem, az asszony felugrott örömeiben, és olyan mozdulatot végzett, mintha a nyakamba szeretne borulni. De nem borult a nyakamba, csak elpirult. El a füle hegyéig. És a kezét nyújtotta.

Az Attila gyerek is megösmert.

- Csináljon szekeret, bácsi - mondotta az ölembe ugorva.

- Csinálok is, fiam - feleltem és megsimogattam a fejét. - Olyan szekeret csinálok, amin el is jöhetsz hozzám. De hol a kis öcséd, a Bendegúz?

Az asszony sóhajtva felelte:

- Künn a temetőben.

- És ön meg van elégedve a sorsával?

- Hát megélünk úgy-ahogy. Egy öreg óráslegény dolgozik nálam, fele keresetre. Bizony, örömtelen a sorsom.

Elmondtam azután neki én is a hányódásaimat, s végül így szóltam:

- Édes Gutmann-né, emlékszik-e, hogy mit beszélgettünk egyszer a kórházban?

- Nem tudom bizony, a sok közül melyiket gondolja.

- Azt, hogy az Attila gyereket magamhoz veszem.

- Emlékszem arra.

- És ide adja?

- Egyetlen fiam.

- Mit gondol, ha énvelem volna úgy fele kereseten, mint az öreglegénnyel, nem jobb volna?

- Önnek él a neje.

- Sohasem kerülünk össze, s maga a papom adta azt a tanácsot, hogy önt vigyem úgy a faluba, mintha a feleségem volna.

- És mit gondol ön majd felőlem?

- Azt, hogy kötelességem, hogy megbecsüljem. Mire jut itt, jó asszony, magára hagyatva? Az üzlet rosszra fordulhat, és akkor támasz nélkül tengődhet a világban. Én meg úgy vagyok, hogy gazdaságom van, és nem vehetem hasznát. Hiányzik az asszonykéz, amit nem pótol semmi, és az asszonyi szeretet, amit remélem, talán végre megkapok.

- Egy feltétel alatt - szólt a kezét a kezemre téve.

- Aláírom olvasatlanul.

- A világ előtt felesége leszek, mihelyt a hajlékába lépek. De csak a világ előtt.

- Így is elfogadom - feleltem örömmel. - De mondja: azt hiszi, nem remélhetem azt, hogy valamikor komolyan megérdemelhetem a szeretetét is?

- Magam magamat vetném meg, ha egyszerre minden átmenet nélkül férjemnek ismerném.

Megegyeztünk tehát, hogy magunk között a tisztelet határaiban mozgunk, mások előtt pedig mint férj és feleség viseljük magunkat.

A boltra úgylis volt alkudozó: az öreg óráslegény. Eladtuk neki.

Mikorra Mátraszélbe érkeztünk, Attila már engem papának szólított.

Az asszony akkor huszonöt éves múlt. Annyi idős, mint én, de sokkal fiatalabbnak látszott.

Mindjárt otthonosan érezte magát. Az igaz, hogy a falusiak mindjárt a megérkezésünk napján elborították a konyhát az ajándékaikkal, és boldog volt, aki kezet csókolhatott neki. Ő annyira kedveskedett mindenkivel, még velem is, hogy egyszer csaknem hihetetlen vakmerőségre vetemedtem: majdnem megcsókoltam, bár ezt a bizalmaskodást szerződésünk tiltotta.

Este boldogan vacsoráztunk. Attila elaludt a díványon.

Csak egy ágyam volt: a belső szobában.

- Az a kegyedé - mondtam -, én itt a díványon alszom. Attilának pedig vagy itt, vagy oda-benn székekre vetünk ágyat.

Úgy is cselekedtünk.

Éjfélkor a kezét nyújtotta.

- Ne vessen meg engem - szólott könnybe lábadt szemekkel -, egyszer majd megtudja, hogy miért jöttem el önhöz.

Az ajtót még egyszer kinyitotta, és a fejét kidugva, pajkos mosollyal mondotta:

- Ugye, nem haragszik meg, ha belülről ráfordítom a kulcsot?

28

Mondhatom, hogy életem legfurcsább időszaka az volt, amikor a feleségemnek udvaroltam.

Vigyáztam nagyon minden szavamra, és a kezét sem érintettem, nehogy csak árnyéka is megjelenjék annak, hogy az én hajlékomban vagyunk. A legkisebb bizalmaskodás annak tűnhetett volna, mintha a helyzettel élnék vissza.

Tessék ilyen körülmények között előrehaladni.

Nem tehettem egyebet, mint hogy előzékenynek és udvariasnak mutatkoztam iránta. Lestem a gondolatát is, és hálás szívet mutattam azért a munkájáért, amellyel a házamat a kényelem és jólét lakóhelyévé varázsolta.

Ilyenkor ő a kezét nyújtotta, és én megkérdeztem:

- Megcsókolhatom?

- De csak a kezemet!

Néha nem engedte.

Néha megengedte.

Így éltünk tovább három hónapnál.

Elbeszéltem a papomnak ezt a furcsa életünket. Ő nagyokat nevetett.

- Nagyon szép - mondta azután -, hogy ez az asszonyka így viselkedik. Ebből látom, hogy okos asszony.

- De kérlek, az élet rövid, és én nem viselhetem magamat vele szemben úgy, mint a leánnyal szemben szokás. A szerelemnek nálunk nem lehet létrája. Egyáltalán nem lehetek vele szemben merész, mert a legcsekélyebb merészség azt a színt ölti magára, hogy én vagyok az úr a házamban.

- Adj hálát az Istennek, hogy ez így van, s gondolj arra, hogy milyen kevésre becsülnéd ezt a nőt, ha mindjárt az első napokban elvesztette volna a szobakulcsot.

- Akkor ellopom én magam.

- Ha ellopod, még nehezebb lesz a helyzeted.

Az igaz, hogy már akkor majd megbolondultam az asszony iránt.

Jól bánt velem. A kedves ételeimet főzte. Gondját viselte egészségemnek, mindenemnek, és nekem csaknem a szívem szakadt meg az édes fájdalomban, hogy nem borulhattam a lábaimhoz, és nem mondhattam neki:

- Te édes, te kedves, te Isten küldötte, jóságos, becsületes asszony, szeretlek!

De ő, azt hiszem, kiolvasta ezt a tekintetemből.

Mert ő is hasonló mélységgel nézett rám, és sokszor a kezét jóleső bizalmassággal a kezemre tette, percekig ott tartotta. És nézett, nézett a szemembe némán, a hálának és a szerelemnek lélekbe olvadó sugaraival.

- Édes Mariska - fakadtam ki egyszer egy ilyen kedves perc hatása alatt -, megérdemlem-e én azt, hogy kegyed ilyen boldoggá tesz engem? Engem, a földönfutót, aki árván nőttem fel, és már-már arra voltam kárhoztatva, hogy szeretet nélkül is haljak meg?

Esteledett már. A kis Attila az ágyacskájában elaludt. A falióra ábrándosan tiktakkolta és elzsongta-bongta a kilencet. Az asztalon egy kis halvány fényű lámpás égett.

- És én - felelte kezemre téve a másik kezét is - megérdemlem-e az ön gyöngéd, jó szívét, önt, mivel Isten vezérlett össze, aki a fiamat úgy szereti, mint saját gyermekét, és nekem boldog otthont teremtett, ahol engem tisztelet környez és szeretet?

Ezt mondta, és kedvesen ráhajtotta a fejét is a kezemre, és könnyezve megcsókolta:

- Az Istenért - mondtam, s elvettem a kezemet -, mit cselekszik, Mariska?

Átöleltük egymást mint két elkárhozott, aki valahára a mennyország kapujában találkozik.

Ő volt az én napfényem, az én vigasztalásom. Az ő gyöngéd keze simította el a gondot a homlokomról, az ő angyali lelke jelentette számomra az örömet.

S a papom (áldja meg az Isten a haló porában is) jó szívvel örködött a boldogságom fölött.

Csakis így történhetett, hogy minden erőmet az iskola és a község fejlődésére fordíthattam. Megtanítottam az iskolásokat kötélfonásra, kosárkötésre, selyemtenyészésre, csináltam nekik községi takarékpénztárt, tűzoltó-egyesületet (mikor Pesten sem volt még), megtanítottam az

öregeket is írni, olvasni. Vasárnaponként pedig szabad előadásokat tartottam a községnek mindenféle közérdekű dolgokról, amiket a papommal egész héten át az újságból olvastunk.

A községen pár év alatt annyira meglátszott a mi kezünk, hogy koldusunk sem volt, de községi adósságunk se.

Hanem azután az 1868-iki törvények belerontottak a mi iskolánkba is. Ha akartuk, ha nem, iskolaszéket kellett választanunk, és a miniszteri tanterv szerint tanítanom. Kénytelen voltam vele, mert a tanfelügyelő ránk írt. Kezdetben különösen szigorúan kívánták, hogy amiket Pesten kieszeltek, azoknak mi pontos végrehajtóivá váljunk.

Amint a paraszt-iskolaszék megalakult, ezek mindjárt azzal kezdték a működésüket, hogy belekontárkodtak a tanításomba.

Földgömböt például nem vettek, mert azt mondták:

- Drótosnak való, aki körüljárja a világot.

Azután minden héten bejött valamelyik az iskolámba, és ott belekrárogott a tanításomba.

Szegény Szőlősi kevéssel azelőtt halt meg, s én egy olyan papot kaptam, aki szintén azzal jött ki a szemináriumból, hogy az iskolában a pap az úr, a tanító pedig szolgál.

Az első dolga az volt, hogy a mi katekizmusunkat, amit Szőlőssivel átigazítottunk, elvette, és az egrit magoltatta az iskolában.

Szerencsémre, hogy mikor a második fiam született, megelégedett azzal, hogy csak a Bandi fiam bejegyzését nézte meg az anyakönyvben, és nem kérte elő a házassági bizonyítványt, hogy meg legyen bélyegezve az anyaszentegyház törvénye szerint az ártatlan gyerek egy piszokfolttal, amit a bölcsesség, szentség és jóság műhelyében gyártottak.

Ettől az időtől kezdve csak igavonó állatja lettem a népnevelésnek. A pap után vittem a kalapot, és meghajoltam az iskolaszék, világi tanfelügyelő, egyházi tanfelügyelő, kerületi tanfelügyelő, esperes és más okos urak előtt, akik azért jöttek a világra, hogy a népnevelést előmozdítsák. Mert a pedagógia meg a gyógyászat olyan tudomány, amelyhez mindenki ért, csak az nem, aki azokat tanulta és gyakorolja.

Nem tudom, mi lett volna belőlem, ha az én okos fejű, kedves, jó asszonyom nem hajlít a szél irányában, s nincs mindig mellettem, hogy a szél ellenébe ne forduljak.

Szőlősi nekem egy levelet hagyott örökül. Ez a levél halotti bizonyítványa volt egy asszonynak, aki beleégett egy papházba.

Ezt a levelet a betegágyán kapta, s remélte, hogy egészségesen nyújthatja át.

Akkor bementem Egerbe, és elmondtam az érseknek az esetemet és a Szőlősi felfogását. Az érsek dörögött, de azért intézkedett, hogy a nyilvánosság kerülésével szálljon rá a pap áldása, amire ugyan semmi szükségünk sem volt. De a gyermekek sorsa fölött ezt a felhőt sem akartuk, hogy lebegjen.

Azon a napon mondta meg Mariska, hogy az első ura, a német órás, a haldoklásában így szólt:

- Én meghalok mint hős, és te özvegy maradsz. Az utolsó kívánságom, hogy ehhez a másik hőshöz menj feleségül.

És rám mutatott.

Azóta Mariska folyton foglalkozott velem, és sejtette azt, hogy ha van is feleségem, de előbb-utóbb vele kerülök össze.

Az életem egyetlen szerencséje fordult ezen.

Két szép gyermekkel ajándékozott meg.

Igaz, hogy azok is vörösek, de hát vörös embernek is kell lenni a világon.

Sohasem bosszultam meg magamat a papokon. És sohasem kértem tőlük többet, mint ami nekem járt. Megvoltam a magam szegénységében, s megvagyok most is.

Attilát órásnak adtuk, mert ahhoz volt kedve. Genfben is tanult, s most jó üzlete van Budapesten. A másik két fiamból jegyzőt neveltem.

Ötven évi tanítóskodásom után én is megkaptam a jutalmamat.

A *Nemzet*ből kiollóztam emlékül a kis közleményt, amely őfelsége legkegyelmesebb intézkedését közli nevemmel kapcsolatban, s amely így hangzik:

Őfelsége Kovács Ágoston, mátraszéli néptanító n a k ö t v e n é v i sikeres működése elismeréséül a koronás e z ü s t érdemkeresztet, - laimburgi Leisz Emil cs. kir. nyug. udvari l o v á s z részére, s o k é v e n á t meglelégedéssel találkozott szolgálati elismeréséül az a r a n y érdemkeresztet adományozta.

A RISKA

Köncöl János tartozik a községnek harminc forint földbérlettel.

A termés rossz volt. Köncöl János „pöcsétet” kap, hogy három nap múlva licitálják.

- Sebaj - mondja a kezével legyintve -, behajtom a Riskát holnap a vásárra.

Az asszony helyesli ezt. A tehén árából lehet másik tehenet venni, meg a harminc forint is kikerül belőle. Az a másik tehén idővel csak ilyen jó tehénné nevelődik, ha gondozzák.

- Lakjatok jól utoljára tejjel - mondja vacsorakor Köncölné a gyermekeinek -, holnap ki tudja, kaptok-e?

A hat gyerek összenéz. A hír nem tetszik.

Másnap reggel tehát kihajtódik a Riska. Nem valami különös tehén, csak afféle parasztnak való kurtaszarvú, téglaszínű kis barom. Az egyik szarva legörbült még kicsi korán, a járása meg totyakos, mint az öreg asszonyoké. De jó tehén, mert mindig sokat ad, és okosság tekintetében sem utolsó. Mikor tavaly a csordást megütötte az istennyila, ez az egy tehén hazajött maga a csordáról, és beböggött a kerítésen.

A falu akkor összeszaladt, hogy miért jött haza a Köncölék Riskája? De persze a Riska nem tud emberi nyelven szólni. Úgy mentek ki aztán a legelőre, és meg is találták a csordást az árokban, a jegenyefa alatt.

És íme, most a Riska megválk a háztól, meg az egész falutól. Amint kihajtják az istállóból, megáll az udvar közepén és bög, közben odadörgöli a homlokát a kút kávájához.

- Nye te, nye - mondja János, gyöngéden rápöcögetve a botjával.

A tehén az utcáról visszafordítja a fejét a ház felé. János is visszapillant.

Ott áll az asszony az ajtóban, a gyerekek között, és törülgeti a kötényével a szemét.

- Nye te, nye - mondja újból János, tovább indítva a tehenet.

Aztán, hogy az csendes ballagással megindul az országúton, János leveszi a kalapja mellől a makrárt; rátöm és kicsihol; és megy a tehén után, látszólag egykedvűen.

Útközben találkozik Gál András sógorral, aki kereket visz a hátán a kovácshoz.

- Hová? aggyisten! - mondja Gál András.

- Vásárra, aggyisten! - feleli Köncöl János.

- Vásárra-e?

- Vásárra.

- Eladja kend?

- El én.

- Aztán mér adja el kend?

- Mér? Hát azér, mert muszáj.

- Muszáj-e?

- Muszáj hát.

- Hát aztán mér muszáj?
- Hogy mér muszáj? Azér, mer nem tok fizetni.
- Nem tud kend fizetni?
- Nem ám.
- Hát aztán mér nem tud kend fizetni?
- Mér? Hát azér, mer nincs pízöm.

A tehén már jól előre haladt. János hozzáemelinti a kalapjához a mutatóujját. És a tehén után siet. Gál András is tovább ballag a kerékkal.

Útközben előtálalódik Kovács István is, aki a háza előtt pipázik.

- Hova? Aggyisten! - kérdi Kovács István.
- Vásárra, aggyisten! - felel Köncöl János megállapodva.
- Vásárra-e?
- Vásárra.
- Eladja kend?
- El hát. Persze, hogy eladom.
- Aztán mér adja el kend?
- Hogy mér adom el? Hát azér, mer muszáj.
- Muszáj-e?
- Muszáj hát.
- Hát aztán mér muszáj?
- Hogy mér muszáj? Azér, mer nem tok fizetni.
- Nem tud kend fizetni?
- Nem ám.
- Hát aztán mér nem tud kend fizetni?
- Mér? Hát azér, mert nincs mostan pízöm.

Még három emberrel elmondódik így a párbeszéd, aztán Köncöl János kijut a faluból.

A falu végén dombra fordul az út. A Riska megáll a domb tetején, és visszafordítja a fejét.

- Nye te, nye - mondja Köncöl János, megütögetve a botjával.

A tehén előrenyújtja a nyakát és bög.

- Ejnye, hogy az isten... - mondja mérgesen Köncöl János.

De ez csak olyan méreg, amivel magát keményíti az ember.

- Ne bögj, Riska - mondja aztán szelídebben -, lehet, hogy jobb gazdád lesz, mint én voltam.

A Riska még mindig nem bögte el a bögnivalóját. Ráfordítja nagy, fekete, okos szemét Jánosra. Bizonyisten, megszólal még ez a baromállat, ha sokat beszél vele az ember!

És mérgesen rácsapkod.

Déltájban hintórobogás hallatszik az országúton. János meg se fordul. Ismeri a robogásáról a hintót. Az uraság hintója a faluból. Félrehajtja az útból egy kissé a tehenet, és ballagdál utána nyugodtan.

Csakugyan az uraság jön.

Megállítja a hintót.

- Hová, János?
- A vásárra, nagyságos uram.
- Miért adod el a tehenedet?
- Nem tudok fizetni.
- Mit gondolsz, mennyit kapsz érte?
- Nem tudom.
- Hetven forintot?
- Talán annyit kapok.
- Hát a gyerekeknek mi lesz?
- Lesz, ami lesz - nyögi János.
- Hát Jánoskám, megveszem én annyiért a tehenedet.
- Mennyiért, nagyságos uram?
- Hetven forintért.

János a fejét rázza és csöndesen válaszol:

- Annyiért nem adom, nagyságos uram.
- Hát mennyiért?

János ránéz a tehenre, s gondolkodik:

- Kapok én ezért nyolcvanat is. Nagyon jó állat!
- Hát megadom a nyolcvanat.

Az uraság benyúl a bugyellárisába.

A tehen legel.

János ismét ránéz a tehenre, és a fejét vakargatja.

- Nagyságos uram - mondja -, kapok én ezért többet a vásáron.
- No jó, hát még tíz forinttal megszerzem. Itt a pénz.
- Ne bögj - mondja János, botot emelve a tehenre -, nem akar elválni tőlünk ez a cudar pára, mink neveltük szegényt. Megér ez száz pengőt is, nagyságos uram.
- No, annyit nem ér, János, de hát én azt is megadom csak azért, mert gyerekpajtások voltunk. Hallod, hát itt a pénz, fogd.

János még mindig nem nyúl a pénzért. Csak vakargatja a fejét hol elől, hol hátul. Nézi a tehenet, amely legel is, bögj is az országút zöldjén; s mikor legel is, rájok pillog bánatosan.

- Százhuszon alul nem adom - nyögi végre elhatározottan.

Az uraság egyet gondol. Kivesz még húsz forintot a tárcájából.

János ezt látva, kimelepszik.

- Nem adom - mondja -, nem lehet.

- No, ha nem adod - felel az uraság -, majd a vásáron találkozunk.

Köncöl János azonban nem megy a vásárra.

Visszafordítja a tehenet, és ballagdál utána csöndesen hazafelé.

Este van, mikorra hazaér.

A gyerekek örömkialtásokkal ugrálják körül, és behajtják az istállóba.

- No? - kérdi az asszony - nem tudta kend eladni?

- Tudtam volna - feleli János, letéve a tarisznyát a válláról.

- Mennyiért kérték?

- Mit gondolsz?

- Hatvanért.

- Többért.

- Hetvenért!

- Hohó!

- Nyolcvanért!

- Még feljebb!

- Százért?

- Micsoda? De Isten engem - mondja Köncöl elégedetten -, még tán százötvenet is megadtak volna a Riskáért.

A gyerekek zsvajgása behallatszik az udvarról: „Riska, Riska! Jó estét, Riska! Itt a kenyérem, Riska, neked adom!”

- Gyere no - mondja János az asszonynak -, nézzük meg mink is a Riskát.

KI ETTE MEG A MÁJAMAT?

A kórház emeletén öt beteg fekszik. A hatodik beteg hajnalban halt meg; annak most üres az ágya. Akit belehoznak, az is meg fog halni. Senki se megy ki ebből a teremből a maga lábán. Ez a másvilág tornáca.

Mert ide csak azok kerülnek, akiknek nincs pénzük arra, hogy a pálmák országába menjenek meghalni. Ezeknek nem elég imádkozniuk a mindennapi kenyérért, meg is kell érte dolgozniuk mindennap. Hát dolgoznak és köhögnek, ameddig csak fennjárhatnak, mikor aztán a szerszám kiesik a kezükből, itt köhögik át hátralévő napjaikat. Ez jó, csendes hely; egy kicsit karbolszagú, egy kicsit unalmas, de legalább enni adnak ingyen, és jóságos apácák szolgálnak mindenben.

A középső ágy lakója délután három órakor erősen köhögött.

- Most halok meg! - mondotta fuldokolva.

Nyomdász volt azelőtt. Negyvenéves, barna kis zsidó ember; de nem is barna, hanem ősz. Mikor behozták ezelőtt három héttel, csak szürke volt; ma már fehér.

- Dehogyan halsz - felelte a jobboldali szomszéd felkönyökölve; - meglásd, hogy nem halsz meg!

Az apáca a vállánál fogva tartotta a beteget. Visszaszólott a beszélőnek, hogy hallgasson, s mikor a beteg kiköhögte magát, körülöröklötte az arcát s homlokát.

- No lássa, hogy nem halt meg - szólt vigasztalón. - Ma már kevesebbet köhög, mint tegnap. Mindennap kevesebbet. Láthatja, hogy gyógyul.

- Fogy a tüdőm - susogta a beteg.

Sötét tekintettel nézett maga elé a semmibe.

- Csitt! - mondotta az apáca. - Nem szabad beszélni. Aki beszél, külön szobába tétetem!

De alighogy kiment, a betegek beszélgettek.

- Istenem - susogta a nyomdász -, mennyit kell szenvednem!

- Én is gondolkoztam ezen - felelte a másik, aki az imént is szólott. - Gondolkoztam, hogy minek a világon a betegség!

Ez az egy tudott a szobában még hangosan beszélni. Hosszú, csontos ember volt: az ágyat végigérte, s a keze leért a földre anélkül, hogy a fekvésben mozdulnia kellett volna.

Ez valami nyugtalan természetű ember volt. Ritkán szólott, de akkor nem hagyta abba, míg csak rá nem jött a szaggató köhögés. Különben senki se tudta micsoda: erdész-e, katona-e, pap-e, vagy tanító? Néha az erdőről beszélt, néha a templomról, és mindenről sokat tudott. De nemigen beszélgették ezek, s ha beszéltek is, csak rekedt, fátyolos hangon. És egyik se volt kíváncsi a másik életére.

- Nem teremthetett volna-e úgy az Isten, hogy ne legyek beteg soha? - folytatta a beszélő.

S hallgatott, mintha feleletet várna. De nem felelt senki. Lent egy kocsidübörgött el az utcán, aztán ismét elcsöndesült a szoba, s akkor a beteg megfelelt magának:

- Hát az Isten úgy teremtett.

A szélső ágyban, a nyomdásztól balra számítva az ágyakat, egy viaszsárga arcú fiatalember feküdt. Hosszú, hegyes orra szinte lógott a soványságtól. Ez a fejét rázta.

- Úgy teremtett - ismételte a beszélő, bosszús pillantást vetve a fiatal hegyes orrúra.

A hegyes orrú viszonzta a bosszús pillantást, és csak halkán rebegte:

- Marha!

Valami hírlapíró volt ez a fiatalember. Mindenkire haragudott, aki beszélt.

A nagycsontú ember nem hallotta a megjegyzést, két ágy volt közöttük: a nyomdászé, meg egy beesett szemű betegé, hát nem hallotta. De sejtette, hogy amaz ellene szólott, mert arrafelé beszélt tovább:

- A betegséget az ember teremtette!

- Hallgass - susogta a nyomdász. - Bolondokat beszélsz!

De az már benne volt a beszélő kedvében:

- A teremő Isten - folytatta rendületlenül - nem városba helyezte az embert, hanem a paradicsomba. Mi volt a paradicsom? A zöld növényzet: erdő, mező. A zöldben mindig jó a levegő. A növényzet napfényt lehel be, és életet lehel ki. Balzsamot! Illatot! Az embernek ez a lehelet az élete.

A betegek mind az ablakra, nem is az ablakra, hanem az ablakon átzöldellő akác poros lombjaira néztek. A hegyes orrú nem bosszankodott többé. Sóhajtott.

- És az emberi test kóborló állat - folytatta a nagycsontú. - A kóborlás kell, kell az embernek! Az evés kérdése, a szerelem kérdése, az életküzdelem, minden, minden kóborlásra kényszerítette az embert. És az embernek a zöldben kellett kóborolnia.

Most már figyelmesen néztek a beszélőre. A hírlapíró is hallgatott.

Emez folytatta:

- Mit csinált az ember? Otthagya a zöldet; abbahagyta a kóborlást: behúzódott a téglák és kövek közé.

Elhallgatott és a kezét a világosság felé emelte. Lehet, hogy a köhögéstől tartott; lehet, hogy gondolkozott; lehet, hogy azt vizsgálta, van-e még a kezében élet?

Körülbelül negyedórai csönd volt a teremben. A betegek megszokták már ezt. Néha órákig hallgattak. Ilyenkor nem volt más hang a teremben, csak az óra egyhangú ketyegése, vagy az apáca halk csoszogása.

Egy öreg, görbe hátú ember feküdt a beszélő jobboldalán. Valami színházi trombitás. Ez soha se tudott aludni, és szerette, ha beszélnek. Ilyenkor nagyokat pislantott, és mikor a beszélő elhallgatott, valami megjegyzéssel biztatta.

- Te tudós vagy - mondotta most is. - Látom, hogy tudós vagy.

Mindnyájan tegezték egymást. Nem utasította ezt itt vissza senki se.

- A tudósok jeles emberek. Az én fiam is tudós. Majd meglátjátok, ha eljön. Hosszú szakálla van, és prima vizta eldirigálja akár Wagnert is.

A hosszú most ehhez fordult:

- Míg az ember a zöldben élt, gyümölcsöt evett és magvakat, néha húst is, és tiszta levegőt lélegzett. Nem volt tuberkulózis.

S hogy erre hitetlenül néztek reá, ismételte:

- Nem volt tuberkulózis, nem volt! Se gyomorbaj, se köszvény, se vesebaj, se májbaj.
- Nyomda se volt - susogta a nyomdász.

Látszott rajta, hogy a köhögés után jól érzi magát, és hogy részt akar a beszédben. A tudós folytatta:

- A gyermek nem szereti a házat: amint teheti, a szabadba fut, a zöldbe. Ez ösztön. Mi az ösztön? Az Isten parancsa a csontunkban. De mink nem engedelmesskedünk neki.
- Holnap legelni megyek! - szólt keserűen a hegyes orrú.

A tudós vállat vont:

- Nem élhet-e a művelt ember is zöldben és napfényben?
- Nem - felelte a nyomdász. - Erdőben nem lehet újságot szedni.
- Nem lehet zenélni - szólt a trombitás. - Nincs akusztika. Kérdezzétek meg a fiamat. Majd meglátjátok holnap, milyen okos ember. Az aztán okos ember!

Hogy a betegek így ellene mondtak, a nagy csontú bosszúsan kiáltott:

- Nem vetek neki száz esztendő, Budapestet lerombolják! Minden háznak kert közepén kell állnia, és minden kertnek tömve kell lennie fával, bokorral, muzával, kannával, irisszel, nagylevelű növényekkel.
- Kertész ez! - mondotta a beesett szemű beteg, aki nyakig betakaródzva, mozdulatlanul feküdt, s mindedig mogorván hallgatott.

A hosszú ember felült az ágyban, és nekimelegedve folytatta:

- Az emeleteket lebontják, a tetőket is. Csak földszintes háznak szabad lenni és csak üveg-tetőnek. Tele kell rakni mindenkinek a szobáját növényrel: zöld fűvel, bokorral.
- Mondom, hogy kertész - szólt a beesett szemű diadalmasan.
- Mi hasznom nekem ebből? - szólt megvetően a nyomdász.
- De hiszen - szólt a beesett szemű -, éjjel a növény nem egészséges.
- Bolond beszéd! - felelte a hosszú. - Akkor az erdőkerülők meg a csószók mind betegek volnának. A növényzet éjjel is egészséges, csak homoki növény legyen. A cserepekben ne rothadjon trágyás föld. Mert az ilyen rontja a levegőt, nem a növény.
- A nyomdában nem lehet így - szólt a nyomdász. - Pénz kell az embernek, nem fű.
- Ki kell kergetni az iparosokat a műhelyből. Dolgozzanak a kert közepén, sátrak alatt. Ki kell kergetni a hivatalnokot a munkája után. Ki kell kergetni a tanítót a növendékeivel együtt a fák alá, vagy téli kertbe. Meg kell büntetni, aki jó időben zárva tartja az ablakát. Az emberek nyáron járjanak mezítláb, és mindennap fürödjenek napfényben legalább egy óra hosszáig.
- Hát a szegény ember? - mondotta a beesett szemű. - A szegény ember nem lakhatik kertben.
- Lakhatik - felelte a beszélő dühösen. - Ki kell terjeszteni a várost. Terjedjen Budapest Vácig, Gödöllőig, Monorig. Olcsó házakat a szegényeknek! Van villamos: nincs távolság! Nem kis, nyavalyás akácok, hanem nagy jegenyefák, hársfák minden kétölnyire; vadszőlő a házak falán.

A hírlapíró köhögött. Várni kellett, míg elvégzi, s míg talán meghal. Nézték is, hogy nem hal-e meg? Az apáca sokáig ült mellette, s fenyővizet permetezett a levegőbe. Azalatt visszafeküdt a beszélő is, és haragosan nézett maga elé. De a vonásai már öt perc múlva megenyhültek. Szelíd és gondolkozó nézéssel merült az ablak szemléletébe.

Mikor aztán az apáca kiment, s a szoba sokáig csendes maradt utána, akkor szólalt meg még egyszer:

- Csak az átmeneti ember szenved, az oktalan korban élő.

Aztán nem szólt többet.

A trombitás dörögése hallatszott egynéhány perc múlva. - Ha a várost lerombolják is, a színházakat nem rombolják le. Az én fiam karmester. Nem: a színházakat nem lehet lerombolni.

- Semmit se rombolnak le - szól a beesett szemű.

- Hát jó - szólalt meg újból a hosszú. - Ha a városokat nem rombolják le, akkor az emberiség hozzáalakul a kövekhez. Kétezer esztendő múlva másforma lesz az ember: nagy fej, vékony láb, szűk mell, kis has.

- Mi hasznom nekem ebből? - sóhajtott a nyomdász. Az idő estefelé járt. A betegek ilyenkor sűrűn köhögnek. Nem is beszéltek többet. Csak vacsora után szólalt meg újból a hosszú csontú.

- Eszembe jut egy gyermekmese, amelyik úgy végződik, hogy az akasztott ember benyit a házba és tudakolja: ki ette meg a májamat? Rettenetes mese. A gyermek nem tud rá felelni. Én tudok: a civilizáció!

Akkor rájött a köhögés. A sok beszéd megártott neki. Széles, nagy melle dongott, mint az üres kriptá. Azt hitték, nem éli túl ezt az órát.

Ő maga is ezt gondolta. Az erőlködésben csurgott a könnye is. Az árnyéka, ahogy felült, rémítő nagyságban mozgott a falon. Az apáca éjfélig mellette maradt, s az erős köhögés miatt egyik beteg se tudott aludni.

Végre a beteg elcsendesült, s a többi is alhatott.

Csak a trombitás szemét kerülte az álom. Mikor az apáca feléje fordult, intett neki, hogy szólani akar. Az apáca hozzáhajolt.

- Mit gondol - susogta a trombitás -, le fogják rombolni Budapestet?

- Nem - felelte az apáca elbámulva.

- Csak azért kérdelem - susogta a beteg -, mert az én fiam karmester. Majd meglátja holnap... Szép, nagy szakállá van... és prima vizta dirigálja Wágnert.

A KÉTFÉLE NÓTA

A szél süvöltve hordja a havat. Szélben és hóban egy öreg ember jön süppedezve a szőlőhegy kocsíútján. Szűr van rajta, és a fején báránybőr süveg. A süveg le van húzva tarkóig. A szél vissza akarná tolni az öreget, de nem bír vele, hát mérgében csak a szűrt rángatja rajta, meg hátrakapdossa hosszú, ősz szakállát.

- Haj - így nyög az öreg, mikor egy helyen térdig süllyed a hóba -, bizony még megfagyok.

A szél most hátrarántotta a szűrét, mintha le akarná ragadni róla, s föl akarná röpíteni a magasságba. Egy nagy vászontarisznya lóg az öreg oldalán. A szél fölfújta a tarisznyát, és bizony elvitte volna, ha jól meg nincs kötve.

Amint így küzd az öreg a széllal, egy másik alak jön vele szembe. Ez is szűrös és satyakos, de ennek könnyebb a sora: ezt a szél hátba nyomogatja, nem szembe.

Már akkor besötétedett. A két ember csak akkor ismerte meg egymást, mikor összeért.

- E! Kend-e az, Márton?

- Én vagyok - felelte az öreg.

A kérdező fiatalember volt, noha a fiatalságát a szemig lehúzott süveg alatt nem árulta el más, mint a hangja, s az arcának egy kis kipirosuló része a szeme körül.

- Hunnan ilyen későn? - kérdezte tovább a fiatal.

- A szomszédbul.

- Ilyen rossz időbe is kódul kend?

- Mit csináljak.

A fiatalember egy percig némán állott, mintha maga is azon tünődne, hogy mit csináljon az öreg. Aztán hogy a szél közibök szitált egy véka havat, hirtelen határozott:

- Hát - így mond -, gyűjjön be velem a pincébe.

Az öreg kétszer se mondatta magának. A fiatalember átlépett a garád egy törésén. Az öreg utána botorkált.

A szél itt még dühösebben fűjt. Rázta a lombtalan fákat; fölbontotta itt-ott a lugas szőlőt és húzgálta, cibálta; majd a pinceházaknak rontott: emelgette, ropogtatta a födelüket. A levegő tele volt a fák sóhajtásával, ajtók sírásával, tetők recsegésével.

Egy helyen két öreg diófa állt, s közöttük köpcös pinceház. A fiatalember ide fogta az utat. Jártas kézzel nyitott be, s tapogatott a gyertyára. Csakhamar gyújtó sercegett a sötétben, s a gyertya lángot kapott.

- No, itt volnánk - mondotta a fiatal, az ajtót betéve. - Üljön le kend. Mingyár tüzet is rakok.

A pinceház pitara volt ez. Ide már a szél nem bírt beférkőzni. Próbálta ugyan, kéményen, kulcslyukon, de nem sokra jutott, hát mérgében csak az ajtót rázogatta.

A pitart borszagú, dohos levegő lakta. Széles, alacsony tűzhely volt egyfelől, másfelől egy szoba ajtaja, meg a pince ajtaja.

Az öreg leült alázatosan egy kis szalmaszékre a tűzhely mellé. A kezét dörzsölte. Az arca úgy el volt jegesedve a hidegtől, hogy alig bírt beszélni.

- Azt hittem, ez az utolsó éccakám - mondotta. - És még karácsony el se múlt.

- Ma cudar idő - felelte a fiatal. - És engöm is ilyenkor küdenek ide.

Belefűjt a nedves forgácsba, aztán, hogy az nagy füsttel lobot vetett, így folytatta:

- Vendége gyött a papnak. A tisztartó mög a kálvinista pap. Oszt aszongya: Eriggy ki fiam, Jancsi, hozzá abbul az ürmösbül. Mert lássa kend, röggelig verik az asztalt. Oszt az uraknál az a szokás, hogy röggel meleg ürmöst isznak.

Az öreg bólintott.

- Ihatik, akinek van - felelte csöndesen.

S közelebb ült a tűzhöz. Odatartotta elkékült, elgémberedett két kezét.

Jancsi meg föltárta a kettős pinceajtót, s lement. Csakhamar vissza is tért egy kétliteres, kormos oldalú fazékkal. Odatette a tűzhöz.

- No, Márton bácsi - mondotta. - Itt az ürmös! Most mink is urak vagyunk.

- Haj, de jó lesz - örvendezett az öreg. - Áldjon mög a csillagos ég, Jancsi.

Végigvonta a tenyerét a szakállán. Hosszú, fehér szakállá volt. A hó harmatként ült most rajta. A haja vége összefagyott a szakállával.

A tűz már vígan lobogott. János karót tördelt még hozzá, s két szőlőtuskót is vetett reá. Aztán elővette a pipáját, s ő maga felült a tűz mellé.

- Hát vót-e ma sok szöröncséje kendnek?

- Nyóc krajcár az egész - felelte az öreg. - Mög három tarisznya kenyér. De azt eladtam a kocsmárosnak.

Ő is pipát húzott elő a csizmája szárából. Jancsi odatette eléje a dohányzacskót.

- Mert látod - folytatta az öreg -, többnyire kenyeret adnak. Azt pedig nem fogyaszthatom el.

Jánosban a kenyér szó gondolatot költött.

- Szalonna is van itt - mondotta fölpillantva a polcra. - A múltkor itt hagytam egy tenyérszót. Kár vót, hogy eladta kend a kenyeret, mert neköm nincsen.

- De van énneköm. Egy karajt meghagytam, amit a mónáréknál kaptam.

Azzal benyúlt a tarisznyába; benyúlt szinte vállig, és egy nagy karaj fehér kenyeret húzott ki belőle.

Jancsi kissé meghökölt a koldúskenyértől.

- Mit eszik kend hónap? - mondotta tétován.

- Mit eszek? - felelte szinte sértődve az öreg. - Ne fájjon attul a fejed. Nem éheztem én még soha életemben.

A következő percben már sustorgott a szalonna. A pap szolgája gyakorlott kézzel forgatta a nyárson. Hallgattak. A tűzbe hulló zsírcseppek kék lánggal sercegtek a parázsban.

János föl-fölemelte a szalonnát, és a kenyérre hullatta olvadó cseppjeit. Aztán beledugta az ujját a borba.

- Már meleg. Ígyunk tán előbb.

Odanyújtotta a fazekat az öregnek.

Az öreg félretörülte a bajuszát és ivott.

- Ajha! - mondotta belecsudálkozva a levegőbe.

Csemmentett a szájával, aztán újra kortyolgatott.

- Igaz-e! - felelte János büszkén. - Nem bolondok a papok!

Az öreg fejcsóválással felelt, s rábámult a fazékra.

Most már megsült a szalonna is. A kenyeret elfelezték.

Egy óra múlva már piros volt mind a kettő és vidám szélesen.

Az öreg fölemelte a mutató ujját, és nagy jókedvében rákezdte:

*Tisza partján csináltattam egy csárdát,
Abba méri kis angyalom a borát.
Ezüst icce, arany messző!
Azér járok ilyen késő
Tehozzád!*

Öreges hangon dalolt és fatüdővel; de a pipájával vidáman integetett hozzá, és szemében az ifjúság tüze lobogott.

János is vele dalolt. Nem ismerte ugyan ezt a régi nótát, de az első szótagról kitalálta a másodikat, s mikor ismételték a nóta derekától, János az arany messzőnél ledurrantotta a süvegét a földre.

No, ilyen vígan voltak.

- Hej, Jancsi - mondotta aztán az öreg, mikor pihenést tartottak -, mikor én olyan fiatal voltam... De mán a régön vót.

S mikor azt mondta: fiatal vótam - végighúzta az ujja közt a bajuszát.

- Még tán szeretője is vót kendnek? - kiáltott Jancsi.

S röhögött.

Ez a százéves töpörtyű! Ez a kis pulykaorrú, szemöldöktelen torzember, hogy ennek szeretője volt!

- Talán az is vót - felelte elmélázva az öreg.

De nem sokáig időzött ennél a gondolatnál, hálás tekintetet vetett Jancsira és szólott:

- Ha veled most nem találkozok, Jancsi, bizony kievett vóna a farkas a csizmámbul.

- Fenét ette vóna. Mit övött vóna kendön?

- Nono - szólott az öreg -, szereti az a csontot is.

- Nem gondóta kend igaz-e, hogy ilyen jól élünk ma!

- De nem ám.

Ittak sűrűn és nagyokat. Az öreg arca kirózsásodott, s két öreg kék szeme hálásan sugárzott Jancsira.

- Hallod-e, Jancsi - mondotta a fazekat letéve. - Neköd hagyom én a földemet. Nem sok, az igaz - folytatta a pipáját kiveregetve -, csak két hód; de az is valami.

Szava ünnepiesen hangzott, és az arca méltóságos kifejezést öltött.

Jancsi az örömtől szinte megrettenve nézett reá.

- Igazán, bátyám? Nem szógáttam én arra.

- Hát kire hagyjam? Se fiam, se lányom, sömmi rokonságom. Most fizetnek érte negyven forintot. Az is valami.

- Ajnye, bátyám, Márton bátyám - szólt elérzékenyülten Jancsi.

És meghatottan pislogott.

- Neköd hagyom a házamat is - folytatta nekitüzesedve az öreg. - Igaz, hogy rossz ház, de ha a tetőt mögcsináltatod, te is ellakhatsz benne.

- Kedves Márton bátyám... - felelt most már könnyezve Jancsi.

- Sohse hálálkodj.

- De kedves bátyám... hogy szógájjam én ezt mög?

- Pízöm is van valamelyes - folytatta az öreg a pipáját újra töltve. - Pízöm is van neköm.

- Píze is van?

S János olyan csudálkozó nézéssel bámult reá, hogy a pipa majd kiesett a szájából.

- De van ám - szólt szinte kevélyen az öreg. - Van egypár száz forintom.

- Mögájjunk csak - szólt Jancsi nagyot nyelve. - Ivott-e kend valaha tokaji bort?

- Tokajit?

- Azt.

- Nem ittam én soha.

Jancsi fölugrott, és kapta a gyertyát. Lefordult nagysebesen a pincébe.

Egy pókhálós sárga palackkal tért vissza. A fazékban maradt ürmöst kiloccsantotta a földre. A palack nyakát leütötte. A tokajit beleöntötte a fazékba.

- No, ezt kóstolja mög kend!

Az öreg két kézre fogta a fazekat. Nézett rá nagy áhítattal. Aztán fölemelte és megszagolta. Belekóstolt. Arca szinte átszellemült. A levegőbe nézett. Aztán újra ivott.

- Ez mán töszí - mondotta olyan hangon, amellyel inkább azt lehetett volna mondani: - Gloria in excelsis Deo. - De az öreg nem tudott latinul.

János képe sugárzott az örömtől és a büszkeségtől. Ő is jót húzott a tokajiból, s mivelhogy ő se tudott latinul, ő is csak azt mondta:

- Ez mán töszí.

A parázs mellé tolta a fazekat.

Az öreg arca piros volt, mint a pipacs. Megint följebb taszította a süvegét, és két könyökre dőlve, vidám képpel dűnnyögött valami régi melódiát.

- Hallod-e, Jancsi - mondotta a nótát abbahagyva. - Van neköm egy tallérom is. Hóttom után az is a tiéd!

- Igyék, édösapám. Engedje mög kend, hogy édösapámnak mondjam.

- A tallér van vagy háromszáz. Az el van ásva. De errül ne beszélj.

- Dehogy beszélök, édösapám. Mögházasodok, ha akarja kend, oszt mindönnap bablevest főzetök kendnek, kolbászosat. De azt csak télön löhet - tette hozzá igazító hangon.

- A tallért egy rossz korsóba raktam - felelt rá az öreg pipára gyújtva. - Halálom után mögtanálod, majd megmondom, hogy hun. El ne felejtsd.

- Ha akarja kend, hát bort is iszunk mindönnap. De akkor a pap szógálatját nem hagyhatom el.

- Azt ne is hadd, fiam.

- Kendé lögyön az első szoba. Az Örzse gondozza kendöt. Én csak hálni járok haza.

- Aranyam is van egypár. Nem sok, csak három. Mögtanálod azt is a tallérok között. Bele van csavarva selyömpapirosba.

- Ígyék, édösapám, kedves édösapám.

Az öreget nem kellett biztatni. Ivott.

- Húsz évet fiatalodtam ettül a bortul - mondotta jókedvűen.

- Elvöszöm Örzsit - beszélte boldog arccal Jancsi. - Szekeres Örzsit. Möglássa kend, hogy olyan asszony lösz abbul, hogy, hogy...

És fölkiáltott:

- Ej, édösapám, áldja mög az Isten kendöt mindön szép áldásával, hogy csókoljam mög a képit kendnek!

A két ember összecsókolódzott. Jancsi aztán megint a fazékért akart nyúlni, de a fazék feldőlt, s eloltotta a tüzet erős sustorgással.

Ez az eset a hazamenetelre fordította a gondolatokat. Jancsi még egyszer lement a pincébe. Levitte a tokaji bor üres palackját, és eltaposta, aztán egy korhadt ászokfát vetett rá, mintha az okozta volna a hibát. Az ürmösből megtöltött egy ötliteres hordócskát, s elindultak.

Az indulás nehezen ment. Az öreg nekitántorodott a falnak.

- Csak nem részög tán kend? - kérdezte Jancsi. - Ha akarja, vezetöm kendet.

- Dehogyis - felelte az öreg -, csak a lábam zsibbadt el.

Tántorogva ment föl a lépcsőn. Jancsi is háromszor tapintott a kilincs mellé, míg megtalálta.

Odakint aztán a szél üvöltve rohanta meg őket: telicsapkodta szemüket, szájukat hóval. Befűjt a kezük szárán; rángatta a szűrüket, lökdöste őket hol jobbra, hol balra.

Nem is beszéltek az úton semmit.

Jancsi előment, s olykor hátrapillantott, nehogy az öreg elmaradjon.

Küzdelmes másfél óra volt, még eljutottak a falu végére, ahol a cigány lakik.

- No, apám - mondotta Jancsi -, bírja-e még a lába?

- Hallod-e - felelte csendesen az öreg. - Ne mondj engöm apádnak.

Jancsi újra megállt és ránézett.

Az öreg röstelkedve folytatta:

- Mert most jut eszömbé, hogy mér kapok én negyven forint árendát.

- Mér?

- Hát azér, mer abba benne van a vétel is.

Jancsi nem szólt erre semmit.

Mikor a plébániához értek, Jancsi megállt, és kezét nyújtott:

- No, Isten áldja mög, Márton bátyám.

Az öreg kéznyújtás helyett a füléhez nyúlt, és zavartan vakargatta.

- Hallod-e, Jancsi.

- No.

- Mit is beszéltünk ott a pincében?

- Azt - felelte Jancsi mérgesen -, hogy rám testálja kend mindön pízit.

- Azt mondtam? - kérdi megütődve az öreg. - Igazán azt mondtam?

- Azt hát.

- Nem értöm, hogyan mondhattam ilyet. Bizonyosan részög vótam.

- Hát mán eltagadja kend?

- Má mér tagadnám - felelte felháborodva az öreg. - Minek tagadnám, ami nincsen!

Egyet rántott a szűrén, s anélkül, hogy köszönt volna, nagyokat lépve ment tovább a hóban.

A BARBONCÁS

A zivatar hirtelen kerekedett. Csak épp egy hűs fuvallat előzte meg. Alig egy percre rá által-cikázott az égen az istennyila, s rettenetes ropogással, dörgéssel kitört az égiháború.

A malomba menekültem.

Oda futottak a szénagyűjtő munkások is, és a tornác alatt meghúzódva várták, amíg elvonul a zivatar.

- Látjátok - mondotta az öreg Bordács a pipájával az égre mutatva -, abba mögyön a sárkány!

Bordács béresgazdája az uraságnak. Az apja és nagyapja is béres volt, és ha az ősei Ázsiából jöttek, bizonyos, hogy a Bordácsok őse hajtotta a Vereckei-szoroson által a barmaikat.

A parasztok az égre bámultak.

Magam is felnéztem, hogy melyik felhőben látja az öreg a sárkányt?

Egy rozsdás, fekete felhőgomolyag csakugyan úgy vonult át az égen, mintha valami benne ülő erő hajtotta volna, s onnan röpdöstek széjjel a cikcakkos istennyilák.

- Öreg - mondom neki -, látott kend valaha sárkányt?

- Hogyne láttam volna?

- Mikor?

- Mindig, mikor ilyen égiháború van.

- Hát mondja el, hogy milyen?

- Milyen? Hát olyan, mint minden sárkány. Bele van takaródzva a főjhőbe, mint mink a subába, oszt arra száll, amőre hajtják.

- Kik hajtják?

- A diák hajtja, aki rajta ül, a barboncás diák.

S pipákolva ráintett nyomatékul a fejével.

- Micsoda diák?

- Hát aki előolvassa a zivatart.

Az öreg ezt olyan meggyőződéssel mondta, mintha arról volna szó, hogy a kocsit a ló húzza, kocsis, hajtja, és hát mindez igen érthető, másképpen nem is lehet.

Azt hiszem, nem volt ott senki, aki a komoly öreg szavában kételkedett volna.

- No, Döme ugyancsak fürdik - mondja egy másik béres, ha most toppanik be az essőről a tornác alá, és kisuhintja a vizet a kalapjából.

- Hol a Döme?

- Beküldtem a faluba - mondja a molnár - dohányért.

S rákiáltott a kutyájára:

- Mars!

A kutya ijedten ugrott ázott bundájával vissza az essőbe, vagyis hogy a zuhogó essőn át elfutott a fészker alá.

Az a kérdés fordult meg az elmémbe, hogy meghagyjam-e az öreg Bordácsnak a sárkányos diákját, vagy elmagyarázzam tőle, hogy a nép is tudja: micsoda más erő keveri ránk a zivatart? Mert némely pogánykori hitünk maradékával kár ezt cselekedni. Kevesebb az ilyen nekünk, és többet ér, mint amennyit a tudomány ad érte. De gondoltam, jobb, ha a nép is abban ismeri meg a szépet, ami igaz. A természetnek ereje, a maga fenséges valóságában többet ér a legendáknál.

- Hát Bordács bátyám - mondtam neki -, látott-e már kend valaha garabonciás diákot?

- Én nemigen láttam - felelt tartózkodó hangon az öreg -, ámbátor egyszer láttam affélét, amint az országúton járt erre, hanem az apám, az beszélt is eggyel.

A tuskón ült az öreg, az egyik lábát áttéve a másikon.

Amikor az apját említette, meglógázta a lábát és körülpillantott, mintha azt mondta volna: mi kell több ennél?

De persze nekem az öreg szava nem volt szentírás, mint a többinek.

Tovább firtattam.

- Bizonyos az, hogy akit a kend apja látott, garabonciás volt?

- Hát hogyne volna bizonyos. Akárhányszor hallottam tőle magától.

- Ez még nem bizonyosság, Bordács bátyám!

- Tejet kért nálunk.

- Kend is kért már tejet idegen helyen, mégse garabonciás.

- Igaz, hogy egyszer kértem. Kértem ám csakugyan katonakoromban. Csakhogy annál könyv is volt.

- Nálam is van mindig.

- Az más könyv - mondja az öreg, jelentősen rándítva borzas, szürke szemöldökén -, az, uram, olyan könyv, hogy abból mindent ki lehet olvasni.

- Mi mindent?

- Hát a pénzt vagy a kocsit. A sárkányt is avval olvassa elő a diák.

- Hát aztán?

- Hát aztán megnyergeli az ebadtát.

- Jó-jó - szóltam csillapító hangon, mert az öreg kényelmetlenül kezdett pislogni, hogy így apróra kitapogatom a tudományát -, de hát azt mondja még meg, hogy ha a garabonciás mindent elő tud olvasni abból a könyvből, miért kér akkor tejet, miért nem olvassa azt is elő, vagy hogy a pénzt, amelyen tejet vehet.

- Az öreg a földre nézett és egyet vakart a tarkóján.

- A Krisztus tudja - felelte a kezével legyintve -, nem tudom én azt.

- Már tanító uram - szólalt meg erre Somodi béres -, az én hazámban, Patakon, most is őriznek pedig egy olyan könyvet.

Az a béres idegen volt köztük, fekete szakállú, hosszú orrú ember - azt mondják, valami ló miatt bujdosott erre a vidékre. - Kik őrzik? - kérdeztem feléje fordulva.

- A kollégiumba őrzik lakat alatt.

- Bizonyos igaz ez?

- Hogyne volna igaz, tanító uram. Azt az embert is ösmertem, akinek a könyvvel baja esett. Úgy ismertem, mint magát.

- No hát most hallunk valamit. Csak mondja el mind, amit tud arról az emberről.

- Valami sokat nem tudok róla, csak azt tudom, hogy Lakosnak hítták, oszt valami igazgató vagy mi vót ott a kollégiumba; ü söpörte a tanulószobákat.

- Akkor igazgató volt. De csak mondja tovább.

- Hát egyszer, úgy mondom, ahogy beszélük, abba a szobába söpört, ahun a különösségeket tartják. Mert van ott minden. Van ott olyan fa is, amelyik tiszta küé válott, meg aztán tengőri bihal mög mindenféle. Hát ahogy ott söpör, tisztogat, mögakad a szöme egy vasas ládán. Mi löhet abba? Vasfüvet szörzött valahol, oszt lepattantotta vele mind a tizönkét lakatot. Mert, hogy szavamba ne hibázzak: tizönkét lakat vót a vasas ládán.

- Annyi szokott lenni.

- Hát egy kis fekete könyv volt a ládába, sömmi ögyéb. Kivöszi a könyvet; nézi, hogy mi az? Hát ahogy kinyíti, ott teröm hét ördög. Oszt mögszólal mind a hét, hogy aszondi: - Mit parancsós? Arra a Lakos bözzög mögrözzen, oszt ijettibe összezsapi a könyvet. Hát abba a szömpillantásba eltűnt mind a hét ördög.

Az esső elállott. Csak a malom fedeléről csoronkált még a víz. A nap áttörte egy helyen a felhőt.

Ahogy odapillantunk a napfény felé, látjuk ám, hogy Döme juhász ugyancsak noszogatja a csacsiját a falu felé.

- Valami hírt hoz a Döme!

Magam is gondoltam, hogy a molnár dohányával nem indult volna el a zivatarban.

A beszélgetés emiatt maradt a hét ördögnél.

A juhász néhány perc múlva odaérkezik. Csurom-csöpögő víz ő is, a samara is.

- Nem látták? - kiáltja lihegve, ahogy lefordul a samaráról.

- Mit, te?

- A barboncást!

- Nem.

- No, én láttam. Az egész falu látta.

A malom tornácán mindenkinek a szeme elnyílott. Magam is kíváncsi voltam, hogy mit látott Döme juhász?

- Hát - azt mondja -, ahogy a faluba érek, egyszer csak elillog-villog mellettem a diák. Majd leestem a samárrul, úgy megijedtem tüle. Mert nem tudtam, hogy mögöttem jön, csak mikor elibém-elöttem elnyilamodik a két kis ezüst keréssel. Tyű, az árgyélusát - mondok -, még jó, hogy nem állott velem szóba! Nézöm-nézöm, hogy hogyan nyargal elöttem. Hát úgy nyargalt, hogy a levegőbe járt a lába, oszt előtte is egy kis ezüstkerék, mög utána is. De úgy mönt az,

hogy a nyúl se jobban. Benn vót a faluba egy szömpillantás alatt. Mit akarhat vajon? Hát a paphon nyitott be, oszt hogy a pap nem volt otthon, hát az asszonytul kért tejet. Az asszony adott is neki, de vagy nem jót adott, vagy nem eleget, mögen csak kigyütt csakhamar. Mán akkor ott vót az egész falu a plébánia körü. Én is ott vótam. Mondok, mögnézöm, milyen a barboncás? mert sokat hallottam mán az effélirü. De csak annyit láttam, hogy szép úri formájú legény, oszt sárga ruhába jár. Jobban nem nézhettem mög, mert ahogy az asszonynép széjjel röbbent, hát ű se beszélt senkivel, hanem csak fölpillantott az égre, aztán közibe a két keréknek, úgy elnyilamodott onnan, mint a veszött fene.

A szénagyűjtő nép diadalmasan nézett rám.

Az öreg Bordács hozzám fordult, és nagy diadalmasan nézett:

- No, tanító uram, hát mibül kereködött a zivatar?

KÉK PILLE

Van a méhesemben egy szalmadívány. Mikor a napóra igen fekete vonással mutatja a délutáni időt, oda szoktam leheveredni és olvasgatni vagy szenderegni. Mert olvasni is jó, meg aludni is jó. Mikor olvasok, úgy érzem, mintha egy másik embernek a lelke volna bennem, és ez gyönyörűség; mikor pedig alszom, úgy érzem, mintha az én lelkem volna egy másik emberben; és ez is gyönyörűség.

Most a néhai jó Szalárdi János *Síralmas Magyar Krónikája* van a kezemben. De se nem olvasom, se nem alhatnám. Csak üldögélek a szalmadívány sarkán, és a fejemet a kezemre támasztva, elmélázva nézem az ajtó elé ereszkedő diófa lombjain át a kertemet.

Micsoda sokadalma ez itt az életnek!

Nincs a földön egy tenyérnyi térség, amelyen valami növény meg ne vetette volna a lábát. Ezernyi ezer rejtelmes élet emeli itt az ég felé a leveleit meg a virágait. Táplálkoznak a földből. Isszák a harmatot. Várják a napot reggel, az éjjeli árnyékot este. Az ágak meg a levelek érintik, takarják, nézik egymást. A virágok ide-oda fordítják fejüket; hajladoznak, mint a susogó leányok. Egy lila színű, bájos mákvirág, mintha valamit keresne a földön. Egy lilium, mintha a szilvafára nézne. És a borsóvirágok erre-arra hunyorgató, mosolygó szemek. Mind-ezek között pedig ezernyi ezer más élet rejtőzik: csigabigák, akik föl-fölgaskodnak egy-egy levélre: végigsétálnak a cukorborsó karóján, és jobbra-balra gukkerózzák a kert világát. A rózsabokrokon gyöngye kis aranyszemű levelészek halványzöld tüllruhákban. A ribizlibokrokon gömbölyű kis katicabogarak. Szanaszét meg ide-oda vitorlázó pillangók, akik életének úri mivolta abból is kitetszik, hogy soha egyenes irányban nem szállanak, hanem csak ötlet szerint ki meg be, egyik virág-csárdából a másikba, és mindennap lerészegednek.

Mennyi élet!

És mindnek van gondolata, vágya, akarata, vidámsága vagy szomorúsága. Mind családos életet él, szeretkezik, haragoskodik, dolgozik és alszik, éppúgy mint az ember.

A méhes deszkáján egy kis nefelejcszín kék pillangó jelent meg. Ismerem ezt a pillangófélét: a lycaenák bájos családjából való. Mikor a nap már lehajlóban van, ott rajzanak az erdő tisztásain meg a kaszálatlan réteken, a láncvirág fehér pehelygolyói fölött. Néha egy-egy csoport összegomolyodik a virágok fölött, és mint valami kék labda, forog föl- és alászállva a levegőben.

Mi ezeknek az életük?

Csupa gondtalanság, játék és vidámság.

A kis pillangóról Bozóki Ilonka jutott az eszembe, az én kis kékszemű, kékruhájú tanítványom. Ilonka is a mezőn él, a pitypangok, temondádfüvek, harangvirágok és kikericsok között, mert libapásztor. Kedves kis fehér arcú gyermek. Napestig dalol, meg röpköd a mezőn. A minap, hogy a kőhídon megállottam, ott láttam őt a fű között. A fűzbokor árnyékában ült, és egy bodzafadarabra öltögetett rongyokat. A fadarabból baba lesz, a rongyokból selyemviganó. Aztán a fadarabot odaszorítja ahhoz az együgyű kis szívéhez. Szereti. Mert a szívnek szeretni kell, ha rongy, ha fadarab!

Csendesen álltam ott, mégis megérzett. Az ember megérzi hátulról is, ha nézik. Fölugrott és hozzám futott. Átölelte a két lábamat, én pedig megsímogattam.

- Tudok még mindent - szólt a kezemet megfogva -, kérdezzen.

- Hát mondd meg, hogy miért teremtett téged a jó Isten?

És a kis leány az iskolai éneklő hangon felelte:

- Azért, hogy őt megismerjem, szeressem, neki szolgáljak és üdvözüljek.

A szeme szinte könnybe lábadt a boldogságtól, hogy nekem felelni tudott.

Aztán megmutatta a babáját.

A babához adtam egy piros selyempántlikát, ami a könyvemben hevert, meg kifaragtam a baba fejét.

Mondom, így eszembe jutott a kis Bozóki Ilonka, mikor a kék pillangó felém lebegett, és leszállott egy rézszögre, éppen a macskám feje elé. A macskám ott aludt a napon. Szinte szétfolyva feküdt ott féloldalt, elnyújtva mind a négy lábát. Most azonban, hogy a pillangó odaröppent, megmozdult és az egyik lábával rákapott. Azután lomha mozdulattal visszavonta a lábát: a szemeivel hunyorgott, megszagolta és tovább aludt.

A pillangó meg ottmaradt szétesett szárnyakkal, mint két kék virágszirom. Soha többé nem látja ez a virágok országát, nem kereng a napon az ő kis testvéreivel.

Volt.

Nincs.

Mi célja lehetett vele a teremtésnek, hogy életet adott neki, átdajkálta éveken keresztül a hernyó- meg a bábákon, aztán pompás kék bársonyszárnyakkal csinosította föl, és a virágok illatos világába tette lakónak, s végül egy nagyobb állat egyetlen vad mozdulatának engedte áldozatul.

Arra gondoltam, hogy megütöm a macskát.

De minek?

A természet gyilkossá nevelte, s csupán bennem kiáltott föl az igazság hangja megtorlásért.

Szerencséje volt mégis a macskának; hogy a kertajtó megzördülése elfordította tőle a figyelmét.

Ki jön?

Egy ünnepi ruhába öltözött, sovány kis parasztasszony.

Egyenesen a méhes felé tart. Félrehárítja az útba hajló almaágakat.

Most megismerem: Bozókiné, az Ilonka anyja. Sír. Temetést jelent?

- Ki halt meg, lelkem?

- A kisleányom.

- Ilonka?

- Az.

- Mi baja volt? Mi érte?

- Torokgyík.

Leült a deszkára, és nagy fehér zsebkendőjébe takarta el az arcát.

A macskám már eltűnt onnan. Nekem mégis úgy rémlett, mintha a fák árnyékában egy másik hunyorgó szemű, óriási fekete szellemmacska lebegne el, ahogy a ragadozók szoktak: lomhán és nesztelenül.

EBÉD A KÖRTEFA ALATT

Az aratógazda körültekintett és megszólalt:

- Dél van.

Csak a körülötte állók hallották meg. De azért megállott az egész munkástábor. Mert nem is kell oda kiabálás. Ahogy a gazda megáll, és fölemeli a mutatóujját, meglátják azt az egész földön. A kaszák és a sarlók leereszkedtek. Mindenki a nagy vadkörtefához igyekszik. Annak az árnyéka kerek szőnyeg az út mellett az aszott gyér gyepen. A nyári tüzes délnek egyetlen enyhe sátora. De nincs is olyan hűvöse semmiféle fának!

Megnéztem az órát. Éppen tizenkettőt mutatott.

- Illés bácsi - mondom a gazdának -, honnan tudta meg, hogy dél van?

A nagy, erős ember mosolyogva vont vállat: - Tudj' az Isten. Megérezem én azt uram, mint Paizs a szelet.

- Sohase hibáz öt percet se - jegyezte meg az ispán, aki a határkövön ült és hírlapot olvasott. - Beállhatna akármelyik városba toronyórának.

A körtefa alatt már akkor ott ült a szép Szabó Magda is az ura mellett, ők a szomszéd földről jöttek ide által. Csak négyen aratnak ott, de a magukét aratják. A szép Szabó Magda kihozta az urának az ebédet. Láttam, mikor jött. Egyik karján a gyerek: másik kezében a fazekat lógatta. Tizenhat éves, gyöngye kis teremtes, és már asszony és már anya.

Csik Imre először is a fiáért nyúl. A fia csak kis inges, ölbeli gyermek. Még nincs egyestendős. Aki megnézi, semmi különösét nem lát rajta: se járni nem tud, se beszélni, és még csak szépnak sem mondható, mert a feje hosszú. De azért Csikék nagyra vannak azzal a kis poronttyal. Ha valaki egy tarisznya gyémántot kínálna a kis tudatlan feregért, bizonyára komolyan és határozottan visszautasítanák. Mert Csikék azt tartják, hogy olyan gyerek, mint Fercsi, nincs több sem a faluban, sem az egész világon.

Lám, hogy leemeli Csik Imre az anyja karjárul, olyanokat csókol a kis pufitos pofácskáján, hogy szinte csattan; és nevetve nézdegéli; mintha most találta volna a bokorban.

- Nézd csak, milyen fekete a szeme! - mondja selypítve.

És a szép Magda mosolyogva nézi, hogy milyen fekete a szeme a fiának.

- Mondjad, fiam: apa!

A kis fereg együgyű képpel nézi az apját. A szájacskája megmozdul:

- Hapapap.

Ez tetszik Csikéknek.

- Mondjad, fiam: apa!

- Hapapap.

Elmondhatják tízszer-hússzor. A Fercsi gyerek mindig csak azt feleli:

- Hapapap.

De ez mindig új és mindig meglepő. Pál úgy véli, hogy a szó kimondása kifogástalan, sőt kellemesen is hangzik. Olyan büszkén néz a fiára, mintha merőben annak az érdeme volna, hogy ő apa.

Az anya nem olyannak látja. Az azt mondja neki:

- Jaj, te kis angyal!

Eközben odatelepedtek az uraság aratói is. Hej, ti királyok, királykisasszonyok és királylegények, ti pápák, bárók és grófok és aranykanalú nagy urak, ha a ti magatok drága tálaiban ilyen jó falatokat találhatnátok! Ha a ti jégbe hűtött cifra üvegeitekből olyan jóleső italt tudnátok húzni, mint ezek húznak itt a csöcsös korsóból vagy a csobolyóból! Ha a ti szmirnai és lyoni művészettel puhított díványaitokon és hentergőiteken olyan ékes nyugalmat tudnátok találni, mint ezek itt a vadkörtefa két ujjnyi kis gypén, mikor ebéd után egy rövid félórácskát szenderegnek!

Csik Imre is a felesége ölébe hajtotta a fejét. A gyerek mellettük betakarva aludt. A szép Magda egy fűszalat húzott olykor el az ura bajuszán. Imre be akarta kapni mindig a fűszalat. Játszottak, mint a gyerekek.

- Nini - mondja az ispán -, a Matyi.

Csakugyan az jött az úton, a Tóth Antal szamara.

Honnan jöhetett egymagában?

A jó Isten tudja.

Mert Tóth Antal el szokta adni a szamarat, és a szamár mindig visszatér hozzá.

A Matyi sétálva ment hazafelé. Nyomán felporzott a kocsiút. Olykor megállott, és letépett valami zöldet az árokpartról, és útközben eddegelte. Egyszer csak lefeküdt a porba és meghempergődzött.

- Esső lesz - mondta Gönczöl Illés.

- Az lesz - felelt rá az egyik arató -, hangyákat láttam, ahogy visszafelé vitték a tojasukat.

Az égen csak egy kis fehér felhő látszott. De meleg volt. Egy légy csípése olyan volt a kezemen, mint a tűszúrás.

A szamár eltűnt már a kocsiútról. Helyette könnyű forgószél jelent meg az úton, és a port magasra sodorta.

Amint a forgószél hozzánk ér, egyszer csak látom, hogy az egyik aratóleány beleröpíti a sarlóját.

Egyik se szólt rá semmit. Magam is tudtam, hogy a forgószél most rútul járt. Mert a forgószél nem egyéb, mint az ördög meg egy boszorkány, összeölelkezve táncolnak. De mi is volna egyéb? A levegőben valamelyik ördög tartja a lakodalmát. Egy-egy táncoló pár olykor leér a földre és látnivaló, hogyan sodorja a port magával.

A sarló bizonynyal megvágta a táncolók lábát. A leány kifut az útra, nézni, hogy van-e ott vércsepp? Vércsepp nincsen, de majd holnap meg lehet látni, melyik öregasszony jár sántítva.

Az égen csakugyan valami nagy sor történik. Sötét palaszín szürke felhők tolonganak odafenn. Néha egy lomha szörnyeteg alakú elő-előválnak. Az a sárkány, amelyen fölszállott valamelyik tóból a garabonciás. Honnan jöttek ezek a felhők? és hova mennek? Mi a szél, amely nyomni tud meg csavarni, rázni, szórni, emelni, morogni, sziszegni és sírni? Hát mi az?

Levegő? Pusztá levegő? föl tud kapni a levegő egy marok port a földről, hogy szétszórja a tarlón? Ki tudja ragadni a levegő az újságpapírost az ispán kezéből? A semmi nem olvas. A szél pedig magasra emeli az újságot, és forgatja, olvassa.

Az iskolában persze nem tanul erről senki, de hát arra való a két szeme, hogy lássa. Amit a tanító mond, hogy a szél nem egyéb, csak levegő, a levegő pedig nem egyéb hidrogéniumnál meg oxigéniumnál, azt is el lehet hinni. Az andocsi szűzről soha nem tanította senki, hogy az csak olajfesték. - Csuda az! Hát mért ne higgyünk abban, hogy a föld színe felett lelkek kavarnak!?

Íme, a fecske is, mintha már fönt nem volna elég helye, csaknem a földet érinti gyors kanyargásaiban. A magasság és a mélység megtelik várakozással. Az ég színe szinte fekete. És íme, alácikázik a nyomott csendben egy cikcakkos, hegyes villám. Dehogy villám: istennyila. Az Isten meglátott valahol egy gonosz ördögöt és lesújtotta.

A hatalmas lövéstől megrendül a föld a sarkában. Hol vagytok festők, hogy vászonra vetnétek azt a képet, amint az ördög a mezőn élettelenül elterülve fekszik, s mellében áll az Istennek izzó piros nyila.

A zápor zuhogva ömlött alá. Az aratók elmélázva, hallgatva nézték az essőt. Csík Imre kibontotta a szűrét, és ráakarta a feleségére.

ANDRÁS MEG A KUTYÁJA

Szücs András öreglegény volt, és nem is gondolt rá, hogy valaha megházasodik. És mindez csak azért, mert siheder korában szállta meg a himlő, és igen megragyásodott. A falubeli legények azzal figurálták a lányok előtt, hogy a kutyája viseli a bajuszát.

Mert juhász volt Szücs András. Juhász, kutya nélkül, a szolgabíró hajdú nélkül, huszár ló nélkül nem ember. De legkivált a juhász kutya nélkül. A juhászkutya pedig bőven el van látva bajusszal, szemöldökkel, sőt némi szakállal is.

- Kutyája viseli a bajuszát.

Persze aztán, ha valamelyik leány mosolygott is reá, Szücs András balul értette.

- Hogy a moly essen beléd! - bosszankodott olykor a kutyájára.

De azért meg nem vált volna tőle semmi kincsért.

- Pipám, kutyám, furulyám - szokta mondani -, egyebem sincs a világon.

Hát jó kutya is volt az a Maros. Értette a gazdájának még a szempillantását is.

Ha igen előrebecsátkoztak a juhok, vagy oldalt széledezett a nyáj, Szücs András csak a kutyájára tekintett, és csak úgy halkan leszólt neki félvállról:

- Nézd mán: amarra a...

S intett a szemével: merre.

A kutya azonnal felpattant, s mint valami ágyúból kilőtt szörgolyó, iramlott a hibásolt irányba: dühös ugatással terelte rendbe a nyáját.

- Embör vagy, Maros! - dicsérte meg olykor Szücs András.

Maros olyankor boldogan lihegett, és fénylő szemmel nézett a gazdájára.

No, értették egymást.

Ha Szücs András szomorú volt, a kutyája is lógatta a fejét. Ha Szücs András vígan rikkantott, a kutyája is vígan ugrott egyet-kettőt. Ha Szücs András éhes volt, a kutyája is a tarisznyára nézett, s ennélfogva, ha Szücs András szalonnázott, Maros is kapogatta a bőrkét.

Esténként meg, hogy Szücs András tüzet rakott a hodály mellett, és a vacsoráját főzte, vacsora után mind a ketten fennmaradtak még kis ideig a tűz mellett. Szücs András furulyázott, a kutyája meg hallgatta.

Szücs András nemigen furulyázott másnak, csak magának meg a kutyájának. S ha egy-egy nóta jól kijött a furulyán, Szücs András kérdőn pillantott a kutyájára.

A kutya helyeslőn és vidáman nézett reá.

Mindig meg voltak ők egymással elégedve. Marosnak minden tetszett, amit a gazdája művelt, Szücs András meg nemegyszer mondogatta:

- Ilyen kutya nincs több a világon.

Különösen olyankor mondta, ha valaki némi utálattal nézett a lompos kis csupaszőr kutyára. A faluban nem volt több olyan csúnya, fakófekete bundás kutya. Különösen a feje volt csúnya, hogy a szemét szinte teljesen takarták a rálógó fürtök, s nagy bajusza is feketén, rendetlenül lógott alá.

- Ilyen kutya nincs több a világon - dicsérte Szűcs András -, nem is kutya ez, hanem ember.

S a juhok is ilyenformán vélekedtek Maros felől, sőt még tán feljebb is. Mert ha ember ment a legelőn át, akárha a nagyságos úr is, alig egypár lépést vonultak félre, de ha a Maros lódult feléjük nagy kanyarodással és széttéplek!-haragos csaholással, egymás hegyén-hátán futottak előle.

Egyszer majdnem bajba is keveredett Szűcs András a kutyája miatt:

Szekeres-Szabónak a fia a legelő szélén szedte a szegfűgombát, s hogy a juhok is arra haladtak, a kutya nekiszaladt a gyerekek: úgy lármázott rá, mintha mingyártos-mingyárt felfalná. A gyerek persze követ kapott, és oldalba sújtotta a kutyát. A kutya visított. Szűcs Andrásnak a fejébe futott a harag.

- Ejnye, az apád láncos üstökít!

A gyerek futott.

Szűcs András nem érte volna utol, de a botja utolérte: éppen fejen találta.

A gyerek vérben bömbölt haza.

Szekeres-Szabó fogta a gyereket azon csorgó véresen, vitte a község bírāja elé.

A bíró küldte a kisbírót Szűcs Andrásért.

- Hát baj van, Szűcs András: börtön lesz ennek a következése. Mer a gyerek fülét letépte a bot; az ilyenért börtön jár.

Szűcs András izzadt, mentegetődzött:

- Én a kutyámat soha meg nem ütöttem, bíró uram. Mert az én kutyám olyan kutya, hogy... Meg nem ütöttem. Egyszer megrúgtam, az igaz, de ütni meg nem ütöttem én soha, még egy szalmaszállal se. Ez a kölyök meg... Hát aztán, ha megdöglük a kutyám?

- Lesz másik - szigorkodott a bíró -, de ha a gyerek meghal...

- Lesz másik - felelte Szűcs András -, gyerek lehet. De ilyen kutya nem találkozik még egy.

A tárgyalás aztán azzal végződött, hogy a bíró öt korona szigorú bírságot vetett Andrásra.

- Ennyi a fájdalomdíj - mondta -, fizesd Szekeres-Szabónak. Elfogadja-e Szekeres-Szabó?

- Kevés - mondta Szekeres-Szabó.

- Sok - mondta Szűcs András.

Végre is megegyeztek három koronában. Szekeres mindjárt meg is hívta a bírót a fájdalomdíj elköltésére, és hát illett, hogy Andrást is. Hát megitták a három koronát közösen mindjárt az ítélet után a kocsmában. A gyerek is meggyógyult, a kutya is. Semmi egyéb következménye nem lett az ügynek, csak hogy a gyerekek azóta ferdén áll a füle, és hogy másfelé szedi a gombát.

Történt azonban, hogy elérkezett a szent búcsú napja, és Szűcs András azon az egy napon ki szokta venni a részét a keresztényi ájtatosságokból.

Már hetekkel előbb megegyezett az öreg Mucza cigánnyal - félliter borba meg egy pakli dohányba -, hogy aznap délután első harangszótól kezdve helyettesíti.

- Csak ballagi, öreg, a juhok után. Aztán ha igen szélednek, mondd a kutyának: - Nézd mán, Maros, arra a! A kutya mán érti. Ha olyan hosszú vóna az ő lába is, mint a miénk, nem kellene neki mondanod semmit. De hát mán a jó Isten így szabta. Este ide tereled őket a vályúhoz,

aztán bemennek ők a hodályba maguk is. A hodályt bezárod, az ajtó elé fekszel. Egyéb dolgod semmi.

Az öreg Mucza gutaütéstől félig béna cigány. Az uraság konyháján mindenekedik. Hozd be, vidd ki - ennyi a dolga. Azelőtt vályogot hányt, és telenként lakodalmat muzsikált - soha börtönben nem ült.

Szücs András teli húzta hát a vályút vízzel, aztán megmosdott, felöltözött. Szüre ujjába bele-tette a *Lelki mannát*, csizmája szárába a disznósúró kést, a kalapján elsimította az árvalány-hajat, és beballagott szép katonás lépésekkel a faluba.

A nap szépen sütött. A legelő csendes volt. A falu zajos. Mucza cigány a csendességben, Szücs András bent a zajgásban valahol - a nap elmúlt.

Este besötétedett. A holdvilág felkelt. Éjjel tizenegykor hazatért Szücs András a holdvilágos úton. Már messziről hallatszott danolása:

*Leesett az piros alma a fárul:
El köll válni a kedves galambomtul.
Hej de: minek varrtál neköm ruzsám bő gatyát?
Ha jaz nevem katonának beírták.*

A lába kissé keresztbe járt. Az árvalányhaj össze volt torzolva a kalapján. A kalapja csak a fél fején lógott, mert zsemlyényi daganatot is hozott a fején, de az arcán látszott, hogy az ünnep lefolyásával meg van elégedve.

A kutyája már messziről eléje iramodott, és nagy nyolcasokat kanyargott ugráló örömeiben.

A cigány is fölkelt.

- No, Mucza, nincs baj?

- Nincs, András.

András fogta a lámpást: meggyújtotta benne a gyertyát. Bement a hodályba.

A birkák fölemelték a fejüket és bégtek, de megvolt az mind a százharminc hiánytalanul.

- Ihol a dohány, Mucza - mondta András -, most mán hazaballaghatsz, öreg. A jövő esztendőre megint nézz errefelé búcsú napjának szent reggelén.

Bereteszelte ismét a hodályt, s lefeküdt eléje a dikóra. A kutya az ajtó elé.

El is aludt nyomban.

De még a közepére se érkezett az éjjeli nyugalomnak, a kutyája felugatta.

A kutya mindig ugat éjjel, különösen, ha holdas az ég, hát Szücs András aludna attól nyugodtan, de hát az már mégiscsak cudarság, hogy éppen ott lármáz a fülébe, mikor úgyis rövidre van szabva az az egy éjszaka.

- Csiba! - morogja - hallgass mán, a moly essen beléd!

A kutya el is távozik. A hodály hátuljára csahol harapós mérgesen.

- Sündisznót ugat - vélekedik altában Szücs András.

Bosszankodott a sündisznóra. Ha nem volt volna olyan nehéz a feje, föl is kelt volna, hogy agyonüsse azt a cudar sündisznót, s alhasson hajnalig legalább három órácskát.

Maros csak ugat földet szaggatón, nyikogva is dühében. Érzik, hogy ugrálva ugat. S vissza-visszaszökell a dikóhoz: ugat a gazdája fülébe.

- Csiba! - rúg feléje Szűcs András.

A kutya azonban csak lármáz.

Szűcs András arra gondol, hogy talán nem is sündisznót ugat a kutya?

Fölkel. A szemehéját felnyomja az öklével. Megnézi a reteszt.

Semmi hiba.

Fogta a botját és ballag, amerre a kutyája futott. A kutya azonban messze lefut a legelőn, a falu felé.

- A nyavalya törje ki azt a sündisznót - káromkodik Szűcs András.

Mégis hát körüljárja a hodályt, hogy nem ásta-e meg valaki?

Nem lát semmi lyukat.

Visszatér.

Lefeküszik.

- Mingyán virrad, a teremtsit neki.

Alig bocsátkozik azonban, vissza az álmok örvényébe, a kutya megint ott rángatolódzik a dikó előtt. Ugat, hogy szinte szaggatja a levegőt.

- A láncos üstökit ennek a cudar dögnék! - mérged rá Szűcs András.

S kapja a galymós botot, úgy eltángálja a kutyát, hogy a kutya visítózva farkal el a hodály mellé.

No, akkor aztán alhatott Szűcs András.

Világos is volt már szélesen, mikorra fölkel. A juhok türelmetlenül bégtek.

Siető kézzel tolta félre mindgyárt a reteszt. A juhok egymáson tolongva igyekeztek a vályúra.

Szűcs András zákányos fejjel húzta nekik a vizet. Aztán maga is ivott, meg is mosdott, s különösen jól meglocsolta a fején a daganatot. Nézte a tenyerét: véres-e? Nem látszott semmi pirosság.

- Oda se neki! - mondta elégedetten.

Aztán elővette a bugyellárisát a lajbizsebből, és megolvasta: mennyi pénze maradt?

No nem sok: negyvenhét fillér mindöszvesen.

- Oda se neki!

Csak azután akasztotta a tarisznyát a nyakába, szalonnát, kenyeret belé. S indult álmos fejjel a juhok után.

A harmat már felszállt. A juhok mohó sietséggel harapdosták az augusztusi rövid fűsarjat. A legelőn csak a szokott birkaszag terjengett.

Olyankor a legéhesebb juhok igen előzik a többit. Maros már küldetlenül is elől szokott futkosni, és haragosan szokta visszacsaholni a rendetleneket. A nyáj azonban elnyúlik lefelé, és Maros nem ugat.

Szűcs András elnyitja zavaros két szemét és körülnéz.

Nem látja a kutyát.

Fütyt.

Tekint jobbra-balra.

Nem látja a kutyát.

Megint fütyt, még erősebben. Vár. Nézelődik. A hodály felé néz már csak.

A kutya nincs.

- Ejnye - morogja -, csak nem üttem tán agyon? Ejnye, ejnye...

Megint fütyt. Néz a hodály felé.

A kutya nem jelentkezik.

- Ejnye, ejnye...

Eléje fut a nyájnak, s a botját haragosan veti a rendetlenek elé. A juhok visszasűrűsödnek. Szűcs András siető lépésekkel megyen a hodályhoz.

Néz a dikó alá.

Nincs ott a kutya.

Körüljárja a hodályt, s közben engesztelően szólogat.

- Maros! Maros! Hun vagy, jó kutyám?

Se nyöszörgés, se kutya.

- Ejnye, ejnye...

No, keserves, kedvetlen nap. Szűcs Andrásnak magának kell futkosnia hol előre, hol oldalt, hogy megkanyarítsa a birkákat. Mert akármennyire társas állat is a birka, elszéled a legelésben. Ki is téved a legelőről, bemegy a lucernásba, még a kukoricába is. Kóbor cigányok mindjárt elcsípi. De még falubeliek közt is találkozik olyas.

Aki csak jön a falu felől, Andris mindenkinek odakiált:

- Nem látták valamerre a kutyámat?

Senki se látta.

No, ez mégis különös. Kutyát, macskát nem szokás lopni. Terem bőven. Enni nem eszi még a cigány se.

Hova a csudába vesztetett az a kutya?

Végre a falu felé is halad valaki: a rongyszedő. Baktat lógó fejjel. Hosszú boton a batyúja.

- Mózsi! Megájék csak.

Nem bizonyos ugyan, hogy Mózsi a neve, de nem is bizonytalan. Mert íme, a zsidó fölemeli a fejét. Megáll.

- Hallja, Mózsi, vagy minek híjják, egy kis szívességre kérném: nem kívánom ingyen.

- Szívesen, csak mondja.

- Hát hogy szólna be a béresgazdának: a kutyám elveszett az éjjel, küggyön ki valami gyereket. Nem győzöm már. Aztán hát, ha visszafelé jön majd, szedek addig egy marokra való gyapjút.

- A verébfészkekben van a legtöbb - mondja a zsidó a hodályra intve.

Szűcs András megint szalad egyet. Mérgesen dobálja a botját. Még nem is reggelizhetett.

S ahányszor megáll, mindig csak a kutyán az esze.

- Hova mehetett? Hova vesztetett? Elment tán a patakra: megáztatta az irháját, csontját. Kutya nem fül a vízbe. Ámbátor megvertem, igen megvertem...

S csak nézegetett a távolba mindenfelé: hátha egyszer csak előfeketedik valahonnan.

Csak nem aludt tán el valahol a patak mellett. Ménkü azokba a sündisznókba! Valahányszor odavetődik egy, Marosnak nincsen nyugovása: elugatja a sündisznót hajnalig. A sündisznó nem mozdul. Ha mozdul, a kutya egyszerre ráugrik. Ha ráugrik, a sündisznó legott összerándul. Reggelre a kutyának mindig véres az orra. A szeme is zavaros.

S eszébe jutott, hogy az előbbi éjjel is sündisznóval bajlódott a kutya. Álmoskodott is a búcsú napján.

No, hosszú volt az a délelőtt. Délben bizony nagy kedve lett volna Szűcs Andrásnak is, hogy szunnyadjon kissé a fűzfa hűvösében, de nem merte lebocsátani a fejét: a birkák világgá mennének, ha elaludna. A kutya sora is fájdalmasan nyugtalanítja.

Harangozzák a delet.

Szűcs András illendőképpen imádkozik. Aztán előveszi a tarisznóját. Leteszi a kalapját. Metsz a kenyérből, szalonnából is. De nincs a kenyérnek íze, se a szalonnának.

Hova lehetett az a kutya?

Néz széjjel.

Néz a hodályra.

Visszadugja az élelmet a tarisznzába, a pipa mellé. S otthagyja a birkáit, ballag ismét a hodályhoz. Megint körüljárja. Megnézi az almot is kívül, a rőzsenyalábok zugait is.

A kutya nincs.

Megint körüljárja a hodályt.

Ha akkora volna az a kutya, mint a vakondok, akkor is rátalált volna már annyi keresésre.

A hodály hátulján az egyik palánkdeszka kijjebb áll kissé a többinél. Előbb is megállt már rajta a szeme, de most el se hagyja. Nézi összevont szemöldökkel. Oda is lép; megvonja kifelé. A deszka könnyen enged. Két arasz a rés.

- Haj, a keserűjét!

Visszaüti a deszkát, a végén lógó két rozsdás szeget is benyomintja a helyére, és szinte futva siet vissza a birkákhoz. Csorog róla a verejték.

Olvassa: egy, kettő, három, négy.

De a birkákra is ráragadt már az ő nyugtalansága: fölkeltek és kavarognak, legelésbe is fognak.

Szűcs András betereli őket az akolba. A vezérbirkát elkapja a botjával, és szétveti a lábát az ajtóban: kilódítja a lába között. A többi birka egyenként utána. Szűcs András szorongó szívvel olvassa:

- Egy, kettő, három, négy...

A vége, ahogy sejtette:

- Százharminc.

Azt is tudta csakhamar, hogy melyik a hiányzó: a gyulladássos szemű kosbárány a hiányzó, a zsidószemű vénnek a fia. Harmadik báránya volt az a kis veres szemű.

- A guta üsse meg: még csak nem is keresi a fiát!

No, annál keservesebb napja se volt Szűcs Andrásnak, mióta gyepen jár!

Mármost a cigány vitte-e el? vagy más?

A cigány?

De hát mégse a cigány. Az öreg ilyen lyukon bemászni nem tudhatott. Nem is olyan fajta cigány az öreg. Rá se szorult: hízik az uraság konyháján, mint a légy. Valamelyik legény lophatta el, míg ő a kocsmában vigadott.

- Hej, azt a!...

Hát azt ugatta úgy a kutya...

Jön másnap délután egy ökrösszekér, és mellette ballag Dani béres. A szekér meg van rakva búzás zsákokkal. Az állatok lassan vonszolják.

Szűcs András a legelő szélén áll. A nyája elejét meg egy tizenkét éves gyerek őrzi. No lám, a kis tücsök: ma kezdte, és máris juhászosan könyököl a botján.

Dani béres köszön.

Megáll.

- Hát mögveszött? - kérdi.

S elővonja a derekáról a dohányzacskót, lajbizsebből a kurtaszárú pipát.

- Csak elveszött - feleli vállról Szűcs András.

- De bizony mögveszött a.

- Mögveszött?

- Hát nem tudja?

- Az én kutyám?

- Az a: Maros.

- Hát mán hogy veszött vóna mög!

- Mondják.

- Mondják? Ki mondja?

- Mindönki.

- Mindönki? Kicsoda?

- Akik kergették.

- Kergették?

- Kergették ám.

- Hát aztán mé kergették?

- Mer mögveszött.

- Mögveszött!

- Hát persze, hogy mögveszött.

- Ki mondja, hogy mögveszött?

- Mindönki.

- Mindönki?

- Mindönki. Kergették. Bele is esött a bürün a vízbe. El is vitte a víz.

A béres ekközben megtömte már a pipáját. Rá is gyújtott. Le is nyomta a parazsat. S utána lódult a szekérének.

- Mék a malomba - mondta.

Szűcs András csak állt ott, mintha belegyökerezett volna a lába a földbe.

Este aztán ballagott a faluba. Tudakozódott, hogy ki látta a kutyáját?

Sokan látták. Vizes fazekakkal hajszolta egynéhány legény. Azt is látták, hogy a bürün igyekezett által a kutya, de, beleesett a vízbe.

Szűcs András még egynéhányszor elhallgatta a történetet. A fejét rázogatta. Elment a bürüig.

Megállt ott nagy búsan, s nézett a vízre.

Sóhajtott.

Vakargatta a füle tövét.

Mert csak ő tudta azt, hogy nem volt veszett a szegény jó Maros kutya. Hej, dehogy volt veszett: a bárányt kereste az, a veres szemű bárányt. Mármost vagy azért ölte magát a vízbe, hogy nem találta meg, vagy azért, hogy olyan becsületes-ártatlanul megverődött.

MEGTÉRÉS

A juhok a szőlőhegy alatt legelnek. Az öreg Kömpe a domb tetején hever a napon. Pedig erősen tűz a nap, olyan erősen, hogy a gólyaorrú-fű megkunkorodik, mint dugóhúzó, s a fűkalászkok zizegnek a forróságban, mintha égnének.

A juhok lomhán legelnek. A szamár a farkát himbálva méláz. A kutya arasznyira kinyújtott nyelvvel ül a gazdája mellett, és egy magasan kóválygó héját kíséri a szemével.

De íme, oldalt fordul a Burkus kutya és csahint. Kömpe megérti ebből, hogy valaki jön. Felkönyököl és arra néz, amerre a kutya.

Hát Duli Péter az, aki jön.

Más talán meg nem ismerné ilyen messziről, de Kömpe megismeri. No, nem kíváncsi rá. Ha éppen nézi is, az csak azért van, mert más egyéb látnivaló nem akad. A mozgó ember mindig érdekes látnivaló annak, akinek semmi dolga nincsen. Ki jár erre? Hova megy? Mit visz?

De nini, egyenesen arra tart Duli Péter.

Vajon mit akar?

Kömpe átkulcsolta kezét a két térdén, úgy várta.

Mert összeharagudtak ők ezelőtt három esztendővel. Kömpe akkoriban kincsről álmodott. Egy öreg cigányasszonyt látott álmában, ahogy az egy kakason lovagolt, és azt mondta Kömpének:

- Ne aludjál, kelj föl: fogd az ásót, áss itt meg itt.

Kömpe azonban tovább aludt: gondolta, vár az a kincs reggelig.

Reggelre elfelejtette, hol ásson.

- Sebaj - gondolta -, majd rásegít Duli.

El is ment a szőlőbe Dulihoz - mert Duli Péter ott lakik: csősz. Hát ám, tagadta Duli, hogy ő nem tudja a kincset.

Tagadta.

Ezt nem gondolta volna Kömpe. Minek az ilyet tagadni? Összeveszhetett volna vele, de mit kezdjen egy nyavalyás emberrel!? Hát csak egypár istennyilát csapott hozzá, meg a kutyáját rúgta fel kimenet. Attól az órától azonban nem látták egymást, ha nézték is.

Duli Péter megállt a juhász előtt, és kezét a kalapja széléhez értette:

- Aggyisten - susogta azon a hangon, amelyen a mellbajosok szoktak beszélni.

Kömpe nem nézett rá: egy kóródarabbal tisztogatta a pipáját. Olyan gondosan tisztogatta, mintha annál fontosabb dolga nem volna az életében. Mindamellet ő is fölemelintette a kezét a kalapjához. Lehetett azt a mozdulatot köszöntésnek is tekinteni, kalapigazításnak is. Köszöntésnek volt annyi, Duli nem fordulhatott vissza; amennyiben meg kalapigazítás volt, Duli megértette belőle, hogyha valamit akar, előbb a tisztességen kell igazítania.

Azonban Duli a várt nyilatkozatok helyett lehajlott, és - a Kömpe vállát megérintette:

- Kömpe bácsi, küldjön be kend az anyámért!

Kömpe erre nagy lassan fölemelte az arcát. Hogy ez a rideg ember az anyjáért küld! Nem látta ez az anyját, ki tudja mióta! Amaz tovább susogott:

- Küldje be kend a bojtárt a faluba. Gyűjjön ki, mert én még ma meghalok.

Hogy ezt elsusogta, ott állt még egy percet. Talán arra várt, hogy Kömpe feleljen. Aztán, hogy Kömpe nem felelt, csöndesen megfordult, és elindult lassú, fáradt ballagással vissza, a szőlők és gyümölcsfák között.

Kömpe utánabámult.

Ejnye, de furcsa beszéd volt ez.

- No, csakugyan táltos!

Elöl is, hátul is vakart egyet a fején. Ránézett a subájára, úgy nézett rá, mintha most látná először. Fölvette a gyepről. Odavitte a szamarához és rávetette. Azután a lábát tette át a számaron, és nagyot indított rajta a kankalékos bottal hátulról.

A szamar egy rövid ugrással megindult. A Burkus utána.

A kankalékos bot most a Burkusra puffant.

Burkus megértette. Visszakullogott a dombra. Lekutyorodott. Még egyet pillantott a gazdája után, aztán vigyázott, fölemelt fővel vigyázott, mint valami generális.

Nem tellett belé félóra, Kömpe újra megjelent. Valami nyolcvan juhot terelt maga előtt. A Burkus kutya eléje futott, és összeugatta az oldalt megszéledett bürgéket.

Kömpe újra letelepedett a dombra, és átkulcsolta a térdét. Az út felé fordultan ült. Egy darabig mozdulatlanul ült, mint ahogy a faragott kövek ülnek a báró udvarán, aztán elővonta a pipáját. Megtömte és kicsiholt. S mintha a pipájával is nézne, merőn arra tartotta, amerről várt.

Úgy egy óra múlva csakugyan meg is jelent egy gomolygó, sárga porfelleg a távolba mélyedő mezei úton, s a fellegekből elővált egy kocsi. Sebesen közeledett. Zörgött és zötyögött a göröngyös úton. Elöl két férfi: hátul két asszony; a saroglyában a Csicsa bojtár.

Hogy ím az egyik asszony az ég felé terjegette a két kezét, és a jajgatása átszállott a mezőn, Kömpe nem nézhette azt: közibe dobta a botját a birkáknak - minek dugják össze a fejüket: legeljenek, az ebadták!

Aztán a botjára támaszkodva nézte, hogyan szállanak le a kocsiról, és sietnek föl a szőlők közé.

Tíz perc se tellett belé: az egyik férfi újra megjelent. Csicsa bojtár is vele jött. A kocsi egy perc múlva újra zötyögött visszafelé.

- A papér mönnek - mormogta Kömpe Ádám.

- Ha addig meghalna - folytatta tűnődve -, de nem hal meg. Addig nem halhat meg - szólt mély meggyőződéssel -, míg rá nem adják az utolsó kenyőcsöt, vagy mi az Isten csudája, uram bocsá!

Egy darabig gondolkozott, hogy kenyőcs-e az csakugyan, amit a pap hoz? Aztán rábólintott: - Kenyőcs az mégis, mert kenyik vele az embört, valami szent kenyőcs.

A papot sokára tudták előkeríteni, legalább Kömpének úgy tetszett, hogy soká jön a tisztölendő. De végre előrobogott az is. Fehér ing volt rajta meg kék általvető. A Csicsa meg a másik Duli hajadonfővel ült az előülésen.

Kömpe levette a kalapját.

- No, most le köll térbetyűni - mormogta. És letérdepelt.

Imádkozni is akart, de nem tudta, mit kell. Csak sóhajtozott, fohászkodott, motyogott össze-vissza:

- Ó, Uram, Jézus, Boldogságos Szűz Anyám...

A csengettyű végigcsilingelt a szőlőbokrok között. Egyre halkabban szólt. Utoljára nem lehetett megkülönböztetni: szűnyogdöngés-e vagy csöngettyűszó.

A nap eközben alászállott. A fakó vén szamár rá-ránézett a gazdájára, mintha kérdezné, hogy itt lepje-e a harmat a juhokat? De Kömpe mély eltűnődéssel bámult a hegykapu felé: nem látta sem a napot, sem a szamarat.

Valami nagy, süket csend ült a mezőn meg a hegyeken. Kömpe nézett és hallgatódzott. De a csőszkunyhó messze volt és ott is bent a hegyvápában.

Mikor aztán a nap lesüllyedt a hegyek közé, Kömpe látta, hogy az egyik lovat kifogják a kocsiból, és valamelyik Duli elnyargal rajta a falu felé.

Kömpe összeterelte a juhokat és megindította. A völgybe sötét füstként szállt fel és terjedt szét az esti homály. A juhok bögve tolokodtak előre. A kaszálóról átszálló görögfű illata összekeveredett a bárányok gyapjúillatával. De Kömpe nem érezte sem az egyiket, sem a másikat: levett kalappal, lehajtott fővel ballagott a juhok után.

A MEZSGYEKŐ

Valami vándorlegény leült az út mellett a kőre. A mezsgyekő az, amely elválasztja a Fodorék földjét a Keviek földjétől. Ezt a vándor nem tudja. Ha tudná is, nem bánná. A kő alatt vélhetőleg a vakondok ásott, mert ahogy a kódorgó ráül, a kő meghanyatlik. No, ezzel magára is vonja a vándorlegény figyelmét. Nem lehetetlen, hogy kincs van alatta.

Fölkel.

Egyet fordít a kövön. A helyét megpiszkálja-szurkálja a botjával.

Nincs ott egyéb, csak egypár lapuló bogár.

Tovább ballag.

A kő ottmarad, ahová elmozdította: másfél arasznyira az előbbi helyétől. Jön az őszi esső: ágyat ázalít a kőnek a földbe. Jön a tél: megsüllyeszti.

Az első szép tavaszi napon megjelenik Kevi Imre. Beleereszti az ekéjét a kőnél a földbe és szánt. Kijön Fodor András is. Az, ahogy beletaszítja az ekét a földbe, megrántja a lovát.

- Hó!

A szeme a kőre mered, összerántja a szemöldökét. Megnézi a követ jobbról is, balról is, és azt mondja: - Hm!

Ránéz a szomszéd földjére, aztán a magáét méri végig egy gondolkodó tekintettel. A kezét csípőre teszi. A fejét csóválja:

- No lám!

Fogja az ostor nyelet. Végigméricskéli a két földnek a szélét. Hangosan számlál. A végén újra megrázza a fejét, és elkeseredetten káromkodik.

A Kevi gyerek látja mindezt a földnek a túlsó végéről. Látja a méréseket, a fejcsóválásokat, még a káromkodást is látja. Alig is várja, hogy visszaérkezzék. Kifordítja az ekét a földből, és odaballag Fodorhoz.

- Aggyisten, Fodor bácsi.

- Aggyisten - feleli Fodor félvállról, komoran.

- Mi a baj?

- Hogy mi a baj? Hát hogy mi a baj?

És komor gyanúval néz a fiúra.

- Hát látod ezt a mezsgyekövet?

- Látom; honne látnám.

- Hát azt látod-e, hogy egy borozdával errébb van?

- Bizony, azt nem látom.

- Nem látod? No a veszett kutya rézangyalát, majd meglátod, ha nem látod, te is meg valamennyien.

S kirántja az ekéjét a földből; ráveti a szűrét az ekegerendelyre. A lovát visszafordítja. Dühösen ráhurran:

- Gyű!

A délutáni órákban ötödmagával tért vissza a földre. A községi láncsal megmérték a Keviek földjét is, a Fodorét is. Hogy a fiatal Kevi egy barázdát elszántott a Fodor földjéből, az olyan vakmerő zsványság, aminőre ember a mi falunkban nem emlékezik. Hát még a mezsgyekő elmozdítása?

Künn voltak Keviek is: az öreg Kevi, a Pál meg az Imre. Köszöntek a Fodor-hadnak. Azok is visszaköszöntek, de kezet nem fogtak egymással.

A láncot aztán most a két Kevi vette át: megmérték a két földnek a szélét, először jobbról balra, aztán balról jobbfelé. Hát a kő csakugyan nincs a helyén! Valaki odábbtette, az bizonyos.

- Valaki... - hördült meg Fodor.

Kevi Pál megrándult:

- Csak nem gondolja kend, hogy...

- Én nem gondolok semmit, de mozdulhat-e mezsgyekő magától?

S körülnézett. A bíró, a két esküdt csak némán és komolyan szívogatta a pipáját.

Az öreg Kevi is megszólalt:

- Böcsületbe fehéredett meg, az én hajam. A fiaim se koptatták a tömlöc küszöbit...

Fodor Andrással azonban nem lehetett már okosan beszélni. Az arca vörös volt, a szeme vérben forgott.

Kevi Pálnak a fejébe gyülekezett a vére: visszacsapott a szóval.

Utoljára aztán az lett a beszéd vége, hogy Kevi Pál megrohanta Fodort, és torkon ragadta. Bizony, ha beléjük nem kapaszkodik az a sok ember ottan, hát vért iszik a föld.

Attól fogva Keviek nem látták meg Fodorékat, se Fodorék Kevieket.

Hát ebben nincs is semmi különös. Az ember megbocsáthat a tolvajának, rágalmazójának, gyilkosának is: de annak, aki egy barázda földet elszánt tőle, meg nem bocsáthat. Én is így véltem, hogy ebben az ügyben a harag érthető és megváltozhatatlan: csak azt sajnáltam, hogy a Fodorék Lidije meg a Keviek Imréje szomorú.

Az Imre már iskolásgyerek korában figyelmes volt a Lidi iránt. Megverte azokat, akik Lidit csúfolták. Lidit a tutorica szóval csúfolták, mert a k hangot nem tudta kiejteni. Ma is elhibázza, ha nem vigyáz, pedig ma már tizenhat éves viruló leány. Az arcában talán ma is ettől van a félénk szelídség. Pedig csinos leány. Igaz, hogy szépen is járatják Fodorék. Egyetlen gyerek. Szőkébb a többinél. A szeme kék, mint nálunk majdnem minden nőé. Karcsú. A járásában van valami kedves himbálódzás.

A télen egyszer az ablakom alatt találkoztak. Lidi körülpillantott, hogy jár-e valaki az utcában? Nem járt senki. Megállott egy szóra az Imrével. Kezet is fogtak. Imre a tenyerébe vette a Lidi kezét, és a lehetével melengette.

Március elején egy csomó hóvirággal tért haza Imre az erdőből. A kalapja fehérlett, hogy körülrakta vele. A kocsmáros a kapuban állott: megszólította Imrét, hogy adjon a virágból.

Imre azt felelte:

- Nem adok én ebből, Kóbi, száz forintért se!

Este az édesanyámnak hozott Lidi egy csokor hóvirágot.

A barázda-pör után a Lidi szeme napokig vörös volt. Imre meg úgy járt, mint a komor bika, mikor öklelni készül.

Néhány hétre rá egy este Keviek a vetéstől tértek haza. Lidi akkor ment a kútra vízért. Imre visszamaradt. Láttam, hogy a kúthoz megy: fölhúzza a vödört. Lidi pedig megmeríti abban a korsóját.

Kevi Pál visszapillantott. Megállt. Megvárta az öccsét. Mikor az odaérkezett, megfordította az ostor nyelet, és fenyegetően tartotta a kezében. Imre azonban kifeszítette a mellét, és a nyakát megszegte: dacosan állott szembe a bátyjával. Szinte hallottam, ahogy azt mondja:

- Lássuk, no!

Kevi Péter leeresztette az ostort. Egymás mellett ballagtak tovább, hazafelé.

Azután csak augusztusban láttam, megint együtt Lidit meg Imrét. A Fodorék kertje végén állottak az öreg girbe-görbe ágú barackfa alatt. A hold a sövényre sütött meg rájuk. Imrének a kezében fehér zsebkendő volt, a Lidi zsebkendője. De nem a maga szemét törülgette vele, hanem a Lidiét. A mellére ölelte a leányt, és úgy beszélt hozzá valamit, tudom is én, hogy mit?

Nem sokkal utána egy reggel az a hír futotta be a falut, hogy az Imre gyerek világgá ment. A hír majd csaknem igaz volt. Az öreg Keviné eljött az anyámhoz panaszkodni, sírdogálni. A fia reggel tarisznyát vetett a vállára. Azt gondolták, hogy a szőlőbe megy. A falu végéről izente vissza a sánta Gál gyerektől, hogy ne várják többet vissza: beáll katonának.

- De hiszen - mondom én - nem vették be a sorozáson.

- Nem ám, de nem azért, mintha hiba volt volna benne, hanem azért, lelkem, mert a cigány-asszony valami gyökeret itatott vele, amitől szívdobogást kapott. Jaj, lelkem, úgy elgyöngült attól a fiam, hogy alig tudott bemenni a sorozó urakhoz. Azt kellett ott mondania, hogy szívbajos. Azt is mondta. Megszabadult örökre. Most meg itt van: maga megy el.

- De hát mi oka volt erre?

- A jó Isten tudja - felelte Keviné egy kék vászonzsebkendővel törülgetve harmatos orcáját -, mink, lelkem, egy rossz szóval se bántottuk. Még hogy olyan betegforma volt, a minap azt kérdeztem tőle, ne csináljak-e egy kis gyöngye csirkét urasan, vagy pedig nyárson pirítva? De az se kellett neki.

Egy hét múlva visszakerült az Imre. Nem vették be, meg se vizsgálták. Azt mondták neki, hogyha katona akar lenni, hát vizsgáltassa meg előbb az elméjét.

Lidivel aztán nem tudom, összejöttek-e még néha vagy sem. Külön-külön láttam őket gyakorta, de együtt soha.

Ma, hogy az októberi szép nap kicsalt a szabadba, olyan jelenetnek voltam a szemtanúja, amit a téli beszélgetések között sokáig fognak emlegetni a faluban.

A dombon álltam, és néztem az ősznek sárgavörös színtarkaságát. Néhány száz lépésnyire tőlem a Papdűlőn a Sárközi cigány vetett vályogot Fodornak. Fodor András most ott tölti az egész napját. Pipázgat a cigány mellett, és hallgatja a hazudozásait. A cigány szorgalmasan rakta a vályogot; Fodor ott állt, és ott állt mellette az ősz öreg Kevi is.

Ha csak magában állt volna ott az öreg, azt gondoltam volna, hogy vályog kell neki és azért jött ki, hogy a cigánnyal megalkudjon. De nem magában állt ott, hanem Fodor Andrással, meg nem is a cigánnyal beszélgetett, hanem Fodor Andrással.

Hogyan kerültek ők ott össze, és hogyan állottak egymással szóba?

Mikor elváltak egymástól, Fodor András belecsapott barátságosan az öreg Kevinek a tenyerébe.

TANÁCSKÉRÉS

Éppen kibocsátottam a gyerekeket. Az udvaron összefogózkodnak: mindenik azzal, amelyikkel egy tájon lakik.

- Dicsérjük a Jézust!

Akkor látom, hogy a hideg esti homályban egy szűr áll a kapu mellett. A szűrben persze ember is. Várja, míg a gyerekek kivonulnak, hogy aztán bejöhessen.

Istenes Imre volt a szűrben, az idősebbik Istenes Imre, akinek a feje annyira hasonlít az uraság szelíd fekete kutyájáéhoz. A fején az ünneplős kalapja, a lábán meg az ünneplős csizma.

Valami fontos ügy hozhatta.

- Kerüljön kend beljebb.

S az iskolába vezetem.

- Hogy és mint vannak odahaza?

- Köszönöm a kérdésit, mester uram, hála Istennek...

Míg én gyertyát gyújtottam, leült az első pad sarkára, ahol a fia szokott ülni. A vastag tehén-szőr-szűrön bizony nyomni is kellett egyet, hogy beférjen, de aztán úgy ülhetett, mintha karos-székekben ülne: egyik könyöke az első padon, a másik a második padon.

- Esső lesz - mondotta -, vagy esső, vagy hó, de mégis inkább esső.

A kalapját odatette az első padra, ahová a fia szokta az irkáját tenni. Szemébe hulló fekete haját oldalra tolta. Azután látva, hogy én pipára gyújtok, ő is elővette a makráját.

Néhány kérdést intéztem hozzá, hogy mennyi őszt vetett? Termett-e bőven kukoricája? Jó-e a vize az új kútnak? Aztán elhallgattam. Jeleztem ezzel, hogy várom a panaszt.

Istenes Imre megsimította a bajuszát, és a csizmájára pislogott.

- Hát az Imre? - kérdezte fölemelve a fejét. - Hogy viselkedik tanulás erányába...

- Hát: tudja azt kend, hogy ő a legjobb.

Már két esztendeje hallja ő ezt, de hát hallhatja-e elégszer bárki is a fia dicséretét.

- No - szól derülten a padra nyomintva a tenyerét - hát éppen ezért jöttem.

De mert nem illik, hogy csak úgy röviden elüsse az ember a dolgát, előbb masinát ránt végig a szüre belsején, és rátartja a kialudt pipára. A pipa újra füstöt vet. Belenyomkodja a kisujját, hogy még jobban égjen. Hát jobban is ég az. Most aztán beszél.

- Mert, hogy az éjjel nem tudtam aludni, egyszer csak megszólal ám az anyjuk az ágyban. (Istenes Imre ti. nem az ágyban alszik, csak úgy a szalmazdikon, a subába burkolódzva.) Aszongya:

- Nem alszik kend?

Mondok:

- Nem.

- Hát - aszongya - mér nem alszik kend?

- Mer nem tudok - mondok.

Aszongya erre:

- Tán valami baja van kendnek, Isten mentsen.

- Nem - mondok -, nincsen semmi bajom.

- Hát - aszongya - akkor mér nem alszik kend?

- Hát - mondok - azér, mer nem tudok... - Erre egy kicsit elhallgattunk. Azt gondoltam, hogy már el is aludt. Hát egyszer megint csak megszólal, hogy aszongya:

- A hízóra gondol kend?

- Nem arra gondolok - mondok.

Itt Istenes észrevette, hogy a pipa megint nem füstöl. Hát újra meggyújtotta, miközben tovább beszélt:

- Mert nem eszik az egyik hízóm már két napja, csak álldogál meg hallgat. Mondok, mi a fene lelte ezt a gyisznót? Elmentem a kanászér, hogy tegyen vele valamit. Hát az rá is olvasott meg kifüstölte az ólat. Tíz krajcárt adtam neki. Hát azt mondta, hogy még egy napig vesztegél a gyisznó, azután úgy eszik, mint a farkas; vagy pedig megdöglik, ha Isten is úgy akarja.

Istenes Imre nagyot kanyarodott itt a néha hízóinak történetében, de azután visszatalált a feleségéhez.

- Hát - azt mondja -, hogy a hízóra nem gondoltam, azér vót, mert az Imre felől gondolkodtam. Hallod, mondok az asszonynak, Imre forog nekem az eszemben.

- Imre-é? - mondja az anyjuk.

- Ő - mondok.

- Hát aztán mit akar kend Imrével?

- Hogy mit akarok? Semmit - mondok -, csak éppen arra gondoltam, hogy megáldott vele bennünket az Isten.

- Az ám - mondja az anyjukom -, hála Istennek.

Istenes Imrének átszállt a tekintete a falon függő ábécés táblákon, azután a kályha nyitott ajtaján állott meg.

Folytatta:

- Mert hogy Szent István király után való szerdán gabonát vittünk a vásárra, hát lám a zsidó föltesz egy kilót, nem is egy kilót, hanem egy mázsás körtét, melléje meg az aprajából is holmi rezeket. Csak rakosgálja, csak rakosgálja. No, mondok a fiamnak:

- Most nyisd ki a szemed, az árgyélusát.

Istenes eközben elő vonta dohányzacskóját, és újra pipát tömött. Látszott rajta, hogy a búza-eladás nagy sora neki a nyár történetében. Az én figyelmem azonban már elhagyta Istenes Imrét. Tudtam már, hogy mit akar. A búzaeladás történetébe bele fog szövődni az áldomás története is: hogy mit ettek, mit ittak, mit vettek utána a pénzen, hogyan alkudtak, hogyan nézték meg a szentegyházat, mi a különbség az ottani orgona meg a mienk között - mindez részletesen és találó szavakkal szövődik egymásba, és skófiúm gyanánt csillan meg benne itt-ott az Imre gyerek. Azután megint más dűlőre tér át a beszéd: nem vesz ő azon általutat az igazi céljához, csak tapogat majd szóval, és közben-közben rávizsgálódik majd az arcomra.

Mert beszélni beszélhet az ember akármit, csak bolondot ne mondjon: - márpedig úr előtt könnyen rátéved az ember.

- Hát mondom, mikor ő a búzaeladást beszélte, már akkor én a jövőendő útjain kísértem az Imrét. Láttam, hogyan ad el egy ökröt Istenes gazda, és hogyan ballag az ünneplős parasztruhába öltözött fiúval *dignáziumba*. Itthon mindenki tetszéssel nézte a gyereknek a ruháját, a városban külön ruhák is vannak. Idegen és elhagyott egyszerre a kis Imre. Az úri fiúk hátra taszigálják. Fitymált jövevény. Elszorult szívvel vonja meg magát a kevély pávacsírkék között a padban.

- Nini, a paraszt: - mondják azok - milyen hosszú haját eresztett! Talán be akarod fonni, mint a lányok?

A másik meg azt mondja:

- De derék a csizmád? Nem szorítja-e a lábad?

S a másik is szól:

- Az ágyból szoktál-e beleugrani vagy a székről?

Az Imre gyerek elborult arccal megyen haza. Kicsi, gyöngye szívét hollók marcangolják. Gyűlöli és szégyelli a haját.

A lábán égnek a parasztcizmák. Legubbad a kis zöld ládájára, és a melléből felszakad egy-egy sóhajtas:

- Mért vagyok én paraszt?

Otthon az apja gyémántja volt. Hosszú, fekete haját meg-megsimogatták. Csizmáját remekbe csinálta a mi Ádámunk. Ki érdemli meg, ha ő nem? Legjobb tanuló volt. Az apák előtte mondták a fiaiknak:

- Olyan légy, mint Istenes Imre.

A városban ő az utolsó. Ahányszor megszólal, nevetnek rajta. A magazint úgy ejti ki, hogy bagazium, a féderveisről meg azt mondja: fédörbajsz. Bolondot fordítanak belőle: még a beteg diák is prudenciáért küldi a patikába. És ő megy szívesen. Úgy szeretne valakit szeretni! Nincs hozzá meleg szava senkinek. A tanár is, hogy ijedtében nem tudott felelni, azt mondta neki:

- Kapa való neked, te füles!

Szegény kis mártír! Mennyi tűzpróbán megy te keresztül, míg annyira megkeményedél, hogy nem serked vér a lelkedből minden kis karcolás után. Apád nem tud erről semmit. Boldog mélézással gondol mindig reád! Úr lesz belőled, ő csak ezt látja; a parasztok köszönni fognak neked, és a szolgabíró barátjának nevez. Valaki kérdi:

- Hallja kend, ki az a szép tekintetes úr?

- Hát ki volna: az én fiam.

Egyik hold föld a másik után postázik föl a városba. A kis Imréből nagyobb és nagyobb Imre leszen. Belenővődik mindenféle idegen tudományba, idegen szokásokba. De micsoda szomorú látvány az öregarcú ifjú, akit a sors elvezetett a mezők békéjéből, s magára hagyott a köves idegenségben. Belekerült az élet zúgó forgatagába, s gyöngye inakkal erőlködik, hogy el ne essen. És nem esik el. A főka eb volt valamikor, s úszóhártyái nőttek. A hegyen álló fának már növendék korában keményedik a dereka. A parasztfiúcska is megtanulja idővel, milyen nyakkendő való a szmoking mellé, és hogyan kell tartani a teáscsészét, mikor állva isszák.

A vén paraszt meglátogatja néha a fiát, s nem véli, hogy pirulva megyen vele az utcán.

Hogy lép az apám, mintha mindig térdig járna a sárban! - gondolja a fiú, és milyen kacskaringósan, nehézkesen beszél. A haját megereszti, mintha el akarná adni. A bal kezében kenyeret fog evés közben, mintha a kenyér meg a bal kéz együvé tartozna. Végigömlik rajta a hideg, mikor az öreg azt mondja: fédörbajsz, bagazium. Ha valaki meghallotta volna.

Átvergődik az élet tavaszán. (Micsoda tavasz az, amelynek nincs virága!) Valahol káplán lesz vagy orvos, vagy tisztviselő. Az ő arcában is van valami az öreg fekete kutyaéból, csak hogy fiatalabb, a tekintete pedig éles és határozott irányú. Akkor már fölébrednek benne az emberi lélek alvó angyalai: keresi az alkalmat, hogy apját, anyját megbecsülhesse. Az öreg Istenes nehezen mozdul már, de azért egyszer a fiának valamelyik örömnepére fölkászolódik és elmegy. Ifjabbik Istenes Imre az asztalfőre ülteti őt, és azt mondja a barátainak, nézzétek:

- Ez a jó öreg paraszt, ez az én apám!

Hej, de az öreg paraszt már akkor egynéhányszor hanyatt vágódott a síkos parketten! Az asztalnál, hogy az inas kínálta, maga elé vette az egész pecsenyés tálat; az adóról beszélve, raklamálincs-adót említett; mikor a mellette levő úr szivarral kínálta, mind a négyet kimarkolta a tárcájából, s mikor az a maga égő szivarját nyújtotta oda, hogy rágyújtson, az öreg boldogan mosolyogva vette azt el, és ő szívta tovább. Micsoda anekdotákba kerültek! Mennyire elválasztódnak egymástól!

Az öreg megérzi, hogy a fia nem az ő régi fia, hanem csak egy abból fejlett idegen. A fényes úri szoba zavarja a szemét. Az asztalnál hangzó beszédeknek csak a szavait érti, a velejét nem. Elgondolkodik ott az asztalfőn, hogy volt egy kis fekete hajú fia, aki a legjobb tanuló volt az iskolában; hogyan követte az mindig szántásban, vetésben; hányszor gondolta ő: ha ember lesz ebből a gyerekből, ő szánt-vet, az övé lesz minden föld, és ő majd ősz fejjel ballagdál mellette. Vagy talán csak a föld végén üldögél az unokáival, akik koszorút kötnek pipacsból meg láncvirágból: kergetik a cserebogarat meg a pillangót, és minduntalan mondogatják:

- Nagyapó, kedves nagyapó!

Mindez szép és érdemes is rajta elmélkedni. Igaz, hogy az úri szoba is szép, de szebb a mező, a szántóföld, az erdő, az ég, a csönd, az egyszerű élet.

A fiú is elgondolkodik az asztal túlsó végén.

Miről gondolkodik?

Talán éppen arról, amiről az apja.

A kályhából kiáramló fény megvilágította a szűrös fekete embert; megvilágította derült és bizalmas orcáját. Jóízűen pipázott, és az új csizmát vidáman lógázta.

- Hát bezony: azért jöttem én, mester uram, hogy az Imre gyereket, a fiamat... beadnám a tavasszal a városiba.

KEVI PÁL HALÁLA

Az öreg még odavolt. A szőlőbe ment ki reggel, és napszállatra kellett volna hazatérnie. De már a hold is fölkel, a csillagok is mindegyre sűrűbben tünedeztek elő, és az öreg még mindig nem tért vissza.

Az öregasszony ki-kiszalajtott az utcára az unokáit, hogy nézzék meg, jön-e már? A gyerekek kimentek. Később künn is maradtak. Bojtorjáncsomókat hajigáltak a denevéreknek, ami jó mulatság.

- Nem jól érzek - mondotta az asszony a fiainak -, nem kellett volna egyedül elereszteni.

- Máskor is csak megjött - felelték azok -, bizonyosan behítták valamelyik pincébe.

Hogy ím csakugyan belehaladott az idő az éjszakába, Pál fölvette a kalapját, és elindult az apja elé.

A hold meg a csillagok fénye rávilágított a dombra hajló útra. Széles, poros út az. Azon kell hazatérnie Kevi Pálnak.

Már akkor jött is. Megjelent a dombon, mint valami árnyék. Azután lefelé bandukolt, sokkal lassabban, mint ahogyan szokott.

Pál eléje sietett.

- Baja van, édesapám?

- Bizony, fiam - felelte az öreg bágyadtan -, nekem már aligha virrad holnap.

Átadta fiának a tarisznyát, aztán a karját a fia karjába öltve, gyöngélkedő hangon folytatta:

- Lehajlok egy tőkéhez, meg akarom nézni, hogy hány fürt? Mert húsnak is látszott. Akkor egyszerre meghomályosodik a látásom, és szédülés fog el. Leülök ott a földre, várom, hogy szűnjön a szédülés. De nem szűnt, csak estefelé. Aztán, hogy hazavánszorogtam, egész úton kísért a kotlós tyúk.

Kevi Pál elsápadt. A kotlós tyúkot mesének tartotta. Valami láthatatlan kísértet-tyúk az. Éjszaka szokott megjelenni. De látni eddig nem látta senki. Mert aki meghallotta, hogy a nyomában megyen és kottyogva hívja a csirkéit, az már tudta, hogy elérkezett az utolsó napja, és nem mert visszafordulni, csak sietett.

- Mese az, apám - szólt remegő hangon Kevi Pál.

Mert érezte, hogy az öreg ereje megfogyatkozott, és hogyha nem támaszkodnék órá, nem jutna haza.

- Nem mese - felelte az öreg -, a saját fülemmel hallottam. Apám is este hallotta, és reggelre meghalt. A nénéd is este hallotta, és reggelre kiterítettük.

Nehezére esett a beszéd, el is hallgatott.

Az Imre fiú is a falu végén volt már akkor, s az unokák is. Ahogy meglátták az öreget, eléje siettek. Vezették. Még a kis hatéves Jóska is segített: a kezét fogta a nagyapónak.

Lefektették. Füveket forráztak neki. Biztatták, hogy aludjék, de az öreg nem aludt. Föl-fölnyitotta a szemét, és tanácsokat mondott, hogy mit vessenek jövőre ebbe, abba; mi dolog lesz a szőlőben: melyik ökröt hizlalják meg a jövő télen.

A két fia némán állt az ágynál.

A felesége aggodalmasan nézte.

Éjfélkor aztán, mikor azt hitték, hogy el fog aludni, fölemelte az ujját, és intett a feleségének.

Az asszony odahajolt.

Az öreg erőtlen, susogó hangon szólott:

- Hívjátok a papot.

Már akkor az egész faluban tudták a hírt, hogy az öreg Kevi hogy járt. Az udvaron subás emberek, nagykendős asszonyok álldogáltak. A bakter ott pipázott a kút kávján ülve. Ő a harangozó is.

- Nem viszi tovább - beszélte halkan egy mellette ülő subás embernek -, hallottam már a múlt éjjel is, hogy a kutya nagyon vonyított. Ez nem jót jelent - gondoltam -, de hogy beteg nem volt a háznál, azt hittem a holdra vonyít, hát meghajgáltam, hogy ne vonyítson.

Az öreg a sok vánkossal körülámasztottan, szinte mozdulatlanul feküdt odabenn. Meggyújtották az egyik szentelt gyertyát, és az ágy mellé tették a kvasznyira. A gyertya világosságában hasonlított az öreg Leó pápához. Olyan mosolygó, ráncos, sovány arc, csak hogy kis fehér bajusza is van az öregnek.

- Ne sírjatok - mondotta susogva.

Mert ott sírt az ágy körül az egész család: a két fiú, a meny, a néhány unoka is. A hatéves Jóska gyerek is ott ült kis ideig az ágy mellett, de aztán elaludt a széken. Az anyja felölelte, és átvitte a másik szobába.

- Ne sírjatok - susogta az öreg.

A felesége azonban odaborult arccal az öreg kezére, és úgy jajongott: - Hát el tud engem kend hagyni? Én édes jó uram! Ilyen sokáig együtt éltünk, együtt megvénhedtünk! Ne hagyjon itt kend vénségemre!

Csöngetés hallatszott. A pap érkezett. Néhány percre kivonult a család.

A házban ájtatos csöndesség. Az udvaron állók is letérdelnek. A bakter kiveszi a szájából a pipát, és a kút mellé térdel. A pitvarból kihallatszik olykor az öreg Keviné halk zokogása.

A hold már a ház fölött áll. Olyan, mint valami égből alánéző orca. Néző és várakozó orca.

A szobából csendítés hallatszik. Milyen különös a hangja ilyenkor a csengőnek! Ez már a másvilág zenéje. Minden fej leereszkedik. A vén lombos eperfa is, mintha megeresztené a lombját.

...Azután a pap behívta a családot, és imádkozott velök. Végül maga mondott egy hosszú imádságot, amely így kezdődik:

- „Bízzál, kedves hívem, a te bűneid meg vannak bocsátva...”

És így végződik:

- „Az Úr megszabadít téged, és az ő jósága fölvesz a mennyország örömébe.”

Az öreg már ekkor félíg lehunyt szemmel, mozdulatlan viaszalakként feküdt az ágyon.

Mikor a pap elment, fölemelte az ujját az öreg, és az ajkai mozogtak.

A feleségének oda kellett hajolnia, hogy hallja, mit akar.

- A kardomat - susogta az öreg.

- Odatesszük - rebegette könnyben fulladozva az öregebbik fiú.

Mert egy szóból is meg lehetett érteni, hogy a negyvennyolcas kardjára emlékezteti őket. Sokszor megmondotta, hogy azt vele temessék el.

Úgy látszott, nem fog szólni többet, de néhány perc múlva megint szólott.

- A szűröm...

Nem tudták, mit akar mondani vele, nagy nehezen kirebegette:

- A bakternek hagyom.

Aztán kis idő múltán megint szólni akart, de már nem tudott. Csak emelgette a szemét, és oldalt fordult a tekintete, arra a székre, ahol előbb a kis unokája ült.

- Jóskát akarja?

- Azt - mondotta már nem szóval, csak egy mély szempillantással.

Behozták a gyereket és fölemelték.

- Csókold meg nagyapót.

A gyerek átölelte a nagyapót és megcsókolta. Az öregember szempilláin két könnycsepp jelent meg, és lefutott sovány, színtelen orcáin.

A szoba akkor már megtelt a szomszédokkal, de messzebből jöttekkel is.

A bakter az ajtófélfához támaszkodva állott, és szőke birkafejével kifejezéstelenül nézte a haldoklót.

Egy nagykendős asszony megfogta az öreg kezét:

- Pali bácsi.

Az öreg fölemelte a szempilláit.

- Az Ilkámát csókolja majd meg odafenn...

Leánya volt az Ilka az asszonynak, egyetlen kis kékszemű gyermeke. Hétéves korában vitte el a torokbaj.

Még valamit mondott volna az asszony. (Mit akarhatott még üzeni a leányának?) De a hangja elcsuklott. Kezét az arcára tapasztotta. Elfordult.

Azután egy subás ember lépett az öreghez:

- Pali bácsi, mondja meg a feleségemnek, hogy a gyerekekkel jól bánik a mostohájuk.

A keze fejét belenyomta a szemébe, és más izenőnek engedett helyet.

Az öreg hallgatta mindezeket az üzeneteket, csak a szeme pilláinak rezgéséből lehetett látni, hogy az élet még nem hagyta el.

Végre a szeme sem mozdult többet. A szeme fénye bádogozni kezdett. A felesége ott térdelt az ágy előtt, és fogta az öreg kezét. Egyszer aztán elbocsátotta a kezét, és nagy jajjal ráborult az agg ember mellére.

A bakter kifordult a pitarból. Az udvaron megtörülte az öklével a szemét. A kalapját a fejére tette, s elindult a holdvilágos úton nagy sietéssel a templom felé.

A NAGY EFF

Hogyan keletkezik a közmondás?

Valamelyik inséges esztendő után történhetett, hogy a gazdák összeadtak egy-egy véka gabonát, és fölrakták az iskola padlására. Attól kezdve, akinek télen vagy tavasszal elfogyott a kenyeré, a közös gabonából vett kölcsön. Most is így van. A kölcsönt csapva adják; tetézve kapják vissza. Amit a csapófa levisz a vékáról, az a kamat. Hát ez a mi takarékpénztárunk.

Szent Mihály napján van a közgyűlés. Akkor az iskola tájéka jövő-menő emberekkel népesül meg. Ki egy zsák gabonát hoz a hátán, ki felet. Törlesztenek vagy egészen is kifizetik az adósságot.

Csak az egy Tóth Antal jön üres zsákkal.

Mindenki tudja, hogy őt a nyáron a jég csúfolta meg. Ő az egyedüli, aki nem biztosított.

- Majd bizony - mondotta - két forintot adjak a cekurálásért; eddig se bántott a jég, ezután se bánt.

És megitta.

Persze, mikor a jég lecsördült az égből, ugyancsak hajigálta az udvarra a baltát meg minden éles szerszámot, de a jégesső nem ijedt el attól.

A kisbíró kiméri neki a két véka búzát, három véka rozsot. Én addig az írást készítem meg:

„Alólírott két véka búzát, meg három véka rozsot vettem kölcsönbe a község magtárából. Egy év múlva megadom.”

Ennek alája kell írni. Többnyire keresztjegyet írnak. Van olyan, aki azt sem ír, csak éppen megérinti a toll szárát, aztán én írok helyette. Ez az érintés szent. Az illetőnek a lelke átszáll a tollba, és benne van, amíg a nevét leírom. Soha nem történt, hogy valaki megtagadott volna ilyen aláírást.

Tóth Antal eddig szótlanul és kedvetlenül állott az emberek között. Széles bölényarcán látszott, hogy megalázottságot érez. De ahogy odatámasztják a zsákját a falhoz, fölemeli a fejét. Körülpillant és azt mondja kevélyen:

- Aláírom a nevemet.

Valami tíz ember tib-láb és beszélget az iskolában. A szóra valamennyien elhallgatnak. A kisbíró is beledöfi a lapátot a gabonahalomba, és a pipáját elővonja. Közelebb lép az asztalhoz. Lássuk, no! Bizony, még kitudódik, hogy Tóth Antal írástudó ember!

Odatolom a papirost Tóth Antal elé. A tollat is megmártom, és odanyújtom neki.

Tóth Antal ünnepi mozdulattal veszi át a tollat. Az ünnepi mozdulatán azt értem, hogy már a levegőben előre hozzáilleszti az ujjait. Aztán meg úgy tartja, mintha szivar volna.

A papirosra néz.

- Hagy üljök le - mondja -, állva nem tudok.

Otthagynom a széket. Leül. A bajuszát végigsimítja. A két könyökét az asztalra teszi.

- Hová írkam? - kérdezi dologhoz illő komolysággal.

- Ide - mondom -, az aljára.

Megmártja a tollat nagy óvatosan, és a tollnak a hegyére pislog. Hogy mit néz rajta, nem tudom. Talán a tintacseppet nézi. Egy olyan mozdulattal, aminővel az ázott kalapot szokták megsuhintani, lefröccsenti a tintát oldalt a padlóra, aztán megint nekikönyököl, és lassan, vigyázva, a papirosban megakadozva, leír egy vastag kamójú, meredt nagy T betűt. A szárát alulról fölnek húzza, és egy pindurka pántlikát csinál rá. Az így megmunkált, hórihorgas betűvel meglegedettnek látszik. Föl is veszi a bal kezével a pipáját; egyet szippant, és újra leteszi. Az ó betű hasonlóképpen lesikerül. Igaz, hogy a T betűhöz képest olyan piciny, mint a toronyhoz képest a hordóabroncs; és semmi összetartozandóság nem mutatkozik a kettő között, de azért jól van az. Fodor András egy aujnya szóval és fejbiccentéssel fejezi ki rá az elismerést.

A pipák meg az arcok figyelemmel hajlanak az asztal fölé. Tóth Antal azonban nem ügyel rájuk: harmadik betűnek megint egy irtózatosságot nagy T betűt kanyarít, szinte megsercen belé a kalamus.

No, de itt meg is áll.

Néz. Vakarint egyet a tarkóján.

Megmártja, kifröccsenti a tollat. Színtelen szeme rámered a papirosra. Újra márt meg újra fröccsent, és újra néz anélkül, hogy tovább írna.

- No - fakad ki a bakter -, ha a végömet érzöm, kendőt hívom el végröndölötöt írnya.

- Ha addig be nem áll valahová íródiáknak - teszi hozzá Istenes.

Tóth Antal belevörösödik a nagy gondolkodásba. A homlokán kesze-kusza ráncok torzolódnak össze.

- Szentje ne légyön - mondja a tollat mérgesen lecsapva -, elfelejtöttem a nagy efföt.

S fölkel és úgy elsiet az iskolából, mintha hajtanák.

Úgy október végefelé történt, hogy Barucz András megbízta Fodort, hogyha már a városba megyen, hozzon a fiának egy ábécés könyvet, a feleségének meg valami orvosságot, ostyát is hozzá, meg a hordók kifüstölésére islógot.

Fodor meg is érkezik este. Rakja a könyvet meg az orvosságot az asztalra.

- Hát az islóg? - kérdi Burucz András.

- Tyű, az áldóját - feleli Fodor föllebb taszítva a homlokán a kalapját -, úgy elfelejtettem én azt, mint Tóth Antal a nagy efföt.

A TÖRÖK BANKÓ

A hó ropog az ablakom alatt.

Valaki jön.

A járását nem ismerem.

- Itthon van a mester úr?

Ez a mély férfihang, akármilyen legyen, ha nem Borza. Az a: Borza János az öreg juhász, aki télen-nyáron künn él messze minden nádfödeles háztól. Csak a birkái vannak vele meg a két szamara meg a kutyái.

- Jöjjön be, öregem, de a szobába, a jó meleg kályha mellé. A subát hagyja kint a pitvarban. Nem viszi el senki. Hideg van-e?

Hát valósággal az én jó Borza bácsim, a hamuszín Kossuth-szakállas, sasorrú vén juhász. El se hinném, ha itt nem ülne a kályha mellett a zsámolyon. A zsámolyt adtam neki, mert széken nem szeret ülni: szédül rajta, mintha torony tetején ülne. Így a zsámolyon, szembe a tűzzel, éppen neki való.

Hej, a nyáron de sokszor üldögéltünk így együtt esténként a pásztortűz mellett! Beszélni nem sokat beszéltünk, mert a sok beszéd hiábavalóság. Hanem annál többet hallgattunk. Néha nem hallgattunk egyebet csak a mező csöndességét. Mert a csöndességet is lehet hallgatni. Néha azonban Borza János belefurulyázott a csöndességbe, és olyankor szépen elmulatoztunk. A Borza kutyájának is tetszik a furulyaszó. Sokszor nincs is más hallgatója, csak a Gyöngyös, a kuszált szőrű, kis fekete kutya. Mikor a gazdája furulyázik, leül vele szemben, és tetszéssel hegyezi a nótára a füleit. Van úgy, hogy kiereszti a nyelvét, és nevetve néz a gazdájára.

- Hát mi szél hozta, kedves Borza bátyám!

Eléje tettem a dohányosztát. Tömött is belőle és rágyújtott.

- A baj hozott engem ide - mondja -, mert ügön nagy bajba szorultam én bele.

- Csak nem talán?

Szomorúan csóválta meg a fejét, és keserves szemmel nézett a kályha tűzébe.

- Sír én előttem minden - mondta keserűn. - Elviszik még a párnám is a fejem alól!

Azt gondoltam, hogy nagy adót vetettek a jó emberre, és hogy licitálásra került a dolog.

- No-no, - vigasztaltam -, még nincs itt a világ vége.

- De a fene ögye mög azt a Csókát, nem könnyű bajba vert az engöm!

A Csóka néven említett valaki, a szomszéd falusi pepitanadrágos, cvikkeres segédjegyző volt. Sok galibát csinált nálunk is. A reverendát is bizonyára nem a jó magaviselete miatt kellett levetni.

- Hogy én adnék neki száz forintot kölcsön - folytatta Borza, mintha a kályhának beszélne -, száz forint nagy pénz, de azt mondja, neki van egy könyve, amölyikkel ezreket lehet nyerni a lutrin. Mondok, nem hiszek én annak a könyvnek. De csak bizonykodott, hogy így mög amúgy, három hónap múlva nemcsak az én száz forintomat adja vissza, hanem még egy százassal mög is szörzi. No így aztán addig-addig muzsikált a szájával, mígnem az annyukom kinyitotta a ládáját. Mögállj, mondok én még akkor is, mög köll ezt gondolni. De aszongya a

Csóka úr, nincs sömmi katlani való, ad ő neköm egy vekszlit kétszázrul, az aztán annyi, mint a készpénz. Kérdöm tőle, hogy mi az a vekszli? Aszongya, török bankó. Hát mondok mi az a török bankó. Az, azt mondja, olyan bankó, amire rá köll írni, hogy mennyit ér, aztán be köll tönni a takarékpénztárba. Ott egypár hónap múlva kifizetik. Avval előhúz a zsebiből egy sárga bankóformát, és ráírja, hogy Kettőszáz. Én mingyárt gyanakodtam, hogy kettőszázat írt a kétszáz helyett, de aztán arra gondoltam, hogy ő ezt mégis jobban érti. Hát aztán azt mondja, ihol a török bankó. Kétszáz forintot ér. Hát elfogadja-e kend, mikor majd kifizetik. Mondok, hogyne fogadnám el. Azt mondja: hát akkor írja ide kend, hogy elfogadom. Odaírtam. A neve-met is odaírtam. De azt mondja, hátha möghal kend, amitül Isten őrizze. Bizony, mondok, az mögeshetik. Hát azt mondja, írja ide az asszony is a nevét, ide hátul, hogy tudhassák a nevit. Hát odakapart az annyuk is. Aztán azt mondja, hát mikor megyen kend a városba? Mondok, most voltam szent Mihálykor. No, azt mondja, nem tősz sömmit, ő úgyis bemögyön még este, lötősz a török bankót a takarékpénztárba. No, mondok, az jó lesz. Hát ki gondolná, hogy hiba van az írásban?

- Bizony - feleltem -, hiba volt abban.

- Jön hozzám tegnap egy írás. Nézöm, olvasom. Ne, mondok, anyjuk, ihol van mán a hír a török bankóru. Azt mondja, hát mögkapja kend a kétszáz forintot? Mondok, úgy nézöm, még ráadást is adnak. Elolvastuk az írást. A bojtár is elolvasta. Nemigen értöttük, de mondok az mindegy, a számot mög löhet érteni. Hanem mit akarnak? Bizonyosan azt akarják, hogy mönnyek be a pízér. Azt mondja az anyjukom, legjobb, ha beballag kend a faluba, Csóka úrhoz. Mondok, hát ha muszáj, bemöhetők.

- Nem találta; bevitték katonának.

- Így mondták neköm is. Mutattam a jegyző úrnak az írást. Azt mondja, arrul beszél az írás, hogy kend kétszáz forinttal tartozik a takarékpénztárnak. Mondok, megfordítva vagyon, mert ott tartoznak énneköm. Aszongya: ő jobban érti. Mondok: löhet, hogy jobban érti, de én még jobban tudom, hogy nem tartozok. Aszongya: no jól van, majd meglátja kend, hogy két hét nem telik belé, dobolnak kendnél, ha nem fizeti kend a kétszáz forintot. Mondok, má hogy fizetném? Aszongya, mer tartozik kend. Mondok, de én nem tartozok, hanem Csóka úr. Avval elmondom a török bankó történetét. Azt mondja erre, kendé az igazság, de azért mégis kend fogja megfizetni a kétszáz forintot. Mondok, hát ha a jegyző úr is azt mondja, hogy enyim az igazság, hogy fizetnék? Erre aszongya, mönnyek a fenébe, mert neki sok a dolga. Hát ide gyöttem.

Ezt mondva, a térdére csapott, és aggodalommal nézett reám.

- Sajnálom kendet - szóltam -, mert csakugyan kend fog fizetni.

Elkomorodott.

- Én? Hát kétszer fizessek, egyszer se kapjak?

- Nincs különben. Az igazság az volna, hogy kend kapjon most, de a török bankó az oka mindennek.

- A török bankó?

- Az ám. Az olyan papiros, hogy aki legfelül írja a nevét, az nem fizet, aki pedig alább írja a nevét, vagy pedig a bankó hátára, hát az fizet.

- Csakhogy én oda írtam ám azt is, hogy el-fo-ga-dom.

- Éppen ezzel vetett kend magára lakatot, mert a török bankón azt jelenti az elfogadom, hogy a fizetés kötelességét fogadja el kend.

- De verje mög a Krisztus, én nem úgy gondoltam ám.

- Az mindegy. A városban nem kérdezik, hogy ki hogyan gondolta, csak azt nézik, hogy mi az írás!

- Hát az igazság kutya?

Fölkelt. Nagy mérgesen zsebre dugta a pipáját.

Az ajtónál még egyszer visszafordult:

- Nem nyert a rutlin?

- Én?

- Nem: az a Csóka.

- Nem tudok róla.

A fejét csóváltgatta, ümmögetett. Magára vette a subáját. A hó megint ropogott a lépései alatt. Az utca közepén megállott. Megfordult. Láttam, hogy a paphoz igyekszik.

A HÓPEHELY

A föld az éjjel csonttá fagyott. A nap is mintha fázott volna, nem mert kibújni a felhők közül. Csak egy tányérforma világos foltról látszott, hogy merre jár.

Reggel nyolc óra felé mintha egy fehér tollpihécske szállt volna el az ablakom előtt. Aztán egy második, harmadik fehér pehely. Aztán bő omlásnak indult nagy, kavargó pelyhekben a szürke felhők terhe: az első hó.

Az ablaknál álltam és pipáztam. A kis kapu megkattant. A folyosón a gyerekcsizmák sűrűn kopogtak.

- Esik a hó! - kiáltozták egymásnak odakünn. - Kiszakadt a Jézuska dunnája!

A Barcza gyerek ki is nyújtotta kezét, és elfogott egy pelyhet. Be akarta hozni a markában az iskolába.

Hanem itt, hogy engem megláttak, elcsöndesültek. Szótlanul ültek a helyökre. Piros arcok, piros fülek és egymásra mosolygó szemek. Lám, mindennek lehet örülni, még a hóesésnek is!

Az örömük engem is megvidámított. Milyen bohó a gyermek! S micsoda érzékeny a lelke minden változás iránt! Az ő lelkük olyan, mint valami finom kis gép, amely erős munkára nem való, de minden csekélységre megperdülnek a kerekei. Nekik merőben más a világuk, mint a miénk. A mi nagy dolgaink nekik semmiségek, és amik nekünk semmiségek, azok nekik nagy valamik. A gyermek kacag olyanokon, amiken mi nem is mosolygunk, és sír olyanokon, amiken mi a homlokunkat se ráncoljuk. Egy tintacsepp, egy cserebogár, egy botlás, idegen öltözet: nevet rajta. És sír, ha a tolla elgörbül, ha csúfolják, ha aggódik, ha fázik. Aztán ha sírás közben valami kellemesen hat rá - akkor a könnyein át mosolyog.

Ahogy végigpillantok az iskolán, látom, hogy a második pad elején még mindig üres a hely.

A kis Kovács Rozi ülne ottan, a részeges Alsó-Kovács leánykája. Egy mosolygó szemű fehér egér. Ő az első a padban. Abban a padban ő vizsgálja meg minden reggel, hogy tiszta-e mindenkinek a keze? nincs-e pehely valakinek a haján? És hogy megírta-e mindenki otthon a feladatot? Hát ez nagy tisztesség.

A minap egy délután új szomszédot kapott. A fülébe sugdosott, és nevetgélt vele. Mit tudnak sugdosni az ilyen kisleányok? Mit mosolyognak? Mit nevetnek?

Semmiségeket.

Meg kellett szólítanom.

A megszólítás nem ritka ügy az iskolában; de aztán másodszor meg ne szólítsam aznap! - ezt is tudják a gyerekek.

Hanem bíz az én Rozimat annyira izgatta a kedves új szomszéd, hogy másodszor, is meg kellett szólítanom. Azt mondtam neki, hogy tanítás után maradjon az iskolában.

Akkor a mosolygó kék szemek aggódó kék szemekre változtak. Komoly maradt.

Tanítás után kikísértem a kapun a gyerekeket. Egyet sétáltam az udvaron. Aztán visszatértem a fogolyhoz.

Ült a helyén a második padban az első helyen, és félkönyökére támaszkodva, aggódalmas arccal nézett ki az égre.

Leültem az asztalomhoz, és magam elé szólítottam.

- Gyere ide.

Megállt előttem, és lesütötte a szemét.

Nem szólok azonnal. Jobban beszél énnálam a saját szíve.

Ó, mert az ilyen foltos ruhájú kis teremtnak is éppen olyan a szíve, mint a bársonyba öltözött grófleánykéé. A gyermekarc meg a gyermekszív. Ezt a teremtő egyenlően porciózta szét az emberek között.

Milyen finom az arca ennek a kis parasztgyermeknek! Milyen nagy, tiszta kék a szeme! Milyen finom vonalú az orrocskája! Milyen hullámos rajzú a kis piros ajka! S milyen vele született bájos a fejének minden mozdulata! Ha véletlenül párizsi házban születik, gyönyörűsége volna a szalonoknak.

De haj, az emberi lélek is úgy száll a földre, mint a hópehely. A kegyetlen véletlenség ideejtette őt a részeges Alsó-Kovács hajlékába. A ruhája csak az, ami a nyáron volt: vörös babos, kénszínű kartonrékli, és színehagyott kék szoknyácska. Csupa folt és varrás. Cipője meg nincs is. Nem is volt soha. Nem is lesz soha. A havon is mezítláb fog futni, mint még valami öt társa. S így nő fel hajadonná.

De nekem szigorúnak kell lennem, mert a csöndesség az első törvény az iskolában.

- Mit fogadtál a minap ezen a helyen?

Áll előttem némán, színtelen arccal, szemét lesütötten.

- Jó voltál-e ma? - kérdem megint egy perc múlva.

- Nem - rebegi halványan.

- Megérdemled-e, hogy azon a helyen ülj?

- Nem - suttogja alig hallhatóan.

- Hát holnaptól kezdve mást ültetek oda. Mást. Mert én téged nem szeretlek!

Az arcán nem látszott semmi változás. Én ám tudom, hogy ez a szó úgy szíven csapta őt, mintha vasvesszővel sújtottam volna raja.

Eltámolyog.

Mikor kilép az ajtón, föl is emeli künn a kis rongyos kék vászonkötényt a szeméhez.

Másnap nem jött el.

Egy fiúcska, akit elküldtem az anyjához, azzal a hírrel tért vissza, hogy a leánykát reggel, mikor iskolába akart jönni, valami kutya belekergette a patakba, s hogy mikorra hazaért, a ruha zörgősre fagyott a testén.

Hát mondom, így eszembe jutott a kis Kovács Rozi. És nézem eközben a havazást. Nem telik belé negyedóra, már fehér a föld. A virágkórók bundába öltöztek. A háztetők fehér paplannal vannak letakarva. A szilvafák olyanok, mint tavasszal, mikor virágoznak.

Amióta beteg az a leányka, mindennap elküldök egy gyereket, hogy kérdezze meg a nevemben: hogyan van?

Ma délben a Gál gyerek volt ott. Azzal a hírrel tért vissza, hogy a Rozika nem tud szólni se.

Fogom a kalapomat, botomat. Megyek át a patakon; a falu alsó részén. Az úton találkozom Alsó-Kováccsal. Ott támogatja félvállal a keresztet. A sapkája a hóban, ködmene nyitva; kilátszik a meztelen melle az inge alól.

- Hát kend most is részeg? - kérdem tőle.

Rám emeli zavaros két szemét és néz. De persze, nem lát.

- Én? Részeg? - mondja rozsdás hangon. - Inni ittam, de részeg nem vagyok!

- Hiszen alig áll a lábán, szerencsétlen!

- Az se igaz, mer állok! - mondja a mutatóujját fölemelve.

- Nem tudja, hogy beteg a leánya?

- Azt is tudom! - mondja, a fejével bután bólintva. - Majd meggyógyítja a jaó Isten!

No, ezzel nem lehet beszélni.

Ahogy a kapuhoz érek, visszapillantok rája. Hát már akkor négykézláb áll a hóban. Bizonyosan a süvegét akarja fölvenni.

A leányka ott fekszik az ablaknál. Egy sokszorosan foltozott, kockás, kék dunyhával van mellig betakarva.

Hanyatt fekszik.

A két keze a dunyhán. A szeme bezárva.

Fekszik mozdulatlanul.

Az anyja ott sírdogál az ágyfejre borulva.

- Ébren van? - kérdezem halkán.

Az asszony bólint:

- Ébren.

A hangomra a leányka fölnyitja a szemét. Mind a két kezét fölemelve nyújtja felém.

Én azután összefogom mind a két kezét, és belesimogatom a tenyerembe.

- Rozika - mondom -, megösmersz ugye?

Szemének egy mély behunyásával jelzi, hogy ismer.

- Tudom, hogy nem tudsz szólni, de majd tudsz, ha meggyógyulsz.

Istenem, a te sok szomorúságod közt nincs a világon semmi se szomorúbb, mint a beteg gyermek arca!

- Látod, eljöttem - mondom tovább. - Ha én beteg leszek, eljössz-e te is? Meglátogatod-e a tanítódat?

A szeme behunyásával jelzi, hogy eljön.

- A helyeden nem ül ám senki. Nem. Addig, míg fekszel, nem szabad odaülni senkinek. Akkor megint te ülsz ott, Rozika. Te ülsz ottan. Csöndes leszel és szófogadó. A te tanítód mindig szeret téged.

Szomorú kék szeme könnyesen, boldogan néz reám.

Az asszony kikísért a kapuig.

- Ne keseregjen - mondom neki. - Az Isten nem fogja elvenni.

- Egyetlen gyermekem - rebegi a szemét a kötényébe törülve. - Az ember most is a kocsmában van.

- Már jön hazafelé. Nem lehetne valamit tenni, hogy ne igyék?

- Mindent megpróbáltam. Már szentelt vizet is itattam vele. Aztán lássa, mit gyújtok meg, ha meghal ez a kis teremtés? Elitta az ember a nyáron a szentölt gyertyát, mind a kettőt.

Estefelé diktálásra írtak a gyerekek, mikor az ablakom alatt nagy lépésekkel a bakter ment el. A fején fekete bárányszőr sűveg, a szájában füstölgő pipa. Ment a templom felé.

Nem tudtam tovább beszélni. Istenes Imrének intettem, hogy diktáljon tovább. A gyerek föl-kelt, és egyik kezében a könyvet tartva, másik kezével szokása szerint a tarisznyaszíjat fogdosva, diktálta a szavakat.

Egyszer aztán megcsendül a lélekharang.

Imre elhallgat.

Az iskolán mintha hűs szélfuvalom szállana át.

Mélységes csönd.

És minden gyerek elnyíló szemmel bámul fel énreám.

BÜNTÁRGYALÁS

Marci új irkát vett. A kezében hozta, hogy össze ne gyűrődjön. Az irka sárga volt, mint a citrom. A keze piros volt, mint a mályva. Az orra is piros volt: kicsípte a hideg.

Már közel járt az idő a két órához, mikor Marci az iskolába ért. Bizonyosan az irkavétellel töltötte el az időt. Sietve jött pedig. A nagy vászontarisznnya ide-oda lóbálódott a térdén; s az új csizmácska szaporán kopogott. A dombon csúszka van. Hogy hamarabb leérjen, nekifutott. A végén egyet hemperedett a havon, s bizony a levegőbe rúgott. De az irkának szerencsére nem esett baja.

Az iskolában halk zajgás van, mikor Marci belődul. Mindig így szokott lenni tanítás előtt. A gyerekek beszélgetnek, mint az emberek, komolyan, tréfásan, a dolguk szerint. Mindenki beszélhet a körülötte ülőkkel, csak kiáltania nem szabad. Aki kiált, annak a nevét Istenes Imre fölírja a táblára.

Marcinak második padban van a helye, Koszó Jancsi mellett. Jancsi is hétesztendős fiú. Eleven kis barna gyerek. Mindig licseg-locsog a szomszédjával, hol az előtte ülővel, hol a mögötte ülővel. Még mikor csendesen kell ülnie, akkor is könnyebb a lelkének, ha a lábát rázhatja, vagy ha a rátekintőnek a szeme közé kaffant, mint a kutya szokott kaffantani a légyre.

De éppen ezért is ül Marci mellett. Marci komoly és nyugodt vérű. Ha sohase szólna, azt lehetne, vélni, hogy mindent tud, mint a püspök. Nem tud pedig szegény semmit, csak éppen a szeme okos.

Hát Marci beül a padba. A nagy báránybőr-satyakot begyűri maga elé. A kis zömök tintásüveget leoldja a madzagról, és a padra állítja. Oda állítja az új sárga borítékú irka fölé. Aztán belenyúl a vászontarisznnyába, s kiemel onnan egy táblát, egy nagy, fanyelű bicskát, egy könyvet, egy birsalmát, és egy tekercs madzagot. Végül már könyékig nyúl a tarisznnyába, s még az ottmaradt szerszámok közül egy tollszárat kotor elő.

A tollszár vasában farral kifelé áll a réztoll. Kirántja és rátűzi a vásra.

E készülődések alatt hárman is elkapják előle az új irkát és megnézik. Ilyen Zrínyi Miklósos irka van elég az iskolában, de azért megnézik. Zrínyi Miklóst is megnézik, az egyszeregyet is megnézik. Megolvassák, hány a levél az irkában, pedig, soha sincs se kevesebb, se több hatnál.

Marci mind a háromszor visszarántja az irkát. Utoljára kapja a nagy birsalmát, ráteszi. A birsalmához már nem mer senki se nyúl. Az már haragot keltene. Annak ne bántsd a neve.

Marci a foga közé veszi a tintásüveg dugóját, és egyet csavar az üvegen.

A szomszéd mindedig a padon térdelt, s a mögötte ülő leánykával valami palavessző cseréjét tárgyalta. A csere elvégződött. Jancsi megfordult. Hirtelen fordult, ahogy szokott. A dugó éppen akkor cuppant ki az üvegből. Jancsi megtaszította Marcit.

A ténta kilottyant.

Marci visszahőkölt, és kikerekedett szemmel, szinte dermedten bámult az irkára, az almára meg a tarisznnyára. Az üveg tartalma azon a három tárgyon folydogált. Az irkán fekete Balaton. Az almán fekete gyöngy. A tarisznnyán fekete Tisza, Duna, Dráva, Száva. Csöpög mind a négy folyó a padlóra.

A következő pillanatban lobot vetett Marci szeme, s úgy teremtette képen Jancsit, hogy az szegény majd kiesett a padból.

Én éppen akkor léptem az iskolába.

A gyerekek fölkeltek, és dicsértesséket kiáltottak. De az arcokon a káröröm ragyogása, izgalom és kérdés látszott. Hátról egy leány a szájára tette a kezét, hogy a mosolygását eltakarja.

Mert a pofont mindnyájan látták. S azt is látták, hogy az én két szemem a két gyerekre szegeződik.

Marci sápadt.

Jancsi piros.

Az iskola csendes a visszafojtott izgalomtól!

A szavamat lesték.

A pofozkodás nagy bűn. Az emberi arc szent. A pofozkodás polgári szentségtörés.

- Spongyát! - szólaltam meg végre hideg nyugalommal.

Istenes Imrének mondtam ezt. Istenes a tábla mellett ül. Legközelebb őhózzá van a spongya.

- Töröld le a tintát arról a fiúról.

Istenes a nagy csöndességben letörülgette az irkát, a padot, a tarisznyát. A birsalmán is végighúzta a spongyát. Aztán meglátta, hogy a Jancsi homlokán is van egy babszemnyi folt. A spongyával odatorlított. Több rákenődött, mint amennyi ott volt, de ez az ügynek komolyságán és ünnepiességén mitsem változtatott. Akkor újra megszólaltam:

- Ez a két fiú tanítás után itt marad. Most nincs idő arra, hogy tárgyaljuk a cselekedetüket. Értetted, Nagy Márton? Értetted, Kószó János?

- Értettem - felelte búsan a két bűnbe esett.

Komoly és szótlan maradt mind a kettő egész délután. A kezüket soha buzgóbban nem fonták össze a mellükön a magyarázat alatt, és soha jobban nem figyelmeztek. Mindössze egyszer történt számolás ideje alatt, hogy Marci belenyúlt a tarisznyájába, és kivette a birsalmát. Megnézte komoly szemmel, és ugyanoly komolyan megnyalta. Aztán visszadugta a tarisznyába.

Estefelé elbocsátottam a gyerekeket. Csak a két bűnös maradt ottan meg két leányka. A két leánynak az iskolát kellett megsöpörnie. Sorrendben söprik mindennap az iskolát.

A kapuban útnak eresztettem a gyerekeket, s egy-két percig ottmaradtam: beszélgettem Miklósnéval. Harasztot hozott az asszony a hátán az erdőről szalmazsákban. Azt kérdeztem meg, hogy mire való?

Az asszony elmondta, hogy a haraszt ló alá kell. Nincs szalmájuk. Minden héten kell ennyi a ló alá.

- Hát a maguk ágyába hányszor tesznek friss szalmát?

- Csak aratáskor - felelte az asszony.

Aztán egy másik asszony is jött: Harmaciné, egy fiatal gazdának a felesége. Korán hervadt arcú, fekete szemű asszony.

Az is megállott egy percre, s arra kért, hogy a kisfiát fogadjam be az iskolába.

A fiúcska csak most múlt ötesztendős, és hát én csak azért is megtettem kérését, mert az asszony mindig szomorú.

Miért szomorú?

Nem tudom.

Az ura jó ember, és békességben élnek. Szegényeknek se szegények. Azt mondják, hogy leánykorában valami úrfélébe volt az asszonyka szerelmes, és hogy arra bánkódik. Az asszony a szomszéd vármegyéből való, jó négyóra járás ide a faluja. Lehet, hogy csak azért mondáznak így róla, mert nem idevaló.

Hát kis ideig ott beszélgettem a két asszonnyal, aztán magukra hagytam őket.

Mikor bemegyek a szobába, s pipára gyújtok, akkor jut eszembe, hogy két rabom is van.

Nézek az iskolába, hát ott ül a két bűnös a padlásig kavargó porban, tárt ablak, tárt ajtó között, hajadonfővel. Mind a kettő a helyén. Ülnek szótlanul, a kezüket a mellükön összefonva. Az arcukon gondolkodás és aggodalom.

- Gyertek be a szobámba!

Bekocognak.

Mind a kettőn a térdig érő vászontarisznja. A Marci tarisznájában ott dudorodik még a birs-alma is.

Leülök egy székre.

A két gyerek egy intésemre elém áll. Állanak előttem olyan arccal, mint a latrok szoktak az akasztófa alatt.

- Hát Nagy Márton; te beszélj először.

Nagy Márton hebegve elmondja, hogy új irkát vett, és hogy Jancsi meglökte a tintásüveget.

Azzal megáll.

- Tovább. Még nincs vége.

- Hén aztán... hén... aztán... pofon h... vágtam... h.

- No, most már beszéljen Kószó János.

Kószó János valamivel nyugodtabb. Csak az orra mozog meg a szemöldöke. Már bizonyára sokszorosan átfontolgatta az esetet, s a maga bűnét sokkal kisebbnek tudja, mint a Marciét.

- Nem láttam, hogy izé... mit csinál Marci - mondja ártatlankodva. - Csak ahogy megfordultam, meglöködött.

- Ha tudtad volna, hogy tinta van a kezében, meglökted volna-e?

- Dehogy.

- No, Nagy Márton! Bűnösnek vádolod-e még Jancsit?

- Nem h.

- Jól tetted-e, hogy pofon vágtad?

Erre nem felelt azonnal. Egyet nyelt, aztán megint egyet nyelt. A szó nem jön.

- No?

Könnyező szemmel feleli:

- Nem h.

- Tudod-e te azt, hogy hagy bünt cselekedtél? Tudod-e te azt, hogy az ember arca a lélek virága! Aki az arcot megüti, a lelket üti meg! A lélek pedig Istenből való részünk; örökkévaló.

A fiú szeméből könnyek görgögnék.

A szavakat aligha értette; de a hangnak is van értelme, mikor a hang a szívhez szól.

- Bánod-e, hogy ezt cselekedted?

- Bánom h.

- Hát ha bánod, csókold meg ott, ahol megütötted.

Jancsi odafordítja az arca jobb felét. Marci bűnbánattal megcuppantja. Aztán megint állnak várakozó szemmel, de most már nyugodtabban.

- Haragszol-e még Jancsi Marcira?

- Nem haragszok - feleli a fiú csöndesen.

- De ennek most nincs tintája. Megfelezed-e vele a magad tintáját?

- Meg.

- Hát akkor elmehettek.

Az ablakon utánok néztem. Kint a havas kocsúton csöndesen ballagtak egymás mellett. A dombon, a keresztnél, Marci megállt. Belenyúlt könyékig a tarisznyába. Jancsi is megállt, s várakozón nézte a munkálatot.

Marci előmunkálta a tarisznya aljából a nagy birsalmát meg a bugylibicskát. Az almát kettévágta. Odanyújtotta a felét Jancsinak.

MICÓ

A macskám itt heverész a kályhám előtt. Eszembe jut egy másik macska. Gyermekkoromban ismertem azt a macskát.

Egy vasárnap reggel, hogy rajtam volt már az ünnepi ruha, siettem ki, hogy lássanak. De korán találtam fölkeszültni: nem mutatkozott egy gyerekpajtásom se. Pedig volt nekem jócskán: úr, paraszt egyformán. Valamennyi közt legkedvesebb a Csordás Andris. Andris annyi idős volt, mint én: hétesztendő, de sokkal okosabb. Mindennap talált ki valami újat. Ha egyebet nem, madárfészket újságolt. S ha éppen nem akadt még madárfészek se, akkor Micóval játszottunk.

Micó az ő cirmos macskájuk volt. Sok mindent tudott az a macska. Ha Andris füttyült neki, előjött még a kertből is. Ha Andris négykézlábra állt, és tovább füttyült, akkor Micó fölugrott a hátára, és dagasztott ottan, mint ahogy az asszonyok dagasztják a kenyeret. Hát hogy senkit se találtam a házunk közelében, futottam egyenesen Andrisékhöz.

Egy alacsony kis nádtetős házban laktak. A ház oldalára akkoriban oda volt írva veres krétával: 1 ló, 1 ember. Mert huszárok tanyáztak a faluban. Az udvart hordódongákból készült kerítés környezte. Hátul egy vályogistálló, a teteje meg a fala kissé meg is dőlt, mintha átkíváncozna telepedni a szomszédba. Meg egy rossz kút is állt az udvar közepén, s abban mindig úszkált egypár kis béka.

Ahogy futok a ház felé, visítást hallok onnan.

Meghökkentem.

Andris visított.

- Verik? Vagy mosdatják? - gondoltam ijedt tűnődéssel, ahogy a gyerek szokott.

De mért verik, ha verik?

Tegnap kővel hajigáltuk a kútban a békákat. Hátha azért bűnhődik most Andris?

Az ember sohase tudja abban a korban, hogy miért bűnhődik?

Óvatosan lépdeltem a kerítésig, és beleselkedtem a parajjal benőtt dongakerítésen. Hát mosdatták Andrist. Ott görnyedezett szegény a pitvarajtó előtt. A földön mázatlan cseréptál. Szappanozza a képét az anyja irgalmatlanul.

Őszintén szólva, magam se szerettem mosdani. Nincs abban semmi jó, hogy hideg vízzel dörzsölik az embert, és csípős szappannal habozzák be a szeme világát. Csakhogy engem már régen magamra bíztak, és hát én meg is mosdottam becsülettel - kivált, ha rajtam állt valakinek a szeme.

Ahogy ott visított-hörkölt az én Andris barátom, mély részvéttel szemléltem őt a kerítésen át. Nem sajnálta más senki.

A katona az istálló előtt ült. Pipázott és nevetett.

- Leszel még kutyábbul is! - mondotta a pipáját a csizmája sarkához ütögetve. - Tudod-e, hogy mivel mosdatnak, ha katona leszel?

Hogy erre Andris nem válaszolt, az nemcsak azért történt, hogy nem tudta, hanem mert az anyja keze a száján habzott.

- Téglával - felelt rá maga a katona.

És végigsimította a kezét a maga olaszosan barna orcáján. Lehet, hogy a visszaemlékezés akaratlan mozdulata volt az. De az is lehet, hogy csak a bajuszát kereste meg. Csak egynéhány szál kis bajusza volt. Hegyesre szokta pödörni.

Végre is a nagy Juli leány szabadította ki Andrist az anyja vasmarkából. Kijött a szobából felibe fonatlan, felibe öltözetlen. Elkapta az Andris fejét, és körüldörzsölte a törülközővel.

- Ne ríjj, Andriskám! - mondotta vigasztaló hangon.

És ahogy törölgette, megcsókolta az orcáját jobbról is, balról is.

A hófehér ingből előduzzadtak gömbölyű karjai, és ahogy akkor rám is rám pillantott, olyan volt nekem a szeme, mint a Micó macskáé.

De lehet, hogy csak én gondoltam ezt. Gyerekkoromban úgy vélekedtem, hogy minden kutyában, macskában van valami annak a családnak a vonásaiból, amelyikhez tartozik. Lehet, hogy az öreg jegyzőéknél ötlött belém ez a gondolat. Az öreg jegyzőnek buldogg kutyája volt, s neki is, a kutyának is, mindig vicsorgóra állott a képe.

- Így, virágom, így! - mondotta Juli, gyöngéden törölgetve az öcsikéje fejét. - Látod, a kis ifiúr is milyen tiszta! A Micó is mosdik, nézd, milyen szépen.

Andris még egyet brümmentett, aztán a könnyein át Micóra mosolygott. A macska csakugyan ott mosdott a kút kávján. Megnedvesítette a talpát, és végigvonta a fején, a fülén. Szakasztott úgy tett, mint a katona szokott az istállóajtóban, mikor a kis gömbölyű tükörben kétfelé választja a haját.

A tisztartó Cigány kutyája dugta be a fejét a kerítés dongái között, s átvonaglott a résen. Borzcutya volt a jámbor, különben átugorhatta volna a kerítést. Mintha megirigyelte volna a Juli dicséretét, fölágaskodott a kút kávjára, és ádáz gyűlölettel vicsorgott a Micóra.

Micó persze nem várta meg a következő pillanatot. Mikorra a kutya fölágaskodott, ő is állt már. A szemét a kutyára meresztette, ráfűjt és ráköpött. Közben pofon is teremtette.

Cigány majd eldőlt megbotránkozásában.

No, szoros is lett volna a Micó macskának egyszerre! De Micó abban a pillanatban felszökött a kútágásra. Ott nyalogatta a talpát, és gúnyos hunyorgással nézett alá a magasból.

Mink aztán az Andrissal nagy játékba kezdtünk: töklevélből vágtunk dudát magunknak, és azon trombitáltunk. Utánoztuk a katonákat.

Csak a második harangszóra ocsúdtunk föl a játékunkból. Indulnunk kellett a templomba. Juli is felöltözött már akkorra. Cifrán, pántlikásan, rózsásan fordult ki a szobából, és ringatózó járással lépegetett el a templom felé.

A katona az egyik kerítéscölöpön könyökölt. Hosszan nézett utána, és pödörgette a bajuszát.

Azt mondja egy őszi napon az Andris gyerek:

- Kell-e kismacska?

- Hol van?

- Az istállónk padlásán.

- Sok?

- Sok.

Futva futottunk odáig.

A katona már régen nem lakott nálok. Eltakarodtak azok. Csak a ház falán maradt meg az emlékü, a fakó vörös írás: 1 ló, 1 ember. Az udvar is megváltozott azóta: körös-körül óriás napraforgók nőttek a kerítés mellett, és lefelé lógatták sárga csipkés, fekete fejöket. A kertek is sárgák voltak már akkor, sárgák, vörösek, tarlottak.

Fölsiettünk a létrán az istálló padlására. Hát csakugyan ott mászkált egymáson a sok kis macska. Micó közöttük ült, és nyalogatta hol az egyiket, hol a másikat. Micó volt az anyjuk. Milyen furcsán nézett ránk a Micó!

- Miau! Miau!

Mintha azt kérdezte volna, hogy: mi jó hozott bennünket? Aztán tovább mosdatta a gyermekeit, és halkan brugózott nekik. Mink az Andrissal csodálkozva néztük.

- Melyik kell? - kérdezte Andris.

- A vörös!

Mert csak egy vörös volt. A többi cirmos volt, mint az anyjuk.

A házból akkor nehéz és erős beszéd hallatszott: síró és átkozódó hangok.

Megdöbbenve kandikáltam le a padlásról, Julit láttam, a szép nagy Juli leányt, ahogy kifordult az ajtón. Leült a földre az eresz alá. Az arcán könnyek görgedeztek. Sápadt volt, mint a falevelek.

- Mi lelte a nénédet? - kérdeztem halkan.

- Nem tudom - felelte Andris vállat vonva. - Beteg, vagy mi.

A szóváltásból, amit azután hallottam, semmit sem értettem. Csak arra emlékszem, hogy Juli mindegyre azt hajtogatta:

- Nem igaz! Nem igaz!

De valami nagy baj lehetett ottan!

A faluban nemegyszer van nagy baj. A gyerek látja, hallja és elfelejti. Én se gondoltam volna rá soha, ha negyednapra meg nem jelenik ott két zord fegyveres, pandúr.

Juliért jöttek.

Juli az erdőben bujdosott. Onnan hozták elő megbékózottan.

A gyerekek nagy csoportban követték őket. Én is köztük. Mögötte az anyja ödöngött sírva, a kezét tördelve. Juli nem sírt. Sápadt volt, még sápadtabb, mint máskor. A felső szoknyája a fején, mintha esső esne. Csak vánszorgott búsan, a szemét lesütve két pandúr között. Vitték a község házára.

- Az ügy előbözsdítette az egész falut. Az asszonyok a becsületről beszéltek. Juli a becsület ellen vétett. Mikor meglátta a pandúrokat, beleugrott az erdei kútba. Szerencse, hogy a kút száraz. Kihúzták.

Mennyi szörnyűség egy nap alatt.

De még ez nem volt minden. Egy óra múlva hazaérkezett a csordás. Darabig ott rázta-döngette a kaput a község házában. Aztán hazament a fejszéért: agyon akart vágni mindenkit, bírót, jegyzőt, pandúrokat, még a feleségét is. Hogy aztán a fejszét elvették tőle, befordult a kocsmába és ivott. Pálinkát ivott, részeg akart lenni. A kocsmából kihallatszott, hogyan veri az

öklével az asztalt, és hogyan átkozza a császárt, a feleségét, a katonákat, a pandúrokat, az urakat, mindenkit, aki eszébe jutott.

Végre kilódult. Fenyegetődzött, hogy újra fejszét fog, és bosszút cselekszik a leányért. De már akkor állani is alig bírt a lábán.

Leült a sárba az utca közepén. Ott káromkodott, beszélt összevissza:

- Itt az én helyem a sárba! a sárba. Itt a becsületem a sárba! a sárba!

A felesége húzgálta föl és vezette haza. Az Andris gyerek ottmaradt a községháza előtt. Fölkapaszkodott a kerítésre, és sápadtan, szótlanul bámult be a rácson.

A csordás másnap és harmadnap is itta a pálinkát. Nem akart kijózanodni. Talán így részegségében történt, hogy meggyújtotta a házát.

A lángok akkor csaptak föl, mikor én hazafelé mentem az iskolából. A faluban nagy szaladgálás, kiabálás. A harangot félreverték. Az emberek kantákkal, sajtárokkal rohantak a tűzhöz. De a csordás háza egy láng volt már akkor. Közel se lehetett menni.

A másik percben már az istálló tetejére is fölfutott a láng. Én mindent láttam. Az udvar sarkán álltam az utcán a jajveszékelő asszonyok között.

Az istálló tetején az ajtó az udvar felől nyitva volt. Úgy szokott állni, hogy szabadon rakhasák be a szénát. Azon az ajtón egyszer csak megjelenik a Micó macska. Abban a pillanatban jelent meg, amikor a láng a tetőre futott. A szájában az egyik kölyke lógott.

Aggodalmas szemmel nézett széjjel. A kis kölyökmacska szétterpesztette a négy lábát, ahogy lógott. És az is lefelé nézett. Micó háttal ereszkedett le a falon. Letette a kölykét elének a földre.

Azután újra felszökött a Micó a falon, és megint megjelent egy kis kölykével. Azzal is lekúszott.

A láng akkor hirtelen elborította az egész tetőt. Recsegett, ropogott, pattogott a tető. A levegő szinte forrt az udvaron is.

De Micó mégiscsak megint fölfutott a falra. Az ajtó akkor már nem is látszott. Micó keserves nyávogással ugrált ide-oda a lángok közt a fal peremén. Aztán egyszer csak egy nagy szökemléssel beugrott a lepedőnagyságú, nagy vörös lángok közé.

Vártuk, hogy előjön-e?

De nem jött elő többé.

A BOR

Őszi vasárnap. A reggeli napfény a tornágra tűz. Baracs Imre ott áll ingujjban. A sütkérezés csak vasárnapi gyönyörűsége a parasztembernek. Máskor nincs ideje rá.

De az is lehet, hogy Baracs Imre nem a sütkérezés végett állott ki a tornágra. Lehet, hogy a templomba menőket nézi sorra. Lehet, hogy csak azért áll ott, mert az ünneplő ruháját vette fel. Mikor a paraszt új ruhát vesz magára, akkor csak az ebédhez ül le. Az ülésben kopik a ruha.

Baracs Imrén csakugyan vadonatúj kék posztó nadrág van. Mellényén ezüstösen tündökölnék a kacsaringóba varrt bádorpitykék. A csizmáját tegnap este sokáig pucválta a tornácon. A haja is ragyogóra van kenve, és baloldalán kétfelé választva. A bajuszát hegyezve csavarta fekete viasszal. Vastag, gombos orra alatt úgy feszít most a bajusz, mintha fel volna ragasztva. Hát mondom, áll és sütkérezik. Nézi a templomba menőket. A kuttyája is ott ül a kerítésnél. A lécz között néz kifelé komoly nyugalommal, mint, a gazdája.

Kékruhás emberek, suhogó szoknyás asszonyok, pántlikás leányok lépkednek el időnként a ház előtt. Az asszonyok nagy fekete táblás imádságos könyvet visznek a hónuk alatt, s a könyvből olvasó lóg ki. A leányok kicsiny könyvet visznek, s a könyvük csipkés zsebkendőbe van beletakarva.

Elmennek a ház előtt. Némelyik beköszön, másik nem köszön be. De az asszonyok és leányok mind beköszönnek.

Mert nem is lehet olyan ház előtt bepillantás nélkül elmenni, ahol eleven özvegye lakik. Talán az arcát lesik, hogy bús-e? Talán azt várják, hogy egyszer csak ott látják az asszonyt is a tornácon?

Szokatlan valami az a falusi életben, hogy két ember elváljon, ha egyszer a pap összeadta őket. De talán ezt a módit is eltanulják már az uraktól, mint az asszonyok a kávéivást, a lányok meg a cügos cipőt.

Hát a lányok is beköszönnek. Úgy köszönnek be, mint a legényekre szoktak: tapadó tekintettel. Baracs Imre elvégre is alig több harmincesztendősnél. Aztán a bajuszát hétköznapi is hegyesen viseli, amióta elhagyta az asszony. A bajusz azt jelenti, hogy törvényesen is elválík tőle.

Baracs Imre mindezekre a köszöntésekre fejbiccentésekkel válaszol. Az asszonyok köszöntésére komolyabban, mint a lányokéra meg a férfiakéra. Hej, az asszonyok! Mindig licseglőcsog a sok hegyes nyelvű! Mikor az utolsó templombamenő is ellépett a ház előtt, Baracs Imre magára veti a tarisznyáját meg a szűrét. És szól az anyjának a konyhában:

- Az ebéddel ne siessen kend!

- Hová mégy?

- Megnézem a Jancsit.

Az öregasszony kihúzza a téasztából a kezét, és a fiára bámul.

- Jancsit?

- Jancsit - feleli komolyan az ember. - Nem tudom felejteti azt a gyereket.

- Hát hozd haza. Békülj össze az asszonnyal, Imre. Mondd neki, hogy én vagyok a hibás.

Baracs a fejét rázza:

- Nem. Én az asszonyért nem megyek. Se vele össze nem békélek többé ebben az életben!

Lekerül a kertek alá, aztán a falu végén fölkanarodik. Rátér a kocsútra. A kutya el-elmaradva, illő távolból követi. Tudja a kutya, hogyha, meglátják, visszakergetik.

De Baracs Imre nem pillant hátra. Csak ballagdál az akácfák között, a kocsúton.

A fák már sárgulnak. Az út szélén rozsdásan hervad a lósóska. Itt-ott egy vadrózsa-bokor pirosítja a gyümölcsét. Az úton ugrál a pityer.

Baracs a dombra érkezett. Onnan megláthatná a szomszéd falu tornyát, a vörös tetejű, köpcös tornyot, ha ugyan fölpillantana. De nem pillant föl. Éppen azért nem pillant föl. Vőlegény korában ott mindig dalolásba fogott. Most nincs kedve dalolni.

Idő múltán mégis rápillant a toronyra. Olyan, mint régen! Még csak nem is fakóbb. Ott eskették őket abban a templomban.

A falu határán kökénybokrok szegik az országutat. Imre letép egy leveles ágat, és bedugja a tarisznyába. A tarisznyában vörös szemű házinyúl üldögél. Mulasson a nyúl, ha éppen éheznek.

A falu mintha fehérebb volna, mint máskor. De nem fehérebb, csak a föld barnább, meg a zsúpos háztetők barnábbak, mióta az első őszi eső leesett. Által kellene mennie a falun, mert az asszony az alszegen lakik: szélről a második ház. De nem megyen által: alája kerül a kerteknek, és tapossa a gyepet.

Egyszer, ahogy visszapillant, meglátja a kutyáját.

- Hej, a cudar! No nézd! Nem takarodsz-e vissza!

A kutya behúzott farkkal inál vissza vagy húsz lépést. De csakhamar meglassúdik. Megfordul, megáll. Arra vár talán, hogy a gazdája mégis meggondolja magát, és azt kiáltja:

- No, gyere, kutyám!

Ki tudja, micsoda gondolatok forognak ilyenkor a kutyának a fejében?

Azonban a gazda haragszik, hogy a kutya eljött. A kutyának nem szabad elhagynia a házat, csak szántáskor, vetéskor és egyéb külső munka idején. Olyankor a szűrre, magra, tarisznyára kell vigyáznia a kutyának.

Baracs megint visszafordul. Látja, hogy a kutyája ül. Megrázza feléje a botját. A kutya fölkel és megindul. A testét lomhán lógázza hazafelé.

Baracs Imre tovább ballag a kertek alatt.

Már egy hónapja múlt, hogy elvált a feleségétől, azaz a felesége ötöle. Az anyó volt az oka. Bebagyulálta a kis Jancsinak a nyakát kendővel, hogy a szél meg ne fújja. Hát a szél nem is fújta meg Jancsikát, hanem torokgyulladást, azt kapott. Az asszony panaszolta, hogy a kendő okozta a gyulladást. Az öreganyó felforrant. Micsoda beszéd ez? Szó szóba. A két asszony csípőre tette a kezét: összecsattogtak.

Baracs Imre az új papház áldomásáról érkezett haza. Csak elzöldült a nagy csatára. Nem-is kérdezte, hogy mitől ég a tűz, csak mikor látta, hogy a felesége rányelvel az anyjára, őt is elfutotta a méreg, és felkapta a botját.

No bizony, nem valami ritka sor, hogy parasztember megveri a feleségét. De ebben a házasságban mégis most történt először. Az asszonyt tenyéren nevelték, mert egyetlen leány volt. Baracs nem is kapta meg másképpen, csak nagy szent fogadásra, hogy nem iszik többé se bort,

se pálinkát. Mert az a bolond természete volt Baracsnak, hogyha ivott, mindjárt verekedett. Ütött, mint az istennyila. Azt ütötte, aki éppen eléje akadt. Bolond természet! De vannak ilyenek. Egy pohár bor elég, hogy megváltoztassa őket. Máskülönben bárányok. Hát inkább nem ivott. Éltek is jámboran, boldog békességben. De már, hogy az új papházat feltetőzték, neki is innia kellett a pap egészségére. Nem ivott öt esztendeje. Jól is esett neki.

Az ütésre megbolondult az asszony. Befutott. Nagy sebbel-lánggal felöltözött az ünnepi ruhájába. Megkapta a fia kezét és elrohant. Vissza se nézett.

A faluban aztán nógatták Baracsot, hogy menjen az asszonyért, hogy milyen kár érte, milyen rendes, dolgos teremtes volt. Kár ilyen csekélységért...

- Részeg voltál - mondta a pap is -, bizonyos, hogy te voltál a hibás. Tudja az asszony, hogy nem szoktál bort inni, de látod, restelli, hogy szégyenszemre visszatérjen hozzád.

- Hát bort nem is iszok én többet; száradjon el a gégem, ha iszok - felelte Imre -, de az is igaz ám, hogy rossz kutya az, amelyik elhagyja a gazdáját.

Vagy két hét múlva kocsi jelent meg Baracséknál. Nem járt be az udvarba, csak megállt a ház előtt. Az asszony nagybátyja jött rajta, egy olyan hallgató nembánom ember, akinek az egyik bajszevege mindig felfelé áll, a másik meg lehajlik. Csak pipázik egész nap meg a felhőket nézi.

Baracs Imre azt hitte, hogy békíteni jött a sógor. Haragos szemmel fogadta:

- Mit akar kend?

- A ládát meg az ágyat.

Hogy az öreg se nem békített, se szemre nem hányt semmit, Imre se szólt többet. A tornác-fának támaszkodva nézte szótlanul, hogyan cipeli fel a sógor, a kocsira a tulipános ládát meg a sárga rózsás ágyat. Az öregasszony a templomba járt azalatt, Imre nem segített a felrakásban.

Mikor az öreg visszaült a kocsiba, Imre megmozdult. Látszott rajta, hogy valamit akar mondani. Azonban az öreg meggyihikelte a lovakat, és köszönés nélkül elhajtott.

Vége szakadt köztük a sógorságnak is. Hát azóta se hallott Baracs Imre se jót, se rosszat az asszonyról.

Ott ballag most a kertek alatt. Ha a házak között menne, azt mondanák:

- Jön a feleségéért.

Ne gondolja ezt senki!

Az alszegen meglassúdott. Egyszer meg is állt, és szétvert botjával egy elszáradt bogánckórót.

Aztán megint ballagdál tovább. Fölkerült a kertek aljáról a falu végére. Kevélyen lépegetett. A lány földben mindenütt utána maradt a csizmája patkójának a nyoma. A nyomok csakhamar a kocsit közepére fordultak.

Most már ha meglátják is, ne gondolják, hogy szégyenkezik vagy mi. Pipáját hegyesen előre tartva, füstöl el a ház előtt. Oda se néz. Mintha nem is ő vinné a pélpát, hanem a pélpá őt, mint a gőzös a vonatot.

A falu csöndes. A kutyák az ebadó behozatala óta nem ugatnak. Baracs Imre nem bánná most, ha a felesége házából ráfutna egy kutya. Megütné bottal. De kutya ott nincs. Nem fut utána senki.

Baracs Imre elballag a falu közepéig. Ott már lassú a járása. Megfordul, mintha csak pipagyújtás végett kellene megfordulnia, de a két összetett marokból visszapislant az utcán.

- Nem látott ösmerős - gondolja elégedetten. - De mi a manót járok én föl és alá, mint a tavaszi szellő. A fiamhoz jöttem. A fiam az én fiam.

Magát imigyen fölbátorítva, visszatér. Megáll és a botjára támaszkodik a ház előtt. Szembe pipál a házzal. Így fejezi ki, hogy szemébe néz ő akárkinek is, de bemenni nem szándékozik.

A Jancsi gyerek majd csak kijön, és akkor szól neki. Elég egyet szólni a Jancsinak: megismeri az az apját száz szűrös ember közt is.

De hát a Jancsi gyerek nem jön.

Eközben van ideje Baracs Imrének, hogy megnézze a házat. A ház éppen olyan, mint ezelőtt hat esztendővel volt, még a rozsdás, rossz kasza is csakúgy áll ki a padláslyukon. A kertben a rózsza karóján most egy tejesfazék szárad, de körös-körül éppúgy virul az őszirózsa, mint mikor az asszony leány volt. Csak a kerítés mellett hervadozik egy csoport magas mályva. Az nem nőtt azelőtt.

Hej, sok őszirózsa hervadt el innen az ő kalapja mellett! Minden egy rózsza tömérdek szép csókkal járt.

Baracs Imre egy rakás követ látott már jöttében az útfélen. Köveznek, gondolta, országutat köveznek.

Az a rakás kő az út túlsó felén áll, az ő háta mögött. Mért ne ülne le? Az a kő nem tartozik az asszony portájához, és hát a madár is ott ül le, ahol akar.

A pipa közben kiég. Baracs Imre újra tömi, noha még forró a cserép. De, mint báró Eötvös mondaná: vannak az emberi életben pillanatok, amelyekben a pipának füstölnie kell.

És ahogy így szemben áll a házzal, s a pipáját tömögeti, végigpillant oldalt az úton. Hát mit lát? Az ő engedetlen, gonosz kutyáját, amint ott ül valami ötven lépésnyire az út közepén, és lesi őt messziről.

- No lám - mondja Baracs. - A kutya nem hagyja el az embert. Gyere ide, Hattyú!

A kutya felszökik. Egy perc alatt ott terem a gazdájánál, és örvendezve ugrálja körül.

Baracs megsimogatja a kutya fejét. Jólesik neki, hogy nincsen egyedül.

Azonban a kutya egyet-kettőt szimant a ház felé, és vesd el magad! átugrik az úton, az árkon. Ott ugrál a konyha félajtó előtt.

A Jancsi gyerek épp akkor fut ki onnan. Új csizma van a lábán meg egy új kis virágos szűr a vállán. Voltaképpen kijöhetett volna szűr nélkül is, de hadd lássa az apja, hogy mije van a gyerekeknek.

A kutya nagy nyihogással táncolja körül Jancsit. Felágaskodik és rányalint a képére.

A Jancsi gyerek meg átöleli a nyakát és rávereget:

- Hattyúkám!

Baracs nézi ezt szótlán örömmel. Megvárja, míg a fia kiörvendezi magát, s a kutyától körül-ugráltan hozzáérkezik. Akkor aztán az ölébe veszi.

- Hát megösmersz engem, te?

- Idesapám - rebegi örvendezve a gyerek.

Míg a fiával gügyörész, fél szemmel látja, hogy egy csont és egy darab kenyér repül ki az ajtón a Hattyúnak. Hattyú illetlen étvággyal falja fel a koncot, s még kér a gyalázatos! Beeresztődik a konyhába is.

A gyerek lecsúszik az apja öléből, és megfogja az apja vaskos, kérges kezét.

- Gyűjjön be!

- Nem - feleli komoran Baracs Imre -, nem azért gyöttem.

- De, csak gyűjjön.

Hogy a gyerek hiába húzkodja befelé az apját, árnyék jelenik meg az ajtóban, s halk ruhasuhogás hallatszik mellettük.

Baracs Imre hallja. Egy kis rozmaringillatot is érez. De nem néz fel.

- Imre - mondja egy ismert, alázatos női hang -, gyűjjön be kend, odabe is szólhat a fiával.

- Nem akarok - feleli az ember. - Nem azért gyöttem én, hogy bemenjek.

És fölemeli a fejét. Pipáját a szájába illeszti. Dacosan néz az asszonyra.

És ahogy ránéz, látja, hogy milyen csinos menyecske ez az asszony! Ez az ő volt felesége! Nincs ilyen több a faluban. De mindegy. Az az asszony, amelyik elvált az urától, olyan, mint a virágzó faág, amely letörött a fáról, leesett a földre. Nem érdemes fölvenni többé.

Ezt gondolja Baracs Imre. S tán ki is mondaná, ha beszédbe akarna elegyedni az asszonnyal.

A kutya a farkát csóválva jár ide-oda köztük.

- Tudom - feleli az asszony a szemét lesütve -, tudom, hogy nem hozzám jött. Nem is azért hívom, hanem, hogy a falu ne lásson bennünket...

A miséről akkor sokasodott elő a hívek tarka serege. Látszott a távolban az úton, mint oszlik a nép szanaszét. Az asszony az ura vállára tette a kezét.

- Hát - szól Baracs a gyerekhez fordulva -, te is azt akarod-e, hogy bemenjek?

- Azt hát - feleli a gyerek. - Ott van már kendnek a bor is az asztalon.

MINEK A PÉNZ?

A lutheránus papnak négy hordó bora termett. Két régi tőkén termett annyi. A falu az ősszel csodájára járt a szőlőfürtökkel elborított tornácoszlopoknak. Magam is megbámultam. Akkor gondoltam arra, hogy a kertem sarkába szőlőt ültetek.

A falusi ember nem rohan a tette a gondolatával, csak hordozza. Én is csak úgy tél derekán hozakodtam elő vele, egy iskolaszéki ülés után, mikor már a tekintetes iskolaszék tagjai pipára gyújtottak, és köznapi dolgokra eresztették a beszélgetést.

- Hát bíz az jó lenne - mondták -, csak az a bökkenő, hogy sokba kerül. Először a földet kell megfordítani, az már magában is nagy költség. Azután a vesszők hozatala, azután az oltás, a sok kapálás, a karók. Drága bor az, amit a magáéból ihat az ember.

- De legalább bor - gondoltam magamban.

Mindössze száz négyszögölet akartam beültetni. Kiszámítottam, hogy belekerül húsz forintba is.

Hát biz az nagy pénz. A magamfajta ember nem sokszor mondhatja el életében, hogy húsz forintja van. De már annyira gyönyörködtette a képzeletemet a szőlő gondolata, hogy nem bírtam tőle szabadulni.

Még aznap este beállít hozzám egy foltos bekecsű asszony, Szamaras Tóth Antalnak a felesége. A bekecset csupán azért említem, mert a két könyöke valami avult kötény darabjaiból van megfoltozva, s az a bekecs azokkal a nagy négyszögletű foltokkal olyan ismerős ruha a mi falunkban, hogy telet nélkül elképzelni nem is lehet. Azt a bekecset ketten viselik: Antal meg a felesége. De többnyire mégiscsak Antal viseli. Jó bekecs lehet, mert soká eltart. A foltok rajta évről évre megújulnak, de maga a bekecs a régi marad.

Antalné azt hallotta a faluban, hogy szőlőt ültetek. Könyörög erősen, hogy ne adjam másnak a fordítást, csak az ő urának. Elvállalja ölét nyolc krajcáron.

Hát jó. Szegény ember, becsületes ember is. Talán életében se volt ekkora keresete. Tíz krajcárt kap néha egy-egy taligázásért, amikor gabonát vitet vele valaki a malomba. Ennél nagyobb pénzt sohse keres.

Megélnek mégis. A számárnak nem kell zab, se széna. Megeszik mindent, ami zöld; ha meg zöld nincs, megeszi a kórót. Szóval ennivaló mindig van. Ők maguk meg szegények krumplin, babon, kukoricán élnek: télen néha sült tököt esznek. Húst soha. Lehet, hogy ez az egypár forint hozzájuk rántja a szerencsét. Vesznek egy-két malacot. Évek múlva Tóth Antalnak annyi a disznaja, hogy új bekecset vehet. Még az iskolaszékbe is beválasztják talán.

- Hát jó: holnap csak fogjon bele.

Másnap még ki se reggeledett, ott ült Tóth Antal a tornácom falán. A kötényfoltos bekecs volt rajta. Pipázott és a lábát lógatta. Mellette a falnál az ásó, a kapa meg a csákány.

- Csak maga jött, Antal?

- Elvégezem én magam is.

- Kemény munka lesz. A föld színe az éjjel megfagyott.

- Azért hoztam a csákányt.

- Hát akkor csak álljon neki. Mérje ki ott a sarkot.

Az ember nekifogott. Csákánnyal vágta a föld színét, ameddig kemény volt! Alább már fogott az ásó. Árok árokra fordult. Egy óra múlva már derékig állt a földben.

Felkocog a tízórai szünetben a kertből. Kiheg-köhög az ajtó előtt.

Kimegyek.

Hát azért jött fel, hogy nem adnék-e egy forintot? Az asszony tegnap nem mert foglalót kérni.

Adtam.

Tóth Antal eltűnt.

Nézem egy óra múlva a kertben.

Nincsen.

Nézem ebéd után.

Nincsen.

No, bizonyosan szállítani valója akadt a malomba. Nem napszámba dolgozik, hát csak hadd menjen. Délután, mikor kibocsátottam a gyerekeket az iskolából, láttam, hogy a kocsmáig szép rendben elmennek, de ott megállnak. Valami lárma van ott. Bizonyosan részeg emberek.

Egy arról jövő asszony mondja, hogy verekedés volt. Szamaras Tóth Antalt verték meg. Ki is dobták a kocsmából.

No, ez különös. Ez az ember se kocsmázni, se verekedni nem szokott. A kocsmázásra nincs pénze. Verekedésre meg nem ilyen jámbor arccal, álmosan pislogó szemmel születnek az emberek.

Az ásója, csákánya ott hevert még a kertben. A kamarába vitettem.

Másnap hiába vártam Tóth Antalt. Szerdán azonban bekocogott. A feje be volt a fél szemén át kötve sárga kendővel. Dolgozott, mintha semmi se történt volna.

Én se szóltam semmit. Gondoltam, ki tudja, mikor ivott kedvére? Talán tíz esztendeje szomjazik, hát nem csoda, ha egyszer iszik is.

Dolgozott az ember szorgalmasan.

Lám, milyen a sors is: ezt az embert olyan faluba teszi, ahol nincs munka. Az emberek itt maguk csinálnak mindent. Micsoda jó módú ember lenne ez, ha mindig kapna munkát!

Szombaton este bekopogtat:

- Tessen egy kicsit kijönni.

- No, mi baj?

- Hát a felével megvolnék.

Értettem. Adtam neki három forintot.

Negyedóra nem múlt el, jött az asszony.

Valahogy pénzt ne adjak az urának! Mert ez olyan ember, hogy mihelyt pénzt lát, mindjárt iszik és kártyázik.

- Csak nem tán?

- De bizony. Legénykorában olyan volt ez, hogy elkártyázta volna a lelke üdvösségét is.

- De hiszen én sohase láttam részegen.

- Nem, mert nincs pénze. Ha valahová hívják, nekem szokták adni a hatost. Jaj szegény fejemnek, mi lesz ebből!

Elment. No, bizonyosan utoléri még az urát. Aztán elvégre is leszokott az már az italról. Ha most az egyszer ki is rúgott a hámból, másodszor csak nem teszi talán?

Lenézek másnap a templom kórusáról, hogy ott van-e a misén Tóth Antal?

Az utolsó padban szokott ülni a szegények között. Vastag hangja mindig belebrúgózott az énekbe. Ma bizony üres a helye.

A pap a malasztól prédikált. Nincs a faluban ember, aki értse a malaszt minéműségét. Én magam sem értettem. Ilyenkor az ember beszélget.

Hozzám hajol Ádám csizmadia, és kérdezi halkan:

- Hallotta-e, mester uram, micsoda verekedés volt reggel?

- Nem.

- Nagy verekedés volt pedig.

- Csak nem Tóth Antal tán?

- De bizony. A legények megverték. Most is ott a vére a havon. A felesége vitte haza, reggel, kordén.

- Hát ilyen ember az a Tóth Antal?

- Ilyen az, de már régen nem történt vele. Kártyás.

- De minek verekszik?

- Ha nyer, nem verekszik, csak iszik. De ha veszít, akkor szörnyű mérges.

Három napig színét se láttam Tóth Antalnak. A negyedik napon még egy kék kendő volt keresztbe kötve a fején. Az orra dagadt volt. De azért pipázott és dolgozott.

Nem állhattam meg, hogy meg ne szidogassam:

- Nem sajnálja kend azt a négy pengőt? Itt töri-vágja a földet napokon át-érte, aztán egy éjjel elszórja! Meg is verik ráadásul. Hát okos ember kend?

- Dehogyan vagyok okos - feleli szomorúan. - Dehogyan vagyok én okos.

- No, ugye, maga is látja már.

- Persze, hogy látom. De az a baj, tanító uram, hogy nem az alsó soron lakok én, az a baj.

- Miért volna az baj? Nem értem.

- Azért, mester uram, mert a kocsmá a felső soron van. Aztán, ha pénz van a zsebemben, behúz. Behúz.

Egyet nyomott az áson, és kivette a földet. Aztán folytatta:

- Tessék majd az asszonynak adni a pénzt, amikor elvégeztem.

Szombaton délutánra meg volt a fordítás, Tóth Antal odajött az ajtóim elé. Ott tisztogatta az ásóját. Már nem volt rajta sem a sárga kendő, sem a kék. De a szeme még alighogy kilátszott a szilvaszínű daganatból.

- Hát megvolnék - mondotta a kalapját a fülére tartva.

Ez azt jelenti, hogy fizessek.

- Hát ne az asszonynak adjuk? Azt mondta kend, hogy az asszonynak adjam.

Egyet húzott a bajuszán. Valamit akart mondani, de mégse szólt semmit. Fölvette az ásóját, csákányát a vállára.

Ebben a pillanatban denevérként lebbent be az asszony, a kapun. Nagykendő volt rajta. Bizonyosan valamelyik szomszédától kérte bölcsön.

- No, csakhogy itt vagy! - duhogta az ember. - Azt mondtam, hogy neked fizessenek.

Az asszony örömmel tartotta a tenyerét. Én is szívesen olvastam belé a négy forintos bankót.

- Hát mit vesznek rajta?

- Malacot - felelte boldog szemmel az asszony. - Nem volt disznónk, mióta összeházasodtunk. Azóta minden esztendőbe szándékoztuk, hogy veszünk egy malackát.

Micsoda különös valami a falusi boldogság! Húszéves korig szerelem a tárgya, azontúl disznó.

Másnap délben sírva jelent meg nálunk az asszony. Egy bögre kávéért kért. Beteg az ura. Nem tud enni se.

- Talán megint megverték?

- Meg - felelte az asszony.

S könny hullott a szeméből.

- Nagyon megverték?

- Három helyen beszakították a fejét. A lába kificamodott. A bőr lejött a féloldaláról. Jaj, jaj!...

- Hát minek adta neki oda a pénzt?

- Nem adtam én oda. Bezártam a ládába. De borzasztóan veszekedett. Olyan volt, mint a dühös bika.

- Az a jámbor ember?

- Az a jámbor ember. Jámbor, ha pénze nincsen. Akkor áldott jámbor. De ha pénzt érez, nem lehet vele bírni. Egyre azon zaklatott, hogy adjak ötven krajcárt. Persze, nem adtam. Gondoltam, majd megcsillapodik egy kis jó vacsorával. Elmentem a zsidóhoz, vettem neki szalonát két garason. Megsütöttem. De még ádázabb lett tőle.

- Mért nem beszélt a lelkére, hogy ha már annyit fáradott azért a pénzért, meg kell takargatni.

Az asszony legyintett.

- Éppen azt mondta ő is, hogy az ő verejtéke, hát öt hatost el akar inni belőle. Utoljára baltát fogott rám. Bizony agyonvág, ha ki nem ugrok az ajtón.

- A kulcsot el kellett volna vinnie.

- El is vittem én. De szétvágta a ládát. Most már ládám sincsen.

Csak a harmadik héten kelt fel az ágyából Tóth Antal. Járt-kelt megint a kötényes foltú bekecsben. Néha bagóért ment a paphoz, néha örletni valót vitt a malomba. Szóval megint a régi csendes ember lett belőle.

A papom is fordított szőlőt, de nem vele. A szőlővesszőt együtt hozattuk a pappal.

Ez már márciusban volt.

Kit küldjünk el a vasútra?

Hát kit mást, mint Szamaras Tóth Antalt. Az ő kordéján elfér az a két nyaláb szőlővessző. Hadd keressen a nyomorult.

Ötven krajcárt ígértünk neki a fáradságáért. De megmondtuk neki, hogy a pénzt az asszony kapja.

Tóth Antal bólintott rá.

- Úgyis jó.

- De csakis úgy jó, Tóth Antal. Mert kend még a felső soron lakik.

- Dejszen nem iszok én többet, mester uram. Megfogadtam, hogy addig nem iszok, míg új bekecsem nem lesz. Akkor is csak egy pohárral iszok.

A pap elmosolyodik. Kihozat egy pohár bort az embernek.

- No - azt mondja -, hát hogy addig is ne szomjazzon...

Megitta jóízűen.

A vesszők ára húsz forint volt. A pénzt a vasútnál kellett lefizetni. A pap csupa aprópénzt olvasott Tóth Antalnak a markába: hatost, krajcárt. (Bizonyosan a stólapénzt.) Én két ötforintost adtam át Tóth Antalnak.

- Jól eltegye. Nehogy kifújja a szél a zsebéből.

Tóth Antal belekötötte a pénzt a zsebkendőjébe, és a csizmája szárába nyomta.

Azzal rácsapott a tenyerével a szárnak a tomporára.

Ment a jó vén számár, mint valami öreg angol. Tóth Antal pipára gyújtott a kapuban, és ballagott utána.

Ez reggel nyolc órakor történt. Délután két órára vártuk haza. De már be is alkonyodott, Tóth Antal nem mutatkozik.

Este egy kocsi zörög el ablakom alatt. Megismerem a zörgéséről, hogy a Sándor Pál kocsija.

Arra gondolok, hogy ő is az állomáson járt.

Délben indult oda az uraság megbízásából. Átizenek hozzá, hogy nem találkozott-e Tóth Antallal?

- Dehogynem - volt a felelet. - Ott ült a Stájnernál.

- Ki a macska az a Stájner?

- Hát a kocsmáros.

- Hát csak nem iszik talán?

- De bizony. Iszik az, mint a lúd.

A szomszéd falu jó másfél óra hozzánk. Mondom a papnak az ügyünket. Sándor Pálnak vissza kell fordulnia.

- Főképpen a szállítólevelet vegye el tőle!

- De még a bekecsit is lehúgom! - feleli az ember.

Kis, szőrös, hörcsög ember a mi Sándor Pálunk. De ritkán haragos. Inkább nevetős, jókedvű.

Vártuk mi aztán Sándor Pált is.

De az se jött.

Vártuk este.

Éjjel is hallgatództam.

Semmi hír.

No, bizonyosan későn érkeztek haza. Reggel majd jelentkeznek.

Elküldök másnap egy fiút Tóth Antalhoz.

- Nincs még itthon.

Elküldök Sándorékhoz.

- A gazda nem érkezett haza.

Átízenek a paphoz.

A pap átüzen a bíróhoz.

A bíró küldi a kisbíróat gyalog.

Hát délfelé megérkeznek mind a hárman. A két ember részegen a szamaras kordén. A kisbíró is pityókosan szivarozik a kordé mellett.

Lerakta a két részeget a községháza udvarára, aztán elhozta a szállítólevelet.

- Hát mi történt?

- Nagy multság volt - felelte a kisbíró, bortól piros arccal. - Még mikor én odaérkeztem is, ott pikuláztatott Tóth Antal a fülébe. Száz üveg bor állt az asztalon meg tíz szál gyertya.

- Tyű, az irgalmát! Hát Sándor Pál miért nem jött haza?

- Azért, mert már akkor egy krajcár se vót Tóth Antalnál. Előre fizettetett a zsidó mindent. Hát ott maradt, hogy segítsen meginni.

- Hát a Sándor Pál kocsija?

A kisbíró egyet billent a lábán és mosolygott:

- Ott maradt zálogba.

AZ ABLAK

Egy komor, tizenöt éves fiú is járt a téli iskolába. Csordásfiú volt. Daninak hítták. Az uraság akarta, hogy pótolja az elmulasztott iskolázást.

Járt több olyan öregfiú is az iskolába. Leány is volt vagy három olyan nagyocska. De azok mind vidámak voltak és kedvesek, mint az aprók.

Csak az egy Dani!

Ült fásult, fakó arccal, szinte közömbösen az első helyen. Mert korára való tekintetből nem ültethettem a kicsinyek közé. Az értelmű fogékony volt, de iskolai tisztséget nem lehetett ráruházni. Durván bánt mindenkivel. Csekély okokért orcán törülte, vagy fellökte a kisebbeket. Barátja nem volt.

Sokszor eltűnődve néztem rá, hogy mért olyan elvadult, olyan sötét lelkű az a fiú? A szülői talán pálinkába butult, durva emberek? Alacsony lelkek, akiknek a házasság élethosszig való gyűlölködés? Talán őt is veréssel, rúgdosással, szitkokkal nevelték? Vagy hogy az állatok mellett az ember maga is állattá válik? Hogyan lehet az ilyen vad fát csak valamennyire is megnemesíteni?

Nem látszott reá semmi reménységem. A fiúban mindössze egy becsületes erecskét találtam:

Nem hazudott.

- Ez is valami - gondoltam.

És hogy erősítsem benne legalább ezt a jótulajdonságot, alkalomnyíltán példaképpül állítottam a hazugocskák elé:

- A hazugság szenny az emberi lelken! A bűnnek védelme! Az igaz ember, ha bűnt követ el, megvallja. Azt mondja magában: Bűnt követtem el, szenvednem kell érte. A bűnért mindig meg kell szenvedni. Isten törvénye ez. A szenvedés lelki mosdás. Vállalni kell a szenvedést, bátran, hősiesen, mert a lélek tisztasága az első minden elsőségek között.

S rámutattam a vad fiúra:

- Lássátok, itt van Dani. A minap a jegyző úr panaszkodott, hogy egy iskolásfiú letörte a kecskéjének a szarvát. A kérdésemre, hogy melyitek volt? azonnal fölkel a helyén és jelentette, hogy ő. Mentegette magát, hogy a kecske őt megrohanta. De a tettét nem tagadta el. Vállalta érte a szenvedést. Egy nap nem evett ebédet. Tűrte nyugodtan. Vállalta a szenvedést a tetteért.

S példákat mondtam még a történelemből, hogy az igaz szóért halálba is mentek már az emberek.

Dani olyankor csillogó szemmel, szinte bámulva hallgatott. És én lelkemben örvendeztem, hogy legalább a becsületességnek nevelek benne embert.

Egy adventi délután - az iskolai félélszűnetben - az utcán találkoztam vele meg az anyjával.

Az utca sáros volt, mint falun szokott lenni, ők ketten a túlsó oldalon mentek. Elöl a nagy, erős fiú egy madárkalitkát lógatva. Mögötte a gyöngye testű, korán elvénült asszony, egy zsák gabonát vitt kötélén a hátán. Mélyen előre hajoltan caplatott a nagy teher alatt a sárban. S egy méternyi hosszú karó volt bot helyett nála.

Látszott az útjuk irányából, hogy mind a ketten malomba mennek.

Egy csuszamlós helyen a karó kiesett az asszonynak a kezéből.

A fiú megfordult, s közömbösen nézte, hogyan erőlködik az anyja, hogy a karót fölvegye.

Mért nem vette föl ő? Mért nem ő viszi azt a nehéz zsákot?

Mert az asszony sorsa az a parasztnál, hogy rabszolgája legyen a férfinak. Nemcsak az urának rabszolgája, a fiainak is.

A parasztfiú nem ismerhet gyöngédséget, mert hiszen az apja sem ismer. Micsoda hatalommal, hogyan lehetne a tanítónak gyöngédséget oltani az emberi szívbe, ha nem a házi nevelés oltja bele?

Az év utolsó napján temetésre kellett mennünk. Míg a pap öltözködött, az ablakhoz álltam. Ott szivarozgattam. Néztam a havas utcát.

Falun bizony nem söprik a havat. A házak mellett a járókelők taposnak utat; az utca közepén meg az állatok s a kerekék.

Egy leánytanítványom jelent meg az úton. Az öregleányok közül való. Fábián Veronka a neve. Tizenhárom éves, de korán megnyúlladt. A hátán putton volt, és a puttonban faragótól való forgács. Néhány hosszú szállal megtoldotta a putton magasságát, és megtetézte jól.

Az ablak alatt megállt és megfordult, mintha valakit várna.

Szórakozottan néztem. Fehér bőrű, szőke, komoly leány. Félénk, mint a nyúl. Nem mer a szemébe nézni senkinek. A leckéjét mindig tudja az utolsó betűig, s mégis, ha felelnie kell, elpirul és remeg.

Hogy ott megállt, akaratlanul is néznem kellett. Milyen finom arc! Milyen tiszta, nyugodt és jóságos kék szem! Ha nem a szegénység ruhája volna rajta, ünnepelnék a szépségeért. No, ebből bizonyára jó asszony válik. Ennek az ajkán soha nem fog egy haragos szó elhangzani.

A leány mellett Dani jelent meg. A fiú bekecsben volt, és a szokott nagyszárú csizmában. A kezében béresostor.

Mosolyogva váltott szót a leánnyal. Akkor láttam először mosolyogni. De hogy átváltozik az arca a mosolygásban! Mennyire emberibb!

A leány is finomkán mosolygott reá, és nyugodtan nézett a szemébe.

Különös volt ez nekem. Az iskolában sohase láttam, hogy beszéltek volna. Igaz, hogy a leányok külön csoportban is ülnek, de olykor mégis érintkeznek. Kölcsönműveletek a tantáborban, ceruzában, az óráközi szünetek, a fabehordás, s más efféle iskolai dolgok, mind megannyi alkalom arra, hogy beszéljenek egymással. Ezt a kettőt soha nem láttam együtt.

Beszéd közben egy arasznyi kis forgács leesett a puttonról. A fiú könnyed mozdulattal vette föl, és beigazította a többi közé.

No lám!

Aztán a leány mosolyogva bólintott és elváltak.

Márciusban történt, hogy egy napos ebédután az udvaron sétáltam a korai meleg verőfényben.

Az iskolába két leány jött elsőnek. Az egyik Veron volt, a másik Bogyó Teri, egy kis szeleburdi fekete leány. Már tavasziasan voltak öltözködve. Rózsaszínű rékliben mind a kettő, s nagykendő nélkül. Veron az arcát félénken félretartva köszönt.

S befordultak az iskolába.

Néhány perc múlva hallom, hogy az ablak belső táblája reccsen. Valamelyik betörte. Hogyan törhette be? Talán almát dobott egyik a másiknak? Labdáztak? No, majd megtudom, melyik a bűnös a kettő közül?

Az utcaajtón ismét egy leányka lépett be, aztán két fiúcska, s mögöttük a nagy komoly Dani.

Az iskola csakhamar megtelt. Mikor a hetes vigyázó jelentette, hogy mind együtt vannak, beléptem.

Imádkozás közben az ablakra pillantottam. Az egyik alsó táblán csillag alakú zúzódás. Aztán a két leányra pillantottam. Bogyó Teri nyugodt szemmel néz reám. Veron sápadt.

Az első gondolatom az volt, hogy nem szólok az ablakról semmit. A megcsináltatása legalábbis két hatosba kerül. Az ilyen szegény népnek két hatos sok pénz, rengeteg pénz! Majd megcsináltatom az iskola pénzéből.

De aztán mégis arra gondoltam, hogy az iskolában rendet és igazmondást is kell tanulnia a gyermekeknek. Ha nem is kötelezem a leányt arra, hogy megtérítse a kárt, alkalmat nyitok arra, hogy igazlelkűnek mutakozzék.

Az imádkozás után leültek. A szemök rajtam függött.

Szokás szerint végigsétált a szemem minden soron. Veron összekucorodva rejtőzik az előtte ülő leánynak a háta mögé. Mintha a könyvében olvasna.

Máskor rászólok az ilyen lapulóra, most figyelmen kívül hagyom. Tekintetem az ablakon állapodik meg.

S kérdő nézéssel fordulok a vigyázó felé.

A fiú - egy mindig piros, kisfejű tatár - fölkel, és szól katonásan:

- Kérdeztem, ki törte ki? De mind aszongya, hogy törötten találták.

A gyermekek valóban ártatlan nyugalommal néznek reám. Bogyó Teri szaporán pislog. Veron marad félrehúzódottan.

Tehát ezek ketten hallgatást fogadtak.

- Ki törte ki az ablakot? - kérdezem nyugodt-komolyan.

Mély csend.

A kérdésemben érzik, hogy a vigyázó jelentése nem befejezője az ügynek. Elképedve bámulnak reám.

A harmadiknak érkezett leányka kissé elpirosodva nézegeti a körmét. Talán az is tud róla: de nincs kötelezve arra, hogy rámutasson a bűnösre. Nálam a bűnösnek magának kell vallania.

Átpillantok a fiúk során. A két fiúcska is nyugodt. Tehát azoknak már hazudtak valamit.

Danira is pillantok. Az nyugodtan néz rám. Tehát ő sincs beavatva a titokba.

- Kicsoda az köztetek - kérdezem szemrehányó komolyan -, aki nem vállalja a szenvedést?...

Halotti csend.

A gyermekek már szinte megmerevülten néznek reám. Ahogy átpillantok rajtuk, látom, hogy Veronnak még a füle is piros. Kínlódó arccal pislog maga elé. A szeme pilláján már meg is csillan az első könnycsepp.

De hallgat.

- Aki betörte az ablakot, azonnal keljen fel és valljon! - szólok már szigorúan. - Ki törte be az ablakot?

A fiúk sorából fölemelkedik Dani, és nyugodtan a szemembe nézve feleli:

- Én.

A PARASZTLEÁNY

Egy februáriusi vasárnapon olyan enyhe idő köszöntött ránk, mintha már javában benne volnánk a tavaszban. A nap meleggel sütötte az iskola oldalát. A föld szikkadozott. A kertben minden tulipán kidugta az első levelének a hegyecskéjét a föld alól.

Ahogy künn pipázgatok a napsütésben, látom ám, hogy egy úrféle álldogál a kocsmá előtt. Prémés kék kabát, májszínű kesztyű. Ott szivarozik. A botját a karjaiba fűzte a hátán. És nézi a litániákra szállingózó népet.

A prémés kék kabát ismerős volt nekem. A magunkfajta néptanító csak egyszer vesz téli-kabátot - mikor megházasodik. Azután azzal együtt kopik és öregszik, mígnem elszólítódik a Földről.

A kék kabát nem lehet másé, csak Szalay Miklóisé, az én szomszéd megyebeli kollégámé, s ürge legyek, ha nem ő maga áll benne! A kesztyű is rávall, a szétvetett lábbal való büszke állás is! De hogy kerül ide ez az ember. És ha már itt van, miért nem siet hozzám? Hiszen régi iskolai pajtások vagyunk, s most is tartjuk a barátságot. Tanítógyűlésen, búcsún egymás mellé ülünk. Egymás születésnapjára köszöntőt írunk. Soha egymásra nem haragudtunk, egymásra rosszat nem beszéltünk. Sőt, én mindig dicsérem őt, hogy az ő vármegyéjében hozzá hasonló tanultságú tanító nem található.

Most íme oldalt fordul. Ő az! Ilyen kalapácsvégű orra, keskenyen fölkanarodó szőke bajusza nincs másnak senkinek.

De hát mi lelte ezt az embert?

Egy kicsit tűnődtem, hogy várjak-e, vagy hogy kilépjek és megszólítsam? Végre is kiléptem az ajtón, hogy üdvözlést intsek neki.

Hát ahogy kilépek az én alacsony kapumon, mikorra a fejemet fölemelem, Miklós nincsen. Mintha a föld nyelte volna el!

Nézem, hogy hová lett? Hát a kék kabát csücske kiáll a kapualjból.

No, ez még furcsább!

Miklós bizonyára meglátott engem, és ahelyett, hogy a nyakamba rohanna, búvik előlem!

Megzavarodottan tértem vissza. Mi lehet az oka ennek a különös viselkedésnek!?

Eszembe jutott, hogy egyszer, mikor látogatásra hívtam, különös mosolygással rázta a fejét:

- Nem megyek én oda pajtás, soha. Hívhatsz Amerikába, hívhatsz Afrikába, hívhatsz az Északi-sarkra, elmegyek a kedvedért. De ezen a földtekén a te falud az, ahová én el nem megyek soha.

Így felelt.

Azt gondoltam: tréfál. Az én Miklós barátom behörpintett olykor, és félrejárta a kereke. Hiszen nem is járt benne sohase.

Hogy így félrehúzódtam előlem, eszembe jutott a nyilatkozata.

Hátha nem tréfál? Hátha van itt valami ügye-baja? ellensége? rossz emléke? vagy tudom is miye? és most restelli, hogy megszegte a fogadását!

Nem tudtam eligazodni a töprengéseimben.

Úgy estefelé egyszer csak betoppan hozzám.

A szokott melegséggel ölelkezünk össze. Én nem mondtam neki, hogy már láttam. Ő se mondta, hogy már dél óta itt van.

Csak annyit mondott, hogy a kocsiját a kocsmában hagyta, mert tudja, hogy nekem istállómnincsen.

Hát jó. Bort tettem az asztalra és beszélgettünk. De jobban csak én tartottam szóval. Ő, szegény, olyan volt, mint a felhőbe takart hegy. De vajon mi lehet a gondja?

- Hogy forog a világ nálatok? - kérdeztem egyszer. - Boldog vagy-e a feleségeddel?

- Hálistennek - felelte. - Csak éppen hogy gyermekünk nincsen.

- Az se nagy baj - szoltam vigasztalón. - A gyermek nagy kedvesség, de néha nagy szomorúság is. Az élet minden rózsáját bele kell olykor fonni egy halotti koszorúba.

Hallgatás szakadt a beszélgetésünkbe. Miklós az esti homályra pillantott az ablakon át. És szólt, mintha folytatna valami megkezdett beszédet.

- Szép ez a te falud. Csupa fa és csupa rend. Egnéhány embert ismerek benne. Él-e még az öreg Tatár?

- Az énekes?

- Az.

- Él, és buzgón vezérli a búcsúsokat.

- Hát az öreg Váróci?

- Koldul most is.

- Hozzánk is eljön néha, de persze csak nyáron. Hát az öreg Kevi?

- Meghalt.

- Hát Harmacziék? Veri még az asszonyt?

- Nem tudom, hogy verte volna. Ugyan már, hogy is verné! Csöndes nép az.

- Akkor mással tévesztet össze. Van-e gyermekük?

- Van.

- Hány?

- Egy. Ötéves fiúcska. A télen adták be az iskolába.

Ismét felhőzte valami gondolat. A beszélgetésünk ismét elnémult. - Igyál hát - mondom. - Talán nem jó ez a bor?

- Dehogynem - felelte magához térve. - Hol szerezted? Nagyon is jó!

Vacsora után ismét az ablakra áll a szeme. Az udvar nyugati részére szolgál az ablakom, hát nincsen rajta kárpit.

- Látod-e - azt mondja - azt a csillagot?

- Látom - feleltem. - A Vénusz, vagyis magyarul Vacsoracsillag.

- A görögök Lucifernek hívták. A népnek: Zsidócsillag.

Már akkor megéledt, megvidámult. A régi beszédes kedves pajtás volt. Az iskolában ülünk, mert ez az én vendégszobám. És itt pipázunk, a második üveg bor mellett.

- Hej, az a csillag! - mondotta sóhajtva. - De gyönyörű szép csillag!

- Bíz az szép csillag. Azt olvastam róla, hogy éppen olyan, mint a mi földünk.

- No, ha az föld - szólt a csillagra merengve -, abba van eltemetve az én boldogságom!

Ez az ember kezd megborosodni - gondoltam.

De nem találtam el! Később láttam abból, amit elmondott, hogy van összefüggés a magaviseletében meg a szavaiban.

- Te olyan jó tollú ember vagy - mondotta aztán, mikor megeredt a nyelve. - Valamelyik vidéki lapban láttam egy történetedet. Egypárszor én is próbáltam efféléket írni, de tudja a manó, nekem nincs türelmem. Hanem elbeszélem neked egy históriámat, azt írd le, ha tudod. Azt igazán érdemes lenne.

A história

Emlékszel tán rá, hogy mikor harmadévesek voltunk, én a tanév elején kimaradtam. Nem volt pénzem, hogy egyfolytában végezzek, hát elmentem egy évre tanítósegédnek. Valami elátkozott falu az a hely, a hegyek között. Ha a sasok útjáról nézhetné az ember, olyannak látná, mintha valami nagy, sárga tyúk az erdőszélre rakta volna a tojásait. A tyúk a templom. A tojások a házak. Összeviszsa állnak. Egyenes utcája nincs egy se. Úri háza sincsen. Úr nincs is benne más, csak a pap meg a kántor.

Hát ott éldegéltem.

Egy adventi reggelen, a mise előtt kint állok az udvaron, s várom a kántort, hogy meggyünk misére.

A hold süttött még. A sarat gyöngye jég hártványta. Hogy az út sáros volt a templomig, a szomszédból is a mi udvarunkon át jártak a misére.

Egy jómódú paraszt volt a szomszédunk. Egy rövid nyakú, méltóságos palóc. Bíróviselt ember és kevésszavú. Annak a háza állt az iskola mellett. A két kertet egy sor orgonabokor választotta el egymástól. Félig fonott sövény, félig orgona.

Hát ahogy ott állok az udvaron, egyszer csak jön a szomszédnak a leánya. Kurta suba, piros csizma, térdig érő szoknya. A kezében imádságos könyv meg csipkekendő.

Jó reggelt mond.

Én, ahogy ott unatkozom, megszólítottam a leányt.

- Állj meg csak, Juli. Ejnye, de szép csipkekendőd van! Hadd látom!

A leány elmosolyodik. Átnyújtja a zsebkendőjét.

Azzal a leánnyal én azelőtt is mindennap találkoztam, de soha meg nem szólítottam. Közönséges parasztleány, sovány képű és barna szemű, mint más parasztleányok. Csak abban különbözik talán, hogy az alsó ajka kissé kijebbe áll, mint a felső. Mintha fitymálná a világot. De nem fitymálta, csak az ajka volt olyan. A szeme jámbor nézésű és okos. Olyan szeme volt, mint a kutyának. Akkor azonban, hogy a holdvilág az arcára süttött, meg a csizma magas sarka nyúlánkká emelte a termetét, tetszett nekem. Aztán hát abban is van valami, hogy egy el-

hagyott falusi udvaron, holdvilágos hajnalban, téli csöndességben eléje jön az embernek egy leány - akármiféle leány -, lehetetlen elbocsátani magunk mellett megszólítás nélkül.

És hát ő mosolygott. Hogyisne mosolygott volna. A paraszt mindig boldog, ha úrféle áll vele szóba. Érzi, hogy ő ezer esztendővel alacsonyabb sorú, mint az urak. A megszólítás fölemelés.

- Szép a kendőd - mondom neki. - De jó szaga van! Mivel szagosítottad meg?

- Mentával - felelte a leány.

- No hát - mondom évődve -, ideadtad a kendőt, nem adom vissza! Hadd legyen tőle jószagú az én ládám is!

A leány elkezd könyörögni, hogy adjam vissza a kendőt. Mit szólnak a templomban, ha látják, hogy kendő nélkül jött? Meg az édesanyja mit szól, ha kendő nélkül tér haza?!

Minél jobban esdeklett, annál jobban tetszett nekem. A könyörgése olyan volt, mint a gerlice-zokogás. Micsoda üde, édes hang! Igazán nem parasztnak való. És hát benne van a hangjában, hogy érti a tréfát: tudja, hogy én a kendőt csak játékból vettem el.

Bent a házban megcsattant a kilincs. A leány megrezzent.

- Hát majd megmondom, mikor adom vissza - szóltam neki.

S azzal magam is elfordultam, nehogy a kántor meglássa, hogy leányfélével beszélgetek.

Őszintén szólva, nem volt semmi szándékom azzal a leánnyal, csak éppen hogy unatkoztam ott; és akárki jött volna, beszédbe állottam volna vele. Mikor a leány elsurrant, már meg is bántam, hogy nem adtam vissza a kendőjét. A magamfajta ember csak nem kezdhet paraszt-leánnyal!

Azokban a napokban kezdődött a disznótorok ideje. Hajnali misére ritkán mentem. Ha pedig mentem, nem találkoztam a leánnyal.

Aztán a tél múldogált. Ha nappal láttam is, nem állhattam vele szóba. Köszönt. Elfogadtam. Azzal tovább mentünk, ki-ki a maga dolgára.

A zsebkendő ott hevert a ládában. Ahányszor láttam, mindig bosszantott, hogy nem adtam vissza. Azt meg nem tehettem, hogy valami gyerektől küldjem át, vagy hogy magam vigyem át hozzájuk.

Aztán jött a tavasz.

Egy május eleji napon sétálok a kertben. Nézem, hogyan indul termésnek a kajsziparack. Ahogy a szomszédkertbe pillantok, látom, hogy káposztapalántát ültet ott a leány.

Micsoda karcsú, hajlékony teremtés! Mezítláb van, és ahogy hajladozik, előfehérlik a lábikrája. Grófkisasszonynak se lehet különb!

A láb csodálatosan szép része a mezítláb járó embernek, de festők se figyelmeznak rája. A gyermek lába milyen formás! És a parasztleány lába milyen tökéletes! Persze, csak húszéves koráig. Azután eldurvul.

Juli még csak tizenhat éves volt. A lába formája még megvolt abban az üde gyengeségben, amelyben Éva anyánké lehetett, mikor a paradicsom gyepén járdogált. A mellecskéjén is akkor kezdett feszülni az ing. A nyaka azonban már gömbölyű volt és hajlékony, mint a hattyúé.

Darabig néztem a kerítésnél állva. Aztán megszólítottam:

- Mit csinálsz, Juli?

- Tetszik látni - szólt fölemelkedve.

És elpirult.

A kertben már lila fürtökben virágzott az orgona, és bimbózott a pünkösdi rózsza. De én édes Istenem! nincs szebb virágzó orgona a tizenhat esztendő piruló leánynál!

Megint megszállt az ördög!

- A kendőd már régen nálam van - mondom neki. - Vissza szeretném adni. Ha kijössz ide napnyugta után, visszaadom.

- Tessék visszaadni mostan.

- Este.

- Nem: mostan.

- Most megláthatná valaki. Aztán szóba tennének, hogy mi közöd velem?

Nézett és hallgatott. A nyakán közönséges égszínkék üvegből való gyöngy volt. De úgy illett neki, mintha drága gyöngysor volna. És hát az arca kedves volt. Melyik leány nem kedves, ha pirul, ha mosolyog, ha tiszta és csillogó a szeme?

- Hogyan jöjjen ki este? - szólt elkomolyodva, szinte bánatosan. - Nem, nem jöhetek ki.

- Anyád miatt?

- Nem anyám miatt.

- A nénéd miatt?

- Nem a néném miatt.

- Apád miatt?

- Nem.

- Az öcséd miatt?

- Nem.

- Hát?

Két fiúöccse volt neki. Meg a nénje is ott lakott az urával együtt. Az anyja zord képű, vén ködmenes parasztasszony.

A leány lesütötte a szemét. Azután csak úgy a szeme szögletéből pillantott reám:

- Micsoda leány volnék én, ha este kijárnék a házból?

No, ez elég volt nekem. A parasztleány igazítja meg a tanítót.

- Ahogy akarod - feleltem vállat vonva. - Ha nem jössz, én bizony nem hordozom utánad.

És, hogy hirtelenében okosabbat nem tudtam mondani, csak tömögettem a pipámat.

A leány folytatta a munkáját. Egyszer megint fölneéz:

- Hát jó, tanító úr: kijövök este egy percre, de csak egy percre. De ígérje meg, hogy nem gondol rólam semmi rosszat.

Még ez is!

- Ígérem - feleltem hidegen.

És anélkül, hogy elbúcsúztam volna tőle, tovább sétáltam a kertben.

Már bosszantott, hogy találkozóra szólítottam a leányt. Mit kisasszonyolom! Mit akarok vele! Az ilyen leányok havi három forintért hányódnak a konyhában. Pizkosak, neveletlenek, hagy-maszagúak. És csak annyiban különböznek az állattól, hogy ruhában járnak. Szerettem volna áthajítani a kendőt, s nem szólni többé hozzá sohase.

Igazán mondom, hogy csak a kendő miatt mentem már este ki a kertbe. Visszaadom neki, aztán pont.

Hát vacsora után a zsebembe tettem a kendőt, és pipára gyújtottam. Kisétáltam a kertbe.

Várom kellett reá.

Csendes, homályos májusi est volt. A fák még itt-ott virágzanak: a kései almafák, kései körte-fák. Az ég félig felhős, félig csillagos. Olykor egy cserebogár bűg el mellettem, aztán még mélyebb a csöndesség.

Egyszer csak hallom a leány szoknyájának suhogását.

Megáll a garádnál.

Néz.

A hold feléje süt. A karján az ing bokra olyan, mint két csomó fehér gyöngyvirág.

Én is csak álltam és néztem.

- Nem félsz magadba járni? - kérdeztem végre, ahelyett, hogy a kendőt szótlánul odaadtam volna neki.

Mert ahogy ott állt velem szemben a sötétlő vén barackfa előtt, a szemem kívánta, hogy ne mozduljon el.

- Nem félek - rebegte valami különös meleg hangon.

De lehet, hogy csak én hallottam olyannak. Este, holdfényben, öreg fák között minden megváltozik. Ő olyan volt, mint az úri parkokban a kezetlen milói szobor. A háta mögött sötétlő fák, és körös-körül földszaggal teljes esti levegő és csendesség.

Aztán hát beszélgettünk. Olyan semmiségekről beszélgettünk, amiket nappal is akárki előtt is elmondhattunk volna. És mégis susogva mondtuk el. Nekem érdekes volt az ő együgyű beszéde. Tavaszi estén minden érdekes. A lombok susogása is érdekes. Pedig a lombok susogása értelmetlenebb a parasztbeszédnél is.

Mikor végre megmozdult, hogy visszatérjen, azt mondtam neki, hogy a kendőt bennfelejtettem a szobámban.

- Jaj! - felelte szemrehányóan. - Hát akkor mért jöttem én ki?

És vonaglott a fehér ingvállban.

- Holnap ilyenkor visszaadom. Nem beszélsz talán velem szívesen?

- Dehogynem - felelte tétovázva -, de lássa, olyan furcsa...

- Nincs abban semmi furcsa.

Hallgatott.

Én letörtem egy virágfürtöt az orgonasövényről, és az arcára veregettem. A leány behunyt szemmel állta.

- Mit gondolsz most? Mondd meg őszintén!

A leány megrázta a fejét, mint aki álomból ébred. Sóhajtott:

- Nem viszen az jóra, ha én ide kijárok.

Erre nem tudtam mit felelni. A leány jó éjszakát susogott. Eltűnt, ugrálva, mint mikor a pipiske ugrál a fűben.

Darabig utána néztem. Még akkor is ott álltam, mikor már a kertajtót bevonta. Éreztem, hogy szívesen beszélgettem vele, és hogy az ő távozásával megüresedett a kert. És ekkor fordult belém az a gondolat, hogy fiatal vagyok és ő is fiatal. Mit is mondott Szárdanapál: Egyél, igyál, szeress! - a többi minden babszemet nem ér!

De aztán mikor megmosdottam a jó hideg vízben - mert este mosdok most is -, akkor lehültem, és leszóltam Szárdanapált.

Igazat mond az a leány, hogy nem viszen jóra, ha folytatjuk az esti beszélgetéseket. Én elvégre is példaképül állok a községben, nem pedig, hogy az Ovidius lángjára oktassam a paraszt-leányokat. Nem becsületes valami, amit tettem! No, holnap visszaadom a kendőt, aztán mindjárt hátat is fordítok minden mezei ördögnek.

Hát a következő estén át is adtam neki a kendőt. Hanem, hogy igen gyönyörködtetően karcsú volt a dereka, én bizony megpróbáltam, hogy fél karral körülfoghatom-e?

A leány ügyesen kifordult a karomból, csak egy pillanatra éreztem a dereka puhaságát.

Megállt két lépésnyi távolságban, mint a megriadt őzike, és bámulva nézett reám:

- No lám! - mondotta szemrehányó hangon.

- Mit: no lám!?

- Nem tudja-e, hogy...

És hallani véltem a szíve szaggatott dobogását.

Halkan fejezte be:

- ...hogyan én leány vagyok.

- Dehogynem - feleltem nyugodtságot erőltetve hangomra. - Ha tuskó volnál, nem akartalak volna megölelni.

De magam is meg voltam indulva. Öleltem én már kisasszonyfélét, de az a cudar mider: akárcsak kapufélfát ölelne az ember. Órajta nem volt mider. Mintha egy liliombokrot öleltem volna át, s a tavasz minden balzsamos szellője suhant volna rajtam végig.

A leány valami különös légyságú, panaszos hangon szólott.

- Hibát követtem el, hogy kijöttem.

Aztán már nem tudom, mit beszélgettünk. Néhány perc múlva megint egymás mellett álltunk, és én nem öleltem meg többé, csak épp hogy mellette álltam, és csodáltam az arca körvonalait. Egyszer rátettem a kezemet a kezére, és azt mondtam neki:

- A kezed forró. Milyen forró a kezed!

És ő hallgatott.

Másnap megint találkoztunk. Nem akartam pedig. Láttam, hogy tartózkodó és hogy az élet ügyeiben olyan okos, mint akármiféle úrinő. Tudja, hogy ő érték. És tudja, hogy vége az érték-

nek, mint a vasnak, ha belekap a rozsda. De ha napestig is megvoltam abban az eltökélésben, hogy nem megyek ki többé a kertbe, amint az első csillag feljött, s a kertet beburkolta az esti sötétség, valami kihúzott hozzá. Nem szerelem. Hiszen nem voltam én belé szerelmes! De rabul ejtett az a melegség, vagy micsoda, ami kiáramlott abból a leányból.

Szereted te is a jácintot? Ó, az csodálatosan gyöngéd és üde virág. Mikor mellette álltam, úgy éreztem, mintha egy nagy jácint mellett állnék. A jácint vonzott ki engem, az emberi jácint.

Ahogy megint beszélgettünk, végigsimítom a tenyeremmel az arcát. Meleg volt az arca és sima, mint a bársony.

- Ne tegye ezt többé - mondotta az arcát elvonva.

De ez a hang kérlelés volt és nem tiltakozás.

- Miért ne - feleltem -, hiszen ezzel nem véték ellened. Milyen sima az arcod, milyen szép a te szemed!

És akkor megint megöleltem. Két karra öleltem meg, és ahogy a mellemre esett, az én ajkam bizony az arcára tapadt.

Én édes Istenem, micsoda bolondság! micsoda számárság! Azaz, ha jól meggondoljuk: nem is bolondság, nem is számárság. Hát mi jó van egyéb a földön! Az ész dolgai, azok mind hidegek, s akármilyen okosságok is, mind csak nyugtalanság, elégedetlenség. Csak az a mienk, ami a szívünké!

A leány kibontakozott.

- Mit akar velem? - rebegte elfulladó, könnyörgő hangon. - Miért cselekszi ezt? Én nem vagyok úri leány, és maga nem parasztleány. Hova gondol?

- Nem gondolok semmit - feleltem. - Fájt talán, hogy megcsókoltalak?

Nem felelt.

Csak álltunk. Az arcunk égett. Szégyenkeztünk mind a ketten.

De együgyű is az ember, Istenem!

Hát aztán minden este kiszökött és beszélgettünk. Néha megöleltem, megcsókoltam. Néha a mellemre dőlt, és én ott ringattam. Pusmogtam a fülébe mindenféle kedves szavakat. És hát nem ismertem magamra, mikor vele voltam.

De ennél több nem történt.

A sövény köztünk volt. Ő nem jött át, én se léptem át hozzá. Félttem az apjától.

De a vágy megáradt folyó. Hullámot ver, ha gátat talál. Azt gondoltam, a sövény a gát. Csak a sövény...

De nem az volt pedig.

Esett egyszer az eső, és hogy ő megint nem akart átjönni, én mentem át a pajtájukba. Teli volt az szénával, és illatos sötétséggel. Nem láttuk egymást, csak éreztük.

Hát ez is olyan állapot, amiről a költők nem írtak még verset. A vakok szerelme. Milyen hangzatos cím lenne! A két fiatal nem lát egymásból semmit. Ülnek a sötétség óceánjában. És érzik is egymást. A kezek találkoznak. Az arcok összesimulnak. Az eső csendesesen suhog. A széna jószagú. Hát kell-e a Rotschild kincse, hogy az ember boldog legyen?

Több kell annál!

Hanem az a több... Hogy röviden fejezzem ki magamat, a leány olyan természetű volt, mint némelyik részeg ember, aki akármennyit iszik is, akármilyen jókedve van, mindig józan marad.

Hajnalig ott időztem, s másnap szinte beteg voltam az álmatlanságtól.

És morgott bennem a becsület:

- Úr vagy te? Tisztességes ember vagy te? Tanító vagy te? Nem szégyenled, hogy egy mezít-lábos parasztleánynak több az esze, és több a lelkiereje, mint neked!

S hogy egész nap így korholtam magamat, sikerült este a szobában maradnom. Nem, nem megyek ki többé! Elvégre is ura vagyok a lábamnak. A lábnak kell odamennie, ahová én akarok, nem pedig nekem, ahova a láb visz! Nagy szórakozottan átbeszélgettem az estét a kántorral, aztán lefeküdtem.

Sokáig nem tudtam aludni, mintha csak a hajamnál fogva húzott volna valaki, úgy kellett küzdenem magammal.

De lebírtam magamat.

Gondoltam, csak az első nap ilyen nehéz, mint a koplalásban, aztán már rendes kerékvágásba igazodunk.

Hát másnap, ahogy lefekszem, megint érzem a húzást. Az estcsillag húzott. Ahogy beragyogott az ablakomon, mintha egyre azt susogta volna: tavasz van, tavasz van! Az emberi életnek is csak egy tavasza van. Ha elmúlik a tavasz, vissza nem tér többé soha!

Nem bírtam tovább. Felöltöztem és kimentem a kertbe. Megálltam az út közepén, és néztem a kerítés felé.

Semmi hang. Semmi leány! A hold szarva eléggé világít, hogy megláthatnám.

Sajoltam, hogy nem látom, de örültem is. Mert való igaz, hogy egy ördög meg egy angyal kíséri az embert. Néha küzdenek. És amelyik győz, annak kell engedelmeskednünk. No, a cirkusban nincsen olyan versenybirkózás, mint ahogy én bennem mindennap birkózott ez a két lélek. Tegnap az angyal győzött, ma az ördög. De lám, az ördög megjárta. Mert a leány nem jött ki. Az angyal tapsol, és én most szépen visszatérek.

Ahogy ott álldogálok a kert közepén, s éppen indulnék befelé, halk kattanást hallok. A szomszédkert ajtócskája kattant.

Jött.

Sietve, nesz nélkül jött az árnyékon. (Az ingválláról láttam, ahogy el-elvillant a lombok között.) És egyszer csak felbukkanik az orgonakerítésnél a holdfényben, mint ahogy Vénusz kiemelkedik a tenger hullámaiból.

Ugyan, ne mosolyogj az én római hasonlataimon! A rómaiak okos emberek voltak, mink pedig műveletlenek vagyunk.

Ha az ember aranypénzt talál, bezzeg nem bánja, ha görög, ha római!

Tölts inkább a poharamba! Szervusz!

Hát ahogy felbukkant, nem bírtam elfordulni. Odamentem.

- Itt vagy?

- Már harmadszor.

- Tegnap is vártál?

- Hajnalig.

- Szándékosan nem jöttem ki. Most se tudom, mért vagyok itt? Te csak játszol velem, mint a macska az egérrel!

A leány hallgatott. A feje lekókad.

- Nem hittem, hogy ilyen a tanító úr - susogta szelíd, szemrehányó hangon. - Mért kíván tőlem olyasmit, ami...

- Micsoda olyasmit?

- Én valamikor az oltár elé állok, és aki odavezet, nem azé lesz-e testem, lelkem, becsületem?

- De hát akkor mért jársz ki hozzám?

Erre nem tudott felelni. De ahogy magamhoz vontam, éreztem, hogy a szíve úgy ver, mint a kallós malom.

És most következik a legbolondabb:

A leány felfogása változhatatlan - ezzel le kellett számolnom. A nép eszmeköre kicsiny. Némely felfogása, mintha vasból volna verve, hajlíthatatlan. A becsület fogalma is más náluk, mint nálunk. A lopás, ha tyúknál kisebb értékű valami, nem érinti a becsületet. Fát lopni az erdőből, őzet lőni orvul, verekedésben megölni valakit, nem árt a becsületnek. De ha egy leány haja szálát véletlenül a kabátomon pillantja meg valaki, a becsület elolvadt, mint a hó.

Az ilyen fogalom olyan mély gyökerű, hogy azt lehet mondani, ők élnek benne, s nem a fogalom, öbennők. Benne élnek, mint a féreg a gerendában. Ha kiveszem belőle, vége!

És én ezt tudtam, és mégse bírtam bontani a kapcsolatunkon. Ahányszor láttam, remegtem. Az a himbálódzó, könnyű járása, az a csupa rejtelem szeme... Ha nappal találkoztunk, és közömbösen kellett elhaladnunk egymás mellett, és rám pillantott... Vagy ha szóba álltam asszonyokkal, és ő is velük volt, és rám nézett.

Hányszor elgondoltam, hogy mért nem vagyok én parasztlegény?

Elvenném ezt az okos, szorgalmas, tiszta, mindenképpen tiszta, kedves leányt. De hát aki benne nőtt az úri ruhában, úri szokásokban, hogy járjon kapálni, kaszálni? Még a ruhát csak felvehetnénk, de az a szokatlan nehéz, állati munka, az lehetetlen nekünk! Leander átúszt a Helleszpontuszt, de ha kapálnia kellett volna Héráért, nem hiszem, hogy kapált volna csak félnapot is.

Hát már most ítélj meg magad, nem szégyenletes bolondság-e minden este várni-várni a csillagot, a Vénuszt, amelyik a magasból azt mondja: Szeressetek! S hallgatni egész éjszakán át két lelkiismeretnek a tiltakozó susogását: Nem szabad! Nem szabad! Epedni az istenek poharáért, holott előre tudja az ember, hogy innia nem lehet belőle!

És én mégis minden este beálltam Tantalusznak.

A leány az bolondabb volt még nálam is. Mikor arattak, begyalogolt minden este a faluba, s velem időzött egy-két óra hosszát. Mindig elkísértem vissza az erdőszélig. Aztán meg én jártam ki hozzá, mert sajnáltam, hogy annyiról bejön.

Azt kérdezed, hogy a leány családja nem szólt-e közbe.

Nem.

Abban a faluban ma is az a szokás, hogy a leány elmegy esténként a maga választottjához találkozóra. Mikor meg már jegyesek, a legény oda is járhat a házhoz. Sőt ott is hálhat. A leányra senki se vigyáz. S a legény annyira tudja, mivel tartozik a becsületnek, vagy hogy a leány annyira erősen óvja a fehér kendőjét, hogy soha abban a faluban semmi botlás nem történik.

Hát Juliról is tudták, hogy jár valahova. Csak azt nem tudták, hogy hozzám. Lehet, hogy egy-párszor faggatták is. De ő persze nem mondta meg. És hát a paraszt ismeri egymást. Ha valamelyik nem akar valamit megmondani, abból ugyan ki nem veszik harapófogóval se!

Elérkezik augusztus vége. Mondom a leánynak, hogy nekem még egy esztendő tanulnom kell. Úgy búcsúztunk el, hogy örökre elválunk. Sírt persze, és - mit tagadjam - én is elérzékenyültem.

- Isten áldjon meg, Juliskám! - mondtam. - Talán nem látlak többé sohasem! Akárhányszor eszembe jutsz, tíz esztendő múlva is arra fogok gondolni, hogy ez az élet elmúlik, és hogy van egy parasztember a világon, akinek a szívedből több jut, mint nekem jutott.

Azt hittem, elájul.

Szeptember első napján kocsira ülök. A kántornak azt mondtam, hogy egy hétig ne fogadjon helyettem senkit; ha nem akad valami mellékes keresetem a városban, visszatérek. A szülőim akkor már nem éltek, és én apró diákok tanításával gondoltam, hogy fenntarthatom magamat.

Hajnalodott, mikor a kocsi kiindult velem. A faluban még mindenki aludt. A szomszéd ház is csendes volt.

- No, Isten veled, Juliska! - gondoltam. - Isten veled, falu tulipánjai Isten tudja, látlak-e még valaha az életben!

A kert sarkán visszapillantok. Ott áll felöltözötten, sápadtan. És néz, néz rám kimondhatatlan szomorún! Int a kezével búcsúzózt.

Szerettem volna leugorni, hogy még egyszer megcsókoljam, de a kocsis miatt nem tehettem. Hát csak visszaintettem neki.

Azt hiszem, amit eddig elmondottam, nem érdemes megírni. Az életben bizony nem olyan fordulatok a regények, mint a könyvekben. De várj, a második rész, az érdekesebb. Azt inkább megírhatod.

A városban ott lődörögtem hat napig. Nem kaptam több tanítványt, csak egyet. Azért mindössze három forintocskát fizettek volna. No, vissza: még egy esztendőre!

Hát visszatértem nagy búsan. Úgy kell élnem, hogy megtakarítsak a jövő tanév kezdetéig legalábbis ötven pengőt.

Beesteledett, mikor megérkeztem. A kántor örömmel fogadott. Én azonban bús voltam, mint a kivert bika.

A sorsom szegénysége búsitott. Annyira búsitott, hogy Juliska a leforgott hat nap alatt kiment az eszemből. Inkább a falban álló szögre gondoltam akkor, ahova felakasszam magamat. De hogyisne: tizenkilenc éves voltam, és ahelyett, hogy mester lehetnék valahol, még egy évre odakényszerítenek a tudomány tőgye alá! Az ördög égessen meg minden tudományt!

Tíz óra után le akarok feküdni, hát az ablakomon halk koccanást hallok.

Odapillantok.

Egy női árnyék.

Kinyitom az ajtót. Csak a nyakamba omlik, mint valami virágos bokor. S hull az orcámra a forró harmat.

- Csakhogy visszajött! Ó, azt hittem: a szívem megszakad!

Olyan volt, mint az örült. És hát bizonyosan azt gondolta, hogy őmiatta tértem vissza.

- Itthon marad-e? - kérdezte remegve.

- Egy évig, Juliska.

- Egy évig? Hát akkor én most már nem bánom, akármilyen lesz is velem, de egy évig legalább boldog leszek!

Olyan volt, mint a részeg! Mint a részeg, aki egy ideig csak aprópénzt veteget a cigánynak, utoljára meg odacsapja egyszerre minden pénzét.

Hanem mi történt? Hogy a Juliska szeme folyton könnyes volt, míg én odajártam, a családja kitalálta, hogy miféle legényhez járogat! Elképzelhető, micsoda aggodalmat keltett az én visszatérésem! A leány elbeszélte, hogy amint meglátták a kocsimat, s rajta engem is, az apja fölvette a furkósbotot, és így szólt a lányának:

- Látod ezt a botot? Látod azt az urat? Hát tudod azt is, hogy én tréfálni nem szoktam?

És a leány este már nálam volt.

Nekem most már azt kellett volna mondanom, hogy:

- Hallod-e, Juli? Eredj haza! Tüstént eredj haza! És többé hozzám ne szólj! Többé énám ne nézz!

De csak elgondoltam ezt, mondani nem mondtam. És ebből láthatod, hogy az embernek szabad akarata nincsen. Papnak is mondtam már, hogy nincs szabad akarat. Az ember csak labda. Ismeretlen erők játszanak mivelünk. Arra forgunk, amerre azok akarják!

Mindössze annyit tettünk meg, hogy attól fogva nem este találkoztunk, hanem éjjel, és minden éjjel más helyen. Réten, erdőn, fűzfa mellett, kertek alatt, templom oldalában - röviden mindeütt, ahol éjjel ember nem jár.

Egy szép őszi éjjelen a temetőben volt a találkozónk. A hold teljes fénnel sütött, Juliska késett. Én unalmamban egy rég elhunyt földesúrnak a sírkövét betűzgettem.

Végre jött. Nem futva jött, sebes szoknyasuhogással, mint szokott, csak lassan, mintha andalogna. Mikor hozzám ért, szokása szerint a nyakamba borult.

- Alig bírtam kijönni - rebegte. - Apám a feje alá tette a kulcsot. Meg kellett várnom, míg elalszik.

- És kiloptad a feje alól?

- Ki.

A hangja szokatlanul bágyadt volt. A két szemét kék árnyék fátyolozta körül.

- Beteg vagy talán?

- Nem. Nincs semmi bajom.

Később, ahogy ott ülünk a sírhalmon egymás mellett, egyszer csak leereszti a kendőt a nyakán, s félrevonja az inge vállát.

- Nézze - szólt szomorú mosolygással -, mit kell nekem kiállnom magáért!

Fehér vállán egy lefelé húzódó széles, kék folt tűnt elő.

Megdöbbenve néztem rá. Ő a mellemre hajtotta a fejét.

- Bizony, ha ki nem vesznek ma az apám kezéből, agyonver.

Nem tudtam szólni, csak megcsókoltam a kék foltot.

Ő folytatta:

- Mióta megtudták, hogy magáért ver a szívem, nincs énnekem nyugtom. Hol csigáznak, hol kérlelnek. De mikor legjobban csigáznak, akkor se mondok mást, csak azt, hogy akárhogy összetörhetnek, de a szívemen hatalmuk nem lehet.

Megrendülve hallgattam a szavait. Nem is tudtam mit felelni. Csak mikor elváltunk, akkor mondtam neki:

- Hallod-e, Juli, én nem veszem a lelkemre, hogy téged miattam gyötörjenek! Jobb, ha otthon maradsz...

Megállt és szomorúan mosolygott:

- Ne gondoljon maga avval. Tehetnek-e már többet velem, mint eddig tettek?

De nem bántották többé. Látták, hogy se szó, se gyötres nem változtat rajta, hát leszámoltak vele. Nem is kellett már éjjeleznünk: találkozhattunk este is. Csak az apja, különben is mogorva ember, az nézett rám sötéten.

És ebben is érdekes a parasztlélek gondolkodása. Az öreg, valahányszor az utcán találkoztunk, köszönt nekem. Csodálkoztam persze. Inkább vártam azt, hogy leszúr, mint azt, hogy jó napot kíván. Ha nem láttam volna a kék foltokat a leányán, azt gondoltam volna, hogy nem tud semmit. Egyszer meg is szólítottam. Felelt röviden és illedelmesen. De ahogy rám pillantott, a tekintete olyan volt, mint nyáron a jégfelhő.

Hát gondoltam, ez nem is csoda. Én gyújtottam fel a házát, hogy nézhetne rám szívesen!

Hanem egyszer a réten találkoztam az öreggel. Vadászni mentem, s ő is ott kaszált egymagában. A gyalogút szembe vitt vele, és én éreztem, hogy jószóval tartozom neki. Mikor odaértem, rákiáltottam:

- Jó napot, Antal bácsi! Fog-e a kasza?

Nem felelt. Rám se nézett. Csak kaszált tovább.

Akkor értettem meg, hogy a faluban nem nekem emelgette a sövegét, hanem a falubeliek szemének.

Pedig hát tudott már a Julcsa hibájáról az egész falu. Hogy hogyan szivárogt ki az ilyesmi, meg nem foghatom! Én nem szóltam senkinek, sőt magam előtt is restelltem, hogy parasztleány a kedvesem. A családnak se volt mit dicsekednie a titokkal. És mégis tudta mindenki, hogy Julcsából nem lesz asszony sohase.

És mégis lett.

A városi vásáron meglátta Julcsát egy szomszéd vármegyéből való legény. A kocsmá udvarán egymás mellett állt a kocsijok. Ott ebédeltek tarisznyából, mint a parasztok szoktak. És hát beszédbe elegyedtek. Az öregek elmondták egymásnak ügyét-baját. A legény is váltott szót a leánnyal. Egyszer csak odalátogat úgy két hét múlva a legény.

Julcsa újságolta este, hogy kérője van. Persze, nem örömmel mondta, mint más leányok, hanem szomorúan.

- Hát eredj hozzá, Julcsa. Szerencse ez neked, nagy szerencse. A mi bolond ismeretségünk csakis így végződhetik jól.

- Hogy menjek hozzá?

S hogy ezt kérdezte, olyan volt a hangja, mint a temetési ének.

- Miért ne mehetnél? Az a legény nem tud arról semmit, amit csak ketten tudunk. Aztán látod, örökké nem tarthat ez a mi ismeretségünk. Én egy hónap múlva minden bizonnyal elköltözők innen, és vissza se térhetek többé soha! Tetszik neked az a legény?

- Senki se tetszik ezen a világon.

- Mindegy. Láttam a legényt. Fiatal, egészséges ember. És vagyonos is.

- Jómódú.

- Neked elvégre is az a sorsod, hogy asszony légy. Ő nem fogja soha megtudni, ami közöttünk volt, és hát megszokod. Boldog is lehetsz vele. Hát csak bánj vele szépen, Julcsa.

A szülői is bizonyára így verseltek neki. De Julcsa mind az én beszédemre, mind az övékre a fejét rázta.

A legény egyre sűrűbben látogatott oda. Jó négy óra pedig kocsin is az út.

Többnyire este érkezett. Egy-két órát ült, azután ment vissza megint még azon az estén.

Julcsa pedig minden este velem volt. Ha a legény jött, a nénje futott át érte.

Egyszer azt mondja este a leány:

- Valami olyan helyre húzódjunk, ahol nem akadnak ránk.

- Miért, te?

- Apám nagyon akarja, hogy hozzám menjek ahhoz a legényhez. Haragszik, hogy nem bánok a legénnyel nyájasan: nem kelletem magamat, mint ahogy más leányok szokták. Azt mondja, hogy aszongya: Ha még egyszer ki mered tenni este a lábadat, baltával váglak agyon avval az úrral együtt!

Az apa akkor már dühöngött.

A kert alján öles bozót állt; bürök és más efféle. Meg egy épületomladék.

Odavonulunk a bürök közé, és egy kövön ülve beszélgetünk.

Egyszer csak halljuk, hogy ropog a garád. S látjuk, hogy a vén bivalyfejű paraszt fölhág reá. Hajadonfővel volt. A kezében megvillant valami a holdvilágnál.

Balta.

Rajtam hideg dermedt végig. A paraszt sokkal erősebb, mint én, s nálam még csak bot sincs. Már láttam, ahogy fekszünk ketten a vérünkben a bürök között.

Te talán, ha megírod ezt a történetet, jól is teszed, ha így fejezed be, mert így hatásosabb. Nevezheted aztán tragédiának. Az ilyesmi erősen hat a hölgyi szívekre és a hölgyi könnyzacskókra. Ha azonban nem szereted a tragédiákat, írd azt, hogy ebben a pillanatban előlépett a leány, és szívet rázó hangon kiáltotta:

- Apám, csak őt ne!

Így is drámai. Tudom, hogy az írók hatás kedvéért szívesen hazudnak.

Hanem a valóságban bizony nem így történt. Mink mind a ketten elholtan bámultunk rá a bürök sűrűjében. Vártuk, hogy mi lesz? Azt hiszem, agyonüthetett volna az öreg bennünket anélkül, hogy csak a kezünkkel is védtük volna magunkat.

De hogy a hold gyöngén világított, s az omladéknak az árnyékában ültünk, az öreg csak állt a garádon és körülnézett, hallgatódzott, aztán leugrott, be a mi kertünkbe, összejárta a kertet nagy, nehéz lépésekkel. Mellettünk is elrobogott. Az épületben is megfordult, de még a szobámba is bement.

És tudod, mit mondott Julcsa, mikor a veszedelem elvonult?

Azt mondta:

- Ez jó hely. Holnap is itt várjon rám.

Végre otthagytam a falut. Ha Julcsára gondoltam, elnehezült a lelkiismeretem. De azzal vigasztaltam magamat, hogy Julcsa férjhez mehet aggodalom nélkül. A róla susogó híreket nem bizonyíthatja rá senki se.

És hát hallottam is aztán, hogy férjhez ment ahhoz a legényhez.

Nem törődtem többé vele. Tanultam. Oklevelet szereztem. Másik községbe mentem tanítónak.

Hát bíz ez együgyű történetke. Nem is érdemes ezt megírni mégse. Nincs benne semmi romantika. S főképpen, hogy a leányt bottal verik, azt hiszem, éppen nem lehet megírni. Én legalább ilyesmit még nem olvastam. De látod, nekem érdekesebb történet nincs ennél. Mert én ezt nem olvastam, hanem végigéreztem.

No, tölts a poharamba! Szervusz!

Tán két esztendőre rá az elválásunk után találkoztam ám Julival. Búcsún voltam egy helyen, ott láttam, amint egy öregasszonnyal a templom árnyékán ebédelt. Ő is meglátott engem. Az ujjának egy mozdulatával kért, hogy kerüljem meg a templomot.

Néhány perc múlva ott volt ő is a templom túlsó oldalán. Az asszonyi ruha nem sokat változtatott rajta. Az arca gömbölyűbb. A szemei csak azok a hűséges, nyílt kutyaszemek.

- Csak azért intettem - mondotta boldogan -, hogy a kezét megszoríthassam. Isten áldja meg!

- Beszélni szeretnék veled - feleltem. - Napnyugta után légy a kántor kertje alatt.

- Nem lehet.

- Te mondod-e nekem, hogy nem lehet?

És mélyen a szemébe néztem.

Eljött.

Persze, meg akartam ölelni, ahogy szoktam. De ő maga elé tartotta a kezét.

- Asszony vagyok.

Pedig azok az okos, fekete kutyaszemek csak olyan szeretettel néztek reám, mint azelőtt. A régi jácint volt. Teste-lelke szerelmet lehel, és az én becsületes gondolkodásom megint megrejtett vájjá vált.

Nyugodtságot erőltettem magamra.

- Boldog vagy-e? - ez volt az első kérdésem.

- Az uram jó ember - felelte a szemét lesütve.

- Nem tudta meg?...

- De tudja.

Eldöbbentem.

- Ki volt az a lelketlen, aki megmondta neki?

- Én magam.

- Nem bolondultál meg!

- Mikor megkérte a kezemet, azt mondtam neki a kérők előtt, hogy négyszemközt akarok neki felelni. Bementünk a kamarába. Ott azt mondtam: Nem akarok úgy férjhez menni, hogy az uram nekem rút szavakat csapkodjon valamikor a fejemhez. Tudja meg, hogy a kiskántort szerettem, és szeretem most is. De ő már elment innen, és nem is tér vissza soha többé. Hát énnekem mindegy, ha leány maradok is holtomig. De úgy nem megyek férjhez, hogy az uram ezután tudjon meg egyet-mást, és nekem holtomig a szememre hányja. Én azt akarom, hogy előre lássa, kit vesz el.

- És ő mit felelt?

- Semmit. Csak bámult. Mikor aztán láttam, hogy nem tud szóhoz jutni, azt mondtam neki, hogy legalábbis egy hétig gondolja meg, amit mondtam. Ha jól meggondolkozott, és mégis eljön értem, hozzámegyek. Akkor aztán visszatértünk a másik szobába. Az emberem csak ült és gondolkodott. Félóra múlva ő hitt ki a kamarába. Azt mondja: hát hogyan szeretted azt az urat, csak szívből-e? vagy amúgy is? Megmondtam neki, hogy amúgy is. Erre nem szólt semmit, csak elment lógó fejjel, szomorúan. Hanem egy hét múlva beállított megint.

- És szépen elvett.

Az asszony bólintott.

- De mielőtt elvett volna, kiküldött mindenkit a szobából, és azt mondta: hát én téged elveszlek, Juli. És ígérem neked itt a feszületre, hogy a te bűnödöt soha elő nem említem, szemedre nem hányom. De te is esküdjél ám itt meg az örök Istenre, hogy soha többé azt az urat nem fogod ösmerni! Így kerültünk aztán össze.

Az asszony szeme megnedvesült. Én is megrendültem.

- És mióta a felesége vagy, nem is...

- Egy rossz szót se szólt.

- Hm. Jó ember lehet.

Így beszélgettünk a kert alatt. Aztán a múltakat emlegettük. Bennem egyre fogyott a józanság. Megrészegültem a látásától, és nem bírtam magammal.

- Csak egyszer hadd öleljelek meg, Juliskám, csak egyszer, egyetlenem! - mondtam neki kősziklát megindító ellágyulással.

- Nem, nem - felelte szinte fulladozva az asszony.

S megtelt a szeme könnyel. Aztán a mellemre borult, és azt mondta:

- Ha azt kívánja tőlem, hogy haljunk meg együtt, abba az egybe beleegyezek!

És hát nem láttam többé.

Hanem sokszor eszembe jut az a szegény, áldott teremtés. Megházasodtam, és derék asszony a feleségem; jó családból is való, szép is, kedves is. És mégis nekem minden érzésem a körül a parasztasszony körül forog. Mint a planéták a nap körül...

Néha alig bírok magammal, úgy megrohan a vágyakozás, hogy csak egyszer is lássam, mi lett belőle? Tudom pedig, hogy mi: kérges kezű, hervadt arcú parasztasszony. A járása bizonyára nem olyan könnyű, ringadozó már. Nagy lóbőr csizmát visel bizonyára, és talán már pálinkát is iszik. Borzalom elgondolni! És én mégis... látni szeretném. Az ember az omladékban is a régi épületet látja. A virág csak virág, ha elhervad is. Az álom szép, ha elszállott is.

Már szakadozottan és álmosan beszélt. Olykor nagy füstöt eresztett a szivarjából, és utána bámult.

- Feküdj le - mondtam. - Ne árts magadnak az ilyen gondolatokkal! Ha jó a feleséged, becsüld meg! Azt a szegény parasztasszonyt meg ne zavard. Gondold meg, hogy a te megjelenésed felfordítaná annak a parasztsaládnak a nyugalmát. És hát az a nő temiattad sokat szenvedett.

- Okosan beszélsz - felelte bólintva.

Aztán megrázta a fejét, és fanyaran nevetett.

- Hiszen nem is igaz az egész! Csak koholtam! Meg akartam mutatni, hogy én is tudnék csinálni történeteket, ha akarnék!

Másnap, mikor a miséről hazaérkeztem, már felöltözötten és útrakészen várt. A kocsija is ott állt a ház előtt. Csak éppen annyi volt még hátra, hogy együtt reggelizzünk.

- No - azt mondja a végén -, most már nem panaszkodhatsz, hogy nem látogatlak meg. Ha előbb nem: nagyszerdán viszonznod kell a látogatásomat. Várlak! Hanem, mielőtt elmennék, megnézem még az iskoládat.

Bevezettem. Az iskolások már együtt ültek. Fölkeléssel köszöntötték a vendéget.

- Gyermekeim - mondom nekik. - Ez a bácsi szintén tanító úr. Meglátogatott engem, és most bejött, hogy megnézzen titeket is. Ő meglátja a ti szemetekből, hogy tiszta lelkű, jó gyermekek vagytok-e? És összehasonlítja titeket a maga iskolájával.

A gyermekek leültek és bámultak. Vártam, hogy Miklós egypár kedves szót intéz hozzájuk. Az ilyen rögtönzésekben ő mindig nagy mester volt. És hát örök emlék a gyermekeknek, mikor egy-egy idegen arc jelenik meg az iskolában és beszél a hazaszeretetről, a becsületről, a tudás értékéről.

De Miklós nem szólt semmit. Állt és végignézett minden soron, mint valami rendőr.

Egyszer csak megáll a tekintete a kályha mellett. Három fiúcska ült ott a szűrén, a padlóra telepedetten. Azokat csak szívésségből fogadtam be: öt-hatévesek. Némelyik szülő szereti korábban beadni a gyermekét, mint ahogy a törvény kötelezné. Hát azoknak bizony nem jut egyéb hely, csak a padló. Odatelepednek a kis leterített szűrűkre. És örülnek, hogy ők is iskolások.

Miklós odalép az egyikhez, és azt mondja:

- Kelj fel csak. Hogy hívnak?

A gyerek fölkel. Lesüti a szemét.

- Nézz rám szépen.

A gyermek ránéz.

Miklós az álla alá teszi a kezét.

- Mi a neved, kedves?

- Harmaci Pista - feleli a gyermek.

A másik kettőt is megkérdezte, csak úgy röviden és nem is nyájasan. Aztán hirtelen köszönt a gyerekeknek, és kifordult az iskolából.

Odakint az udvaron kezét fog velem:

- Isten áldjon meg!

De még el se bocsátotta a kezemet, azt mondja hirtelen megváltozott hangon:

- Ugyan, szólítsd ki azt a kis Harmaci-gyereket, adok neki egy krajcárt.

Hogy erre figyelmesen nézek rá, a zsebében zavartan kaparászva folytatja:

- Nagyon megtetszett nekem az a kis kölyök, és hát én a szép arcú gyermekeket végtelenül szeretem.

Beszólok az ajtón:

- Jöjjön ki az a három gyerek, akivel a tanító úr beszélt.

És meglehetősen komolyan azt mondom Miklósnak:

- Mind a háromnak adsz, vagy egynek se. Ha nincs aprópénzed, tessék az erszényem.

A három kisfiú kikopog. A kis Harmaci-fiú a sapkáját is hozza a hóna alatt. Megáll mind a három előttünk. A kis Harmaci-gyerek néz ránk azzal az ártatlan fekete szemével.

- Netek mindeniknek egy krajcár - mondja Miklós. - Cukorra adom.

Azzal megfogja a kis Harmaci-gyereket, fölemeli. Nézi a szemébe. A szívére szorítja. És aztán megcsókolja gyöngéden jobbfelől, balfelől.

Mikor a kocsira ült, vörös volt, mint a pipacs.

KÉT KATICABOGÁR

A széna hamvasra fonnyadt a réten. Gyűjtöttek. Piros kendők és kék lajbik mozogtak mindenfelé. Gereblyéztek, boglyába rakták a szénát. Mert kényes állat a széna: ha nagyon megszárad, elpereg a jóízű füvek levele.

Májusi nap sütött a felhőtlen égből.

Egy vállas, nagyfejű legény vellával ballagott a réti úton. Sárga szalmakalap volt a fején és nyári dolmány a vállán. Ő már elvégezte a dolgát. Pipázva ment a falu felé. Az egyik gereblyező leánynál megállt.

- Aggyisten, Klárika! De megnőttél!

A leány fölpillantott és elpirult.

- Nagy esső esett - felelte mosolyogva.

S tovább gereblyélt.

A legény még valamit akart mondani, de csak állt egy percig szótlanul; megszívogatta a pipáját, s tovább lépett.

Mert nem is illő az, hogy sokat beszélgessen valaki a tisztességes leányfélével. Ámbátor az is lehet, hogy a legénynek nem volt több mondanivalója.

Klári csakugyan megnyulladt a tavaszon. Tavaly még gyermek volt. A tél óta arca, melle megömbölyödött. A karja fehér volt, mert először dolgozott az idén ingvállban; csuklóig fehér volt. A nyaka is. Az ő fején nem volt kendő. A haja parasztosan rá volt simítva a fejére, és hátul egy ágba fonottan ereszkedett a háta közepéig.

Ez a rövid szóváltás semminek látszik így elmondva, de Klári életében korszakos volt.

Még eddig senki se köszönt neki. Még eddig senki meg nem állott, hogy ránézzen. Senki se mondta: de megnőttél!

Szinte remegett a keze, hogy tovább gereblyélt. Az arca piros maradt. A szeme fénylett. Holdas szemöldökű, fekete szeme volt. Megállt és édes elgondolkodással nézett maga elé.

A réten ekkor egy másik leány jelent meg. A szoknyája olyan baboskék volt, mint Klárié. De rékli volt rajta, az is baboskék. A jobb kezében bot, a bal kezében korsó. Arcát az ég felé fordítva, haladt csendesen. Vak volt.

- Erre, erre, Vica! - szólt a boglya mellett egy ősz ember.

A vak leány elmosolyodott, s arra felé haladt tovább, amerről szólították. A botját óvatosan maga előtt mozgatva ment az ősz ember felé. Átnyújtotta neki a korsót. Az ember ivott. Mások is ittak.

Utoljára Klári ivott. Ahogy leeresztette a korsót, körülpillantott, s halkán, titokzatosan ezt mondta:

- Tudod-e, mi történt?

A vak leány fölemelte a fejét:

- Mi?

- Szentgyörgyi Pista megszólított.

A vak leány arca bámulatot fejezett ki.

- Mit mondott? - kérdezte csendesen.

- Köszönt.

- Köszönt?

- Aztán azt mondta, hogy megnőttem.

- Azt mondta?

- Azt.

A vak leány bámulva nézett a semmibe, aztán újra megszólalt:

- Mást nem mondott?

- Nem. Ugye, furcsa?

S hogy ezt mosolyogva kérdezte, a vak leány is mosolygott.

A két leány arca olyan egyforma volt, mintha tükörképe volna egyik a másikának. Csak éppen hogy a vak félig behunyva tartotta a szemét, s az arca színe halaványabb volt, a keze kisebb. Bizonyára a lába is kisebb volt, de ő csizmában járt, mert a tövist nem tudta volna kikerülni.

Ikrek voltak. Vica két éves korában vakult meg valami lázas betegségben. A szeme elapadt, elkisebbedett. De azért csak úgy tett-vett mindent, mint az ép szemű. Tavasszal kertet ásott, nyáron ételt, italt hordott az apjának meg a testvérének; ősszel kukoricát morzsolt, disznót etetett, télen, font a többivel. Ő hordta a vizet a falu végéről, Tiszáról; ő járt a boltba, ha valami kellett. A faluba mindenhol tudott menni tapogatózás nélkül. Azt mondta, hogy megérzi, amit más lát. A lombos fát tíz lépésnyire megérezte, s azt is megmondta, melyik micsoda fa. Azt mondta, hogy mindennek van lehelete. A fa lehelete illatos, a fal lehelete hideg, vagy ha nap süti, tüzes. Volt úgy, hogy tréfából eléje állott valaki az úton vagy az udvaron: nem ütközött bele.

És mindenkit ismert a járásáról: vagy ha nem járt, a hangjáról; vagy ha nem szólt, a kezéről.

Ha idegen ember szólt hozzá, meg tudta mondani a hangjáról, hogy hány lépésnyire van tőle? Milyen magas? Mennyi idős? Jó ember-e vagy rossz?

A faluban csak Vak Vica volt a neve.

Hogy ím a korszó kiürült, haza fogta az útját.

Valamivel lassabban haladt, s a fejét lehajtva.

Amit a húga mondott neki (Klári egy órával fiatalabb volt) - az ő gondolatait is beszívárványozta. Ők ketten egy szívvel éreztek. Hogy egy legény szóba állt Klárral! - érezte ebben a leányélet első ünnepét. Köszönt Klárinak! A legények nem szoktak köszönni a lányoknak, hanem a lányok a legényeknek. De Klári bizonyosan háttal volt fordulva feléje, ahogy dolgozott.

A vak leány álmodozó arccal haladt tovább. A rét szélén megállt. Virágot érzett. A virág fehér volt és szagtalan, de vaknak nem szagtalan semmiféle virág. Azt is megérezte, hogy a Salamon pecsétje nevű virág nyílt ottan. Csodálkozott, hogy erdei virág hogyan kerül oda? Leszakította és a hajába tűzte.

Aztán tovább álmodozott Szentgyörgyi Pistáról.

Ismerte a legényt, de persze nem úgy, mint a látók. Ha véletlenül visszatért volna a látása, hiába rakták volna eléje a falut arképekben. A szülőit sem ismerte volna meg. Neki az arc-vonalak nem jelentettek semmit. Neki a hang volt minden meg a tapintás. Minden embernek éppoly egyéni a hangja, mint az arca, meg minden embernek más a keze is. Hát ő a maga módja szerint ismerte a legényt. Azt is tudta, mekkora, meg hogy fiatal és erős és tréfás beszédű. Különösen emlékezett arra, hogy egy gyermekkori napja Szentgyörgyi Pistával van megjegyezve.

Talán tízéves volt, mikor a búcsún a kocsmában muzsikáltak. Valahányszor muzsikáltak, nem lehetett Vicát otthon tartani. Elment és a palánkhöz tartotta a fülét. Ha meg táncnótát húztak, táncolt. A táncolás volt legnagyobb gyönyörűsége. Ha nem dolgozott, kiállt a szoba közepére és forgott, a kezét széttárva forgott. Kedves volt neki a levegőáramlás, amely körülötte hullámozott. Nem szédült. Ha meg zenét hallott, csakúgy táncolt, mint a többi. A táncot nem tanulja a magyar nő. Vérében van. Vele születik.

Akkor is a kocsmá szomszédságában, a Szentgyörgyiék szérűjében táncolt. Leánykák voltak ott. Egymással táncoltak. Szentgyörgyi Pista akkor lépett legénysorba. Először öltött lobogós ujjú inget, először tűzött a kalapjába virágot, először vert a csizmájára sarkantyút.

Ahogy nagy büszkén végigpöngő az udvaron, egy kisleány pajkosságból megszólította:

- Táncoltasson meg, Pista bácsi!

A tizenhét éves fiú meglepődött, hogy bácsinak szólítják.

- Gyere, no! - mondotta leereszkedően.

És egyet-kettőt fordult vele. Rúgta a levegőt, rúgta a földet, rácsapott a tarkójára, rácsapott a csizmájára, azzal otthagya.

A vak leány sóvárgó arccal hallgatta a lábuk dobogását, s hogy a tánc elvégződött, esdeklően kiáltotta:

- Engem is, Pista!

A legény tréfás kedvében volt, s a vak leánnyal is fordult egyet-kettőt; rúgta a levegőt, rúgta a földet, csapta a tarkót, csapta a csizmát, s tolta a leányt, hátráltatta pajkos pillogással egy oldalt heverő rúd felé.

A vak leány felbucskázott, és valamennyien nevettek. Szentgyörgyi Pista átment a kocsmába.

Csak Vica nem nevetett. Hogy ő legénnyel táncolhatott, ha csak egy percig is, ez olyan ünnepi érzés volt neki, amelyért azt a durva tréfát is megbocsátotta. Azontúl, ha táncolt, még évek múltán is mindig azt képzelte, hogy Szentgyörgyi Pistával táncol.

Pedig attólfogva nem is beszéltek. Mert melyik legény is állana szóba vak leánnyal? A többi azonnal rákölténé, hogy szeretője.

A vak érezte, hogy gyepen halad. Áprilisban sok eső esett: a fű mindenfelé megnőtt. A vak leült; levette a csizmáját, s mezítláb haladt a fűben. Kellemes volt neki, hogy a fű selymét tapossa. Azonban csollán csípte meg, s akkor újra felvonta a csizmáját. Ahelyett, hogy hazament volna, a Tisza felé fordult.

Egy barnára ócskult, hosszú tutaj feküdt ottan már évek óta. Vica gyakran ült a vízbe hajló végén a múlt nyáron, s belelógatta a lábát a vízbe. Hallgatta a hullámok susogását, meg azt a pluttogást, amelyet a tutaj alá becsapódó hullámok hallattak. Vica most is odaült. Levonta a csizmáját, és maga mögé tette. A víz kellemes hűvösséggel örvénylett a lába körül. A csalán tüze enyhültön enyhült.

Egy asszony érkezett korsóval a vízre. Rákiáltott:

- Vigyázz, te leány, mély ám ott a víz!

- Tudom, Veron néni - felelte Vica elmosolyodva.

Este a két leány újból meghányta-vetette a szóváltás jelentőségét. Hogy egy ágyban háltak, sugdosódtak.

- Nagyleány vagyok - mondotta Klári.

- Nagyleányok vagyunk - bólintott rá Vica.

Aztán, hogy Klári elszűnt a beszéddel, azt kérdezte:

- Van-e már bajusza?

- Kis hegyes fekete - felelte Klári. - A katonaságnál nőtt ki. Káplár volt, tudhatod.

Aztán arról beszéltek, hogy vasárnap délután megválnak, mit jelent a köszöntés? Olyankor leányok-legények kimennek csapatosan a falu végére, a temető mellé, és ott mindenféle társasjátékot játszanak, főképpen pedig cicáznak.

A mulatságot nem kezdik mindjárt cicázáson, hanem hogy a legények is külön csoportban állnak meg a leányok is, a legénybíró egyszer csak nagyon hujánt:

- Haj, a sok vadgalamb egy rakáson! Fogjuk el őket!

Ha a legénybíró nem tudta a kiválasztottját elfogni, vagy ha meg akarja mutatni, hogy mindig csak egyet óhajt, akkor ez a játék többször is ismétlődik.

Faluhelyen, ahol cigány nincsen, így mulatnak a legények a leányokkal. Az idén rút április volt - egy vasárnap se lehetett játékra kimenni. De mióta május beköszöntött, egyik nap kékebb volt, mint a másik.

Vasárnap hát felöltöztek mind a ketten gondosan. Klári új pántlikát vett: rózsaszín selymet, nefelegccsel virágosítottat. Felét Vicának adta, mert ők mindig egyformán öltözködtek.

És litánia után ők is kimentek a faluvégre.

Tavaly még a gyermekek csoportjában játszották az angyal-ördögöt meg a fogósdit, de az idén lemúlt róluk a vasárnapi iskola is, hát boldogan vegyültek a nagyleányok közé.

És várták a játék megkezdését.

Tavaly a gyermekek között Vak Vica is csakúgy játszott, mint a többi. Még mulatságosabb volt, mert nem futottak el előle, hanem körülhancúrozták. Most azonban elfogultan állott a nagyleányok között.

A legénybíró az idén Szentgyörgyi Pista volt. Ott büszkélkedett a legények között árvalány-hajas, pörge kalapban, és csak egy-egy oldalpillantással nézte a leányok gyülekezését.

Mikor már körülbelül annyian voltak, mint a legények, egyszer csak nagyot kurjint:

- Ni, a sok vadgalamb! Fogjuk el őket! (Az istenfáját!)

A leányok szétrebbentek. Vica is futásnak indult: futott-futott a két kezét maga elé tartva. Lábak dobogása, lihegés és kacagás hangozott mindenfelé. Aztán a lábdobogás megritkult. A leányok egyenként rabul estek. Klári is ott pihegett a Szentgyörgyi Pista karjában. Csak Vicát nem érintette meg egy legény keze se.

És a játék újra kezdődött. Vica újra futott. Futott kipirult arccal, futott hol jobbra, hol balra fülelve a legénycsizmák dobogására. Egyszer meg is lassúdott, hogy egy legény közeledését érezte. De a legény elfutott mellette más leány után.

Akkor megszomorodott, és kiállt a játékból. Félrehúzódott az akácfa alá, amely a temető gyepűjéből nőtt ki.

A leányok tovább játszottak. Vica csak állt búsan egymagában az akácfa alatt. Azon gondolkodott, hogy azok a fiúk, akik vele tavaly játszottak, miért nem foglalkoznak vele az idén is? Hiszen ő tavaly is vak volt, és mégis szívesen játszottak övele!

Aztán áttértek a cicajátékra, s Klári Vicát is bevonta a körbe. De Vicát nem csapta meg senki a zsebkendővel: se egér nem volt, se macska. Mégis boldogan állt a többi közt, és nevetett a többivel. Mert ha nem is látta, hallotta a robogást, érezte a karok feszüléséről, tágulásáról, hol fut az egér, hol tör át a macska.

Egyszer Szentgyörgyi az ő karja alatt bújt át, és akkor édes megijedéssel emelte föl a karját.

Végre leszállt a nap a távoli nyárfák közé, s a leányok haza indultak.

Vica meg se várta, míg hazaérkeznek, belesúgott a Klári fülébe:

- Megfogott?

- Négyszer - felelte Klári boldogan.

- Mondott is valamit?

- Azt mondta, mikor a karjába zárt: eszem azt a szép, ragyogó szemedet.

Vica nem kérdezett többet. Mélázó arccal haladt tovább Klári karján.

Hanem este, mikor lefeküdtek, újra megbeszélték a játék mozzanatait. Hogy Szentgyörgyi egyenesen Klárit futotta-e, vagy hogy Klári kanyarodott úgy, hogy a Szentgyörgyi kezébe jusson?

Hát bizony Szentgyörgyi szembetűnően vadászott Klárra. Egyszer se kellett magát eléje játszania. Nyílt vallomás volt ez. Klári boldogan csevegett róla, míg végre ásított egyet s elhallgatott.

Már talán el is aludt volna, de Vica újból megszólalt:

- Csakugyan olyan szép a szemed?

- Szép, nagyon szép - felelte Klári álmosan.

Nem beszéltek többet. A vak leány még sokáig ébren volt. Hallgatta a testvére halk, egyenletes lélegzését. Egyszer kinyújtotta a kezét, és óvatosan átsimította a testvére szemén.

Éppolyan szeme, szemöldöke van, mint nekem, gondolta elmélázva, csak éppen a szeme héja duzzadtabb. Aztán ő is elaludt. Álmában mosolygott.

Másnap szótlanabb volt, mint szokott lenni. Senkinek se tűnt föl. A vakféle különben is hallgató. Csak Klári kérdezte egyszer:

- Bajod van?

- Nincs - felelte Vica.

- Eltörtél valamit?

- Nem.

Kis idő múlva aztán ő szólalt meg:

- A fiúk már nem játszanak velem.

Klári ezekben a napokban dalosabb és nevetgélőbb volt, mint máskor. Egy délután katicabogarat vett le a rózsafáról, és hangosan dalolta:

- Szállj el, szállj el, Katóka! Mutasd meg az utat, merre visznek engem? Keletnek-e, nyugotnak-e? Égnek-e? Földnek-e? Vagy csak itten hagynak?

A katóka lassan kászolódott. Kétszer is el kellett neki mondani a kérdéseket.

Végre mégis megindult: mászott, mászott a kisasszonyos fehér tenyéből fölfelé, fölfelé.

A vak érezte, hogy kibontja a szárnyát s elrepül.

- Merre száll? - kérdezte pillogva.

- A füzesnek - felelte a gyermek.

- A falu felé?

- Dehogy. A Tisza felé.

Vica elgondolkozva tért haza.

Útközben köszönni szokott az embereknek: jó napot, Örzse néni, jó napot, Lukács bácsi! De most hárman is elhaladtak mellette. Nem ügyelt rájuk.

Hanem egyszer mégis felfigyelmezett. Mögötte jött valaki. Megösmerte a lépéseit: Szentgyörgyi volt.

A legény kapát vitt a vállán, s füttyörészve lépkedett hazafelé. Vica meglassúdott. A legény azonban elhaladt mellette szótlanul.

Mikor már vagy hat lépésnyire volt, Vica megszólalt szemrehányóan:

- Pista bácsi.

Szentgyörgyi megfordult:

- Nini, te vagy!

- Én. Nem is szól az embernek.

- Hogyne szólnék, Vicus. De úgy elgondolkodtam, hogy meg se láttalak. Mit csinál a húgod?

- Vasal - felelte a vak. És halvány arcán rózsaszín árnyék terült el.

- Mondd meg neki - szólt a legény halkán -, mondd meg, hogy kérdezősködtem felőle. De most sietek. Isten áldjon meg, kedves!

A leány mosolygó arccal haladt tovább. Otthon azonnal elújságolta Klárinak, hogy Szentgyörgyivel találkozott, és hogy az mit izent.

- És tudod-e, mit mondott nekem? Azt mondta hogy: kedves.

Klári nevetve ölelte meg a testvérét.

- Ó, te bolondos, te! Hát mért ne mondta volna, hogy „kedves”, hiszen te igazán kedves vagy, kedves, kedves!

És megcsókolta az arcát.

A következő vasárnapon csakugyan náluk volt a legény. Az apával litánia után szót váltott, s hogy az öreg nyájasan beszélt vele, bizony azt is meg merte említeni, hogy azt mondja:

- Derék szép nagylány lett a Klárikából!

- Hát - felelte az öreg - megnyőlt a lány is, mint a bodza.

- Dejszen, bátyám, rózsának is beillik a! Nagyon takaros lány.

Az öreg jókedvűen vonogatta a vállát. Nem felelt. De mikor a kapuhoz érkeztek, s a legény elköszönt volna, az öreg kezét nyújtott neki, s nem bocsátotta el a kezét:

- Nincs tán ma dógod, hogy annyira sietsz?

- Nincs.

- No hát akkor fordulj be hozzánk. Megihatunk talán egy pohár bort mink is.

És a legény ott töltötte a vasárnap délutánját.

A következő vasárnapon már a legény szülői voltak a látogatón. Az asszonyok kávéfőztek, a két öreg borozgatott. A zsidótól zsemlét hozattak ezen a napon.

Hogy Vica is ott ült a nők között, Szentgyörgyiné azt mondta:

- Te nagyon szereted a kávéfőzést, látom: úgy iszod, mint a vizet.

Vica elpirult. Nem azért itta ő a kávéfőzést úgy, mint a vizet, mintha nagyon szerette volna, hanem mert nem tudott kanállal enni. A levest is mindig bögrében adták neki. Késsel, villával bánni nem tudott. A húst össze kellett neki vágni. Kézzel ette. Az igaz, hogy mindig mosta a kezét és fehér volt, mint a papé. De kicsikorában hiába biztatták, hogy kanállal, villával egyen. Később megszokták, ráhagyták.

Este megbeszélték, hogy a látogatást viszonzozzák. Szentgyörgyiék nem is uzsonnára hívták őket, hanem vacsorára. Annak a jele volt ez, hogy beleegyeznek a házasságba.

Vica másnap kanalat, kést, villát tett a maga tányérja mellé is, és azt mondta Klárinak:

- Taníts meg, hogyan kell bánni kanállal, késsel, villával?

- Ó, te bolond - felelte nevetve Klári. - Mintha azt tanulni kellene.

Vica belemerítette a kanalat a levesbe, de a szája helyett a füléhez vitte a kanalat.

Nevették.

- Még a szádat se tudod, hol van!

A leány letörülte a kiömlött levest. Újra próbálkozott. A levest újra a füléhez vitte.

Akkor aztán letette a kanalat, és sírva fakadt.

Aznap nem tudták megvigasztalni. Nem panaszkodott pedig, csak magában könnyezett. De szomorú volt azt nézni. Éjjel aztán, mikor mindenki elaludt, fölkel a vak leány, és kanalat meg tányért vett elő. A kanál végét bal kézzel kísérte, úgy vezette a szájához. Enni tanult.

A látogatás után megtörtént. Vica rendes módon evett a többivel, csak a keze remegett kevéssé. Szentgyörgyiék beszéd közben előemlítették, hogy a fiokat immár meg kéne házasítani! Vargáék bólogattak rá, hogy bizony itt az ideje. A két öreg aztán másnap délután ismét találkozott, s pipaszó mellett megegyesültek a fiatalok akaratán. Elhatározták, hogy mikor az újbóli kiforr, összeadják őket. Szentgyörgyi szép rojtos Ilka-kendővel ajándékozta meg a mátkáját.

Hát most már nem is jártak többé a játszó helyre, hanem otthon töltötték az ünnepi délutánokat. A legény most már nem is a garádon járt be, hanem a kapun. Esténként az udvarra ültek a nagy eperfa alá. Tisztesség okából azonban Vica is melléjük ült.

Többnyire kötött, vagy babot píralt ottan, és a szokott mélabús csendességgel hallgatta a beszélgetésüket. Szentgyörgyi néha neki is szólt, de többnyire csak Klárral beszélt. A vak leány megérezte azt is, mikor öleli át a húgát a legény. Olyankor a hangjuk elbágyadt, és forró volt.

És így folyt ez mind a nyáron át.

Az őszi hidegekkel aztán beszorultak a szobába. Néha vasárnap a szomszédi lányok is átmentek hozzájuk meg egy-két olyan legény, aki még csak „véletlenül” találkozhatott a választottjával. Ott játszottak gyűrűdugdosót. Vagy tréfálkoztak. A leányok titkon gyufát, lencsét, viaszt dugtak a legények pipájába, vagy összeöltötték valamelyik leány kendőjével valamelyik szűr ujját. A legények meg katonafotografiákat csempészték a leányok imádságos könyvébe, s azon okkal, hogy a szentképeket óhajtják látni, fölfedték a hamis titkot. Efféle tréfa minden vasárnapra jutott.

Egy novemberi vasárnapon négy leány tért be hozzájuk litánia után. Várták a legényeket. Az egyik pajkos leány azt eszelte ki, hogy adják rá az Ilka-kendőt Vicára, s tévesszék meg vele a vőlegényt.

Mert a legények nem egyszerre mentek oda, hanem mikor megszimatozták, hogy van társaság a háznál. De Szentgyörgyi mindig előbb járt a többinél.

Klári vonakodott, de nem akarta elrontani a lánypajtások kedvét. Vica akkor nem volt a szobában. Azzal adták rá a kendőt, hogy próbálják: hogyan illik! Vica mosolyogva engedte. Különben is szeretett csinosan öltözködni, mióta a nagylányok maguk közé számították.

- Ni, hogyan illik! Mennyire szép vagy, Vica! - mondogatták neki.

És Vica boldogan hallgatta a szavukat.

Addig-addig próbálgatták a kendőt, mígnem egyszer csak az utcai kiskapu fakilincse megkattant. Akkor a lányok hinnyogva, kuncogva szétrebbentek, és a szögletekbe lapultak.

A szoba homályos volt. Vica megzavarodottan állt a középén, Szentgyörgyi betoppant.

- Dicsérjük a Jézust!

Egyet pillantott széjjel a szobában, és örvendezve szólt:

- Csakhogy magad vagy, csillagom, tubicám.

A következő pillanatban már a mellére szorította a leányt, és melegen megcsókolta.

Ekkor a leányok kacagva ugrottak elő. Szentgyörgyi pedig meglepetten nézett a vakra.

- Phü, te csesznye! - mondotta nevetve.

S ellökte. Aztán, hogy a tréfát élénkítse, a füle tövét vakarta, és nevetve töppögött a nyelve hegyéről:

- Tp-tp-tp, de megjártam!

A leányok annyira kacagtak, hogy szinte sikoltoztak belé.

A vak leány arca elfehéredett. Rémulten, kövülten állt ott egy percig. Aztán bágyadt mozdulattal vont le a kendőt a válláról. A földre ejtette s kiment.

Az anyja a konyhában kukoricát pattogatott, és szólt neki:

- Gyere csak, add a tálat!

De Vica nem felelt. Kifordult csendesen az udvarra, onnan az utcára. Ment sápadtan, alvajáró arccal, bot nélkül. Ment le a Tisza felé.

Azt vélték, hogy valakihez elment látogatóba.

Csak későn este kezdtek nyugtalankodni:

- Hol maradt? Hova ment?

De Vica nem került elő többé soha.

EGY SZÁL DRÓT

Egy falusi tanító októberi feljegyzéseiből

Tegnap még kék volt az ég. Meleg verőfény játszott a fák sárga lombján. A gyerekek mezítláb, nyári ingben őrizték a ludat.

Ma reggel elszurkült az ég: hideg vízporral telt meg a levegő. Fázlaló nedvesség ülte be a földet, falat, fát, a rajtunk levő ruhát is... Kedvetlen idő. Mindenki kedvetlen. Még a kutya is mogorván ül a kapu mellett, mintha azon gondolkodna: érdemes volt-e azért megszületnie, hogy mindig csak ugasson?

Az ilyen napokon az embert is hideg gondolatok szállják meg: minek élek? miért dolgozok? Nem volna-e jobb elfűjni a gyertyát, mintsem hogy megvárni, amíg tövig ég? „Fényes, nemes célok?” De hátha amit annak néznek, csupáncsak délibáb? Sirásó gondolatok ezek.

De hát talán nem is az idő volt e kedvetlenítő gondolatok oka, hanem egy levél, amelynek megírását nem halaszthattam tovább.

Papirost vettem elő és írtam:

Tisztelt Magdolna kisasszony!

Maga vár engem ma este, és várni fog holnap is, de helyettem csak ez a levél megyen.

Gyónnom kell, Mancika: három bűnt követtem el. Nem is hármát, négyet, meggyónok magának őszintén.

Az első bűnöm az volt, hogy mikor először találkoztunk, nem titkoltam el, mennyire bámulom. Igaz, hogy ez szándéktalanul történt. Maga úgy jelent meg a papék uzsonnáján, mint egy fénybe öltözött angyal. Szinte megrettenéssel bámultam, s maga oly bizalmasan nézett rám, mintha régen ismernénk egymást. De el kellett volna nyomnom a szikrát...

A második bűnt akkor követtem el, mikor a maga kedves meghívására külön is meglátogattam. Nem a látogatás volt a hiba, hanem az, hogy úgy öltözködtem, mintha legalábbis ezer forint volna az évi jövedelmem. Később is mindig, az új ruhámban jelentem meg, mintha másban nem is járnék. Selyem-nyakkendőt kötöttem, mintha másféle nyakkendőm nem is volna. És ezüst-zsebórán néztem az időt, pedig azt az órát kölcsönkértem. Az enyém csak acélból való.

Akkor nem éreztem ezt hibámnak. De ma, hogy a lelkem mélyébe néztem, megdöbbenve látom, hogy letértem az őszinteség útjáról. Meg kellett volna mondanom, hogy csupán a maga tiszteletére öltözködök így, nem pedig azért, hogy másnak lásson, mint ami vagyok.

Maga, édes Mancsi, nem öltözött selyembe, bársonyba, amikor engem magához várt. Tisztaság és jóízűség volt a pompája. Még csak a függőit se rakta fel, az ujján se volt gyűrű. És ez tetszett nekem.

A harmadik hibám az volt, hogy mikor a kertet megmutatta, ott a citizusz-bokor előtt megfogtam a kezét, és hosszan tartottam a kezemben, sőt az ajkamhoz is emeltem. Maga csak nézett könnybe lábadó szemmel. Két kék szeme olyan volt, mint a harmatos ibolya. Szavakat várt, de én nem tudtam, mit szóljak. Akkor jött a mamája, és ő

tudományos kérdéseket intézett hozzám: hogy mért kemény ebben a kertben a borsó? és hogy mért nem virágzik a torma?

Akkor bosszankodtam az édesmamán, de amikor hazafelé mentem, meggondoltam, hogy a borsó is csak ott puha, ahol neki való vízben főhet, és a torma is csak ott virágozhatik, ahol alkalmas a talaj neki.

Én is csak torma vagyok ezen a földön, édes Mancsi. Hiába jön a kikelet... És az én boldogság-reményem is csak olyan, mint a maguk borsója.

Értsen meg, Mancika:

A néptanító élete igavonó nyomorúság. Két-háromszáz forint a készpénzfizetés mindennütt, meg egy pár zsák ocsú, aminek a hivatalos neve párbér. Van ezenkívül egynéhány öl fa meg két kis korhadt padlós szoba.

És ez mindhalálig így marad. A két szoba nem tágul, az egynéhány öl fa nem szaporodik; az ocsú nem válik búzává, és a készpénzfizetés József császár óta nem emelkedett egy fillérrel se. Ha valamit emelnek, az csupán az adó.

Az ilyen fizetés, édes kis Mancsi, elég arra, hogy magányos ember ellőgjon vele a világban. De mire jut ennyivel, aki családost?

Tegnapelőtt egy néptanítónál voltam ebéden. Melyik faluban, fölösleges magának mondanom. Az asztalnál tíz gyermek ült. Ismeri őket: szép, okos szemű gyermekek, és oly egyformák, mint a cserebogarak. Mikor az asszony leteszi a levest, odaszól halkán az urának:

- A kenyeret... Elfelelted?

A tanító fölkel. Kulcsot vesz elő a zsebéből, és odamegy a szoba sarkában álló nagy, festetlen ládához. Megnyitja a lakatot: előveszi a kenyeret. És minden gyermeknek szel belőle egyformán.

És amint egyenkint szétosztja, minden gyermek azt mondja halkán; illedelmesen:

- Köszönöm.

A tanító aztán mentegetőzve fordult hozzám:

- Rendre kell őket szoktatni, barátom, különben az ördög se győzi.

Bennem a lélegzet is elállt.

Mondanom se kell, hogy csak éppen tessék-lássék ettem valamicskét.

Hogyan ruházza az a tanító a gyermekeit? Hogyan járhatja őket iskolába? - nem tudom megfejtani. De kétségtelen, hogy az az ember otthon hagyta a meggondolását, amikor házasodni indult.

És hűledezve gondoltam arra, hogy íme, magam is az ő útjára léptem. Az út eleje virágos, napfényes, meleg. De a továbbja...

Igaz, hogy gazdag parasztok is akadnak, akik ládában tartják a kenyeret; az is igaz, hogy más tanítónál nem láttam effélét; az is igaz, hogy az Isten nem oszt mindenhová tíz gyermeket. De mégis meghököltem...

Azért mentem át tegnapelőtt a falujokba, édes kis Mancsi, hogy mindezt elmondjam, és hogy elbúcsúzzak életem egyetlen tündéri álmától.

De maga, édes Manci, hogy egyedül volt a szobában, nemcsak kezét nyújtotta, meg is ölelt, s liliumfejét a mellemre hajtotta.

És ekkor követtem el a negyedik hibát, hogy ugyanis magafeledten megcsókoltam.

Ezt nem lett volna szabad tennem, pláne akkor, mikor egyenesen azért megyek oda, hogy elmondjam: az utunk kétfelé ágazik; az én utam kietlen, süppedékes, rideg.

Még az eddigi látogatásaim nem ötlöttek szemébe senkinek, hiszen mindig okon-ügyön nyomtam meg a kilincset, s mindössze ötször jártam ottan. Senki nem is sejti, hogy mink egymásról gondolkodunk. Maga jó módú jegyzőnek a leánya, Mancika. Magának hasonló állású embert kell élettársának választania. Tekintetes asszony lesz maga, Mancika; három-négyszobás lakásban lakik; és csak olykor délután, mikor selyemvánkost gyűr a feje alá a díványon, olykor fogja ezt gondolni: ó, bolond szív, bolondos, fiatal szív! egyszer majdnem arra szédített, hogy tanítóné legyek...

És én is olykor elgondolkozom, mint a sivatagon utazó török, ki az eléje táruló messzeségbe bámul, s nem lát egyebet, csak pusztaságot.

Gondoltam arra is, Mancika, hogy nem aggodalmakkal számolok, hanem valóságos számokkal. Talán így lehet látnom egy kicsi csónakot, amelyen átevezhetünk a Boldogság szigetére. A jegyző úr említette egyszer vonatkozás nélkül, véletlenül, hogy magának, Mancika ezer forintnyi jegypénze van. Rút valami férfinak ilyesmire gondolni, de megbocsátható az olyan embernek, aki az élet távolába józan fejjel nézdel. (Mert ha dicséretes, derék ember az, aki a feleségéről a házasság első napjától gondoskodik, mért volna megszólásra való az olyan, aki ezt a gondoskodást egy nappal előbb kezdi? A férfinak kötelessége is arra nézni, hogy a feleségének ne csak ígéreteket pakoljanak a tulipános ládájába, hanem valódi értéket is; és inkább azzal mutassa meg önzetlenségét, hogy ami az asszonyé, hagyja meg az asszonynak; ha pedig hozzányúl, csak azért nyúljon hozzá, hogy a vagyontát növelje.)

Hát azt is számítottam, persze csak a kamatját, mert gazdálkodással nem foglalkozhatok. (Vagy gazda az ember, vagy tanító - két lovon ülni egyszerre nem lehet.) Összeszámítottam mindent, még az uraságom csecsemőjét is beleszámítottam, hogy hat év multával ötven-hatvan forint mellékes évi jövedelmet jelent. De csak nem kerekedett ki több ötszáznyolcvan-hatszáz forintnál.

Nem írok többet, Mancika. Úgy érzem, mintha valami fagyos lehelet érintené a szívemet. Sorsomnak lehelete az. Olyan, mint a tél lehelete, amelytől a kertem összes virágai egyszerre megfagynak.

Hetekig gondolok magára, Mancika. Maga lesz mindig az én legbúsabb gondolatom. Én legszebb virágom! Én legszebb álmom! Isten veled!

Könnyezve pecsételtem borítékba ezt a zűrzaravos levelet, s átvittem a községházára.

Nekünk ugyanis a szomszéd faluban van a postánk, ugyanabban a faluban, amelyikben Mancika lakik. Egyenesen neki nem lehetett küldenem; azt se tehettem, hogy a mi sánta-paraszt levélhordónkra bízam a levélbélyeg felragasztását. (Kent volna az a bagós János olyan bélyeget rá...) Hát a bíróhoz mentem, hogy bélyeget kérjek tőle, s ráragasszam a levélre magam.

Ítéleztek ottbenn. Várom kellett. Leültem az ajtó előtt a kispadra.

A paddal szemben öreg rózsafa virít. Két méter magas, százesztendős rózsafa. Csak elnéztem, hogy tele van virággal, üde, nagy fehér virág-gömbökkel. A virágok közepe piros, mint a szőke leány arca. Mint a Mancika arca.

Ebből a rózsából szoktam neki vinni egy-egy szálát, mikor átmentem hozzá. És ő mosolygott a rózsára is, rám is. A rózsát a hajába tűzte.

De szomorú lesz ezután nekem ezt a bokrot látnom!

A falu csendes volt. Csak egy drótos tót kiabált benne:

- Fáázikat dróztááásson ááássszonyok!

Ebugatás kísérte néhol a drótos szavát. A kutyák ugyanis mulaszthatatlanul kötelességüknek ismerik, hogy a drótost megugassák.

A bíróné egy elhasadt tálat támasztott a fal mellé, és kiküldötte a kisbírót a drótosért.

Szálás tótlegény fordult be a kapun, kopár képű és nagykalapú, de jó tagos legény. A ruha úgy feszült rajta, mint a fán a kéreg.

- Ihol ez a tál. Mennyiért drótozza meg?

A drótos megnézte a tálat alól-felül, át is nézett rajta elülről, hátulról. Végre kijelentette, hogy a drótozás ára nyolc krajcár.

A bíróné elszörnyülködött:

- Részeg vagy te, Jano! Nyolc krajcáron új tálat veszek!

Jano nyugodtan felelte:

- Az sem bizonyos megvan. Ekkora tál legalábbis huszonnégy krajcár.

Hosszú alkudozás következett. A bíróné nem akart többet áldozni három krajcárnál. A tót a levegőbe legyintett, és határozott lépésekkel indult a kapu felé. Ott azonban megfordult, és öt krajcárt kiáltott. A bíróné négy krajcárt kiáltott vissza, s bement a konyhába. A tót legény gondolkozva nézte a kapufélfát. Végre is csöndesen beballagott, és leült az eresz szárazára, a padom mellé. Az ölébe fogta a tálat, és nekifogott a drótozásnak.

Csak elnéztem, micsoda munkát vállalt el négy krajcárért. A tál hasadása közepéig ereszkedett, egy helyen meg tenyérnyi csorbulás is volt a tálon. Annak a cserepét is be kellett foglalni, mégpedig jó erősen, mert a tál előreláthatóan malacnak való korpa keverésére fog szolgálni. Körül kell azt kötni kívül-belül. Sok drót fogy rá.

- Ma nem gazdagszunk meg, Franyó! - szólottam le hozzá.

A tót rám bámult.

- Honnan tetszik tudni, hogy engem Franyónak hívnak?

- A képedről látom. A másik neved meg Sztraka. Igaz-e?

A tót csaknem elejtette a tálat.

- Honnan tetszik tudni?

Hát biz én a tarisznyája rézkapcsáról olvastam le. A lapos kapcson Fr. STR. betűk feketélltek. FR. nem jelenthet mást, csak Ferencet, ami tótul Franyó; STR. meg nem jelenthet egyebet, csakis Strakát, ami meg magyarul Szarka.

De a tót nem gondolt erre. Csodálkozva pillogott:

- Valósággal az a nevem. De hát honnan tetszik engem ismerni? A katonaságtól? Vagy a törvénytől...

Nem értette sehogy se. Minthogy azonban előbbrevaló a munka a csodálkozásnál, megvonta a drótot és ügyes kézzel kerekítette rá a tál karimájára.

Mi haszna marad ebből a munkából? - gondoltam. - A drót pénzbe kerül. Talán három krajcár árú is rámege a tálra. Egy krajcárért dolgozik-e ez az ember negyedórát, félórát? Ha ennyiért dolgozott, mit kereshet egy nap? Hát mikor nem is keres? Egyik falutól a másikig vivő úton bizony nem drótoz, sőt falu is találkozhatik olyan, amelyikbe egy másik tót eldrótozott az orra elől mindent.

S még ha meg is adja neki az Isten a napi hasadt tálat, micsoda éktelen nyomorúság ilyen csavargó eb módjára élni; bokor alatt vagy kocsmaszínben hálni; nem fogni meleg kanalat esztendőn át; nem látni fehér inget csak máson; nem ülni a családi asztalnál talán esztendőig.

Hogy lehet valaki ilyen sorsban ilyen duzzadt erejű, rózsás egészségű, gyermekien gondtalan arcú?

A bíró meglátott az ablakon át, és egy pohárka pálinkát küldött ki. Szépen a tenyere közepén hozta a kisbíró.

- Idd meg, Franyó. Neked adom.

Franyó levette a kalapját. Nem tudom, nekem-e vagy a pálinkának. Ábrázata tündöklött, mint a súrolt ezüst. Mosolyogva, szinte bámulva nézett a topázszerű folyadékra, aztán gyors mozdulattal lódította be. Egy percre lehunyta a szemét...

- Öt esztendeje nem ittam - mondotta megvidámult hangon.

- Lehetetlen.

- Úgy van pedig. Megfogadtam, hogy lakodalomig nem iszok. Akkor iszok. Vagy lehet, hogy akkor se iszok, vagy csak keveset iszok.

Már előbb is láttam, hogy rézgyűrű csillog az ujján.

- Hát jegygyűrű az az ujjadon?

Franyó jelentősen emelintett a szemöldökén:

- Valóságosan.

- És mi a neve annak a tót angyalnak, akinek a gyűrűjét viseled?

- Magdusa.

Oly édesen mondta ezt a nevet, mintha mézes bobájkát forgatna a szájában.

Különös, gondoltam, ennek is Magdolnája van. És ez a tót bizonyára megkapta a sorstól a maga Magdolnáját.

- Hát aztán, szép leány-e ez a Magdusa?

Franyó erre olymódon legyintett, mintha azt mondaná, hogy Magdusa-szépsége szavakba nem önthető. Mindazonáltal szóval is kifejezte:

- A hajnali csillag bikszos iskátulya ahhoz képest.

- Csak nem tán!

- Olyan leány nincs több a faluban. A megyében sincs. A világon sincs. Azt tetszene látni: Haj! haj! Olyan nagy kék szem... mint a kék hajnalka.

A pálinka megoldotta a nyelvét. Drótozott és lelkesedett:

- Mikor Magdusa ránéz valakire, mingyár más ember. A rossz ember átváltozik jónak, a jó ember rossznak. Én is voltam rossz ember. Tetszene látni...

- Csak nem gondolod tán, hogy nekem se ártana, ha rám nézne?

Franyó ezt nem értette. Ügyes kézzel bujtatta át a drót hegyét a körkötésen, s folytatta:

- Tetszene látni, mikor mos a patakban... Haj-haj... olyan fehér lába nincs senkinek. Még a legfinomabb kisasszonynak se nincsen.

Ezt oly ábrándos szemmel mondotta a legény, hogy szinte láttam a fenyőfák alatt kanyargó patakot, s benne a mezítláb álló tót leányt.

Vajon csakugyan szép-e? Bizonyosan csak olyan egyszerű lélek, mint Franyó, legfeljebb a bocskora kisebb. Piros bocskor, kenderhaj, széles tót ajak.

- De hát hogy veszed el, Franyó? Csak nem járatod tán magad mellett a dróttal?

Franyó a fejét rázta:

- Akkor én már nem drótozok. Otthon maradok. Én addig drótozok, ameddig száz forintom nem lesz.

- Száz forint?

- Annyi kell. Magdus gazdag leány.

- Gazdag-e? Hát aztán mennyi annak a vagyona?

- Kerek egym száz forint. Egy krajcárral se kevesebb.

Legalábbis kétezret képzeltem. Irgalom istene, micsoda világ lehet az, ahol már száz forinttal nábob valaki!

S eszembe jutottak a felvidéki tót falvak, amelyeket láttam. Fából ácsolt alacsony házak, kéménytelen, kormos tetők. Az udvar köves, a kert köves, a szántóföld köves. Szomorú krumpli és bánatos zab. Sok asszony, sok gyerek, kevés férfi. Az örökzöld, büszke fenyőfák között alázatos, csendes nép. De minden házon két-három fecskefészek. S ha a fecskének oly kedves az a falu, hogy odajár nyaralni messze Afrikából, hogyne volna kedves az ott született embernek, hogy az meg telelni járjon haza!

Franyó folytatta:

- Hát aki elveszi, annak is illik, hogy száz forintja legyen. Másképp nem adják...

- De hát azon kívül is csak van valamitek? Ház, föld...

Franyó vállat vont:

- Ha egyszer pénz van, van akkor ház is, föld is. Házat farag a rokonság. Földet veszünk kétszáz forinton. Leszek én olyan úr, de olyan úr...

És a fejét rázogatta mosolyogva.

Mily boldog ember! - gondoltam. - Nem szédül ennek a feje se filozófiától, se tudományoktól, se művészeti kérdésektől. Nem érdekli őt se nemzetiségi politika, se világesemények. Őt csak Magdusa érdekli. Elméjének minden zege-zuga vele van tele. Talán ha az ujját megszúrja, az az egy csepp vér is, amely onnan kicseppen, Magdusát tartalmazza.

A tót fölemelte az arcát, és bizalmas hangon folytatta:

- Tetszik tudni, Magdusát már férjhez adták volna, de Magdusa azt mondta, hogy: Franyó Sztraka vagy a halál!... Kemény leány! Én is vagyok kemény legény. Ültem is én már...

- Börtönben?

Franyó komolyan bólintott.

- Azért a legényért, akinek oda akarták nyomni Magdusát. Annak a torkát megfogdostam...

Nagyot húzott a dróton, aztán vígabban folytatta:

- Azt mondtam Magdusának: ne tágíts, ne engedj, csak azért is Sztrakáné leszel! Egy-két év nem a világ. Elmegegyek drótozni. Addig drótozok, míg csak össze nem drótozok száz forintot. Akkor aztán a szülőid nem viczorognak ellenem, se a rokonságod nem csahol. Mentünk pane notárhoz, csináltunk írást, hogy minden ősz végén odaadom Magdusának amit keresek. Ha el nem veszem, övé a pénz. Akkor aztán indultam világba. Magdusa elkísért a hegytetőig. Ott egyet sírtunk. Aztán elváltunk. Magdusa utánam nézett, ameddig láthatott. Intettem neki a kalappal: Isten áldjon meg, kedves! Aztán már a legelső faluban elkezdtem, hogy Faaaazi-kat dró... Hej, sokszor elfűjtam, mióta járom a világot! Még éjjel is álomban...

És hát Magdusa is olyan állhatatos?

Franyó mosolygott:

- Senki annak a szoknyájához közel nem mehet. Hiszen tudja mindenki, hogy az én párom. Télen meg otthon is vagyok. Már Dömötör-naptól kezdve vár rám Magdusa. Dugdossa ki fejét a padlásra, mint madárka a kalickából. Néz a hegyre, Magyarország felé. Hegyen van kanyargó út, Magyarországból lefelé a faluba. Kanyargó utat lehet látni a faluból. Dömötör-naptól kezdve azon érkeznek haza a drótosok. Mikor aztán én is ott ballagok lefele, Magdusa kirepül a házból. Fel a hegynek! elibém! borul a nyakamba!

- No, és mennyi idő óta gyűjtöd a száz forintot?

- Most az ötödik esztendeje.

Elhülten néztem reá, és a négykrajcáros munkára. Szinte félve kérdeztem:

- Hát aztán, mennyi a híja még...?

- Semmi! - felelte vígan. - Már nyolcvankét forint ott volt a Magdusa sublótjában. A többi vizsem. Most már hazafelé faluzgatok.

És Franyó mosolygott, mint a holdvilág.

- Csodálom, hogy nem rohanvást igyekszel haza!

Franyó sóhajtott:

- Azonfölül is kell: a lakadalmi költség. Most már hazáig azt a költséget drótozom.

- De hát nézd, Franyó: hogyan éltek meg mégis... Drótozni nem jársz többé, az a föld meg, amit azon a pénzen veszel, mégsem olyan nagy...

Franyó vállat vont:

- Pane! Ha a szeretet megvan, minden megvan; ha a szeretet meg nincs, semmi se megnincs.
- Jó, jó, de beszéljünk magyarul: nem lesztek ám mindig csak kettecskén. Miből tartod a klapecokat?

Franyó nevetett:

- Ahová a jó isten fát ültet, ad oda essőt is.
- De a fa nem eszik: a klapecnek kenyér is kell.

Mosolyogva legyintett.

- Ahova isten bárányt ad, ad oda füvet is.

Bogot csavart a tálra; leszakította a fogójával, s bekiáltott:

- Kész a tál gazdasszonyom!

Az asszony megnézte a tálat és bevitte. Franyó is megnézte a négy krajcárt, gondosan bedugta egy vászonzacskóba, a kebelébe. A kis zacskó súlyos volt. Csupa rézpénz lehetett benne. Mennyi lehet a rézpénz már a Magdusa sublótjában? Bizonyosan szakajtó kosárban őrzi.

Franyó a vállára öltötte a drótot, és fölvette a botját.

- Mikorra az első hó leesik - mondotta -, otthon leszek. Szent karácsonyon már Magdusával ülök a kemence mellett.

- Isten aranyozza meg a drótodat, jó ember!

Franyó ellépett, én meg gondolatokba mélyedtem. Azon tűnődtem, vajon megtenném-e én az én Magdusámért, hogy öt esztendeig drótoznék?

Az ítélkezés véget ért. Két pörös atyafi távozott összebékülten a község szobájából.

Csak ekkor eszmélkedtem, hogy mért is vagyok én itt?

A bíró megjelent a küszöbön:

- Bélyeg kell ugye, tanító uram?
- Nem, nem az kell, bíró uram, csak egypár szál rózsát kérek erről a rózsafáról.

A SZÜRKE

Rége voltak barlanglakók; a jövő történetírója beszélhet kávéházlakókról is. Kivált így télen látni a nagy ablakú kávéházakban embereket, akik ott tétlenkednek napestig; legfeljebb azt a sok szénát-szalmát fogyasztják, amit a hírsajtó vet napjában kétszer az asztalokra.

Egy januáriusi estén magam is ott ültem az egyik ablaki asztalnál. Magamat a hely melegébe felejtve, bámultam ki az ablakon a havas utcára.

A kávéház előtt bérkocsi-állomás van. A villamoslámpások fehér fényében valami három egyfogatú vesztegelt ottan, várva a jószerencsét.

Az ablak előtt egy szürke ló álldogált, nagyfejű és vén. A hátát vörös pokróc fődte, de azért fázott: rossz buckós térde remegett, és a zablája láncára zúzmara ült. A kocsis a bundájába burkoltan aludt a bakon.

A lámpás erős fénye éppen a lóra világított. Olyan különös volt a szomorú, elcsigázott állat, amint ott álldogált lógó fejjel, a rátűző erős villanyfénytől hunyorgatva, fáradt álmosan a késő estén, a zordon hidegben, várakozva az utasra, aki neki senkije, de aki ha megjelenik, öneki ostorral metszenek a nyaka közé, s rohannia kell a kocsival és a teherrel a havas éjszakába, amerre űzik.

Ó, te szegény rabszolga! Te négy lábú ingyennapszámosa az emberiségnek! te gyámoltalan, buta óriás! Hogyan nem tudod te meggondolni, hogy azok a szíjak, amelyek téged a rúdhoz kötnek, egy rántásodra elroppannának, s rabszolgatartód lábadnak egyetlen ütésétől elejtené az ostort, amellyel életed hosszán át mögötted hóhérokodott!

Mi jogon nevelt ő rabbá? Mi jogon üt-ver? Nincs-e neked annyi jussod a magad életére, a földre, a szabadságra, mint az embernek?

A ló, mintha értette volna a gondolataimat, nagyot bólintott. Aztán ismét állt mozdulatlanul.

Már tizenegy felé járt az éjjeli idő, mikor az ablak előtt, egy fiatal házaspár jelent meg. Mind a ketten prémes bundába öltözöttek: a férfi feketébe, a nő fehérbe. A bunda gallérja fel volt hajtva a fülükig.

Megálltak a bérkocsi előtt. A férfi néhány szót mondott a kocsisnak. A nő a kávéház ablakára pillantott, s megérintette a férfi karját.

A következő percben berontottak mind a ketten a kávéházba.

Hát egy barátom volt, egy amerikai református pap meg a felesége.

- Jössz velünk! - mondotta a pap. - Legalább egy teát iszunk együtt!

A pap (ugyan most nem pap) csak éppen házasodni jött haza, s itt Budapesten csak éppen megpihen. A leányt az én ajánlatomra vette el.

Őszintén örültem, hogy látom őket.

- Csak egy teára - könyörgött a rózsás képű asszony. - Hiszen negyedóra alatt ott vagyunk!

- És maradsz, ameddig akarsz.

Kifordultunk az utcára. A pap kinyitotta a bérkocsi ajtaját.

- De hát ebbe be se férünk - mondtam. - Én másik kocsiba ülök.

- Meg akarsz szökni! - kiáltotta vígan a pap, a karomat megragadva.

- De hiszen elférünk itt hárman - szólt az asszony a kocsi szegletébe húzódva. - A kocsi kétülékes. Maga ide ül mellém, Pali velünk szembe.

Arra gondoltam, hogy ennek a vén, szürke lónak sok lesz ennyi ember, hogy van itt erősebb ló is, vagy hiszen a kétfogatú kocsik állomása sincs messze, de nem juthattam szóhoz: Pali betuszkolt a kocsiba.

- Aztán jól hajtsen! - kiáltott ki az asszonyka a kocsisnak.

- Egy korona lesz a borraival! - kiáltotta Pali is.

Azzal becsapta a kocsi ajtaját.

Az asszony örömtől ragyogva nézett reám. A kocsiba behallatszott, amint az ostor rácsattog az öreg szürkére.

A kocsi megindult robogva.

- Hol laktok? - kérdeztem kedvetlenül.

- Egy öreg rokonomnál - felelte Pali. - Emlékszel tán az öreg huszárezredesre?

- De most nincs itthon - folytatta az asszony.

- Oda van a japánoknak lovat venni - magyarázta Pali. - Ha akarod, meg is hálhatsz nálunk.

- Köszönöm - feleltem. - Félórát veletek töltök, aztán visszatérek.

A kocsi meglassúdott. Hallottam, hogyan vagdal a kocsis a szürkére. Az ostor hatását érezni lehetett különben a kocsi megrándulásából is.

- Fázik? - kérdezte az asszonyka.

- Köszönöm - feleltem -, nem fázom.

A Lánchídon lépésben haladt át a szürke. De mikor a hídról legördült a kocsi, a kocsis ismét erősen megcsapkodta.

- Csak nem a várban laktok? - kérdeztem aggódva. (Palihoz kellett a kérdéseket intéznem, mert az asszonyka folyton csevegett.)

- Hát majd csaknem - felelte Pali -, nem messze a kaputól.

Csakugyan az Albrecht úton kanyarodtunk föl. Az út sikamlós volt: a szürke meg-megcsúszott. Olyankor a kocsis ugyancsak ráhúzkodott az ostorral.

Végre megálltunk. A ló gőzfelhőket bocsátott orrából-szájából. A kocsis betűzte az ostort a tartóba.

- Itt a díja meg a korona - mondotta Pali.

- Még egy hatost adj ennek a derék embernek - szólt az asszony, a ház csengettyűjét megnyomva.

Pali átadta a pénzt, és hozzám fordult:

- Várjon itt rád, ugye?

- Nem, ne várjon - feleltem. - Azt hiszem, itt a közelben talállok majd kocsit. Ennek a lova már fáradt.

- Fáradt? - hörkent meg a kocsis. - Akár Gödöllőre is elviszem ma még az urat!

Bementünk anélkül, hogy a kérdést elintéztük volna. Az asszony teát rögtönzött. Jó tea volt. Félóra helyett egy órát töltöttem náluk.

Mikor elbúcsúztam tőlük, a szürkét ott találtam a ház előtt.

- Minek várt? - szoltam bosszúsan a kocsisnak; - mondtam, hogy nem megyek magával.

De hideg szél csapott az arcomba, az az éles, csikaró téli szél, amely ellen nem védelem a téli bunda se. Ebben a szélben átmenni a Lánchídon, nem nekem való sport. Arra gondoltam, hogy a kocsinak így is, úgy is haza kell térnie, s egy emberrel több vagy kevesebb, nem sokat változtat az agg szürke terhén.

A kocsis megcsavarta a fékezőt: lépést ereszkedtünk le a hegyről. A Lánchídon is csöndesen mentünk át. A Ferenc József téren aztán a kocsis erősen rávert a szürkére.

Éppen kinyitottam az ajtót, hogy rászólok, mikor a szürke a Dorottya utca elején az aszfalton elsikamlott: térdre bukott. A szerencsétlen állat jó néhány métert csúszhatott a térdén: úgy maradt.

A kocsis először csak ültében vagdalta az ostorral, aztán felállt, és teljes erejével ütötte-vágta, miközben persze káromkodott is.

Kiszállottam a kocsiból, és átadtam neki az egész út díját.

- Ugyan, legyen irgalommal - mondtam búcsúzásul.

- De Máriája ne legyen! - felelte a kocsis.

Azzal leugrott a bakról, és neki az ostornyéllel a szürkének: agyba-főbe dühölte-duhogolta a szegény párát. Az öreg ló meg-megrándult az ütésekre, a fejét el-elkapta. De hogyan néma az állat! Hogyan nem kiálthat semmi hóhérlásra!

Végre a kocsis felcihelte-rihelte-rángatta. Aztán visszaugrott a bakra, és irtóztatón megvagdalta az öreg szürkét.

A kocsis gyorsan eldörgött-eltűnt előlem az éjszakában.

Nekem aztán rossz álmaim voltak:

Az öreg ezredest láttam, amint egy huszárcsapat előtt áll, és attakot vezényel. A lovak fűjva és horkolva robognak. A domb a cél, amelyen én állok. Ahogy oda fölérnek, minden ló a szemét elforgatva liheg: alig bírnak nyugodtan megállni.

Az egyik tiszt lovában megismerem a szürkét. Milyen szép, fiatal paripa most! De miért rohant ilyen buzgón? Mi neki az attak? Mi köze neki, a békés mezők állatának, a katonasággal, attakkal, hadi gyakorlatokkal?

Ahogy a szemem a huszárok csizmájára fordul, látom, hogy a sarkantyúk véresek.

Kedvetlenül szállok le a dombról. Szinte jólesik a szememnek, hogy szántóföldek közé jutok. Az ébredő fűvet napsugár csókolja. A földeken mindenfelé ökrök és lovak szántanak. Egy ember vet.

Az út mellett, amelyen haladok, egy szürke ló vonja az ekét. Bámulva látom, hogy ez az én nagyfejű, buckós térdű budapesti szürkém!

Hogy a manóba kerül ide? Miért húzza az ekét, ezt a nehéz, durva, vasekét? Hiszen ő nem eszik abból a búzából, vagy abból a rozsból, amit ide vetnek! S vonszolja az ekét feszült inakkal, dagadozó erekekkel, megállás nélkül, pihenés nélkül.

Látom pedig az erőlködésén, hogy meg van fáradva. Néha meg is lassúdik, mintha lélegzeni akarna, de a paraszt ilyenkor rácsíp az ostorral.

- Nye, te, nye!

A szürke oldalán és hátán hosszú, vörös vonalak látszanak. S halad az eke: cipeli, vonszolja a szürke, némán, türelmesen, panaszhang nélkül.

Reggel korán keltem. Szeles, rút, hideg regg volt ez. Hogy az említett kávéház van legközelebb, ismét odamentem reggelizni.

Amint kinézek az ablakomon, látom, hogy a szürke ott áll. Ugyanaz a nagyfejű, buckós térdű szürke. Áll szomorúan, mint tegnap.

Vajon miket gondol?

BÓDI MEG A HÚGA

Kis megállóhely a vasút mentén. Nem állomás, csak bakterház. Jegyet nem is adnak ott, csak éppen fel lehet szállani, vagy le lehet szállani. Az öreg pápaszemes bakter egymaga a hivatalos személyzet.

A reggeli vonat nagy kanyarodással dübörög elő a nyírfaerdőből, s meglassúdik: megáll. A harmadik osztályú kocsiból terebélyes kék köpönyeg ereszkedik alá. Valami idegenféle. A lábán durva, nagy csizma. A fején széles karimájú kalap. A vállán, a köpönyeg alatt, duzzadt bőrtarisznya.

A vonat tovább pöfög. A köszén-bűzt elkapja a hideg őszi szél, csak a mormolás hallatszik még egy ideig.

Az idegen átadja a jegyét a bakternak. Nagy, erős, sápadt ember, bozontos szakállú; az arca valami különös kékesfekete. Mintha valamikor puskaapor vágódott volna az arcába. De a két keze is olyan.

Az idegen rámosolyog a bakterra:

- Hogy vagyunk, Ignác bácsi?

A bakter nagyot bámul a pápaszem mellől:

- Seregeknek ura! Bódi! Liszkai Bódi!

- Avvagyok.

- Amerikából gyüsz?

- Onnan egyenesen. Hogy van a húgom? Él-e?

- Él hát. Mér ne élne? Hát a képedet mi lelte?

- Semmi. Szénbányában dolgoztam.

És ismét türelmetlenül kérdezte:

- Húgomék hogy vannak? Nem beteg? Jól bánik vele az ura?

És erősen a szeme közé nézett a bakternak, mintha attól tartana, hogy nem kap őszinte feleletet.

A bakter pipát vont elő a kabátja zsebéből.

- Megvannak - felelte a pipába belesandítva.

Látszott rajta, hogy nem mond annyit, mint amennyit mondhatna.

Bódi szeme elsötétült:

- Rosszul élnek?

- Nem, dehogy. Az öreg Kapitány meghalt, azt tudod tán. Ősszel a pincébe ment, aztán odafulladt.

- De a Pilátusát kendnek, nekem ne Bodónézzon. Mondja meg igazán, hogy hogymint él a húgom?

A bakter meghökölt:

- Mit mondjak? Tudom is én! Én a vasutat őrzöm, nem a te falámiádat.

Bódi szinte ordítva kérdezte:

- Veri!?

A bakter vállat vont:

- Nem szokta verni. De ma reggel, hogy bent voltam húsért a mészárosnál, azt hallottam, hogy a sógorod az éjjel mulatott, debernázott. Aztán tudod hát... nincs kanál csörgés nélkül.

A nagy, erős ember szeme rámeredt a bakterra. Az arca olyanná vált, mint a fújó bikáé. A bika így áll meg, mikor a falnak ütközött. Így fordul meg a nagy, egyetlen testével, hogy a dühét más irányba fordítsa.

Ment Bódi nagy lépésekkel. A föld szinte dongott a lépései alatt. A szeme megtelt könnyel. A szél elkapdosta a könnyet a szeme pillájáról, mint az essőcseppeket. Ment.

Ezelőtt öt esztendővel távozott ő ki Amerikába. A faluból már mások is elmerészkedtek oda. Az első, akit odahajtott a szükség, valami szénbányában kapott alkalmazást. Megírta nagy dicsekedvőn haza, hogy három forintot keres napjában. A levelet mindenki olvasta a faluban. Két család ki is ment a következő tavaszon. Máig is odavannak.

De Bódit nem a három forint csábította ki. Volt neki miből megélnie. Egy kiscfátálya föld, meg a hógának is annyi. Ők abból megélték.

Hanem az történt, hogy egy áprilisi napon gondolkodónak látta a hógát, és sóhajtni is hallotta. Ahogy ebédelték künn a mezőn csak rápillantott nagy komolyan a szeme szögletéből. Végre is megszólalt:

- Mi lelt, Ágnes?

Ágnes elvörösödött.

- Semmi - susogta -, semmi.

Bódi ránézett szigorúan.

- Ágnes!

Ez rendreutasító hang volt, ahogy csak az apák szólhatnak a gyermeküknek.

Mert hogy csak ketten maradtak már ezen a világon, Bódi lett az úr, ő lett az apa. A leány mindig kiskorú a falun. Ha asszonnyá lesz, akkor is kiskorú.

Ágnes a rendreutasító hangra még inkább elvörösödött, még a keze feje is elvörösödött. Szép tiszta, fekete szeme megnedvesedett. Látszott rajta, hogy nehéz szólnia.

- Mi lelt! - ripakodott rá türelmetlenül Bódi.

Mert az volt az első véleménye, hogy valaki megsértette a hógát. Már is vonaglott az ökle erre a gondolatra.

- Hát nézd, Bódi - szólott restelkedve a leány -, tudod, hogy húsvét napján Kapitány Pali háromszor is táncolt velem...

- Hát aztán?

- Aztán arra kért, hogy este az ablakunk alá jön. Beszélgettünk. Aztán többször is eljött...

Bódinak úgy állott a két szeme a hebegő leányon, hogy még csak nem is pillantott.

Huszonnégy éves volt ő akkor. A húga húsz. Ő azért nem nősült meg, mert nem kapott földes leányt. Őszintén szólva, féltek tőle a leányok. Lobbanékony természetű volt és erős. Szegényféle leány hozzáment volna, de a módos leányok maguk is szeretnek parancsolgatni. A húga meg azért nem ment férjhez, mert nem akarta Bódit a föld felétől megfosztani.

- Hát aztán! - kérdezte Bódi még mindig összevont szemöldökkel.

- Eddig van - felelte a leány elmosolyodva.

- Nem eresztetted be?

- Nem.

A testvérek ismerik egymás hangját. Bódi nyugodtan ette tovább a krumplilevest.

Mikor aztán felerészt elfogyasztotta, odaadta a kanalat Ágnesnek, és ő maga kenyeret majszolva nézte, hogy a leány hogyan eszik.

A hógát jóformán meg se nézte eddig. Akik együtt fejlődnek és testvérek, nem is gondolnak arra, hogy egymást formák tekintetében vizsgálják.

Most látta, hogy a húga takarosan kifejlődött leány. Az arca kerek kún arc; a szeme apró és fekete, mint a csöppentett szurok; barna arcbőrén átpiroslott az egészség.

Hát nem is csoda - gondolta -, hogy a Kapitány Pali beleszédült a hógomba.

A szóban forgó legény jó módú fiú. Kissé halfejű és kurta lábú, de faluhelyen senki se ösmeri a belvederi Apollót. Mindenki szép, aki ép. Kapitány Pali nemcsak ép volt, de bátor is, afféle hetyke legény. A tánchelyen senkinek se lobogott szebben az inge ujja meg a gatyaszára. Tánc közben gyakorta nyerített, és hol a gerendát csapkodta, hol a csizmája szárát. Ilyen széles kedvvel Bódi se mulatott a legények között, legfeljebb egyszer esztendőben. De mióta árván maradtak, csak csendesen táncolt, s fél szemmel a hógát vigyázta.

Látta ő azt is, hogy Kapitány Pali sűrűn kéri táncra a hógát, de másra magyarázta. A legénnyel valami kis kocódása volt az előbbi esztendőben. Kissé beszakították egymás fejét a búcsún. Azt gondolta, hogy Kapitány Pali a kibékülést táncolja. Mert azóta nem látták meg egymást.

- Hallod-e - mondotta vidám pillantással -, nem rossz, amit beszéltél. Gondolod, hogy elvesz?

A leány szomorúan nézett a fazék fenekére:

- Elvenne.

- Hász akkor jól van! Hát mit savanyogsz! Nem tetszik? Hallod-e, nem ordinaré legény az. Mikor a kocsmában vót vele az a kis petekem, hát ugyancsak megállott a sarkán.

- Hászén nem is azér - felelte a leány -, hanem én mégse mék hozzá.

- Nem mégy hozzá? Gondold meg ezt, Ágnes. Én ebbe, tudod, nem akarok neked parancsolni. Akit szeretsz, ahhoz mégy. De mi a kifogásod ellene?

- Semmi.

- Hallod-e, megkövetelem, hogy énvelem nyíltan beszélj!

A leány ekkor letette a kanalat, és a köténye sarkához nyúlt. A szeméből könnycseppek gördültek alá.

A bátyja faggatására aztán elmondta, hogy a legény apjával is beszélt, de annak hozomány kell.

- Ha a földet elfelezzük - így végezte -, mi marad neked, Bódi? Aztán ki visel rád gondot? Ki mos rád? Ki takarít rád?

Bódi hallgatva nézett maga elé.

- Ne ríjj - mondotta aztán csendesen. - Majd eligazítsuk.

Vasárnap délután átment Kapitányékhoz.

A látogatásra a békesség ösvényén indult, de azért a rézcsillagos kést becsúsztotta a csizma szárába. Ami városon a névjegy a tárcában, az falun a bicska a csizmaszárban. Nem lehessen tudni, mikor mi történik.

De nem történt semmi. Kapitány Pali a kapu előtt pipázott többedmagával, s a kerek halszeme egyszerre Bódira fordult, ahogy az feltűnt az ünneplő szűrben az utca végén.

Bódi csak lépegetett komolyan. Hogy ím a társasághoz ért, megállt Kapitány Pali előtt egyenesen és ünnepiesen:

- Hozzád jöttem, Pali, békességgel, ha akarod.

Palinak mosolygott a szeme. Kezet nyújtott neki:

- Isten hozott, Liskai Bódi. Gyere beljebb!

Azzal átölelte a vállát, s úgy kísérte be a kapun.

Odabent aztán Liskai Bódi is elővonta a pipáját. S a bor mellett, pipa mellett megbeszéltek az ügyet. Sok kerülgetéssel beszéltek, ahogy parasztok szoktak, de alaposan.

- Hát nézd, Pali - mondotta végre Bódi. - Én a húgom földjébe nem kapaszkodok bele. Ami az övé, az az övé. Ha szereted, elveheted, én abba szalmaszálat se teszek köröszül.

- De hát te? Miből élsz meg? - kérdezte habozva a legény.

- Arra te ne gondold - felelte Liskai Bódi méltóságosan. - Még az is meglehet, hogy az én részemet is megkapod. Nem mingyárt, hanem egypár esztendő múlva.

És akkor felállt, és a szeme közé nézett a legénynek. Rátette a kezét a vállára.

- Hát elvégeztük. De egyet ne felejts Pali: az én húgom, az én húgom.

Ez olyan hangsúllyal és olyan erős szempillantással volt megmondva, ahogyan csak magyar paraszt tud beszélni.

Kapitány Pali nem hőkölt meg ettől a pillantástól. Lehet, hogy egyet dobant neki belől, de nem mutatta. Megölelte Bódit, meg is csókolta az orcáját:

- Hej, Bódi - mondotta hálás hangon -, hej, Bódi!

És ebben benne volt a szent fogadalom is, amit Bódi kívánt.

A lakodalom aztán hamarosan megtörtént. Bódi pénzt vett föl a földjére, s kiutazott Amerikába.

Szűrben vándorolt ki, szőrtarisznyával. S íme köpönyegesen tér haza, rézgombos bőrtáskával.

Mikor kiment, egészséges, piros képű, szőke fiú volt. Most sápadt arcú, vihartól edzett, szakállas ember. Az az öt esztendő, amit a szénbányában töltött, megöregítette. De minden keresete ott van a bőrtáskában. Csak éppen a köpönyeget vette valami megszorult olasztól meg a rajta levő ruhát valami amerikai zsibvásáron. Kenyéren, szalonnán élt ott is, mint itthon. Meleg ételt nem evett, csak egyszer, karácsonykor.

Az öt év alatt nem küldött levelet, mert nem tudta, hogyan kell; kérdeni meg restellte. És nem is kapott levelet, mert a címét nem tudták. De mindennap gondolt haza. És mindig azon tűnődött, hogy Ágnes hogyan él az urával? Mert az öreg Kapitány nem élt valami példás házaseletet. Gyakorta civakodott a feleségével. Az ilyen szokás öröklődik a családban.

És ő mindig azt érezte, hogy a húga az ő védelme alatt van, mint lánykorában volt. Az árvaság erősebbre fűzte köztük a testvéri köteléket. Bódi úgy érzett hozzá, mintha nem is húga volna, hanem gyermeke. Ó, a síroknál nagy fogadalmak történnek!

Hát veri! Ez volt az egyetlen gondolat, amely a mellében dübörgött, mióta a hazai földre tette a lábát. Veri a pogány!

Nem tudta még, hogy mit fog mondani: ment, mint a sötét felhő, amely magával viszi szélvészét és villámain.

Ment végig a falun, senkit meg nem látva, senkinek nem köszönve. Ahogy lépkedett, a kezében levő bottal nagy félkörökben kísért a lépéseit.

Az akácfák már félig kopaszan állottak az út mellett. Alattok a sárga levél.

Itt-ott a házból kilódult egy kutya és megcsaholta, de Liszkai Bódi rá se hederített.

Csak a saját háza előtt pillantott föl. Megállt s ránézett a házra. Aztán belökte az ajtót.

Az udvaron Kelemenéket találta, egy napszámoskodó zsellércsaládot, amely hol itt, hol ott lakott a faluban, ahol olcsó árendát talált.

Az udvaron az asszony fát aprított. Csodálkozón nézett Bódira. Nem ösmerte meg.

- A húgom - mordult meg Bódi -, itthon van-e a húgom?

- Jézus Mária! Liszkai Bódi!

- A húgom itthon van-e?

- Dehogy, lelkem: otthon van... Vagy nincs otthon?

Bódi megfordult, ment tovább Kapitányékhoz.

Az udvaron ott egy bozontos fehér komondor rohanta meg. Bódi arra olyat vágott a botjával, hogy a kutya üvöltve inalt el az istálló mögé.

Bódi berúgta a pitarajtót.

A konyhában senkit se talált. A belső szobaajtó tárva volt. Egy öregasszony jelent meg a küszöbön.

Az öreg Vass Lukácsné volt az. Vén, rózsafüzéres búcsújáró.

Bódi félretolta. Belépett. Egy másik öregasszony ott állott meghajolva az ágynál. Az ágyban benne feküdt a húga félájultan, véresen. Az öregasszony éppen a haját mosta a mosdótálban.

- Ágnes! - rebegte az ember fájdalmasan.

Az asszony fölemelte a szemét, és fájdalmasan mosolygott.

- Bódi!

Az ember kezéből kihullott a bot. Az ágyhoz lépett, és magához ölelte a beteg asszonyt. Megcsókolta az arcát.

- Ó, te szegény lélek!

Aztán fölegyenesedett, és fölkapta a botját. Ráordított az öregasszonyra:

- Hol az a gazember!

Berontott a másik szobába, aztán kirohant az udvarra:

- Hol vagy, Kapitány Pali! Hol vagy, te bitang! Gyere elő, ha mersz!

De az ember nem mutatkozott.

Boldizsár visszatért a szobába, és lekapcsolta a köpönyegét. Beterítette a hűgát vele, és fel-ölelte az ágyból:

- Gyere haza!

Kívítte a házból. Vítte az ölében, mint egy gyermeket.

Az asszony nem ellenkezett. Fejét a bátyja vállára hajtotta. Engedelmeskedett az akaratának, mint leánykorában szokta.

Az öreg Vass Lukácsné lepedőbe kötve vítte utánuk a dunyhát meg a vánkost, az asszony szegényes ágyneműjét. Vítte batyúba kötve. Bal kezével meg egy kis hároméves leánykát vezetett.

Bódi csak akkor látta meg, mikor hazaérkeztek, s megállt, hogy valaki a kaput kinyissa.

- A te gyermeked ez? - kérdezte a kislányra pillantva.

- Az enyém - felelte Ágnes bágyadtan.

Bementek. Leeresztette az asszonyt az ágyba. Gyöngéden eligazította a párnát a feje alá:

- Mid fáj? Mi bajod? Hívassak-e orvost?

Ágnes csak a fejével intett, hogy nem kíván orvost. És a szeméből könnyek gördültek alá az arcán.

Hogy elsoványodott! Hogy elhitványodott az a régi, üde leányarc!

- Megfojtom azt a gazembert - morogta Boldizsár.

- Elválok tőle - rebegte az asszony. - Így meggyötörni, így megcsigázni! Ó, a lelketlen hóhér!

Vass Lukácsné aztán az öregasszonyok bőbeszédűségével elmondta, hogy mi történt, hogyan történt.

Tavaly katonaság volt a faluban, és egy káplárt hozzájuk szállásoltak. Kapitány Pál az éjjel mulatott, és a kocsmában hallotta, hogy némelyik katona kellemes emlékezést vitt magával a faluból. Kapitány Pálnak soha eszébe nem jutott, hogy a feleségét meggyanúsítsa, de most részeg fővel arra gondolt, hogy talán az ő felesége is barátságos volt a káplár iránt. Hajnalban, ahogy hazatért, vallatóra fogta az asszonyt: mondd meg igaz lelkedre, így meg amúgy! - A szegény asszony csak csendesítette, de az ember annál dühösebben faggatta. - Tagadod, ugye? Hogy is mondanád meg. De majd kiszorítom én belőled! Avval leteperte, és megkötötte a kezét, úgy vallatta bottal.

- Pedig hát, lelkem - fejezte be az öregasszony -, nem is tudott magyarul az a katona. Román volt... Még csak egy szót se váltottak együtt.

Akkor aztán maga is sírva fakadt:

- Csupa kék a lelkem. Az egész háta. A feje vérzik. A két karját nem bírja.

Boldizsár felugrott, mint a bősüült vadállat. Újra elrobogott.

Az asszonyok ezalatt ecettel dörzsölték végig a beteget. Tiszta inget adtak reá és körülsajnálták, ami asszonynak nagyobb vigasztalás az ecetnél is.

Kapitány Pál azonban még mindig nem találódott otthon. Némelyek arra vélték, hogy valahol a szőlőben alussza mámorát. Látták kifelé menni, de hogy hol van, senki se tudott róla.

Boldizsár egy hosszú mogyorófabotot talált a szobában, hazavitte a húgának:

- Evvel vert-e meg?

Az asszony bólintott.

Régi, vedlett mogyorófabot volt az, parasztujjnyi vastag. Az öreg Kapitány bíró korából maradt még meg. Csak éppen megrövidítették.

- Jelentse fel - mondták az asszonyok -, vigye el a botot a bírósághoz.

Azelőtt tegezték, de mióta megjött Amerikából, nem merte tegezni senki.

Boldizsár a beteg mellé ült az ágy szélére. A kezét a kezébe vette, az arcát megsimogatta:

- Ne búsulj - mondtotta. - Ne búsulj, megtanítom én rendre azt az akasztófáralót! Máskor is megvert?

- Meg - felelte az asszony -, valahányszor fiatal emberrel beszéltem, mindig megvadult - de így még soha! De énértem ne is gyűjjön. Nem ösmerem többet!

Boldizsár kocsit rendelt, elküldött az orvosért. Kelemennének meg pénzt adott, hogy hozzon bort a kocsmából, és főzzön borlevest.

Csak ekkor fordult a leánykához, aki ott játszadozott két kis porceláncseréppel az asztalnál. Megnézte. A leányka olyan halszemű volt, mint az apja. Elfordult tőle, s újra a beteghez beszélt:

- Meggyógyulsz, lelkem. Kelemenék elhurcolkodnak innen. Kifizetem. Van pénz!

És a táskájára ütött, amelyből tompa csördülés hallatszott.

- Háromezer és húsz korona, Ágnes. Egy fillérrel se kevesebb. Ez mind a mienk! Leszünk, ahogy voltunk, Ágnes. Nem fog hóhérkodni veled senki!

Estefelé megérkezett az orvos. A szobából kiküldött mindenkit. Aztán, mikor elvégezte a vizsgálatot, beszólította Boldizsárt.

- Az asszony nagyon meg van verve - mondtotta -, de a csontja nem törött. A fejét valami szögbe üthette. Írjak vizum repertumot?

Bódi nem tudta, mi az a vizum repertum. Azt hitte, recept, hát csak ráhagyta, hogy írjon.

Aztán az orvos bekötötte a betegnek a fejét, s valami receptet írt. Azt mondta, hogy azzal kenjék be estére.

Aztán megírta a vizum repertumot.

- Itt van - mondtotta -, ezt csak adja be a járásbírósághoz. Olyan fél esztendőt húznak arra az emberre mint a pinty.

Boldizsár rápillantott az írásra.

- Nem köll nekem a bíró - felelte komoran -, majd elbánok én vele magam is.

Este ismét elnézett Kapitányokhoz, de Pál gazda még nem volt elő. Nem is került haza még harmadnapra se.

- Majd hazajön - mondotta Boldizsár.

- Jöhet - felelte az asszony. - Engem ugyan nem lát többé.

Már akkor az asszony jobban volt, de csak éppen hogy ülni tudott az ágyban. A bal kezét nem tudta még mozdítani.

Negyedik nap aztán Boldizsár kiment a szőlőbe, s délután tért vissza. A kék köpönyeg meg volt rajta szakadozva. A mogyorófabotot darabokban hozta a markában. Az arca nyugodt volt, a járása is csendesebb. Ahogy belépett a házba, letette a botdarabokat az asztalra, s csak annyit mondott:

- Itt van.

Az asszony fölemelte a fejét:

- Megverted?

- Elláttam - felelte Boldizsár nyugodtan.

Az asszony szeme elnyílt:

- Nagyon megverted?

- Kocsin vitték haza.

- Csak nem ütötted tán agyon?

- Nem, ne tarts attól, hogy börtönbe kerülök. Nem fábul van a kutyának a csontja!

Azzal odaült az asztalhoz, és kenyeret kért Lukácsnétól meg szalonnát.

Kelemenék már akkor kihurcolkodtak. Boldizsár visszafizette nekik az egész évi bért, s lehordatta a maguk holmiját a padlásról.

Az utcai szoba ismét Ágnesé lett, mint lánykorában. A belső szoba az övé.

Boldizsár bort is hozatott a vacsorához. Megivott egy liter bort, aztán korán lefeküdt, mint az olyan ember, akinek aznap erős munkája volt.

Az első szobában égett a lámpás. A beteg megszólalt:

- Lukács néni, a kislányomat fektesse ide mellém. Aztán menjen, nézze meg azt az embert, nem ütötte-e agyon a bátyám?

A kislány a kucikban aludt. Hogy az anyja mellé fektették, fölébredt:

- Nyanyus - mondotta az anyja nyakat átölelve -, hol van apa?

- Otthon - felelte Ágnes.

- Miért nem megyünk haza mink is?

- Mert nem megyünk, lelkem, soha többet nem megyünk abba a házba. Aludj.

A gyermek elhallgatott. Künn az őszi eső mosta az ablakot, Lukácsné a fejére borította a felső szoknyáját és elment.

Jó ideig odavolt. Aztán visszatért.

- Jaj, lelkem - susogta -, de ebül van az urad! Egymagába találtam. Tárva-nyitva az ajtó. Hanyatt fekszik az ágyon, oszt orrábul-szájából folyik a vér. Csupa vér a kebele. Be akartam kötni a fejét, de elküldött. Csak annyit kérdezett, hogy te hogy vagy?

- Kérdezhet!

- Egyenesen azt kérdezte. Aztán, hogy mégis be akartam kötni a fejét, aszongya, hogy aszongya: menjen a fenébe! Majd hazagyün az asszony!

- Várhat - felelte Ágnes.

Az öregasszony folytatta:

- Én is azt mondtam neki, hogy mondok: várhatod azt, Pali, sohse gyün többet haza. Halódik. No, aszongya, ha halódik, hát dögöljek meg én is!

Ágnes csendesen feküdve hallgatta az öregasszony beszédét, csak a szeme pillája rezgett.

- A feje be van törve - szólalt meg aztán elgondolkozva. - A bátyám úgy szokta.

Az öregasszony darabig még ott sopánkodott, aztán hazament. Megígérte, hogy holnap korán reggel visszatér, és kávéfőz.

Az ajtót nem kellett utána bezárni. Fakilincses ajtók voltak. A madzagot visszatolta az asszony a kiskapun is. Kívülről nem lehetett kinyitni.

Ágnes maga maradt. Belebámult a sercegő mécses lángjába. A lángon nem volt semmi különös, csak olyan kis sárga láng volt, mint mindig. De azért Ágnes bámulta, percekig bámulta. A szobában csöndesség volt és félhomály. A kis parasztablakon beszűrődött a holdvilág. A másik szobából áthallatszott a Bódi jóízű horkolása.

Ágnes megmozdult, kinyújtotta a fájós bal karját: megmozgatta, végigmarkolgatta és sziszegett. Aztán a mellette alvó leánykára nézett. Gyöngéden megrázogatta:

- Babuskám!

- No - felelte álmosan a kicsi.

- Kelj fel, Babuskám, kelj fel, aranyom! Vedd föl a szoknyácskádat, húzd föl a csizmácskádat.

Maga is felkelt, nagy kinnal felöltözködött. Aztán felölelte az ép jobb kezével az ágyneműt. A lepedő négy sarkával összefogta. A hátára vetette.

És kézen fogta a leánykát. Kimentek csendesen a házból, haza.

FEKETE NAP

Fővárosi lakos voltam akkor, és egy tavaszi napon nyaralóhelyet kerestem. A dél egy faluban ért. Gondoltam: minek mindennap ebédelni? De úgy egy óra felé megeredt az eső is - csak bementem a kocsmába.

Három öreg ült ottan a megterített asztalnál. Ketteje paraszt volt, a harmadik meg afféle tajtékpipás, pörgekalapos falusi úr. Első pillantásra azt véltem, hogy valami nyugalmazott falusi tanító - a soványsága arra vallott - de a parasztok tekintetes úrnak szólították, hát akkor legalábbis kétszázholdas földbirtokos.

Az ebédre vártak, és a beszédükből azt értettem, hogy valami határigazítási ügyben rándultak át a szomszéd faluból.

A másik asztalhoz ültem. A kocsmáros nekem fehér abrosszal terített. A leánya ugyanakkor megjelent a párolgó leveses tállal. A tekintetes úr elé helyezte, az azonban tovább tolta:

- Csak egyenek.

- Hát a tekintetes úr?

- Én nem eszek levest soha.

A parasztok csodálkoztak.

- Eppedig az erő! - mondotta az egyik.

- Én minden mást elengedek - toldotta a másik. - Öreg embernek leves való meg kása.

- Nem eszek levest - ismételte az öregúr. - Bűrökszagot érzek rajta. Minden levesnek bűrökszagát érzem.

A kocsmáros szinte sértődötten nyilatkozott:

- Kérem, az én konyhám nem olyan...

- Elhiszem - felelte jólelkűen az öregúr. - De lássa, én egyszer egy porció bürköt megettem így levesbe főtten. Azóta, ha csak látom is a levest, kezem-lábam nehezül. Pedig régen vót.

- Attul meg is halhat az ember - vélte az egyik paraszt.

- Meg - bólintott rá az öregúr. - Van olyan, aki meghal. Már én inkább meleg bort iszok leves helyett vagy teát.

Aztán nem figyeltem a beszélgetésekre. Falusi emberek mindig helyi ügyekről beszélnek. Hírlapot vettem elő, és azt olvasgattam.

Ebéd után a három falusi élénkebben társalgott. Beszédükből kihallatszott Damjanich, Klapka, Schlick, Aulich emlegetése: szabadságháborúról beszélgettek. Csakhamar melléjük telepedtem.

De jobban csak azon forgott a beszédük, hogy elkésett-e Klapka a váci csatán? Vagy hogy Damjanich tüzeskedte el a dolgát?

- Kedves uraim - mondtam -, szeretnék valami olyant hallani a szabadságháborúról, ami még följegyezve nincsen.

A három öreg gondolkodva nézett maga elé. Láttam, hogy a kérdés nem jól van eléjük téve. Másképp fordítottam:

- Azt mondják meg, hogy melyikök mire emlékszik vissza leggyakrabban? Ha csekélységnek látszik is az, mondják el. Nekem az a legérdekesebb.

- Hát - szólalt meg az egyik öreg - nekem semmi se jut annyiszor eszembe, mint egy paripa. Fiatal, hetyke jószág volt. Én gondoztam. A kápolnai csatán a tisztem rajta ült, oszt egyszer csak: ihol az izenet, át köll vinni a másik csapatnak. A lovat megsarkantyúzzák: vágat is, mint a vihar szele. De alighogy elindul, megcsapja egy golyó: kiszakítja az oldalát. A belső része kifordult, de a tiszt csak nyargalta tovább...

Borzalmas história volt. Nem nekem való.

A másik öreg is megszólalt:

- Nekem egy pajtásom jut leggyakrabban az eszembe. Ott feküdt a holtak között a gödöllői völgyben. Az arcán is vágás, a mellében is golyó, a lábán is törés. - „Pajtás - könyörgött -, lőj agyon, hogy ne szenvedjek!” - Én is voltam már úgy csak hitvány fogfájással is, hogy kíváncsiabbnak éreztem a halált, mint az életet. Gondoltam, ennek csakugyan megváltás a halál. Mégis odaszóltam neki, hogy mondok, hol lüttek meg? - Aszongya erre: „A mellemet lütték át. Könyörülj rajtam, süsd rám a puskádat!” A puskámban nem volt golyó, mert aznap elfogyott, de duplán megtömtem vágott ólommal, hogy ne álljon üresen. Hát fogom a puskát, rásütöm, rá igényösen a fejire. Nem is mozdult többet. Három hónapra rá majd a hideg lelt ki, mikor meglátom Debrecenben ép, egészségesen, csak ippeg hogy a fél szeme vót bekötve fekete kendővel. „Nini, mondok, te vagy-e vagy csak a lelköd?” - „Én vagyok, aszongya.” - „Hát élsz te?” - „Élek, aszongya, csak legalább a szememet ne lütted vóna ki!”

Ezen a szomorú histórián elmosolyodtunk.

- Hogyan maradhatott életben? - folytatta az elbeszélő. - Hát úgy, hogy egy javasasszonyhoz került, és az meggyógyította.

- Csodálatos a parasztság gyógyító tudománya - mondotta rá a tekintetes úr is. - A mi falunkban is jobban ismerik a növények gyógyító erejét az öregasszonyok, mint sok patikus. Tudják, hogy melyik növénynek micsoda részében rejlik az erő. Egyik növénynek a levelében, másinak a gyökerében. De hát messze van ide minden város, azért fejlődött ki így a természet ismerete.

Hörpintett a borából, aztán maga elé pipázva folytatta:

- Az én cipőm talpa is sokszor ázott emberi vérben. Egyszer, hogy kificamodott a lábam, a csatamezőn talált az éjszaka. Hallgatnom kellett a sebesültek nyögését, átkozódását. A pokol rémségeit éltem át azon az éjszakán. Mégis semmi se jut annyiszor eszembe, mint egy öreg parasztasszonynak a szerencsétlensége.

De hogy ezt megértse az úr, tudnia kell, hogy én osztrák származású vagyok, és hogy ezek ellen harcoltam, akikkel most együtt poharazok. Régen megbékültünk. A háború után magyar polgárrá lettem. Feleségül vettem egy honvédnek az özvegyét. És hogy a magyarok istene megbékült szívvel nézzen rám, azt is megtettem, hogy fölneveltem egynéhány honvéd árváját. Igaz-e, emberek?

Hát a Schlick seregében voltam akkor, és Pest vidékén mozogtunk fel-alá. Schlick úgy kerülgette Damjanichot, Klapkát, mint egyik örves kutya a másikat. Bocsánatot kérek, hogy kutyát mondtam. De akkoriban az osztrák német kutya volt, a magyar meg Kossuth-Hund.

Egy áprilisi délben a szomszéd faluba érkeztünk. Fáradtak voltunk és porosak és éhesek. A honvédek előttünk szállásoltak ottan; lábuk nyomával volt tele a falu utcája. Ott reggeliztek meg, és Komárom felé vonultak, hogy a főssereggel egyesüljenek.

A falu akkor még kisebb volt, mint most. Az elhelyezkedést megnehezítette a lakosság bizalmatlansága. Épp akkor jelent meg Kossuthnak egy körlevele, amelyben figyelmezteti a népet, hogy az osztrákot be ne engedje a faluba, mert még a tisztek is feltörik a szekrényeket és rabolnak. „Még az ezüstkanalakat is zsebre vágják” - mondotta Kossuth.

Itt átellenben láthat az úr egy cserépzsindelyes házat, abban lakott egy Mohári nevű fiatal gazda, a falu legjobb módú birtokosa.

Hogy az volt a legmeszeltebb ház, meg legtöbb ablakú, a tisztek oda szálltak. A sereg úgy telepedett be a faluba, hogy ott tölti az éjszakát.

Mohári gazda nem volt otthon. Az asszonyok meglepően barátságosan fogadtak bennünket. Ketten voltak: az öreg Moháriné meg egy fiatal menyecske, aki bizony ma már szintén a vénasszonyok közé ül a templomban.

Hát az öreg Moháriné olyan nyájasan fogadott bennünket, mintha nem is ellenség volnánk, hanem valami búcsúi vendégek.

- Őljetek libát, kacsát, csirkét! - harsogta a menyének. - Csak üljenek le az urak, mingyárt hozok bort a pincéből.

Afféle jó nagymama-képű, kövéres kis parasztasszony volt. Vannak olyan asszonyok, akikre ha csak ránézünk is, érezzük, hogy a kezük meleg. Az olyan asszonyok a földi világ eleven áldásai.

A fiatalabbik asszony afféle csendes, szemérmetes menyecske, szintén alázatos-nyájasan nézett reánk.

Minket meglepett ez a szíves vendéglátás. Máshol mindenütt keserű arccal, gyilkos nézéssel fogadtak, vagy pedig rémülten, főleg ott, ahol csak asszonyok voltak a háznál. És ha szívesen szolgáltak is, minden percben könyörögtek:

- Ne bántsanak bennünket.

Hát mondom, itt helyünket se találták nyájasságukban. Azonban mink csak rövid ebédet ettünk; attól tartottunk, hogy a honvédség visszafordul ránk. Még akkor itt szállingóztak a környéken. Hogy az asszony olyan szívesen fogadott bennünket, az őrnagy pénzt vett elő. Fizetni akart, hogy megmutassa, milyen gavallér az ellenség.

Az asszony azonban oly őszintén tiltakozott a fizetés ellen, hogy még inkább elcsodálkoztunk.

- No - azt mondja az őrnagy -, maga lelkem, derék asszony. Megíratom a császárnak, hogy jutalmazza meg. Kapni fog egy aranykeresztet a mellére.

Az asszony akkor elkomolyodott:

- Nem kell nekem, uraim, a császár keresztje - felelte könnyes szemmel. - Csak egy alázatos kérésem volna.

És akkor letérdelt az őrnagy elé.

- Teljesítjük, előre mondhatom. Keljen fel, lelkem, és mondja el.

De az asszony nem kelt fel, csak térden állva könyörgött:

- Ne bántsák a fiamat!

- Hát kicsoda a maga fia?

- Mohári Sándor. Egyetlen fiam. Négy volt. Három közülük szerencsétlen halállal halt meg. Egyik a Garamba fült, másikat verekezés közben szúrták le a legények, a harmadikat a ló taposta össze. Most már csak ez az egy fiam van. Reszketek érte, ha csak ki is lép a házból.

- De hát mit vétett a maga fia?

- Nem vétett az, uram, soha senkinek!

- Hát akkor mért mondja, hogy ne bántsuk?

- Mert maguk ellenség.

- Maguknak nem vagyunk ellenség, lelkem. A népet mink nem bántjuk, csak a gaz lázadókat. Nyugodt lehet. De hát hol van a fia?

- A katonák közt.

- Honvéd?

- Nem. Azaz lehet, hogy be is állt. Nem tudom. Elment velök. Hogy itt vonultak át a falun, mint a vihar, mikor a port is magával ragadja... Mentek sokan velök, minden fegyverfogható. Az én fiam is csatlakozott hozzájuk ma reggel.

- Majd visszajön - csillapította az asszonyt az őrnagy -, meglátja, estére hazajön.

- De hátha itt csatát kezdenek? Délelőtt is ropogott a puska. Most is hallom.

A puska csakugyan szólt akkor is a falu határában. Az őrségünk egyre hevesebben tüzelt a honvédek utócsapataira, meg azok is vissza.

A tisztek nyugtalanul öltötték magukra a köpönyegüket, csatolták fel a fegyverüket.

- Ne bántsák a fiamat! - könyörgött az asszony.

- De hát miről ismerjük meg a fiát? - kérdezte az őrnagy.

- Olyan derék... szép ember... olyan erős...

Az őrnagy vállat vont.

- „Derék, szép ember, erős.” Ilyen van száz is, ezer is!

- De olyan egy sincs, mint az én fiam! Azt meg lehet ismerni ezer között is! Olyan barna... És a bajusza hosszú! Még a szólása sem olyan, mint más emberé.

A tisztek mosolyogtak. Énnekem könnybe lábadt a szemem.

Megígértük neki, hogy nem bántjuk a fiát. Az őrnagy különösen megígérte.

De már akkor sietnünk kellett, mert a harangozó is félreverte a harangot.

Volt egy kis csetepaté a falun kívül egy homokos árok körül. A honvédség utócsapata böszült rá az osztrákság egynehány ulánusára. Az ulánusok élelmiszekeret akartak elszerezni. A körül folyt a viaskodás.

Mondanom se kell, hogy a falubeli nemzetőrök a honvédeknek segítettek. Ránk dühösítette őket a falu megszállása, no meg hát az osztrák közkatonák csakugyan feltörtek mindent, ami be volt zárva.

Az összeütközésnek valami húsz halottja maradt. Aki azok közül falubeli volt, behordták az épségben maradtak kocsin, kézi saroglyán a faluba.

Mink egy darabig még talpon voltunk, és csak estefelé bizonyosodtunk meg abban, hogy nyugodtan alhatunk. Beletöröltük hát a fübe a kardunkat, és visszatértünk, ki-ki a maga szállására.

A tisztek szinte örömmel gondoltak arra, hogy milyen jó vacsora várja őket. Most már vághatja Moháriné a libát, kacsát; csapra ütheti a hordót.

De bezzeg más arccal fogadott most a két asszony. A jóságos, piros képű öregmama haragos, sárga vénasszonnyá változott. Emelt fejfel, dacosan nézett reánk, és rekedt hangon, fagyosan kérdezte: - Mit akarnak az urak?!

Egy hadnagy felelt neki nyájasan:

- A maga kvártélyosai vagyunk, jó asszony. Elfelejtette?

- Nekem nincsenek kvártélyosaim! Menjenek innen.

A szálláscsináló őrmester bosszankodva kiáltott reá:

- Húszan jönnek ide vacsorázni. Hiszen megmagyaráztam!

- Nem adok vacsorát senkinek! - kiáltotta az asszony. - Takarodjatok innen! Országpusztító haramiák! Gyilkosok! Gyilkosok!

De ezt már zokogva kiáltotta.

- Maul halten! - ordított reá egy hadnagy.

- Ki van adva a parancs!

Ez egy mérges természetű hadnagy volt: jókedvében is olyan vörös volt az arca, mintha céklával szokta volna kifesteni. Hát még mikor haragudott.

De az asszony nem ijedt meg tőle. A keserűség a fejébe szállt:

- Nekem nem parancsoltok, ebadta, zshivány németjei!

És befordult a szobába.

Akkor láttuk, hogy halott van a háznál. Az asszonynak a fiát holtan szállították haza. Valami ulánus átdöfte a viaskodásban. Az ajtón bepillantottam: ott feküdt a halott a szoba közepén azon mód, ahogy meghozták: honvédatilla volt rajta. Két gyertya égett mellette.

Rendes körülmények között azt cselekedték volna a tisztek, hogy otthagyják a gyászházat, a fiat jajgató öregasszonyt, a férjet sirató özvegyet. De háborúban nem ember az ember: mundúrba húzott tigris.

Az egyik tiszt fölemelte az orrát:

- Micsoda disznóság ez - mondotta -, halottat tenni ide, ahol tisztek kvártélyoznak.

És a közkatonákhoz fordult:

- Vessétek ki azt a Kossuth-kutyát!

Azokban volt annyi becsület, hogy elvitték a halottat a temetőbe.

A másik tiszt az asszonyokra csordult, hogy fogjanak dologba, rakjanak tüzet.

- Nincs fa, nincs semmi a számotokra! - felelte az öregasszony.

Erre a Maul-halten tiszt is még följebb szegte a nyakát.

- Majd megmutatjuk, hogy van.

És a közkatonákhoz fordult:

- Vigyék ki az asztalt, széket: csináljatok fát ennek az asszonynak.

A közkatonák legottan fejszét fogtak, és összeaprították az asztalt meg egynéhány széket: behordták a konyhára.

De ez még nem volt elég. A faluból panaszos katonák jöttek, hogy nem tudnak vacsorát csinálni, mert a lakosság mindent elrejtett.

- Vezessétek ki a teheneket az istállóból, és vágjatok le annyit, amennyi kell! - parancsolta egy másik tiszt, egy Adler nevű komisz fráter.

A közkatonák mindjárt ott helyben kezdték meg a téhenelhajtást. Kivezették az asszonynak a borját, tehenét. Le is vágták. A húsát szétosztották a katonáknak.

Az öregasszony elkeseredése végtelen volt. Letérdelt a földre, és ott jajgatta az Istent:

- Istenem, Istenem, micsoda napot virrasztottál reám!

Valóban fekete napja volt szegénynek.

De hát háborús időben az a fő, hogy enni-inni kapjon az ember. Mindegy, hogy imádkoznak-e vagy káromkodnak amellett.

A konyhába beállítottak egy katonaszakácsot. Az ott marokkal nyúlt a zsírba, lisztbe. Főzött, süített, ahogyan abból szokás, ami a másé.

A két asszony elment a temetőbe, de egy óra múlva visszatértek. A katonaszakács mindjárt magához fogadta őket. Egyik kezében a főzőkanál, másikban a kurtakard. A kardot ki-kirántva kért borsot, vajot, fahajot, amit meg nem talált.

Egyszer azt ordítja az öregnek:

- Eriggy, hozz sárgarépát, petrezselyemgyökeret!

Az öregasszony kimegy a kertbe, s visszatér egy csomó gyökérrel. Meg se tisztítja, csak belevágja a levesbe. A katonaszakács nem bánta. Hiszen tetszik tudni, hogyan főznek a kaszárnyákban. A szakácskodó katonák bakancssal dobálóznak; a bakancs beleesik a főzelékes üstbe, azért bizony nem öntik ki az ételt.

Hát a tisztek ezalatt feltörettek a pincét, és bort ivogattak. Elméjük minden kereke azon forgott, hogy meg lehet-e szorítani a magyarokat Komáromnál vagy nem lehet?

Már szinte besötétedett, mikor végre megjelent a levesestál. Közkatonák tálaltak. A két asszony tétlenül nézte a bitangolást.

Éhesek voltunk. Ettük a levest nagy mohón. De valami undok íze volt a levesnek. Én nem is ettem meg mind, csak a felét, noha veszettül éhes voltam. A többi tiszt evett, mint a sovány farkas. Fintorgatták az orrukat, de ettek. Hadjáratban nem nyelvének eszik az ember, hanem a gyomrának.

Azonban az őrnagy is letette a kanalat és félreköpött:

- Krucifiksz donnervetter, ebbe valami avasat főztek.

Akkor aztán a többi tiszt is meg mert szólalni, hogy bizony a leves gyalázatos rossz. Némelyek a gyomrukat fogdosták és sápadoztak.

Egyik tiszt előordítja a szakácsot:

- Te, Johan!

Johan kifut a kanállal.

- Azt a marhaeszű Poncius Pilátusodat! Micsoda döglött kutyahúsból főzted ezt a levest.

És hatalmas pofonra lendíti a tenyerét.

Johan megrökönyödik: belemerít a nagykanállal a tálba és megkóstolja. Pislog. Bámul. Aztán ránéz az öregasszonyra, aki ott áll a falnál, némán, dacosan, sötét tekintettel.

- Hadnagy úr - mondja a katona. - A leves friss húsból készült, de ez az asszony vetette bele a zöldséget.

Valamennyien a gyomrukhoz kaptunk.

A hadnagy előrántja a pisztolyát s felugrik:

- Mit tettél ebbe a levesbe, te boszorkány!?

Késő volt odafutnom: a pisztoly ellobbant, eldurrant.

Az asszony is csak elhanyatlott, leesett szótlanul a fal mellett. A vére végigfolyt az udvaron.

Én elmentem onnan.

A tisztek kiöntették a levest. Kis időre ott hagyták az asztalt és káromkodtak. Negyedóra múlva aztán ették a többi ételt jóízűen.

A KISGRÓF

Egy ember mászott az utcán. Az embernek nem volt lába, csak alig egy arasznyi tönk. A két kezében két kis zsámolyféle, hogy a tenyerén ne kelljen járnia. Mert úgy mászott, mint az araszoló hernyó.

Olykor fölegyenesedett, vagy elhúzódott a fal mellé; s maga elé tette a kalapját. A jövő-menő városi nép egy-egy rézpénzt hullatott neki. Abból élt.

Fiatal, kerek képű ember volt különben. Parasztos pörge kalapot viselt, és egészséges arcán éppen nem szokott látszani semmi szenvedés.

De egy őszi napon mégis sápadtan jelent meg a nyomorék.

Leült vagy leállt egy kapukő mellé és rákönyökölt.

A járókelők azon a napon több pénzt vetettek neki, mint rendesen. Ő azonban alig ügyelt arra: ki ad, mit ad; nem is köszönte meg; csak nézett maga elé bánatosan.

Senki se kérdezte: mi baja? Az ember maga szokott mászkálni: sohse járt vele senki se; nem beszélt vele senki se. Mégis látszott, hogy nincs egyedül a világon; arról látszott, hogy estefelé meg-megállt egy bolt előtt, s ha az ajtó nyitva volt, becsúszott. Vett cukrot, fűgét vagy kis ostort. Látszott, hogy gyermeknek veszi.

A félttest-ember aztán másnap is megjelent, de nem állt meg sehol. Mászott sietve. Egy helyen bement a házba. Orvos lakott ottan. Fölemelte a faszámolykát, és zörgetett vele az ajtón.

- Az orvos urat kérem: jönne ki egy szóra!

Egy öreg, sovány úriember jelent meg az ajtóban, és csodálkozva nézett a lábatlan látogatóra.

- Az Istenre kérem, orvos úr - esdeklett a nyomorék. - A kis fiam beteg, talán halálos beteg.

És csurgott a könny a szeméből.

- Mi a baja? - kérdezte az orvos.

- Nem tudom - felelte az ember. - Tegnapelőtt pofon ütöttem szegénykét. Talán attól.

Letette a zsámolykát, és zsebkendőt vont elő a zsebéből.

- Ejnye - mondotta az orvos megbotránkozva. - Hát mije fáj? A füle? Szeme? Vagy a feje?

- Nem tudom. Csak fekszik.

- Hát aztán maga hogy lehetett olyan pogány!

- Sohse bántottam, uram, egy szóval se. De tetszik tudni, összevesztem az anyjával, mert minden pénzt süteményre költ, meg arra tanítja a gyereket, hogy azt mondja: papa. Én nem vagyok papa. Ha nekem azt mondja a fiam, hogy papa, azt gondolom, hogy nem az én fiam. Hát összevesztünk. Aztán meg akartam ütni. Az asszony is rám harsogott, hogy aszongya: „Üss meg no, te béka!” Rögtön összetörtem volna, de kibékített. Aztán már ki is békültünk, mikor tegnapelőtt hazamegyek és hallom, hogy a kisfiam (négyéves gyerek) azt mondja: „Itt gyün béka-papa.” Avval szalad elibém, nevetve, ahogy szokott. De én bizony úgy vágtam pofon, hogy elesett.

Az orvos a fejét csóválta; aztán fölírta a nyomorék lakását. Mikorra az ember hazaérkezett, az orvos már ott is volt.

Egy külvárosi, félig földbe süllyedt házban lakott a lábatlan ember.

Az orvost a konyhában egy kis rövid nyakú asszony fogadta; fiatal, tömzsi, szőke asszony. Nagy arcú, nem szép, de egészségtől duzzadó. Sötétzöld parasztruhába volt öltözködve; de szobalányos fehér kötényt viselt, és a fején piros kendőt.

Csodálkozva nézett az öreg úriemberre, s mikor az megmondotta, hogy orvos, szomorúan bólintott:

- Az, a kisgróf beteg.

S kinyitotta az ajtót.

- A kisgróf? - kérdezte csodálkozva az orvos.

Az asszony elmosolyodott:

- A szomszédok elnevezték kisgrófnak, aztán mink is úgy hívjuk már. Mert tetszik tudni: szépen járatjuk, bársonyban. Az uram minden pénzét rája költi.

Az orvos belépett a szobába. Világos, napos szobácska volt az. A bútorok benne afféle zsibvásáron vett, nem összeillő bútorok. Minden szék más alakú, és minden széknek, ágynak, asztalnak el volt vágva a lába. Csak araszos lába volt mindnek, mint a gazdának. A szoba egyik sarkában tiszta kis vaságy állott. Az asszony félrevonta a tüllkárpitot.

Ott feküdt a beteg búzavirág színű selyempaplankával betakarva. Szép kis szőke gyermek volt. Most láztól piroslott az arca.

A gyermek mellett egy kosár gomb hevert az ágyban: csontgomb, rézgomb, mindenféle gomb. A földön csúszó ember szedte össze bizonyára azt a sok gombot.

Az orvos leült egy zsámolyra, és figyelemmel hajolt az alvó gyermek fölé. Elkérdezte, hogy mijét fájdtíja? Tud-e nyelni? Köhög-e? Aztán a kezébe vette a gyermek kezét, s az órájára nézett.

Eközben hazaérkezett a nyomorék is, és a felesége mellé állott; mind a kettő aggodalmasan és hallgatva nézett az orvosra.

S ahogy így egymás mellé álltak, olyan furcsa volt a teljes épségű asszony meg a féltestű ember! Ez akarta-e megverni az asszonyt? Hogyan? Igaz, hogy katonás mellű, erős karú ember, de mégis! Bizonyosan a lábát kapja el az asszonynak, ha meg akarja verni.

A doktor lebocsátotta a gyermek kezét, és intett, hogy nincs semmi baj.

Aztán a botjára könyökölt, és a házaspárra nézett.

- Hogyan kerültek maguk össze? - kérdezte azon a bizalmas hangon, amelyen a sok családban forgó orvosok szoktak beszélni.

- Véletlenül - felelte elmosolyodva az asszony.

- Isten rendeléséből - felelte komolyan a nyomorék.

Az asszony vállat vont:

- Tetszik tudni, az én uram nem volt mindig ilyen. Első legény volt a faluban. Persze, akkor rám se nézett. Hanem egy verekezésben átlőtték a lábát térden, aztán behozták ide a városba, és levágták a lábát. Mikor aztán visszakerült, egy lány se nézett többé rá, de még az apai háznál is megunták. Én a szomszédjokban laktam. Csak én vigasztaltam.

- Aztán így szerették meg egymást?

- Hát csak így: az uram akkor kezdett a szívébe fogadni. Aztán én azt mondtam neki, hogy ne búsuljon, inkább menjen el a városba, és üljön a templom elé. Eleinte sehogy se akart. Azt mondta, inkább elpusztul éhen. De aztán azt ígértem neki, hogyha így meg tudunk élni, nem bánom: hozzámegyek. Hát megpróbálta. De eleinte nagyon neheztelte. Ma se kér senkitől, csak elfogadja, amit adnak.

- Adnak, amit az Isten nekem rendelt - szólt közbe a nyomorék.

- És maga megszerette? - kérdezte az orvos, az asszonyt.

Az asszony mosolyogva felelt:

- Én már ép korában is húzódtam feléje, de persze akkor fenn viselte az orrát. Aztán, gondoltam, az ember csak ember láb nélkül is, aztán magam is árva voltam, hát hajlottam hozzá.

- Mert az Isten is hajlított - szólt közbe a nyomorék.

A gyermek fölébredt és sírt. Az orvos megnézte a nyelvét, és a fejét csóválta. Ez a fejcsóválás megdöbbsentette a két szülőt. Az ember elsápadt.

A doktor aztán valami orvosságot írt. Egy vörös papiroslapot is vett elő a zsebéből. Mikor kiment, ráragasztotta az ajtóra.

A nyomorék utána szólt:

- Ugye, doktor úr, nem én vagyok az oka?

- Nyugodjon meg - felelte az orvos -, nem.

- És nem fog meghalni a gyerek?

Az orvos vállat vont:

- Hát talán, ha Isten megtartja.

Avval elment.

- Ó, édes kisgrófm - kiáltotta sírva az ember. - Ne hagyj el, Bandikám!

Ráborult a gyermek kihajló kezére és csókolgatta.

Bandika azonban negyednapra csendesen elköltözött.

Essős őszi napon volt a temetés. Az embert fel akarták venni a kocsiba, de nem ült fel.

- Nem! nem! Így megyek gyalog! Az egyetlen fiamat! Pofon ütöttem az egyetlen fiamat!

És mászott a sáros úton, a koporsó után, hajadon fővel. A könnyei a kezére hullottak.

Azon az estén nehezen aludt el az ember. A felesége attól tartott, hogy megőrült. A sírnál azt kiabálta, hogy vessék bele őt is a fia mellé, otthon meg felkapaszkodott az evőeszközös fiókhöz: kést keresett, hogy szíven szúrja magát. Mindegyre azt hajtogatta - hogy miért nem őt vette el az Isten, világ nyomorékát, hiszen már a fél testét úgyis elvette! Béka vagyok, béka! Jól beszélt a fiam, béka vagyok!

Aztán káromkodott a jámbor istenbízó. Lecsapta a zsámolykáját a földre, és azt mondta nagykeserű fejrázással:

- Nincs Isten az égben!

Végre nagy nehezen ágyba lehetett kényszeríteni s elaludt.

És azt álmodta, hogy ott ül az utcán egy sarokkő mellett. És ahogy maga elé méláz, valami szürkeséget pillant meg a mellén. Bámulva tapintja meg, hogy mi az? Hát szakáll, az ő szakáll.

Ejnye, de megöregedtem! - gondolja a fejét csóválva.

A szomszéd épületből gyermekek futottak ki egymás hátán. Először aprók, aztán nagyobbak. Iskola volt az az épület.

Akkor jutott eszébe, hogy ő a kisgróf elé jött, aki iskolába jár.

Abban a pillanatban kilebben a kisgróf. Már nagy, nyúlánk fiú. Tizenhat éves. Gyönyörű bársonyruhájában egyszerre kitűnik a városi kamaszok közül. És a járása milyen daliás, milyen erős! Mintha az apja elveszett lábának erejét is neki adta volna az Isten!

A hóna alatt könyvet visz. És egy másik, szintén elegáns fiúval lépked feléje. Jó barátok lehetnek, mert karonfogva jönnek, s vidáman, élénken beszélgetnek.

Az apa mosolyogva néz reá. Tekintetük találkozik. De a fiú elpirul, s áttér hosszú lépésekkel az utca másik felére, magával vonva a másik úri fiút. És izgatottan beszél hozzá, hogy annak a figyelmét magához kösse.

A koldus mély elszorulást érzett a mellében. Fölébredt.

Föülte. És gondolkozva nézett maga elé.

VERON

Az Alföld egyik fasoros utcáján sétáltam egy törvényszéki bíróval. (Néhány napot töltöttem abban a városban, hogy pihenjek.)

Augusztusi felhők borongtak az égen. Előtte való éjjelen esett egy kis eső. Az akácfa még gyöngyösek voltak tőle.

- Te, Béla - mondom a bírónak -, ma holnap téged is megbácsznak a férjhezmenő leányok, mint engem.

- De még a menyecskék is - felelte fanyaran nevetve.

Korán kopaszodott, szőke ember volt a bíró; peckesen járó és gyorsan haragvó, de jószívű és igaz. Legalább ő gyakorta dicsekedett azzal, hogy nálánál igazságosabb bíró nincsen.

Én még Budapestről ismertem. A szomszédságában laktam. Gyakorta mentünk együtt a képtárlatokra. Mert a bíró festegetett is mellékesen.

Tovább fűztem a beszélgetést:

- Nem gondolsz a szent házasságra?

- Ugyan, hagyd el - felelte legyintve. - Csak szakácsnőm van meg cselédem, de azokkal is annyit vesződöm, hogy néha mind a kettőt szeretném elcsapni. Óvakodom a nőktől. Mind csak nyugtalanságot okoz az embernek. Idealizáljuk őket, ők meg nem tudnak fölemelkedni a sárból. Ludak!

- Nono. Van köztük más szárnyas is.

- Angyal? Poézis! Messziről angyal, közlelől lúd.

És szidta a nőket.

Én csak mosolyogtam magamban. Emlékeztem rá, hogy Budapesten buzgón taposta a földet a színház körül.

Kiértünk a városból a parasztsorba. A fasor folytatódott, hát mink is tovább mentünk. Itt-ott parasztyermékek és parasztnők jöttek velünk szemben. Kantáros fazekat lógattak: ebédet vittek a mezei munkásoknak. A házak egyre ritkultak. A fasor végén a távolban egy emeletes, új épület vöröslött. A tetővázról lehetett látni, hogy már az ácsok dolgoznak rajta.

- Micsoda új épület az ottan? - kérdeztem, hogy más irányba térítsem a beszélgetést.

- Az lesz az új vasúti állomás - felelte a bíró.

Aztán hallgatva mentünk egy percre tovább.

Egy boltocska volt az útfélen. Az előtt megállt.

- Látod azt a kékruhás asszonyt - mondotta -, aki amott közelget? Ebédes fazekat lógat.

- Látom.

- Én bemegyek ide a trafikba szivarért. Nézd meg jól.

Valami rémhistóriát sejtettem: gyilkosságot, rablást, mérgezést; szóval olyanféle borzalmaságot, amely a törvényszéki bírónak is érdekes. De az asszonyon nem volt semmi különös. Szegény iparosféle, amelyet minden városban eleget lehet látni. Az arcáról először azt gondoltam, hogy cigány, azonban mikor közelebb jött, láttam, hogy csak fonnyadt, barna arc,

szinte beteges és bús. Az élet töredelme látszott azon az arcon, mint általában a szegénysorsú iparosnak arcán, mint akik az élet igáját mindennap rogyásig vonszolják. Mi bünt követhetett el? Nem tudtam az arcáról leolvasni. Ahogy mellettem elhaladt, láttam, hogy a háta meg van görbülve, a keze sovány és dologtól kerges. Hosszú, hórihorgas asszony volt különben. A könyökén foltot viselt, ugyanabból a kartonból, amelyből a réklíje készült. Az asszony lehetett harmincéves, de lehetett ötven is. Az ilyen nők arcáról nem lehet leolvasni az életkort.

A bíró szivarozva lépett ki a boltból. Visszafordultunk. Két órákor szándékoztunk ebédelni a kaszinóban.

- Megnézted az asszonyt?

- Meg. Mit követett el?

- Semmit. Csak nekem volt vele egy különös ügyem.

Megszívta a szivarját, aztán tovább beszélt:

- Tudod, hogy mikor Budapesten laktam, egy kis kétszobás lakásom volt a Podmaniczky utcában. Törvényszéki jegyző voltam akkor, és egy öreg asszonnyal főzettem. Az asszony, ha emlékszel még, egy kis cselédet is szokott tartani, mert ő köszvényes lábú volt, és nem bírta járni a lépcsőt. De a leányt a maga költségén tartotta.

Egyszer egy kis parasztleányt fogadott, egy kis ijedt képű, sovány teremtet, aki árnyékként járt-kelt, engem soha nem zavart se danolással, se csevegéssel, se mozsárlengetéssel. Talán esztendőig se láttam volna meg, ha a gazdasszonyom egy megjegyzése rá nem fordítja a figyelmemet.

Az én folyosómon egy hadnagy bérelt szobát, s valahányszor elment az ablakom előtt, mindig bepillantott.

- Asszonyság - mondtam a gazdasszonyomnak -, vegyen valami túllféle kárpitot az ablakomra. Nem szeretem, ha benéznek.

Emlékszel talán rá, hogy én abban az időben mindig festettem. Igaz, hogy csak a képeslapok képeit színeztem ki, de az is festés. A színekben való gyönyörködés átvonul az egész életemen. Barátom, ha én rajzolni tudnék, isten tudja micsoda híres festő lehetett volna belőlem.

Hát hogy akkor is színezni való képekkel volt tele az asztalom, bántott annak a hadnagynak a kíváncsisága.

- De ördög vigye azt a tisztet - felelte a gazdasszonyom -, nem a tekintetes úrra pislog az, hanem a Veronra.

A Veronra?

Ez meglepett. Mikor a leány asztalt terített, délben önkéntelenül is ránéztem. Akkor láttam, hogy csakugyan csinos leány. Az alatt a három-négy hónap alatt, amíg nálunk szolgált, megváltozott. A termete meg van nyúlladva, az arca fehér és a szeme nagy, fekete. Az én festékeim közt sincs meg ez a rózsaszínbe játszó, bársonyos fehérség, sem az a fénylő feketeség, mely az ő szemében.

Még az a kék babos szoknya volt rajta, melyben hozzánk került, s látnivaló volt, hogy bíz az rövid.

Én a cselédeimmel nem szoktam törődni. Nekem a cseléd csak gép, olyan, mint a kerék a kocsimon, amelyen járok. Nem gondolok vele soha, noha nekem forog.

De az a tiszt mégis bosszantott. Hogy mer az az én cselédemre rásandalogni!

Az első gondolatom az volt, hogy a leányt figyelmeztetem: vigyázzon magára. De elég volt ránézni az arcára, hogy lássam, milyen fölösleges. Ez az alvajáró ártatlanság nem látja még a reá irányzott szemeket.

Aztán hát elvégre is, mi gondom nekem a szolgálóim életére! Reám csak a dolga tartozik - egyéb ügyei nem érdekelnek.

De a tiszt mégis bosszantott. Valahányszor besandított az ablakomon, mindig rendreutasító tekintettel vágtam vissza.

Szeptemberben a gazdasszonyom elment a házamtól. A köszvény annyira gyötörte, hogy rokoni ápolásra szorult.

Maga helyett egy másik asszonyt akart állítani, de attól tartottam, hogy költséges lesz. Azt feleltem, hogy megvárom, míg fölépül. Addig a Veron meghordja nekem az ebédet valamelyik kocsmából.

Az asszony elment. Veronnak meghagytam, hogy ki ne nyissa az ajtót senkinek, míg én a hivatalban vagyok. Takarítson, súroljon, törülgessen, szóval ne ásítazzon.

Délben a leány meghozta az ebédemet; szótlánul sürgött-forgott az asztal körül. Látszott rajta, hogy ez neki olyan jelentős nap, mint a színésziskolának az első szerep eljátszása.

Nekem olyan furcsa volt, szinte kellemetlen, hogy ott forgolódik mellettem; hozzám lebén a szoknyája széle, rám-rám néz, hogy kíváncsi-e még valamit? Olyan, mint egy néma fehér kutya, amelynek azonban fekete a szeme; nagy, nyugodt, fekete.

Nem beszéltem vele semmit.

Délután rágyújtottam a csibukomra s lepihentem. Egy széles bőrdíványom volt az ebédlő szobámban. Azon szoktam ebéd után heverészni.

A leány azalatt leszedte az asztalt, s én ahogy ott csibukoztam, néztem, hogyan dolgozik.

Ez a leány - gondoltam - itt a szemem előtt változott hernyóból pillangóvá, és én eddig meg se láttam. Mi lesz ebből itt, ebben a Babilonban? Ritkaság látni ilyen fehér patyolatarcot, ilyen nyílt tükrű, fekete szemeket. És micsoda szemöldökök! Mintha lénia mellett, finom tusvonással vontat volna meg a Teremtő!

Szinte szerettem volna azt mondani neki, hogy üljön le az asztalom mellé: le akarom az arca színét másolni. De mégse szóltam neki. Mindig tartózkodtam attól, hogy a cselédeimmel bizalmasodjak.

Mikor elszívtam a csibukomat, fölkeltem, és az íróasztalomhoz mentem. Egy új jogi könyvet akartam elolvasni, de azon a napon olyan volt a figyelmem, mint a rosszul összerakott teleszkóp. Olvasás közben arra gondoltam, hogy a leány cselédkönyve a fiókomban hever, és én még eddig bele se néztem. Még csak a vezetéknévét se tudtam.

Kihúzó az alsó fiókomat, amelyben a cselédek könyvét szoktam tartani. Olvasom: Török Veron...

Tehát Török. Itt a magyarázata a keleti szemnek. A törvénytörés elé is kerül néha Török nevű paraszt. Mind fekete szemű.

Olvasom tovább: tizenöt éves, római katolikus, Csongrádra való.

Aztán megnéztem, hogy hány helyen szolgált? Hát a szülőföldjén volt két helyen: az első helyen libapásztor; a második helyen egy parasztgazdánál mindenestül cseléd. A szolgálatot tizenegy éves korában kezdte.

A leány feketekávét hozott be. Micsoda lengő karcsúság, micsoda könnyű járás! A pillangó így sétál végig a virággallyon.

Megfigyelted-e, hogy a nők járása tizenöt-tizenhét éves korukban valami sajátságosan könnyű? Mintha a testöknek nem volna súlya.

A természet valóban behunyt szemmel osztja a nőknek a bájukat: a parasztnőt sokszor rendkívüli finomságokkal ajándékozza meg. Sem ő, sem a falu nem érti az ilyen testi finomságok értékét.

- Veron - mondom neki -, mi a te apád?

A kérdésemre megrezzent. Eddig sohse beszélgettem vele, csak: tedd ezt, tedd azt.

A szemét lesütve, felelte:

- Apám már nem él.

Aztán hozzátette:

- Kerülő volt.

Nem beszéltem vele többet. Éreztem, hogy a lelke remeg. Én, valami felső lény vagyok neki. Így állhatott Kolumbusz Kristóf előtt az első indián.

De magam előtt is restelkedtem, hogy ennyire foglalkozom vele. Mit gondol rólam? Nekem ő csak egy etnográfiai tárgy: egy eleven parasztfigura, amely festői szempontból érdekel. Talán éppígy érdekel egy túrkevei mázas fazék vagy egy szál fehér pipacs.

Föltettem a kalapomat, és szótlanul elmentem.

A hivatalom öt óráig tartott. Utána sétálni mentem a városligetbe. A városligeti színház egyik nőénekese érdekelt. Akkoriban ismerkedtem vele. Szép leány volt, bár kissé kövér; afféle hólyagos cseresnye húsu. Aznap ő is játszott, hát jegyet váltottam az első sorba.

A dalos dráma unalmas volt, de Cseresznye-kisasszony érdekes.

A második felvonás végén három fűrvérzer katona jelenik meg a színpadon. Nekem azokról a hadnagy jutott eszembe. Nyugtalanná váltam. Sötét van, és Veron egyedül vár otthon. Aztán elkergettem magamtól a hazanoszogató gondolatokat: mit tartozik reám?

A felvonás végén mégis sietve mentem haza. Akkor nem éreztem, hogy sietek, de most, hogy már minden elmúlt, úgy nézem az akkori időmet s benne magamat, mintha mással történt volna minden.

Csöngetésemre a leány kinyitotta az ajtót.

- Miért vagy sötétben? - pöröltem reá. - Tudhattad, hogy jövök. Meg kellett volna gyújtanod a lámpát, megterítened, odakészítened a vacsorámat!

Abban az időben mindig hideg vacsorát ettem.

- Már megterítettem - felelte alázatosan a leány.

És sietve keresett gyújtót. Meggyújtotta a lámpást. Az asztal csakugyan meg volt terítve. Az abrosz fehérsége kifogástalan; az asztal közepén ott piroslott a hideg felvágott, s mellette a teásédény.

De én gyanakvó ember vagyok és óvatos. Amint beléptem az ajtón levontam a kulcsot, s gyertyát fogtam, benéztem a konyhába.

A konyhában nem volt senki. A leány már az ágát is elkészítette.

- Itt halsz? - kérdeztem. - Miért nem fekszel be a Ladikné szobájába? Minek halsz a földön?

- Elvitte a kulcsot - rebegte félénken.

Ekkor megsajnáltam. Voltaképpen nem is sajnáltam, csak éreztem, hogy igazságtalan volt a hangom szigorúsága, de nem szóltam semmit. Leültem az asztalhoz. A leány meggyújtotta a teafőzőt és eltávozott.

Én aztán megvacsoráztam, ahogy szoktam, s kitöltöttem a teát is magamnak. Aztán borért csengettem. A pincében mindig tartottam egypár üveg bort és egy-két üveg pezsgőt. A leány aznap tévedésből pezsgőt hozott fel. Tudta is az, hogy melyik micsoda! Én a tévedésre csak akkor eszeltem rá, mikor a dugó durrant.

Összeszidtam volna, de a durranástól annyira megijedt, hogy nevetnem kellett rajta.

- Hát te mit vacsoráztál? - kérdeztem leereszkedően.

- Kenyeret - felelte még ijedt arccal. - Délről maradt egy kis hús is.

- Elég volt?

- Elég.

- Ihatsz te is teát. Szereted?

- Nem ittam sohase - felelte vonakodva.

S rám nézett, aztán a teásedényre, aztán megint reám.

Azonban nem akarok hosszadalmas lenni. Gondold el, hogy tíz évvel fiatalabb voltam, és hogy Bölcs Salamon is csak addig volt bölcs, ameddig a kalamárisa mellett ült.

Hát beszélgettem vele. A leány eleinte úgy felelt, mint a szepegő iskolásgyerekek, aztán valamivel bátrabban, de mégis tartózkodón.

Ma már resteltem, hogy ennyire leereszkedtem hozzá, de mondom, hogy úgy érzem, mintha nem én voltam volna; mintha mozgófényképen látnám magamat, s azt vélném, nem én vagyok. És hát engem mindössze a figurája érdekelt, az etnográfiai kékruhás, kékréklis parasztleány, akinek a lábaszárán nincsen harisnya, aki mintha a libák mellől tévedt volna a lakásomra. Szinte éreztem rajta a borjúpázsit üde illatát.

De hogy rövide fogjam, hát csak vázlatosan mondom tovább. A leány az első napon komolykodott, pislogott, könnyezgetett, később aztán észre tért, rendesen végezte a házi dolgokat. Mondhatom, a legszorgalmasabb cselédem volt. Még az alvásra is sajnálta az időt. Nemegyszer kaptam azon, hogy tíz óra után, ahelyett, hogy lefeküdne, varr. Szoknyát varrt magának. Én adtam neki rá öt forintot.

Engem aztán hát nemigen érdekelt többé. Az az örökös tartózkodás, szemlesütés később már nem hatott meg. A kocsmai kosztot is lassanként meguntam, írtam az öreg Ladiknének, hogy tudósítson, mikorra várhatom? A levelem visszatért azzal a fölirattal: Címzett meghalt.

Veron napestig siratta.

- Mit siratod olyan nagyon? - kérdeztem. - Hiszen mindössze három hónapig ismerted?

- Mégis jó volt - felelte. - Aztán mást tetszik a helyére fogadni, az majd elküld engem.

Fogadtam egy másik öregasszonyt, egy férfihangú özvegy ispánnét, aki szintén jól főzött. Veron alázatos és engedelmes volt az iránt is.

Már akkor ruha tekintetében is átváltozott a leány. Új szoknyát öltött. A szoknya erősen rózsaszínű volt, s hogy egy arasszal hosszabbra eresztette, a termete azzal is megnyúlott.

Az új gazdasszonyom kissé nagyot hallott, s most már gyakorta be kellett csuknom az ajtómat, hogy ne zavarjon a konyhai beszélgetés.

- Ó, te számár! - hallottam egyszer. - Még csak egy becsületes harisnyád sincs, aztán ilyen drága batisztinget veszel! Az inget senki se látja, te bolond! De a meztelen lábadat mindenki látja.

- Ezt Ladikné hagyta nekem - felelte a leány.

Nyilvánvaló volt, hogy hazudik. Ladikné valóban hagyott neki egy téli kendőt s más apróságokat, de batisztinge sohase lehetett neki. Az új gazdasszonyom is valami ilyenfélét felelhetett. Nem hallottam a szavát.

De megvoltak békén. A leány kezére járt az öregasszonynak, buzgó volt és hízelkedő. S valami csodálatosan szépült napról napra.

Én azonban nem kísértem már a fejlődését mindennap figyelemmel. Cseresznye-kisasszonnyal sikerült megismerkednem. A kisasszony sokkal komolyabbnak találtatott, mint ahogy színpadról véltem volna: mamája volt neki, és csak a mama jelenlétében fogadott. Ha a mama egy-egy negyedórára ki nem fordult volna a szobából, nem is jártam volna hozzá.

Másfél év telt el ezalatt. Veron híven szolgált nálam, s egyre hosszabb szoknyát öltött. A szoknyákat a szolgálati bérén vette. Én azon az öt forinton túl már csak azért se adtam többet, mert attól tartottam, hogy még több batisztinget fog venni.

Úgy tavasz felé megáll egyszer a szemem rajta: ez a lány mintha hízna!

Paraszt - gondoltam; - mihelyt más is van a kenyéren kívül, mindjárt hízik.

Néhány hét múlva azután mégis megszólítottam:

- Nincs neked valami bajod?

- Nincs - felelte rámcsozátkozva a leány.

Én ebben megnyugodtam.

Aztán az idő lassanként kitavaszkodott, április is elmúlt, mindenki nyári ruhát öltött.

Egy vasárnap délben az ablakomnál álltam, s néztem, hogyan játszanak az emeleti gyerekek a folyosón. Az árnyékon futkostak, mert a nap melegen tűzött a másik oldalra. És mintha minden gyermek beteg volna, olyan színtelen volt valamennyi. A konyhám ajtaját hallom nyílni, s Veron átmegy a folyosón a cselédlépcső felé. Bizonyosan a boltba fut le valami hiányzó fűszerért.

Ekkor tűnt fel nekem, hogy a leányon nagykendő van, az a tarkakockás, téli nagykendő, amit a megboldogult Ladikné hagyott neki. Miért jár ilyen melegben nagykendőbe burkolódzva?

Másnap a gazdasszonyom belép a szobámba, és hosszúra nyúlt arccal kérdezi, hogy tudom-e, mi történt? Őt a házbeli asszonyok figyelmeztették reá.

Behívatom a leányt. Megállt előttem sápadtan. A szeme még a szokottnál is nagyobb volt, hogy előttem állva, némán, várta a szavamat.

Végtelenül megsajnáltam.

- Ül le - mondtam lehetőleg azon a hangon, amelyen a bírák szokták a vádlottakat leültetni.

A leány leereszkedett az ajtó mellett a székre, s úgy nézett reám, mintha a halálos ítéletét várná.

- Hát mit hazudtál nekem? mi szükség volt odáig juttatnod az állapotodat, hogy a házban ujjal mutogassanak reád?

- De nekem nincs semmi bajom - hebegte a leány.

- Hazudsz, már megint hazudsz! Azonnal el kell innen menned.

És hogy azon napokban kaptam meg az örökségemet, kissé bővebben markoltam bele a zsebembe, mint szoktam.

- Nesze - mondtam -, ez elég lesz, hogy átess a bajon. Semmi okod sincs arra, hogy a világvégét érezd közeledni.

Mikor elment, akkor gondoltam csak át jobban az ügyét. Hiszen voltaképpen nem is tartozik reám. Naplót ugyan nem írok; de az emlékező képességem elég jó. Ha nem így volna, miért tagadta volna?

Olyanforma érzéssel néztem utána, mint mikor az ember bemegy a boltba, s nem azt veszi, amit akar, hanem amit a kereskedő rátukmált.

De, gondoltam, kötelességünk néha jót is tenni. Bárki fordulna is hozzám, egy elhagyott nő vagy egy senki gyereke ügyében, segítek rajta, amennyire tudok.

Három vagy négy hónap telt el, mikor egyszer a gazdasszonyom azt mondja tálalás közben:

- Veron volt itt. Arra kért, hogy fogadjam vissza. Én vissza is fogadnám, mert ez a mostani cselédem lusta és álmos, és lopja a cukrot, de mégis nem akartam a tekintetes úr megkérdezése nélkül.

Vállat vontam.

- Nekem mindegy. Nem avatkozom soha a cselédügyekbe.

Az asszony folytatta:

- Kisleánya van neki.

És furcsán nézett reám.

- Hát aztán - kérdeztem megütődve a nézésén.

- Azt mondta, hogy... a tekintetes úr... fizet érte.

Ez a megjegyzés úgy volt hangsúlyozva, hogy nem érthettem félre. Rendes körülmények között az életnek egy új kapuját éreztem volna megnyílani. Így azonban csak a nyugalمامat zavarta meg az ügy. Napestig azon gondolkoztam, hogy nem mentem-e valamikor haza olyan becsípetten, hogy másnapra nem emlékeztem, mi történt.

Veron másnap eljött a hivatalomba, és nálam is könyörgött, hogy hadd helyezkedjék vissza. Hevesen rátámadtam:

- Mi dolog az, hogy te ezt meg azt beszélted a gazdasszonyomnak?

A leány megdöbbsent; zavarodottan pislogott, aztán könyörgő hangon felelt:

- Ne tessék haragudni: kivette belőlem. Nem volt tőle nyugtom.

- Hogy lehet ilyesmit kivenni valakiből?

- Kivette. Addig kérdezett, míg csak meg nem mondtam.

Odavettem neki egypár forintot, aztán elkergettem. Az ügy igen felizgatott. Hát igaz volna? A leány egyenesen úgy beszélt. De hát mért nem beszélt úgy azelőtt?

A lakása címét tudtam. Valami bérkocsisnál lakott. Másnap már nem bírtam megállni, villamosra ültem, és kimentem Újpestre.

Az idő szép szeptemberi volt. Az útfélen sárgultak már a gesztenyefák.

Az utcát és a házat kevés kérdezgetéssel megtaláltam. Rogyott elejű, kis sárga ház volt, amit mutattak. A kapuja falusias. A kapuban egy málészájú, csizmás legény pipázott. De háttal volt fordulva az utcának, csak éppen azért állt a kapuba, hogy a vállát odatámassza.

- Hol lakik itt a bérkocsis? - kérdeztem tőle.

Megfordult és rám bámult.

- Bérkocsis? - szólalt meg lomha szájjal.

- Az, no. Hol lakik?

- Itt nem lakik.

Megnéztem a házszaót, utcanévet - egyezett.

- Hát valami Török Veron névű cseléd nem lakik-e itten?

A legény kivette a szájából a pipát, s bemutatott a szopókájával az udvarra:

- Ahun vasal a.

A leány elpirult, hogy meglátott, s még köszönni is elfelejtett.

- Mutasd meg a gyermeket - mondtam szárazon.

Jó ideig volt benn, szinte meguntam várni. A legény ezalatt becammogott az udvarba; megállt előttem, és bámult reám. Bámulta a kalapomat, a kabátomat, a cipőmet, mintha valami holdlakó volnék.

Bosszúsan néztem szembe.

- Nálunk lakik - szólalt meg erre, láthatóképpen azért, hogy beszélgetést kezdjen -, a Veron nálunk lakik.

- Rokonuk?

- Nem. Csak nálunk lakik.

- Hát kicsodák maguk?

- Kicsodák? Hát Szotyoriék. Az apám ács. Én is ács vagyok.

Ez megint furcsa volt. Miért mondta a leány, hogy fiákerosnál lakik?

Elfordultam a legénytől, és fel-alá sétáltam az udvaron, miközben sűrűn ütöttem le a szivarom hamvát.

Aztán a leány kijött, és kihozott mosolyogva egy pólyásbabát.

- Bontsd ki - mondtam ridegen -, látni akarom.

Egy kis füstös, barna csecsemőt bontott ki. A mi családukban sohase volt ilyen barna bőrű gyermek.

Ez valamennyire megnyugtató. De aztán, mikor hazafelé mentem, arra gondoltam, hogy sok gyermek hasonlít egyhónapos korában az anyjához, s nagykorában mégis az apja vonásaival érik meg. Hát mindegy: maradjon idegenek között, ameddig egy vonást nem találok rajta, amelyre meg fog dobanni érte a szívem.

A leányt nem engedtem visszatérni a házhoz. Meg is mondtam neki, hogy azért, mert álnok, mert csali.

- Én? - kérdezte fájdalmas elképedéssel a leány.

- Aki hazudik, csali. Nem szeretek az olyan emberrel egy földél alatt élni.

- De hiszen én sohase hazudok! - rebegte a leány.

Elszegődött aztán valami handléhoz, aztán valami más helyre. Csak a hónap utolján jött el mindig a hivatalomba, hogy a gyermekre való pénzt átvegye.

Mindig hosszabb szoknyában jött és mindig úribb ruhában. Amíg parasztosan járt, csinos és kedves alak volt, az úri ruha elrútította. És hozzá még egyre nőtt. Lassanként elérte az én magasságomat, az arca kiszélesedett.

Egyszer arra kért, hogy fizessen ki két hónapot egyszerre, mert nincs helye. A következő hónapban azt írta, hogy küldjek neki a postán megint két hónapot, mert beteg ő is, a gyerek is.

Beteg? Elgondoltam, hogy az ilyen apátlan, anyátlan cselédféle micsoda nyomorult életet él. Lehet, hogy orvost kellene hívatnia, de nincs pénze rá. Ha el talál pusztulni, akár ő, akár a gyermek, örökre nyomni fogja a lelkemet, hogy egy ember életének a megmentése rajtam múlt.

Aztán arra gondoltam, hogy legjobb, ha megnézem. Ha nagyon beteg valamelyikük, bevitetem a kórházba.

Ahogy a villamoskocsiról leszálok, az ácslegényt látom az utcaszegleten. Fel volt tarisznyázva; az ácsszekerce a hóna alatt. Egy kapukőre tette a lábát, s dohányt seprő papirosról a zacskójába.

Rám nézett azokkal a békés bivalyszemekkel és köszönt.

- Otthon van-e a Veron? - kérdelem tőle.

- Otthon - felelte pislogva.

- Beteg?

- Úgy látszik.

- Hát a gyermeke? A gyermeke beteg-e nagyon?

A legény vállat vont.

- Má hogy vóna beteg?

- Hát nincs semmi baja se?

- A gyerekeknek?

- A gyerekeknek.

A legény ismét vállat vont.

- Meghótt az más régen.

- Régen? Mikor?

- Régen.

- De mikor? Hány hónapja?

- Nem tudom. Talán másfél hónapos volt, mikor meghalt.

Elképedtem. A legény egy darabig bámult reám, aztán végre is megunta: köszönt és tovább ballagott.

Magam is megfordultam, s hazamentem.

A következő hónap elején ismét megjelent a leány. Beállított, mint szokott: szerényen, alázatosan, lehajtott fejjel és felfelé néző szemmel. Nem szólt egy szót se, csak megállt várakozón.

- Mit akarsz?

Megrezzent. (Mindig megrezzent különben, ahányszor megszólítottam.) Aztán halkán felelte:

- A kisleányomat kiadtam Vácra egy parasztasszonyhoz. Ott jobb helye lesz. Igen jó asszony.

És nyugodtan, igaz szemmel nézett reám.

- Jól van - feleltem ridegen. - Van helyed?

- Nincs. És éppen azért most megint két hónapot kérek. A jövő hónapban aztán nem alkalmatlankodom.

- Jól van - feleltem hidegen -, de mivel úgy sincs helyed, ráérsz arra, hogy elhozd. Látni akarom. Hozd el holnap. Akkor aztán a pénzt is megkapod.

A leány a földre nézett. Habozva állt egy percre, aztán megszólalt: - Most gyöngé az egészsége. Bajos is olyan messziről elhozni...

- Nem fizetek addig egy krajcárt se.

A leány még egy darabig ott állt, mintha arra várna, hogy a szavamat megmásítom, aztán csendesen eltávozott.

Néhány nap múlva levelet kaptam tőle, amelyben azt írja, hogy a leányka beteg; és hogy küldjek pénzt orvosságra is. Mihelyst jobban lesz, elhozza.

A levelére persze nem feleltem.

Két hét múlva egy délután ismét hallom a lépéseit. Olyan egyenletes kopogással járt, hogy ma is megismerném, ha hallanám.

A szolga bebocsátja. A vér elhül bennem, mikor látom, hogy a gyermek a karján van. Valósággal ott volt. Be volt burkolva egy rojtos, barna kendőbe, de az arca kilátszott. A gyermek a kendő rojtjával játszadozott.

Az első pillanatban azt gondoltam, hogy másnak a gyermekét hozta el, de a gyermek annyira barna volt és olyan nagyszerű, hogy az azonosságon nem kételkedhettem.

A leány előttem a gyermekkel némán, várakozón, szenvedő arccal.

Most már világos volt előttem, hogy az ácséknak hazudott. Elvitte tőlük a gyermeket, s azt hazudta nekik, hogy meghalt. De hát miért nem ment el tőlük maga is? És mi szükség volt azt hazudnia nálok, hogy a gyermek meghalt?

Már a nyelvemen volt a kérdés, de mégse szóltam semmit. Mi közöm az életével? S elvégre, ha felelne is, nem tudhatom, hogy igazat mond-e?

Kifizettem szótlankul.

Eltette a pénzt a szoknyája alá, aztán rám nézett könyörgőn:

- Nem mehetnék vissza? Tessék megengedni, hogy visszamenjek!

- Hát nincs helyed?

- Már van, de nem megyek oda, ha vissza tetszik fogadni.

- Semmi ok sincs arra, hogy hozzám visszatérj - feleltem hidegen. - Elmehetsz.

A gyermek aztán két hónapra rá csakugyan meghalt fogzási görcsökben. A híren nem kételkedhettem, mert Veron átadta a számlákat.

Ezzel, azt hittem, el van intézve az utolsó akta is. Kifizettem, búcsúzásképpen jó akarattal szóltam hozzá:

- Légy takarékos és becsületes. Ha jó helyed van, ne hagyd el. És főképpen ne hazudozzál senkinek, mert a hazug embert mindenki megveti.

Könnyek jelentek meg a szemében.

- Tessék visszavenni! Csak még egyszer.

Vállat vontam:

- Tudod, hogy nem avatkozom konyhai ügyekbe. Hagyj el, mert sok a dolgom.

A leány elment. Járt a gazdasszonyomnál, de én szorosan megmondtam neki, hogy ne vegye vissza.

Aztán engem kineveztek bírónak, s áttettek Kassára.

Ott új gazdasszonyt kellett fogadnom, mert a régi nem követett. Képzelted, mekkora volt a meglepődésem, mikor egy téli reggelen azt látom, hogy Veron hozza be a reggelimet.

A leány követett Kassára, kinyomozta a lakásomat, behízelegte magát az új gazdasszonyomnál és beszegődött.

Azt se tudtam, nevessek-e vagy bosszankodjak.

Azonban a mesterségemmel jár az önuralom. A meglepődésemet nem foglaltam szavakba.

A leány szolgált buzgón. Sohse volt olyan gondosan letörülgetve a bútorom, sohse voltak olyan ragyogók a csibukjaim. Az új gazdasszonyom - egy örökké zsörtölődő, farkasképű asszony - nem zaklathatta annyi, hogy kétannyi ne dolgozott volna.

Egy hónapig rendben folytak a dolgok; magam is megengesztelődtem iránta, azonban csakhamar következtek ott is a meglepetések.

Az első az volt, hogy egy vasárnap délután ott látok a házam kapujában egy nagy, lomha testű, csizmás fiatalembert.

Állt és pipázott.

Azonnal megismertem, hogy az újpesti ácslegény: Szotyori úr.

Megdöbbsentem, de nem szóltam neki. Szotyori úr is elfordult, mintha nem ismerne, s az arcán nyugtalanságot láttam.

Veronnak tehát szeretője van - gondoltam. Ez érthetetlen volt nekem. Mi a manónak jött utánam Kassára? És minek hozta magával az ácsot is?

Azt gondoltam, hogy Veront öltözködésben találom, de nem volt kimenőre öltözködve, csak háziasan. A konyhában ült, és réklit varrt.

- Te, Veron - mondom neki -, odalent vár a... legényed.

- Kicsoda? - kérdezte elbámulva.

- Az ácslegény.

Pirosság futott át az arcán, aztán nevetett.

- El szeretne venni feleségül. De megmondtam már neki, hogy nem megyek hozzá. Majd bizony, egy ácshez...

És csakugyan nem ment le.

Az ácsot aztán láttam néha itt-ott a városban, de Veron nem járt ki, csak a piacra meg a boltba.

De Kassán már urasan öltözködött, csaknem divatosan. A fülében piros kövű, nagy fülbevaló lógott, és karperec is csörgött a kezén, aranyozott angyalos krajcárokból készült karperec.

Egy napon azzal állít be a gazdasszonyom, hogy vagy ő megyen el vagy a rokonom.

- Hát a Veron, vagy ha azt kívánja bíró úr, hát „Veron kisasszony”, ahogy a városban is hívják.

És gúnyosan guggantott.

- A Veron nekem nem rokonom - feleltem bosszúsan. - De hát mit cselekedett?

- Sohse azt hoz a piacról, amit én rendelek, hanem amit ő akar. Azt mondja, hogy ő jobban tudja. Rendelkezik velem. Ellenemre tesz mindent.

Behívatom a lányt.

Sápadt, mint a meszesbögre.

Az asszony is ott állott.

- Hát Veron - mondom neki -, kitelt az esztendő. Te azt hírszteled, hogy nekem rokonom vagy. Én ilyen hazugságokat nem tűrök. Elmehetsz.

Mentegetődzött, hogy ő így meg úgy. De én kikergettem a szobából.

Akkor aztán sírva fakadt, öt perc múlva megint belépett és kijelentette, hogy élve nem távozik. Könyörgött; a kezét tördelte; térdre borult, persze, én nem lágyultam meg. Aztán kötelet keresett a konyhában, és a padlásra akart menni. Végre is el kellett az öregasszonyt küldeni a rendőrkapitányhoz, s Veront még aznap kikísértettem a vasútra.

Jó ideig nem hallottam róla semmit.

Körülbelül egy esztendeig időztem Kassán, aztán áthelyeztettem magamat ide az Alföldre.

Talán három hónapot töltöttem már itt, mikor a törvényszék épületét egy szárnnal bővítették.

Egy tárgyalás szünetében az ablakhoz állok, s nézem, hogyan dolgoznak az épületen, hát az ácsok közt látok egy cammogó alakot.

Szotyori, a melák bivaly?

Hogyan kerül ez Kassáról ide?

És ha Szotyori úr itt van, bizonyára itt van Veron is. Csak nem hozzám óhajt megint elszegődni?

A cselédfogadást már itt nem bízom a szakácsasszonyomra.

Hát csakugyan, egy délután beállít a hivatalomba Veron. Kalapos, napernyős, fülbevalós kisasszony.

Megállt az ajtóban, s nem szólt egy szót se, csak lehorgasztotta a fejét, lesütötte a szemét.

- Mi tetszik? - kérdeztem hidegen.

- Bocsásson meg! Fogadjon vissza!

- Mosogatólánynak? Önt, kisasszony?

- Mosogatólánynak vagy kutyának, vagy akárminek, csak még egyszer, még egyszer.

Sírt, esdekelt, még le is térdelt.

Válasz helyett csengettem a szolgámnak.

- Mihály - mondtam neki -, ha ez a nő még egyszer idejön, ne eressze be! Ha pedig tolokodik, be kell vitetni a rendőrségre!

Veron elsápadt, és egy fájdalmas pillantást vetett még rám. Azzal elment.

Sajnáltam, de kénytelen voltam ilyen szigorúan bánni vele.

Olvastam aztán a helyi lapokban, hogy beleugrott egy kútba, de szerencsésen kifogták.

Aztán bizonyára ismét elszegődött, de én bizony nem érdeklődtem az iránt, hogy kiknél szolgált, mit csinált? Csak azt tudom, hogy itt maradt a városban.

Egy vasárnap délután Szotyori úrral láttam sétálni, aztán egyszer csak kalap nélkül, kendőben pillantottam meg, mint ahogy az iparosnék járnak.

Asszony lett.

Látom néha. De egyre soványabb, egyre vedlettebb. Az ura bizonyára iszik szombatoként és elveri. Amint láthattad: elcsúfult, meggörbült, megvénült. Mikor velem találkozik, lesüti a szemét, és áttér az utcának a másik sorára.

ERDEI TÖRTÉNET

A falu negyvennyolcas volt; a gróf hatvanhetes. A gróf képviselő akart lenni. Az erdésze volt az egyik kortese. A falu egy része nem hajolt.

- Megálljatok, kutyák! - mondotta öklét rázva az erdész. - Jöttök majd ti is céduláért!

A cédula azt jelentette, hogy akinek az erdész cédulát nem ad, nem szedhet az erdőn gallyat.

Luca napján megszigorodott a hideg. A következő napokon még keményebben fagyott. Kályha mellé húzódott még a kutya is. Tomboréknak nem volt cédulájuk.

Az asszony napok óta nógatta az embert:

- Eriggy be az erdészhez: kérleld meg!

Az ember már akkor maga is megcsüggedt. Szegény ember. Három hold szőlő minden vagyon. (A falu nagy része három-négyholdas szőlősgazda.) Mindenszentek óta csak venyigével s holmi esett fával tüzeltek. A szőlőben Tombor egy elvénült szilvafát is kivágott, s hazahordta a hátán a fiával, a tizenöt éves Imrével.

De apránként a szilvafa is elfogyott.

Tombor talán meg is alázkodott volna, de már akkor innen is, onnan is hallatszott a beszéd, hogy az erdész nem ad cédulát a nyakasoknak.

- Eladom az egyik diófát, az útra terjeszkedőt - felelte az ember. - Azt úgyis verik, lopják. Az asztalos ad érte öt forintot is. Azon aztán veszünk tüzelőfát bőven.

Az asztalos meg is nézte a fát, de csak két forintot ígért érte.

Egyik napról a másikra húzódott az alku, s közben a hideg egyre keményedett.

Az asszony sírva főzögetett egy-egy kis levest egynéhány szál forgácsnál. Végre is azt mondta a fiának:

- Még karácsonykor se legyen meleg szobánk? Eredj ki, édes fiam az erdőre. Ilyenkor úgyse jár ott senki. Ha éppen látsz valakit, szaladj.

A család becsületes volt, de hát az erdei gally úgyis értéktelen a grófnak.

Imre a dereka köré csavart egy kötelet, s kiment délután az erdőre.

A szántóföldet araszos hó fődte. A hóból itt-ott kiálló bogáncson prémként fehérlett a zúzmara. A földeken túl aztán látszott már az erdő. Az is zúzmarás - fehér erdő.

Imre fázott. Orrát, fülét pirosra csípte a fagy. A lába is fázott. A derekát is érdekelte a hideg.

- Valahol ki van csúszva az ingem - gondolta Imre.

S meg is igazította volna, de akkor föl kellett volna gombolnia a bekecsét, ki kellett volna bontania a kötelet, s hidegben nem szívesen bontakozik az ember.

Hát csak ment tovább a süppedő hóban. A dereka meg-megborzongott. Szemét a hideg könnyezésre csípte.

Ösztövé, barna gyerek volt különben, kis állú és hosszú orrú; korához képest fejletlen. A lábán bő csizma volt. A fején kopott vásári báránybőr-süveg. A kezét a bekecse zsebébe süllyesztve roptatott a hóban.

Az erdőszélen megállt és hallgatódzott.

Talán félórát is ment már, mikor a fák közt egy fekete folt ötlött a szemébe.

Megszeppenve állt meg.

A folt mozgott...

Nem medve, valami asszonyféle...

Megkönnyebbülten lélegzett.

Mégis leselkedve nézett reá: vajon kicsoda? Ha a pecsovicok közül való, nem fogja-e ki-locsogni, hogy a Tombor-fiú is rakodott az erdőn?

Aggodalmasan mérsékelte a lépései neszt, s fától fáig óvakodva közelített feléje.

A nő hajladozott. Gallyat szedett. Egyszer fölegyenesedett s hallgatódzott. Körül is pillantott.

Imre akkor megismerte:

- Nini, hiszen ez Évi, Buray Évi!

S megvidámulatlan indult a leányhoz.

Buray Éva vele járt iskolába. Hamarnövésű, szőke leány. Az iskolában éppen azért mindig összehúzott lábbal állt fel, valahányszor felelnie kellett. Szégyellte, hogy a kicsinyek közt ő a legnagyobb. Talán a szeme is azért volt mindig olyan szemérmes. De most már, hogy elhagyták az iskolát, egyenesebben járt, s a nyakát se húzta a válla közé.

A leány megrettent, hogy a hóropogást meghallotta. Ijedten nézett Imrére.

- Ni! Te vagy?

- Én - felelte vidáman Imre.

S benyúlt a bekecse alá. Elővonta a kötelet.

Valami nagy barátságban nem voltak - csak mint az iskolások között szokott lenni, akik nem egymás közelében ülnek, nem is egyfelé laknak. De ellenségek se voltak. Éva gyakorta adott tentát egyiknek-másiknak. Imrének is. A tentát maga főzte a leány földi bodzának a bogyójából meg gubacsból. Szívesen adott egy-egy öntetet annak, aki szépen kérte. „Szépen kérd, akkor adok!” Egyszer Imre pajkosságból meglökte a kezét, mikor írt. A szép irkalapot ki kellett tépni. Akkor a leány haragudott. Imre se mert neki szólni.

Valami két hétig is haragban voltak már. Éva egy délután sült tököt vitt a kötényében az iskolába. Csak öten voltak még akkor ott: négy fiú és ő.

Éva a padra tette a tököt - omlósra sült tojássárgájaszínű csemegét -, s vékony szeletet vágott belőle. Fölvett egy szeletet az ujjával, piros nyelvét kissé kinyújtotta, s úgy tette rá a szeletet, mint nyalánk úri lányok az ananászt.

Egy kisfiú megkívánta, s kinyújtotta a kezét.

- Adj.

- Kérj szépen!

- Szépen kérlek, adj.

- Szebben.

- Kedves Éva, szépen kérlek...

Éva adott neki.

- Adok nektek is - mondotta a többinek.

S mindegyiknek vágott.

Imre a közelükben állt, a falhoz támaszkodva, s nézte őket.

A leány őt nem kínálta meg. Rá se pillantott.

Óra közben Imre odavitte hozzá a kalamárisát, és esdeklő szemmel szólott:

- Kedves Évi... egy csöppenetes csöppet...

Éva ránézett. A fiú arcát gyöngé pír színezte át. Ő is elpirosodott kissé a kedves szóra. Aztán fogta az üvegét, és bővecskén töltött.

Ez a jelenet úgy egymáshoz melegítette őket, hogy attól fogva folyton kedveskedtek egymásnak. Imre faragta mindig az Évi ceruzáját. Imre lépett közbe, ha a leányok Évával patvarkodtak. S ha a pőr a tanító elé föllebbbeződött, Imre mindig Éva mellett tanúskodott. Viszont Éva megosztotta az almáját, aszalt szilváját Imrével. Egyszer Imre a tentával színig telt üvegcéjébe dugót szorított, s a tenta a szeme közé fröcskendezett. Valamennyien röhögtek. Csak Éva ijedt meg. Hozzásietett és a kötényével törülgette le a tentát az Imre arcáról, aztán meg a zsebkendőjét nyálazta meg, és úgy tisztította le a tentaszennyet róla.

Akkor az iskolások súgdosódni kezdtek. Egy fiú gúnyosan ki is kiáltotta, amit sugdostak:

- Éva az Imre szeretője!

A leány attól fogva nem mert Imrére nézni. Imre is kerülte. Nem szóltak egymáshoz, csak ha magukban voltak. De akkor is csak egyik az iskola egyik sarkán, másik az iskola másik sarkán.

Máskor csak titokban pillantottak egymásra.

Aztán a vasárnapi iskola is lemúlt róluk. Nem találkoztak, csak olykor az utcán vagy a templomban.

Most az erdőn mind a ketten örömmel néztek egymásra.

- Te is gallyért jöttél? - kérdezte a leány.

- Ehe.

- Itt van bőven.

- Szedek is. Neked van cédulád?

- Nincs.

- Nekem sincs. Ha megfog a kerülő...

A leány legyintett:

- Ne félj attól. Én már két hete kijárok.

- És nem bántottak?

- Nem is láttam őket. Ha éppen erre jönne, hozzálapulok a fához. Azér is vettem fel az anyám kendőjét.

S összevonta a vállát a kendőben. Elkékvült kezekkel tördelte a gallyakat.

- Ma cudar hideg van - mondotta Imre.

Azzal ő is felvett egy ágat, s a térdén ketté törte.

Éva előtt már jó nyalábbal volt. A leány rátérdelt, és összébszorította a kötelet.

- Nem mégy tán még? - kérdezte Imre.

- Megvárhatlak - felelte a leány. - Úgyis meg akartam várni, míg besötétedik.

Három óra elmúlt már, s a nap pirosítani kezdte a felhőket.

Szótlanul szedték a gallyat. Egyik fától a másikhoz mentek. Ahol gallyvég állt ki a hóból, megrúgták, hogy hosszú-e? A fák alatt különben nem volt akkora hó, mint a tisztásokon.

És a leány a fiú gyűjtéséhez rakosgatta már a gallyakat.

Akkor távoli kutyacsaholás hangzott az erdőben, a falu irányába felől.

A két gyerek megrettent.

- Az erdész! - rebegte a leány.

- Fussunk!

Hátukra kapták a gallyat, és futásnak eredtek be az erdő mélyébe.

Futottak a süppedő hóban. Futottak lihegve. Futott elől a fiú, utána a leány. Futott mind a kettő, kétrét görnyedten a teher alatt.

A fiú egy pillanatra megállt. Intett a leánynak, s hallgatódzott. A leány is.

A kutyaugatás már közelebb hallatszott.

Erre még ijedtebb futásnak eredtek. Ha a kutya eléri őket, a nagy, lepszifülő vadászkutya!!!

A leány futott elől, csak úgy lobogott a szoknyája. A fiú utána. A leány eldobta a terhét, hogy jobban futhasson. A fiú is eldobta.

S futottak lelkendezve az őerdő felé, amelyben tilos volt a járás meg a gallyszedés. Mert a gróf ott szokott vadászni.

Talán félórát is futottak. A leány jobban bírta, vagy hogy az ijedség hajtotta jobban. Közben a keresztül-kasul álló ágak lekapták a fiú fejéről a sapkát. A fiú érezte, de rémületében nem gondolt vele. A leánynak is leoldódott a kendője. Le is esett volna, ha el nem kapja. Sárga haja fürtökben röpködött utána.

Végre megállt. Az ő melle is zihált. A szíve szinte hallhatóan dobogott.

- Csitt...

A kutyaugatás nem hallatszott többé.

Mind a ketten lihegtek a fáradtságtól. A fiú is hozzátámaszkodott a fához, aztán ledőlt a hóba, úgy lihegett.

Így hallgatództak kókadozó fejjel, olykor egymásra pillantva.

Aztán a leány hátra simította a haját, és felkötötte a kendőjét; átkeresztelte a mellén, és csomóba kötötte hátul.

- Jaj, ha megfogtak volna - lihegte, mikor szóhoz jutott.

- Lett volna nemulass! - felelte a fiú. - Még talán be is zártak volna bennünket.

Újra hallgatództak. Semmi nesz.

Egy harkály kopogott valahol a vén fán.

- Talán csak nem jön erre? - mondotta a fiú aggodalmasan.

- Meghalljuk, ha a kutya ugat - felelte a leány.

- Futunk tovább, akár a világ végéig!

- Jaj, én már nem bírom! Nyilallik a két oldalam!

- Iszen csak kerüljön elélem valahol az a kutya! Még ma agyonsújtom egy kővel!

- Jaj, talán megszabadít a jó Isten!

S beszéd közben el-elhallgattak, a távolba füleltek.

A korai téli est homályzott már a fák közt. Az ég valamennyire kitisztult. A nyugati felhők szélét haragospiros fény szegélyezte.

- Szél lesz - mondotta a fiú.

- Sötétedik, Imre - szólt a lány -, hogy találjuk meg a fánkat?

- Későn kerülünk ma haza.

Nem mertek még indulni. A leány is leült a fa tövében. S aggodalmas arccal hallgattak.

S néztek egymás arcára, percekig.

- Milyen szép a szemed - szólalt meg egyszer a fiú.

De ezt olyan hangon mondta, mintha azt mondta volna: cserfa alatt ülünk. Vagy azt mondta volna: holnap szombat lesz.

Semmi célja nem volt a szavának. Semmi gondolat nem állott a szava mögött. Csak ahogy a leány hallgatva bámult a szemébe, el volt nyílván a szeme. S nagy, világoskék szeme volt a leánynak, ártatlan és bánatos. És a napnyugovás felé volt fordulva. A fiú szavára mégis elmosolyodott, örült a szónak. Asszonyok sokszor mondták már, hogy szép a szeme, de fiú még soha.

És szeretettel nézett a fiúra.

- Neked is szép a szemed - mondotta. - Én sokszor néztem a szemedet, mikor még iskolások voltunk. Emlékszel-e rá: egyszer haragudtunk is.

- Én nem. Te haragudtál.

- Nem, én szívemből nem...

- Hát csak úgy?

- Csak.

- De talán már mehetnénk. A süvegemet is meg kell keresnem.

Fölkeltek, és a saját nyomaikon indultak vissza.

Itt-ott vadnyomok is voltak láthatók.

A fiú egy helyen megállt.

- Nézd már, Évi: szarvasnyom!

- Én láttam a szarvast is - felelte a leány.

- Igazán?

- A minap láttam. Ahogy a fát szedtem, bokorzörgést hallok. Arra nézek, hát egy öreg szarvas... Az erdő királya... Volt akkora, mint... Szép két ágas-bogas szarva volt. Akkora, mint a két karom, de még nagyobb is.

- Őzet már én is láttam.

- Aztán, ahogy fölegyenesedtem, hát megijedt. Hátra vetette a szarvát, és riccs-reccs, eliramodott a fák közt.

- Szerettem volna látni - mondotta a fiú.

A fejére tette a kezét, s a fák homályába nézett.

- Csitt...

Suhogás támadt az erdőn. Egyre növekvőn közeledett, mint mikor éjjel nyári zápor fut át a falun.

- Ihol a szél - mondotta a fiú.

Abban a pillanatban megmozdult a fejük fölött is a fák koronája. Sűrű havazásként hullott a zúzmara a fejükre.

- Ugye, mondtam! - kiáltotta a fiú a fejét megrázva.

A leány is az arcára vonta a meleg kendőt. Fázósan összeborzadt.

A lábnyomok útja egyre nehezebben volt megtalálható. Az esti sötétség is homályosabbá vált. A szél ropogva rázta a fákat, s fagyosan suhant a nyakuk közé. A havat is fújta ide-oda, mintha láthatatlan szellemek söpörnék az erdőn.

Már csak gondolomra mentek. Nem beszéltek többé. Mind a ketten behúzták a nyakukat. Egy-egy erős szélrohamnál megálltak. A szél oldalt kapdosta Évának a kötényét, mintha le akarná szakítani. Minduntalan havat csapott az arcukba.

- Istenem! - sírta magában a leány. - Hogyan jutok haza?

- Ne maradozz el! - kiáltott a fiú.

S kis, gyűrött, piros zsebkendőjét elővonta. Próbálta, hogy bekötheti-e vele a fejét? De kicsi volt a kendő, hát csak visszadugta a zsebébe.

A sötétség gyorsan terjedezett. Már gondot okozott az is, hogy a fákat kikerüljék. Az óerdőből csak ki bírtak irányozódni, de a cseplesz sűrűjében minduntalan fákba ütköztek. A szemüket behunyva kellett menniük. Az ágak lépten-nyomon az arcukba csapódtak. Imre maga elé tartotta a kezét; Éva szüntelenül húzkodta a kendőt az arcára. A szoknyája is recsegeve hasadozott. A lábuk botladozott.

És a szél már harsogva tördelte az erdőt.

Imre valami hirtelen-lejtőbe lódult bele.

Megdöbbenve állt meg. Amikor futottak, nem értek akkora lejtőt.

- Eltévedtünk!

A leány reszketett.

- Emerre kell tartanunk - rebegte -, hidd el, Imre, hogy erre. A szél terelt el bennünket az irányból.

S mentek arra, amerre a leány gondolta. De ott is ismeretlennek rémlett a tájék. Erdőben, a fák oly egyformák, kivált, ha sötét is van.

De csak mentek fáradhatatlanul. Egy-egy szélrohamnál hátat fordítottak a szélnek, aztán újra tovább láboltak a hóban.

Talán egy órát is mentek már.

Arra nem is gondoltak többé, hogy a sapkát meg a fájokat megtalálják.

Csak haza bírjanak jutni!

Imre még mélyebb lejtőbe lódult. Az éppen jó volt, mert szélroham érte őket. A mélyben elsuhogott a fejük felett.

- Pihenjünk, Imre - mondotta a leány -, már nem bírom.

- Várj, talán valami száraz helyet találunk - felelte a fiú.

S kikepesztettek a túlsó emelkedőre. Lassabban mentek tovább.

Vékony fák helyett öregek közé jutottak. Fekete óriásokként álltak a fák a szürke esti homályban, s mintha a karjukkal integettek volna...

- Megint az óerdőben vagyunk - szólt megdöbbenve a fiú.

Egy nagy fa mellé állott. A szél megtört ott a fa derekán. A leány leült és szepegett.

- Sohse ríjj - vigasztalta a fiú. - Addig megyünk, míg ki nem találunk.

- Sohse találunk ki!

- Aj, dehogynem. A szél majd csak eláll. Aztán éjfél felé feljön a hold is.

- Megvernek otthon...

- Engem meg a süvegemért vernek meg. De hát majd megmondjuk, hogy... Viszünk haza egy-egy nagy faágat. A szél is tört eleget. Még az is meglehet, hogy a sapkámat megtaláljuk, meg a terhünket is...

Pihentek kevéssé, aztán újra elindultak a szürke sötétségben. Kifelé iparkodtak az óerdőből. De merre van „kifelé”?

Már nem fáztak annyira. Sőt, meleget éreztek kezükben, lábukban. Imrének a füle olyan meleg volt, mintha forrázták volna.

De a szél csak nem akart csillapodni.

Egy erős fuvat csaknem elbuktatta őket. Alig bírtak elvánszorogni egy öreg fáig, amelynek erős alsó ágai óriás fekete kígyókként nyúltak bele a homályba.

- Nem lehet tovább!

A fiú megkereste a fa enyhe oldalát. Hó is alig volt ott. Leült.

- Ül ide - szólott -, itt nem ér a szél.

A leány melléje kuporodott.

- Most már mindegy - mondotta vigasztalón a fiú -, meg kell várnunk a holdat. Bolondság is volna tovább botorkálnunk.

Szorosan összebújtak. A leány megoldotta hátul a kendőjét s rátakarta a fiú fejére is.

- Hogy ne fázz - mondotta.

S a kendő végét átvette a fiú mellén.

- Ugye, jó így?

- Jó - felelte hálásan a fiú. - Irtó mód fázott már a fejem.

Összeguborodtak a vékony pamutkendő alatt. A fejüket összetartották, hogy ne fázzanak.

- Csak volna gyufám - mondotta a fiú -, tüzet raknék itt a fa oldalában.

- A szoknyám is lehasadt - felelte aggódalmasan a leány.

A fiú egy marok havat vett fel a két lába közül. Elgémberedett kezével alig bírta összemarokolni, s a szájába tenni.

- Kutyaül szomjas vagyok.

- Én is - mondta szomorúan a leány.

S ették a havat.

- No, nem lesz ez mindig így - szólalt meg idő múltán a fiú -, én ugyan nem töltök több telet itthon.

- Hát?

- Fölmegyek Pestre.

- Csak nem?

- De. A varga inasa beszélte, hogy Pesten milyen könnyű az élet. Az ő bátyja semmi mesterséget nem tanult, mégis gyöngyen él.

- Hogyhogy?

- Hát újságot árul az utcán. Ahány újságot elad, annyi fillér az övé. Száz újságot is elad egy nap, de néha kétszázat is.

- Igaz az?

- Megesküdött szentuccsával, hogy igaz. Én, ha felmegyek, még több újságot is eladok. Mer aszongya a Jani, hogy akinek jó torka van meg jó lába, annak szolgál a szerencse. Nekem hát van! Az lesz az élet, Éva! Mindennap zsemlét eszek! Majd meglátod, ha karácsonyként hazajövök... Rám se ösmersz.

Szélroham bűgött el fölöttük. Egymáshoz szorultan hallgattak. A fiú behúzta a nyakát.

Aztán a leány szólalt meg:

- Hozz nekem valamit.

- Hozok, amit akarsz.

- Egy kékbársony pántlikát szeretnék, keskenyet, amilyen a jegyző úr lányának van. Azt mondják, nem drága...

- Mindegy, ha drága is. Megveszem én neked. Aztán, ha kiszolgáltam a katonaságot, mondok neked valamit, Éva: elviszlek magammal. El én. Elveszlek feleségül.

- Ó, hazudsz.

- De Isten uccse, nem hazudok.

- Osz tán elviszel Pestre?

- El. Te is árulsz újságot. Ketten keresünk. Kávét fogunk enni minden reggel.

- De te... hát te... iszen te engem sohse szeretted...

- Nem? Hát nem emlékszel?... Igaz, hogy régen volt... Mikor iskolába jártunk...

A leány még szorosabban simult a fiúhoz. A sötétségben szinte fénylett a szeme. Arcát a fiú arcához szorította. A nyakát félkarra átölelte.

- Te, Imre... - gügyögte boldogan.

A szél elcsillapodott, csak sóhajtásként járt még a fák között. A két gyermek fázása elmúlt. Valami kellemes zsibbadtság állta el a testüket.

- Te, Imre - mondta lágy hangon a leány -, osztán hogyan fogunk esküdni?

- Hogyan? Úgy, mint az urak. Énnekem olyan szép fekete ruhám lesz... Uras. Olyan, mint a grófé. Azt mondja a Jani, hogy van ott egy piac, ahol olcsón lehet venni mindent. Zsib-
árusoktól. De csakolyan az, mint a vadonatúj.

- És nekem is veszel?

- Hogyne.

- Fehér ruhát?

- A legfehérebbet.

- És hosszú fátyolt?

- Amilyet választasz. Pénzem lesz annyi, hogy... Elviszem a bádogskatulyámat, amibe kender-
magot tartok. Teli lesz az pénzzel.

- Istenem... Te, láttad-e, mikor a postamester lánya esküdött? Selyemruha volt rajta, még a
cipője is selyem volt. De azt nem kívánom tőled... Mert az drága.

- Drága? Akinek pénze van, annak semmi se drága. Veszek én neked, Éva, selyemcipőt is,
meg selyemkesztyűt is. Úgy jársz, mint a legfajinabb úriasszonyok. Aztán tartunk otthon min-
denféle madarat. A rigómat is elviszem, meg a csizemet. Cinegét is fogok egy párt addig. Lesz
egy szép úri szobánk, csupa köllemetesség. Padlós szoba ám, nem olyan földes, mint falun
van. Oszt esténként összeülünk a kályha mellett. Dalolunk. Ott szénnel fűtenek, azt mondja a
Jani.

- Istenem, de szépeket beszélsz...

Megcsókolta a fiú arcát kétszer.

A fiú egy perc múlva visszacsókolta. S kis ideig hallgattak.

- De nem ellenzik-e majd? - szólalt meg azután a leány.

- Miért? - felelte álmosan a fiú. - Ki ellenezné?

- Anyád.

A fiú vállat vont:

- Anyám? Miért ellenezné? Te jó leány vagy.

- De szegény vagyok.

- Ha a feleségem leszel, nem leszel szegény. Lesz meleg kályhánk. Sütünk rajta almát.

- Az ablakra csipkekárpitot veszünk.

- A falra képet akasztunk. Mátyás királyt, szent Imrét, meg egy csataképet. Láttál te már csataképet? Én már láttam egyet, mikor búcsún voltam keresztapáméknál.

És ásított.

Ismét hallgattak.

A leány bágyadtan rebegette:

- Ne végy selyemruhát... mégis drága. Pedig milyen szép! Csak egyszer szeretnék fehér selyembe lenni, csak egyszer... Nekem még bőrcipőm se volt soha.

És ismét hallgattak.

- Haj, de álmos vagyok - szólt a fiú, a szempilláját emelgetve. - Keljünk fel tán, és... Azt mondják nem jó elaludni...

- Én is hallottam - felelte bágyadtan a leány.

- Megfagy az ember.

De azért ülve maradtak. Időnként egyik is, másik is rebegett valamit. De már csak a maga gondolatát mondta mindegyik. - A királyhoz is bemegyek - rebegette a fiú. - Látni fogom a koronát... a fején...

Egy percnyi csend...

- Az oltár csupa égő gyertya... - gügyögi a leány.

Percekig tartó csend.

- A korona igazi aranyból van... - mondja a fiú.

És akkor megmozdította a kezét, mintha köteléket érezne rajta. Bágyadtan rebegette:

- Te... Éva... el ne aludj...

- Nem. Hallod... Muzsikálnak... Valahol messze... Csupa vékony hegedű...

A fiú lecsüggesztette álmotól nehezült fejét.

- A király koronája milyen fényes... - motyogta behunyt szemmel.

A leánynak már alig mozgott az ajka.

- Hallod, milyen szépen... szépen... muzsikálnak...

S feje a fiúnak a vállára hajlott...

A kelő napfény úgy találta őket, egymáshoz simultan, fejüket összehajtottan.

A havas erdő mélyéből lassan lefelészve lépegetett arra egy szarvas.

Sokágú koronáján apró gyémántokként csillogott a napfényben a hópor. Az orrával el-eltolta a havat a téli aszott fűről, lehullott moháról és lefelgetett.

Amint a két gyermek közelébe ért, fölemelte méltóságos fejét.

Mozdulatlanul ültek azok. A szeme mind a kettőnek be volt hunyva. Lábukat, vállukat beszórta a lengedező szellő selyemként fénylő zúzmarával.

A szarvas rájuk bámult.

Aztán nyugodtan legelt tovább.

DUGÓHÚZÓ

Nyári regg egy vidéki városban. Egy terebélyes épület előtt sok gatyás ember és tarka szoknya; kocsik és szénázó lovak.

Egy szürke kalapos urat is pillantok meg a sokaságban. A fehér szalagos-völgyes kalapot tíz éve ismerem.

- Mi van itt, Bálintkám? Talán bizony katonasorozás?
- Dehogysis - felelt Bálint, kövér kezével legyintve -, törvényház ez.
- Csak nem rajtad ítékeznek tán?
- Nem, hála istennek. Egy béresem van bajban.
- Gyűjtogatás? Verekedés?
- Még annál is rosszabb.
- Emberölés?
- Az, a teremtésit. Aligha meg nem ismerkedik a hóhérral.

A felhőkre pillantott, mert boruldozott az ég. Ónos felhők gomolyogtak a város felett: morgott is már.

- Kellene az eső, igen kellene - mondogatta Bálint.

Bementem vele a tárgyalásra. Ő ideiglen a tanúk szobájába tért. Én beültem egy üres padba, mindjárt az elsőbe. Azt a falusiak nem merték megszállani.

Egy legényt vezettek be a szuronyos örök, egy vastag derekú, fiatal parasztlegényt. Gyolcsingben, gatyában. Olyat se láttam még vádlottak padján.

Belépésekor meghullámozott a falusi sokaság, s valami nyöszörgő jajgatás hangzott az egyik padból. Egy öregasszony jajgatott. A kezét összecsapkodta:

- Jahahaaaj, kegyelmezzenek, irgalmazzanak a fiamnak... nagyságos főbíró uraim...

Az örök kilökdösték a teremből.

Míg a bűniratokat olvasták, szétpillantottam a besereglett falusi népen. Mind egy faragású, komoly, barna ember, üstökös hajúak és szögletes orrúak. A nők soványak, naptól pörkölte, de selyemkendő virít sárgán, pirosan, kéken a fejükön. A leányok is fakók, s még cifrább ruhásak; a hajukat régiesen a fejükre ragasztva viselik, és emiatt formátlanok. Csak a szemök csillog okosan.

- Mi a neved? - kérdezte az elnök.

A legény egyet köszörített a torkán.

- Dobos Menyhárt, szolgálatjára.

Az arcán meg a szemén a fogság bágyasztó levegője meglátszott. A haja neki is üstökösborzas, mint a többi falusi embereknek.

- Hány esztendő vagy?
- Huszonnégy, instálom.

- Az a vád reád, hogy megölted Nagy Máté kocsiszt. Bűnösnek érzed-e magadat?

A legény vállat vont:

- Nem tudom, instálom...

- Már hogyan tudnád. Magadnak ártasz, ha nem az igazat vallod.

A legény a padlóra pislogott:

- Megmondom igazán. Némelyik órába hibáztatom a haragomat... másik órába... azt gondolom... ha megint úgy kerülnek vele szembe, megint csak allenne a vége, hogy engem vasra vernének.

- Hát szándékosan ölted meg?

A legény emelgette a vállát, szemöldökét:

- Hát... nem csupa véletlenül...

- Mondd el, hogyan történt?

- Úgy történt, instálom, hogy... Kisasszony napján búcsú vót nálunk. Aztán... ő is odajött az ivóba. Oszt mondok neki:

- Egy szavam vóna vagy kettő, Máté bátyám.

- Hallom, aszongya.

- Hát mondok, kend nem idevalósi ember, csak átszegődött az uraságko kocsisnak, hát kend nem tudhassa, hogy mi nálunk a törvény? Mert, mondok, minden házba más a szokás, minden faluba más a törvény.

Rám böffen erre nagy vörös képpel, hogy aszongya:

- Énvelem ilyen fennhangon ne beszélj!

- Mondok, hát kicsoda kend? Azér, hogy öspörös kocsissa vót? Láttam én mán nagyobb kokast is az urak szemetdombján.

Csak így kezdődött, ilyen csöndesen. De ő akkor mán fújt, morgott. Oszt aszongya, hogy aszongya:

- Elhallgass, te dugóhúzó!

Erre aztán énbennem is lobot vetett a harag:

- Ne mondja énnekem senki, hogy dugóhúzó! Mert én katonaviselt ember vagyok.

Aztán... elbántam vele.

- Erre kést kaptál rá.

A legény pislogott.

Az elnök fölvelt egy fanyelű, keskeny vasú kést.

- Ez volt az a kés?

- Az.

- A csizmád szárában vitted oda?

- Abban.

- Előre készültél a szóváltásra?

- Nem mondhatnám. Mert nem tudtam, hogy odajön.
- Ez a kés meg van köszörülve.
- Megköszörültem.
- Minek köszörülted meg?
- Dohányt aprítani.
- Hát azért vitted a kocsmába, hogy dohányt apríts?
- Nem. Csak éppen betoszintottam a csizmám szárába.
- De hát minek taszítottad be?
- Az ember nem tudhassa, mikor kocsmába megy...
- És csak azért haragudtál meg rá, mert azt mondta: dugóhúzó.
- Ne mondja nekem azt senki.
- De hát mit jelent az?
- Hát... tetszik tudni, én szoktam szolgálni a kertbe, mikor az uraságunkho vendég jön. Olyankor rám adják az ezüstpitykés ruhát, oszt aznap belső szolga vagyok.
- De hát olyan nagy sértés az, ha valakinek azt mondják: dugóhúzó?

A legény nem felelt. Az első tanú egy jámbor képű, szálas legény volt, szintén béres; Menyhártnak barátja.

Az elnök figyelmeztette, hogy igazat mondjon, mert lehet, hogy meg kell esküdnie a szavára.

- Úgy mondom, ahogy igaz - kezdte a legény. - Menyhárt már akkor kezdett a kocsisra görbén nézni, mikor a kocsis az úrho került. Úgy mondom, ahogy igaz. Mer hogy a kocsis magányos ember vót, ott adtak neki enni az uraság konyháján. Úgy is vót a szegődsége. Oszt, hogy az Örzse megtetszett a kocsisnak, hát azon forgott az esze, hogy jó lenne üneki. Még nekem is megemlítette, hogy aszongya: ügyes kis sarkon forgó jány ez az Örzse. Az Isten is nekem teremtetten; mit gondolsz? - Mondok: Menyhárt is éppen így beszél. - Aszongya: nem teszi őt a lány énelejbém.

- Csak a tárgynál maradjon - szólott rá az elnök.

- Úgy mondom, ahogy igaz - felelte egyet nyelve a legény. - Egyszer, hogy a kertben ástam, kihallatszott a konyhaablakon, hogy a tekintetes asszony is hozzábiztatja a leányt: - Nem is lenne rossz, aszongya, ha a kocsisho hozzámennél, mer aszongya, neked is jobb, ha nem kerülsz ki a faluba, szolgálhatsz tovább nálunk. De a tekintetes asszony semmit se tudott Menyhártról.

- Csak arról beszéljen, barátom, hogy ebben az ügyben mit tud? Hogyan veszték össze? Hogyan ölte meg ez a legény a kocsist?

- Hát úgy mondom, ahogy igaz: az Örzse miatt vót az összeveszés. Mer a Menyhárt aszongya, hogy: - Hogy a dühös kígyó járja meg ezt a kocsist, mióta ez ide jött, még az éccakai álmomat is megrontotta. Úgy mondom, ahogy igaz.

- Fenyegette-e előbb a kocsist?

- Nem hallottam.

- Hát azt mondta-e, hogy meg fogja ölni?

- Azt nem mondta. Csak annyit mondott, hogy aszongya: meglássátok, még törvény kezire kerülök emiatt a dömhes miatt. Úgy mondom...

- Mi az a dömhes?

- Hát, hogy olyan nagyétkű ember vót, azér mondta úgy.

A védőügyvéd, egy fiatal, arany pápaszemes ember közbe szólt:

- Engedelmet kérek, hogy kérdést intézzek a tanúhoz.

- Tessék.

- Ön azt mondja, hogy a meggyilkolt nagyobb ember volt Menyhártnál.

- Nagyobb másfél fejjel.

- És erősebb is.

- Sokkal.

- Kérem ezt, hogy jegyzőkönyvbe vegyük.

A tanú aztán sok elnöki rendre-rándítás között elmondta, hogy a kocsmában Menyhárt csak csöndesen mulatott. A kocsis később érkezett. Csak annyit látott, hogy Menyhárt leült vele szemben az asztalhoz. Aztán ő táncolni ment. Mikorra ismét rájuk fordult a figyelme, már akkor veszekedtek. A kocsis pofon ütötte Menyhártot.

A védőügyvéd a vallomásnak ezt a részét ismét jegyzőkönyvbe íratta.

Az elnök magához szólította a vádlottat:

- Hát miért nem mondtad, hogy pofon csapott?

Menyhárt röstelkedve vont a vállán.

- Elfelejtettem.

- Elfelejtetted? Hogy lehet pofont elfelejteni?

Menyhárt megint vállat vont:

- Katona vótam én...

Következett egy őszes, zömök ember, az uraság béresgazdája. Az is azon kezdte, hogy a kocsis volt az oka mindennek. Mert ha az oda nem szegődik, Menyhárt se került volna bele a szorosba. De hát az Isten úgy akarta...

- Milyen természetű ember ez a Menyhárt?

- Jó gyerek ez, uram - felelte az öreg a kalapja szegélyét simogatva -, ámbátor ha megbosszantják, hamar szembepöndörödik. De attul nem került volna ilyen bajba.

- Maga ott ült az asztalnál, mikor az a szóváltás történt. Mondja el, miképpen történt?

- Nem tudom én azt már, tekintetes uram. Csak azt tudom, hogy csöndes beszélgetés kezdődött. Ámbátor hamar élire fordult. Mer aszongya Menyhárt: minden háznál más a szokás, minden faluba más a törvény. Kend nem idevalósi, hát nem tudhassa. A kocsis mingyár felgördült reá, hogy aszongya:

- Mit csiripelsz itt nekem?

- Értsük meg egymást - mondotta erre Menyhárt, szölideden.

Még csodáltam is, hogy ez tűzkő-ember olyan szölideden beszél.

- Értsük meg egymást, aszongya, minálunk az a törvény, hogy ha valamelyik leány le van foglalva, hát le van foglalva; ez a becsület!

A kocsis egyet horkan, oszt aszongya:

- Te tanítasz-e engöm böcsületre, te dugóhúzó?

Akkor én éppen elfordultam, mert követem, a bagót piszkáltam ki a pipámból. Mikorra a számba vettem, mán akkor egymáson fenteregtek. Még a boromat is kidöntötték.

- Hát a kocsist a pofon után azonnal késsel rohanta meg ez a legény?

- Hát bizony...

- És a kocsisnál nem volt kés?

- Lehetett nála, de csak olyan bicskaféle. Mert avval szokott enni.

- Hát nem védekezett a kocsis?

- Védekezett biz a. Mondom, hogy a boromat is kidöntötték. Mert tetszik tudni, ahogy Menyhárt előrántotta a csizmaszárból a disznóölő kést, hát a kocsis felkapott egy széket, oszt avval ütötte le a boromat.

Az ügyész szólalt meg:

- De hát kend hazudott az imént...

- Én?

- Azt mondta, hogy csak akkor nézett fel, mikor már egymáson hemperegtek. Most meg elmondja, hogy a kocsis széket ragadott.

Az öreg bosszúsan pillantott:

- Hászen azér láthattam, mert a szék a fejem fölött forgott.

A védő ügyvéd azt kérdezte, hogy Menyhárt mennyit ivott a szóváltás előtt.

- Azt nem tudom könyörgöm, mer én korábban mentem oda, nem néztem.

Az esső megeredt. Nagy cseppek koppantak a terem ablakaihoz. Bent fülledt volt a levegő.

Következett a korcsmáros, Spitzer nevű Bulandzsé-szakállú ötvenéves ember. Fakó fekete redengot volt rajta, és a lábán sárga cipő. Sápadtan és remegő szakállal beszélt. A vállát közben a füléig vonogatta. Ő persze nem látott semmit, nem hallott semmit. Csak a lármára ment oda. Ő nem tehet arról, hogy ilyen szerencsétlenség történt. Búcsúkor mindig van verekedés. Őt ezért felelősségre nem vonták soha. Ő nem csendőr. Neki polgári kötelessége a bormérés. A legény különben másfél liter bort rendelt, de az nem azt jelenti, hogy annyit ivott, mert a falubeli parasztok egymásnak töltenek. Ihatott kétszer annyit is.

A védő ezt ismét megjegyeztette.

Következett valami nyolc más tanú, köztük Bálint barátom is.

Ő mingyárt azon kezdte, hogy a nép gondolkodását ajánlotta a törvényszék figyelmébe.

- Ez a Menyhárt derék, dolgos, ügyes fiú. Én ugyan nem tudtam arról semmit, hogy a cselédem iránt érdeklődik, mert ha tudom, nem engedem, hogy a kocsis vizet zavarjon. Igazán nem hibásolom őt, tisztelt törvényszék, mert...

Az elnök figyelmeztette Bálint urat, hogy tanúnak szólították be, nem pedig védőügyvédnek.

Bálint erre megbosszankodott, és duzzogva felelte:

- Hát, kérem, tessék kérdezni, felelek.

Aztán csak igennel és nemmel felelgetett.

Mikor azonban az elnök elküldte volna, megszólalt:

- A tárgyalásnak egy fontos pontját óhajtanám megvilágítani, de persze azt igennel és nemmel elmondani nem tudom.

- Hát beszéljen, ahogy óhajt.

- Hogy olyan sokáig váratlak, bejöttem a tanúk szobájából a tárgyaló terembe és hallottam, hogy a dugóhúzó kifejezést a tisztelt törvényszék üres oknak tekinti. A mesebeli farkas szavának a bárányhoz. Minthogy ez súllyal esik az igazság fontjába, ezt világítanám meg, ha szabad.

- Tessék.

- Ez a legény néha az asztalnál szolgál, mikor vendég van a házamnál. A múlt nyáron is, egyszer, hogy vendégem volt, a kertben kártyáztunk, és ez a fiú sört hozott fel a pincéből. Egyszer, ahogy oldalt pillantok, látom, hogy az orgonabokor mögött Menyhárt egy sörös-üvegből kortyolgat. Emberi valami. Mégis rászóltam, hogy mondok: Mit csinálsz, Menyhárt! Erre ő ijedtében így felelt: A dugót húzom a fogammal! Hogy ezt megnevettük, a cselédség is mulatott rajta. Ismerni kell, uraim, a népet. Inkább kiáll egy fejbeütést, mintsem hogy gúnyoló szót halljon.

A védőügyvéd ezt is beíratta a jegyzőkönyvbe. Bálint úr diadalmas arccal ült le mellém.

Következő tanúnak a bíró a leányt hívatta.

A teremben mozgolódás támadt.

A városi hölgyek kíváncsian nyújtogatták a nyakukat a vérontás okozója felé.

Egy soványka, húszéves forma leány jelent meg a terem hátulján, és hatolt a megnyíló soron előre, öltözete olyan volt, mint a többi falusi leányé: fehér ingváll, zöld selyem mellkendő, rózsaszínű virágos szoknya; a kezében csipkés kendő. De mindjárt az első pillantásra szembeötlő volt, hogy a haját nem ragasztja a fejéhez. Szép, hamvas, barna haja volt. Olyan volt a fején, mint egy kis szénaboglya.

Máskülönben nem volt valami szépség: apró, ábrándos szemek, kerek, fehér arc és gömbölyű orrocska. Csak a szemöldöke volt erős-vonású fekete.

A szemét lesütve állt meg a bíró előtt, látni lehetett rajta, hogy remeg.

- Ösmered ezt a legényt?

A lány a bíróra pillantott, aztán a legényre és halkán rebegette:

- Ösmerem.

- Volt valami viszonyod vele?

A leány nem értette.

- Szeretője voltál neki?

A lány bólintott. A szeme pilláján könnycsepp jelent meg. A zsebkendőjét a szeméhez emelte.

A bíró folytatta a kérdést:

- Elígérte neked?

A leány ismét bólintott.

- De hát a kocsisnak is elígérte.

A leány fölemelte a fejét:

- Nem igaz.

- Hát akkor miért mondta a kocsis, hogy az övé vagy?

- Mondhatni mondhatta.

- Hát talán úgy viselkedtél iránta? hogy azt értette.

- Szó se lehet róla. Ő csak a szakácsasszonynak példálódzott meg a tekintetes asszonynak, hogy engem elvenne.

- De hisz az asszonyoddal beszéltél is róla.

- Én nem. Csak ők noszogattak, hogy menjek hozzá. Ha vén is, antul okosabb, meg hogy nem részeges. És más efféléket beszéltek. Nem tudták, hogy én már elígérkeztem. Én nem mertem szólni.

- Mért nem mertél?

- Nem akartam a tekintetes asszonynak a kedve ellen szólni. Meg attól is tartottam, hogy Menyhártot nem engedik belső szolgálatra.

- Hát ennek a legénynek ígérted, hogy felesége leszel?

A leány lesütötte a szemét, és halkán rebegte:

- Ígértem.

- Mikor?

- Régen.

- Mégis, mikor?

- Mikor elvitték katonának.

- Akkor bizonyosra mondtad?

- Bizonyosra.

- Hogy mondtad?

- Csak úgy, hogy megvárom, akármeddig odalesz, megvárom.

- És meddig vártál?

- Három esztendeig.

A védő kérdezett:

- Férjhez mehetnél volna-e azalatt?

A leány elmosolyodott:

- Kétszer is.

Az ügyész, egy unatkozó arcú, szőke pók, folytatta a kérdést.

A legényhez fordult:

- Mikor közölte veled ez a leány, hogy a kocsis szemet vetett reá?
- Mingyárt elejin mondta.
- Hogyan mondta?
- Úgy, hogy aszongya: a kocsis többet néz rám, mint a tálba. Szólogat is olykor, de én csak nevetem.
- Tehát nem panaszosan mondta?
- Eleinte nem. Csak mikor már hozzábiztatni kezdték.
- Mikor panaszkodott utolján?
- A búcsú előtt való estén.
- Akkor hogyan panaszkodott?
- Akkor mán keservesen.
- Mit mondott?
- Azt mondta, hogy aszongya: Mán nincs maradásom a kocsis mián. Untalan azt fűjják a fülembe, hogy menjek hozzá. A tekintetes asszony különösen.
- Sírva panaszkodott?
- Lehet, hogy sírt is, nem láttam a sötétbe. Ő belül volt a konyhán, én kívül a kertbe.
- Aztán mit mondtál neki?
- Nem mondtam én semmit se.
- De magadban gondoltál valamit.
- Nem gondoltam én semmit. Csak káromkodtam (Isten bocsá...). Mert tetszik tudni, keserű falat vót a nekem!

Az ügyész a leányhoz fordult:

- Igazat mondott a legény?
- Igazat.
- Hát azt mondta-e káromkodás közben, hogy: Majd elbánok én a kocsisal!

A leány habozva felelt:

- Nem, azt nem mondta.

Parasztleány létére megérezte a kérdésben a veszedelmet.

A leány volt az utolsó tanú. Mindjárt utána az ügyész vádlása következett.

Az ügyész előre megfontoltnak látta az emberölést. Minden szava göröngyként esett a vádlott fejére. Fekete festékekkel színezte elénk a közerkölcsök elfajulását. Citált a rómaiakból és angolokból. Rámutatott a bűnnel terhelt legényre, mintha a rómaiak és angolok egyenesen őrá szabták volna a mondásaikat. Végül csomót kötött a beszéd végére azzal a követeléssel, hogy Dobos Menyhárt emberi fenevadat a törvény vaskézze tegye ártalmatlanná.

A falu csendben és rámeredező szemekkel hallgatta a kemény beszédet. A vádlott sápadozott.

Bálint is morgott mellettem. De következett a védő - az említett, szemüveges, éber fiatal ember. Az arra figyelmeztette a törvényszéket, hogy emberi szívvel ítélje meg ezt az ügyet. A vádlott fiatal, lobbanékony; a kocsis a legnagyobb kincsétől akarta megfosztani. Gondolják meg, hogy a parasztféle embernek micsoda nagy kérdés a jó élettárs. Az élet legnagyobb kérdése. Mert neki az asszony nem luxus, nem is szoknyás cimbora, hanem az élet terhének hűséges megosztója. Igavonó-társ. A nép fia már gyermekkorában kiválasztja a többi közül; és úgy áll rajt a szeme, gondolata, érzése, mint a legnagyobb kincsén. Az ilyen kiválasztott leányt más nem is meri megközelíteni. S íme, odapottyant egy más faluból való kocsis. Az egyszerre szemet vet reá. A legény figyelmeztetni akarja szépen, okosan. Ő sejti, mirő van szó: durván ráförmed. Maga idézi fel a veszélyt.

Így fejtette ki a védő, hogy ami történt, nem annyira bűn volt, mint inkább szerencsétlenség. Ő is citált, a rómaiak és az angolok merőben mást mondtak Dobos Menyhártra vonatkozólag.

A sok falusi fej helyeslőn integetett. Bálint is bólogatott mellettem:

- Nem birka az ember, kivált, aki magyar! Szerencsétlenség volt! Beljebb csúszott a kés, mint ahogy szándékolta.

A törvényszék azután hosszan tanácskozott odabenn. A legény beteg arccal ült a vádlottak padján. Örzse földre néző, bús szemmel állt a közelében.

Végre a bírák megjelentek, és a nagy csendben felolvasták az ítéletet: öt évi fegyház.

- Megnyugszik-e? - kérdezte az elnök.

A legény habozva felelt:

- Előbb Bözsivel szeretnék szólni.

S intett fejével a leánynak. A leány odalépett hozzá.

- Megvársz-e, Bözsi? - kérdezte könnyes szemmel.

A leány szintén könnyes szemmel nézett reá és bólintott.

- Meg.

A PAPA NEM ÖRÜL

Jelenetek a köznapi élet színpadáról

Gedeon ingujjban.

Nem a bibliai Gedeon, csak Kovács Gedeon. Nem is hős, csak sovány lábú írnok. Ámbátor az étellel bajlódó írnokok különb hősök olykor az ókoriaknál.

Gedeon a tükör előtt áll, és ábrándos maganézással fésülködik. Két bokorba rendezi arasznyszerű, fekete fürtjeit. A széken fekete kabát hever, a rajta levő pepita nadrág kiegészítő része.

De még beretválkozni is kell. Gedeon beretválkozó szerszámokat szed elő a fiókjából.

A szobája ajtaján kopogtatnak. S angyali szózat hallatszik kívülről: - Fölkelt-e már, Kovács úr?

Kovács magára kapkodja a kabátot meg a gallért, és közben örvendezve hajlong, mint a barázdabillegető.

- Már fenn vagyok, Mariska, rég fenn vagyok!

- Fel is öltözt?

- Fel.

- Akkor hát...

S belendül egy csinos, fekete szemű leány - kissé kertbe néző, rózsaszín blúzos, tegethófkékszín szoknyás, fehér kötényes; friss, mint a hajnalban nyílt székfű. A hóna alatt seprű és portörölő.

- Jó reggelt! No, ne ijedjen meg! Nem fogok port verni. Csak az ablakokat fogom törölgetni, míg itthon van. És ma hamar el akarok készülni. Vasárnap, tudja, hogy misére megyek. Még meg se beretválkozott?

- Éppen most akartam. Nem volt még itt a izé, a levélhordó, Mariska?

- Nem. Hát csak beretválkozzon. Nem fogom meglökni a könyökét.

Kovács tétován néz a szerszámra. A leány felnyitja az ablakszárnyat, és törölgetésbe fog. Májusi napos levegő árad be a szobába. Az udvaron egy kutyácska vidáman csahítol.

Kovács a másik ablaknál áll, és felkötö a nyakkendőjét is, miközben a szemöldökén át néz Mariskára.

A leány mosolyog:

- Hát miért nem beretválkozik? Azt hiszi, én sohse láttam beretválkozni? Apámat bizony sokszor láttam, Isten nyugtassa. Maga oly furcsa ember, Kovács úr.

- Én? Furcsa?

- Bizony furcsa!

- Mért volnék én furcsa?

- Csak, furcsa.

- Én éppen nem látom magamat furcsának. Hát például, miért vagyok én furcsa?

- Hát nem furcsaság az, hogy esztendeje nálunk lakik, és mindennap találkozik velem; minden vasárnap hoz nekem egy virágszálat, és mikor arra kerülne a sor, hogy beszélgessünk, maga egyszerre telegrammnak érzi magát és elsürgösködik.

Kovács Gedeon pislog és elpirul.

- Mit beszélgessek? - hebegi.

A leány hozzálép, és a szemébe néz közelről, közeles közelről.

- Mondja: mért hozza nekem azt a virágot minden vasárnap?

Kovács még inkább elpirosodik.

- Mért? Mért? Mert tudom, hogy maguk... vasárnap délután... mindig mennek valahova az édesanyjával.

- És semmi egyéb jelentősége nincs?

- Nincs.

- Érthetetlen ember!

Gedeon röstelkedve pislog.

A leány folytatja:

- Ahányszor hívjuk, hogy jöjjön velünk a levegőre, mindig azt feleli, hogy elígérkezett. Mink aztán alighogy kiértünk az utcánkból, visszatér, és ezekbe az unalmas könyvekbe dugja a fejét! Pfuj! Könyv! A könyv nem élet!

- Nekem sokat kell tanulnom, Mariska.

- De hiszen nem tanul. Nem tanul maga! Verseket ír. A minap megnéztem, hogy micsoda könyv az, amelyik érdekesebb magának, mint én vagyok. Hát az egyik könyvben verseket találok, vadonat friss verseket. Ihol-e, ez a könyv. Itt vannak a versek is. Titkolt bálványomnak. Leányok gyöngye. Ha én szólhatnék. Örült vagyok. Egy fekete csillagnak. Én éjjel-nappal rólad álmodom. Elérhetetlen fényes csillagom. - Megbocsásson, hogy elolvastam a verseit. Vers nem titok. Igazán szép versek.

Gedeon egyszerre felüdült, mint a megöntözött saláta.

- Szépek? És lássa, mégse közlik a lapok. Azt felelik, ha beküldöm, hogy izé... Képzelse, az egyik lap így felelt: „Régi divatú versek; minden sort meg lehet bennök érteni.”

Mariska mosolyog:

- Valami nagyon szép lány lehet.

- Kicsoda?

- Akiről a versei szólnak.

- Nincs szebb a földön!

- Ez is egy vers címe. Íme, itt van: Nincs szebb a földön, tán az Égben sem, mint az én piros réklis kedvesem stb. Megöl a kíváncsiság, hogy ki az a leány?

Kovács Gedeon zavartan pislog a Mariska sárga félcipőjére.

Nem felel.

- És épp ez az, amit nem értek, Kovács úr - folytatja a vallató. - Ön úgy néz rám, valahányszor lát, de úgy néz... A minap meg, hogy itt ültem az ablaka alatt féloldalt, ön le nem vette rólam a szemét.

- Honnan tudja?

- Csak vártam, hogy meddig néz? Egy óra hosszáig és öt percig nézett. De oly mámoros szemmel, hogyha az utcán egy rendőrré nézett volna úgy, bevitte volna.

- Hogy tudja? Hiszen maga föl se pillantott.

- Lát a leány akkor is, ha be van hunyva a szeme. Különben, ha tudni akarja, egy zöld porcelán lámpaernyőt állítottam oldalt. Az megtükrözte az ablakát. Jaj, de fecsegő vagyok! Szóval én nem értem magát. Vagy: hasonlít hozzám az a megverselt leány? Eleinte még azt gondoltam, hogy talán... Nekem is van piros réklím... De maga oly feltűnően kerül engem! Én mégis látni szeretném azt a ritka szép teremtet!

- Nézzen az izébe, a tükörbe - rebegi Gedeon.

Mariska elejti a portörő ruhát.

- Hát mégis én volnék? Gedeon!

- Nincs mért titkolnom tovább, ha már tudja. Már most csak én is tudnám...

A leány kezét nyújt, aztán egyszerre a nyakába omlik Gedeonnak.

Percekig tartó mély meghatódás.

- Hát mármost magyarázza meg, édes Gedeon - gügyögi a leány kibontakozva -, mit jelent a maga viselkedése? Hiszen tudja, hogy én nem vagyok gazdag leány, se pedig senkinek az elígértje, hát mit beszél maga elérhetetlen csillagokról?

Gedeon a kancsóhoz lép, és megiszik egy pohár vizet.

- Mindjárt megérti, Mariska. Én magának az első látástól kezdve... izéje vagyok, rabja. Hiszen azért is béreltem ki ezt a lakást.

- Sejtettem.

- Az én születésemet, Mariska, izé borítja, homály.

- Tudjuk, hogy árva volt.

- Az árvaházban nevelődtem, és soha senki nem érdeklődött irántam. Ki volt az izém, az apám? Nem tudtam meg soha. Kérdezősködtem bent gyakran. De azt mondták, hogy várnom kell, míg megnövök, és embernői ember leszek, akkor mindent közölnek velem. Azóta mindig magamat vizsgálom; miféle izéjű, karakterű vagyok? Kétségtelen, hogy úri. Mert a durvaságokat mindig gyűlöltem. Velem született érzésem van minden izé iránt, minden szép iránt. Látta, én például mindennap olyan gonddal fészkelődök, akárcsak a nők. Egy-egy frizura úgy föllelkesít, mint a paripát a katonazene. A szép, divatos ruhák is. Csakhogy persze nekem nem telik. Mire telik nekem? Legföljebb egy illatos izére, szappanra. Bolondja vagyok a dűsan habzó, illatos szappannak! Színházba is szeretnék járni, de arról szó se lehet. Meg kell elégednem a művészetek közül az én kis tamburámmal.

- Maga gyönyörűen tamburázik! És annyi érzéssel!...

- Pedig senki se tanított. Szóval azt akarom mondani, mindig vizsgáltam a hajlandóságaimat, s minduntalan arra kellett következtetnem, hogy valami izé folyik az ereimben, valami előkelő vér.

- Az bizonyos, Gedeon, önnek az arcában is van valami. Hasonlít a híres Andrássy Gyula grófhhoz.

- Gondolja?

- A haját az is úgy viselte.

- Igaz. És a nevem is: Gedeon. Ez csak nem közönséges név! Ilyen nevet csak izék, nagyurak választanak.

- Bizonyára. Nekem a neve mindig tetszett, Gedeon.

- Hát lássa, Mariska: én szegény sorsú ember, írnokoskodok. Egy napon megtörténhetik, hogy betoppan hozzám egy izé, egy elegáns öreg úr. És azt mondja: Fiam! S meglehet, aznap jogos tulajdonosa leszek valami izének - címnek.

- Jaj, gyönyörű még elgondolni is!

- Lehet, hogy valami igen nagy izé az apám, valami olyan ember, aki nyáron is cilindert visel, és ha sétálni akar, akkor is hintóba ül; ha pedig utazik, első osztályon utazik.

- Gyorsvonaton!

- Gyorsvonaton, azaz még annál is különbön: a Keleti izén, szilajvonaton. Az másfél óra alatt ott van Bécsben.

- És kastélyban lakik!

- És... szóval lehet az is, hogy... Ámbátor lehet, hogy izé, szegény ember... De azt mégse hiszem! Valami sejtelem él bennem; az mindig izét susog, előkelő embert. De hát, Mariskám, a titoknak előbb-utóbb ki kell izélnie, feselnie. Sohase volt még olyan titok, Mariska a világon, hogy ki ne feslett volna! Sokszor meg is álmodom. Sokszor nappal is könnybe borul a szemem, ha elgondolom. Tudja, Mariska, hogy én izé vagyok, érzékeny természetű. Én nem nézhetem azt se, ha a kocsisok vasszerűvel vakargatják a lovukat. Még azt se nézhetem, ha a szülők gyermekeiket tépázzák, vagy ha a gyermekek kutyát hajszolnak. Hiába, no: nekem érzékeny a szívem. Én mindent megbocsátok a szülőimnek. Mert bizonyára nagy izéből tagadták meg a szeretet legerősebb törvényét...

Gedeon letöröl egy könnyet, és folytatja:

- Engem sohse csókolta meg senki, Mariska. A maga ajka az első, amely az imént az első csókot nyomta reám.

Mariska erre újra a fiú keblére dől.

Megismétli sokszorosan az első csókot, mintha pótolni akarná azokat a csókokat, amelyek nélkül Gedeon felnőtt.

- Hát itt a magyarázat, Mariska - folytatja meghatottan Gedeon. - Én ma nem vagyok senki és semmi. Csak egy hitvány izé vagyok, egy hitvány fillér és társadalmi értékekben. De egyszer csak előízél, előgurul egy ezüst forint vagy egy arany, és azt mondja: Ez az én gyermekem! Belőlem váltódott! Vagy előgurul egy hitvány, ócska, penészes négykrajcáros... Nem, az mégse lehet. Szóval, én mozdulni se akartam addig, míg a nagy titok kihámozva nincsen.

- És az anyjáról se tud semmit?

- Csak a nevét. Sajnos...

- Mért sajnos? Legyen bizalmas, Gedókám, Gidókám!

- Hát jó. Tudja meg, Mariska, hogy az én anyám... az én anyám neve Kovács Lidi.
- Kovács Lidi. Szép név. És?
- Nem érti? Ó, angyali ártatlanság! Kovács Lidi az anyámnak a neve.
- Kovács Lidi. Hogyne érteném!
- De látom, hogy nem érti. Hát nem érti, hogy ha valakit Kovács Gedeonnak hívnak, s az anyja is izé, Kovács...

A leány úgy néz Gedeonra, mintha egy földre hullt kínai váza cserepeire nézne:

- Most már értem. Tehát... És miféle nő volt az édesanyja?
- A keresztlevél ezt mondja: Foglalkozása: szobaleány.

Egy percnyi csend következik. Kovács búson néz maga elé. A leány ijedt csodálkozással Kovácsra.

Aztán a fiú felemeli a szemét.

- Ugye, most már érti, hogy miért kerültem? mért hallgattam? Ugye, maga megizél engem, megvet?
- Ó, nem! - kiáltja a leány.

S mint a madár, mikor röpülésre terjeszti a szárnyát, fölemeli a két karját, és Gedeonnak a nyakába repül.

- Nem! Nem! Akit a szülők megtagadtak, a szerető szíve nem tagadja meg!
- Köszönöm - rebegi Kovács érzékeny-boldogan. - A nagy szerencse napja végre hát rám is kisüt. Érzem, hogy ez a nap az életem első ízéje, ünnepe. Tudja meg, Mariska, hogy ma kell kiféselnie a titoknak. Ma vagyok nagykorú. Ma levelet kell kapnom az árvaháztól. Abban megírják, hogy hol van az anyám? És akkor én megkeresem azt a nőt, és megkérdem tőle, hogy az én apám kicsoda? Kicsoda?
- De hát minek? Gida.

A fiú vállat von.

- Talán, ha meglát... talán, ha megtudja, hogy igyekvő ember vagyok és becsületes és józan életű... Én teljes életemben ízéltem, szomjaztam a szülői szeretetre. Gyermekkoromban gyakran láttam képeket, amint az anya a keblére szorítja a gyermekét, vagy olyan képeket, ahol a karácsonyfa körül örvendezik az apa a gyermekekkel. Én nem követelek az apámtól semmit. De életem leggyakoribb álma volt, hogy egy szép öreg izé, úriember megjelent, és azt mondta: fiam! És a keblére vont...
- Szegény Gidám!
- Mégis úriembernek kell lennie, Mariska. Mert hiszen szobalányt csak nagyurak tartanak...
- Az bizonyos.
- Talán nem is az ő hibájából történt...
- Az is bizonyos! És azt mondja: sose látogatta meg senki az árvaházban.
- Senki. Bizonyára nem is tudott rólam.
- Hát én is azt hiszem, Gidám, hogy ha meglátja az az úr, hogy maga mily szép, derék és... kedves ember... Hátha valami gróf! és adoptálja magát?

- Nem bánom én, akármiféle. Csak az a gondolat az én egyetlen izém, álmom, hogy lássam, hogy ránézhessenek egy embernek az arcára, akiről biztos tudom, hogy apám. És hogy a szeme egyszer a szemembe nézzon... A szeme bizonyára olyan, mint az enyém... Ha meg is tagadna... De az az érzés, hogy a szemébe nézhetek valakinek, és az érzésem így szól: Ez az én apám!... Ezt az egyet kértem mindig az Istentől.

- Szegény Gedeon!

- Sokszor az utcán szemlélgetem az öreg izéket, urakat... Különösen a Kossuth Lajos utcában. S találghatom... Higgye el, megösmerném, bár sejtelmem sincs róla, miféle ember lehetett. De megösmerném, Mariska.

E percben csengetés hallatszik. Mind a ketten megrezzennek.

- A mama! - mondja a leány.

- A postás - mondja Kovács.

A leány fölkapja a seprűt és portörölőt. Kifut, hogy megnyissa az ajtót.

- A mama jön.

De nyomban utána, másik csöngetés is hallatszik, s Mariska diadalmas arccal lobog be Kovácshoz egy vastag pecsétos levéllel.

- Az árvaházból jön!

Gedeon elsápad. Remegő kézzel tépi föl a borítékot. Valami keményet érez benne. Nem meri a leány előtt felbontani.

- Hagyjon magamra, édes, e súlyos izében, pillanatban. Mindent elmondok, mindent megmutatok.

A leány helyeslően bólint és kiröppen.

Gedeon lázasan bontja tovább a levelet.

Arckép fordul ki belőle, régi, fakó. A kép egy fiatal, cselédforma nőt ábrázol, háromszor fodros szoknyában, és egyszer fodros, könyékig érő, fehér blúzban. Szép-e? Csúnya-e? Nem lehet a képből kivenni, mert a nő úgy meresztli a szemét, mintha valami porszem esett volna bele.

- Tehát ez az anyám! - rebegi Gedeon.

És csodálkodik, hogy oly idegennek érzi azt a nőt, mint amilyen idegenek neki a városligeti ricsaj-fertály bádogfényképei.

Nem is foglalkozik soká vele. A szeme az árvaházi igazgató meredek betűire siet. Rövid értesítés, hogy mellékeltén küldik a születésére vonatkozó egyetlen iratot. Ők azon túlhan csak annyit tudnak még, hogy Kovács Lidi a fővárosi Rókus-kórházban halt meg, huszonhárom éves korában, s a mellékelt fényképet és levelet hagyta a fiának.

Gedeon előbontja a másik levelet. Sárga papiros, fakult lilaszín tinta, parasztos írás:

Kedves fíjam ne Attkozd anyádat, mert én Szeretelek volna föl Nevellni, de nem tehetem, atyád Kis-Kuczor Gedejon borbéj legény Devecserbe Ösmerkettem meg Vele de neki nem vót semmije, aztán lellentz házba vittelek mert kételen vótam vele mert mek Betegettem mel bajba

*Csókoll szerető anyád a sirig
Kovács Lidi.*

Gedeon szeme elfárad, mire végig silabizálja a levelet.

- Tehát egy borbélylegény - gondolja fájdalmasan. - Se nem báró, se nem gróf, hanem egy borbélylegény. Egy négykrajcáros! Egy ember, aki sohse utazott gyorsvonaton, csak vegyesen! Ott is a harmadik osztályon!

Szédül. Úgy érzi, mintha taglóval ütötték volna fejbe.

Percekig tart, míg föleszmélkedik. Újra elolvassa a levelet.

- Kis-Kuczor Gedeon. De ismerős név! Hol találkoztam én ezzel a névvel? Hopp, megvan: hiszen épp itt láttam az utcánkon egy ilyen neves borbély cégtáblát. A Gedeon név fogta meg a szememet...

S lelki zivatart érez, hogy végigtántorog a szobáján.

- Tehát egy borbély... egy iparos... egy réztányéros borbély... Azóta bizonyára az is megöregedett. De mindegy: él! És talán keres engem! Talán, ha betoppannék... Nem, azt nem teszem. Nem tudnék uralkodni a hangomon. Mégiscsak apám! Be fogok nézni titkon az ajtón... Ha megismerne... Vajon miféle ember? Közös-e a természetünk? Talán vagyonos is? El kellene az egyik segédjét hívatni. Hiszen éppen beretválkozni akarok. Szépen, egykedvű hangon kikérdezem, miféle ember a gazdája? Jómódú-e? Nem részeges-e? Emleget-e egy elveszett fiút? Sőhajtozva emlegeti-e? Miket mond róla? Ez jó gondolat!

S Gedeon kiszól az ajtón remegő hangon:

- Kérem, néni... Szíveskedjék valami fiúcskát elküldeni a borbélyhoz. Itt van egy borbély az utcánkban: Kis-Kuczor nevű. Ne máshoz menjen a fiú, csak ahhoz. Küldjön egy segédet beretválásra. El ne felejtse: segédet.

Az arca átfűlt a belső hőségtől. Újra fölveszi az arcképet, és nézegeti figyelemmel. A tükör elé is áll. Apróra összehasonlítja a homlokát, orrát, állát a nőével. A homloka magasabb a nőénél, az orra is tompább és az álla is szögletesebb, de az ajka vékonysága: az az ő ajka!

Mariska bedugta a fejét, és kémlőn nézett Gedeon arcára.

- Jó hír vagy rossz?

Gedeon zsebre dugja a levelet.

- Délután elmondom - feleli olyan mosolygással, mintha citromszelet volna a szájában. - Elmegyek magukkal sétálni ma délután.

A leány szemében szinte lobogott a kíváncsiság.

- Mindjárt gondoltam, hogy jó hírt kapott. Borbélyért küld: ez már jó jel! Most már nem maga beretválkozik. Gróf ugye?

- Nem.

- Báró?

- Hát... nem egészen.

- Tehát valami nagyúr mégis?

- Ne vallasson, aranyom! Oly izgatott vagyok...

- Izgatott? Jaj, akkor én is. Le kell ülnöm: még a lábam is reszket. Tehát valami gazdag? Remélem, nem fogja ellenezni, hogy az én Gedeonom...

- Iszen csak azt próbálja meg!

- Ugye nem enged?

- Nekem nem parancsol!

- Úgy van! Maga igazán férfi, Gedeon, a szónak legbátrabb értelmében! És az édesanyja?

Gedeon legyint:

- Meghalt.

- Isten békéje vele! No, de legalább csakhog az apja él. Fog vele beszélni?

- Nem tudom... beszéljek vele?

- Hát hogyne! Mielőbb! Van neki háza is talán?

- Azt nem tudom.

- Tehát lehet, hog van. Ó, Gedeon! Gidókám! Hátha sok háza van, és egyet nekünk ad? Micsoda? Maga a fejét rázza? Ne legyen olyan bizalmatlan, Gedeon! Neki is van bizonyára lelkiismerete. Talán birtoka is van?

- Nem gondolom...

- Mindegy. A ház is birtok. Hányszor olvastuk az apróhirdetésben, hog birtokot elcserélnék házzal, vagy házat birtokkal. Hintója is van, ugye? Nős ember? Előkelő? Talán országgyűlési képviselő? Mily boldogok leszünk, Gedeon! Ha vásári koldus bújt volna is ki a levélből, azt is elfogadtuk volna jó szívvel, de így, Gedeon... mily boldogság! Itt jön a borbély!

Egy sárga lüszterruhás, kopaszka ember jelenik meg az ajtóban, ötvenéves forma, kunkorított bajuszú és sovány lábú. Alázatosan mosolyogva köszön:

- Tekintetes úr hívatott?

- Én - feleli elfulladó lélegzettel Gedeon.

S a borbélyra mereszti a szemét.

A borbély leteszi a táskáját az asztalra. Szíjat, beretvát, tányérkát és szappant szed elő.

- Egy kis vizet kérek - szól a leánynak.

Mariska eléje teszi a kancsót, és dolgára távozik.

Gedeon remegő kézzel veti le a kabátját, csatolja le a gallérját, és leül háttal az ablaknak.

A borbély kendőt bont ki.

- Itt még nem voltam - kezdi nyájasan a társalgást. - Régen méltóztatik itt lakni?

S amíg a habot veri, körülpillant a szobában.

- Én csak a izéjét kértem... a segédjét - rebegi Gedeon.

- Ó, kérem, magam is szívesen jöttem - feleli a borbély. - Az igazat megvallva, nincs is segédem. Tetszik tudni, olyan idő van, hog nehéz segédet kapni. Hja... A munkabérek emelkednek, és így külvárosban lehetetlenség... tessék elhinni, lehetetlenség.

Ezt mondva, még egyszer megkeveri a habot, s rámozolja Gedeonnak az arcára.

- Tessék tán megfordulni, tekintetes uram. Így, a világosságnak.

Gedeon megfordul. Közben rápislog a borbélyra. - ...Ez volna? Ez a sovány, varjúképű?

Mégis szorong a melle.

- Ön a mi utcánkból való? - kérdezi lehető egykedvűen.

- Igenis, kéremalásan.

- Kuczor?

- Igenis, kéremalásan, Kis-Kuczor Gedeon, szolgálatjára a tekintetes úrnak.

Szöget keres a fenőszíjnak. Végre, hogy nem talál, ráakasztja az ajtókilincsre. Végigcsattogtatja a beretváját.

- ...Tehát semmi kétség - gondolja fulladozva Gedeon.

És a szeme szögletéből újra végigvizsgálja az embert. Termetre nem hasonlítanak, de a borbélynak a szemöldöke - akárcsak a magáét látná a tükörben. És a szeme is valamennyire. Ha nem volna olyan besüppedt és ráncos körületű...

Belső remegést érez. Hiába, biztos, hogy az apja!

A borbély nyugodt lélekkel kezdi meg a kaszálást Gedeon jobb füle mellett. A keze járása nagy gyakorlatról tanúskodik. Mikor a habot lekente, Gedeon megszólal:

- Nős?

- Igenis, tekintetes uram.

- És... és vannak gyermekei is?

- Ó, szépen! Négy egész. Három fiú és egy leány. A legnagyobb fiam már segít is az üzletben. Ügyes gyerek. Gondoltam, hogy taníttatom, tekintetes uram. De nem fűlt a foga sehogy se a latinhoz. A két kisebb jobban markolja. A lányom, az meg a legjobb tanuló. Hja...

- És... több izéje nincs? Gyermeke?

- Nincs, tekintetes uram.

- Nem is volt?

- Nem, nem.

- Szedje csak össze az izéjét, az emlékezetét.

A borbély udvariasan nevet.

- Nem, nem. Négy is sok a szegény embernek, tekintetes uram.

És figyelemmel beretvál tovább.

A következő szünet után Gedeon szorongó szívvel folytatja a kérdést:

- Hol járt a világban?

- Mindenfelé, tekintetes uram, mindenfelé. Még Bécsben is. Ott a legjobb. Hja...

- Veszprém megyében is?

- Ott is. Oda való talán a tekintetes úr?

- És hol volt abban a vármegyében?

- Voltam Veszprémben, Devecserben. Legtovább Devecserben voltam. Az szép hely! Hja...

Gedeon hallgat. Csak a szeme pillája rebeg az izgalomtól. A borbély a fél arcát már letisztázta, s a másik fél megmunkálására újra megvonja a szíjon a beretváját.

Mikor visszatér, Gedeon remegő ajakkal kérdezi:

- Ismert-e ott egy... egy Kovács Lidi nevű nőt?

A borbély megdöbben. Rábámul Gedeonra:

- Hogy ismertem-e? - feleli tétován. - Ismertem.

Gedeon nem bírja tovább.

- Apám! - kiáltja a két karját széttárva.

A borbély megrogyan ijedtében. A beretvéja is kiesik a kezéből.

Gedeon a nyakába borul, és könnyes szemmel ismétli:

- Apám!

A borbély annyira elképedt e váratlan fölfedezésre, hogy a képére és kabátjára átragadt szappanhabot se töröli le, csak makog bámulatában:

- Ön volna?... azaz, te volnál?

- Én, én vagyok, Gedeon, az ön fia.

- A fiam?...

- A fia. Én nem haragszom önre. Ma tudtam meg...

A borbély még sokáig kövé váltan bámul. Aztán fölveszi a beretváját, és újra megfeni. A homlokán izzadság fénylik.

Gedeon visszaül a helyére, és érzelmesen folytatja:

- Ma tudtam meg... De hányszor gondoltam erre a pillanatra! Nem így gondoltam, nem így! De mindegy! Tudja, hogy árvaházban neveltek?

- Nem, nem tudtam, tekintetes úr, azaz hogy...

S remegő kézzel folytatja a beretválást. Be is vág vagy kétszer.

Bocsánat - hebegi.

És szótlánul folytatja a munkát. Gedeon se szól, nehogy harmadszor is megvágják. Másrészt lehűtötte az érzelmeit, hogy az apján nem látszik semmi öröm. Csak a munka végén, mikor már spongyával mossa a borbély, szólal meg csüggedten:

- Meg van lepődve, ugye? De mondom, én nem vagyok olyan... és megbocsátok ezért. Elvégre...

- És mi lett szegény Lidiből? - hebegi a borbély.

- Meghalt.

- Meghalt?

- Meg. Én különben nem ismertem.

Hallgatnak aztán. Mind a ketten el vannak fogódva. A borbély sápadt. A szemében aggodalom ül.

Még egyszer belemártja a spongyát a vízbe, és körülvonja Gedeonnak az arcán.

- Arra kérem, azaz hogy kérlek... hát iszen, ha már így van... régen vót... ne szóljon gyermekeimnek.

- Megtehetem - feleli Gedeon bágyadtan.

A borbély kicsavarja a vizet a spongyából, és megtörten kérdezi:

- Bepúderozzam?

- Ne - feleli a fiú.

A borbély leveszi róla a kendőt s gépiesen rebegi:

- Alásszolgája.

Gedeon a zsebébe nyúl. Nedves szemmel válogatja a tenyerén az aprópénzt:

- Mit fizetek?

A borbély szintén nedves szemmel, de azért üzleti hangon válaszol:

- Csak negyven fillért...

SZÉP ASSZONY A KOVÁCSNÉ!

Februáriusi olvadás havon, szánkótalpas kocsin igyekeztünk egy borsodi faluba. A társam kasznár ott. Odavaló is.

Ahogy a falu felé közeledünk - délután három óra lehetett -, az egyik ló egyet botlik, s rá minden lépésre ejtegeti a csípejét.

A kocsis káromkodott.

Megállítjuk a lovakat. Hát a sántítónak a lábán oldalt lityeg a patkója.

No, nem is olyan nagy baj. Itt a kovács a falu végén - fölveri egy perc alatt.

A kocsis lefeszítette a patkót, és hát a ló vígan poroszkált tovább mezítláb, a műhelyig.

A kovács éppen löcsöt vasalt a hóval borított fekete műhely előtt. Ritka szép nagy ember: egy szürkülő Toldi Miklós bőrkötényben. Kissé ragyás ugyan s eldurvult kezű, de hátha Toldi Miklós is ragyás volt és eldurvult kezű?

- Csak ezt az előbbi patkót üssük fel - mondotta a kasznár -, aztán majd bejön a kocsis a lóval.

A kovácsház ajtajában egy fehér főkötős asszony dugta ki a fejét. Vén birkaarc. A szemepillája is fehér, mint a birkáé. És hogy a kendője a tarkóján volt megkötve, szokatlan nagy sárga két füle még inkább eltorzította az arcát.

Hogy Palit meglátta, mosolygott, kilépett és alázatosan bókkolt:

- Jó napot kívánok, kasznár úr! Tessenek talán bejönni addig...

Könyékig sovány, meztelen karját a kötényébe takarta - kenyeret vagy mit dagaszthatott odabent -, s közben rám is vetett egy alázatos pillantást.

- Tessenek...

Tiszta és jó asszony lehetett. De a milói Vénusz egyszerre megfordult volna a fal felé, ha ez az asszony elébe áll!

- Köszönjük, kovácsné asszony - felelte Pali -, hiszen már megyünk tovább.

A kovács patkolás közben odaszól félvállról a feleségének:

- Hát legalább széket hozzál ki, Katókám, hogy az urak leülhessenek.

Egy büszke fiúcska állt nagy komolyan a műhelyajtóban, kicsi mása a természetes kovácsnak. Az anya hívó pillantására egyszerre megelevenült. Befutott és széket hozott ki, kettőt.

Aztán egy mosolygó szemű, szőke leányka is kilesett az ajtón, de csak egy pillanatra. Az meg az asszonynak volt a megszépített mása, noha fekete szemű, mint a kovács.

A kasznár rákiáltott:

- Bújj elő csak, kis nyúl! bújj elő! Krajcárt kapsz!

A kis nyúl szemérmesen bújt elő. Ötéves lehetett. A kovács mosolyogva pillantott rá a munkájából.

Nekem ki nem múlt a fejemből az az asszony, az a két gyerek, az a gyöngéd hangja a kovácsnak: „Széket hozzál ki, Katókám!”

- Hallod-e - mondom Palinak vacsora előtt -, hogyan vehette el az a Toldi Miklós azt a birkafejú asszonyt! Nem talált magához illőbbet?

Pali hümmentett:

- Nem ajánlanám - felelte -, hogy a kovácshoz intézd ezt a kérdést.

És szinte ijedten nézett rám.

- Tudod-e - mondotta -, hogy egy embernek eltörte a lábát? El ám. Ült is érte. Valami számár vidéki ember volt, vagy ittas. Az is azt kérdezte: hogy tudott ilyen csúnya asszonyt elvenni, majsztram? Hozzásújtott egy nagy, súlyos harapófogót.

Vacsorára hívó szó zavarta meg a beszélgetésünket. Az asztalnál gyermekek is ültek. Minden más egyébről folyt a szó, csak kovácsékról nem. Ámbár nekem ki nem ment az a házaspár az eszemből. Hogy kerültek össze? Pénzre házasodnak falun is? Minek pénz a falusi kovácsnak? Így is, úgy is csak az üllőt döngeti napestig. Minek annak a pénz? Nem is lehet az, hogy pénzért vette el. Talán bosszúból vette el, hogy egy szép leány nem ment hozzá? Talán ostoba ember, és valami ravasz család beugratta a házasságba? Vagy olyan volt a gusztusa?

A gyermekeket korán lefektették. Szivarra gyújtottunk. Pali kártyát ajánlott. De én utálom a kártyát.

- Hallod-e - mondtam -, nekem ki nem megy az eszemből az a kovács. Valami érdekes a házasságuk története?

Pali nevetve legyintett.

- Érdekes a fenét. Nagyon is prózai!

- Mégis, hát mért vette el azt a csúnya asszonyt?

- A manó tudja! Elvette, hát elvette. Ha éppen olyan nagyon érdekel, elmondhatom:

Fiatalkamasz voltam, mikor a kovács először házasodott.

Az első felesége szép asszony volt, fekete, selymes szemű, halványka asszony. Fehér fecske. Azt mondták, azért olyan fehér, mert szívbajos.

Egy nyári napon, éppen szent Anna napján, meg is halt. Hirtelen halt meg, a kertben. Valami krumplit vagy mit kapálgatott, aztán egyszer csak leült, lekonnyadt a feje, meghalt.

A város messze van tőlünk. Koporsót a szomszéd faluban szoktak a mi embereink csináltatni.

Átkocsiz a mi kovácsunk is. Az asztalos komája is neki. Elsírja nekik a baját, mint valami gyermek. Asztalosék is sírnak egyet.

Aztán az asztalos megtörli a szemét.

- No, ne búsulj - mondja -, csinállok én neki olyan koporsót, hogy a grófnék se fekszenek különbbe.

Azzal bevezeti a kovácsot a fészerbe, ahol a deszkáit szokta tartani. Mutat neki egy falhoz támasztott avas, rossz zongorát.

- Ihol e. A meghótt kántoré vót. Szekrénynek szántam. Hát ebből...

Azzal mindjárt le is roppantja a zongora födelét. Fűrész, méreget, gyalulgat.

Közben pálinkát hozat a kocsmából. Iszogatnak. A kovácsnak csöpög közben a könnye. Asztalosék vigasztalják amennyire szívökből, szavukból telik.

De a kovácsnak minduntalan megered a záporessője:

- Micsoda asszony volt!... Milyen bablevest főzött!... Hogy reszketett értem, mikor a hideg lelt!...

S remegő mellel folytatta:

- A fiaskám... Az Imruskám. Ki viseli most már gondját az árvának? Senki asszony-atyámfia nincs olyan, akire rábízhatnám. Az öreganyám jött el. De az mán nyócvankét esztendő. Mindig ül. Reszketős a lába.

Asztalosék megajánlják, hogy magukhoz veszik a gyermeket, legalább addig, míg új asszony nem kerül a házba.

Új asszony? A kovács hallani se akar arról! De a fiát sem adhatja oda. Mert hiszen egyetlen fiú, és nem tudna nélküle enni se.

A sok tanakodásban kitalálja az asztalosné, hogy Székely Kati lenne oda jó, ha elmenne. Székely Kati időske árva leány. Annak is a múlt héten temették az anyját. Az apja kertész volt, hát éppen mesterember házába illő. Tiszta, dolgos, becsületes teremtés. Főzni is jól tud, kivált bablevest meg túrós rétest. Arra rá lehetne bízni a házat is, a gyermeket is.

Délutánra megvan a koporsó. Politúros, rézszegekkel pazarul kiver, pompás gyászalkotmány. Székely Kati is előkerül. Fizetést nem is kíván, csak ne cselédképpen bánjanak vele. Mert ő még sohase szolgált. Nem is volt szándéka. De mivel azt mondják, hogy jó ember...

A kovács kezét nyújtott neki:

- Húgomnak foglak tekinteni. Csak a fiammal bánj jól, hogy ne legyen nagyon árva!

A temetés után való napon búsan csiheli ismét a kovács a vasat. A szeme vörös. Az arca színtelen. A haj fésületlen.

Nem is dolgozott volna aznap, de valami pánt eltörött a csézánkon - az apám ráküldte. Más sürgős megcsinálni való is torlódott össze a halottas napok alatt. Aratás idején nem lehet halogatni a munkát. Bíz a kovácsnak szögrel kellett akasztania a gyászköntöst, és fel kellett öltetnie a szennyes bőrkötényt.

Hát dolgozik. Veri a vasat a Feri legénnyel.

Emberek érkeznek jobbról is, balról is. Ejtenek egy-két vigasztaló szót. Isznak egy-két korty szilvóriumot a tori maradékból.

A kovács is iszik velök, noha éjfél után egyig ivott. Minden vigasztaló szóra megvizesedik a szeme. Sóhajtnagyokat:

- Iszen, ha ez a kis kölyök nem vóna!...

Érezni lehet az elhallgatásban a fekete gondolatot. Az öreg Irhóczi meg is rója érte:

- Nem lú az ember, majsztram! Aki erős, ne csak kívülről legyen erős, hanem bévülről is.

Veri a kovács a vasat.

Faluhelyen a kovácsműhely a kaszinó. Aratás idején is ott ül mindig egy-két dologtalan ember. Tuskón, keréken, vasalni való rúdon, ki hol helyet talál.

A vakációs napokon magam is gyakran ellátogattam oda, s hallgattam, miket beszélnek.

Mert a jövő-menő kocsik, szekerek, lovas gazdák gyakorta patkoltatnak, vasaltatnak ottan, s mondanak híreket. Ki merre járt, mit hallott? Ősszel a gabonaárakat is ott lehet megtudni hiteles számokban. No, meg odajár a dologtalan óráiban a sánta suszter is, a falu humoristája.

A falubeliek csak Dolfinak hívják, noha se nem Dolfi, se nem zsidó. De göndör a haja, és ő is elbármál mindenkit.

Aznap délután is elősántikál a házából. (Az alsósorton lakott akkor, egy nádfedeles házban, a műhelytől vagy ötszáz lépésnyire.)

Hát csak biceg felénk, a tányérszélű, ócska szalmakalapban.

Máskor mindig mosolyogva vártuk. Elibe is kurjantott némelyik jókedvű. Most azonban...

Dolfi is kedvetlen. Nem is a szokott sietéssel hányja befelé-kajmós lábát, hanem csak lassacs-kán jön. A nyári, szurtos elejű, gyékényszínű kabát van rajta, és az örökké tartó, buggyos térdű pepita nadrág. Szőke-vörös arcán gondolatok komolykodnak.

Nem fogadja mosolygás, se tréfaszó. Ő se kiabál. Csöndes jó napot mond, hogy hozzánk érkezik.

A kovács a csézára való új pántot fényesíti szurokkal. Szótlanul nyújtja neki a kezét.

- Hát, barátom... - szól remegő, lágy hangon a suszter -, majd leszünk jobban is.

A temetésen nem volt jelen, sem a toron. Annyit figurázott a halállal, halotti énekekkel - nem érezte illőnek, hogy mutatkozzék.

Leereszkedett a kovácseresz árnyékába, a csézának félretett bőrülésébe, s elővonta a kabátja belső zsebéből kis szutykos tajtékpipáját.

Furcsa volt az arca, hogy komolykodott. Sohse láttam másképp, csak hunyorgó szeműnek, rókásan mosolygónak, vagy kikerekedett szemmel kacagónak. Aznap mintha kicserélték volna. Az arca megrútult, meghosszabbodott. Kiálló vékony orra is, mintha lejjebb konyult volna. Butának látszott és vénnek.

De nagy barátságban éltek ők a kováccsal. Nyáron különösen, mikor senki se varrat csizmát, se nem foltoztatnak, Dolfinak félrevágott ócska szalmakalapja naphosszat ott volt látható a műhely előtt. Vasárnap meg a kovács látogatott el őhozzá. Ittak, kártyáztak, szidták Tisza Kálmánt.

- Pronty! - kiáltotta a suszter.

Ma sem tudom mit jelent ez a szó. Megvetés, rosszallás egyaránt van benne. Olyankor szokta kiáltani, mikor hazafias elkeseredésében rácsapott az asztalra.

De ritkán történt ez. Csak akkor történt, ha már a harmadik liternél tartottak. Annyit pedig csak kettős ünnepeken ittak, amikor a kovácsnak az öccse is átlátogatott a szomszéd vármegyéből. A kovácsnak az öccse bognárságot művelt. Sovány, gyomorhajos ember volt. Pápaszemet viselt, és vasárnaponként valami hazafias néplapot olvasott.

Hát a bognár elmondta nekik, hogy az országot osztrák kézre juttatják a miniszterek; hogy a katonaság nem az országot szolgálja, hanem a császárt; hogy a császár nem a magyarok javát nézi; hogy háborúba keveredünk előbb-utóbb; hogy a magyarok falként költöznek át napról napra Amerikába, s egyszer csak azt látjuk, hogy csak a mi falunk maradt itthon meg Tisza Kálmán.

Dolfi suszter az ilyen beszédekben sűrűn verte az asztalt, s kiáltotta a prontyot. A kovács csak morgott:

- Iszen csak én foghatnék meg egy minisztert! Az üllőre a fejit... rá a pöröllyel, míg csak olyan lapos nem lenne, mint a palacsinta!

A bográn aztán hazakocsizott, s ők ketten hetekig kérődztek a hallottakon.

Azonban a műhely előtt nem sokat politizálhattak. Ott a kovács nem ülhetett le. Zörgős mesterség a kovácsság. Különb is a Dolfi esze csak bor mellett járt a politikán. A műhely előtt évődtek, humorizáltak.

Kezdetben nem voltak ők annyira jó barátok. Mikoriban Dolfi a falunkba telepedett, nem szívelhették egymást. A kovács *nevető tyúknak* nevezte el a susztert. A suszter meg *táncos bikának* a kovácsot. Nem is beszéltek egymással. A kovács mindazonáltal nem gyűlölte a susztert, csak lenézte, mint a Herkulesek szokták lenézni az erőtelen embert.

A suszter azonban gyűlölte a kovácsot. Valahányszor elsántikált a műhely előtt, tüntetőleg törülgette az orrát a vörös zsebkendőjébe, és megrázta a zsebkendőt, mintha poros volna.

Hanem egyszer a kovácsnak sürgősen kellett új csizma. Valami lakodalomra hitták násznagynak, s nem volt ideje arra, hogy a városba kocsizzon csizmáért. Rá kellett fanyalodnia, hogy a Dolfi műhelyébe ellátogasson.

- Nem alkuszok, csak szép legyen! Meg szerdára meglegyen - mondotta méltósággal.

A Dolfi suszter aztán varrt neki olyan egy pár csizmát, hogy nincs az a cseh harmonika, amelyiknek a ráncai egyenletesebbek volnának, sem az a kenetlen talyiga, amely cifrában nyikorogna. A szárát lakkbőrrel szegte be. A talpán meg rézszegekkel verte ki a B. P. betűt, a kovács nevének a kezdőbetűit. (Bagos Pál.) Táncos embernek igen tetsző az ilyen. No, a kovács úgy megszerette akkor a sántát, hogy a lakodalmon tepoharat is ivott vele.

Attól fogva a suszter gyakorta megjelent a műhely előtt. Sőt, mikor kitavaszkodott, át is költözködött a felvégről az alvégre, hogy közelebb lakjon a kovácshoz.

Hát mondom, akkornap is megjelent, öt vagy hat ember lebzsel már a műhely előtt. Valami verekedésről beszéltek, amely tőlünk nem messze, az aratók közt történt az előbbi vasárnapon. Dolfi csak hallgatta őket szótlantul. Foszlott szélű ócska szalmakalapját a térdére tette, s pihegett a melegtől.

Akkor láttam, hogy a kabátjának mind a négy gombja más. A legfelső katonazubbonyra való sárgarézgomb, a legalsó meg porcelángomb, amelyet paplanra szoktak varrni. Legényember szegény ember. Hát még, ha falusi mesterember? Ámbátor... nem az a szegény, akit mi nézünk szegénynek, hanem aki magát érzi annak.

Hát ott piheg a suszter szótlantul.

Eközben a leány - akit asztalosék szereztek - betér a kertből a házba. Papucs a lábán, virító-sárga szoknyája ferdén lóg. A haja boglyas. A szeme is vörös. Látszik rajta, hogy álmatlanul töltötte az éjet. Bizonyosan a gyermek miatt.

Egy kosárka apró uborkát hozott be a kertből. A karján a kovács kis egyéves árvája. Aludt a kis fekete szemű gyermek a leánynak a vállán.

A suszter rábámul.

A leány egy perc múlva kifordul, és nagy, félénk juhszemeivel megáll a kovács előtt.

- Hotzzak-e még *tszilvóriumot*? - kérdi pöszén, kedvetlenül.

- Nem kell több, Kati - feleli a kovács. - Hanem a korsót töltsd meg vízzel.

A leány visszatassog a papucsban a konyhába.

Mink már a *tszilvórium* szóra is elmosolyodtunk. A Dolfi arcán is megjelentek a vidámság ráncai. Egy-két percig csak fojtogatta a szót, de aztán kipattant belőle:

- Hol szedted, Pali, ezt a gyönyörű gyöngyvirágszálat?

Valamennyien nevetésre fakadtunk. A kovácslegény elfordult, és a tenyerébe szorította a száját, de csak kitruccant belőle is a nevetés.

A kovács csodálkozva nézett ránk. Közben a leány kitassogott ismét a korszóval.

A kovács ráfordítja a szemét a leányra. Bizonyára akkor nézte meg voltaképpen először. Mert az asztalosnál a gyásza meg a pálinka meghomályosította a látását. Nem bánta ő, akármilyen vászonceléd, csak hogy megbízható. Egy-két szóval megalkudott vele, s estefelé maga mellé ültette a kocsira. Másnap meg, a temetés napján, megint nem látott ő se eget, se földet, úgy összezavarodott a fejében a világ.

Hát csak a suszter szavára nézte meg jobban. Bizony maga is furcsállta. Fejet csóvált rá:

- Passzorkányos!...

- No, ritka szép gyöngyteremtés! - folytatta a suszter, mikor a leány bement. - Elküldjük Pestre, a szépségversenyre!

Erre még inkább neveltünk. A kovács is megmosolyogta. A legénye levágta a kalapácsot, s hajlongott röhögésében.

- Ne bánts! - szólt aztán a kovács visszakomolyodva. - Mikor megjöttünk, a kisfiam egyszerre az ölibe kíváncszott. Bánja a manó, akármilyen a pófája. Majd megszokjuk.

No, attól a naptól kezdve volt min mulatni a műhely előtt.

A Dolfi suszter mindennap új ötlettel állított be a fészter alá.

- A kegyesasszonyok tanácskoztak, hogy lefestetik a Katit oltárképnek.

Vagy:

- Egész éjjel nem alhattam. Azt álmodtam, hogy a Katit el kell vennem feleségül.

A kovács is szerette a tréfát. Szívesen fűzte tovább:

- Dejszen hiába álmodtad: a Feri mán szemet vetett rá.

- A világból is kifutnék! - kiáltotta a legény.

És neveltünk ezeken az ostoba beszédeken.

Egyszer a leány éppen akkor fordult ki a konyhából, mikor neveltünk. Dinnyehéjat vagy mit vitt a hízónak. A konyhaajtó a műhely mellett volt. A disznóól meg túlról. Köztünk kellett elmennie.

Hogy a nevetésben akaratlanul is ráfordult a szemünk, megérezte, hogy őt nevetjük. Egyszerre elvörösödött, még a füle is.

Bedobta a héjat a disznónak, és sokáig ott állt mozdulatlanul. Aztán visszatért sebesen, csak úgy suhogott a szoknyája. De már akkor sápadt volt, szinte kékesen sápadt. Még a füle is.

Ahogy elhaladt mellettünk, fájdalmasan pillantott ránk és gyűlöletesen.

De nem ügyeltek rá. Talán csak magam láttam azt a pillantását.

Negyedóra múlva újra kilépett a házból. Rákszerű új rékli virított rajta. Egyik karján kis kosár, másikon a gyermek.

Bement a faluba. Bizonyosan a kovácsnak az öreganyja küldte, hogy valamit hozzon a boltból.

A következő napokban is a rákszerű réklit láttam rajta, a lábán meg magas sarkú, fűzős cipő. A haját már akkor gondosan fésülte. A nyakán valami kék kláris, nem tudom, kőből való-e vagy csak üvegből? Félig parasztos volt a ruhája, félig, mint az iparoslányoké szokott lenni. De mindig ünnepi.

A suszter figyelmét nem kerülte el a leány öltözködése.

- *Úgy szép a lány, ha tcinos!* - szólalt meg, mikor a leány ellépett.

- Szerelmes ez! - vélekedett tréfásan egy falubeli legény, aki a csizmáját patkoltatta.

A suszter komoly színnel felelt:

- Nem olyan természetű: csak a szőke legényt sóhajtja meg a barnát.

A kovács is megszólalt:

- Én már gyanakszok, hogy Feriér öltözködik. Nem látjátok, hogy Feri is hogy pislog rá?

Nevettünk persze.

Az öregasszony künn ült az ajtó előtt, s babot pirgált. Ráncos kezű, görbe kis vénasszony.

Rászólt a fiára:

- Ugyan, ne rágjátok mindig azt a szegény leányt! Már panaszkodott. Ha elmegy, nem tudom, kit találsz a fiad mellé. A fiad az anyját se szerette jobban.

A leány csakugyan sürgő-forgó, dolgos teremtség volt, s a gyermekkel édesdeden bánt. És lompos se volt, mint az első napon, sőt nagyon is gondosan öltözködött.

De ha már valakit kikezd a tréfa, nem lehet azt többé komoly szemmel nézni.

- *Tszeretlek, Ferikém!* - szólt Dolfi suszter a leány beszédét utánózva. - *Tszeretlek, tszívem szép tszerelme.*

És újra nevtünk.

A leány csakhamar visszatért. Az öregasszony még ott ült vén-komolyan az ajtó előtt. A leány elmondta, hogy mit kapott a boltban, mit nem kapott, és utána véletlenül a Feri legényre pillantott, és véletlenül sóhajtott is egyet, mint a nyomott lelkűek szoktak.

Erre persze olyan nevetésre fakadtunk, hogy dőltünk belé. A Feri legény levágta a kalapácsot, és nagy röhögve befordult a műhelybe.

A leány ismét elhalványult. Ránk nézett merőn, aztán a kovácshoz lépett.

- Majszter úr, elmegyek. Még ma elmegyek - rebegte könnyes szemmel. - Csak kocsit kérek. Annyit kérhetek... Annyit megérdemlek talán, hogy ne a magam költségén...

- Mégy a fenébe! - kiáltotta elkomolyodva a kovács.

- Akkor elmegyek gyalog.

S megfordult. Bement a házba.

A kovács arcán látszott a megdöbbenés. Letette a reszelőt, s bement a leány után.

Bent időzött néhány percet. Bosszús volt, mikor visszatért. Még a kutyáját is megrúgta, hogy ott hevert a küszöbön.

- Ménkű belétek! - ripakodott a legényére meg a suszterre. Ne bolondozzatok avval a leánnyal!

S nagy lökésekkel reszelte tovább a vasat.

Akkoriban már sűrűn kerülgették mindenféle házassági ajánlatokkal, öregasszonyok, jó barátok tanácskoztak a kovács háta mögött, hogy kit kellene elvetetni vele? De mások is, akik munkát vittek oda, nem mulasztották el a kérdést:

- Hát meddig tart az özvegyi élet?

- Hóttig - felelte rá a kovács.

- Én tudnék egy magának valót.

A kovács csak ellegyintette a folytatást.

Ránk következett szeptember. Vissza kellett térnem a városba. Ahogy mögöttem maradt a falu pora, mögöttem maradtak a falusi érdeklődések is.

Csak karácsonykor jutott ismét eszembe a kedves kovácsműhely. De a téli hidegben nemigen kaszinóztak a műhely előtt. Csak az ablakban láttam a kisgyermeket - ahogy arra jártam a vadászpuskámmal -, láttam a kicsi mögött Katinak az arcát, nagy, sárga két fülét, fakó birkaszemét. Tehát még mindig ott van. Az öregasszonyt is láttam a templomban. A kovács tehát még özvegykedik.

Hanem a húsvéti szünetben újra megindult a kaszinózás. A suszter ismét ott ült a kutyarágtaszélű szalmakalapban, szurtos, sárga kabátban, és az örökké tartó pepita nadrágban. Mindössze annyi változott rajta, hogy a kabátja alsó fehér gombja fölülre került, a felső rézgomb meg alulra.

Az öregasszony is ott ült a zsámolyon a konyhaajtó előtt. Az előbbi napon kelt csibéket rakta ki a verőfényre a szitából. S a vén bozontos kutya is ott sűtkérezett a küszöbön.

Utálatosabb kutyát nem ösmertem annál. Csupa szőr, hosszú fürtös szőr, fekete-fehér, vén kutya. A szemét se lehetett látni a ráhajló fürtök miatt. Valamikor még a kovács legénykorában csatlakozott a gazdájához az országúton, és nem maradt el tőle többé. A kovács meg nem üzte el. Pedig nyáron, még most is, ha eszembe jut, vakaródnom kell egyet.

A kovács éppen patkolást végzett. A nehéz körömbűz még ott terjengett. De nem zavarta a kaszinót a beszélgetésben.

Akkor éppen négyen pipáztak ott, Dolfi körül. A negyedik, Gede, az erdőkerülő, tatárpofájú, vállas ember - bekecs rajta, és a fején az apámnak egy régi nekiadott zöld vadászkalapja.

Gede láthatóképpen csak parázsért fordult be a műhelybe, hogy pipára gyújthasson. A hüvelykujja körmével nyomogatta a mogyorónyi szénparazsat a pipájára, és beleszólt a beszélgetésbe:

- Én is tudnék egyet, majsztram, az igazán jó teremtés, magának való.

A kovács félvállról ránézett, és felvonta a szemöldökét.

- Kit?

A műhely előtt nagy kocsizörgéssel-robogással két megvadult ló dübörgött el. A Dávid boltos ült a kocsin vagy jobban mondva állt, mint mennydörgéskor a macska a háztetőn. Ragasz-

kodott-kapaszkodott teljes erejével a kocsi oldalába meg a saroglyába. De meg az is látszott rajta, hogy ki akar ugrani. Azonban a kocsisa még szemünk láttára megfékezte a lovakat, s a kocsi rendesen haladt tovább.

Jó ideig néztünk utána, aztán Gede, mintha mi se történt volna, folytatta:

- Hát a Zágóczi jányát, az özvegyet. Az ám a jó dógos asszony!

A kovács a fejét rázta:

- Iparos vagyok én. Nem hozhatok parasztasszonyt a házamba.

A kerülő nem hagyta abba:

- Hász tudok én mesteremberfélit is, aki alkalmas lenne. De az mán...

- Kit?

- Hát a Vitéz bognár özvegyit.

A suszter a levegőbe rúgta az ép lábát, s kákogva nevetett.

- Az éppen neked való, Pali! Annak a szavát meghallod, ha megsiketülsz is.

- Noni - szólt indignálódva a kerülő -, senki se mondhasa, hogy nem szép asszony.

A kovács bosszúsán legyintett:

- Mi fenét akar kend minden özvegyet az én nyakamba varrni! Hogy nekem mindig az első urát emlegesse!

Egy hosszú, száraz gazda állt a pipázók között: Sulyán Mátyás - fecskefarkú bajszos, kehes ember. Megszólalt:

- Mondok én annál hozzája illőbbet. Az se nem özvegy, se nem hangos, se nem paraszt: Oszkát akar a tavaszi gyöngyharmat...

- Ki az a gyöngyharmat?

- Hát a nyárádi vasúti bakternek a jánya.

Minden szem a kovácsra szegeződött.

A kovács nyugodtan válogatott a szerszámai között. Csak egy perc múltával felelt:

- Nem oskola az én házam. Mit akar kend olyan fiatal leánnyal? Meg aztán azt gondoja, hogy én csak úgy pénz nélkül fogok másodszor házasodni?

- Hisz annak van valamelyes.

- Mennyije van?

- Kétszáz forintja. Magátul az apjátul hallottam.

A kovács megvetően nézett Sulyánnak a térdére:

- Kétszáz forint? Kántornak a lányát se venném el annyiért. Nem vagyok én már olyan éretlen, hogy tőtelék nélkül fogadjam el a káposztát.

S az öt ujjával hátra igazította a homlokába hajló fürtöket.

- Hát aztán mennyi tőtelék kéne, majszter uram?

- Sok!

- Mégis.

- Hát legalábbis nyócszáz forint.

Sulyán megbotránkozva nézett. Szótlanul verte a markába a pipáját. Zsebre tette a pipát, szájába a bagót és hazaballagott.

- Ezt a bakterék küldték ide - szólt a suszter, mikor már Sulyán távolacsán járt.

Húsvét ünnepén telegyűlt a templom néppel. Nekünk - tudod talán - az oltár mellett van a padunk. Ahogy ott ülök az apám mellett, körülnézek persze. Megáll a szemem egy úri forma fiatalasszonyon.

Fehér cipóképű nő, gyászbodros kabát rajta. A fején pörge szélű, hollótollas kalap. Az első padban ült az ispánné és a kántorné között. Két lósóska között fehér bazsarózsa!

Ki lehet? De ismerős!

Néhány perc múlva rávilágosodtam, hogy Etelka, a molnárunk leánya.

Nini, hát megözvegyült?

De milyen más a nő leány korában és asszony korában!

Leánynak barna bőrű és sovány volt Etel, mint a szarka, és a nyaka hosszú. Még a beszéde is olyan rekedtes, mint a szarka szava. Ahányszor a malom felé jártam vadászni, mindig a kert sarkán állt, és a távolból mutatta, merre lappang a vad. Egyszer varjút lőttem ott, és csak a szárnya sérült meg. Odamentem hozzá, és bedobtam neki.

Hogy örült!

A városban lám, megfehéredett, meggömbölyödött, megpofikásodott, tokát is eresztett. A nyaka meg úgy megrövidült, hogy szinte nincs is nyaka.

A mise alatt folyton rajta pihent a szemem. Vajon mért halt meg olyan fiatalon az ura?

Délután egy béresfiú jelentette, hogy szalonkát látott a réten. Szokott ott tanyázni a vízárokban minden tavaszon. Az idő is napos volt. Fogtam a puskámat, és ki a rétre.

Ahogy ott járom a vizes füvet, három embert látok, hogy megyen a malom felé, meg egy kutyát. Elöl a mi Toldi Miklósunk, mögötte a kutya; aztán egy kistermetű, szemüveges ember, s leghátul a sánta. Mind a három ünneplős ruhában persze. A kovács cifra acélfokosával, darutollas hortobágyi kalapban, a másik kettő is feketében.

S azért lépkednek egymás mögött, mert az út kissé sáros. A kovács olykor lábujjhegyen lépked, mintha tojások közt járna. Olykor megáll, néz és utána hosszút szökell. A kutya is megáll, néz, és szökell egyet. A másik két ember még tétováz, de azok bizony nem bírnak olyan hosszút szökelleni. Inkább kerülnek egyet-egyet. Csak ahol jobb az út, ott lépkednek a kovácsnak a lába nyomába.

De csak nem molnárékhöz mennek tán?

A kovács a molnárral esztendő óta haragos. A harag oka egy talyiga troszka volt. A troszka arra kellett a molnárnak, hogy az udvarát beszórja vele. Értéktelen valami az. A kovácsok örülnek, ha elhordják a műhelyük elől.

De a kovácsné is kért egyszer valami szívésséget: tyúktojást vagy négyet a molnár bóbás tyúkjáéból.

Molnárék meg is adták a kívánt négy tojást, s nagy volt az öröme a kovácsnénak. Mert ritka-fajú tyúk volt a molnáréké: fehér, mint a galamb, de a bóbája fekete. Mindenkinek a szeme megállott rajta. Egy csendőrőrmester azt tanácsolta, hogy küldjenek belőle egyet vagy kettőt a királynak.

De bizony molnárék nem küldtek. Ki is tudná azt, hogy hogyan, mi módon küldhető valami a királynak?

Hát a kovácsné szép vigyázatosan alája rakja a kotlósnak a négy tojást. Várja, várogatja a huszonegyedik napot. Még álmodik is felőle. A nap végre elérkezik. Repedez a tojás: bújnak ki egyenként a csirkék. Sárga és sárga, és megint sárga és megint sárga! Bóbás egy se!

A kovácsné csaknem sírt mérgében. A kovács is morgott, bosszankodott:

- Hálátlan rókák! No, megállj, molnár, iszen eljössz te még hozzám!

Nem is kellett sokáig várnia. Beállít egyszer a nagypipájú molnár. Hoz egy nagy, lapos vaskarikát. A karika el van törve, össze kell forrasztani.

- Mingyár tűzbe teszem! - feleli színlelt-nyugodtan a kovács.

S bedug a kohóba két vastag rúdvasat. Beszélget nyájasan.

A legényét elküldi borért.

Mikor a vas már fehéren izzik, odaugrik a kohóhoz:

- Hopp, elég a vasam! Fogd meg emezt! Kapd ide az üllőre. Tartsd, míg összekovácsolom.

A molnár leteszi a pipát a szerszámos asztalra, kirántja a vasat. Kapja az üllőre. A kovács is kirántja a másikat, csapja szintén oda. Azzal csihi-puhi! A vasat úgy veri, hogy a szikra záporként pattogzik a molárnak a szeme közé!

- El ne ereszd! - kurjantja közben.

De a molnár se nem lát, se nem hall. Tán épp az orrába szökött egy szikra. Csak elkapja a fejét, eldobja a vasat. Két tenyérrel kap az arcára. Elfordul. Akkor meg a nyakába, fülére, hátára zúdul a tűzesső.

A molnár a falnak is nekiment, míg kitalált az ajtón. Még a pipáját is ott feledte a műhelyben.

A kaszinó persze röhögött.

A molnár is értett annyit a kovácsolás tudományához, hogy a vasat lefelé szokták verni, s nem oldalt a kalapáccsal. Megszakadt köztük a barátság.

A molnár aztán hetek múlva engesztelődő kedvűnek mutatkozott: köszönt a kovácsnak a községházán, mikor adót fizettek. De, a kovács csak elnézett a feje fölött.

- Három veszedelemtül mentsen meg az Isten - mondotta másnap a műhelyben -, tűztül, víztül veszett kutyátul, meg a hálátlan természetű embertül.

Ez ugyan négy veszedelem volna, de a kovács bizonyára egybeértette a veszett kutyát a hálátlan emberrel.

De hát íme, a kovács mégiscsak molnárék felé lépeget. Nézem. Csakugyan odamennek. Meg se állnak a kapu előtt, csak befordulnak.

Összebékültek? Minden megtörténhetik faluhelyen. De hogy épp a kovács... Hátha most meg a molnár ugrasztja őt valami lisztesládába, vagy éppen a zúgóba?!

Tűnődve néztem utánok. Arra is vélekedtem, hogy a kovács szintén meglátta a templomban molnár Etelkát, és egyet gondolt!

De az ünnep után való kedden megfordultam a műhely előtt, s hallottam, hogy ellene nyilatkozott minden házasságnak.

- Mán én nem házasodok meg - mondotta féltréfásan -, majd csak Dolfi után.

Magát a susztert is meglepte ez a nyilatkozat.

- Én utánam?

De csakhamar visszatért a kerékvágásba:

- Nem is kell soká özvegykedned. Én csak Ferit várom meg, úgy fogadkoztam. Megvárom, mikor elveszi a *tszölke bazsalikumot*.

És Katira pillantott.

A leány ott ült a konyhaajtó előtt, az öregasszony mellett, s a kovács Imruskájával játszott. Úgy játszott vele, mint a kisleányok szoktak a bábuval. Hol fölvette, hol letette. Dédelgette, csókolgatta.

A gyermek már akkor másfél esztendő volt. Barna fejű és apró szemű, mint az apja. Csak éppen hogy az apjának kicsiny a feje a testéhez képest - azért is visel tán olyan nagy üstökös haját -, a gyermeké meg oly nagy volt, hogy alig bírta. Akkor kezdett járni. A feje hol jobbra, húzta, hol balra, de legtöbbször előre. Olyan volt, mint aki részeg.

A leány azzal mulatott, hogy el-elbocsátotta, mikor a gyermek elesett volna, megkapta.

Máskülönbén tisztán volt öltözve Kati is, a gyermek is. Katin rózsaszínű kartonruha volt - amilyenben a falusi lányok járnak: szűk szabású, hogy csaknem repedt a vállán meg a hátán. A gyermekén meg térdig érő kék szoknyácska volt, meg piros cipőke.

A bazsalikom szóra gyűlölettel pillantott a suszterre, aztán meg rám is. Mikor rám pillantott, elvörösödött. De nem felelt.

Később tudtam meg, hogy két cserép bazsalikomot öntözgetett folyton, s azért bémálták el bazsalikumnak.

- Hát én el is veszem - fűzte tovább a tréfát a legény. - Pünkösdkor esküszünk. Igaz-e, Kati?

Kati helyett az öregasszony felelt:

- Nyughassatok már!

Kati sóhajtott, és behunyta fehér szempilláit. Ismét halavány volt, olyan sárgás halavány, mint szokott lenni. A gyermeket az ölébe fogta:

- Álmos vagy, édes? álmos?

- Álmos - felelte a gyermek.

És átölelte a leány nyakát. A fejét a keblére hajtotta.

A leány bement vele a házba.

Az öregasszony duhogott:

- Örökkön-örökké ezen a leányon köszörülitek a nyelveteket. Csodálom, hogy állja. Én már nem soká élek, talán csak hetekig, talán csak napokig. Kit talál sz helyibe?

És ő is betért a házba.

- Hát ne izéljetez mán - szólt rájuk a kovács. - Aztán nem is igaz, hogy olyan csúnya. Formás ennek minden tagja. Termetre az Isten nem alkotott szebbet.

- Csak a fejét cserélte el! - vágott rá a suszter. - No, Feri, elcsapja a lányt a kezedről a gazdád!

Akkor meg a kovácson nevtünk.

Az érettségin is átjutottam. Egyszerre más lett nekem a világ. Mint a hernyó, mikor átvedlik és szebb bőrrel jelenik meg, s vígábban éli tovább az életét.

Az öreg kocsisunk jött értem az állomásra egymaga. Az apámat már lekötötte az aratás. Hogy víg lélekkel ültem a kocsinkban, beszélgetést kezdtem az öreggel:

- No, Márton, hát hogy vannak otthon?

Azelőtt Márton bácsinak szólítottam. Most csak úgy magától elesett a bácsi szó.

- Ekkis himlő jár a faluba, iftyuram - felelte az öreg.

- De csak nem veszedelmes tán?

- Dehogy is, iftyuram. Mindössze két ember fekszik meg egy legény. Meg, igaz is, egy asszony, a Jósmai kanász felesége.

A himlő kevésbé érdekelt. Alig van tavasz, hogy egy-két ember meg ne ragyásodna. Kivakaródnak belőle, aztán dolgoznak tovább.

- Hát a Pajtás ló megvemhezett-e már?

- Meg, szerencsésen. Csődört.

Hát ez, hát az, eszembe jutottak kovácsék is.

- Hát a tszölke bazsalikom férhő ment-e mán?

Márton hümmmentett:

- Dehogy ment. Ki venné azt el? Ámbátor, amilyen dógos leány, asszonynak se lenne rossz.

- Kend elvenné, ha legény vóna?

- Én ugyan el nem venném. Ha más faluba lakna, talán még el lehetne venni. Jólélek az, iftyuram!

- De hát mér éppen a mi falunkban nem lehet elvenni?

- Nagyon kikezdték. Ha mán eccer valakit kikezdenek, soha abba nem hagyják hóttáig. De ű az oka. Mer akárhogy csúfolják, semmit se felel, csak sóhajt vagy könyvezik, vagy az eget bámulja. Nem úgy kéne.

- Hát?

- Neki tíz körömmel a csúfolódónak! Akárki, az istenfáját! Akkor osztán elhallgatnának.

Megpöccintette a lovakat, s folytatta:

- De ott a hiba, hogy maga a kovács is figurázza. Most Szép Ilona a legújabb neve. A leány, a bolond, ahelyett, hogy elmenne, csak kóvályog, mint a beteg kísértet. Mindenféle cifraságot szed magára. A képít egyszer kipirosította valami piros ronggyal. Attul még csúnyább lett szegény.

- De hát, miért nem is hagyta ott kovácsékat?

Márton vállat vont:

- Mán egyszer összehányta mindenit a ládájába, hogy elmegy. De a gyerek ríva fakadt, mikor mondta neki, hogy elmegyen. Nem bír tüle megválni.

Hallgattunk egy ideig. A lovak vígan poroszkáltak a kocsúton. Aztán az öreg újra megszólalt:

- Pedig csak meg köll tüle válnia. A kovács mán jegybe jár.

- Kivel?

- A mónárék Etelkájával.

- Elveszi? Az jó lesz neki!

- Élnek-halnak egymásér.

- No lám!

- Az Etelka mindennap megfordul a kovácséknál. Mán rendezgeti a baromfi-ketreceket. Mindig tanácskozik az öregasszonnyal. Kávéfőz neki.

Mély gondolatok következtek - bizonyosan a kávé irányában. Aztán meggyihikelte a lovakat. Látszott már a kastélyunk tornya a távolban.

Arra gondoltam, hogy fognak örülni otthon a megérkezésemnek. Szivart is hoztam magammal. Rágyújtottam. Vajon mit szól az apám, ha meglátja, hogy szivarozok? Bizonyára nem szól rá semmit. Hiszen már ember vagyok, az érettség bizonyítványa az arcomon is pelyhedzik.

Márton újra megszólalt:

- Tyhe! Katit is megtartaná, Kati csak a lakadalmat várja meg. Most már igazán elmegy.

Bántam is én már Katit, a kovácsot, meg az egész műhelyt, csakhogy egyszer hazajutottam, s kicsaphatom a bizonyítványomat az asztalra!

A férfiembernek hét boldog napja van az életben. Köztük az egyik bizonyára az, mikor utolszor lép ki az iskolából.

Annak a boldogságnak napokra, hetekre kiterjed az édessége.

Én is boldog voltam azokban a napokban. A boldogságomat csak az zavarta meg, hogy a húgaimat elvitték a háztól. A doktor ajánlotta, hogy vigyék el őket. Jósvainé meghalt a himlőben, s utána a szomszédaira is ráragadt a himlő.

A húgaim ugyan be voltak oltva, de, ha csak egy-két szem himlőcske is kitör az arcon - riadtan siettek a Tátrába, az anyámmal együtt.

A házunk hát kongott az ürességtől. Vendég se jött hozzánk azokban a hetekben. Rosszul is éltünk, hogy nem az anyám szeme előtt főztek.

Az apám darabig csak tűrte a szakácsasszony hibázásait, de egyszer, hogy töpörtő nélkül tette az asszony az asztalra a túrós csuszát, az apám kifakadt:

- A teremtésit! Hát még csuszát se tudnak ezek főzni! Te, Pali, eridj át délután molnárékhoz. Hátha az Etelkát ideadják egy-két hétre? A molnárok jól élnek. Ha egyebet nem, a csuszát megcsinálják rangosan. Mindennap csuszát eszünk, míg anyád vissza nem tér!

Fogtam a puskámat. Mentem mindjárt ebéd után.

Etelkát nem találtam otthon.

- Kovácséknál van - mondotta az anyja. - Tudja tán, úrfi, hogy vőlegénye. Mindennap csuszát főz neki is. Ma meg perecet is vitt. Tessék mán megkóstolni.

S elém tett egy kosár illatos, omlós perecet.

- Persze, maga azt gondolja, molnár néni, hogy nem eszek belüle.

S nekiültem. Azalatt beszélgettünk mindenféléről, legtöbbet Etelkáról. A kovács úgy szereti, hogy az első feleségét se jobban. Etelka csaknem az egész napját ott tölti, a kovács meg esténként mégis eljön, s beszélget Etelkával néha éjfélig is. Tíz nap múlva lesz a lakodalom, szombaton.

Beszélgetés közben előfordul a szegény Jósvainé halála is.

- Minden halál szörnyű - mondta a molnárné -, de a himlőhalál a legszörnyűbb. Nekem egy bátyám halt meg himlőben. Még most is, ha rosszat álmodok, hallom a nyöszörgését: *Vizet, vizet! A pokol minden parazsa bennem ég!* Nem győztük vízzel. Utoljára fölkelt, kitámolygott éjjel, mikor mindenki aludt, és beledőlt a zúgóba. Ott fulladt meg.

Szörnyű elbeszélés volt. Még most is borzong belé a hátam.

No, de hát megyek a kovácsházba, Etelkáért.

Mióta hazajöttem, csak egyszer jártam a műhely felé. A kaszinó véletlenül nem ült együtt, csak Dolfi pipázott ott egymaga. Meg egy parasztgazda ráfoltatott szekérekereket.

A ráfot éppen akkor húzták rá nagy vasfogókkal a kerékre. Füstölt-bűzölt.

A kovács kedvetlen volt és zavaros szemű, mint dorbézolás után szokott lenni.

Mellette ott állt Etelka is, és aggodalommal nézte. Még tokásabb volt, mint húsvétkor, s a gyászruha volt még rajta. Aggodalmas szemmel kérdezgette a kovácsot:

- De hát mitül? mitül? Hiszen még délelőtt nem volt semmi baja.

- Bizonyosan jól bevermeltél a csuszából - mondotta rá Dolfi. - Fene abba a csuszába, egyszer vándorló legény koromba nagyon zsíros csuszát adtak Érsekújvárt. Egy egész tállal megettem. Fél esztendeig sanyarta a gyomromat.

- Az lehetetlen! - szólt rá hevesen Etelka. - Ami csuszát én főzök, azt megeheti a beteg is.

Az öregasszony is kilépett a konyhából. Vizes kendőt hozott.

- Kössük be a fejedet.

A kovács a fejét rázta rá. De Etelka vette át a kendőt, s mosolyogva kérte: - No, ha én kötöm rá.

A kovács engedett. Még csókot is cuppantott az Etelka képére, amitül az szemérmesen sikoltott, és pofonra emelte a kezét.

- Ugyan hát, jegyeseknek szabad! - mentegetődzött a kovács. - De nézd, máris szűnik a forróságom.

Akkor mondtam el aztán én is, hogy mért küldött az apám.

Etelka örömarccal hallgatott:

- No, lássák - mondotta diadalmasan -, az urak nem félnek a csuszámtól. Jó, hát holnap elmegyek. De csak úgy, ha a vőlegényem...

- Eleresztelek! Szívesen eleresztelek! - szólt a kovács. Hadd ízlelje meg a kasznár úr is a főztödet.

A suszternak egyszer csak elváltozik a képe. A térdére csap.

- Te, Pali! Nem-e a himlő kezd ki téged?

- Ördög! - feleli félvállról a kovács.

- De a Pilátusát! Így kezdődött ez Jósvainén is. Be vagy-e ótvá?

- Nem vagyok.

A suszter fölkelt. A fejét csóválta, s elbaktatott köszönés nélkül, be a faluba.

Másnap reggel a kovácsék Katija jött hozzánk.

- Izeni Etelka asszony, hogy bocsánatot kér, nem jöhet: beteg a vőlegénye.

- Mi baja a kovácsnak?

- A keresztcsontja fáj.

- No lám - mondotta az apám -, nyáron is meghűlhet az ember.

Az orvos éppen a faluban járt. Etelka elfogta a műhely előtt. Könnyezve kérte, hogy nézze meg a vőlegényét.

Már akkor feküdt a kovács. Csak a díványra dőlt le azon bőrkötényesen, ahogy volt. Bosszankodott is, hogy az orvost behítták.

- Nincs nekem semmi bajom! - mondotta fölkelve. - Nagyot emeltem: megerőltettem a derekamat.

- Forróságot nem érez?

- De, olyan hideglelés-félét. Elmúlik az magátul is.

Az orvos bólintott:

- No, csak vetközzön le, majszter! Feküdjön le. Az ilyen erős ember kibírja - a himlőt.

Az öregasszony még azon órában kocsit fogadott.

- Én már öreg vagyok - motyogta -, fölösleges is vagyok már itten. A fiatalok majd elgon-
doznak.

S visszatért a falujába.

A Feri legény éjjel megszökött a faluból.

Etelka másnap délelőtt hozzánk jött főzni.

- Nem vagyok bolond - mondotta -, hogy rám szedjem a himlőt.

A kovácsműhely két héten át be volt zárva. Aki véletlenül odament is, meglátta a piros cédulát a házán, ijedten fordult el onnan.

Mi történt a két hét alatt a házban? A jó Isten tudja.

Én is irtózva kerültem azt a tájékat. Mindig a molnárlegény kísértett, aki nyöszörögve kért vizet, s utoljára beleölte magát a zúgóba.

A harmadik héten aztán láttam a kovácsot, amint egy kantáival ballagott a patakra. A szakállá kinőtt. A képe sötétvörös volt messziről is. Aztán megint láttam, ahogy ott ült a konyha előtt,

és sárgarépat tisztított. Mellette a kisfia játszadozott a kutyával. A fiúcskán nem látszott semmi baj, de a kovácsnak a képe olyan tarka volt, mint az üvegházi ananász. Alig lehetett ráismerni.

A következő héten Kati is előbújt. Annak még cifrább volt az ábrázata. A konyhaajtó előtt állt, és a falu felé nézett, miközben a kezével ernyőzte a szemét, hogy a nap bele ne süssön.

Valami tíz napra rá betértem a suszterhez, hogy a cipóm sarkát megjavíttassam.

Ahogy ott ülök a csirizszagú nyomorúságban, belép Gede is, és hoz a hóna alatt egy pár rongyos csizmát.

- No - mondja vígan -, hát látták-e a kovácsot?

- Nem - feleli Dolfi buzgón kopácsolva a sarkat. - Mióta lefeküdt, nem láttam.

- Most mentek el itt a ház előtt Katival.

A suszter rábámult:

- Katival?

- Avval ám. A paphó mennek.

A suszternek kiesett a cipő a kezéből.

- A paphó?

- Ahho. Kihirdettetik magukat.

- Pronty! - kiáltotta a suszter.

S olyat csapott az asztalára, hogy minden szerszám zörgött belé.

A kihirdetés csakugyan megtörtént.

A suszter még azon a héten átköltözött a falunak a másik végére.

A VASTYÚK

Az állomás tornácán a vonatra vártunk. Az égből az első hó pihézett. Késett a vonat.

Egy bársonykabátos úri mama a vastyúkhöz vezette a fiacskáját.

- No, itt egy húszfilléres: tedd bele. Fogd meg a fogóját: ránts egyet rajta!

Négy-öt gyermek is odacsoportosult. Parasztgyermek. Irigy szemmel nézték, hogyan kotkodácsol a vastyúk, s hogyan veszi ki örvendezve az úri fiúcska a piros, fényes bádogtojást.

A peron sarkán két iparosféle beszélget. Az egyik fekete kezű - ruhafestő vagy kalapos.

A másik vastag szemöldökű, szintén szennyes kezű, vaskos ember - falusi kovács.

- Haj, haj! - hallatszik olykor a festékes kezű sóhajtása.

A kovács csak hümmög reá.

Micsoda elnyűtt labdái a sorsnak!

Különösen a festékes kezű. Fél századnak a nyomorúsága ri le az alakjáról. A kalapja horpadt, ócska kalap, amilyen a szemétdombokon hever. A csizmája csupa folt. A téli kabátjának minden gombja más. Hogy eldobtam a szivarom maradékát, mohón hajolt le érte. Zsíros meggyfa-szopókába illesztette, és apró füsttel szívta.

De még a szivarvég se vigasztalta meg. Szomorú volt és sápadt. Hogy egy percre megállottam mellettök, hallottam is a bánata okát.

- Hát bezony, sógor - beszélte dűnnyögő orrhangon -, így állok én már egy hete, mint a karó, amelyik mellül a szőlő kiveszett. A kéményem azóta nem füstölt, se pedig söprű nem járta a házat. Idegent fogadjak? Kilopja a szemem világát is. Új asszonyt vegyek? Eltékozolja mindenemet. De meg nem is tanálok én olyan dógos kezű asszonyt többet.

- Dehonnem - brummogta vigasztalóan a kovács.

A kalapos terebélyes kék zsebkendőt vett elő, és megtörülte vele orrát, szemét.

- Aztán, ha kerül is, ki tudja, micsoda veszedelem? Én nem szeretem, hogy az asszony tartogassa a zsebébe a pénzemet. Az én Annám ebbe az erányba nem volt erőszakos. De azért mindent kiteremtett, ami a házhoz kellett. Ha végigment az utcán, megszólította a paraszt-asszonyokat:

- Csúnya fakó már az uradnak a kalapja! Hozd el: megfőstjük ingyen.

Az asszony elhozta a kalapot, de hozott vele egypár tojást vagy egy kötény babot, vagy egy tál lisztet, vagy egy zacskó kását. Néha csirkét is. Sohse vettünk mink pénzen élelmet.

A kovács hümmmentett.

- Ügyes asszony lehetett. Minálunk drága a főstés. Egy koronán alul nem főstének.

A kalapos legyintett:

- Az asszony beledobta a kalapot holmi régi maradék főstékbe. Nem köll a parasztnak se bélés, se szalag.

A kovács csodálkozva nézett és hümmögött.

A városi főorvost pillantom meg a peronon. Hozzá sétálok. Üdvözlöm. Beszélgetünk.

Egyszer oldalt pillant a két iparosra, és azt mondja:

- Látod azt a kalapost?

- Látom. Mi van rajta nézni való?

- Annak a szennyes embernek több a pénze, mint valamennyiünknek, akik itt utazunk az első osztályon.

- Lehetetlen!

- Tudom.

- De hiszen fölszedi a szivarvéget.

- Azér gazdag. Uzsorás, fősvény kutya. Csak a mi bankunkban magzik vagy százezer koronája.

Cigarettát vont elő a zsebéből.

A parasztyerekek mögött, akik a bársonyruhas úri fiút bámulták, egy sápadt fiúcska ácsorgott. Csizma volt rajta és ködmenke, de a fején úri vadászkalap.

- Nézd - mondtam -, de kedves arcú gyermek!

Olasz templomban láttam egyszer egy fali festményt, egy színehagyott angyalt rajta, akinek a szeme mégis élt...

- Ismerem - felelte az orvos a cigarettáját meggyújtva. - Azért kedves arcú, mert a másvilág színe van már rajta.

- Beteg? Gondolhattam volna.

- Szívbeteg. Kezeltem. Annak a gazdag kalaposnak a fia.

- Szegényke!

- Nem éri meg a tavaszt.

S megszólította a fiút.

- Hogy vagy, Bandika?

A fiúcska az orvosra emelte bágyadt, kék szemét.

- Jól - felelte mosolyogva.

De olyan panaszos volt a tekintete, hogy most is előttem van. Semmi se szomorúbb a beteg gyermeknek a szeménél!

Folytattuk a sétánkat a tornácon.

- Kár azért a szép gyermekért - szólottam elgondolkozva. - Mondtad a kalaposnak?

- Hogy mondtam volna? Az orvos nem jósol essőt sohse. Csak napfényt.

Sétánkban ismét a tornác végére értünk, ahol a kalapos beszélgetett. Az orvos elhallgatott.

A gyermek ott húzgálta az apja kezét, és rimánkodott neki:

- Apám! Szeretnék egy vastojást... egy vastojást...

A kalapos úgy tett, mintha nem hallotta volna. Csakugyan volt az arcán valami a fősvények vonásaiból. A soványsága, a szeme kígyói hidegsége, ajka vékonysága.

- Apám - esengett újra a fiúcska -, az a tyúk tojik... ott la...

- Elhallgass! - mordult rá a kalapos.

- Csak egyszer...

- Mindjárt agyoncsaplak! Ne nézd! Eltékozolna itt húsz fillért semmiért!

Már a zsebembe nyúltam, hogy adjak a gyermeknek egy vastojásra valót, de bedübörgött a vonatunk. Mindenki a táskáját kapkodta. A vonat csak egy percet áll azon az állomáson.

A következő év júniusában ugyanazon a tornácon éppúgy vártuk a vonatot. Az idő borús volt, a peron köszénszagú.

A várakozók közt a kalapost pillantottam meg. Nyári ruha van rajta, de azért megismerem. Még soványabb, mint a télen volt, s még fakóbb az arca. A fiúcskát nem látom vele.

A kalapos unatkozó arccal őgyeleg a tornácon. A hóna alatt valami elfakult, régifajta zsáktáska. Egy percre se teszi le, pedig látszik, hogy nehéz.

A vastyúk felé egy csoport falusi iskolás gyerek siet. Valamelyiköknök pénze van. Kijöttek a faluból a vastyúkhöz. Izgatottan az örömtől.

- Én teszem belé! - kiáltja az egyik. - Én már tudom, hogyan kell.

Egy idősebb, izmos pofás gyerek félrelöki:

- Eriggy innen! Én vagyok ennek a mestere!

És a tyúk csakhamar kotkodácsol és tojik.

Az utazók gyermekei is odacsoportosulnak.

Egy hatéveske kis szeplős képű parasztgyerek álldogál az anyja kezén lógva a tyúk közelében. Elálmélkodva nézi az iskolásokat és a csodatyúkot.

Aztán az anyjához fordul:

- Anyó! Hadd tojassak én is!

- Hallgass! - feleli kedvetlenül az asszony. - Drága az!

És fölemeli a köténye sarkát, törül egyet vele a gyermek orrán.

- Csak egyszer - rimánkodik a gyermek.

- Hallgass!

- Ó, Istenem...

- Hallgass!

A kalapos ott állt. Gondolkodva bámult rájuk. Egyszer csak leereszti a lábához a táskáját. A nadrágja zsebébe nyúl. Nagy, piszkos bugyellárist von onnan elő. Kiválaszt egy húszfillérest.

- Nesze - mondja komolyan -, tojasd meg a tyúkot.

És könnyes szemmel nézett a gyermekre.

AZ ÓRÁS MEG A KUTYÁJA

Az órást Zsadányinak hívták.

Csak afféle órajavító órás volt. Órát nem lehetett nála venni. Neki magának se volt órája. Hanem ha valaki hozzáadta a zsebóráját, hogy javítsa meg, hát szombatig azt viselte. Szombaton maga vitte meg. Mert vasárnap pénz kellett neki. A vasárnapot mindig megülte. Megülte a sárga földig.

Volt úgy, hogy nem akadt munkája. Olyankor kiment halászni. A városunk végén jókora tó van. Egy patakocska táplálja. A patak hat méternyi magasságból zuhog alá, s két nagy malomkereket hajt. A zúgó mély. A tóban csak derékig érő a víz. Zsadányi naphosszat tartogatta ott a horgát.

Máskülönben kis lompos, sápadt ember volt, körülbelül negyvenéves, kevésbeszédű ember. Kecskeszakállt viselt, és mindig egy piszkos könyökű, sárga kabátban járt.

Vasárnaponként azonban tűzoltóruhát öltött, s úgy feszített az utcán, mintha nála nélkül megégne a város.

A tűzoltók nagyokat ittak vasárnap délutánonként. Az órásnak olyankor megeredt a nyelve. Lármázott, veszekedett. Nemegyszer az élete megmaradását köszönhette annak, hogy tűzoltó. Ha a réztarajos papirossiak nincs a fején, bizony nem egy vasárnap került volna véres fejfel a kórházba.

Egy dologtalan tavaszi napon szokása szerint a tóparton ült.

A patak vize egy kiskutyát vitt belé a tóba.

A kutyácska fehér bundás állatka volt. Nyifogott, kepickélt a vízben.

Zsadányi benyúlt érte a horogpálcával, és kivonta a partra.

- De szép kis dög!

Az állatka olyan volt, mint egy kis fehér muff. Csupán a bal füle volt fekete. Talán azért is vetették a vízbe.

Hogy kivonták, megrázkódott. Úgy megrázkódott, hogy el is dőlt belé. Aztán bután nézett maga elé. Talán azon gondolkodott, hogy mi történt övele?

Zsadányi nevetett. A hóna alá fogta és hazavitte.

A hegy oldalában lakott, egy mohos tetejű barlangházikóban. Egy rozoga ágy meg egy-két hitvány bútor volt az összes vagyona. Az ablaknál állt a szerszámos asztala - egy alacsony széles asztal -, s mellette két szék.

Zsadányi arra gondolt, hogy a kiskutya talán éhes. Mit is adhatna neki? Tej kell az ilyennek, tej.

Az átellenes házban egy csizmadia lakott. Zsadányi nyitott be:

- Láttatok-e már szőrös pontyot? Ihol-e! A tóba fogtam!

Csizmadiáék nevték.

- Egye meg a pontyát!

S tejet adtak a kutyának. Majd leszolgálja az órás, ha az órájok meghibásodik.

S lett a kutya neve *Ponty*.

Zsadányi örült a kutyájának. Se felesége, se gyereke, senkije. Íme, a sors egy kis állatot vet melléje, hogy ne éljen magányosan.

A kutya egyszerre otthon volt az órás hajlékában. Míg az órás dolgozott, a kiskutya egy rossz cipővel játszott. A foga közé vette, s megrázta, eldobta; utána ugrott; megint megrázta, s eldobta.

Az órás le-lepillantott rá az asztaláról és nevetett.

Egy hét múlva csaholt is a kis állat. Ha valaki belépett az óráshoz, Pontyika beiskolt az ágy alá, s onnan csehetelt.

- Non-no, fel ne falj! - szóltak rá olykor tréfásan.

S az órás mindenkinek elmondta, hogy ne féljen, mert nem kutya az, hanem ponty, négylábú ponty.

A kis Ponty napról napra nőtt és kedvesedett. De nőttével nem szépült. A feje kicsi maradt; a teste ellomhult. Hasonlítani kezdett a fehér medvéhez.

Hogy kiskorában az órás az asztal mellé, a vendégszékre fektette, megszokta azt a helyet, s ott hevert legszívesebben. A széken egy rossz ülőpárna volt. A kutya szereti a párnát. Ponty jóízűket aludt ottan. Mikor meg nem aludt, fölült a széken, és órákig elnézte, hogyan dolgozik a gazdája?

Különös, mosolygó nézése volt annak a kutyának. Talán, hogy a fél szájaszéle csempe volt, azért látszott olyannak, mintha mosolyogna? Talán valósággal is mosolygott? Ki ismerhetné a kutyának a lelkét?

Hanem egy hibája volt Pontynak, ami a gazdájának nem tetszett: mindig éhes volt, mindig.

Az órás hétköznapiakon csak kenyéren élt meg szalonnán. Esténként vett csak a hentestől töpörtyűt, vagy egy szelet párizsit. Pontynak kicsi korban elégnek látszott a kenyérhaj meg a szalonnabőr, később azonban oly esennen nézte az órás evését, hogy a nyála is csurgott belé.

Az órás nem keresett annyit, hogy olyan nagy kutyát jól tarthasson. S a kutya enni akart, mindig enni. Bármennyit is adott neki a gazdája, csak egyet nyelt, s lent volt. A következő percben megint könnyörgőn nézett. S ha az órás nem vetett neki, fölemelte az első lábát, s rátette gyöngéden az órásnak a térdére.

Ménkű ebbe a dögbel! - fakadt ki az órás. - Egyszer csak meg fog szólalni, mint valami ember!

S odavetette neki az utolsó falatját is.

Végre is arra gondolt, hogy elajándékozza a kutyát. Odaadja valaki olyannak, aki kellőképpen táplálja.

Először a csizmadiának akarta adni. Csizmadiáék el is fogadták volna. Délben és este ők adtak neki, az órás egy falatot se. Gondolták, úgy majd átszokik.

Ponty nagy kedvvel is fogadta a jóltartást. Mikor kiürítette a tálat, még néhány percre ott nyalogatta a száját. Várt, hogy vége van-e a menünek. Mikor aztán a csizmadiáné kinézett, és a forgószéllel szidta a telhetetlen gyomrát, lefutott nagy mosolyogva a patakra, s ivott nagyokat.

A pataktól azonban nem a csizmadiáékhoz tért vissza, hanem az óráshoz. Egyet kapart az ajtón, s oly kedvesen mosolygott, hogy az órás bebocsátotta.

Fölfeküdt a székre és szunyókált.

- Szomszéd! - szólt rá egyszer a csizmadiáné. - Ha maga mindig beereszti azt a kutyát, ne tartassa velünk. Tartsa maga!

Az órás hát kikergette a kutyáját.

Ponty lefeküdt az ajtó elé, s ott heverészett. El nem mozdult onnan, míg csak megint meg nem éhezett. Akkor aztán odaült a csizmadia ajtaja elé, és nézett be vidám esdeklő szemmel az asszonyra.

- De a görcs essen beléd! - fakadt rá az asszony. - Ha te csak enni jársz ide, nem adok én neked!

Az órás nevette.

- Máshova adom - mondogatta -, máshová, messzebbre.

Vasárnap megtudakolta a tűzoltók között kinek kellene kutya?

- Nekem bizony kellene - szólt egy vastag nyakú tűzoltó, aki hétköznapi kerékgyártást művelt.

- Nekem kellene egy jó kutya, mert éjszakánként lopják a fát.

- No hát ilyen kutyád nem volt még! - mondotta az órás. - Ez vízi kutya. A tóba fogtam én horoggal.

- Vízi kutya nem kell nekem - felelte a kerékgyártó. - Nem vagyok én hajós. Nekem földi kutya kell, egy jó csahos, okos földi kutya, amelyiknek az ugatásától megijednek a tolvajok.

- Hászen földi kutya is az én kutyám - felelte az órás. - Ugatni egy kutya se ugat szebben. Okosságra meg olyan okos, hogy még nevet is, mint az ember.

A tűzoltók nevetésre fakadtak.

- Ez az órás mindig hazudik! - mondotta az egyik.

- Nem hazudok bíz én! Az én kutyám nem olyan fajta állat, mint más kutya. Az én kutyám érdeklődik az órák szerkezete iránt is. Micsoda? Nem hiszitek? Hát örült vagyok én? Hát ki ismeri jobban a kutyámat? Én ismerem a kutyát, ti nem ismeritek. Mindennap ott ül mellettem, és nézi, hogyan bajlódok némelyik órával. Néha nem találom meg a hibát. Olyankor a kutya is tűnődik, és a fejét rázza. De persze nem tud szólni, csak nevet, ha ránézek, ha lába helyett keze volna, már régen dolgozna mellettem.

A tűzoltók még inkább dültek nevetőikben.

- No - mondotta a kerékgyártó -, ha az a kutya csak egyszer is rám nevet, egy hordó sört fizetek itt az asztalnak.

Az órás egyszerre haza akart menni a kutyáért, de az egyik tűzoltó nótát kezdett, s arra valamennyien daloltak.

Az órás visszaült a helyére, s velük dalolt.

- Egy hordó sör! - mondotta. - Vasárnapra bizonyos az egy hordó sörünk!

Másnapra, hogy kialudta a mámorát, eszébe jutott a kerékgyártó, meg a kutyája.

- Dehogy adom oda a kutyámat - mondotta. - Ez a kutya még fejlődik, okosodik. Dehogy adom oda!

S elment a pékhez, vett kenyeret magának is, a kutyának is. A kutyának persze maradék kenyeret vett. Két krajcáron jókorát adtak.

Otthon aztán mikor ettek, szeletekben vágott a kutyának is.

A kutya megette a kenyeret mind, s rátette a lábát a gazdája térdére.

- Ugyan ne légy olyan telhetetlen! - mondotta neki az órás.

S bosszúságában kikergette a kutyát.

Három óra tájban kinéz, hát a kutya egy bőrdarabot rág. Bizonyosan a csizmadia szemetjéről vitte az ajtó elé.

- Nem lehet tartani ezt a kutyát! - bosszankodott az órás. - Hiába, akármennyit is adok neki, kevesli. És ha mindennap egy garas árú kenyeret adok is neki, évenként háromszázhatvanöt garas: több hét forintnál. De ennek nem elég két garas árú se. Hát csak nem fogok ennek a dögnek még külön dolgozni?!

Hétköznap mindig számító és takarékos volt az órás. És hát őhöz jobbra a parasztok meg az iparosok hordták az órájokat. Azok bizony csak tíz-húsz krajcárt fizettek egy-egy javításért.

Másnap délután elvitte a kutyáját a város végére a kerékgyártóhoz.

Régi léckerítéses házban lakott a kerékgyártó. Az udvara tele volt keréknek való hajlított fával. Szép máglyarakásokban állott a fa ottan, hogy szellőzzön, száradjon.

No, a kutyának ott megörültek. Szép kutya! Okos kutya! És hát csakugyan nevet!

Kötelet a nyakára! S hozzákötötték egy mélyen bevert karóhoz, és jól tartották.

A kutya mohón evett. Úgy jóllakott, hogy szinte domborodott belé.

- Három-négy nap ne eresszék el - mondotta az órás. - Ha látja, hogy itt bőven kap enni, megmarad.

S mivelhogy ingyen adta a kutyát, a kerékgyártó egy üveg bort hozatott fel a pincéjéből.

Az egy üveg borból kettő lett, a kettőből aztán több. Az órás, mint afféle ülve dolgozó mesterember, ahova egyszer leült, nem mozdult el könnyen. Éjfélkor tért haza.

Reggel, mikor kinyitotta az ajtaját, Ponty ott ült. A nyakában volt a kötél is, meg a karó is.

Ránézett a gazdájára és mosolygott, örvendezett.

- Ménkü ebbe a kutyába! - mondotta nevetve az órás.

A kerékgyártó elküldte az inasát egy vékonyfajta láncsal a kutyáért.

A kutya azonban gyanakodva nézte. Átfutott az utca túlsó felére.

- Ponty! - kiáltott rá az órás haragosan. - Gyere ide!

A kutya odacammogott. Búsan tartotta a fejét a lánc alá. De mikor a gyerek vezetni próbálta, visszahúzta a gyereket.

Az órás megint elment vele. A kerékgyártó megint megvendégelte egy üveg borral. Az egy üvegből több is lett. Az órás csak reggelfelé tántorgott haza.

Valami egy hétig láncra volt a kutya. Adtak ennie, amennyi belefért. Szinte meghízott az egy hét alatt.

A nyolcadik napon, amikor kivették neki az ételmaradékot, a kerékgyártó leoldta a láncot a nyakáról.

- No, most már megmarad.

A kutya akkor körülpillantott, egyet szökemlett, s ki! Otthagyta az ételt, a kerékgyártót: elinalt vissza haza.

A kerékgyártó újra elküldött volna a kutyaért, de az asszony nem engedte.

- Majd bizony, hogy reggelig itt üljön az órás.

Zsadányi se vitte vissza a kutyát.

- Ménkü ebbe a dögbe! - mondotta nevetve. - Hát nem akar tülem megválni!

A kutya, mintha értette volna a szavát, örvendezve nézett a gazdájára.

Zsadányi aznap megint csak vásárolt kenyeret a kutyájának.

- Itt van, edd meg. Ha többet akarsz, keresd meg magadnak!

Ponty azonban nem keresett. Mióta láncra tették, nem mozdult el hazulról. Órákig elült a széken, és nézte figyelmesen, hogyan rakogatja a kerekeket az órás. Néha nem illett be az új kerék, s reszelni kellett rajta. Olyankor Ponty annyira mosolygott, hogy a foga is kilátszott. A kalapácsolásnál azonban félrevonta a fejét.

Ekközben elkövetkezett a nyár is. A kutya időnkint fölemelte a hátulsó lábát, és buzgón vakart a füle tövén. Vagy hátra kapdosott, és végigvacogtatta a fogát a bundáján fel a háta közepéig.

Az órás eleinte nem sokat ügyelt rá, később azonban hogy a kutyája minduntalan vakaródzott, megbosszankodott reá:

- Ménkü ebbe a dögbe! Mit vakaródzik!

S ő is vakart egyet az oldalán.

- Mars hinaus! Az apád irgalmát!

Kikergette a kutyát.

Másnap, hogy halászó napja volt, Ponty ott ült mellette. Máskor csendesen megült, de akkor vakaródzott.

- Gyere - azt mondja Zsadányi -, fürödj meg.

A kutya azonban húzódott a víztől.

Zsadányi megfogta a hátán a bőrt két kézzel, és bevetette messze a tóba.

A kutya ijedten úszott ki, megrázkódott és hazafutott.

Attól fogva nem lehetett a tóra elcsalni.

Ha a tóra ment az órás, a kutya otthon maradt. Ha nagyon hívta, és mégis vele ment, a tónál visszamaradt a kutya húsz-harminc lépésnyire. Akárhogy hívta az órás, csak fölkel, a farkát csóválta, a fejét le-leütögette, mosolygott, de nem mozdult közelebb.

Egy holdvilágos éjen az órás levetkezett a tóparton, és bement fürödni a vízbe.

A kutya akkor nyugtalanná vált, a parthoz szaladt, és nyöszörgött, csahintott is olykor. Különösen, mikor az órás a víz alá bukott.

- Gyere be te is, gyere! - biztatta az órás.

S ki is akart menni a kutyájáért a partra, de amint feléje közeledett, Ponty elfutott.

Irtózott a víztől.

Egy napon falura hívták az órást. A tisztartónak az órája állott meg. Zsadányi fölült a kocsira. A kutyája futva kísérte a kocsi mellett.

- Hol szerezte ezt a különös fajta kutyát? - kérdezte a tisztartó.

Az órás elmondta.

- Tessék megvenni - tette hozzá. - Nem adnám el semmi kincsért, mert jó állat, de nekem nincs konyhám. Én csak apróságokkal élek. Az ilyen kutyának ennie kell.

- Hát hogy adja?

- Odaadom egy forintért.

- Jól ugat?

- Mint az oroszleány!

- Hát jó, megveszem.

- De ajánlom, hogy jól meg tessék kötni, mert hazajön.

- Dehogyan megy haza. Hogy menne haza olyan messzire. Vettem én már máskor is kutyát onnan.

- De csak tessék megkötni.

- Majd betesszük egy hétre a baromfiudvarba. Onnan nem bír kimenni.

És az órás becsalta Pontyot a baromfikertbe. Sűrű tüskésdrótkerítés övezte azt a kertet, jó két méter magasan.

Az órás megigazította az órákat, s estefelé végzett. Kapott vagy öt forintot.

Mikor elbúcsúzott, a kutyája nyugtalanul nézett utána. Szűkölt. Fel-alá ugrált a tüskés drótkerítés mellett. Itt is, ott is kidugta az orrát a drót közül, de nem bírta áttörni rajta.

Az órás sokáig hallotta az üvöltését.

A város végén csárda áll. Zsadányi, hogy pénzt érzett magánál, betért oda. Egy óra múlva vígan zengett a cimbalom.

Reggel már a nap is kelt, mikor az órás hazavetődött. A kutyája vidáman futott eléje. A bundáján pirosuló vérfoltok tanúskodtak arról, hogy a drótkerítés nem bocsátotta át valami könnyen.

- Ménkü ebbe a kutyába!

A tisztartó harmadnapra elküldött a kutyáért. Csak nagy küzdelemmel bírták lefűlelni s megkötni.

- Láncra kell tenni legalább is egy hónapra - vélekedett az órás.

Három hétig nem látta az órás a kutyáját.

Egy délután ahogy kilép, ott fekszik megint a kutya az ajtaja előtt. Csupa por a bundája, de úgy meg van hívva, hogy alig ismer rá.

Az órás attól fogva nem bírta a város határán túl vinni a kutyáját. Ponty elfutott, ha kocsi állt meg a ház előtt. S ha a gazdája kocsira ült, csak épp a sorompóig kísérte. Ott leült és búsan nézett utána. S ott várt rá, míg csak vissza nem tért.

Pedig hát igen láb alatt volt már a kutya. Ha szombat délutánonként gyakorlatra vonult a tűzoltóság, Ponty nagyokat szökellve futott elől, és erős vuh-vuh! kiáltásokkal ijesztette az utca népét.

Mikor a gazdája fölment a gyakorló létrán, nyugtalanul nézte, és keservesen tutult. Nevették miatta Zsadányit.

Még izgatottabb volt a kutya, ha tűzre kongattak. Olyankor végtelenül vonított, mintha a fogát húznák, és kaparta az ajtót.

Zsadányi nem szeretett éjszaka fölkelni. Azelőtt mindig azt mondta, hogy nem hallotta a kongatást. És el is hitték neki, mert hiszen a város végén lakott. Mióta azonban Ponty megnőtt, olyan veszekedett lármát csapott, mikor kongattak, hogy fel kellett ébrednie.

S a kutya száguldott vele a tűzhöz, mintha ő is tűzoltó volna. A tűzoltó-kocsik előtt dühös buzgósággal rohant a tűz felé, s mintha eleven ágyú volna, amelyből vastag ú-ú hangokat lönek ki, úgy ugatott.

A tűznél aztán ide-oda ugrált és lármázott: zavarta a tűzoltókat a munkájokban.

- Ménkü ebbe a kutyába! - mondta olykor az órás. - Agyonverem!

Egy vasárnap, hogy kimaradt, szokása szerint berúgott. Ide-odatántorogva haladt hajnalban hazafelé. A kutyája is, hogy mellette járt, a gazdája lépéseihez alkalmazkodott. Olyan volt, mintha ő is részeg volna.

Egyszer azonban mégis elhibázta. Az órás rálépett véletlenül a lábára, s a kutya úgy ugrott félre, az órás is úgy lépett félre, hogy bizony az órás átesett rajta, és elvágódott a földön.

- No, elpusztítom ezt a dögöt! - mondotta az órás. - Belököm a zúgóba. Onnan nem tud kijönni.

És ahelyett, hogy haza ment volna, elment a tóra.

Őszi hajnal volt az. A platánok már hullatták a leveleiket. A tó vizében hideg szürke felhők tükröződtek. A malom kerekéről egyhangú zúgással omlott le a víz.

Az órás a zsiliphez tántorgott. Át lehetett rajta ott menni, mint valami hídon. Az órás arra gondolt, hogy a kutyája követni fogja, s ő akkor megfordul, beleveti a kutyát a vízbe.

A kutya azonban elmaradt tőle vagy húsz lépésnyire.

- Ponty! Gyer ide, Pontyi!

A kutya megcsóválta a farkát, és néhány lépést közeledett. De megint csak leült.

- Ponty! Gyer ide hát! No, gyere ide!

A kutya megint fölkel. Mosolyogva nézett a gazdájára, és a farkát csóválta. De nem ment közelebb.

- Ponty!

Zsadányinak eszébe jutott, hogy mikor fürdött, mennyire nyugtalankodott a kutyája.

A zsilip tetején csaknem fél méternyi széles volt a gerenda. Gondolta, oda fekszik és nyögni fog. Akkor a kutyája bizonyosan melléje ül: belökheti.

Rálépett hát a kettős gerendára, s a zsilip közepére ment. Leült ott. S a kutyájára pillantott.

A kutya csakugyan közeledett. Nézte a gazdáját, hogy hova tűnt?

Zsadányi lekókadtt fejjel ült ott. A lába alatt egy általgerendát pillantott meg, régi általgerendát, amelyen a vízimoha hosszú rojtokban csüggött alá. Arra gondolt, hogy lehúzódik oda, s akkor a kutya keresni fogja, hova lett? Hirtelen megkaphatja, belökheti.

Lelépett. Megsikamlott az izmos mohon, s hanyatt-háttal le a vízbe.

Ponty látta, hogy a gazdája eltűnik, de a zugástól nem hallotta a loccsanást.

Hát csak nézett, nézett és mosolygott. Várt néhány percet. Aztán közelebb futott. Leült. Várakozón nézett, hogy honnan tűnik elő a tűzoltó sisak?

De a sisak nem tűnt elő.

Ponty elkomolyodott. Nyugalanná vált. Odafutott a zsiliphez. Nézett jobbra-balra. Lenézett a zúgóba is. Egyszer csak megpillantotta a vízben forgó sisakot. Megrándult. Merő szemmel nézett alá.

A sisak forgott, forgott, és kiúszott lassan a tóba.

Ponty nyifogott. Egy-két nagy ugrással lenn termett a tóparton. S nézett nézett meredt-izgatottan. Várta, hogy a gazdája felbukik valahol, és reá nevet, és szólítani fogja.

De a tóból nem bukott fel senki. A vízben lomhán kerengett a sisak.

Ponty mindegyre izgatottabbá vált. Remegett. Lefutamodott a víz színéig. Látszott rajta, hogy be akar menni a vízbe. De a lába besüppedt a sárba. Visszaugrott. Vakkantott egyet-kettőt. Egyszer csak egy nagy szökéssel benn termett a vízben.

A sisakhoz úszott. A foga közé vette. Határozatlanul nézett széjjel a vízben, aztán a sisakot kivitte a partra.

Ledobta a földre a sisakot, s ismét a vízbe nézett. Nyüszölt. Végigfutott a parton. Meg-megállt. Benézett a kerek alá. Felszökkent a zsilipre is. Nézett előre, hátra. A szeme aggodalmat fejezett ki. A teste megrándult.

Az úton egy falusi paraszt ballagott a malom felé. Putton volt a hátán, s a kezében két füles kosár.

Ponty fölugrott a levegőbe, s panaszos ugatással futott hozzá.

- Még innen! - rikoltott rá az ember ijedten. - Kusti, bűdös!

A kutya visszafutott a tóhoz. A fejét rázta. Vakogott. Aztán egyszer csak fölkapta a sisakot, és loholt vele haza.

Az utcákon már akkor mozgott a város.

A sisakot vivő kutya mindenkinek föltűnt.

- Nini! - kiáltotta egy inasgyerek. - Mit visz a kutya?

S követ kapott fel. Hozzásujtotta.

Más gyerekek is követték a példát.

- El kell tőle venni!

S repült a kő Pontynak eléje, utána.

A kutya nagy szökellésekkel menekült. Egy kő tomporon találta. Nyikított egyet, aztán tovább rohant.

Lihegve ért haza. A tomporán folyt a vér. A sisakot letette az ajtó elé, s kapart az ajtón. Nyafogott, ugatott.

De persze az ajtó nem nyílt ki.

A kutya megnyalogatta a tomporát. Ismét zörgetett. Várt. Szűkölt. Egyszer csak megfordult. Rohant a tűzoltó-tanya felé.

A tanyán nem volt senki, csak az őrálló két tűzoltó, meg a kocsisok. Az egyik tűzoltó kenyeret és szalámit reggelizett a padon. A nagyszobát, ahol inni szoktak, söpörték.

- Nini, a Ponty! - mondotta a reggeliző tűzoltó. - Az órás erre jár.

S egy falat kenyeret vetett a kutyának.

Ponty azonban rá se nézett. Befutott a nagyszobába, meg kifutott. Az istállóhoz is futott. Benézett. Majd a reggeliző tűzoltóra fordult a tekintete, s vakkantott reá.

- Ne - mondotta a tűzoltó.

És a szalámibőrt neki dobta.

A kutya az eldobott bőrre pillantott, de nem kapta fel. Egy szökéssel kiiramlott az udvarból.

- Ez a kutya beteg - mondotta a tűzoltó.

Ponty száguldva rohant vissza haza. Ismét kapart egyet az ajtón, ismét nyalt egyet a combján. Aztán megint el, le a tóra!

Ott szűkölt, ott rítt. Beúszott a vízbe. Úszkált jobbra-balra. Olykor fölemelte a fejét, és a levegőbe ugatott.

Délelőtt végre órát vitt valaki az óráshoz, s megpillantotta az ajtó sarkában a sisakot.

- Mi a fene? - mondotta. - Az órás nagyon részeg lehet.

S átment a csizmadiához.

- Ugyan kérem, ha az órás fölébred, adják át neki ezt az órát. Nem akarom felzörgetni, hátha csak reggel feküdt le.

A csizmadia nevetett:

- Vasárnap mindig bekeffent...

Az óráshoz aztán mások is próbáltak bemenni, de akkor már Ponty ott ült az ajtónál, a sisak mellett, és dühösen morgott.

Azelőtt nem szokott senkire haragudni.

Csizmadiáék nevelték, hogy a sisak kívül maradt. Másnap azonban, hogy még mindig ott volt a sisak, tanakodni kezdtek, hogy vajon otthon van-e az órás? Hátha valami baja van? Hátha felakasztotta magát?

- Hátha elment falura - vélekedett az asszony.

- Akkor a kutyája nem volna itthon.

A csizmadia átment és zörgetett. A kutya őt nem morogta meg.

Zörgetett erősen. A kutya aggodalmasan nézett a kilincsre.

De semmi válasz.

A csizmadia akkor elment a rendőrségre.

Dél felé megérkeztek a rendőrök és egy lakatos.

A kutya a sisak fölé állt, és haragosan nézett rájuk. Morgott.

Az egyik rendőr kivonta a kardját:

- Mars innen!

A kutya akkor dühösen ugatott. Látszott, hogy egykönnyen nem tágít.

A rendőrök azonban követ ragadtak. Két dobás: egyik oldalba, másik a fejen. A kutya sikítva menekült át a csizmadiához.

Tíz nap elmúltával az órás szegényes holmija dobra került. Rokonai nem voltak. A ház gazdája a házbérért jelentett jogot a holmira.

A kutya még mindig ott ült az ajtóban. Lesoványodott, elhitványodott. Bágyadt, bús szemmel nézett a közeledőkre.

Mikor látta, hogy megint rendőrök közelednek, keservesen csahintott, és nyugtalanul nézett rájuk. Ugatott. Hátrált. Nekihátrált az ajtónak, s elkeseredetten ugatott. A rendőrök megint elűzték.

De alighogy az árverést megkezdték, a kutya egyszer csak benntermett. A mosóné épp a lepedőt akarta lehúzni az ágyról, azon okkal, hogy az órás másfél forintjával tartozik. A kutya felszökött az ágyra, s a szeme közé uhogott. A mosóné csaknem hanyatt esett ijedtében.

A kutya a négy lábát megfeszítve, elszántan vicsorgott mindenkire.

Ütötték. Akinél csak bot volt, mindenki ütötte, csépelte.

A kutya az ágy sarkába húzódott, de a botok ott is zuhogtak rá, fejére, hátára. Végre leugrott és bebújt az ágy alá.

Az árverést folytatták. Az ágy, a két szék, a rozzant ruhaszekrény, s a szekrényben levő köz-napi ruha és fehérruha-féle, mindenre akadt vevő. Még a papucsáért is adott egy kofa két garast.

Aztán a szerszámos asztal került kótyára.

Az asztal azonmód állt, amint az órás elhagyta. A finom reszelők, fogók, rugók, kerekek, nagyítóüveg, kiskalapács, minden ott hevert a szokott rendben.

A végrehajtó egy minutumig gondolkodott, hogy úgy adja-e el az asztalt, ahogyan áll? Vagy külön a szerszámokat? Végre is azt vélte, hogy legjobb lesz egyenkint eladni az apró holmit: többet kap érte.

Fölvette hát a kiskalapácsot és kiáltotta:

- Egy kis kalapács, gyermekjátéknak is alkalmasos...

Abban a pillanatban dühös mordulással szökött ki az eb az ágy alól. Egyetlen ugrással fönn-termett az asztalon, és megmarta a végrehajtónak a kezét.

Mindenki visszahőkölt.

A kutya a négy lábát szétvetve, nagy fehér fogait bősziült vicsorgatással mutogatva állt az asztalon. Már nem medvéhez hasonlított, hanem tigrishez, megádázott, megbősziült, nagyfogú tigrishez. A feje mintha megnőtt volna. A szeme dühtől kikarikásodottan meredt rájuk. S hörgött, herregett. A szeme szinte tűzkarikákat hányt.

- Fene essen ebbe a kutya! - kiáltotta a végrehajtó.

S újra zuhogtak a botok a kutyán. Ütötték fejét, hátát, ahol érték.

Azonban a kutya mintha nem is érezte volna az ütéseket. Elszántan kaffogott jobbra-balra. Csupa fog volt, csupa agyar. Egy-egy nagy ütésre villámként rándult az ütő felé, és az arcoknak kapdosott. A szerszámok, rugók, kerekecskék csörögve röptek jobbra-balra a lába alatt a forgolódásától. Forró lehelete, mintha láng lövellett volna a torkából...

- Ez a kutya megveszett! - kiáltott a végrehajtó.

Erre egymás hegyén-hátán igyekezett ki a népség a szobából.

- El kell küldeni a sintérért! - mondogatták hűledezve.

Félóra beletelt, míg a sintér megérkezett. Azalatt a kutya ott ült az asztalon, és a szemét az ajtóra meresztve morgadozott.

A sintér nem mert bemenni. Bezúzták az ablakot. Ott nyúlt be a dróttal. Ponty hurokba került. A sintér izzadásig erőlködve húzta kifelé a hurkot, hogy a kutyát megfojtsa.

Úgy látszott, meg is fulladt. De mikor a sintér kifelé húzta, a kocsinál eszméletre tért, és lehasította a sintérnek a kabátját.

Végre mégis lefűlelték, bevetették a ketreckocsiba.

A kocsi megindult. Az árverést folytatták.

Ponty szőre-borzasan, rémült, aggodalmas szemmel bámult ki a haladó kocsiból a világba, s meg-megtántorodott, mikor a kocsi zökkent a kövezeten.

A PÉK ÓRÁJA

Az elbeszélő komoly és kehes öregúr. Kánikulában is úgy sétál, hogy a karján hordozza a felsőkabátját.

Csak a szeme erős és józan, mint valami bankpénztárosé.

De nem bankpénztáros, nyugalmazott professzor.

Az idén nyugalmazták.

S még csak nem is matematikát tanított, hanem latin és görög nyelvet.

Én a nőtlenségemet egy pék órájának köszönhetem.

Már akkor működő professzor voltam. Nem is hittem, hogy valaha engem is megkörnyékez a hosszúhajú veszedelem. De hát megkörnyékezett. Életemben egyszer. És akkor az egyszer igen kíváncsi, komoly intézménynek éreztem azt a hetedik szentséget.

A nőt egy rekviemen láttam először. A Mátyás-templom előtt mentem el, és bevont az orgonaszó.

Ott ült gyászruhában. Valami rokona halt meg, azt gyászolta a többivel.

Tizennyolc-tizenkilenc éves, fehér arcú leány. A gyászfátyol alatt lágyhullámú, szőke hajfürtök. Áhítatos fekete szem. Kis, fekete kesztyűs kéz. Fejének kedves oldalt-hajlása, mint az imádkozó angyaloké a régi oltári képeken.

Öt perc múlva azt mondtam:

- Ez a nő lesz a feleségem vagy senki!

Megvártam a végét a rekviemnek.

Egy öreg, kecskeszakállú úrral távozott. A járása is gyönyörű volt. Pláne, hogy az öregúr ömellte úgy lépegetett, mintha a lába térdben rosszul megkent srófokon mozogna.

Az Úri utca sarkán megállt az öreg.

- Sétáljunk?

- Ne. Gyerünk haza, papa.

S ahogy megfordult, rám tekintett.

Már a templomban is rám pillantott egyszer. De az csak futólagos pillantás volt. Talán nem is látott vele. Ott az utcasarkon azonban határozottan rám nézett. A nézése egykedvű volt és ártatlan.

Egy perc múlva megszólalt:

- Sétáljunk kissé, papa.

És sétáltak a várfal mellett. Tíz percet.

Nem pillantott rám többet. Csak nézte a tájat, a felhőket. Csevegett. Olykor elmosolyodott, olykor elkomolyodott. De mindenképpen gyönyörű volt! Fehér galamb gyászruhában!

Végre lementek a lépcsőn a várfal alá, a Lovas útra. Bementek egy kertes házba.

Még aznap délután megtudtam, hogy ottlakik és hogy Ágnes a neve. Az apja számtiszt Pénzügyminisztériumban. Özvegy ember.

Ez júniusban történt.

Egy hét múlva már ott ültem a gyászruhás fehér galambbal a háznak a kertecskéjében.

Mellettünk ült az öreganyja is. Az gardírozta. Szuszogó kövér és víg asszonyság volt különben, s az unokája iránt olyan figyelmes, mintha nem is az öreganyja volna, hanem vele maradt dajkája.

Már akkor tudtam azt is, hogy a telekkönyv-hivatalban fölösleges kérdezősködnöm. Néhány órát gondolkoztam is, hogy mellékletek nélkül, mennyi lehet egy hajadonnak az értéke?

Csakhamar konstatáltam, hogy nincs minden érték beírva a telekkönyvbe. Az egészség is vagyon. A szépség is, a jóság is. Mind kamatozó vagyon.

Megálltam egy emeletes ház előtt, és fölvettem a kérdést: Ha most megszólalna a Sors, és azt mondaná:

- Válassz: a lány, vagy ez az emeletes ház?

Habozás nélkül ráfeleltem:

- A lány.

Ültünk tehát a kertben. Az ég, eső után tisztult júniusi ég fölöttünk. Hóboglyák kék mezőben. Körülöttünk a nyár első rózsái virultak.

Egy sárga rózsán megállt a szemem.

Ágnes elmosolyodott.

- Ugye, mennyi szépség van ezen a virágon! Mennyi gyöngesség, és finomság!

- Olyan mint maga - feleltem udvariasan.

Ágnes leszakította a rózsát.

- Legyen a magáé.

Ilyen nyilatkozat után nem lehettek kétségeim.

Másnap megint ott ülünk. Az ég még kékebb. A hóboglyák még fehérebbek. De szellő kerekedik. A fenyőfákon át valami bűvös zenesóhajtatást hallok.

- Mi az?

- Eol-hárfa - mondta mosolyogva a leány. - Amott áll a padlásablakban.

És én éjjel is hallottam a bűvös lágy zengzetet. És úgy tetszett, mintha az ő lelkének volna a zenéje.

Egy hónap múlva már jegyesek voltunk.

Nem szoktam elhamarkodni semmit, de azon másfél hónap alatt ő is megismerhetett engem. Én is őt. Időpazarlás lett volna, hogy tovább halogassam.

- No de, hát most már mikor legyen az esküvőnk?

S a két öregtől vártam a választ. Vártam esdő szemmel. Mert hiszen az esküvőt én mindjárt másnapra szerettem volna.

A két öreg tanácstalanul nézett a leányra.

Ágnes mosolygott:

- Augusztus 23-án.

Az agg asszony csak akkor szólalt meg:

- No de, Ágnes!... Nem tudnál egy későbbi terminust mondani!?

- Inkább korábban! - szóltam én izgatottan. - Hiszen nekem már szeptember elsején iskolába kell mennem.

- Huszonharmadikán lesz - mondotta komolyan a leány.

- De miért éppen huszonharmadikán? - szólalt meg az apa is.

- Huszonharmadikán lesz - válaszolta a leány.

Gondoltam: majd megmondja, hogy mért éppen azt a napot választotta?

De hát nem nyilatkozott. Ma se tudom. Lehet, hogy ő se tudja.

És akkor még tetszett is nekem, hogy olyan határozott, hogy amit kimond, abból nem tágít.

- Tehát huszonharmadikán - mondtam a kezét megcsókolva. - Köszönöm.

Mily boldog voltam, Istenem! Mindig irigy szemmel néztem a fiatal házасokat, akiknek a gondolkodása úgy együttforog, mint két kerék egy tengelyen. És hát a fiatal legénykedő életben van valami örökös nyugalanság. Én meg már csak a mesterségemre való tekintetből is óhajtottam a rendezett életet. Az ember társaslény - mondtam -, és a férfinak legtermészetesebb társa a nő. Mikor a munkámból fáradtan hazatérek, már égjen a lámpás, és doromboljon a kályha. És röppenjen elém egy női blúz, mikor belépek. Mily nagy boldogság, hogy Ágnes blúza röppen majd elém!

Olyan ő a fehér blúzában, mintha a békesség galambja volna. Szelíd galamb, hárfazengzetű lélek, házi galambocska.

Minden délután náluk lebzseltem. Estefelé kísértáltunk. Hallgattuk olykor a bátyán a katonazenét. Olykor, ha a papának ideje volt, elmentünk a Városmajorba, Svábhegyre is. És én végigmagyaráztam Ágnesnek a botanikát, és mineralógiát, s a kettőnek egymásra való hatását.

Az apja ásított mellettem, de ő érdeklődéssel hallgatott. Csak ha pillangó repült el mellettünk, az zavarta meg a figyelmét.

- Fogja meg - kiáltotta. - Fogja meg!

Soha életemben nem szaladgáltam annyit.

De mindjárt konstatáltam, hogy az entomológia iránt jobban érdeklődik, mint a botanika és a mineralógia iránt, és őszintén sajnáltam, hogy nem azt a tudományt választottam szakomnak.

Este aztán fáradtan hazatértem, órákig ültem a fényképe előtt.

- Milyen szép! Milyen kedves! Milyen igaz, hűséges, meleg szemmel néz rám! Meg fogom tanítani latinra és görögre.

Mondtam is neki másnap, hogy mindjárt a mézeshetekben elkezdjük, és mindenki bámul majd bennünket, hogy mink a klasszikusok nyelvén beszélünk. Hát a latinba bele is egyeztet. Homérosz nyelve iránt azonban - nem tudom miért - idegenkedéssel viselkedett.

- Elég a latin - mondotta. - Más asszony latinul se tud.

Ráhagytam. Gondoltam, majd rákapom lassankint a görögre is.

Az esküvő előtt valami két héttel történik egy napon: vacsorára is ottmarasztanak.

Nyolc óra tájban megterítik az asztalt. A szuszogó agg asszony beletekint a kenyereskosárba. Ránéz Ágnesre:

- Nem lesz elég kenyérünk.

- Nem lesz elég? Hozunk a péktől zsemlet. Elsétálunk mi ketten. Hányat hozunk?

- Kettőt, Ágicám.

Ágnes fogja a kezításkáját. Sétálunk a Lovas úton karonfogva a pékhez.

Ahhoz a pékhez szokott járni, amelyiknek a Zöldkoszorú kocsmával szemben volt akkor a boltja, az Albrecht-kapu mellett.

Az idő már sötétes volt. Előveszem egy lámpás alatt az órát. Látom, hogy áll. Elfelejtettem este felhúzni. Az is csak egyszer történt életemben.

- Ágicám - mondom -, nézze meg majd a péknél, hány az óra!

- Jó.

- Percig pontosan.

- Jó, jó, megnézem.

Átmegyünk a téren. Ő belép a boltba. Én künn maradok. Sétálok föl és alá.

Azonban már nyolcszor, tízszer is megsétálom a ház hosszát, az én Ágicám még mindig bent késik.

Benézek az üvegtáblás ajtón, hogy miért késik? Hát látom, hogy ott könyököl a pulton, és nyugodtan beszélget egy sima, fekete hajú leánnyal, a pékkisasszonnyal.

De megpillantom egyúttal az órát is, az áruszekrény fölött. Nagy, kerek óra. Hozzáigazítom az órát: 8 óra és 27 perc.

Sétálok tovább, s mosolygom Ágnest: Várja az öreganyja, várom én is, és ő lityi-lotyí, ott-feledkezik.

Egyszer aztán kilép. Megint a karomba öltekezik.

Várom, hogy megszólal és mondja az órát és a percet, ő azonban nem szól semmit.

A Zöldkoszorú előtt aztán én szólalok meg:

- Nem felejtettél el valamit, kedves?

- Nem. Mit?

- Gondolkozz csak.

- Az órát? Nincs óra a boltban.

- Nincs?

- Néztem: nincs.

- Nézted?

- Néztem, de nincs.

- Nem jól nézted.

- De jól. Nincs óra náluk.

- Van ott óra, Ágnes.
- Nincs, lelkem.
- De van.
- De nincs, mondom, hogy nincs.
- No, gyere vissza.
- Dehogy megyek. Ha mondom, hogy nincs.
- De hát gyere vissza, édeském, hiszen itt van: egypár lépés.
- Én nem megyek vissza. Ha mondom, hogy nincs óra, hát nincs óra.
- Ott van, lelkem, a szekrény fölött.
- Csalódol.
- De Ágnes, akkora óra, hogy toronyba is beillene.
- Nem igaz. Ott nincs semmilyen óra se.
- Gyere, megmutatom.
- Ugyan...
- De hát ezzel egyszerre vége szakad a disputánknak. Gyere, megmutatom.
- Nem megyek. Ott nincs óra, az egész boltban nincsen.
- De hát nem értem a csökönyösségedet. Ha te ennyire határozottan mondd, hogy nincs...
- Hát nincs és nincs!
- De hiszen...
- Én nem megyek!

És semmiképpen nem lehetett rávenni, hogy visszaforduljunk. Egyre hevesebben, haragosabban ismételte, hogy nincs óra.

Utóbb a karját is kirántotta a karomból, és szinte rikácsolt.

- Hát nincs és nincs!

Én is bosszús voltam, de azért a hangom nyugodt maradt.

Valami öt perc múlva ismét megszólaltam:

- Nem értelek, Ágnes, hogy ha valamit állítasz, és valaki az ellenkezőjét mondja, miért nem engeded, hogy bizonyítsa? Hol itt a logika?
- Mert nincs igaza, és nincs igaza! - szólt már szinte fuldokolva a dühtől. - Ezt nem vártam volna öntől.
- De éppen ezért, édes jó angyalom, hogy megnyugtassalak, hogy lásd mennyire nem ellenkezésképpen beszéltem, hát éppen ezért gyere most velem szépen vissza, és...
- Én nem megyek vissza! Ott nincs óra!

És akkor már sírt.

- No de, most már éppenséggel vissza kell jönnöd!

És fogtam, vontam; vissza akartam fordítani.

Eltaszított.

- Nem!

- De Ágneskám...

- Ne beszéljünk arról többet.

- Ágnes, szívem! Én addig nem ülök a vacsorához. Tartozom vele magamnak és neked, és az igazságnak. Gyere vissza, no... Gyere szépen...

Már a kapu előtt álltunk.

Várnunk kellett, hogy megnyissák, mert a Lovas úton akkor még alig öt ház állott: korábban zárták a kapukat.

Hallgatott. Az ajkát harapdálta. A szeméből könnyek gördültek alá. Az én szívemre ólomterhek nehezedtek.

- Hát nem bánod - szóltam rezgő hangon -, nem bánod, ha nem vacsorázom veletek?

- Nem - felelte vonagló ajkkal. - Ha maga olyan.

- Gyere vissza... Lásd, hogy én nem vagyok olyan.

A kapu kinyílik. Nagy sebten befordul.

Én künn maradok persze. Künn maradok, mert következetes vagyok. Künn maradok, mert otthagytam.

S várok.

Várok az elhagyott szerető buba keserült szívével. Várom, hogy néhány perc múltával a kapu újra meg fog nyílni.

No, nem nyílik.

Elmegyek néhány lépést az elhagyott szerető buba keserült szívével. Megint visszatérek az elhagyott szerető reménykedésre lobbanó szívével. S várok. Odabent bizonyosan megkérdezik, hogy mi baja? Most is kérdezik... Ő mindaddig nem felelt, csak sírt. De most már elmondja. Most, érzem, most beszéli el a disputánkat... No, az apja most fogja a kalapját... Most már nyílik az ajtó... Áthalad a kisudvaron...

Várok, várok.

A ház csendes.

A kapu csendes.

Nem jön senki.

Végre is megfordultam. Elmentem a Zöldkoszorúba. Ott vacsoráztam.

Szerencsére találkoztam ott egy barátommal. Ha az nem ül az asztalomhoz, nem tudtam volna enni egy falatot se.

Otthon aztán átgondoltam az ügyet töviről hegyire és hegyről tövire. Ágnes a nagy beszélgetésben bizonyára megfeledkezett az óráról. Csak azt érezte, hogy őt a péklánynak valami érdekes közlése leköti, vagy hogy ő újságolja, hogy ő már menyasszony. Eközben érezte, hogy sietnie kell; és mikor már eljött, rám gondolt csupán, hogy én künn várom, s nem az órára. Aztán, hogy künn figyelmeztettem, röstellte a feledékenységét: füllentett, mint valami kis-

leány. De hiszen csakhamar láthatta, hogy pozitívumba ütközik az állítása. Micsoda logikával vélhette megdönthetőnek.

Éjfél után sokára aludtam el.

S reggel, hogy megébredtem, az első gondolatom megint Ágnesre fordult.

De különös volt az a kis zivatar! De rémséges! Hogy lehetett annyira csökönyös abban az ártatlan hazugságban? Azt vélte-e, hogy ha igen erősködik, végre is azt fogom gondolni, hogy tévesen emlékszem az órára? Hogy azt fogom gondolni, más boltban láttam, nem ott.

De különös volt.

Hát ilyen is az a lány olykor?

Hm!

Tizenkét nap múlva egybeesküszünk. Ha feleségem lesz, és majd nagy ügyekben kell a szavára támaszkodnom?... És ha ilyen csekélységekben ennyire ingerült és csökönyös volt, mi lesz, ha nagy kérdések keletkeznek köztünk és megkülönbözik a véleményünk? És, ha majd latinul beszélünk, és ő hibát követ el, és én figyelmeztetem... Vajon akkor is sír-e, ha én a könyvet eléje tartom.

- Nézd a szabályt.

És ő akkor toppantani fog, és azt feleli:

- Nem igaz!

- De nézd: ide van nyomtatva, ezt eltagadni nem lehet.

- Nem igaz, nem igaz! És ott nincs szabály és nincs szabály!

Az arcképe az íróasztalomon áll bordószínű-bársony rámában.

Leültem eléje. Néztem.

Mily szép, nyugodt arc. De nem galamb, nem. Látszik rajt, hogy akaratos. Látszik a szemén. És az a nézés - hiába van nyitva a szeme -, mintha nem volna nyílt. Nem lehet látni a szemében, mit gondol? Mennyit néztem ezt a fényképet, s nem láttam mégse. Az a szép ajak is... Azon a szép ajkon vonaglott tegnap a harag?... Hm. Én azt hittem: az a szép ajak csak mosolyogni tud, meg csókolni. Hm. Tehát alkalmilag dühöngő galamb is! Hm.

Föl és alá jártam a szobámban.

Az eol-hárfa nem az ő lelkének a zenéje. Az a hárfa, gyári portéka. Csak mesterséges elhelyezés a bája. Szép, szép, de lélektelen valami...

Még egy nap gondolkodtam, tűnődöztem, vártam a levelet.

Harmadik napon...

Különös napom volt az. Nem tudom, tapasztaltatok-e, hogy némelyik nap, mintha az angyalok ünnepe volna: csupa öröm és szerencse.

Reggel alighogy fölkelek, zörget a postás: levelet hoz, egy távoli rokonom valami háromezer forintot hagyott rám. Nem nagy pénz, de nekem akkor, mintha az égből pottyant volna. Ugyanaznap délben egy kultuszminiszteri barátommal találkoztam.

- Nagy újság! - mondja titokzatosan. - De még nem szabad tudnod.

Elég volt ennyi is: megértettem, hogy a rendes tanári sorba iktattak.

Meghívtam ebédre, a Szarvasba. Tokaji borral ittuk meg a jó hír áldomását.

Ebéd után, hogy hazatérek, nem tudom, mi szállt meg: Ágnesra gondoltam, ellágyultam. Hát-ha azóta megbánta? Igen, megbánta? S most már nem azért sír, mert a hazugságait szégyelli, hanem azért, mert engem elvesztett? Ej, nyissuk meg a hidat a megtérő bűnös előtt?

S mosolyogva írtam egy névjegyemre:

Ágneskám! Van-e már óra a péknél?

Nem is hordártól küldtem, hanem az iskolaszolgánktól, egy jóképű, komoly vén csiszliktól.

Megfordult az eszemben, hogy csokrot is mellékelek, de Budán nem volt akkoriban virágkereskedés. Az meg, hogy átküldjem Pestre Szelnárhoz, időbe került volna. És én annyira örültem a gondolatomnak! Egy szót kapok majd válaszul a kis durcástól, és aztán... rohanok hozzá: újságolom a háromezer forintot, újságolom a kinevezésemet... Boldogok leszünk, milyen boldogok. És aztán... okkal, idővel, majd magamhoz nevelem.

- No, csak vigye el, Lukács, ezt a menyasszonykámnak. Érti? A menyasszonykámnak.

Lukács fél óra múlva visszatér.

- Átadtam - mondja tiszteletesen.

És a földre pislog.

- Öneki magának?

Lukács felpillant fél szemmel:

- Öneki.

- No, és nem felelt?

- Hát... nemigen.

- Nem írt semmi választ?

Lukács komolyan rázza a fejét.

- Nem írt.

- De valamit csak mondott?

- Hát... nemigen.

- De hát mit mondott mégis?

Lukács simint egyet a halántékára fésült ősz fürtjén.

- Hát... nemigen mondott semmit.

És csak a padlóra pislog.

- Valamit mégiscsak mondott?

- Nem mondott az instálom. Azazhogy... Én csak odaadtam a levelet, ahogy tetszett parancsolni. Még azt is mondtam, hogy mondok: Tiszteli a tanár úr: ezt küldte.

- No, és ő mit csinált?

- Hát... feltépte a levelet. Elolvasta.

- No, és aztán?

- Aztán... elszakította.

- Elszakította?

- El a, kétfelé.

- És aztán?

- Aztán hát izé... elém vetette a földre.

Röstelkedve pislogott rám. Simogatta a halántékfürtjét.

Én megkövültem.

- És semmit se mondott?

- De mondott...

- Mit mondott?

- Hát... igen mérges vót... iszontató szörnyű mérges vót a kisasszony.

- És?

Az öreg szinte beleizzadt már a vallatásba.

- És azt mondta... má csak megmondom, úgy ahogy mondta. Hát biz az aszonta, hogy ne tesszen neki levelet firkálni. Így mondta firkálni.

No hát én nem is firkáltam több levelet. Fogtam a fényképét, papirosba göngyöltem. A sárga rózsáját is, hajfürtjét is, levélkéit...

Még valami rémlett, hogy vissza kellene küldenem. Mi is van még?

Aztán eszmélkedtem, hogy az eol-hárfának a hangjára gondolok.

MESSZE VAN ODÁIG

1

Elöl megy a kutya. Utána a tehén. Tehén után az ember.

A kutya vidám, fehér kutya. Ámbátor nem is egészen fehér, mert a fél füle meg a két hátulsó lába fekete. De mégis komondor, közepes termetű, fürtös szőrű komondor. A tehén afféle szegény kis falusi tehén, rövid lábú, kurta szarvú riska. Az ember: harmincöt éves forma, szűrös és nagy csizmás atyafi, amilyen a tehenek után szokott ballagni.

Ballag gondolkodva.

Még csak most hajnalodik. Az útszéli fákon hideg harmat ül. A sárguló falombon itt-ott hosszú, fehér szálban leng a Mária cérnája - vagy ahogy falun mondják: ökörnyál.

Mikor a nap fellövi az első aranynyilát, már a vasúti sorompónál állanak. A sorompó le van eresztve, tehát várjunk. A tehén áll. Az ember is áll. A kutya azonban a bakterház felé szim-mant: átugrik az árkon s be a bakterudvarra.

Az ember látja és morog:

- Ménkű ezt a kutyát...

Nem tetszik neki, hogy elhagyta a kutya a házat.

De már nem lehet visszaparancsolni. Bolond, veszekedős kutya.

Ha falun mennek át, minden kutyával megverekedik. Mikorra hazakerül, váltogatva sántít mind a négy lábára.

- Gubi! - kiáltja haragosan az ember. - Gubi!

Gubi azonban odabent van már. Dühös csahintás hallatszik a bakter udvarán. A bakternek is van kutyája, mégpedig a hangjáról ítélve, nem kicsi. Gubi nem is fogadja el ott helyben a viadalt: visszafut. Nagy szökemléssel ugorja át a vasúti árkot. Egy hasonló nagyságú rövid szőrű sárga kutya dühös herregéssel ugrik utána.

Az árkon innen azonban megáll a falusi kutya, és szembefordul a bakter kutyájával. Egy percig a fogukat vicsorgatják, s karikázó szemmel merednék egymásra, miközben bösz *rrrr* hangokat szíva mérik egymásnak az erejét. A következő pillanatban egy gomolyaggá válik a két kutya: *Hrr-hrr! Ham-ham! Csak-csak-csek-csek! Ham-ham!*

Az orsó nem forog úgy, mint azok ketten a fűben.

Ham-ham! hrr-hrr! vauuu-vauuu!

És a bakter kutyája sántítva kotródik vissza a házba, vauuu!...

Gubi leül, és nagy komolyan körülnyalogatja a lábait.

Jön a vonat. A tehén felforgó szemmel hátrál a sorompótól.

- Noni, Szegfű - csillapítja az ember.

S erős markába fogja a kötelet.

A vonat elmorgott. Előkocog a bakter, hogy fölemelje a sorompót.

- Aggyisten - mondja az ember.

- Aggyisten - feleli a bakter.

S tekint az emberre, a tehénre, a kutyára. Aztán megint a tehénre.

- Hova megy ez a szép tehén?

- Ez a szép tehén? Amerikába.

- Amerikába?

- Amerikába.

- Elkopik addig a körme!

- Majd a zsebembe teszem, hogy ne kopjon.

A sorompó fölemelkedik.

Az ember köszön, és a tehén tovább halad Amerika felé.

Még ezelőtt egy héttel esze ágában se fordult meg Antalnak, hogy Amerikába menjen. Minek is ment volna? Akinek itthon is van kenyere, nem keresi a tenger túlsó felén.

A faluból csak egy haszontalan ember ment ki ezelőtt három évvel: a Péter koldus fia: Kis Péter. Az is miért? A papnak a szolgája volt, de kulcsot szerzett a pincébe: bejárt éjszakánként. Hát elcsapta a pap. Akkor meg disznót hajtott valahonnan: bezárták érte öt hónapra. Vajon boldogulhat-e itthon, akinek se földje, se pénze, se becsülete? A feleségét még csak megfogadta a zsidó - szolgájának, de Kis Pétert nem fogadta meg a zsidó, se más. Hát mit tehessen? Elment a faluból - kihányódott valahogy Amerikába.

Ezelőtt egy héttel történik:

Antal gazda a szárat vágja künn a földjén. A kukorica felső szarát. Csövön felül. Csak úgy egymagában dolgozgat. No, meg a kutyája van vele, a Gubi. Az persze nem dolgozik, csak épp hogy a tarisznyára vigyáz, meg olykor a héjára csahol.

Hát csak dolgozgat Antal. Dolgozgat komolyan, szinte búsan. A nyáron valami kolera tizedelte a disznókat. Neki is volt egy malaca: elvitte az ördög. Szomorú lesz a tél!

Dolgozgat. Lassú munka, de estig csak meglesz. A koma majd hazaszállítja a szárat.

Délben, hogy harangoznak, leveszi a kalapját és imádkozik. Közben a falu felé pillant: meglepődve látja, hogy a távolban a felesége jön. Sárga kendő, indigó szoknya - minden asszony úgy jár. De azért az az asszony mégis az ő felesége. Ha olyan messziről látná, mint amennyiről az ember csak bogárnak látszik, akkor is megismerné. De hiszen ott fut mellette a kislánya is, a nyolcéves Kati. S ott van az asszony ölében a kicsi is, a Jánoska.

Az asszony csak jön nagy sietést. Kezében a kantáros fazék.

Antal álmélkodik, és félben felejtí az imádságot.

- Mi a csuda?...

Ebédet nem várt, hiszen rövid már a nap. Ha főz is az asszony babot vagy krumplit, Katitól is kikülldheti. Tán az Anti gyerekekkel történt megint valami?

Az Anti gyerek tizenegy éves, és gyakorta történik vele valami. Mással nem is történhetik, csak mindig Antival történik: holmi hajigálások, lecke-nemtudások, galambtojásszedés a toronyban, és a jó ég tudná, mi minden. De az efféle ügyek este is megbeszélhetők. Csak nem

esett a kútba az a gyerek? Vagy megint a toronyba mászott? De hátha veszett kutya járt a faluban, és az marta meg? Aj, dehogy: házörzőnek hagyták otthon, persze hogy házörzőnek.

Ezen hol aggodalmas, hol megnyugtató tűnődések közben leteríti a szűrét a gyepű mellé. És ül és vár. Darabig a Gubi kutya is ül, ül a gazdával szemben, és kérdően néz reá:

- Dél van: nem eszünk?

Az asszony közeledtére azonban megérti az ügyet. Felugrik: eléjük lódul nagy vidám örömmel. Táncol és meg-megszímmantja a fazekat.

Az asszony nem jajgat, még csak nem is vizes a szeme, tehát az Anti gyerek él és virágzik. De mi más hozta ki az asszonyt? Adó? Végrehajtó? Vagy a Lipót botos tudakolja a bűzát?

Kérdőn pislog az érkezők elé.

Az asszony liheg a sietségtől.

- Tudja-e kend, mi az újság? - kotkodácsolja már húsz lépésnyiről. - Tudja-e kend, mi az újság?

Még fiatal képű asszony. Nem is több huszonhét évesnél. Tizennégy éves korában ment férjhez. Vasárnaponként, mikor felöltözik az ötforintos virágos tarka selyemkendőbe, még mindig csinos menyecske, hosszú nyakú, fehér fogú, fiatal menyecske.

- Tudja-e kend, mi az újság?

A gazda elképedésén látszik, hogy semmiféle újságot nem tud.

- Persze, hogy is tudná? - kotkodácsolja tovább az asszony. - Nem hallotta? Hát mit gondol: ki az első asszony a faluba? Bodáné? Uginé? Jó vóna! Mucskainé? Elmehet kend. Jaksáné? Ratkócziné? Bámulhat kend! Hát tudja ki? Hát az a ringyes-rongyos, cafatos, mocskos, mezítlábas Kis Péterné. Az. Ihol a leves. Egye meg kend, ha tudja. Hát az első gazda ki a faluba? Tudja-e kend? Boda Miklós? Még az éjjel az vót. Ugi Náci? Az se. Mucskai? Jaksá? Ratkóczy? Egyik se. Hát már nem eszik kend? Persze, hogy tudja mán. Hát Kis Péter.

S a Niagarának nincs olyan áradata, mint ahogy Antalné elmondta: hogyan érkezett meg Kis Péter hajnalban Amerikából. Hogyan vette meg mindjárt délelőtt kilenckor a zsidónak a felvégi házát. Hogyan vett mindjárt a feleségének negyven rőf ruhának valót a boltban. Hogyan pipázik az apja kódulás helyett majd ott a salugáteres zöld ablakban.

Antal valóban alig bírta megenni a krumplilevest. Pláne, mikor a felesége a végén még magasztalta is Kis Pétert.

- Az oszt ember a talpán! Ülhet kend mögéje majd vasárnap a templomba.

Az asszonynak a sok beszédben végre is elfogy a lélegzete. Antal kifordítja a maradék krumplit a kutyának.

- Lopta a pénzt - szólal meg félvállról. - Lopta valahol.

- Lopta, ugye?

- Lopta hát. Úgy nem látta az Amerikát, mint én.

S a csecsemőért nyúl.

- Gyere ide, Jani!

A háromaraszos kisember örömmel nyújtja a két kis karját - mint a csupasz verebecske, mikor a szárnyát elnyitja. Az anya érdeklődése is egyszerre elhagyja Kis Pétert, és a gazdák hátravetődésének gondjait.

- Tudja-e kend, hogy már imádkozik a Jani. Csak nézem reggel, hogy a gyerekek imádkoznak, összeszi szépen ő is a két kis kezét. Mondok: tán te is imádkozol? Csak imádkozzál szépen. Gyön át Boris néni. Mondok: imádkozz Boris néninek is. Imádkozott az ártatlanka.

S rágyönyörködik a gyerekre:

- Imádkozz, no. Tedd össze a kacsócskádát.

A gyerek valóban összeszi szépen a két kis kezét, és fogatlan szájjal hangtalanul nevet.

Szombat van aznap.

Másnap a templomban Kis Péteren áll mindenkinek a szeme: huszonhét éves, pidrem-pödröm bajszerű, vörhenyes szőke ember. Úri ruha van rajta: köpönyeg és olyan piros nyakkendő, hogy a legszegedibb paprika is elsárgulhat irigységében mellette. De még ez semmi: a prédikáció alatt elővon egy talmi aranyláncot, talmi aranyórát a zsebéből: villogtatja, felpattantja, rápillant.

Mintha szél susotolna át a templom belsején: szemek és szájak elnyílnak. Prédikálhat ott akár maga a szentsüvegű püspök, egy ige se ragad meg abból senkinek se az elméjében.

Hétfőn csakugyan vett a Péter házat. (Nem volt igaz, hogy a zsidó házat vette meg. Csak alkudott rá.) A kántor özvegyének a házat vette meg igazában. (Háromszáz forinton.) S még tudakol földet. Esténként a kocsmában ül, és regél sok csuda mindenfelét Amerikáról.

- Még mindig nem vitték be a csendőrök! - csodálkozik az asszony. - Hátha igazán kint járt Amerikába? Nézzen el már kend is. Ihol-e húsz grajcár. Halljon valamit kend is: miket hazudik? De tíz grajcárt visszahozzon kend.

- Dehogyan megyek - válaszolja félvállról a gazda.

Azonban félóra múlva mégis fölvette a dolmányát.

- Add ide azt a húsz grajcárt.

Későn tért haza.

- Péter nem hazudik - mondotta komolyan. - Leveles írása van róla, hogy négy évet dőgozott három helyen. Legutoljára egy hintógyárba faragott. Másfél dollár vót a napszáma.

- Mennyi pénz a?

- Egy dollár öt korona.

Az asszony összecsapta a kezét.

- Nyolcadfél korona! Hazudik.

- Nem hazudik. Mer háromezer koronát hozott haza. Nem hazudik.

S másnap megint elment a kocsmába.

- Amerikába jó a kereset - újságolta megint az asszonynak. - És könnyű kijutni. A hajó odáig viszi az embert. És aki acélgyárba dogozik, másfél dollárt is megkeres naponként. Én többet is kapnék. Mer én katona vótam, azok meg nem vótak. Egyikük se vót.

- Ilyeneket ne forgasson kend az elméjébe - mondta csöndesen az asszony.

- Az adót dobolták - szólt aztán, hogy másra fordítsa a beszédet. - Hallotta kend?

A gazda megvonta a fél vállát.

- Hallottam. Dobolhatják. Nem jó avval sietni. Aki mingyán fizet, arra jövőre több adót vetnek.

Az ember a következő napon hallgatagon viselkedett. Az asszony még gyanakodott is rá, hogy talán haragszik valamiért? Egyszer, hogy fél szemmel kiles az udvarra, látja, hogy a gazda a két tenyerébe veszi a Katika orcáját és megcsókolja.

- Jó lány vagy - mondja -, jó kis lány. Csak jó is maradj.

- No, nem haragszik.

Estefelé a gazda megint szól:

- A dolmányomat...

- Elég vót mán - vélekedik az asszony. - Maradjon kend itthon.

- Csak még ma. A bíró is ott lesz ma. Kérdezte, hogy én is ott leszek-e? Megígértem.

Az asszony kedvetlenül kaparta elő a pénzt a ládafiából.

- Ne soká maradjon kend. És ne higgyen el mindent, amit az az ember beszél.

A gazda azonban sokáig elmaradt. Éjfélkor tért haza. Többet is ivott, mint szokott, de azért állt a lábán.

- Amerikába két dollárt is fizetnek olyiknak - újságolta, mikor már lefeküdtek.

- Mindent elhisz mán kend - vélte kedvetlenül az asszony.

- Aki ügyes, annak fizetnek. Neki is fizettek a börgyárba, a második esztendőbe.

Az asszony hallgatott. Kis idő múlva megszólalt:

- Két dollár tíz korona. De hazudik.

- Nem hazudik. A szomszéd faluból is járt ott vele két ember: Nyilas István meg Barcza Dani. Barcza vele gyött haza Péterrel. Nyilas még ottmaradt. Szénbányába dogozik. Télen-nyáron egyforma a napszám. Egyforma.

- Télen nálunk senkinek sincs keresete - mondta elgondolkodva az asszony.

Másnap tizenegykor Katika maga tér meg az iskolából.

- Anti nem jön meg, csak talán délután - újságolta.

Az apa elkomorodik:

- Mán megin?

- Birkózott. Nagy Ambrussal birkózott, osztég eldöntötték az állótáblát. Osztég most le kell neki írnia százszor, hogy: Az iskolába birkózni nem szabad.

Már az asztalnál ülnek, mikor az Anti gyerek nagy lihegve betoppan. Erős-tagos, térdig csizmás fiú. A szeme olyan nyugodt fekete, mint az apjáé. Az orra most még csak kis piros hónaposretek, de az is olyan krumpliforma lesz idővel, mint az apjáé.

Félve pislant széjjel, s ledobja a vászontarisznyát a búbospadkára.

Az apa haragos arccal kapja fel a botot az ajtó mellől.

- Mingyán agyonverlek! - kiáltoz reá. - Hát te már örökké gyerek maradsz-e?

Az asszony ijedten lobban közbe. A gyerek is elsápad. A bottal azonban nem történik semmi, csak a macska irrant el tőle be az ágy alá.

Az ember eldobja a botot, s rászól a fiúra haragosan:

- Ül le: falj! Mahónap tizenkét esztendő vagy. A télen jársz utoljára iskolába. Úgy viselkedjél, ahogy okos fiúnak illik!

Nagy hallgatással szürcsölik tovább a levest. A gyerek csodálkozással fontolgatja, hogy hogyan fog ezután viselkedni? Az asszony magában hálistenkedik, hogy a gazda nem haragudott egy hajszálnyival erősebben. A macska kidugja hamvas kis fejét az ágy alól, és a szemét elnyitva tűnődik, hogy visszatérhet-e már Katikának a széke mellé?

Ebéd után a gazda tarisznyát öltött, és se szólt, se beszélt, ellépett. A kutya is vele akart menni, de a kapuban visszakergette.

A szárat hozatja haza - vélekedik az asszony. - De miért ilyen korán?

Az ember este a szár nélkül érkezett haza. Szótlanul ette meg a vacsoráját: bablevest, kenyeret. Csak utána szólalt meg, a fiának szólva:

- Mit tanultatok ma délután?

- Számolást, bibliát.

- A számolás jó főképpen - bólintott a gazda. - Hogy a zsidó meg ne csaljon, az a fő.

Fölkelt. A szűrőért nyúlt.

- Adj húsz grajcárt - mondotta az asszonynak.

- Nem adok - pattant fel az asszony. - Mondta kend, hogy nem megy többet...

- Igaz. De lásd, ma Barcza is ott lesz. Az is járt Amerikába.

- A fene ott egye azt az Amerikát. Mi köze kendnek vele?! Még bizony kendet is megtántorítják.

- Épp azért: Barcza megmondja, mi igaz, mi nem?

- Hát aztán, ha igaz is, ha nem is? Mit örli kend a fejében. Mink nem kószálunk ki Amerikába.

- Húsz grajcárt ide - mondja komolyan az ember.

Az asszony habozva áll még egy percet a szoba közepén, aztán mégiscsak belenyúl a ládafiába.

Aznap korán megtért a gazda. Tíz krajcárt visszaadott az asszonynak.

- No, ugye, hogy hazudott?

- Nem hazudott semmit - felelte komolyan a gazda.

És nem szólt többet.

Fordult egyet az istállóban. Aztán, hogy visszatért, a lámpással a gyerekekre világított. Anti a búbos zugban feküdt. Kati az ágyban.

- Anti igen növésnek indult - mondotta csöndesen. - És milyen erős-talpas a kölyök.

- Termetesebb lesz kendnél. De Katika is szépen cseperedik. Három év múlva odaadjuk valami jó házba.

A gazda a fejét rázta:

- Az én lányom nem fog szógálni!

És szinte haragosan villant a szeme az asszonyra.

Az asszony elcsodálkozott, de nem szólt.

Lefeküdtek.

A gazda még a pipáját szívta a dikón is.

- A szár nem lesz elég a télre a két jószágnak - mondotta ásítva. Hiába: a nagy szárazság...

- Sovány a szár - hagyta rá az asszony.

- Hónap sokan hajtanak tehenet a vásárra.

- Eresszük el mink is az egyiket: a Szegfűt - vélekedett az asszony. - Iszen az üsző karácsonra már megellik.

- Nem bánom - felelte csöndesen a gazda.

- A pénz úgyis kell - fonta tovább az asszony -, ha a kőműves hazajön, megegyenesíjjük a házfalat. Hátul. Ma néztem...

- Ammég ráér - vélekedett a gazda.

- Alig - felelte az asszony. - Igen hajlik már kifele.

- Nem éred te meg azt...

- Mégis jobb, ha megrakatjuk. Aztán... Ha látna kend valami ócsó hízót a vásáron...

- Hát... majd körülpillantok.

És reggel már nem fejte az asszony a tehenet.

2

A gazda kissé félrecsapott kalappal tért haza a vásárról. Áldomást ivott persze a tehén eladása után. Az úton, meg hogy a koma kocsiján tért haza, megint csak be kellett pillantani emberség okáért az útszéli csárdába.

De hát azért egyenesen járt, okosan is beszélt. Csak épp hogy többet beszélt, mint szokott, meg hogy piros volt a képe. No, meg hogy szivarozott.

A gyermekek már aludtak, mikor ő megérkezett. Sokáig várták pedig a vásárfiát, de végre is elnyomta őket az álom.

Csak az asszony maradt fenn. Hallgatódzott: kopog-e csizma? Megáll-e a ház előtt? Hallatszik-e rőfögés?

Hallgatódzott. Meg-megpiszkálta az olajmécsest az asztalon.

Hát aztán végre-valahára megállt egy kocsi a ház előtt, és nyájasan búcsúzkodó férfihangok hallatszottak. De rőfögés nem hallatszott.

A gazda nem is beszélt a hízóról. Csak arról, hogy hogyan adta el a tehenet.

- Nyóc litert ad - mondok -, de nem akarta hinni a zsidó. No, mondok, hát fejjük meg. Adja ide a kalapját. Ha négyszer teli nem fejem, hát ingyen elviheti... Mert cilindérium kalapja vót a zsidónak...

Elhallgatott. Gondolkodva nézett a harmadára fogyott szivarja tűzére. Az asszony az asztalra könyökölve hallgatta bús kedvvel.

A mécses halkan sercegett.

- Hát aztán? Megfejték?

- Dehogy fejtük, kifizette: három százast adott, meg két húszkoronást, meg egy tízest. Ihol van, tedd el.

S benyúlt a csizmája szárába. Elővonta onnan a disznóhólyagba kötött bankókat.

Az asszony a kezébe vette a pénzt. Sóhajtott.

- Hát aztán? Gyisznót nem nézett kend?

- Néztem bíz én. De hát igen derága vót. Majd akad itthon - ha éppen akarunk.

Ez furcsa volt: ha éppen akarunk. Az asszony meg is pislogta. De csak hallgatott szomorúan.

Az ember is gondolkozva szívogatta a szivarját. A kisgyerek megsiramlott. Az asszony az ölébe vette: kibontotta a mellét.

- Hát aztán? - kérdezte egykedvűen.

- Hát aztán bementünk Barczával a sátorba.

- Az is ott vót?

- Ott.

- Aki Amerikába járt?

- Az.

- Hát aztán?

- Hát...

A gazda álmos szemmel csodálkozik bele a levegőbe, mintha azon tűnődne, történt-e egyáltalán még valami a világon. Leüti a hamut a mutatóujjával a szivarról.

- Aztán új patkót vettem a csizmára - mondja unalommal.

- Új patkót? Iszen még jó vót.

- Jó vót, de vékony vót mán.

- Ha vékony vót is, járhatott vóna még vele karácsonyig így. Várhatott vóna kend vele.

- Nem várhattam. Mer ki tudja, mennyit járok én a télen?

- Mennyit jár? Hát mennyit járna kend? Nem áll be kend falu postásának.

- Lehet, hogy még annál is többet járok én.

S elgondolkodva nézett a mécsesbe.

Az asszony sejti mán, hogy nagy nyilatkozatot rejt a hallgatás. De a gazda nyilatkozat helyett kérdez:

- Itthon nem történt semmi?

- Dehonnem: az adót dobolták megint. Hogy aki hátralékos, fizessen.

- Mink is hátralékosok vagyunk.

- Újévig ráérünk.

- Nem érünk rá.

- Kend mondta, hogy ráérünk. Kend mondta, hogy jobb késni vele: nehogy azt véljék, hogy könnyen fizetjük az adót.

A szivar tüze már a papirosszipókát pörköli. A gazda elnyomja a tüzet, s kipiszkálja a maradék szivart a szipókából. Teszi a dohányzacskójába.

- Sütöttél kenyeret? - kérdezi álmosan.

- Sütöttem - feleli az asszony.

Hallgatva vetkőznek.

Az asszony az ágy mellé igazítja a bölcst.

Az ember az ajtó mellé vetkezik. Ő a dikón hál, az ajtó mellett.

- A húsgyárba három dollár a napszám - mondja álmosan az ember. - Három dollár annak, aki már beletanult.

Az asszony kifakad:

- Süllyedjen el az a húsgyár! Váljon kővé minden dollár, ami ott van! Meg amit hazahoztak is! Hazudik Barcza is! Bizony még elámítják kendet. De nem is ereszttem én kendet többet abba a kocsmába.

- A pénz nem hazudik - mondja nyugodtan az ember. - Mer az is gazdagon gyött haza. Ha én odaleszek három évet, én még többet hozok haza.

Az asszony sírva fakad:

- Megbolondították kendet, megbolondították. Hogy félrefordították az eszt!

Nem, semmiképpen nem akart arról hallani, hogy az ura kimenjen Amerikába.

S másnap reggeltől estig ezen harcoltak.

- Írni, olvasni se tud kend!

- Azok se tudnak. És azok el is kötötték a keresetük felét. Én megélek kenyéren, vizen.

A két gyerek ijedt álmélkodással hallgatta a beszélgetést. Kati sírt, mikor az anyja sírt. Anti csodálkozva és tisztelettel nézett az apjára.

Délután az ember felöltötte a dolmányát: kiment a házból. Az asszony utána küldte a kislányát, hogy a kocsmába ment-e?

- Nem a kocsmába: a községházára ment.

Az Anti gyerek ott írt az ablaknál valami iskolai írást.

- Te, Anti - mondta az asszony. - Mit tanít a tanító úr Amerikáról?

- Mit? Ott nappal van éccaka. Oszteg... ott fejjel lefele járnak.

- Fejjel lefele?

- Úgy ám: mint a legyek a gerendán.

- Nem jól értetted te azt.

- Dehonnem.

- Hát még?

- Nagy tenger választja el Európától. Akkora víz, hogy tizenhét nap megy rajta a hajó, míg odajuthat.

- Ilyen bolondokat ne mondj nekem. Mán hogy vóna annyi víz a világon?

A fiú vállat vont, és tovább pergettette a tollat.

- Kolompos Kiristóf három hónapig is ment - mondta félvállról -, három hónapig ment, míg odajutott. De most gőzzel járnak a hajók.

Az asszony aggódalmas arccal szoptatta a kicsijét.

- Ki az a Kolompos Kiristóf?

- Ki? Hát aki először járt ott.

- Oszt nem esett baja?

- Dehonnem: tömlőcbe került.

Az asszony a fejét csóválta.

Estefelé Antit küldte be a faluba:

- Nézd meg: a kocsmában ül-e az apád?

A fiú visszatért.

- Nem: Kis Péter uramnál beszélget.

Az asszony nekilobban a gyerekek és pofozza.

- *Kis Péter uram?* Azt a csavargó tolvajt nevezed te *uramnak*? Ha zsákkal is a pénze, csak csavargó, tolvaj!

A gazda megtért. Csak vacsora után szólalt meg:

- Az adót elrendeztem. Jövőre kevesebb lesz. Hónap reggel megyek.

Az asszony elkövült, aztán nagy sírásra fakadt. A nyakába borult az urának:

- Édes egyetlenegyem! Ó! Hát vóna szíve kendnek itt hagyni ezt a három gyereket?! Itt hagyni engem!? Itt hagyni a házat!?... Ki tudja, micsoda veszedelmek vannak ott!? Nappal is éccaka van! Nem bagoly kend!

- Megtérek. Mihelyst háromezer dollárom lesz, megtérek - nyögte a gazda. - Mer én dollárt hozok meg, három ezret, nem koronát.

- A fenének köll csak egy dollár is - kiáltott hulló könnyek közt az asszony. - Inkább kódulok! Kódulok, ha kell! Ó, egy édes jó uram!... Gyertek, gyerekek, könyörögjete tük is apátoknak! A tengerbe fog veszni apátok! Soha nem látjátok többé! Könyörögjete! Ne hagyjon el bennünket! Gyertek: térdeljete le! Könyörögjete!

S felragadta a csecsemőt is a bölcsőből. Odatérdepelt vele a gyerekei mellé.

- Tedd össze a kis kezedet: könyörögj te is! Imádkozz apádnak, imádkozz: ne hagyjon el bennünket édesapánk!

És a kicsike is összetette a kezét.

Valamennyien sírtak. Az ember is mozgatta a bajuszát: könnyekre fakadt. Magához ölelte a gyermekeit:

- Jól van, no, csak feküdjetek le: ott egye meg az íz az egész Amerikát!

Éjfél után Antal megmozdul az ágyán.

Fölül.

A térdére könyököl.

Gondolkodik.

A szoba csendes. Csak az óra kettő. Az asztalon álmos kis lánggal ég az olajmécse. A holdfény besüt az udvari ablakon, és a bölcőre világít meg a székre, amelyen az asszony szoknyája, köténye, réklije várja a reggeli feltámadást.

Antal ül és gondolkodik.

A falu éjjeli csendjében a bakter távoli kiáltása hallik, amint ájtatos szőnyújtásokkal bőgicséli:

*Éjfél után óra kettő,
dicsértessék a Teremtő!...*

Aztán ismét csendes a világ, és álommal teljes.

A falióra megkerren, s nyomban rá erős cin-cin hangzik a falról. Utána megint kerren az óra, és halkán kettő tovább.

Antal ül és gondolkodik. Az ágyra néz.

A holdfényben jól látni, hogy az asszony nyugodtan és mélyen alszik - fél karja a feje alatt. Arccal a kislánya felé van fordulva.

Antal fölkel, fölvonja lassan, lustán a nadrágját, rázza bele magát. Felvonja a csizmáját is.

Aztán megint csak ül a dikó szélén, és könyököl a térdén: gondolkodik.

Kis idő múlva ismét leveti a csizmáját. A szögön a dikó fölött lóg a mellénye, dolmánya, ahogy az este levetette. Felölti mind a kettőt. A kalapját is a fejére nyomja.

A feleségére tekint.

Az asszony alszik nyugodtan, mélyen.

Antal halk mezítláb a ládához lépked. Nyitná.

Nem nyílik.

Egy percre elképedten áll.

Aztán ismét mozdul. A székre néz, amelyen az asszonynak a szoknyája hever. Annak a kötőjén szokott lenni a kulcs, a *fisonyér* kulcsa is, a ládáé is.

Antal tapogat, motoz.

A két kulcs nincs.

Hm!

Antal tűnődve áll egy percet. Aztán benyúl óvatosan az asszony vánkosa alá. A két kulcs megvan.

Nyitja lassú fordítással a ládát. A papiros katulyában nincsen, csak aprópénz.

Antal áll és bámul.

Ismét mozdul: nyitja lassú fordítással a fisonyért. Nyúl az ingek alá, tapogat be a szögletig. A pénz megvan. Bele van kötve a disznóhólyagba.

Antal kibontja az asztalon. Megszemléli a holdfénynél: három százas meg egynéhány húszkoronás. A százasokat meg egy húszkoronást visszateszi a hólyagba, beköti. A csizmába bocsátja. A többi pénzt visszadugja az ingek alá. Két inget, két gatyát a hóna alá vesz. Bezárja lassú fordítással a fisonyért, a ládát is. Visszadugja a kulcsot a vánkos alá.

Most már a tarisznya lekerül a szögről. Az asszonyra néz.

Beledugja a tarisznyába az inget, gatyát, dohányzacskóját. Az asszonyra néz.

Veti át a tarisznyát a fején. Felölti a szűrét is. Az asszonyra néz.

Fölveszi a földről a csizmáját, s tartja a középső ujján. Vesz a sarokból a botját is.

Áll és az asszonyra néz.

Csend és álmom. Csak az óra ketteg. Csak a hold világol.

Antal áll és bámulja a bölcst. Bámulja az asszonyt. Aztán a búboshoz lép. Bámul a fiára.

A fiú is alszik mélyen. A rossz szűr, amelybe takaródzni szokott, félre van csúszva. Antal benyúl és ráigazítja a fiúra.

Az ajtóban még egyszer megáll. Még egyszer visszanéz. S áll, mintha kővé vált volna.

Jobb keze a kilincsen, bal kezében a csizma, mintha kővé vált volna.

Aztán óvatosan emeli még a fakilincset.

Átmegy a pitvar hideg földjén. A kamarából kihoz egy kenyeret, meg egy vászontarisznyát. A kenyeret beleszorítja a vászontarisznyába, ölti azt is a nyakába, a hátára, a szűr fölé.

Kilép a pitarból.

A pitarajtó madzagának a végén csomó van. Lemetszi a csomót a bicskájával. Visszadugja a lyukon a madzagot.

Künn az udvaron a Gubi kutya vakkant, s a gazda elé szökken. Áll kérdőn. A farkát vidáman csóválja.

Antal a falhoz támaszkodik, s felvonja a két nehéz, patkós csizmát.

Ismét áll. Néz maga elé, mintha a földet bámulná.

A kapu mellett félig tar már a szederfa. Alatta úgy hevernek körben a sárga levelek, mint mikor az asszony leveti a sárga szoknyáját.

Csendes az ég. Egy levél halk zörrenéssel hull a fal tetejéről a gallyakon át a földre. Antal odapillant.

Aztán a kutyára néz.

- Vigyázz, Gubi - mondja remegő hangon. - Vigyázz a takarmányra! Vigyázz az istállóra! Vigyázz a házra! Mindenre vigyázz!

A Gubi kutya háromszor tüsszent, s leütögeti a fejét. Nyiszog, mintha valami nyugtalanítaná.

- Oda ülj! - parancsolja halkán az ember.

S a pitarajtó mellé mutat.

A kutya odafekszik. S kérdőn néz a gazdájára.

A gazda azonban nem szól többet.

A levegő hideg, de csendes. A hold felére fogyottan áll a csillagos ég közepén, mint egy kettészelt ezüstkenyér.

A faluból hosszú kukorikolás hallik.

Antal az istállónak indul. Kinyitja az ajtaját. Melléje támasztja a botját. Leteszi a földre a tarisznyáját, szűrét. Fogja a kötelet, s a padlásról egy nyaláb takarmányt hoz. Viszi be.

Az istállót gondosan becsukja. Újra felölti a szűrét, tarisznyáját. Még egyszer körültekint az udvaron. A tekintete egy percet a házon időz, aztán keresztet vet magára, s megindul a kerteken át, lógó fejjel, csendes ballagással.

Már kijutott a faluból, s rátér az országútra.

A kőhídnál leül egy percet. Talán nem is fáradtság miatt, hanem hogy még egyszer visszanézzon a völgybe. Ki tudja, látja-e valaha még egyszer ebben a földi életben?

Hát a falut már nem is láthatja, csak a völgyet. A gyöngyszínű fény köddel eláradt völgyet, s benne néhány sötét, magas oszlopként álló jegenyét. De még azt se, mert a szeme lám a Gubi kutyaába ütközik.

Ott a kutya előtte. S hogy a gazda leül, ő is leül. És néz a gazdára nyájasan.

- Hej, az istenfádat, aki világa van! - hörken reá a gazda. - Hát így vigyázol te a házra?!

S ledobja magáról a szűrét. Kapja a hosszú botot a vékonyabbik végén.

A Gubi kutya automobilgyorsasággal iklat már visszafelé. De a bot még gyorsabban száll utána. Egyszerre elüti mind a négy lábát.

Gubi nyikít, és hármat is hemperedik. De a hempergésben mégis rátalál a négy talpára, s iszkol nyíva-síva, nyifogva tovább a falu felé.

Évek múldogálnak.

Az első évben siratgatták. A második évben már a gazdagság képeit festegették, hogy mi lesz, ha a gazda megtér? A harmadik, negyedik évben már várogatták. Az asszony minden kocsi-zörgésre, minden kutyaugatásra megrebbenő szívvel tekintett ki a pítarból.

Azonban a gazda még az ötödik, hatodik évben se jelentkezett. Se nem írt, se nem izent.

A szomszéd faluból öten is mentek ki és tértek vissza azon idő alatt, ki pénzzel, ki koldusbottal.

Az asszony át-átment ünnepeken és tudakozódott.

Nem látták, hírét se hallották.

- Nagy ország az - mondotta az egyik -, könnyen eltévedhetett benne.

- A tenger sok hajót nyel el - mondta a másik.

A harmadik arról beszélt, hogy sok ember szerencsétlenkedik a bányákban, acélgyárakban.

- Lónak, kutyának is nagyobb ott a becse, mint az embernek.

Az asszony mindig sírva tért haza.

A hetedik évben aztán már halottak estjén a temető keresztjéhez vezette az asszony a gyermekeit.

- Imádkozzunk, szegény apátokért.

A gyermekek persze már akkor nagyok voltak. Anti tizenkilenc éves, Kati férjhezmenő, Jani nyolcéves, iskolás.

Antit már tizenhárom éves korában megfogadta a Lipót boltos a kocsisa mellé szolgának. A kocsit egy év múlva elcsapta a boltos, és Antira bízott mindent: kocsit, lovat, apró fuvarozást. Persze nem azt a fizetést adta neki, amit az öreg kocsisnak, de hát gyereknek nem is dukál, csak gyerekfizetés.

Az asszony se tétlenkedett. Maga ásott, maga kapált a földesknén. Még kaszált is. Aztán hát áldás a tehén a háznál: minden évben borjas. Az asszony megnevelte az üszöket.

Anti csaknem mindennap megfordult a városban. Hajnalban indult, délre tért vissza. A boltos nem is tudott róla, hogy a fiú útközben megáll a házuk előtt és tejet, vaját, túrót vesz fel. Hol az asszony ül a fiú mellé, hol Katika.

A negyedik évben már csaknem ötszáz koronányi félretett pénzecske állt a ládafiában.

- Meg kellene javíttatni ezt a házat - mondogatta az anya Antinak. - Katóka mahónap nagylány. Aztán látod, az ilyen gornyadtfalú hajlék igen vallja a szegénységet. Zsúpoltatni is kellene. Mind a két hasadt tálam odafenn van a csepegés alatt.

A fiú már akkor tizenhat éves volt. Pipázott már, és komoly gondolkodással hallgatta az anyját.

- Várjunk még egy évet - mondotta röviden.

Az asszony nem említette többé a házat.

Egy vasárnap nagy elgondolkodva megszólal a fiú:

- Édesanyám, ne javíttassuk meg a házat, hanem vegyünk a pénzen kocsit, lovat. Az új vasúthoz nagy sok fuvar kell: hat-hét koronát is fizetnek egy napra.

Úgy tettek. Abban az évben keresett a fiú ezer koronán felül. Pálinkát nem ivott. Mindössze egy nagyobb pipát vett a pénzből, lógósat, zöldbojtosat.

A következő év őszén megszűnt a kereset, de a fiú még fuvarozott. Vett a kőbányában követ: ötven koronán huszonöt fordulóra való követ s hazahordogatta. Vett cserepet is. Megalkudott a falubeli áccsal, kőművessel. Nyolcszáz koronából megépült a kőház. Az istállót is meg-nagyobbították. Még csinos kerítés is került az utca felől. A fiú beföstötte pirosra.

A katonasorból kikerült legények ugyancsak megpislogatták a házat, és hát a szépen fejledező rózsaszálacsokát is: Katókát.

Egy decemberi délután, már alkonyat felé, szánon megyen ki a pap a faluból. Tamás-napi vacsorára megyen az espereshez. Jó farkasbundába burkolódzva ül a szánon. Csak az orra látszik ki a bundagallérból, meg az okuláréja, ahogy illog-villog.

A havas kociúton, a dombon fölfelé meglássúdnak a lovak. A pára fehéren lövell az orrukból.

- Hideget hoz Tamás, főuram - szólal meg a kocsis.

Voltaképpen csak azért szól, hogy ne kelljen megcsapkodnia a lovakat. Alföldi lónak nehéz a kaptató.

A pap valamit dörög. A lovak bókolva haladnak fölfelé a fagyos-röges úton.

Közel a tetőhöz egy szembejövő idegen atyafival találkozik a szán. Az atyafin magyaros bárányszerű sűrű van, de a köpönyege olaszos, foltos, rongyos szélű. Maga az ember szakállas, sápadt. Ötvenéves forma. Köszön a papnak nagy süvegemeléssel.

- Dicsértessék a Jézus, főtisztelendő plébános uram.

S megáll, mintha mondani akarna valamit.

- Bizonyosan koldus - véli a pap. - De hátha valami izenettel is jár?

S megállítja a szánt. Int az embernek. Nyúl a zsebébe.

Az ember odaballag. Sovány arca csupa öröm.

- Nem ismer, főúr?

A pap nagyot néz.

- Te vagy-e, Antal? Hát élsz? Hát így elkoptál?

Az ember elmosolyodik:

- Csak így jöttem - mondja büszkén. - Van énnekem parádés ruhám is - a lajbizsebbe. Lovam is van, ökröm is van, új házam is van. Mind a lajbizsebbe. Tetszik tudni...

És dértől vizes, rendetlen-torzas szakállán simít.

A lovak a hideget nem állják. Megrántják a szánt. A kocsis erős kézzel markolja a gyeplőt.

A pap is megszeppen, hogy a lovak tán megbokrosodtak. Csak mikor látja, hogy nincs baj, akkor fordul vissza, és int búcsút Antalnak.

- Él-e a házam népe? - kiáltja Antal.

Azonban a pap már nem hallja. A szán elcilinkel a dombnak a túlsó oldalán.

Antal tovább ballag a nagy tímárcsizmában, amely bizonyosan valami zsibvásáron tetszett meg neki. Ballag a zúzmarás akácfák között.

A napnak már csak a parazsa piroslik a hamvas felhők szélén, mikorra beér a havas faluba.

A háza az ötödik ház mindjárt. A leveletlen szederfa már messziről látszik. Antalnak kipirul az arca.

Lép nagyokat a kociút közepén. Néz és néz boldogan rezgő szemmel.

Egyszer csak megáll, mintha mellbe vágta volna.

Megáll.

Néz.

A fa az ő fája. De a ház!...

Az utcán egy ember baktat bekecsben befelé a faluba. A homályban nem tudja, ki. Kiáltana neki, de a csodálkozásban szinte megmeredt a szája is.

Mi történhetett?

Eladták-e a házat? Vagy meghalt az asszony? Vagy férjhez ment?

Hallott olyat az amerikai utolsó hetében, hogy egy ember sokáig maradt Amerikában. Itthon aztán halotti bizonyítványt írtak róla. S az asszony férjhez ment.

Még rosszabbakat is hallott Antal, s meg is botránkozott rajta.

- Nem minden asszony olyan - mondotta megvetően.

Egy délben a cementgyárban, ahol legutoljára dolgozott, az egyik munkás a hazai híreket olvasta hangosan a többinek. Az amerikai magyar lapból. A hírek közt volt egy hajmeresztő: egy szalai ember levelet kapott az óhazából, hogy a nevét több gyermek viseli már, mint amennyire ő gondolat Amerikában. A szalai ember félbehagyta a dolgát és hazautazott. Éjjel érkezett meg, és csak éppen hogy megfordult a házában. Csak épp annyi időre, amennyi idő alatt egy revolvert felhúznak meg elsütnek.

Az újságolvasásra következett szombaton öten otthagyták a gyárat, és hajóra szálltak. Antal is velök tartott. Már akkor különben is meggyűjtötte a háromezer dollárt, és csak az útiköltségért dolgozott. De mikor hallotta, hogy a hajón szénlapátolásért is átviszik az embert az óvilágba, velök tartott.

- Az én feleségem nem olyan! - mondogatta a társainak az úton.

Három hétig tartott, míg hazaért. De még a harmadik héten is csak azt mormogta:

- Az én feleségem nem olyan!

Mégis, hogy a háza helyén más házat lát, elröppen a szíve. Mi történhetett? Olyannak nem olyan az asszony, az az egy bizonyos. De hátha mégis férjhez ment?

Vagy eladósodott? Más kezére került a ház?

Vagy tán el is költözött?

Vagy meghalt?

S áll kövé dermedten a kociút közepén.

Egy asszony válik elő a homályból, a falu felől. Patkós csizmája szaporán kocog a fagyott, röges úton. Bekecs van rajta. A kezében kosárka.

Antal nézi. Még nem is látja az arcát, megismeri, hogy a falusi bakter felesége: Bódi Terka. A falu végén lakik. Bizonyosan a boltban járt.

No, ez megújtságol mindent.

S hogy az asszony odaér, szól is neki:

- Jó estét, Terka!

Az asszony meghökken, mintha hátulról megrántották volna. A szeme elkarikásodik.

- Minden jótét lélek... - rebegi levegőtlen mellel.

Antal elmosolyodik.

- Ejnye, no!

Az asszony azonban sikolt. Elejti a kosarát és megfordul. Fut vissza a falunak.

- Terka! - kiált utána Antal.

Az azonban méginkább fut. Meg-megcsúszik, el-elbukik. Apró sikongatással vész el a homályban.

Antal maga is elsápad.

- Halottnak vélnek - mormogja.

Szinte beteg szemmel fordul a házának. A kapuhoz ballag.

A léckerítés kapuja nyitva van. Bent az udvaron egy kocsi látszik. Az istálló is más. A fészer is nagyobb. A pitarból vörös tűzfény sugárzik ki a havas-hideg udvarra.

Antal áll és néz. Ha valaki jönne, megkérdezné, hogy kinek a háza? De nem jön senki. Csak a hideg téli szellő kapdossa-bodorgatja a kémény füstjét lefelé.

Antal áll és néz.

Az udvarra vetődő fényben egy asszony árnyéka nyúlik ki. Csak egy pillanatig tart: az árnyék belemúlik a ház árnyékába. Aztán egy hosszú leányárnyék jelenik meg. A hajáról látszik, hogy leány. Az is elnyúlik az ajtófényben, meg elillan, elötűnik, megint elvonul.

A belső szobának az ablakoskája szintén világos, de az nem vet fényt az udvarra, csak épp hogy narancsszín fénnel világoskodik.

Antal áll és néz.

Egy leány fordul ki ringadozó járással a pitarból. Magas nyakú, hajadon leány, téli kendő rajta. A haja egy ágba fonva. Egy nyaláb fát visz be sebtén a pitarba. Nem látta meg Antalt. Antal se látta jól az arcát.

Az udvaron fekete kerek folt látszik, akkoraforma, mint az ő talján köpönyege, ha elterítené. Disznóperzselés nyoma. De hát az nem érdekli Antalt, csak épp átfutott rajt a tekintete.

Áll a kapuban és bámul.

Valami beszéd hallatszik a pitarból.

Fülel. Nem érti.

A hangok nem ismerősek. Női hang az egyik, gyermekhang a másik.

- Dehogynem - mondja egy fiatal női hang, - Dehogynem. Majd neked előre tálalunk.

Egy nyolc-kilencéves forma bekecses, süveges, pufók fiú jelenik meg az ajtóban, és odatámaszkodik, eszik. Nagy sült krumplit ugráltat a markában. Abból falogat. A lábán csizma. De a tűzfény csak féloldalt világítja meg, a vállát, a fülét, a satyakját, tentás ujjait.

Antal áll a botjára támaszkodva a kapuközből. Áll, mint a kövévált juhász. Nézi a pitarajtóra, hogy szinte kiesik a szeme.

A fiú megpillantja, szintén néz. Lép vagy hármat. Nézi.

- Keres az úr valakit?

A köpönyegéről véli első pillanatra úrnak. De mindjárt látja, hogy a köpönyeg alja foszlányos és foltos, és hogy nagy, idegen szabású csizma van alább a köpönyeg alatt. Megröstellkedik és hetykén szól rá:

- Mit akar kend?

Az ember néz rá. Nem felel. Mintha nem is hallotta volna a kérdést.

A fiú is néz. Látott már efféle idegeneket, látott egyszer az új vasút síneinek a lerakásánál, mikor a bátyja magával vitte.

Fúj a krumplin és újra megszólal:

- A bátyámat várja talán? Nincs itthon.

Az ember néz. Nem felel.

- Vagy szállást akar talán? - folytatja büszkén a fiú. - Itt nincs szállás. Menjen a kocsmába. Ott adnak. Az istállóba adnak szállást.

S elfordul. Falogat a párolgó krumpliból.

A leány kihajlik az ajtón. A kapu felé pillant.

- Mi az?

- Valami izé. Szállást akarna. Ugye, szállást kér?

Az ember bólint. Beljebb lép egy lépést.

A leány a szeméhez ernyőzi a kezét, s végigszemléli a jövevényt. A homályban fáradtnak látszik az ember és szegénynek.

A leány eltűnik. A beszéde kihallatszik, amint jólelkűen szól valakinek:

- Valami koncsorgó van itt, vagy kókus. Fázik. Az istállóba szeretne meghúzódni az éccakára.

A válasz nem érthető. Kérdező hang. Vélekedő hang. A pitarba egy fehér macska fut be.

Az ember megszólal:

- Ki lakik itt? - rebegi.

- Ki lakna? - feleli a fiú büszkén. - Mink lakunk itt. A magunk háza ez.

- Ki fia vagy?

- Ki fia vónék? Édesapámé.

S nagyot fal a krumpliból. A forróját lehelve omlasztja a szájába.

Az ajtóban az asszony jelenik meg. Hátrakötött kendő a fején.

A két keze könyékig tészta.

Áll és szemléli a jövevényt, amennyire a homályban szemlélheti.

Homlokba vont süveg, ritkás, rendetlen szakáll, rongyos köpönyeg, amelynek egy foltja nagy négyszögű...

Az ember térde remeg. A köpönyeg alján látszik, hogy remeg.

- Itt nincs szállás - mondja nyersen az asszony.

S vissza-eltűnik a házba.

Az ember áll és néz.

A gyermek falogatja tovább a krumplit.

- Nem értette? - szól az embernek. - Amoda feljebb a kocsmá. Mink csak búcsúkor adunk szállást, akkor se mindenkinek. A kocsmába két garasér mindenkinek adnak szállást. Az istállóba vagy a fészerbe... ott szoktak...

- Hányan vagytok?

- Hányan vagyunk? Hun többen, hun kevesebben. Hétfőn vótunk legtöbb, mer gyisznóölés vót nálunk...

Egyszerre gyanakodva néz az emberre.

Befalja a krumplinak az utolsó falatját is. Elfordul. Beballag a házba. Másik krumplival jelenik meg az ajtóban. Táncoltatja, fúvogatja.

Közben rá-rátekint az emberre.

Befordul. Kihallik, ahogy kiált az anyjának:

- Édesanyám! Az ember nem megy el.

- Nem megy el?

Hosszú szünet.

Ugyanaz a hang:

- Talán az Anti mondta neki, hogy idejöjjön? Ha ő mondta, hát...

A többi érthetetlen.

A macska kioson a konyhából. A fiú is kilép.

- Ösmeri maga a bátyámat, az Antit?

- Ösmerem - feleli fátyolozott hangon az ember.

- A bátyám mondta talán, hogy itt hálhat kend?

- Nem, nem mondta.

S marad az ember állton.

A fiú tűnődve néz. Visszalépked a házba. Kis idő múlva ismét megjelenik.

- Üljön le amott az istállónál. A bátyám mingyán megjön. Majd ő megmondja, hogy lesz-e hely az istállóba vagy nem lesz?

Az ember beballag az udvarra. A pitarba bekémlelődik. Az ablakra is ráforgatja az arcát. De a pitarban nem látszik senki. Az ablakocska meg harmatos, jégvirágos.

Az istálló falánál egy felfordított talicska sötétlik. Ráül. Az udvaron csend. Az istállóból kihallatszik, ahogy a két ló olykor-olykor rádobbantja a lábát a földre. Borjúnak rövid bődülése is hallatszik.

De az ember jobban csak a ház felé fülel.

Eközben teljesen beesteledik. Csillagok tünedeznek elő az égen. A trágyadomb nehéz pénzmaszaga elterjedez az udvaron.

A kapuban egy bekecses, nagycsizmás legény jelenik meg. Pipa lóg a szájában. Fogja a kapu két szárnyát. Bezárja a kaput. Keresztbecsörrenti a reteszvasat.

A leány kitekint rá.

- Egy kódus kér szállást - mondja halkan a legénynek. - Ott ül az istálló előtt.

A legény arra tekint.

- Kódus? Mé nem mondtátok, hogy szálljon a kocsmába.

- Aszongya, hogy ösmerősök vagytok.

A legény ismét a jövevény felé tekint. A homályban csak fekete, ülő árnyék.

A legény odakiált:

- Honnan gyön?

- Messziről - feleli alig hallhatóan az ember.

A legény a kiskapuhoz lépked, azt is bezárja.

A Gubi kutya akkor ugrik be. Látszik a futásán, hogy a legénnyel járt - csak épp elmaradt kissé, talán hogy egy másik kutyával akadt találkozása.

A legény befordul a konyhába, és leveszi az ablak párkányáról az istállólámpást.

- Asztalon a leves - mondja a leány.

- Ki az a kódus? - szól ki az asszony a szobából.

Már ott ül a kisebbik fiával az asztalnál. Párolgó tál előttük és másik tálban sült krumpli.

A leány tepsit visz be a konyhából. A tepsi sistereg és hurkaillatot áraszt. A macska beoson a leány szoknyája mellett a szobába.

- Ki lehet? - morog a legény. - Mingyán megnézem.

Gyújtót ránt végig a jobb combja alján, és tartja a lámpásba, a faggyúgyertyára.

- Valami erőszakos ember - vélekedik a leány.

- Nekem se tetszik - szólal meg Jánoska. - Igen vizsgálta a házat. A konyhába is benézett. Az udvart is igen szemlélgette. Még azt is tudakolta, hogy hányan vagyunk?

És tentás ujjai közé vesz egy sült krumplit.

- Az istenfáját - rándul meg a legény. - Majd mingyán szömbenézem én: ki-miféle?

A leány elsápad:

- Jaj, talán valami... Baltát nem láttál nála?

A gyerek vállat von.

- Lehet a köpönyeg alatt.

- Világér se adj szállást neki! - mondja szinte kiáltva az asszony.

A legény leteszi a pipáját:

- Úgy kihajítom, hogy...

S kiballag a lámpással.

Azonban nem telik bele két perc, visszafele kopog a csizmája sebesen. Csak visszadobban a szobába.

- É-é-édesanyám! - hebegi hüledezve, képedezve. - A Gubi i-i-igen örvendezik...

S a lámpás remeg a kezében.

Az asszony elmered:

- Mi?...

- Igen ugrál a nyakába - lihegi a fiú.

- Jézus Mária! - pattan fel az asszony. - Jézus Mária...

Elkapta a fia kezéből az istállólámpást. Sietett, szinte futott vele az istálló felé. A három gyermek hüledező-csodálkozó szemmel lépkedett utána.

Az ember ott ül nyugodtan a talicskán. A kutya meg olyan polkát jár körülötte, hogy szinte porzik a hó a lába alatt.

Lódul az asszony elé is. Azt is körülviháncolja.

Az asszony csak siet nagy lehedezve, lobogó szoknyával. Szárnyaltatja már messziről a lámpás világosságát az ember felé. A három gyerek is a nyakát nyújtogatva kocog és méregeti a szemét.

Az ember fölkel. Néz: jön-e még valaki?

Nem, senki.

Az asszony megáll. Rávilágít, az arcára világít. Csak egy percre világít rá, s a lámpás kiesik a kezéből a hóba.

- Ó, egyetlenem! - kiáltja nagy örömsírással az ember nyakában. - Egyetlen, jó uram!...

A vacsoránál aztán összekulcsolja a kezét az asszony:

- Az Isten áldja meg kendet, hát mér nem jött be kend igényösen?

- Hát - feleli vígan az ember -, csak... Amerika, tudod, messze vót innen. Amerikátul hazáig még messzebb vót. De innen a kapuból be ide a házba, evvót, lelkem, a legeslegmesszebb.

MIKOR A CSŐSZ ÜNNEPET CSAP

A csősz déli álmat szendergett egy lucernaboglya árnyékában.

Valami különös bögs ébresztette föl. A bögs a közeli szőlő felől rezgette a levegőt.

A csősz megnyitotta a szemét. Fülelt.

Az uraság új tehene-e? Vagy a község bikája?

Csakhamar rávilágosodott, hogy a szomszéd falubeli énekeskoldus. Mert hiszen hallotta is már az ének szavait:

*Je-he-heezus hogy imádkozha-hasson
ki-hi-himéne a szent váro-ho-hoson.
Há-há-hát im Judás seregé-hé-vel
é-hé-héjjel jön lámpás fényé-hé-vel.*

A koldus bizonyára a javában érő bódi szilvának erányában fújta a bibliai éneket a szőlők között. Fújta buzgón és áhítatos kacskaringózással. A szőlőben most már mindig van érzékenyszívű keresztény. A koldusok jó világa ilyenkor kezdődik.

A csősz néhány percig jámbor tetszéssel hallgatta az éneket. Aztán föltápáskodott:

- Bhuj, de nagy a meleg!

Fölnézett az égre: látna-e rajt felhőt?

Az ég felhőtlen volt. A kánikulai naphőségben olvasztott üvegként rengett a levegő.

A csősz egyet törült a homlokán, s fölvette a fűről a kalapját és botját.

E műveletekből kitetszett, hogy mindent bal kézzel cselekszik. A jobb keze csonka: csuklóban hiányos. De be van tekergetve kék ronggyal, madzaggal is. És hát ki van pótolva egy érdempénzzel. Minden katona megkapta azt az érdempénzt, aki valaha Boszniában vérzett. Más-különben hogy is tudná, hogy mért vérzett?

Az érdempénz ezúttal az ingén függ a csősznek. Dolmányt bizony nem visel ilyenkor, csak inget, meg izét, no - pesti, hölgyek előtt bajos kimondani.

Egy percig ott ült még. Tűnődött, hogy egyen-e előbb vagy igyon? Vagy hogy széjjel pillantson a kukoricáson? Mert hát ő nem a szőlőknek a csősze, hanem az uradalmi kukoricásnak. Éhes is volt, szomjas is a pokollehelet hőségben. De hátha valami állat dül a kukorica között?

Fölkelt, s egy közeli diófához ballagott. Felhágott a diófának alacsonyan terjeszkedő ágaira, és beleölelkezett csonka jobb karjával a fa derekába.

Szétnézett.

Százholdas, nagy kukoricás alacsony halmokon. Túlra rajta vörhenyegesre aszott legelő, az is halmos. Mintha egy megmerevült tenger volna a táj, s a hullámok megmaradtak volna rajta. A faluból odalátszott a kastélynak hamvasszínű barokkfödele, mint valami bárka.

A szekérút éppen kétfelé osztja a kukoricást. Nagy gond és örökös aggodalom! Hát még mikor a kukorica szemesedni kezd! Az útonjárók könnyen letörnek egy-két csövet. A vándorlegények meg a pásztorgyerekek - hej, gonosz, istentelen nép! Elviszik a szőlő alá, vagy az árokba és megsütik.

A kukoricásból távolabb magasan kiáll egy köpcös ösztörű, mintha óriás halnak a megfedezett gerince volna. Arra szokott István felhágni tízszer is napjában, hogy széjjelpillantson a birodalmán. Végig lehet onnan látni az egész utat. István megnyugvására üres az út. Csak két ablakos tót ballagdál rajta előregörnyedten a falu felé. Elöl egy nagy tót, mögötte egy kicsi. A kicsi bizonyosan a nagynak a fia.

No, azok nem lopnak déltájban. Legfeljebb estefelé. Kiül ő akkorra az út mellé. Ha arra térnének vissza és lopnának: a hátukon töri össze az ablakot - hét falunak az ablakát.

S gondolkodva néz utánok.

Milyen hosszúkat lép az a kis tót avval a két vékony lába szárával, nagy két bocskorával!...

A kukoricásban nem mutatkozik rendetlenség. Se ló, se barom, se disznó. Csendes a világ. A koldus is bizonyára megkapta az óhajtott szilvát, mert elhallgatott. Csak a cséplőgép bűgása hallatszik halkán a major felől.

István mindazonáltal nagyot ordít a fáról a kukoricás felé:

- Megállj csak akasztófárávaló! Ösmerlek, zshivány: ösmerlek!

A két tót visszapillant. De István nem feléjük néz, tehát nyugodtan folytatják az útjokat.

Mozgás nem mutatkozik a kiáltás után a kukoricásban. István elégedetten ereszkedik le a fáról. Megsimítja szürkülő bajuszát, s gondolkodva néz maga elé.

- Inni kell előbb - véli. - Mégiscsak iszok előbb. De mármost a kútra menjek-e? Vagy csak a kunyhómba.

A kút kíváncsabbnak tetszik a víznek hűsössége okáért, a kunyhó azonban közelebb van, s a tikkasztó hőségben hamarabb odajutni.

Egy másfélméteres száraz gally hever a diófa alatt. István fölveszi a végét, s ráhurkolja a csonka kezén fityegő madzagra. Vonja maga után. A diófa még az uradalomé, a gally tehát jogosan elvihető. Kell az tüzelni éjszakánként. Hadd lássák, hogy ébren a pásztor. No meg, hogy a szúnyogok ne szemtelenkedjenek be a kunyhóba.

Ballag hát István egyenest a kukoricásnak, s mivelhogy még a fülében cseng a koldus éneke, gépiesen dúdolja:

E-hé-héjjel jön lámpás fényé-hé-vel...

Ismeri ő ezeket a kegyes énekeket mind, noha olvasni nem tud. Az iskolázatlan emberek memóriája jobban megtartja a szót, mint az iskolázottaké. És István csősz kiválóképpen nagy énekes. Hosszú énekeket is elmond, mint amilyen például a *Lázár siralma* vagy a *Kánai menyegző*, vagy *Krisztus urunknak a zsidó nemzet ellen való panasza*. Mindezeket elejétől végig elkántálja valahányszor esső esik, s ő az esső miatt a kunyhójában ül.

De István most az előbbi éneket folytatná, ha nagy nem volna a meleg, s ha eszébe nem jutna, hogy a déli imádsággal is hátrálékos még.

Leveszi hát a kalapját, és ájtatos fohászkodással mormogja:

- Az Úrnak szent angyala köszönté a szép Szűz Máriát: Üdvözlégy, Mária...

Már jól a kukoricásban tart, mikor egy répatáblán fogolycsalád burran fel előtte.

István megretten.

- Ap Pilátusát!...

Halad tovább a kukorica között egyenesen az ösztörű irányában. Átugorja a szekérút árkat, s az út közepén megint félbeszakad az imádsága.

Egy sárgára festett női cipőcsat hever a porban. István fölveszi, bámulja:

- Ki veszthette el? Mire való csat? Ilyet csak úri nép viselhet. Nem-e a nagyságos Sarolta kis-asszonyunk?... Nem, az nem járt erre. Ha csak délbe nem? Nem, akkor se, hiszen délfelé mindig ongorál, azután még ebédeznak. Bizonyosan valami idegen kocsi járt erre, valami idegen úri nép.

Belefűzi a cipőcsatot a kalapjának a szalagjába. Ott megláthatja, aki elvesztette, vagy aki tudja, hogy kié.

Gondolkodik, hol is maradt abba az imádság? A harmadik üdvözlét közepén. Folytatja:

- Asszonyunk, Szűz Mária...

Közben átugorja a másik árkot. A kunyhó ott barnállik egy halmocskán, farral az útnak, az ösztörű tövében.

No, nem valami díszes alkotmány. Tavalyi góré a teteje, földhányás az oldala. Az ajtaja is csak rozzant tákolmány. Valaha disznóólón lehetett, és István onnan hozta, bizonyára az uraság engedelmével.

De mégis van valami dísz a kunyhón: egy kis nádkalitka. Nád- és lószőr-szálak drót helyett. Az ajtó fölött lóg. Négy kis pacsirtafiók tikkadozik benne.

Belől azonban - nem is vélne senki - cifrább a kunyhó sok görög templomnál: apró szentképek tarka sokasága borítja a vesszőből font, sárral tapasztott falacskát. A képek persze nincsenek berámázva, üveg sincsen rajtok, csak ákácövissel vannak a falra erősítve. Pipacsként virít ki közülök Szent István királynak a képe. Az a pátrónus szent, hát meg is van különböztetve azzal, hogy rámaként egy porcelánszemű olvasó lóg rajta.

Az a sok szentkép mind egy-egy búcsújárásnak az emléke. Essős napokon sorra szokta ő miatyánkozni valamennyit. Szent István királyt legájtatosabban. Szent István király meg az a sok szent mind segít neki a kukorciának szerencsés megőrzésében.

István a kunyhóhoz érkezik. Ledobja a gallyat az odagyűjtött rőzséhez. S előrekerül. Éppen kalapot emelne a szentjeinek, de csak a fülénél marad a keze. A szeme elnyílik.

A kunyhó közepén, az ott heverő szűrön ott zöldell egy görögdinnye! Azaz dehogyis görög-dinnye: a korsója az, a vizes korsója.

Hogy került az a kunyhónak a közepére?

A meglepődése azonban csak egy pillanatig tart. Eszébe ugrik, hogy hajnalban, éppen mikor ivott, puskalövést hallott a kunyhója közelében.

Az úr vadászott arra. S ő ijedtében csak letette a korsót, s kisietett, hogy jó reggelt kívánjon.

A víz azóta bizonyosan meglangyosult. De nini, az ajtó nyitva felejtődött: nem vitte-e el valaki a dolmányt? a bekecsét? a csizmát? a pénzt?

Aggodalmas arccal kémlel be a kalyiba homályába. A dolmány ott lóg belől. A bekecs a másik szögletben. A bekecs alatt ott a csizma is. De a pénz?...

Négykézlábra ereszkedik, majd hasra fekszik. Félrekotorja a szűr alatt a szénát, s benyulakodik a hátulsó cölöpnek a tövébe. Kivon egy faéket. Aztán megint benyúl a faék helyére, s elővon egy szardíniás szelencét.

A szelencéből nyolc ezüstforintos kerül elő, meg holmi rézkrajcárok. István beleolvassa a kalapjába a pénzt, aztán megint visszaolvassa a szelencébe. Az arca már nyugodt és elégedett. Az őszi kenyér meg a téli csizmafejelés nem veszett el.

Visszarak mindent gondosan, s újra a vízre gondol. A déli naptűzben a kútra menni nem látszik kíváncsnak. Jobb ha marad, megeszi az ebédet, s iszik rá egy kortyot; csak azután fog elmenni a kútra friss vízért.

Egy araszos fatönk áll a kunyhó előtt. István ráül és előbontja a tarisznyáját, a tarisznyából a kétökölnyi, száraz cselédkenyeret.

Eszik. És közben a szeme a korsón áll. Hogyan nézhette ő azt görögdinnyének?

A dinnye gondolata aztán mély húrokat rezdít meg István csősznek az étvágyában.

Egy szelet hűvös dinnye... vérbélű, édes... Hiszen éppen azért teremtette a jó Isten a kánikula idejére a görögdinnyét!...

- A kertésznek van dinnyéje - fonta tovább. - Tavaly is adott, hogy a gyerekének ürgét vittem. Hm... Ha meg nem harapta volna az ürge a gyerek ujját...

Aztán arra gondolt, hogy a kertésznek mindene terem, de csibegombája mégse terem. Mert hiszen a Béres Juliskát küldik olykor az uraság konyhájából a legelőre. Hátha a kertésznek vinne? A májfoltos képű, csúnya kertésznek?

A kenyérszagra néhány légy dönög István körül. Néhány várakozóan ül a kunyhó ajtajára.

Istvánnak a légyről a madárkái jutnak az eszébe. Rápillant a kalitkára. A madárkák bágyadtan ülnek a száraz lapukból alkotott fészekben. Még igen sárga szájúak, csak most kezd a szárnyuk tollasodni.

István fogja a kalapját, s rácsap az ajtón ülő legyekre. Kettő lehull. István a madárkáknak nyújtja. A madárkák egyszerre megélénkülnek, csivognak-csipognak.

- Nini - gondolja István -, hátha ezt a kalitkát vinném el így madarastul annak a kertészgyerekeknek?

A gondolatot levegőbe nézés és csakhamar fejrázás követi. A gyerek elcsigázná a madárkákat, vagy a macska körme közé kerülnének.

Visszatér a gomba gondolata. Számba vétetődik a forróság és a dinnye. A dinnye végre is dinnye. István iszik egy kortyot a langyos vízből. Még két legyet csap le a kalapjával, s beadja a legátogatottabb két szájacskába. Aztán a legelőre ballag.

Nézeget jobbra, nézeget balra. Szemlélődik a gilicebokrok körül, a mélyedésekben, a selymes fű karéjain. De csak a hitvány pöfeteg fehérlik mindenfelé. Hiába: nagy a szárazság!

Még egy csipkebokrot akar megnézni. Ott találja a koldust a két nagy tarisznyája között. Hever az öreg nagy hajú hason. Előtte egy kiterített újságpapíron rengeteg sok kenyérkaraj sorakozik. A koldus pipázik és gyönyörködik a kenyereiben.

A csősz nem szól neki, csak a fejét rázza:

- No lám!

S másfelé indul a gombákra. Keres, keres, de csak hiába minden keresgélés.

S a pokoli hőségben szinte ordít már a gyomra:

- Dinnyét! Dinnyét!

Végre is a gyomor nagy úr. Ott ballag István a kertészkertről. Dolmány van rajta. Az érdempénz most ott csillog a dolmányon. Csonka jobbja a nádkalitka lóg. Madzaggal hurkolta oda.

A kert ákással bekerített négyholdas négyszögföld a rét mellett. Fele gyümölcsös, fele zöldséges. A hőségben lankadtan állnak benne az almafák, szilvafák. Néhány almafán messzire piroslik a nyári fontos.

István megáll az alacsony ákakerítés mellett és beszemlélődik. No, az idén nem nagy a dinnyetábla. De van! Kívülről is lehet látni, mint emelkedik ki a levelek közül egy nagy görög...

Bent van-e a kertész a kertben? Bent van. A ribizkesoron áll két úriasszonnyal, a vén magas naspolyafa alatt. A felesége az egyik, a májfoltos képű kertészné. A másik, a fehér napernyős, az új kántorné, a kántor úrnak második felesége. No, helyes kisasszonyképű teremtés! Ugyan nem az veszítette-e el a csatot? Nem, nem az, hiszen az nem jár ki a faluból.

István némi habozás után csonka jobbja alá fogja a botját, s benyit a kertajtón.

- No, István, mi jót hozott?

- Madárkát a Lajikának, kertész uram, ha tetszene néki.

Leoldja a hurkot a kezéről, s átnyújtja a kalitkát. Az asszonyok mosolygásától beszédessé válik.

- Csúsz korától neveltem a Lajikának ezt a négy kis árvát. Léggel tartottam őket... Mert tetszik tudni, hogy az uraságunk arra vadászott a múltkor reggel, hát egy tiszt úr is vót vele. Osztag hát ott tróválgatták a puskájukat a legelőn, a pacsirtákon...

A kántorné a fejét csóválja. A kertészné csodálkozva örül a kis pacsirtáknak.

A kántorné a csosz csonka kezére pillant.

- Tán a kalitkát is kend maga csinálta?

- Bezony, csak magam.

- No, de fél kézzel...

- Fél kézzel. Tűt is fűzök én be, tésasszony, fél kézzel. A pipát is megtömöm, a masinát is meggyújtom a tokján. Harminc esztendeje tanul a kezem mindenfélét.

A kertészné magyarázóan fordul az új kántornéhoz:

- A csatában lötték el neki.

- Ott - bólint rá István. - De még az ódalamba is belefurakodott a golyó. Áldja meg az Isten a kedves jó cimborámat. Holub Miskát... Ha az ki nem visz a hátán a veszödelemből, most is feküdnék, de hótan. De olyan embör vót az, tésasszonyom, hogy... Röttentő szörnyű jó pajtásom vót...

A kántorné meghatódva néz:

- Derék...

- Abbeony avvót. Osz lássa, tésasszony, meg se köszöntem neki.

- Ejnye! Az nagy hálátlanság volt, István.

- Hát bezony... De hát ha meghótt, szegény.

- Meghalt?

- Még aznap mellbe lükték őt is. Hej, pedig neki szántam ott a kórházban fekvembe az ezüst órámat, akit a bérma-körösztapámtul kaptam... Mer az öreg boldogult nagyságos úr vót az én bérma-körösztapám.

A kántorné érdeklődött a beszéd iránt. Annyival is inkább, mert a kertészné besietett a házba a kalitkával.

- Mi a manó! - mondotta. - Magának ezüst órája van?

A csősz búsan legyintett a csonka kezével:

- Csak vót. Elíttam bánatomba, hogy a kezemet levágták. Hogy mondok, most mán kódulni mehetek. Kódusnak nem illő az ezüst óra. Szegény Miska pajtásomnak bizony nem jutott egyéb, csak egy miatyánk. Mindennap elmondok ma is egy Miatyánkot a lelki üdvösségeér szegénynek.

- Szép.

- Hát aztán megsegített a jó Isten: mer hogy az öreg nagyságos urunk meglátott, mingyán megtett csősznek. Az igaz, hogy meg is háláltam neki, azaz hogy a fiának. Mer tetszik tudni, tésasszony a hálalatosság az első szent kötelesség a világon.

- Hát aztán mivel hálálta meg?

- Mivel? Hát itt a kertész úr, ő is bizonyíthatja: mióta én csősz vagyok...

A kertész bólintott:

- Ez az egy becsületes csősz van a világon. A többi mind zshivány.

És barátságosan nézett a csőszre:

- No, István, hát mit adjak: almát-e vagy körtét?

István szemérmesen vonogatja a vállát:

- Hát kéremalásan, ha mán olyan szívesnek tetszik lenni, valami kis görögöt.

- No, győjjön velem.

Lemennek a patak mellé. Ott zöldell egynéhány bokor görögdinnye, de csak egy a nagy közte. A többit épp ezekben a napokban vitte fel a kertész a konyhára.

István epedő szemmel pillogja azt az egy nagyot. Az éppen érett. Még alól is, mert cserepeken hever. De éppen azt, mintha nem is látná a kertész.

Ünnepre érik az a dinnye. A nagyságos Sarolta kisasszonynak a nevenapjára: Szépen kiformált *K. S.* betű varadzik rajta, sőt egy mondat is: *Éljen a haza!* Igaz, hogy a *haza* szóban a *z* betűt kissé elformálta a forradás, úgyhogy inkább *s* betűnek látszik, dehát nem tűnik az föl senki-nek. Nem a betű a fő, hanem a felirat körül szintén szépen kivaradzott babérkoszorú.

István persze nem is sejti a dinnyének ünnepi mivoltát. Neki a felirat csakolyan cifraság a dinnyén, mint a koszorú. Gyerekek szoktak effélét mívelni a tökféle növényeken.

Szemérmes vággyal sandít a dinnyére.

A kertész végigmegy a soron s megáll:

- Hm - mondja. - Most jut eszembe, hogy a jégveremben hever egy kis görög. No, felhozatom. Az éppen jó lesz kednek ebben a forróságban.

Negyedóra múlva ott falogatja a dinnyét a csősz a kunyhója előtt. Falogatja boldogan. A dinnye oly hideg, hogy a fogát fagylalja. De mennyei hűvösséggént száll alá minden falat.

Szinte sajnálkozva néz a széthányt dinnyehéjakra. Elég volt, éppen elég volt, de mégis kár, hogy nem maradt belőle estére is.

S a jóllakottság boldog lomhaságával vonja elő a pipáját.

A nap lefelé ereszkedik. Az úton egy szénásszekér döcög. Mellette fáradtan ballag a gazda - Csabai Pál, egy lúdneyakú falusi ember.

- Adj Isten! - szól a csősznek.

- Adj Isten! - feleli a csősz a jóllakott ember méltóságával.

Búcsústársak ők a tavaszi búcsúkon. Csabai vezérének, Istvánt meg végzőénekesnek lehetne nevezni, mert ő nyújtja legtovább. De azért nem bocsátkoznak beszélgetésbe mostan.

A csősz lomha nézéssel kíséri a szekeret, míg el nem tűnik.

Aztán a postásgyerek jön lóháton. Meztelen sarkával sűrűn ütügeti a Sárga oldalát. Nagy bőrtarisznya a nyakában. Az is odaköszön Istvánnak:

- Dicsértessék.

Néhány perc múlva ismét a falu felől közeledik egy batyus zsidó. Az már nem köszön Istvánnak. István se öneki.

Szünet következik, de nem hosszú. Az úton a falu felől az ablakos tót jelenik meg. A kis tót csak később fog előtűnni. Egyelőre csak a lába látszik a nagynak a lába szára között, amint ikszeket játszik a négy lábszár, négy bocskor.

A csősznek feltűnik, hogy a tót mellén érdempénz csillog, különösen, hogy a nap rézsut süt rá, csillog, mint az arany.

Jó keresete volt-e? Vagy hogy a fia kedvét akarta élesztetni? Ahogy odapillantott a rozzant csőszkunyhóra, s a félkönyökön heverő csőszre, tréfásan odakiáltott:

- Ablakóóót!

A lenyugvó nap szembesüt a tóttal, s megvilágítja nagyállú négyszög ábrázatát.

A csősz nézi. A tótnak az érdempénze szakasztott olyan, mint amilyen az övé. A pipa kiesik a szájából. A szeme elmered.

- Miska! - kiáltja megrendülve. - Holub Miska!

A tót megáll és bámul. A kis tót is megáll és bámul.

A csősz fölkel:

- Te vagy-e? Vagy csak lelked, Miska!?

A tót olyat toppant a porba, hogy felleg csapódik a lába alól. S rikolt:

- Pestu!

Már akkor a csősz ott is terem. Könnyelábadt szemmel öleli meg a tótot:

- Miska pajtás! Kedves Miska pajtásom! Hát nem hóttál meg?

S bámulva néz a csupasz és fonnyadt tót arcra.

- Hótt a fránya! - feleli vígan a tót.

S hasonlóképpen bámul a szürke bajszerű, nagyfejű csőszön.

A csősz még mindig azt véli, álmodik.

- Hát hogy lehet az, hogy te nem hóttál meg?

- Tudja fránya, Pestu. Nekem olyan a természetem, hogy... nem halok meg.

- De hisz asszonták, hogy mellbe lűttek.

- De kigyűtt ám hátul.

- Et tán a te fiad ez a kis tót? Jaj gyere hadd csókoljalak meg téged is, kis tótom. Hogy hínak?

- Gyuró - feleli pislogva a gyerek.

- Gyertek hát. Most mán itt háltok. Azaz fenét! Hozok bort! Fönnleszünk! Vigadunk!

És félrecsapja a kalapját.

- A cimbalmost is kihozom, pajtás! Tudod-e, egyszer mikor forintot kaptunk karácsonra, te is, én is, oszt egész éjjel cimbalmoztattunk?...

- Tudom bizony!

- Oszt akkorákat ugrottál... Tudsz-e még akkorákat?...

A tót legyintett:

- Hol van már az! Hát mi vagy te, cimbora? Csősz vagy? De borzasztóan megvénültél! Én meg nem ösmertelek vóna...

- No hallod, én se téged. Te is vénültél... No persze... De hát hogy lettél te ablakos tót? Sz' olyan nyalka baka vótál te, hogy...

Ezen örvendező beszélgetés közben letelepedtek a kunyhó végébe, ahol az imént a csősz hevert, és minden mondatuk ezeken a kérdéseken forgott: *Emlékszel-e?... Tudod-e?... Hát mikor...*

A kis tót is letámasztotta az üveges hátit a kunyhó oldalához, és két sovány lábát szétvetve állott az örvendező öregek előtt: bámulta a csősz arcát, érdempénzét és csonka jobbját. Aztán leült melléjük, körülnézett a földön. Fölvette az egyik dinnyehéjat. Vizsgáló szemmel nézte. Félrevetette. Fölvette a másikat is. Azt is félrevetette. Az arca unatkozóvá vált.

A csőszben még mindig lobogott az öröm.

- Bemegyek a faluba. Hozok bort, likacsos sajtot meg szalonnát. Máma ünnep van! No, disznó szerencsés napom van máma! Minden teljeseedik, amit kívánok, még az is, amit soha nem is mertem remélni. A cimbalmost is kihozom. No, sohse hittem vóna, hogy én még egyszer vigadok ez földi életben!

- Ne menj - szólt Miska legyintve. - Van énnám kenyer, a fiamnál ződpaprika.

- De cimbora, tudom én, mi a becsület! Egy étellel tartozok neked Miska, egy emberélettel! Tudod-e, hogy az ezüstórámat tartogattam neked! Elittam bánatomba, pajtás, hogy meghóttál! De van nyóc forintom: azt odaadom neked, pajtás. Gyertek hát be a kunyhómba is.

- Adod a frányát. Csak tartsd meg.

- De odadom! - szólt a csősz csökönyösen. - Mer az ezüstórámat neked szántam, neked fogadtam, hát odadom.

S bebújt a kunyhóba. A két tót csak az ajtóban maradt, mert két ember se fért volna oda be, nemhogy három. A csősz kivonta az éket a kunyhócölöpből, s elővonta a szardíniás szelencét. Ezalatt a két tót a térdére tette a tenyerét, s így meghajoltan bámult be a kunyhóba.

- Haj-haj, de sok szép kép - álmélkodott a kis tót.

- Neked adom, gyerek! Mind neked adom!

S csak úgy söpörte le a képeket.

Misó a gyerekekre emelte napon sült széles tenyerét:

- Ütlek pofon...

- Ebbe nem parancsolsz! - kiáltotta a csősz. - Nesze, gyerek...

S nyújtotta neki. Olyan sok volt, hogy alig fért a markába.

A gyerek fél szemmel az apjára pislogott, fél szemmel a képekre.

- Egyet, legalább egyet fogadj el - biztatta a csősz. - Apád cimborájától egyet elfogadhatsz...

- Egyet se! - felelte a tót apa. - Nem azért vagyunk itt, hogy... Szegény ember vagy te. Énnekem van otthon házam...

- Egyet, no csak egyet. Tudod, hogy a gyerek szereti az effélét. Meg aztán semmi emléke se legyen tülem? Válassz no, Gyuri, csak válassz.

A gyerek az apjára pillantott, s hogy az apa nem emelte fel újból a tenyerét, nagy szemérmesen kiválasztott egy képet, szent István királyt, mivelhogy azon volt a legtöbb piros szín.

- Neked meg itt a pénzem! - lobogott a csősz tovább. - El kell fogadnod! Ha tudtam vóna, hogy még egyszer látlak, megvettem vóna az órát!

Majdnem birokra keltek. A tót visszanyomta a pénzt Istvánnak a markába, zsebébe. S mind a ketten könnyeztek meghiúsultságukban.

- Hát mi az istennyilával szíveskedjek már neked? Se szalonnát nem akarsz, se sajtot, se pénzt el nem veszel!...

Miska csak nevetett, és a fejét rázta:

- Gyere, ülünk le: beszéljessünk tovább.

S visszaült a kunyhó végébe. Rövidke pipát vett elő a tüszőjéből. Kiverte belőle a maradékot, és odaadta a fiának.

- Miska! - szólt a csősz a fejét vakarva. - Hát hőtig meg akarsz-e engem keseríteni?

A tót a szerte heverő dinnyehéjakra pillantott. Mosolyogva vonogatta a vállát, szemöldökét:

- Mivel akarnálak én megkeseríteni?

- Hát hogy semmit el nem fogadsz tőlem.

- No jó hát - felelte a tót jólelkűen -, ha éppen olyan barátságos akarsz lenni, hát hozz egy görögdinnyét, nem bánom.

S a tüszőjéből egy papirosba göngyölt szivarvéget kotort elő.

Jókedvűen pillantott a fiára.

- Adj masinát, klapec.

A klapec kezében is pipa volt már akkor. Kurta és szutykos, mint az apjéé. Az imént kapott dohánymaradékot hervadt krumplilevéllal keverve tömte a pipájába.

- Ha vóna - felelte a zsebében kotorászva.

- Hozok - szólt a csősz.

S befordult a kunyhójába. Már akkor gondba borult az arca. Megállt az ajtóban, és a tarkóját vakarta.

- Irgalmas szentek! Mártírok és szent angyalok! - fohászkodott a képeihez - próféták és üdvözült szent pápák! - most az egyszer segítetek valahogy rajtam! Semmit se kérek soha többet, csak most hozzátok erre a dinnyés szekeret, aki görögdinnyét szokott árulni. Vagy tegyetek valami csodát! Kegyelmes szentek! Hiszen azért vagytok szentek, hogy csodát tudtok tenni. Teremtsetek ide valami görögdinnyét!

S a korsójára nézett, hogy erre a lélekből szakadt esdeklésre talán átváltozik dinnyévé.

A korsó azonban korsó maradt, potrohos, zöld, füles korsó. És a csősz nem is várhatott soká az átváltozás csodájára, mert Misónak gyújtót kellett adnia. Betapogatott hát az ajtószárfa fölé. Kivett onnan egy tok kénes gyújtót. Fogta a korsóját is, és kilépett.

- Itt a masina. Te, Miska, hátha tojást hoznék? Jobb lesz a! Megsütjük rántottának szalonnán.

A tót jólelkűen tiltakozott:

- Nem, nem. Elég lesz egy dinnyécske is.

A csősz elfordult. Aztán megint visszafordult - a homlokára csapott:

- Haj! Most jut eszembe, hogy tyúkot is süthetünk! Emlékszel-e, mikor egyszer egy bosnyáknak a tyúkját megsütöttük nyárson? No, hozok egy tyúkot...

- De ha nem éhezünk, Pestu. Az imént ettünk a kűkeresztfa alatt. Hozol egy dinnyét, oszt megvan. Ne is erőltess! Nem fogadok el semmit, semmit! A barátság a fő, nem az eszünk-iszunk.

A csősz félig elfordultan öntötte ki a korsójából a maradék vizet.

- De iszen inni iszunk! Hozok bort.

- Hozol frányát! Dinnyére nem szomjazik az ember.

- De a bor nagyon jó. Én se iszok mindig, csak karácsonkor meg húsvétkor. Ma karácson és húsvét van, Miska, de még pünkösöd is! Iszunk, komám! Iszunk, mint hajdan a kintinba!

- No jó, hát legyen meg a kedved. De ne sokat hozz. A felit én fizetem.

- Fizeted a manót!

S hogy ne fizethessen a tót, ellépett. Csak az útról kiáltott vissza:

- Rakjatok addig tüzet, Miska! Ott a fa a kunyhó mellett túlfelül.

Már akkor este volt. Vékonyka holdnak a világossága szürkítette a homályt. A nagy kukoricás olyan volt, mint valami mozdulatlanul álló hadsereg, amelynek csak az ezernyi tollbokrétája látszik.

A csősz hánykódó szívvel ballagott a falu felé.

- Dinnyét... éppen dinnyét tudott kitalálni ez a Miska! Hát nem kívánhatott volna egyebet: szalonnát, tojást vagy akár tyúkot is. Megvettem volna neki, akármennyibe került volna is. Juhtúró is juthatott volna az eszibe. Az is van a zsidónál. De éppen dinnyét!

Egy kései szentjánosbogár világított az útfélen, mint valami földre esett csillag. A csósz rápillantott, aztán tovább morgadozott:

- Hiszen ha ültetett volna valaki. De hát erre sohse vót szokás! Várják, hogy esztendőben egyszer idevetődik egy dinnyésszekér. De hátha éppen van is itten? A templom mellett árult tavaly egy...

S úgy érezte, hogy valóban van a faluban dinnyésszekér. Kell lennie! A szentek nem hagyják csúfságban!

És szinte nekielevenülten gyorsította meg a lépéseit.

A falu már csendes volt. A háztetők árnyéka egybefeketült a gyümölcsfák és akácfák lombjaival. Csak itt-ott piroslott némelyik ablak, meg a boltajtóból sugárzott ki a lámpafény szélesen.

Asszonyárnyék suhant át az utcán. Halk dicsértessékkal köszöntötte a csósz.

- Te vagy-e, Boris?

- Én vagyok - felelte az asszony. - Sietek. Beteg a kis Jóskám. Kávét viszek neki...

- Itt van a dinnyésszekér, ugye?

- Bizony nem láttam, István bácsi.

A csósz a fejét rázta.

- Itt köll neki lennie! Bizonyosan most este érkezett. A falu túlsó végén jött be.

Mégis elkedvetlenül ballagott tovább.

Csakhamar eljutott a templomig. Fazekasok szoktak ott árulni, meg olykor a gyűrűs zsidó. A tér csendes volt és üres. Csak a közepén magánoskodott az alacsony kőkereszt.

István nem hitt a szemének:

- Nincs itt? Hogy lehet ez?

Megcsóválta a fejét, és még a parókia felé is elvizsgálódott egy homályt kutató nézéssel.

- No, hogy a lidércek fordítsák árokba azt a dinnyést!

Jólesett volna egy nagyot káromkodnia. De ő nem káromkodott soha. Hát csak keserűn bólogatott.

- Úgy kell neked, István! Torkos vótál, falánk vótál. Alighogy megkaptad a jó Istentől, mingyár bevermelted. Most itt van!... Lám, ha erkölcsös ember vónál, aszontad volna: Ne faljuk be mingyár, tegyük el estére. A mértékletesség előbbre való, hogysem a dinnye. Nem vót erkölcs, nincsen dinnye.

Még tovább is ott korholta volna magát, de attól tartott, hogy bezárják a kocsmát, s nem kap bort se.

Na, ez az aggodalma fölösleges volt. A kocsmában még ültek: faggyúgyertyánál kártyáztak. Két legény iparkodott elnyerni a részeges Sarlaytól az ital árát.

A búbos sarkából két sovány meztelen láb nyúlt ki, és a lábon rongyosszélű nadrág. A meztelen láb alatt a búboshoz támasztott ócska cimbalom hallgatott.

A kocsmáros egy másik gyertyánál a *Lloyd*-ot olvasta a sötétben.

Istvánnak a zsebében volt a pénze. A korsóba harmadfél liter bor fért.

Elgondolkodva tartotta, míg Kétág Dávid a tölcsérre vigyázott.

Egyszer aztán megszólalt, mint a magában beszélő ember szokott:

- Nem ültetett itt dinnyét senki se. Soha, mióta a világ...

- Minek magának a dinnye? - kérdezte álmosan Dávid. - Csak nem akar tán dinnyét enni?

- Dehogynem - felelte a csősz kedvetlenül. - Éppen azt akarnék máma.

Dávid vállat vont:

- Mért nem megy a kertészhez? A kertésznek van. Én is akartam tőle venni, éppen máma este, a feleségemnek. Nekem nem adott, kendnek talán ad.

István nem felelt. Ahogy elment a cimbalmos mellett, meglökte a lábát a térdével.

- Te! - szólt rá komoran. - Nézz el hozzám, ki a kunyhómba.

A meztelen láb egyszerre megelevenült, mint a kéneső. Egy csupaszakáll negyvenéves kis cigány emelkedett gyorsan elő a homályból. Laposra hevert szürke cilinder volt a fején. Nagy fekete szeme a csőszre meredt.

- Nézz el hozzám a kunyhómba - ismételte halkán a csősz. - De csak úgy egy óra múlva.

A cigány lekapta a cilinderét.

- Igenis, kéremalásan, István csősz uram.

S hogy igazítson a cilinderének a laposságán, beledugta mind a két öklét, és gondosan meg-
egyengette.

István néhány perc múlva megint künn hümmögött a falusi utca sötétségében. A zsidóra gondolt:

- Persze, hogy nem adott neki - dünnyögte -, mikor csak az az egy van. Hogy az a Miska is éppen olyat kíván, ami csak egy van a világon! És az se az enyém! Micsoda bolondság is volt, hogy megszólítottam! Micsoda buta ember vagyok én! Micsoda vadszamar. A nyakába borultam, mint valami gyerek az anyjának. Él, hát él. Örülhettem volna anélkül is.

Egy kutya rugaszkodott elő a Kardos-ház palánkja alól, és csahogott mérgesen. A csősz rá se hederített, csak éppen hogy a botját billentette meg hátul. Húsz lépésre megint folytatta a háborgásait:

- Mármost mit cselekedjek? Az életemet megmentette. A pénzem nem kell neki. Tyúk nem kell neki. Tojás nem kell neki. Szalonna, túró, sajt, semmi se kell neki. Csak dinnye... Csak. Hm... Mármost hogy állok elibe? Mit mondok? Azt szeretném én tudni, hogy mit mondok?

A falu végére ért, az útmutató cölöphöz, amelyen nappal minden betűértő ember megolvashatja a község nevét, vármegye nevét, és ezt a bölcs mondást: Jobbra hajts, balra térj! A betűk bizony már elfakultak. Az oszlop is oldalt dől, mintha be akarna menni a faluba. Este meg olyan, mint valami ember, mint valami előre hajló bálizs, vagy éppen ablakos tót, ahogy görnyedten viszi az üvegeit.

A csősz megállt:

- Hát itt ez a cölöp. Ez a Misa. Én meg vagyok én. Hát most megérkezek.

Odatoppant és biccentett a fejével.

- Aggy Isten. Meggyüttem, Miska pajtás. Itt a bor is. Dinnyét bizony hát...

Megcsóválta a fejét. Elfordult:

- Nem. Lesül a pofám a szégyentül. Hogy mondjam neki, hogy nem ehetik dinnyét? Az életmentő jó pajtásom... Uram, Jézus, és minden szentek a mennyországban! Hogyan mászok én ki ebből a szégyenből böcsülettel?!

Ballagott tovább búsan, csonka jobbán vonszolva a hosszú botot. A szürke homályban alacsony sűrű fák lombjai feketélltek. A kerthez érkezett.

Megállt. A melle elnehezült.

- Itt hever a dinnye, a gyönyörű, érett dinnye, amit a Miska kíván. Harminc lépésnyire van csak. Harminc lépésnyire! Ha valami pásztorgyerek begazemberkedik érette, talán nem is keresi a kertész. Elvitték, punktum. Érik másik.

Nehéz gyötrelmek dúlták a fejét. A korsót letette. A botjára könyökölt, mintha elfáradt volna a feje. És hümmögött:

- Hátha a zsidó el is noszogat ide valakit? Kívánja az is. A felesége. Mit meg nem tesz a zsidó a felesége kedvéért? Ott az a két haszontalan siheder: egy verdung pálinkáért megviszik neki.

S mintha már azóta ott is volna a két siheder, hallgatózott: ropog-e a garád?

Csend volt ott. A fák mozdulatlanul álltak. A kertészház ablakai is hallgattak feketén.

A csősz tovább örölte a gondolatait:

- Elviszik a dinnyét, biztos, hogy elviszik az éjjel! A kertész úr hónap csak a helyit látja. Haj, hogy eszi majd a méreg! De ecceribe rámondja: Ezt csak az a Kétág róka vitethette el innen a kertből!

A fejét csóválta:

- Pogány hamisság! Talán már meg is cselekedték. Elvitték. A garádon nem is lehetett nehéz átnyomakodniok. Egypár tüske karmol, kezét karmol, képet karmol, ruhát is hasít valamennyire. De hát mi az? Egy verdung pálinkáért megteszik. Meg is tették, mióta besötétedett. Talán éppen most szegi meg a zsidóné...

S megbotránkozón bámult a sötétbe. Szinte látta, hogyan esik kétfelé a bíbor színű, édes bélű dinnye.

Fölemelte a botját, és a kocsma felé fenyegetett.

- Megállj, hójérkéz alá való! - mondotta fojtott hangon. - Megállj, pernahajder gazember! Én jelentelek meg!

Aztán ismét lecsillapult:

- Hiszen még nem bizonyos.

Végigsimította a homlokát, kétszer-háromszor, mintha egy nyomasztó gondolatot akarna elsimítani.

- Hátha - suttogta elmeredő szemmel -, hátha én megcsúfolnám azt a tolvajt is, azt a zsidót is, hogy semmit se találának!?

Mázsás ólomként nehezedett ez a kérdés a lelkére.

- Énrám senki se gondolna - bátorította magát. - Mer én becsületes ember vagyok. Maga a kertész úr is mondta. Hm... Böcsület... Hát böcsületes ember az, aki az élete megmentőjének még csak egy hitvány dinnyét se bír megszerezni?

S otthagya a korsót. Egyet lépett a kert felé. Megint megállt, mintha mellbe vágták volna.

A fejét rázta.

- Nem tehetem, mégse tehetem! Soha életemben nem loptam, most kezdjem vénségemre?

Visszafordult, fölvette a korsóját. El akart menni a kert mellett, hogy felkerüljön a kukoricásnak.

De mikor a kerítésnek arra a helyére ért, amelyhez közel tudta a dinnyét, a lábát mintha megnyűgözték volna.

Megállt. Újra lebocsátotta a korsót. Állt szakadozó lélegzettel sokáig.

- Uram Jézus Krisztusom - fohászodott végre -, egy dinnye nem a világ! Egy görögdinnyéért még nem akasztottak fel senkit se. Mennybéli mindenszentek! Akikhez könyörögni szoktam... szent őrzőangyalom, aki éjjel nappal mellettem vagy! Segéljete most az egyszer, csak most az egyszer.

Másnap délután a csősz megint ott aludt a lucernaboglya árnyékán. Aludt vörös arccal és mélyebben mint szokott, úgyhogy az orra hegyére ült legyet se kergette el.

Pedig, ha sejtette volna, hogy erősen keresik... Hogy maga az uraság tart a kunyhója felé a kertésszel!

- Sehogy se hiszem, hogy a csősz - mondja az uraság a fejét rázva. - A nyakamat teszem rá!

- Tegnap még én is megesküdtem volna, hogy a legbecsületesebb ember a világon - feleli kedvetlenül a kertész. - De nem lehetett más, nagyságos uram.

A kunyhóhoz értek. Az ajtót zártan találták. A kertész körüljárta a kunyhót. A kunyhó hátulján lehajolt: fölvelt egy dinnyehéjat. Diadalmasan mutatta:

- Itt van.

A héjon világosan olvasható volt ez a szó. *Éljen a...* s látható volt a koszorúnak egy része is.

- Ez volt az, nagyságos uram.

Az uraság megcsóválta a fejét.

- Hol az az ember? Elő kell keríteni!

Estefelé járt az idő, mikorra megtalálták.

- Az uraság hívja kendet - mondta a kisbéres.

A csősznek összeráncolódott a homloka. A szeme aggodalmassá vált.

- Engem? Mér?

- Nem tudom, István bácsi, de nagyon haragszik.

István lógó fejjel ballagott a fiú után.

- Ki árulhatott el? - töprenkedett mélyen. - Hogy lehetett már ezt megtudniuk? Tán hogy a Miska nagyokat kurjantott a cimbalom mellett... Nem, azt nem hallhatták meg. Vagy hogy a

cigány... Nem, a cigány se... Három forintot adtunk neki. Lakodalmon se keres annyit. Vagy hogy a Gyurkó, mikor éjfélkor bort hozott megint... No, nagy ganajba estem! Nyakig! Haj, minden szentek és próféták! mártírok és szent doktorok! - fohászkodott magában. - Most az egyszer segítsetek.

A kunyhóbeli szentekre gondolt, akik tegnap segítettek neki a dinnyeszerzésben, s akiktől azelőtt soha nem kért semmit, ami földi.

S egyszerre belenyilallt a szívébe az emlékezés, hogy szent István királyt elvitte a gyerek a szentjei közül.

- Odaadtam a pátrónusomat, a szent pátrónusomat.

Megállt, s mereven nézett a lába előtt egy bokor papsajtra.

- Sohse ért azelőtt szerencsétlenség. Sohse. Attul a perctől fogva, hogy szent Istvánt odaadtam, az ördög egyszerre hatalmat kapott rajtam. Mert lám, alig ültünk le utána, Miska dinnyét kívánt. Átkozott tót kölyök, hogy éppen azt a képet választotta ki a sok közül!

S elnehezült lábbal fordult be a kastélynak a kapuján.

Az uraság ott pipázott fel és alá a tornácon. Zivataros kedvvel fogadta:

- Képmutató, tolvaj, huncut! - harsogott reá. - Itt a fertályesztendei fizetése. Eltakarodjon a szemem elől!

Istvánnak mintha kösziklák omlottak volna a fejére - dermedten állott. Csak a szemét méregette a földre. El akarta mondani, hogy történt, mint történt, de a nyelve nem mozdult. Az uraság meg elfordult tőle, s bement nagy mérgesen a szobába.

Vacsorakor jelentette az inas, hogy a csósz meghallgatásért könyörög...

- Mondd meg neki, hogy sohse lássam többé! - felelte zordan az uraság.

István nagyot sóhajtott. A szeme könnybe borult.

Megfordult.

Elballagott.

- Elment a pátrónusom, a szent pátrónusom! Elhagyott! - mormogta. - Most már elmehetek magam is. Mehetek világgá. Kornyikálhatok a szőlők alatt egy marok szilváért, egy karaj kenyérért:

*Há-há-t im Júdás seregé-hé-hével,
é-hé-héjjel jön lámpás fényé-hé-vel.*

Elkeseredett szívvel állt a kunyhója előtt, amelytől meg kellett immár válnia.

Aztán bebújt, összeszedte a sötétben nagy sóhajtásokkal, ami kis cókmókja volt. Belegyúrte a tarisznyájába. Tükröcskéjét, kanalát, bajuszpedrőjét is beledugta; a kisbőgréjét, lábósát is, amelyben olykor levest főzött az esti tűznél.

Egy zacskó tarhonya is függött szögön az ajtó fölött. Belenyomta a lábósába.

- Nem felejtetek-e valamit itten? - dünnyögött szomorúan.

Benyúlt a masináért az ajtó fölé, aztán hogy ott nem találta, a zsebébe. Meggyújtott egy szálát.

Hát lám, ott felejtette volna a bekecsét, meg a földön a szűrét is!

A szűrén ott heverték még a szentképek, ahogy ledobta őket, mikor már a tót fiú választott.

István keserűn nézett rájuk. Mennyiszer megtisztelte őket egy-egy miatyánkkal? Hát így cserbenhagyják a szentek a tisztelőjüket?

Lerázta őket a szűréről, mint valami szemetet. Csak épp az olvasóját vette fel, és dugta zsebre. A szűrét felöltötte. Majd megint lecsúsztotta a szűrt a válláról, s a bekecsét öltötte fel. Úgy vette ismét föl a szűrét a bekecse fölé.

Aztán arra gondolt, hogy ő évekig építette azt a kunyhót. Dirib-darab elhányt cölöpökből, elkorhadt ólak ép deszkarészeiből. Ledöngölte a földjét. Maga fonta, tapasztotta az oldalát. Szénát hordott bele ágyának. Csaknem a szájával hordta össze a fészket, mint a fecske. A másik csősz meg, aki utána következik, holnap csak belehever a készbe, mint valami jogos tulajdonba.

Kivette újra a zsebéből a masinát. Taplót is vont elő az ajtó fölül. Egy szál masinát nagy komoran meggyújtott. A taplóhoz tartotta.

Vékonyka, kék füst szállott fel abból, mint a cérnaszál, és finom illat. A csősz megcsóválta egynéhányszor, rá is fűjt. Aztán bedugta a kunyhójának a belső végébe.

A határdombon megállt. Leült.

Az éj csillagtalan volt. A sötétségnek végtelen óceánja borította az eget és a földet.

Egyszerre vörös világosság derengett a kukoricás felől, s narancsszínű fényes füstoszlop emelkedett fel magasan.

A csősz felkelt. Megfordult nagy búsán, és beleballagott az éjszakába.

A NYUGALOM ÉDES KENYERÉN

Vén színészpár egy isten-eldugta falucskában.

A ház nádas, mint ott valamennyi, és disznóól és tyúkól is éppúgy éktelenkedik benne. Csak az udvaron a nyírfaágakból összerótt lugas vall arra, hogy ott úrféle lakik, no meg a lugas körül a nyolc-tíz rózsafa, amelynek a feje most még a földbe van beásva.

Még ugyanis március elején vagyunk. Hó is fehérlik még itt-ott. A föld fagya híg sárral olvasz.

A vén színész bent pipázik a szobában. Pipázik egy félig megfeketült bagoly-tajtékipipából. Térdig érő keshedt és foltos meggyszín plüss slafrokk van rajta, és a lábán fekete botos. A slafrokk valamikor női köntös lehetett.

Az asszonyon is a kopott könyökű kék bársonykabát valamikor Esszeksz grófot lelkesítette, de a *Mikádó*ban, *Rip*ben is pompázott, mert hiszen az asszony egyik nap énekes donna volt, másik nap tragika, vagy naiva - ahogy a szereposztás rendelte. Most pedig három krumplit tesz be a kis pléhkályhába, hogy uzsonnájok legyen. Egy krumpli neki: Csetkey Júliának. Kettő a férjének: Erdőtelky Jánosnak.

Már nincs rajtok semmi színészi. Erdőtelky szakállt és bajuszt eresztett. Fejének dús Romeó-fürtjeit rég elvitte az idő. Két vastag füle szinte elkonyul a koponyájától. A keze már reszket. Csetkey Júlia is töpörödött vénasszonyka. Csak ha valakivel beszél, akkor a mosolygása színészi.

- Valaki jön, Julis!

Júlia kipillant az udvari ablakon. Megrebben.

- Egy úr.

És a sublóthoz ugrik. Pitypangszín selyem nagykendőt kap elő, s magára borítja. Az arcát ijedelem nyújtja meg.

Úr a faluban! Oly ritka valami. Csak a boltos jár kabátban. Pap, tanító abban a faluban nincs is. A hívek a szomszéd falu templomába járnak. A gyermekek is oda, iskolába.

Hallatszik, ahogy az úr benyit a pitarba.

A vén színész is széjjelpillant: Szent Fregoli: hogyan lehetne egy perc alatt átváltani a foltos rongy slafrokkot?

Az ő arca is megnyúlik.

- János, fogadd!

János fölkel. Méltóságosan fölegyenesül.

Az ajtón kopogás.

- Tessék! - brúgozza reszkető hangon János.

És szaporán pislog.

Télikabátos és szemüveges ösztövére fiatalember nyit be.

- Az új körorvos vagyok: Lengyel Jenő. Először járom be a kerületemet, és nem mulasztottam el, hogy be ne mutakozzam itt a tisztelt nevű művész úr hajlékában.

A két vén arcon nyájas vonalakba kanyarodnak a ráncok.

- Igen örülünk - mondja fejedelmi kéznyújtással János. - Tessék leülni, doktor úr. Igen megtisztelő az ön szíves látogatása.

- Tessék a kabátot levetni - szíveskedik gyöngéd mozdulattal a színészné.

Az orvos leveti a kabátot. Közben körülpillant. Micsoda szegénység! Földes szoba, bár itt-ott szőnyeg takarja: gyékényszőnyeg, két kopott lábszőnyeg. Az almáriumon gitár lóg, a falon három hervadt és poros koszorú. Néhány fakó fénykép. Az ablakban egy özvegy kanári ropogatja a kendermagot.

- Hallottam - folytatja az orvos -, hogy itt méltóztatnak a nyugalom éveit tölteni. Önagysága is bizonyára művészi múltra tekinthet vissza...

Az asszony szemérmes-finomkán bólint. A színész büszkén emeli a fejét:

- Ó, igen. Melindát játszotta és Oféliát és Júliát.

- És az én uram Bánk bánt, és Hamletet és Esszeksz grófot.

- Amiket Jászai játszott a Nemzetiben, a feleségem mind játszotta.

- A Nagy Imre szerepei voltak az uramé, de a Szigeti, Feleki szerepeit is játszotta. A Szacs vayét is.

Az orvos tisztelettel bólint.

Az asszony boldogan mosolyog.

A színész sóhajt:

- Azok szép idők voltak. De Melinda, nézd meg, van-e még szivarunk a fiókban?

Bizonyosan tudják, hogy nincs. De azért az asszony kivonja a sublótnak a felső fiókját:

- Mind elszívtad, Bánk. Tetszik tudni, így faluhelyen... Mármost mivel kínáljuk meg a kedves vendégünket?

- Talán paprikás teával? - brúgózza János. - Jó ilyen hidegben.

A doktor szabadkozik. Teát most ivott boltoséknál. Dohányozni pedig nem szokott. Csak bemutatkozni jött. Erre volt útja. A szomszéd faluban járt, betegnél. Megyen is mindjárt, mert a patak úgy megáradt, hogy a hidat éri. Félő, hogy az a rozoga híd...

A szeme az ágy alá téved, s meglepődve látja, hogy ott egy cilinderkalapban tyúk ül.

Aztán ismét a művészetre tér a beszéd. Az asszony az urát dicséri, hogy milyen Molière-színész volt. Az ember az asszonyt, hogy micsoda szépség volt fiatalkorában.

Pedig hát se János nem volt nagy színész, se Júlia nem volt nagy szépség. Csak vidéki apró bandákban művészkedtek ők: Kőmíves Imrénél, Ersényes Pistánál. Ott persze mindent játszottak. Néha csak négyen voltak és mégis eljátszották a *Két pisztolyt*, a *Cigányt*, a *Csikóst*, a *Falu rosszát*, a *Tévedt nőt*, a *Fösvényt*, *Hamletet* vagy *Lírt*. Az operákat és operetteket persze zongorakísérettel, a Sekszpír-drámákat meg igazi Sekszpír-díszletekkel: vagyis felírásokkal. A szereplők hiánya sohase zavarta őket, Lírnek a leányait például három alkalmi iskolásfiú szokta játszani néma megjelenéssel és ijedt birkaarccal. A mondanivalójukat maga Lír mondta el, hogy ugye te ezt feleled? S azoknak csak bólintaniok kellett.

Tizedjére rövidítve elforgatva játszottak mindent, s magyar nótákat toldották be a *Nórába* és a *Velencei kalmárba* is. De hát a falusi publikumnak mindegy: akár pántlikát húzgál valaki az orrából, akár Sekszpír-jambusokat.

Ott ismerkedtek ők meg mindjárt a pályájuk elején, a devecseri vendéglő kocsiszínjében. És csak akkor-akkor voltak házastársak, mikor egy társulatnál színészkedtek. Persze, a szükséges formákra nem gondolhattak eleinte. (Költséges valami az!) Később meg, mikor már végleg összekeverültek, bizony megfeledkeztek róla.

A Pannónia előtt kerültek össze végleg, az utolsó színészvásáron. Már akkor húsz éve nem látták egymást - mert az asszony közben egy járásbíróhoz is ment férjhez. De hát az ilyesmi csak epizód: a színész holtáig színész marad.

János mindjárt megismerte a feleségét. Huj, de megvénült! Hüledezve pislogott rá a sarokból, s gondolkodott: haraggal váltak-e el, vagy szépen? Nem emlékezett rá, mert neki is volt közben más felesége, és a színészemlékezetben gyakorta összetévesztődnek a színpadi és életbéli epizódok.

Julis is megrezzent, mikor meglátta a hajdani első férjét, az elsőt, tehát az igazit. De ő azonnal fölkelte és hozzábillegett.

- János!

János csak úgy félvállról kezét nyújtott neki.

- Hogy vagy, Julis?

- Látod.

- Látom.

- Van már szerződésed?

- Nincs.

- Nekem sincs.

- Mindenki apaszínész ma már.

- Anyaszerepekre is annyian vénültek... Visszatérek, János a falumba.

- Van valakid?

- Nincs. De örököltém.

János szeme lobot vetett.

- Örököltél? Űlj le hát, Juliskám.

És feljebb taszította a homlokán a cilindert.

Julis leült. Kávét rendelt. „Sok habbal!” És elmondta, hogy az anyjától örökölt egy falusi házat.

Együtt maradtak.

János kijárt magának Bényeinél százhusz forint nyugdíjat, s elvonultak a falusi házba.

Tizenöt éve élnek már ott, és semmivel se nagyobb szűkölködésben, mint mikor még Kőmí-vessel és Erszényessel járták a világot. János nem borotválkozik többé, pipázik, kertészkedik, régi kalendáriumokat olvas. Az asszony főz, aszal, baromfiakat nevel. Olykor dalolnak, olykor civakodnak. Megélnek.

- Igazán szép öregség - mondotta tisztelettel az orvos -, a játékok és dicsőségek emlékeztében, a nyugalom édes kenyerén... De most már megyek, mert a patak árad. És nekem holnap megint erre kell jönnöm, azon a rossz hídon.

- Legyen szerencsénk ebédre - brügözta melegen és méltóságosan Bánk bán.

Igen megkedvelte a fiatalembert.

Mikor visszatért, Melinda a kályha előtt guggolt, és csípővassal szedegette ki a krumplit. Bizony szénné égett az mind a három.

Bosszús arccal kelt föl. A szeme eltárgult, mint a halandóra néző baziliskusz-kígyóé.

- Megőrültél, János?

János elhőkölt.

- Hát mért?

- Ebédre híttad, te...

S látszott rajt', hogy nehéz visszatartania a nyelvén a végszót, amely harag nélkül mondvá egy szép igavonó állatnak a neve. Csak összecsapta a kezét, s leült mint Volumnia, mikor jelentették, hogy a fia Róma ellen indult.

János pislog:

- Hát a kappan?

- A kappan, az egyetlen kappanunk!? Mintha nem tudnád, hogy húsvétra tartogatom.

- Kérsz valahonnan...

- Csirkét, ugye? Mikor még ki se bújt a tojásból.

- Tyúkot.

- Tyúkot? Márciusban?! mikor minden tyúk ül, és amelyik nem ül is, piros a hasa, vagy vedlik! No, te érted!

János áll, mint Negyedik Béla a pusztulás mezején.

- Ha a disznót nem az Isten ölte volna meg - mondja sóhajtva.

- Vagy legalább pénzünk volna.

- Te hátha...

- Azt a két forintot nem engedem! Semmi pénz a háznál elsejéig, és se zsidó, se tejes nem hitelez! Te köztetlen bolond!

- Te Julis, hát ne őrzöngj, mint Médea. Furcsa, hát úgyis bőjt van: csinálsz paradicsomlevest, meg sütsz krumplit. És én majd anekdotákat mondok...

- Sült krumplit? Még ha nem is volna fagyos. Mit gondolsz rólunk?! De ilyen örültség, ilyen piramidális számárság! Ebédre hívni, *mikor bizonyos, hogy elfogadja!*

- Elég volt, szipirtyó. Megsütöd a kappant! Punktum!

- Szipirtyó?

- Megsütöd! Parancsolom!

- Ebnek parancsolsz. A magam házában vagyok, *rrripacs!*

Ez a szó ropogó mennykőként sújtott a vén színészre. Sokszor pörlekedtek, patvarkodtak, de egymásnak a művészi érzékenységét kímélték.

Az ember elsápadt. Még a füle is elsárgult. Elképedve nézett maga elé, mintha azt várná, hogy megüti-e a guta, vagy nem?

- Végre megszólalt, mellből hörgő hangon, mint a haldokló Lír király:

- Egy Illatyó... mondja nekem, hogy: „ripacs!” Egy *Osztrigás Mici*!

Az asszony elzöldült:

- Osztrigás Mici? Az én házamban mer-e valaki engem Osztrigás Micinek nevezni? Engem, aki esküdt felesége voltam egy járásbírónak!...

A zivatar elviselhetetlenné vált. János fölemelte a pipáját, hogy földhöz vágja. Az asszony félreértette a mozdulatot: sikoltva menekült.

- Még megöl a ripacs.

És elfutott valahova a szomszédba.

A ripacsnak nevezett nem követte.

Kábult-keserűn állt a szoba közepén. A lába reszketett.

- „Ripacs?!”

Nem, ő valóban nem volt ripacs. Ha a kénytelenség rá is vitte, hogy a fővárosi népmulattató üzletek műsorából vállaljon szerepet, lelkében a Sekszpír sugara ragyogtak. A pusztuló nemes erdők utolsó bölényeiből való volt. Nyomorgásában is megvetően nézett az új színésznemzedékre, amely segédigékkal beszél a magyart, és orrot fintorít, ha pitykésch lajbit lát a színpadon.

„Ripacs.” Hogy épp a felesége mondja őt ripacsnak! A felesége, aki akkor is csodálta az ő művészetét, mikor egyetlen tenyér se tapsolt neki. Akkor hazudott-e? Vagy most? A tűzhányó a legbelső köveket löki ki magából. A haragvó ember is tűzhányó. Tehát ez a kő benne volt az asszony lelkében! Benne volt talán kezdet óta...

- Szerelmem, add át trónodat a gyogygyűlöletnek - mormogta keserűn Otellóból.

Elborult szemmel nézett körül.

- Jágó, itt nincs világod többé!

Letépte magáról a slafrokkot, és a sifonérből kiszórt minden ruhát. Vegyesen függött ott az asszonyi mindenféle az övével. Remegő kézzel válogatta el a maga téli és nyári ruháját. A télit fölvette. A nyárit átkötötte madzaggal. Közéje dugta a botját, pipáját - mint hajdan.

Gondolkodott, mit vigyen még el?

Egy szalag piroslott a ruhák között, arasnyi széles, félig lehámlott aranybetűk rajta. Az utolsó jutalom játékanak az emléke, mikor Konstantin abbét játszotta, és nem vélte, hogy valóban utolsó. Fölvette és azt is begyűrte a motyójába.

Aztán kalapot keresett.

A szeme az ágy alatt a tyúkon állt meg. Nem: a cilinder már viselhetetlen. Föltette a szalma-kalapot.

Az öreg parasztpostás akkor lépett be. A *Színészek Lapját* nyújtotta az ajtóból. Az arca piros volt az erős tavaszi szélről.

- Kocsit nekem, Mihály! - dörögte a színész. - Kocsit a vasúti állomásra.
- Éppen indulna a Pesta, tekintetes uram, a bótos elé. De nem tudja, hogy menjen-e?
- Menjen! És én is vele!
- Nagy a víz, tekintetes uram.
- Akármilyen.
- Mán a hidat mossa. Ne tesszen, ha nem muszáj.
- Muszáj, Mihály, ha úszunk is.

Már akkor leszállt a nap. A szél növekvő erővel rázta a leveletlen fákat. Az úton mindenütt hólé és habaréksár.

Mikorra Júlia visszatért, a szobában gyertya égett, de János már nem volt benne.

Bizonyára felöltözött - vélekedett az asszony -, és átment boltosékhoz vagy bíróékhoz, és majd későn tér haza.

Halvány volt még a haragtól és a szeme kisírt, összeszedte a szerteszórt ruhákat. Levergette, beaggatta a szekrénybe. Megigazította a kályhában a szunnyadó tüzet, és megnézte a teát: mennyi van még? A vasszilkében vizet tett föl, két csészére valót. Majd később, ha ismét jól parázslík a tűz, megforr a parázs mellett.

A szél rezegettette az egyik ablakot.

Bánta már, hogy ripacsnak nevezte az urát. Hogy a manóba is került a nyelvére az a szó? Csapni akart vele, mint az ura az *Osztrigás Mici* szóval, meg a pipájával.

Mi a manó is az az *Osztrigás Mici*? Nem ismerte, csak hírből, hogy valami irodalmi korpa. Az ura sem ismerhette. De hogy a lapok megszólták érte a színházakat, az ura bizonyára valami piros kalapos dámának gondolja.

Újra elfűtötte a méreg.

Eltökélte, hogy megfőzi a teát, és odateszi az asztalra, de nem szól semmit, nem addig, míg az ura meg nem kérleli.

- Kordélia mit tegyen? Hallgat és szeret. De a kappan mégis megmarad húsvétra!

Öt tojást szerzett a szomszédasszonytól - „kölcson” - és szárított gombát. Paradicsomleves lesz az ebéd meg tojásos gomba, meg mákos metélt. És az ura anekdotákat fog mondani.

A szél rezegettette az egyik ablakot.

Az asztal alatt egy sál maradt, női sál, az asztal földre terülő árnyékában.

Fölvette, összehajtogatta. Nem is a szekrénybe való, hanem a sublótba.

Ni, a sublótfiók egy ujjnyira ki van húzva!

Júlia betapintott a fehérenemű alá, és elképedt.

- A pénzt is elvitte? Bújában megissza! Jaj! Micsoda nap ez!

Kendőt kapott magára. A kapu előtt egy asszony sietett el. A szél előrelobogtatta a szoknyáját.

- Te vagy, Rozi?
- Én, tekintetes asszony.
- Nem tudod, hol az uram?

- De. Elment a Pista kocsiján.

A szél becsapta a kapuajtót. Júlia sápadtan tért vissza a szobába.

Tehát elment! Elment!! Elment!!!

S maga elé bámult.

A kályha mellett a földön még ott hevert a három sült krumpli, mint három gyászos nagy pont.

A szél böngött odakünn.

Egy óra múlva kocsi állt meg a ház előtt. Lámpásos emberek emelték le Jánost.

Az egyik bement előre:

- Az urat hozzuk. Majdnem hogy belevesztek a vízbe.

- Hálistennek! - rebegte ijedten az asszony.

Két ember cepelte be a minden tagjában reszkető csurom víz embert. Se kalap, se köpönyeg rajta, csak egy ázott vörös szalag a kezében.

Levetköztették, ágyba fektették. Az asszony sírva ült melléje.

- Hogyan parancsolod a kappant, Jánoskám? Megsüssem? Vagy levesnek?

Jánosnak még a szempillája is reszketett. Hörögve válaszolt:

- Brhabrikás teát, Juliskám...

A HORTOBÁGYI ORGONA

Hirtelen beborult az ég, mintha egy óriás hamuszínű ponyvával vonták volna be. A Hortobágy síkján hűvös fuvallat száguldott végig. A távolban morgott már a zivatar.

A kocsúton három biciklis iklatott az egyetlen házikó felé, amely azon a tájon felfedezhető volt. Mind a három fiatal úri legény. Az egyik szalmakalapos, ketteje fehér zsokésapkás.

- Csak idejekorán elérjük a házat! - gondolták óhajtvá mind a hárman.

Az ég még inkább elsötétült. A távoli nyárfák szinte elsüllyedtek a felhők ónszínű homályában. Aztán vakító villám cikázott el az éghatár alján. S rá egy negyedpercenyi mély csend után, földet rázó dübörgés.

A biciklisek még inkább megnyomták a pedált. Hasmánt rugtattak az egyetlen hajlék felé.

A nyomukban magasra tarjazó port oldalt söpörte el a vihar fuvallata.

Mikor a házhoz értek, már nagy cseppekben hullongott az eső.

Az idő délutáni öt óra. Éppen jó uzsonnára. Ha bő eső esik, meg is hálnak ottan.

A ház csárda. Kerítetlen udvar. Két sovány akácfa meg egy eperfa volna a dísze. Az eperfához egy vékony lábú pej ló van kötve. Tehát vendég is van a csárdában.

A három biciklis leugrik az udvaron. A biciklit begurítják a pitarba.

- No, most már szakadhat akár a vízözön is!

Bent a csárda csendes. Egy öreg szűrös paraszt bóbiskol az asztalnál, az áporodott levegőjű szobácskában. Az ablak üvegén néhány unatkozó légy sétál összevissza. Senki más egy lélek se. No, majd csak előkerül valaki.

Letelepednek az x-lábú tölgyfaasztalhoz ők is. A bóbiskoló öreg álmosan pillant rájuk, aztán tovább gunnyaszt. Pedig öt üveg bor áll előtte glédában az asztal közepén, öt hosszú nyakú félliteres üveg. Ketteje üres, a harmadik is meg van már kezdve.

A három úrfinak felötlik az üvegsor.

- Érdekes - mondja halkan ez egyik. - Itt nincs pincér, tehát elibe raknak az embernek egy sor üveget. Nem kell rendelgetni.

Végre előkocog a kocsmáros. Szőke négyszög-ember. Nyugodt, mint a fagyott zsír. Kurta szárú, piszkos cseréppipa van belenőve a szájába.

- Egy orgona bort! - kiáltja foghegyről a szalmakalapos.

A kocsmáros értetlenül néz.

- Öt üveg bort. Úgy, mint ott áll, orgonarendben.

Az orgona kifejezés tetszik az ifjaknak.

- Nekem is egy orgonát! - rendeli a másik. (Baritonhangú, cingár barna fiú.)

- Nekem a legkisebb üvegtől a legnagyobbig!

- És valami ennivalót! - mondja a szalmakalapos. - Mi van?

A kocsmáros csodálkozva néz.

- Bort adhatok - feleli nyugodtan -, de enni... nem szoktak itt enni.

- Nem szoktak enni?

- Ki-ki a tarisznyában hozza, amit eszik.

A házat mennydörgés rázta meg.

- Minek uzsonnázzunk - mondja az asztalfőn ülő zsokésapkás, (fitakos orrú, kefehajú szőke legény) -, inkább vacsorát csináltassunk. Arról ne is álmodjatok, hogy ma még Kócsba jutunk. Itt fogunk hálni.

És körülnéz.

- Hát bizony - véli a kocsmáros az ablakon kipillantva -, aligha nagy eső nem esik.

Pedig már akkor zaborogva verte az ablakot a zápor.

- Van-e egy tisztességes szobája? - kérdezte a szalmakalapos.

- Vanni vóna - felelte vállat vonva a kocsmáros -, de azt nem adhatom oda.

- Megfizetjük.

- Elhiszem. De beteg a feleségem.

- Hát akkor itt hálunk! - mondja vígan a baritonhangú. - Ketten a lócán, egy a búbos mellett. De hát mégis mit adhat vacsorára?

A kocsmáros a vállát vonogatta:

- Nem adhatok semmit se, mer amint mondtam, az asszony beteg. Gyermek érkezett... hál-istennek.

- Hát maga nem tudna valamit?

- Hacsak... van egy fertály birkám...

- Hiszen az pompás! - kiáltja a szalmakalapos. - Nem régi?

- Tennapi.

- No, az pompás lesz. Birkagulyást eszünk! Jó paprikásat, betyárosat!

A kocsmáros bólintott, és kikocogott.

- Hány üveg bort hozzak? - kérdezte az ajtónál visszafordulva.

- Mondtuk már: egy orgonát mindenikünknek! - kiáltotta vígan a fitakos. - Mint az öregúr előtt!

Az öregúrnak nevezett szűrös öreg fölemelte két bozontos vörhenyesszürke szemöldökét, s a szemöldökével a szemeháját. Unalommal pillantott a fitakosra, aztán a szemöldök és szem-pilla újra leereszkedett.

Széles ábrázatú, vén paraszt volt, talán hetven esztendő is. Nagy feje kifejezéstelen és kopasz, mint a szántóföldön nőtt tők. Csak egynéhány szál ősz haj csillogott rajta, mint valami megkuszált pókháló. Vörös kis cseréppipája előtte hevert az asztalon.

A kocsmáros az ifjak elé rakott tizenöt hosszú nyakú palackot.

- Kár, hogy cimbalmos nincs itt a búbos mellett - vélekedett a szalmakalapos - meg egynéhány betyár. Hiába, már vége a Hortobágy költészetének is.

Az ifjak szivart, cigarettát vettek elő. Hogy az esső elől födél alá menekülhettek, jókedvűen beszélgettek. Térképet terítettek az asztalra, és számígtatták, hogy mikor érkeznek Tisza-füredre? onnan Hevesre, onnan Hatvanba és aztán haza Budapestre?

Az esső suhogva esett odakünn. A kocsmáros főzte a konyhán a birkahúst. Az öreg szűrös szunyókált.

- Lássuk, hogy szól az orgona? - mondotta a szalmakalapos.

A bor már rég előttük állt. Vidáman koccintottak az üveggel, s ittak. Savanykás volt az ital, de érezni lehetett rajta, hogy igazi bor. Izlett nekik.

A fitakos orrú pajkos szemöldökemeléssel intett az alvóra:

- Az öreg orgonista milyen jól alszik!

- Ez az ő ebédutáni sziesztája - felelt hasonló halkan a szalmakalapos. - Délben ebédelt, aztán utána ide jött feketekávéra. Estig szundikál.

- Öt üveg bor a kávéja.

És halkan vihogtak.

A fitakos orrúnak légy szállt a kezére. Rákapott. A légy ijedtében belecsapódott a hosszú nyakú üvegbe.

Ezen is nevettek.

A fitakos orrú fogta az üveget és ravasz arccal, a nyakát komikusan a válla közé húzva kicserélte az öreg szűrösnek a megkezdett üvegével.

Ezt annyira nevelték, hogy belevörösödtek, beleizzadtak.

A szunyókáló fölébredt az elfojtott nevetésre: maga elé nézett nagy álmosan, az ifjakra is fordult egyet a pillantása. Aztán lomha mozdulattal fogta a félbenálló üveget, amelyikben a légy vergődött, és a szájához emelte. Le se vette addig, míg az utolsó kortyig el nem fogyott.

Az ifjak tekeregtek neveltükben a lócán.

- Az orgona, ah-haz ohorgona... - röhögte a fitakos -, jól szelel!

A szűrös ember megint rájuk pillantott. Fölvette a pipáját, s unatkozó arccal verte ki belőle a hamut lapátnyi széles, barna tenyerébe.

A szalmakalapos komolyságot szedett az arcára, s megszólította:

- Jó volt, öreg?

A két másik erre a kérdésre pukkadozva nevetett.

A paraszt a kérdezőre nézett:

- Mit beszél?

- Hogy jó volt-e a bor?

- Maradhatós - felelte az öreg nyugodtan.

- Nincs valami különös íze, mikor nyeli az ember?

Erre a kérdésre maga a kérdező is eltruccant. A másik kettő fuldoklott és könnyezett neveltükben. Olykor szüneteltek, és komolyak iparkodtak lenni, de mihelyt valamelyik megszólalt, a szava nevetésbe fulladt, s a másik kettő is röhögött.

A parasztember változatlanul komoly arccal nézte őket. Elővont egy szennyes nagy kostököket a szűre alól, és megtömte a pipáját.

- Nem érez valamit kend belől? - kezdte újra komikus-komoly színnel a szalmakalapos.

A *belől* szóra megint elfogta őket a nevetés kínja.

A paraszt letette a pipáját. Két szemöldöke fölemelkedett a homloka közepéig. Az arca elvörösödött. A szeme megcsillant.

- Tán engem nevetnek? - dörmögte a kezét az asztalra nyomva.

- Ó, dehogy - felelte vígan a fitakos -, azt a *másikat*!

Erre megint egy fetrengés következett.

Az öreg az asztalra csapott az öklével:

- No hát most már ölég!

Ezt egy oly dörgő hangon mondta, hogy a biciklis ifjak egyszerre megmeredtek. Elhűlten néztek az öregre, aztán összepillantottak.

A pillantásuk megegyezés volt abban, hogy az öreget rendre tanítják.

A baritonhangú monoklit vetett a bal szemére, és nagy peckesen az öreg elé állt. Szinte áthajolt az asztalon. Gögös orrhangon kérdezte:

- Hogy mer kend velünk ilyen hangon szólni?!

Az öreg fölmozdult:

- Hogy merek? Hát majd mingyár megmutatom!

Vállának egy rándításával ledobta a szűrét. A kezének egy mozdulatával felgyűrítette az inget a karján.

Olyan két izmos kar került elő, hogy a fővárosban combnak is megjárna. Naptól égett széles, domború melle, ahogy előtűnt, az ifjak meghököltek.

- Nono, öregúr... - hebegte csillapítón a szalmakalapos.

Mert nyilvánvaló volt, hogy akit az a két izmos kar megfog, aligha szedi valaha rendbe az egészségét.

- Nono, öregúr...

Azonban a hortobágyi ember nem hallott többé:

- Kifelé! - ordított reájuk.

És az ajtóra mutatott.

A három ifjú egymás mögé iparkodott sorakozni.

- Nono, öregúr...

A baritonifjú még egyszer összeszedte a bátorságát. Remegő hangon próbált ellenkezni:

- Önnek nincs joga... Nem ön a kocsmáros...

Az öregúr maga mögé nyúlt, és egy vastag, görcsös fütykőst emelt el a faltól.

- Kifelé! - bömbölte a botot fölemelve.

S egy olyan mozdulattal, amellyel bikát lehetne agyoncsapni, rázuhintott az asztalra:

- Kifelé!

Bal kezével egyet lódított a nehéz tölgyfaasztalon. Bukfencet hányt a levegőben minden üveg. Az asztal nagy dördüléssel fordult a szoba közepére.

De mikorra az öreg előlépett, már akkor a biciklisek egymás hegyin-hátán eszük nélkül rohantak ki az ajtón. Felkapkodták a biciklit s úgy eliszkoltak, hogy öles sugarakat hányt a sár-víz a kerekük nyomán.

A kocsmáros csodálkozó szemmel állt a küszöbön:

- Mi lelte kendet, Máté bácsi?

Az öreg a nyakába szedte újra a szűrét. Visszaült és a szájába igazította a pipáját.

- Fene a városi bibiceit... - dörögte nyugodtan - ne orgonáljanak itt nekem a fülembe.

NE HALJ MEG, FÁBIÁN

A torjai barlang.

Még akkor nem takarta ajtó. Bogár, ha bekeringélt, lepottyant, felfordult. Kígyó, ha bemászott, ott meredt meg. Medve, ha bebújt ősszel, hogy ott aludja át a telet, nem jött ki többé a maga lábán.

De néha embert is találtak ottan.

Téli éj. A barlang külső szikláit hó fedi. A hold sárgásan égő lámpagolyó a magasban, a kékesen szikrázó csillagok között. A sziklafal árnyéka feketén terül el a hóra.

Egy fatörzsök hever a barlang előtt, félméteres vastagságú. Ülőkének hengerítették oda nyáron a köszvényeseknek. Azt is araszos vastagságú párnával takarta be a hó.

Egy lépéssel beljebb, a barlang szájánál, a sziklából van kifaragva egy méhkasnyi buckó. Azon is szoktak ülni: a köszvényesek, csúzosok, szembajosok, akik a halál párájában okos-óvatosan gyógyítkoznak. Most persze nem ül ott senki. Sem a fatörzsökön, sem a kőbuckákon. Az őszi szél térdig érő harasztot és gallytörmeléket sodort köréjük, mintha be akarta volna takarni, tömni a barlang száját - a halál száját.

Csend. A holdfényes, havas erdő, mintha porcelánból volna.

A csillagok állása éjféli.

Egy ember ballag az éjben, a félszárig érő hóban, a fehérbe öltözött fák közt, fel a barlang felé.

Térdig érő prémes köntös van rajta. A fején is prémsüveg. A bal vállán bőrtarisznya. A lábán bagariacsizma. Amint fölfelé lépked a barlangnak, a hold az arcába világít. Harmincéves, rövid szakállas, zömök barna ember. A bajusza átlóg a szakállán, mint egy megfordított U.

Megáll a barlang előtt. Gondolkodva nézi a havat.

Nézi sokáig.

Aztán a szikla aljában, a hólepel szélére ír a botjával:

*Itt temessenek el az erdőbe,
A pénzem a sírásóké.
A nevem Fábián.*

Végignézi az írást. Az utolsó szón megáll a szeme. Eltörli a csizmával a Fábiánt, s a helyébe írja a botjával:

Senki.

És újra bámul.

Az éj csendes. Az árnyékok szinte mozdulatlanul állnak a havon.

Az ember mégis visszapillant. Az út felé, amerről jött.

A távolban egyenletes, lassú roptatás hallatszik, s növekedő hangú.

Az ember néz, hallgatódzik.

A havas fák közül egy nagykendős nő fekete árnyéka válik elő.

Az ember leül a barlang elé a buckóra. Néz mogorván.

A nő jődögél.

Csizma van a lábán. Kis fehér batyú a hátán. Fáradt-lassan, csüggedt fejjel lépdegél a barlang felé.

Az ember nézi.

A nő odaérkezik. Meghökken, szinte visszatántorul. Néz az árnyékon ülőre.

Néz.

- Ne félj tülem - szólal meg bús nyugodtan az ember.

Mert a nőnek bár alig látszik ki az arca a nagykendőből, ahogy a hold rávilágít a szemére, látni, hogy fiatal. Azért tegezi.

A nő nem felel. Áll. Félig elfordultan néz maga elé.

Az ember ismét megszólal:

- Ne félj tülem. Pihenni akartál itt. Megpihenhetsz.

A nő áll mozdulatlanul.

Az ember szól ismét:

- Halni gyöttél ide?

A nő még inkább elfordul.

Hallgatnak.

Egy gallyról halk huppanással esik le egy kalapnyi hó, a nő mellé, s olyan, mintha fehér vakondtúrás volna.

A nő rátekint a leesett hóra. Aztán az emberre néz:

- Bocsásson be.

Az ember mogorván rázza a fejét.

- Várj. Én gyöttem elébb. Én megyek be elébb. Várj.

- Várok.

- Ül le, ha fáradt vagy. Hogy hínak?

A nő áll szomorúan. A fejét lecsüggeszti.

- Márinak.

Hallgatnak. A nő áll. Az ember ül, és bámul maga elé. Csüggedt mind a kettő, mint két szárnyatört madár.

Az ember szólal meg ismét dorgálón, sötéten:

- Mér halnál te meg? Megszidtak? Holnapra elfelejtik. Elhagyott a szeretőd? Találsz mást.

A nő szempillája alól könny csillog elő.

Nem felel.

- Eredj haza! - mordul rá az ember.

A nő nem mozdul.

- Eredj haza! - ismétli haragosabban az ember. - Fiatal vagy, bolond vagy! Eredj haza!

A nő zokogásra fakad:

- Istenem! Már meghalni se engednek!...

S leereszkedik a havas fatönkre. A batyuja lefordul a hátáról a hóba. Zokog. Hidegtől vörös két keze az arcán.

- Eredj haza! - ismétli zordul a férfi.

- Nekem nincs hazám!

Percekig hallgatnak.

A nő sír.

Aztán az ember szólal meg:

- Ne ülj ott a havon! Átvizesedik a ruhád.

A nő fölkel. Állva marad. A tenyere a szemén. Sír.

Az ember is fölkel. Bottal, lábbal elkotorja a havat a tönkön.

- Ülj le - mondja jóságosan.

Maga is visszaül. A kezét a botján nyugtatja.

- Hát honnan gyöttél? - kérdi szelíd-jóságosan, mintha az előbbi zordságát akarná feledtetni.

- Messziről. Hazulról - nyögi a nő.

- És még azt mondod, nincs hazád.

- Nincs. Az uram részeges. Minden kőműves részeges...

- Nem, nem minden kőműves.

- Vagyigen.

- Nem. Mer én es kőműves vagyok, és én nem vagyok részeges.

- Az én uram bizony... És olyankor ördögi...

- No és, hát megvert. Te pedig elkeseredtél. Eredj haza!

Az asszony a fejét rázza. Sír.

Az ember megvetően néz reá:

- Bezonyosan rossz vótál. Minden asszony rossz.

- Nem, én nem. Dógos vótam, jámbor vótam. Még éppen az uram mondogatta: Te Mári, téged nem es földi emberek neveltek, hanem az angyalok! Én nem vótam rossz. Csak a pálinkát átkoztam... És még úgy és megfértem vele, de a nyáron Barassóba ment dolgozni, és egy cemendét hozott. Egy cemendét...

- Lökted vóna ki.

- Azt mondta: rokona...

- Lökted vóna ki.

- Mások es biztattak: kapard ki a szemit: te vagy a hites felesége. Ó, a festett szájú! Vett neki gyűrűt is, kékköveset. Nekem soha nem vett. És az ősztől nincs maradásom. Panaszoltam a papnak. Azér es megvert. Pokol nekem már az a ház. Nem bírom tovább, Isten látja a lelke-
met, nem bírom...

- Akkor se ide gondolj. Valakid csak van: aki férjhez adott. Meghúzódhatsz nála. Megvár-
hatod, míg megint iszik, és majd amaszt veri el. Akkor aztán majd érted menyen az urad, és
maga kér, hogy térj vissza hozzá.

A nő hallgat.

Az ember a botjára könyököl.

- Eredj haza - mondja szelídebben. - Még csak az elején jársz az életnek. Harminc éves se
vagy...

- Huszonkettő vagyok.

- Eredj haza. Minden jóra fordulhat.

A nő a két térdén könyököl: sír némán, keservesen.

- Árva vagyok. Senkim, senkim...

- Valaki csak nevelt.

- Meghalt. A múlt héten halt meg.

- Akkor eredj világgá. Fiatal vagy. Dógozz. A dógos kéz mindenütt kelendő. Kezdj új életet.
Ne a halálon gondokodj. Az Isten nem azért adta a lelket, hogy elveszítsd. Vétek a! Isten ellen
való gonosz vétek. Nem rongy az élet, hogy el lehessen vetni.

Hosszan hallgatnak. Aztán a nő fölemeli az arcát. Fájdalmas szemmel néz az emberre.

- Hát maga? Hiszen maga es...

Az ember lecsüggeszti a fejét. Nem felel.

- Maga es fiatal. A férfiember könnyebben boldogul a nagyvilágban.

Hallgatnak.

- Maga nem béna, se nem vak - mondja tovább az asszony. - Kódus es megél...

- Kódusnál es kódusabb vagyok én - hördül meg az ember.

- Nem kódus, aki erejébe teljes. Fiatal még...

A férfi melléből fájdalmas sóhajtás szakad fel. A fejét rázza.

- Csak az orcám.

A botjával belekotor a barlang szája előtt a harasztba. A haraszt zörög. A lábával maguk közé
tol belőle. A széltörte gallyakból is szed föl és ráveti. Gyújtót von elő. Meggyújtja.

Visszaül a helyére.

Az asszony a kezét a láng felé tartja. Bús szemmel néz a tűzbe.

- Csak az orcám fiatal nekem - szólal meg az ember. - Csak az orcám meg a körösztlevelem.
De valójában vén vagyok én, vén. Négy hét alatt vénültem meg. Már nem várhatom tovább a
halált. Elibe indultam.

Hallgat. Aztán a botjára könyököl, és búsan néz a vörös lánggal fellobogó tűzre.

- Mert látod, engem meg az asszony ölt meg, az asszony, az átkozott!...

- A felesége?

- Az. Én nem ittam pálinkát. Bort es csak mértékkel. Nem es vertem meg soha. Se más szoknyák eránt nem fordult az eszem. Csak éppen hogy nem vót gyerekünk, és az asszonyt az búsította. De mondok minek es? Minek?

- Jó, ha van.

- Nem jó. Ahol az asszony nem jó, a gyerek se jó. Ahol jó az asszony, ott es előbb a fundamentom legyen meg előbb.

- Kőműves mindenütt megélhet.

- Meg. De pénzt nem takaríthat. Tíz évi keresetemet rakogattam össze. Azon házasodtam: Vettem disznnyót is. Attól fogva nem gyűlt a pénz.

- Ruhára kötötte az asszony?

- Nem sajnáltam én azt se tüle. Csak rendetlen vót. Meg kószáló. Amíg én Szebenbe dógoztam, eladta mindenemet, bútort is, disznnyót is. Csak az üres szobát találtam.

- És elment?

A férfi bólint.

Hallgatnak. A tűz magas lánggal ég. A gally sziszereg, pattog, olykor emelkedik, aztán lankadozva válik parázzsá. A füsttel az égő gallyak nyers illata szállong.

A nő hátrább tolja a kendőt az arcán. Szelíd, fiatal szemmel méléz a parázásra.

Aztán az emberre néz:

- És nem kerestette?

Az ember a fejét rázza:

- Nem. Csűfjává lettem a városnak, a szülővárosomnak. Mert Vásárhelyen laktam én, Kézdivásárhelyen.

Elhallgat.

Az asszony vet a tűzre. Sajnálkozóan nézi az embert.

- Nem tud róla, hol van?

- Vagyigen. Hallottam.

- Hol van?

- A hegyeken túl egy mészároossal látták.

- Visszatér majd.

- Nem.

- Visszatérhet.

- Nem.

- De hátha?...

- Nem. Kilökném. A másvilágon se kívánom többé látni.

- Maga megélhet, akárhol es.

- Én es azt gondoltam... A nyári keresetem megvan. Gondoltam, nagy a világ. Vettem egy inget meg egy font szalonnát, meg egy cipót... el se búcsúztam senkitől. Osztán hogy erre vitt az utam Bikszádnak, eszembe jutott, hogy itt ez a barlang. Ej, gondoltam, minden sok járásnak gödör a vége. Minek zalanboljak tovább?

- Én es úgy kerültem ide - mondja búsan az asszony -, én es. Egy jó asszonyom biztatott rá: ne sanyarogj, ne szenvedj: ha nem bírsz velek, nagy a világ: eredj szógálni, megélsz. Azok mentek át az uramho, hogy legalább a ruhámat... De még azt se adták ki.

Sírva fakad. Züpögve folytatja:

- Irgalomból kaptam egy kendőt, meg egyet-mást, fehérneműt. Így gyöttem el. Krajcár nélkül, egy almával, egy darab mákos réteszel. Csak épp a gyűrűm... Gondoltam, eladom a legelső zsidónak. Mer az Isten nem vót ott, mikor a pap az ujjamra vonta.

Az ember figyelemmel hallgat. Jólelkűen pillog az asszonyra.

- És aztán elfáradtam - folytatja az asszony. - A rétest es elköltöttem, még napnyugta előtt, és mondok, nem bolygok én tovább...

Az ember a tarisznyájára nyúl.

- Éhes vagy-e? A szalonnából van még. Kenyérből es.

- Köszönöm - rebegi könnyes szemmel az asszony.

Az ember megbontja a tarisznyáját. Egy bokorból vesszőt nyes.

Melegszenek.

Hallgatnak.

Szomorkodnak.

Az ember szalonnát pirít. A szalonna halkán serceg. Kék szikrák szökellnek fel egy-egy lecsöpp után a tűzből. Csepegeti a kenyérre.

- Egyen maga es - mondja az asszony.

Búsan eddegélik a szalonnát.

Közben-közben az ember az asszonyra pillant. Az asszony szeme is az emberen áll.

- Pedig maga jó embernek látszik - vélekedik az asszony, mintha magában beszélne.

- Hát nem es voltam rossz - mondja falatozva az ember. - Ellenségem se vetette a szememre, hogy rossz ember vagyok.

- Engem se rosszallt soha senki, csak az uram hánytorgatta, hogy száz forinttal állottam az ódalára. Neki meg háza van. Hallgatnom kellett. Csak a két kis bóbás tyúkomat sajnálom.

Hallgatnak.

A tűz körül nagy körben olvad a hó.

- A csizmád átázik - szólal meg az ember.

- Nem - felel az asszony -, új még.

Kibontja a batyut.

- Ihol az almám. Egye meg. Jó tordai, fontos.

- Felezzük el.

- Jó.

Hallgatnak. Eddegélnek.

- Maga jó ember lehet - szólal meg az asszony.

Az ember becsukja a bicskáját. Zsebre teszi. A belső zsebéből szokottas mozdulattal pipát von elő. Tömögeti.

Az asszony parázsló végű gallyat vesz fel. Nyújtja.

Az ember hosszan és gondosan szívogatja a pipáját:

- Mária - mondja szelíden -, ha te elmennél szógálni, nálam van pénz... Te es olyan szerencsétlen vagy, mint én...

Az asszony szeme könnybe lábad:

- Csak messzire innen, messzire! - rebegi - Kolozsvárra... Pestre.

Az ember bólint:

- Ahova akarod.

FŰTŐÉK

Az ember fűtő volt egy gépgyárban. Az asszony mosni járt. Reggeltől estig dolgozott mind a kettő, s mégse volt semmijök.

Egy este így szólt:

- Holnap már nem dolgozhatok. Nagyon elnehezedtem: nem bírom.

A tűzhely lángjánál gyertyát gyújtott, és az asztalra tette. A lábost is az asztalra tette egy avult újságpapírosra. A lábosban kása volt; a kásán pirított szalonna. Egy borszéki literes üvegben bor állt a lábos mellett.

- Ha szegények vagyunk is, jól élünk - mondta az asszony.

De aznap mégse volt olyan vidám, mint máskor.

Az ura komoran hallgatta. Az ura mindig komor volt. Vele jár ez a foglalkozással, megfáradottsággal.

Az asszonyka esténként meg-megvidámította az urát. Csevegett, mint a veréb.

- Hát ne dolgozz - felelte röviden az ember.

Szótlanul ette meg a vacsorát, aztán pipát dugott bozontos, fekete bajusza alá, és mogorván nézett a gyertyára - éppen úgy, mint ahogy a kazán tűzébe szokott nézni.

- A bába itt lakik a házban - szólalt meg újból az asszony. - Ha az éjjel szólítalak...

- Hát már annyira vagy?

- Annyira - felelte az asszony a fejét lehajtva.

Nemigen beszéltek erről. Mindössze egyszer, mikor az asszony észrevette az állapotát.

- Hallod-e, János - mondta akkor vidáman -, mit szólnál arra, ha az Isten egy Jancsit adna nekünk?

- Isten őrizz! - felelte az ember.

Az asszony akkor elszomorodott és könnyezett. Eszébe jutott, hogy az ura milyen sajnálkozva beszélt egy másik fűtőről, akinek a kisfia ott áll minden este a gyár kapujában; ott áll mezítláb, rongyos szalmakalapban, szurtosan, szakadozott ruhában. Aztán kijön az apa, s megcsókolja a fiát; vezeti nagy büszkén.

- Mért szereti, mért büszke rá? - fejezte be az elbeszélését János. - Ha az a gyerek megnő, nem adhat neki egyebet, csak a maga zsíros kékváson zubbonyát, szenes lapátját. Nyomorúság az öröksége.

Az asszonynak mindig eszében volt az a kisfiú. Egyszer küldött is neki pogácsát. És hát többet nem beszéltek a maguk várákozásáról mind e mai napig.

Sokáig hallgattak most, és szomorú volt mind a kettőnek az arca. A kis tömpe orrú asszonynak az orra körül borongott a szomorúság, az embernek a szeme körül.

- Minek ez nekünk - szólalt meg aztán az ember. - Négy éve lakunk együtt, Borcsa, és azt gondoltam, hogy a nyomorúságunk velünk száll a földbe.

- Ó - szólt az asszony könnyezve -, ki tehet ellene.

- Gondold meg, hogy nem lesz neve. Gondold meg, hogy nem lesz soha jó ruhája. Nem játszik ez virágos réten, zöld erdőben, felnő az utcán, meg ebben a sötét odúban. Aztán ha átesett az egyik nyomorúságon, belekerül a másikba. Ha férfi lesz, járhat a gyár kormos falai közé. Ha nő lesz, fölkelhet veled hajnalban, s megyen a mosókonyha förtelmes gőzébe. Érdemes ezért világra jönni?

- Bárcsak halva születne! - felelte keserűn az asszony.

Kis idő múlva lefeküdtek és sötétben folytatták a szomorú beszélgetést.

Aztán elcsendesültek.

Az asszony halkan nyögdécselt, sóhajtozott.

Egyszer aztán megrázta az urát:

- Jánoskám! Alszol? Eredj bábáért!

János megrázkódott, és sietve felöltözködött.

Aztán nem is feküdt le többé. Újra pipára gyújtott, és ott járt föl és alá a lámpás körül a folyosón.

Éjfél táján halk sírás hallatszott ki a szobából. Az ember megállt és reszketett. Aztán besietett a szobába.

A gyertya ott égett az ágy mellett. A bába egy csupasz kis porontyot tartott az ember elé:

- Fiú!

Az asszony ragyogó szemmel bámulta:

- De milyen szép!

- Csakugyan fiú - mondotta az ember is.

- Nézd a szemét: olyan, mint a tied...

- Olyan a! - felelte az ember.

És mind a ketten nagy érdeklődéssel és mosolyogva nézték a gyermeket.

MEGÉRKEZETT

Történet a bolgár-török háború után való időből

Megérkezett hát jó Radicskov Bogdán is, a mi bolgár kertészünk.

Sohse hittem, hogy elmenjen. Hiszen itt nőtt fel. Csak éppen telente nem láttuk. Jött a gólyákkal, ment a fecskékkel. Nyáron magyar, télen bolgár. De ha bocskort nem viselne, senki el nem hinné, hogy bolgár.

Azelőtt négy-öt társa is volt. Most csak két asszonyt látok a kertben. Locsolják a káposztát lapáttal. A nap süt. A verebek csipognak. A fákon csendesen érlelődik a gyümölcs. Két asszony... De lám, egy csecsemőgyerek is. Lepedőben lóg a gyepű mellett az almafa legalsó ágán.

Bogdán ül mellette a gyepen, s legyezi lapulevéllal. Pipázik is persze. De a fején, lám, kötés van Bogdánnak. A fél szemét, fél fülét takarja a kötés.

- Jó napot, Bogdán barátom! Sokszor gondoltam magára a télen. Hogy mondok: hátha mára másvilágon kertészkedik?

Bogdán fölkel és köszön. Mosolyog.

- Dehogyan, kérem alássan. Nem olyan az én természetem. Próbált engem a halál mindenféleképpen. Nem bírt velem. Tessék beljebb, tekintetes uram.

- Hát mi baja a fejének, Bogdán?

- A fejemnek semmi, hálistennek. Csak a szememet kell még takarnom, meg a fél fületem.

- Csak nem vesztette tán el?

- Bizony, elhagytam mind a kettőt. Valahol Lüle-burgász alatt váltam meg tőlük.

S közben az ajtóhoz sántikál, hogy megnyissa. Bottal sántikál.

- Tán a lába is, Bogdán?

- Abból is elvitt az ördög egy darabot: a jobb lábamat. Fábul van térden alul. De már szinte megszoktam.

- Szörnyűség! Hát nem jobb lett volna itt maradnia?

Elmosolyodik. Vállat von.

- Ennek így kellett történnie, tekintetes uram.

Leülök kis időre magam is a gyepre. Gyepen jó heverni. Két asszony is figyelmessé válik. Néznek. Az egyik vénecske, másik fiatal, félénk tekintetű, kis parasztnő.

- Tán megházasodott maga, Bogdán?

- Meg - feleli mosolyogva. - De csak három hete.

Visszaül a gyepre a gyerek mellé, s időnkint legyezi.

No, furcsa. De hát lehet, hogy Bolgárországban hamarabb érik a gyümölcs.

- Hát mondjon valamit, Bogdán barátom. Hiszen sok minden történt magával. Ihol egy szivar: gyújtson rá. Aztán mondja el azt a sok mindent.

Bogdán mosolyogva rázza a fejét:

- Ki győzné azt hallgatni, tekintetes uram. Egy hétig nem érném végét. Hej, tekintetes uram, száz esztendő alatt nem történik annyi, amennyi velem másfél év alatt történt. És megint másik száz esztendő alatt nem történik annyi, amennyi velem csak egy nap történt.

- Hát csak azt az egy napot mondja el. Csak azt, amiről gondolja, hogy vén fejjel is emlékezni fog rá.

- Vén fejjel? Mindenre fogok én emlékezni.

A kisdedre tekintett. S legyezte gyöngéd figyelemmel.

- Hát jó, elmondom a legnagyobbat, tekintetes uram. Ott kezdem, ahogy két éve idejöttünk. Tetszik talán emlékezni Brankóra, arra magasabbik legényre, aki velem volt, meg egy vén emberre, a Brankó öregapjára? Még tetszett is mondani, hogy milyen böcsületes képű az öreg, meg a fiú is. Hát azok egy faluból valók voltak velem.

Azok miatt veszett el nekem a szemem, a fülem, a lábam. Vagy talán vétkezem: nem azok miatt. Én magam szúrtam ki a szememet. Én magam vágtam le a fülemet. Én magam törtem le a lábamat. Én magam. Mert gonosz ember vagyok én, tekintetes uram, a föld hátán sincs gonoszabb nálamnál.

- Nono, Bogdán.

- Úgy van az, tekintetes uram. Ezelőtt egy évvel magam se hittem volna, de hát hiába: belülről is vannak.

Hát kérem alázatosan, hogy tovább mondjam: A mi házunk közt meg a Brankóék háza között a Popovék háza áll. Popovék szegények, csak három hold a birtokuk, de fiok nincsen, csak egy leánykájuk: Milica.

Nem sokat törődtünk se Popovékkal, se a leányukkal. Minden nyáron Magyarországra jöttünk és dolgoztunk. Iszen tetszik tudni. Szép másfélezer koronákkal tértünk haza - mindenikünknek ötszáz korona. Volt úgy, hogy hatszáz is.

Harmadéve ősszel, mikor hazatérünk, csak elámulok, hogy meglátom Milicát. Szép nagyleány. A télen még gyermek volt, éretlen, sovány, fakó. Ősszel nagylány, telt képű, ringó járású nagylány.

A boltból jött hazafelé, és ahogy rám pillantott, elpirult:

- Jó estét, Bogdán - mondja szemérmesen.

És csak elsuhant mellettem, be a házba.

Láttam a szemén, hogy örült a látásomnak. De én úgy elképedtem, hogy nem bírtam megszólítani.

Nem szoktunk hozzájuk átjárni. Mert tetszik tudni, az asszonyok mindenütt patvarkodnak. Egyiknek a tyúkjá elvesz, a másiknak a szemétdombján keresi a tollát. Nincs tyúk, se tolla, de van bezzeg harag. Egyiknek a malaca áttör a kerítésen, megeszi az uborkát. A kár tíz fillér, a szemrehányás száz forint.

Szóval: nem szoktunk átjárni, csak épp, hogy a férfiak beszélgetnek olykor a kapu előtt.

Látom másnap Milicát: még szebb. Látom vasárnap: akár az Isten anygala.

Délután átjön hozzám Brankó. Beszélgetjük, hogy mit dolgozzunk a télen? Kosarat fonjunk-e vagy méhkest? Vagy hogy szőlőkarót faragjunk? Az idén ingyen kapjuk az akácfát.

Egyszer, hogy magunkra maradunk, aszongya Brankó:

- Láttad-e Popovéknak a lányát?

- Láttam - mondok.

- Igaz-e, hogy csudamód felvirágzott?

- Mint a kender - mondok.

- Mint a mályva - feleli elgondolkodva.

Mindig jó barátom volt Brankó, de abban a percben nem tetszett nekem. Mért mondja: *mint a mályva*?

Azon éjjel még többet gondolkodtam. Milica lesz a feleségem, vagy senki. Kicsi korától ismerem: jámbor, szófogadó, csendes természetű. A beszéde csak mint a szellősusogás. Sose lesz afféle nagyszájú, rikoltom-asszony. No, nekem való. De hogyan szóljak apámnak, anyámnak?

Mert tetszik tudni, nálunk is csakúgy néznek a lány mögé, mint itten.

Másnap látom, hogy Milica a kukoricagórét rakja össze a kertben. Ott pipálok a kerítésen, várom, hogy meglát és köszön. Hát köszön is, hogy közelembbe ér, és megint elpirul.

- Tudod-e, Milica - szólok akkor neki -, alig ismertem rád: úgy megnőttél.

- Én mingyár megösmertelek - feleli Milica. - Pedig te is változtál.

- Én-e?

- Bajuszod nőtt.

- Hát nőtt. Magyarországon a bajusz is jobban nő, mint itten.

- Szebb ország az?

- Szebbnek nem szebb. Mert Bolgáriánál szebb ország nincsen. De gazdagabb. Ha pedig te is ott volnál, akkor még szebb is volna.

Nézett a szemembe.

És akkor láttam, hogy a szeme olyan mély, mint a mély kút, mikor kék az ég fölötte. Az arca elpirosodott. Csak pislogott. Nézett, nézett rám.

- Hogyan mehessek én oda? - felelte végre halkan.

Erre csak ennyit kellett volna mondanom:

- Velem.

De az ördög elállította a nyelvemet. Csak vertem a pipámat a markomba, mivelhogy kiégett. Gondolkodtam, hogy kimondjam-e? Vagy ne mondjam ki? Vele szóljak-e előbb, vagy apámmal, anyámmal.

Amíg ezen tűnődök, bekiáltják a házba. Milica elfut. Én meg azt gondolom: szólok mégis az ügryről apámnak, anyámnak.

De nem szóltam aznap este. Apám rosszkedvű volt.

- Holnap eső lesz - egyre csak ezt hajtogatta.

Nem az eső bántotta, hanem a köszvény.

Anyám is kedvetlen olyankor.

Hogyan mondjam meg?

Milicának az apja csak dudás. Földjük alig három hold, az is köves. Az én apám is dudás, de az én apám kocsmában nem dudál, csak farsangon, és csak jó házaknál. Nekünk nyolc hold a mezőnk, és két tehenünk is van. Az ilyesmi meggondolni való. És hát a házasság olyan sor, hogy akármikor érkezünk bele, mindig idején érkezünk.

Másnap megint lesem Milicát. Délután, ahogy átnézek: látom is. A kertnek a túlsó szélén áll. És beszélget Brankóval.

Énvelem csak felfordul a világ. Haragudtam Milicára, hogy csakúgy áll Brankó előtt, mint énelőttem, csakolyan pirosan, szemérmesen.

De aztán arra gondoltam, hogy mit tehet egyebet, ha megszólítják? És-hát Brankó úgyse fogja elvenni. Brankóra is azt mondanák otthon: megbolondultál-e? Brankóéknak tíz hold a mezejük, magzó pénzük is van. Brankó választhatja a legjobb módú lányt.

Estefelé átlátogat hozzám Brankó: mennék-e vele kukoricafosztásra Petkovékhoz.

- Jó. - Még örültem, hogy legalább szólhatok vele.

Szóltam is az úton:

- Újságot mondok, Brankó. De csak neked.

- No, mi az?

- Megházasodok a télen.

- Meg-e?

- Meg.

- Kit veszel el?

- A szomszédunknak a lányát.

- Popovét?

- Azt.

Nem szól rá. Csak mikor a hidat meghaladjuk.

- Könnyű a ládája - mondja.

- Majd megtöltjük Magyarországon - feleltem vígan.

Megint ballagunk. Megint megszólal:

- Megegyeztél vele?

- Még nem, odáig még nem érkeztünk.

- Akkor csak füst: a pipád füstje beszél.

- Lehet - feleltem könnyedén.

Ha akkor mást felelek, minden másképpen történt volna.

De nem beszéltünk többet, csak ballagtunk. A fosztáson Milica nem volt ott. Csak jómódú lányok.

Brankó lebelgett egyikkel-másikkal. Én egyikkel se.

Hazatértem többedmagunkkal voltunk. Nem beszélhattunk.

Másnap délután eső esett. Ahogy almot viszek az istállóba, látom megint Milicát. Górért visz be ő is a tehénnek. A felső szoknyája a fején. Igen illett neki, hogy úgy volt.

Odamentem hozzá.

- Milica - mondom -, gyer közelebb egy szóra...

- Tessék - aszongya szemérmesen.

- Hát - mondok -, csak azt akarom mondani, hogy vigyázz, el ne ázz. Mert a cukor elázik az essőn.

És más efféle ostobaságokat mondtam.

Aztán egy óra múlva megint kieszeltem valamit. Azt fogom tőle kérdezni:

- Emlékszel-e, mikor kicsi voltál, tízéves, aztán bent találkoztunk a városban a kocsialláson karácson előtt. Nekem valami szénapolyva esett a szemembe, és te kivetted a zsebkendőd sarkával. Mit ígértem?

Erre ő elmosolyodik. Mert gyűrűt ígértem neki, afféle krajcáros gyűrűt, kékköveset. És meg is vettem. De lyukas volt a zsebem: elveszett, mikorra visszaérkeztem a kocsiallásra. Hát azt fogom mondani:

- Mit szólnál rá, ha most megint megvenném a gyűrűt?

Erre ő felelni fogja:

- Megköszönném. De te csak tréfálsz.

Én azt mondom rá:

- De hátha nem köveset veszek, hanem karikagyűrűt?

Így kieszeltem.

S megint kimentem, hogy meglesem, elmondom neki.

Hát ahogy kilépek, látom, hogy a Radulovék garádjánál áll, és Brankóval beszélget.

Már akkor igen forrt bennem, hogy Milicát nem engedem másnak. Át is mentem este Brankóhoz. De bent ült az öregapja is: nem fordíthattam szóba.

Azt mondja Brankó, arról beszélgetnek az öregapjával, hogy kár a telet áthenyélgni. A városban jobbnál jobb szolgálatok akadnak. Egy falumbeli gyerek orvoshoz került, aztán egyebet se dolgozott, csak ajtót nyitogatott. Ruhája meg olyan volt, akár a hercegnek: csupa aranygomb a kabátján és fehér kesztyű a kezén. Háromszáz koronát keresett csak ajtónyitogatással.

- Nem bolondság - mondja Brankó. - Ha én is olyan helyre kaphatnék... Gyössz-e velem?

- Örömet - mondom. - Okosabb munka a karófaragásnál.

S magamban gondoltam: húshagyóig megkeresek vagy százötven koronát. Az éppen elég lesz a lakodalomra. Tavasszal aztán Milica velem jön. Brankó béreljen földet másutt.

- Hát mikor indulunk?

- Holnap - feleli Brankó.

Gondoltam: ezt szeretem én - legalább nem beszélget többé Milicával.

Mert igen bántott, hogy kétszer is láttam vele! Mit kerülgeti, ha nem veszi el? Hiszen ha éppen akarná, elvehetné. Mert csak az anyja él már meg az öregapja. Azok már nem igen

parancsolnak. Szidnák, morognák, végre is beleegyesülnének. Csakhogy én is ismerem Brankót, tudom, hogy inkább szomjan halna, hogysem egy pohár sörért tizenhat fillért eresztene. Hát még egy rózsáért hogy eresztene el maga mellett egynéhány hold földet!?

Az éjjel azt álmodtam, hogy a kerítésnél állok a vén cseresznyefa alatt Milicával. A cseresznye virágában, Milica is virágjában. A két tenyerembe fogom Milicának az arcát, és belenézek a szemébe:

- Engeded-e, hogy megcsókoljalak?

- Majd Magyarországon - feleli Milica.

S abban a szempillantásban elmúlt előttem.

Csak nézem: hova lett? Nézek a cseresznyefára is, hát látom, hogy a cseresznyefának úgy hull a virága, mint a hó.

Mikor, már mind lehullt, látom túlhan, hogy Radulovék ott ülnek a kertben. Az öreg Radulov ott pipázik a szarvasfejes fapipából, amit Brankó hozott neki Pestről. Az anyja tojástartó tyúk alá szakajtókosarából. Brankó meg csak ül a padon egy lánnyal és öleli.

Nézem, hogy ki az a lány? Mert a Brankó mellére volt borulva. És Brankónak csak az arcát tartotta, hogy csókolhassa.

Amint aztán fölemeli onnan a fejét, megösmérem.

Kiáltok is rá:

- Milica!

A leány visszafordul és mosolyog:

- Veled csak Magyarországon.

Hajnaltól indultunk. A lányról nem szóltam semmit se apámnak, se anyámnak. Gondoltam: jobb lesz, ha levélben megíratom. Mert tetszik tudni: írni én nem tudok, se olvasni, se írni. De hát minek is: húsz fillérért megírják a piacon, akik jobban értik. Milicának küldök alkalmilag egy nagy szívet, tükröset, szépet: abból megérti, hogy mi a szándékom.

Brankót egy kályhás fogadta meg, engem egy vendéglős. Brankónak hol sarat kellett taposnia, hol kályhacserepet szállítania targoncán. Én csak nevettem. Nekem csak bort kellett felhoznom a pincéből, meg tüzelnem a konyhán. Meg reggel a bevásárlásnál cipelnem a terhet, ennem-innom annyi volt, hogy püspök se eszik-iszik többet.

Brankóval olykor találkoztam. Dugtam is neki hol pecsenyemaradékot, hol egy-egy pogácsát, beszélgettünk is.

- A kereset jó volna - mondta -, mert csupa uraknál dolgozunk. De a mesterség ronda: csak sár meg polyva, megint sár, megint polyva. Így paszatolunk reggeltől estig. Mégiscsak a kertészkedés az igazi.

- Én is meg volnék elégedve - mondtam. - Már három likkal tágitottam a nadrágom szíján. Csak mégis jobb volna otthon. Az a lány, az nem múlik ki az eszemből. A szeme, az a mély szeme...

- Hát - aszongya -, akkor legjobban, ha elveszed.

- Meglátom - feleltem. - Az ilyesmit meg kell gondolni.

Nem akartam neki mondani, hogy már eltökéltem a házasságot. Akkor se szóltam neki, mikor karácsonkor falunkbéliekkel találkoztam, és szívet küldtem neki, tükröset, meg egy piros kis selyemkendőt. Valami különös érzés mindig visszatartott, hogy ne beszéljek sokat Milicáról. Hát nem is igen beszéltem. Csak ha sóhajtottam:

- Az a mély szeme...

- Vedd el! - mondta mindig.

- Még gondolkodok - feleltem óvatosan.

Vízkeresztkor jön hozzám.

- Haza kell mennem - mondja búsan -, nézd, behíttak katonának. Ma hazamegyek, holnap talán már fegyverben állok.

S mutatja a cédulát. Kérdi, hogy kaptam-e én is olyat?

Nem kaptam. A céduláját nem olvastam, mert nem tudok olvasni. Még örültem, hogy engem nem hívnak be. Az igaz, hogy nem egy esztendőben születünk.

Valami hat hétre rá falunkbeli szekeret látok a piacon. Filippov hozta be a bornyúját. Mert bikaborjút ellett a tehene. Odamegyek. Beszélgetünk.

- Mi újság otthon?

Mond egyet-mást. Aztán azt mondja:

- Igaz is, hát a nagy lagzi is megvót.

- Micsoda nagy lagzi?

- Hát a cimborádé.

- Melyiké?

- Brankóé.

- Kit vett el?

- A Popovék lányát.

- A Popovék lányát?

- Azt ám. Mit bámulsz, mint a szent Theodor képe.

- Milicát?...

- Hát persze, hogy azt. Hiszen más leánya nincsen. No, olyan lagzi vót... Hajjaj! (A füle mellé legyintett.) Még a lovak is táncoltak az istállóban. Három dudás játszott. Apád is köztük.

- Az én apám?

- Mit képedezel? Hát talán nem dudás az apád? Sose dudált szebben.

S beszélte a lagzit, de már én nem hallottam. Csak álltam; mint vágóhídon a marha, amelyet már egyszer homlokon sújtott a mészáros taglója, és a végső ütést várja.

- Hazudsz, te Filippov - nyögtem végre. - Részeg vagy, hazudsz.

Megharagudott rám, elvörösödött.

- Én vagyok-e részeg? - mondja. - Még el se adtam a borjút, máris részegnek mondanak. Aztán, hogy hazudok... hiszen még én adtam kölcsön a hurkatöltőmet a lakodalomra.

Még az állam is reszketett.

- Mire te hazaérsz - mondtam neki -, Brankó már odafenn lesz az Istennél.

És elsiettem tőle.

Értettem már, hogy az a cédula, amit Brankó mutatott, nem behívó cédula volt, hanem más-
valami írás. Alakoskodott, megcsalt, megfosztott a kincsemtől!

Csak épp, hogy egy kést vettem útközben, egy nagy disznóölő kést.

A gazdám meglátta, hogy hazakészülök.

- Olyan nincs - mondta -, hogy húshagyóig elmenj. Húshagyóig szegődtél, addig maradsz,
vagy helyettest hozol.

Filippov is nyomomba két rendőrrel. Bezártak három napra, meg is vertek.

Hát jó, hogy bezártak. Az is jó, hogy megvertek. Mert amíg ott feküdtem a három napi áris-
tomban, elcsillapodott bennem a gyilkosság dühe.

- Nem megyek haza - mondtam -, soha többé ebben az életben nem megyek haza. Mert ha
hazamegyek, megölöm! Mire jó, hogy megöljem? Ő se fog élni, engem is felakasztanak. Hát
nem megyek haza. De ne kerüljön eléem ebben a földi világban! Ne kerüljön eléem.

És hogy még inkább megcsillapodjak, elmentem gyónni. Meggyóntam, hogy ölni akartam.

A pap elszörnyülködött.

- Tudod-e - azt mondja -, hogy a tíz legnagyobb parancsolat között van ez. Örök bűnhődés a
gyilkosnak a sorsa.

Igen kegyes ember volt az a pap, nem öreg, de már okulárés. Szép arany okularé volt a
szemén, és sok mindent beszélt igen malasztosan, szép nagy okossággal.

- De hát annak mi a sorsa - feleltem -, aki másnak a választottját orvul elragadja?

És sírtam.

- Ez nem a te ügyed - felelte. - Arról majd ő számol a másvilágon. Bizony mondom neked,
jobb lett volna nem születnie.

Megkönnyebbültem valamennyire, de nem teljesen. Mikor kijöttem a templomból, ahelyett,
hogy hazatértem volna, arra eszmélkedtem, hogy kívül vagyok a városon, a temető mellett.

No, lám, még a lábam is a falum felé viszen.

Megint elfogott a keserűség. Egy fakereszt állt az útfélen, annak a korlátjára ültem és sírtam.

- Ördög vagy, te Brankó, ördögnél is rosszabb!

Amint ott kesergek, egyszer, hogy a korlátra tapintok, valami tüskeforma keménységet érzek a
fában. Nézem, hát késhegy. Több is van ott olyan. Némelyik már rozsdás, de némelyik még
azon fényes, ahogy beletörték.

Engem is elfog erre megint a dühös keserűség: előveszem a késemet, beleszúrom a kereszt-
fának korlátjába.

- Nem öllek meg, Brankó, de megátkozlak! Megátkozlak itt, a kínszenvedő Krisztus színe
előtt. Akkor válasszon el Isten a feleségedtől, mikor legjobban szereted! Akkor fusson ki a
szemed, mikor halálosan szomjan keresed a vizet! Akkor törjön el a lábad, mikor handzsárral

kergetnek! A házad jusson idegen kézre, feleséged koldus özvegységre! Mostoha apa nevelje fel az árvadat!

Ez megkönnyebbített. A késem hegyét beletörtem a korlátfába. Ameddig azt a vasat ki nem eszi onnan a rozsdá, rajta lesz Brankón az átok.

Visszatértem a gazdámhoz.

Tavasszal hiába vártak engem haza: más faluból való kertészekkel társultam, és idejöttem megint ebbe a városba. Tudtam, hogy Brankó nem mer idejönni.

Az volt a szándékom, hogy itt is maradok. Apámat, anyámat is elhozom. Majd találok én magamhoz illő leányt a magyar földön is. És akkor Milicát is elfelejtem. Majd valamikor hazatérek: ha már annyi pénzt gyűjtöttem, hogy már különb gazda lehetek otthon Brankónál.

Hát szépen is kerestem itt: a föld kövér, és a víz nem költséges. A sárgarépát kiváltságos szépen meghizlalja ez a föld itt. Csak éppen, hogy a kedvem nem tért meg. Mintha azt a kést nem is a kereszt korlátjában hagytam volna, hanem a magam mellében.

Hiába néztem itt nekem való leányt. Akadt volna három is. Egyik a Bice molnár lánya, tán tetszik ismerni - derék, dolgos leány. A másik egy bakternek a lánya, Örzse nevű. Táncoztam is vele. A harmadik vincellérnek a lánya, az is takaros, szép házuk is van. De hiába, Milica csak egy van a világon.

Ősszel pecsét jött, hogy siessünk haza: háború lesz a törökkel. Tetszett olvasni, ugye, az újságban? Mink is olvastuk.

Némelyek örültek a hírnek, némelyek nem örültek.

Én örültem. Brankónak is be kell rukkolnia, ott kell hagynia házát, feleségét.

S olyan érzés fogott el, mintha a háború nem is másért volna, hanem, hogy az átkom teljesedjen.

Teljesedjen!

Milica nem kell már nekem - gondoltam -, rá se nézek többé, ha visszakerülök a faluba, de a Brankó vére kell! Verje meg az Isten minden szerencsétlenséggel!

Még aznap összeszedelőzködtünk. A bérletet csak én magam tartottam meg a következő esztendőre. A társaim nevettek!

- Hátha meghalsz, te bolond!

- Ha meghalok, akkor már úgyis mindegy: akár itt vesz a háromszáz korona, akár török veszi ki a zsebemből.

Én nem a faluba tértem vissza, hanem egyenesen Szófiába mentem, be a kaszárnnyába.

El akartam kerülni, hogy Brankóval ne legyek egy kompániában. Később aztán arra gondoltam, hogy Brankóval úgyse leszek én egy csapatban, mert hiszen ő idősebb egy évvel, jobb, ha falunkbeliekkel eszek együtt.

Filippolinál aztán kértem is, hogy tegyenek át az Ilcsev ezredébe.

Hát Brankó is ott volt.

Mikor megláttam, úgy éreztem, mintha jéggé dermedt volna szívem. Minden belső részem szinte magához fagyalt. Csak megálltam, mintha a lábamat megkötötték volna. Bántam már, hogy odahelyeztettem magamat.

Brankó a szempillantásaimat is kerülte. Jártunk, keltünk egymás mellett, mintha idegenek volnánk.

Azt akarja az Isten, hogy a szemem előtt vessz el - gondoltam.

S valahányszor felém közeledett, olyan gyűlölet fojtogatott, hogy szinte fuldokoltam belé.

Ha harcba kerülünk, s török golyó nem talál, majd beléd téved egy hazai! - gondoltam sötéten.

A gyilkosság dühe újra felkelt bennem. Nem lehet az igaz, amit a pap mond. Hiszen a háború is gyilkosság, sokadalmas gyilkosság, s lám, maguk a papok szentelték meg a fegyvereinket, szentelték meg a gyilkosságot.

Mentünk, marsoltunk. Soha nem jártam mellette, soha nem ültem melléje. És ő is került.

- Lehet - gondoltam -, hogy egy a szándékunk. Tudja ő, hogy a puskám előtt nem tanácsos járnia. Nekem is jó lesz ügyelnem, hogy mögém ne kerüljön.

Mikor Lozengrád alá értünk, másnap hajnalban a legjobb álomból ver fel a riadó.

- Harcba megyünk!

Egy-két perc alatt rendbe rándultunk. Az ég akkor kezdett világosodni. Köd borította a világot. A sárga fákon hideg nyirok ült.

- Fiúk! - mondta a századosunk, Karavelov nevű, igen derék tiszt úr - a bolgár fegyver dicsőségének a napja ez: a zászlónk becsületére gondoljatok!

Vezetek bennünket félóraig tartó meneteléssel. Senki se szólt. Csak a lépések robogtak, fegyverek csörögtek.

Valami szőlődomb alatt megálltunk.

- Itt lapuljatok meg. Innen fogunk kirontani.

Már akkor dörgött az ágyú. Reszketett a föld. De sem a füstöt nem láttuk, sem a lángot. Csak a ködben valahol távolacskán hallatszott olykor különös robogás, mintha százezernyi üres söröshordót hurcolnának futó lovakon. A távolban a katonabandák fújták a *Szuma Maricát*.

- Húzódjunk feljebb - mondta a hadnagy úr -, a Kis-Petkov nevű -, a lejtőn nagyobb erővel rohanhatunk majd le.

Húzódnunk, lapulunk.

Időnkint a dörgés erősödik.

Egyszer csak a hegyet is mintha ráznák, mint mikor ősszel az almafát megrázzák. S csakúgy hull is a golyó épp oda, ahol előbb hasaltunk.

- A török felülről fog ránk rohanni - véli mellettem Ivanov.

Asztalos volt az az Ivanov, már jó negyvenes és négy gyermeknek az apja.

- Fölülről fog ránk rohanni ezrével - mondja -, és mink mind itt maradunk.

Rajtam borzongás futott át. A hegyre nem lehetett fellátni a ködtől. A föld rengett.

Keresztet vetettem magamra.

Brankót mindössze hét katona választotta el tőlem. Egyszer csak hozzám kerül a többi háta mögött, leveszi a süvegét.

- Bogdán - mondja -, a halál mezsgyéjén állunk. Vétkeztem ellened... Bocsáss meg, ha lehet...

A hangja alázatos volt, a szeme könnyes. Mint gyónás előtt, mikor a bűnös megköveti, aki ellen vétett.

Szótlanul nyújtottam neki a kezemet.

De az a mozdulat nem a szívem mozdulata volt. Csak illet, kellett, mert akik mellettem álltak kétfelől, látták, hallották.

Nem, nem bocsátok meg. Ebből a harcból nem fogsz te életben hazajutni!

- Hasra! - kiáltott a hadnagy úr.

Brankó visszafordult a helyére.

Valami különös, tompa robogás hallatszott a hegy alatt, mintha ezer mangorlót vontak volna el. Az ágyúk meg-megpuffantak, meg elhallgattak egynéhány percre.

Hasra feküdtünk.

A következő percekben lángoló és sustorgó bomba csapott le a dobosunk mellett; és siketítő robbanással vetette fel a földet.

Emberi kiáltások, sok-sok dühös kiáltás és robogás alulról, s mi egyszerre benne vagyunk a füstben, lángban, porban, fergetegben.

Török sapkák pirosanak elő a füst közül, s futnak ránk nagy dobogással, rendetlenül.

- *Na - nos!* - hangzik mindenfelől a parancs.

S mink bajonettel rohanjuk meg a futókat. Egyik-másik szembefordul, és üt, vág, lő. De a legtöbb védtelenül rohan a csapatunk közé.

- Ne, kutya!

Izzadt, rémült, véres, rongyos emberek lihegnek, verekednek, bukdosnak.

A vér a puskámon annyi volt már, hogy már a kezem csúszott rajta.

- *Napred!* - kiáltozza egyre a hadnagy úr.

S újult erővel támadunk.

Merre van Brankó? Ha még él, s előttem jár, most rásütöm a halált. De Brankót sehol se látom a füstben, csak török és török.

Egy század összevagdalózott velünk, abból egy ember se maradt. De másik török csapat verekedik velünk össze. Holttestek fölött küzdünk. Egyszer csak bomba robban, s iszonyú ütést érzek a fejemen. Megtántorodok. A földet mintha kihúznák a lábam alól.

Lovasság dübörög, mikor megint eszmélkedek. Arccal fekszek a földön, és össze fognak tiporni. Nagy kinnal fölemelem a fejemet, de mintha mázsás nehéz volna, megint vissza-csügged.

- Istenem - fohászkodok -, csak most az egyszer könyörülj rajtam! Küldd ide szabadító angyalodat, hogy össze ne gázoljanak elevenen.

Soha úgy nem könyörögtem az Istennek.

Abban a pillanatban érzem, hogy valaki megragadja hátul az övemet, másik kézzel a galléromat, és fölemel. De oly hirtelen-könnyen, ahogy egy követ felkapunk.

A lélegzet is eláll bennem. Ha török, azért emelt fel, hogy földhöz csapjon megint. Ha bolgár, áldja meg az Isten.

Hát bolgár. A hátára vett, mint valami zsákot. Visz. Letesz az ágyú mellé, a vöröskeresztes kocsi mellé.

- Ezt a cimborámat belül tegyétek jó helyre - mondja.

S én megismerem Brankó szavát.

Akkor valami megmozdult bennem. Tehát Brankó nem akart megölni.

S azon kábultan, véremben, nyomorúságomban is ezen gondolkodtam:

Mért tette?

Azért, hogy megengesztelődjek iránta? Talán a kezem mozdulásáról látta, hogy élek, s gondolta, ha életben maradok, megbocsátok neki. Ha meghalok: nem fogom vádolni az Úr széke előtt.

Fölemeltem a fejemet. A köd már eloszlott. A nap ezernyi holttestre süt. A dombos sárga mező, mint a piros foltokkal javított sárga nadrág.

A sebesülteket hordják. Látom, hogy Ivanovot is két puskára fektetve cipeli négy katona. Mind a két lába úgy lóg, mint a fűrészporról kitömött bábué.

Bevittek szekéren a táborba, és ott bekötözték bennünket.

Kis idő múlva fájás esett a fülembe, fejembe. Elvittek egy parasztházba. Sokan feküdtek már ott. Éjjel olyan volt a fejem, mintha megnőtt volna akkorára, mint a szófiai nagytemplom kupolája. S mintha fejemen át dübörgött volna az egész lovashad.

Napokig tartott ez az állapot.

- Hol vagyunk? - kérdeztem a mellettem fekvő sebesültet. Egy borzas, sárkefe-szakállú ismeretlen.

Elmosolyodott:

- Bolgáriában.

- Mit nevezsz ezen?

- Azt, hogy egyre Magyarországot emlegetted: *Csókolj meg, Milica!* Szép macska lehet az a te Milicád.

Két hét múlva ismét a táborban voltam, Csataladzsa alatt.

Brankót ott találtam, örvendő arccal lépett elém:

- Hálistennek - mondja -, egész vagy.

És a kezét nyújtotta.

- Csak a fülem veszett el - feleltem röstelkedve. - Bombadarab csapott meg.

Azon röstelkedtem, hogy nem tudom megköszönni a bátorságát. Nem tudom. Hiába: nem mondja a nyelvem. Ő is látta, hogy nem akarok vele beszélgetni.

Már akkor csak három katona volt köztünk, ha sorban voltunk.

Tán harmadnapra történik, hogy kiküldenek vagy kétszázunkat egy távoli erdőre, amelyet nem is lehet látni induláskor, csak papiroson. Az volt a parancs, hogy maradjunk ott éjszakára is.

Már akkor dühös voltam a törökre: nincs kegyelem a verebének se!

Délután egy égő török faluba jutottunk. De csak az alsó vége égett. Másfelől is érkezett egy ezredünk. A lakosság elvonulását láttuk a távolban, egy kőporos hegy kopárján. Szekerek, lovak, gyalogfutók.

A falut körülvettük. Nem nagy falu volt, de jómódú lehetett a lakossága, mert emeletes házak is voltak benne, törökös házak: földszint kő, az emelet fa, szemét a házak előtt. Mert a török a szemetet, trágyát a ház elé veti ki.

A távolból láttam, hogy a falu vénei fehér lobogóval, fegyvertelenül járulnak a sereg elé. Lehetnek vagy tízen. Csupa fehér turbános, fehér szakállas ember.

Egy tiszt eléjük lépett. Mélyen meghajoltak előtte. Láttuk, hogy megfordulnak.

Minden faluban így történt - ahogy később hallottam. A tiszt azért ment eléjük, hogy visszaküldje őket:

- Minden fegyvert összeszedjétek, és a községhez elé hordjátok. Puskát, pisztolyt, kardot, handzsárt. Tik tudjátok, kinek hány fegyvere van. Ha csak egy fegyver is rejtekben marad, azzal a fegyverrel hal meg az elrejtője. De tik is valamennyien.

A következő órában ott hever halomban a fegyver a községhez elé, s ott álltak a vének. Mély hajlongással fogadták a tisztjeinket. S hogy ha egy hadnagy megállt előttük, valamennyien letérdeltek.

- Minden fegyver itt van?

- Egy se hiányzik.

- No, majd meglátjuk. Katonák, vizsgáljátok át a házakat. Gyűjtogatni nem szabad, mert itt hálunk.

A házak többnyire üresek voltak. Akinek lova, szamara, ökre volt, elmenekült. Csak a zsidók, bolgárok maradtak ott, meg a vének, betegek, s az effélék családja. No, meg a földhöz ragadt szegények, akiknek minden vagyona a rajtavaló rongy meg egy rossz kalyiba.

A katonák persze azonnal elfelejtették, hogy fegyvert kell keresniök.

- Pénzt, az apád arkangyalát!

Akinek nem volt pénze, megölték, hogy eltagadta. Akinek volt pénze, vallatták, hogy hova rejtette a *többi*? S ha előadta a többi, vallatták, hogy hol van *még*? S megölték, hogy eltagadja. A csecsemő is kardhegyre került. Mert hiszen, ha nem él apja, anyja, csak nem nevelik fel a bolgárok?

Sikoltozások és jajgatások hallatszottak mindenfelé a faluban.

- Azt a gyűrűt is az ujjadról!

- Nem jön le.

- Fogd meg, pajtás, a kezit!...

Ne tessék rám utálattal nézni, az én lelkemet nem terheli gyalázatos emlék. Tigriseket öltem én is, de tyúkokat nem. Azt azonban én is megtettem, hogy ahol pénzt nyújtottak vagy gyűrűt, elvettem. Ha én el nem vettem volna, elvette volna másik társam. No, meg holmi apró emlékeket bizony én is összeszedtem: kanálka, ezüst-csat, egy opálgyűrű... Egy helyen ezüst gyertyatartót is zsákmányoltam, és nekiadtam a hadnagyomnak.

- Emlékül - mondok.

Mások is adtak neki egyet-mást. Különösen a szép csibukokat.

Hát mondom:

- Tessék.

- Süsd meg - aszongya - hiszen ez csak üveg.

És földhöz csapta.

Igen restelltem. De rohantunk tovább. Tessék elhinni, nagy öröm az a katonának, ha zsákmányolhat.

- Oda, abba az emeletes házba! - kiáltotta Brankó.

A zsinagóga közelében volt az az emeletes ház. Harmadik ház oda.

A kapu be volt zárva, betörtük. Az ajtó be volt zárva, kifeszítettük.

A földszinti szobákban nem volt senki. De a bútorok, tálak, kancsók, tányérok a falon, egy kanári madár a kalitkában - jómódú ház.

- Itt találunk valamit!

Egy perc alatt összetörtünk mindent. Én a tányérokat vertem le a falról, tányért, tálat, kancsót, tükröt. A kalitka is a kezem ügyébe esett volna. De ezt nem bántottam.

Már akkor sötétedett. Egy társam lerántotta a fehér csipkekárpitot rudastul. Összecsavarta, olajba mártotta, meggyújtotta.

- Fel a hárembe!

A fáklyás ment elől a keskeny, sötét falépcsőn.

Rézkilincses, fehér ajtó.

- Nyissátok ki, kutyák!

Semmi felelet.

Egy katona ráduhint a puskatussal az ajtóra. Vállával is próbálja. De a lépcsőn nem vetheti meg a lábát.

- Nem úgy - mondja Brankó. - Majd én...

S hátravonja a fáklyást. Háttal fordul az ajtónak. Megveti a lábát a felső lépcső két vállán, és nekiduhan farral.

Én ezalatt a függőlámpást pillantottam meg a falépcső fölött. Kapok a láncába. Felhuzakodok, hogy belássak: mi van odabent, ha megnyílik az ajtó?

- Hát - mondom - Brankó nekiduhan háttal.

Az ajtó reccsenve szakad be. Brankó behanyatlik. Abban a pillanatban puska dördül el a szobából Brankónak a feje fölött. A lövés engem lök mellen. Megszédülök, eleresztem a láncot. Leesek, lefordulok a lépcsőn.

A társaim azonban nem foglalkozhatnak velem. Még hallom, hogy dirr-durr: lövöldöznek a szobába, s ordítóznak. Bent női sikoltozások.

Aztán elájultam, vagy mi.

Mikor fölébredtem, éjfél lehetett.

Köhögtem.

Eszmélkedtem: hol vagyok?

Részeg vagyok-e?

Nem, nem vagyok részeg, hiszen nem ittam.

Tapogatódzok: ágyban fekszek-e?

Akkor érzem, hogy valami kellemetlen, hideg nedvesség borít. Mintha egy csomó varangyos béka ülne a mellemen.

És epesztő szomjúságot éreztem, valami pokoli nagy szomjúságot: a nyelvem olyan száraz volt, mint a tapló. És valami rossz íz volt a számban.

- Hé! - kiáltok.

Azaz, hogy csak kiáltanék. S elcsodálkoznak a hangomon, hogy csak nyöszörgés.

- Vízet! - nyögöm - vizet!...

Megint köhögtem, és a szám valami édeses-émelygős ízzel telt meg. Vér volt a számban.

- Vízet...

Senki se felel.

Már eszelkedek, hogy hol vagyok. A török családot bizonyosan megölték, s ők feküdtek bele a finom ágyakba. Az asszonyokat egyelőre nem ölték meg. Gyakorta történt efféle. Volt úgy, hogy a férfi holtteste ott hevert a szoba közepén, s az asszonynak, leánynak ott kellett vacsorát készíteni, tálalni, a holttest mellett, a holttestet kerülgetve. Csak a gyermeket ne bántsák.

Füleltem.

Semmi nesz, semmi hortyogás. Csak valami egér rosztogat halkán valamit.

- Vízet!

Soha életemben nem éreztem olyan kínzó szomjúságot. Ezek az átkozott cimborák bizonyára jóízűn alusznak valahol a házban, s megfeledkeztek rólam.

- Vízet!

Már hiába: magamnak kell keresnem. Valahol csak találok, ha órákig kell is keresnem, ha moslékot találok is, de innom kell, innom, vagy szomjan veszek el!

Feltápáskodok azon kábultan. Tapogatódzok. Lépek.

Hideg fal.

Megint tapogatódzok, lépek.

A lépcső.

Tapogatódzok, lépek.

De oly gyenge a lábam, alig állhatok. A kisgyermek lába remeg úgy, mikor járni tanul.

Megint fal.

Valami roppanik a lábam alatt. Fésű vagy dió?

A lépcső alatt lesz a vizesedény, bizonyosan találok ott affélét...

Tapogatódzok, lépek.

Az inaim reszketnek.

- Vízet! Vízet!...

Valami állódeszkába ütközök. Amint onnan hátralépek, a föld elvesz alólam, s én le... valami lyukba, gödörbe vagy pincébe...

Ma se tudom, mi volt: hamutartó volt-e? vagy krumpliverem? vagy pincegádor? vagy hogy kenderkészítő eszközöket tartottak ott.

Mondom: nem tudom.

Igen mély nem volt, de oldalt estem belé, és az arcomat, orromat, homlokomat valami vasba ütöttem vagy cserepekbe, lehet, hogy a lámpás cserepeibe. Az ütdés oly fájdalmas volt, hogy megint elájultam.

Kiáltásra ébredtem fel.

Bolgárul kiáltottak, és kivontak a lyukból. Éreztem, hogy arcom csupa vér, és az orrom, homlokom, bal szemem irtóztatóan fáj. De nem láttam, csak homályosan: valami vörös világosságot.

- Víz - nyögtem -, vizet!

Hanyatt fektettek, s egy kancsó vizet csorgattak az arcomra.

- Innom adjatok, innom. Egy akó vizet adjatok!

- Az istenfáját - mondta egy hang -, ez hát a fején járt a lába helyett.

Bekötötték mind a két szememet, s lefektettek szalmára. Csak zörgésétől, tapintatáról tudtam, hogy szalma, és azt is éreztem, hogy szobában vagyok. Látni azonban nem láttam semmit.

Feküdtünk ott többen is, nem tudom, hányan. Hol egyik nyöszörgött, hol a másik, hol többen is egyszerre. De a könnyű sebesültek beszélgettek. A sebesülésükről beszélgettek, meg arról, hogy akiket a zsinagógába fektettek, azok alá szénát adtak. Azoknak jobb.

- Brankó él-e? - nyöszörgöm egyszer, hogy egy momentumnyi csend volt.

- Melyik Brankó? - kérdi egy bágyadt hang.

- Radulov Brankó. Hiszen tudjátok, hogy földim.

Senki se felelt.

Kis idő múlva megszólal mégis egy hang:

- Álmodik ez.

Mind a két hang ismeretlen volt. Akkor eszmélkedtem, hogy bizonyára más ezredből valók.

- Tik is itt sebesültetek meg? - kérdeztem.

- Nem - felelték -, minket úgy hoztak ide. Te ki vagy?

Mondom a nevemet. Mondom a falumat.

Egy sem ismert.

Egyszer ételt hoztak, kását, én szerettem volna levenni a kötést a szememről. Hogy egyik másképp? Azonban nem engedték.

Hát csak úgy ettem, mint a vakok, és különösen sok vizet ittam. Soha életemben nem ittam annyi vizet. És a szemem rettenetesen viszketett, dagadt is volt, tüzelt. Szerettem volna jégbe takarni az egész arcomat.

Végre aztán jött valaki s újra megmosott derékig.

- Szerencse - mondta -, hogy átment rajtad a golyó.

Köszönöm az ilyen szerencsét - gondoltam.

Azt tudtam, hogy meg vagyok sebesülve, de hogy át is vagyok löve - nem tudtam.

A szememről is le akarta venni a kötést, de irtózatossá fájdalom nyilallt az agyam velejébe. - Hagyd így!

- Nem lehet - felelte. - Mert elgennyed a szemed.

- Hát majd én veszem le, de áztasd meg előbb jól.

Hát áztatta is a kötést sokáig.

Mikor végre levettük, csak sötétséget láttam, vörhenyeges sötétséget.

- Még mindig éjszaka van? - kérdeztem elbámulva.

- Dehogyan - felelte -, fényes dél van, csak hogy te nem látod.

Akkor irtóztam el, hogy megvakultam.

Oly nagy szomorúság szakadt rám, aminőt soha életemben nem éreztem. Mert vigasztalás van a halálban is, de mikor azt mondják: soha többé nincs neked virradat, nincs neked napfény, nincs neked emberi arc, hanem mintha pince volna az egész világ, úgy élsz, mint a pincebogár, arra nincs vigasztalás, legalább akkor időben nincsen.

Mármost tessék ehhez hozzáképzelné azt a sok nyögést, jajgatást, nyöszörgést...

- Kellett ez nekem?

Ha Magyarországon maradok, semmi bajom. Nézem a káposztáimat, hallgatom a méhek zümmögését. Nézem most itt a pokol éjszakáját, hallgatom a sok jajt, s távoli ágyúknak komor duhogását. Nincs többé élet, nincs többé zöld mező, nincs többé boldogság!

S ezekben a siralomházi gondolatokban egyszer csak megszólal valami kedves, édes madárcsicsergés. A fejem fölött.

Ó Istennek kis hegedűse!

Soha oly édes, gyönyörű madárénekecskét nem hallottam. Hát van még élet és boldogság a világon?

- Mi madár dalol itt? - kérdeztem a társaimat.

- Kanári - mondják.

Akkor jut eszembe, hogy nem bántottam a madárkát. Valaki talán ennie-innia adott, s a madárka nagy boldogságban megszólalt.

Februáriusig feküdtem. A sebesültek változtak körülöttem, az ápolók is. Enni hol kaptunk, hol nem, az ágyneműt nem változtatták.

És én feküdtem a rondaságban, elhagyatottságban, a társaim halálos nyöszörgése és nyögdelése között továbbra is. Egyetlen vigasztalásom a madárka dalolgatása volt. Mintha azt dalolná:

- Ne csüggedj el, ne csüggedj el!

Van még élet a világon.

Lám én örökös rab vagyok:

Se napfényem, se virágom,

Mégis mindig dalolgotok.

Mindennap megkérdeztem: adtak-e neki ennie és innia?

Egyszer igazi doktor is jött, és megnézett bennünket.

- A fél szemed megmarad - mondotta. Csak ne dörzsöld a sebeset, akárhogy viszket is.

Már akkor kezdtem is látni, de csak piros színben mindent. Az előttem álló ember is csak olyan volt nekem, mint valami vörös árnyék.

Megtapogattam a kabátom zsebét: benne van-e a kiskanál, ezüstcsat, gyűrű?

Bizony, csak a gyűrű maradt meg, a szép kis opálgyűrű. Az is csak úgy, hogy lyukas volt a zsebem, és lecsúszott a bélésbe. Jobb szerettem volna, ha a kiskanál marad meg. Anyámnak szántam azt a kanalat.

Februárban aztán fölkeltem. Haza akartak küldeni.

- Nem, visszatérek a hadba. Ha csak úgy bírom is a puskát, mint a gyermek. A szememért száz török megy a másvilágra.

Mikorra visszatérhettem a táborba, már Drinápolyt ostromolták. Messziről dolgoztak még, oly messziről, hogy a várat nem is láttuk. Reggeltől estig bufogtak, dörögtek az ágyúk, de néha még éjszaka is. S dombok mögött, árkokban lappangva húzódtak a csapataink egyre közelebb és közelebb.

Jelentkeztem.

Megdicsérték. Nevemet is felírták. Káplári csillagot adtak. Már akkor tisztán láttam. Csak a bal szememet vitte el az ördög.

De voltak ott a hadban más bekötött fejűek is.

- Még az élelmi csapathoz - mondja a hadnagyom.

- Parancsa szerint, hadnagy úr - feleltem. - De egy alázatos kérésem volna.

- Mondd.

- Száz törököt szeretnék előbb a puskám végére szedni. Igen dühös vagyok rájuk, bocsánatot kérek.

Elmosolyodik. Vállat von:

- Hát jó: eredj vissza a századodba. Amott vannak a domb alatt.

Mentem.

Brankó megölelt.

- No, csakhogy élsz, pajtás - mondta örvendezve. - Már elsirattalak. Hova. Hát hova a csudába vesztél te egyszerre? Hiszen a hátam mögött voltál a lépcsőn. Éjfélután tovább kellett marsolnunk, mert ellenséget jelentettek a közelben. Kerestelek, de senki se tudott rólad - úgy jöttünk el.

Elmondtam neki, hogy jártam. Már akkor tudtam vele beszélni, noha még mindig nem olyan melegen, mint valamikor.

Aztán én kérdeztem, hogy mit műveltek ott a házban.

Nevetett.

- Furcsa vacsora volt az. Kár, hogy ott nem lehettél. Soha életemben annyit nem nevettem. A töröknek csak az az egy töltés volt a puskájában. Afféle régi elöltöltő puska volt az. A mieink egyszerre lefűlelték. Ezt nem öljük meg! - kiáltottam. Elevenen adjuk a tiszt urak kezébe. Ennek cifrán kell meghalnia! Könyörgött a török, hogy csak az életét hagyjuk meg: mindenét vegyük el. Adott pénzt, gyűrűt, mindent. A nagy lármára feljön Kis-Petkov hadnagy úr is.

- Mi történik itt? Mit találatok?

Erre a töröknek a két felesége, a hadnagy elé borult:

- Irgalom, kegyelem! Mindenünket vegyétek el, csak minket ne bántsatok meg a gyermekeinket.

Nem volt szép egyik se, csak a lány volt volna valamennyire - a haja, szeme -, de hát éretlen kis zöld lány volt még, tizenkét éves se talán. Két fiúcskával együtt lapult a sarokban - mintha egy jérce takarná a szárnyával a két ijedt nyulacskát.

Nézi a hadnagy úr a finom szobát, rézágyakat, ongorát, aztán magát a törököt. Őszes ember már, de java erejében.

- Nini - mondja -, hiszen te szakács voltál Brusszában.

- Az - feleli a török örvendezve.

- Meg borbély is voltál aztán Sztambulban.

- Az, az, borbély is voltam.

Utólag tudtuk meg, hogy a hadnagy úr csak ráfogta az ismeretséget. A török meg kapott rajta. Ma se tudom, hogy miért nem menekült el az a török? Bizonyára hozzájuk tartozott valaki a falu vénei közül: remélték, hogy megmenthetik a házukat.

- No, hát csinálj nekünk jó vacsorát - mondta a hadnagy úr. - Oldozzátok el! És hozzatok birkát, tyúkot, bort.

A török letérdelt. Könyörgött. A szavát nem értettem persze, de ahogy a hadnagy úr biztatta, nyilván, hogy bűnbocsánatért könyörgött, mivelhogyránk lőtt.

Igen figurás ember volt az a hadnagy úr.

- No, menyecske - mondja a fiatalabbik asszonynak -, ne félj semmit, csak a nyakamba kapaszkodj, akkor nem mernek bántani.

A gyerekeket elbocsátottuk, hogy hordjanak forgácsot az apjoknak.

Hát ott mulatunk, tréfálunk, kutatunk. A török hordja keserves képpel a kenyeret, fűgét, vereshagymát, mazsolát, sajtot, süti-főzi a birkát. Igen nevettük, hogy olyan kényszeredetten mosolyog, és mikor fordul, csikorgatja a fogát. Kivált, hogy a feleségét ott látta a hadnagy úrnak az ölében. Meg tán, hogy én az idősebbikkel tréfálkoztam.

No, volt ott nevetés.

De aztán meguntuk az asszonyokat, ongorán se tudtak jóra való nótát, hát kidobtuk az ongorát az ablakon, az asszonyokat meg az ajtón. El nem szöknek, mert hiszen az udvar is tele van katonával.

Eszünk, iszunk, vígadunk. Tanakodunk is közbe, hogy bizonyosan van még elrejtett pénze a töröknek. De azt mondja a hadnagy úr, azt hagyjuk végülre.

Iszunk, eszünk, vígadozunk.

Azt mondja vacsora után Petkov hadnagy úr:

- Melyitek merné megborotváltatni az állát evvel a törökkel?

A török ott töltögette a sört. Bora nem volt, csak söre volt vagy húsz palackra való.

- No, ki meri magát megberetváltatni?

Mindenik a másokra nézett, valamennyien nevettünk.

A töröknek már akkor vérben forgott a szeme, de csak vigyorgott, csikorgott, töltögette a sört a poharakba. Nem értette, hogy miket beszélünk.

Lecsaptam a sapkámat.

- No hát én ülök neki.

Gondoltam nem mer ez a nyomorult ártani.

Mikor már ültem, jobb szerettem volna mégis nem ülni. Most már mindegy, gondoltam, ha valahogyan mégis bele mer nyisszantani a nyakamba, a kezem a handzsáromon tartom: annyi erőm mindig lesz, hogy beleforgatom.

- Ez az úr beretválkozni óhajt - tolmácsolta a hadnagy úr. - Lássuk: nem feledted-e el a mesterségedet?

A török rám nézett. (Láttad volna azt a nézést.) Aztán meghajolt:

- Ahogy parancsolják.

A szoba közepére ültem. A török elővette a beretváját, szappanját, habverőjét. A társaim néztek nagy várakozással. Mint a cirkuszban, mikor az következik, hogy a komédiás bedugja a fejét az oroszlán szájába.

És nagy csend.

A török reszkető kézzel szappanoz. És ki-kifülel. Szappanoz. Én csak tartom az államat, feni a borotvát. Arra már vizsgolt a hátam.

- Nyújtsd ki hát a nyakad - mondja a hadnagyom -, hiszen nem fér oda.

Nevetnek, hogy dőlnek belé.

Két katona két gyertyát tart a fejem mellett, hogy a borbély lásson, meg hogy az én nyugtalanságomat is lássák, és röhöghessék.

Ránézek a törökre. Látom, hogy a keze remeg. A homlokán verejték csillog. Az arca sápadt.

Lenn női sikoltás hallatszik, olyan sikoltás, hogy szinte hasadt belé a ház. Nem tudom, melyik lehetett a három közül, bizonyosan a leány.

A török megrándul. Behunyja a szemét, és összeszorítja a fogát.

De akkor már fölkeltem.

- Ilyen remegő kézzel mégsem engedem magamat...

Törölgettem a szappanhabot a képemről.

Igen röhögtek rajtam.

A török csak áll. Azon behunyt szemmel fölemeli a fejét, és a saját torkán rántja át a beretváját.

A plafonig fröcskölt a vére.

Brankó aztán azt is elmondta, hogy nem maradt ott éjfélre eleven török egy se.

Nekem nem tetszett ez az elbeszélés. Éppenséggel nem értettem, mi volt neki annyira mulatságos? De nem szóltam rá semmit.

Az ezredünk napokat töltött ott Drinápoly alatt lesben.

Még virradatkor kivonultunk holmi köves dombok mögé, hajlatok mögé, árkokba. Ott lapultunk délig. Néha az ellenség ránk irányozta az ágyút. Néha ki is jöttek, ők is lappangva és összelövdöztünk. Már akkor tudtam, hogy a fő a nyugodt célzás, örültem, hogy a lövésem után a török megtántorodott, arcra esett.

Délben azonban a török sohse jött elő. Csak vagy kora reggel vagy ebéd után két órakor, vagy három órakor.

Nekem még akkor, kötés alatt pihent a szemem, és egyre nedvezett. Mindennap meg kell mosnom, új vattát tennem reá, meg valami sárga bűdös port.

Egyszerre, hogy délre maradt a kötőcsere, mondom a hadnagyomnak.

- Engedje meg, hogy maradjak addig. Negyedóra múlva ott leszek én is az árokban.

No, nem hiába péntek volt, sohse szerettem azt a napot.

Hát ahogy köti ott egy pajtásom a szememet, ismerős szót hallok.

- Azt mondták, itt találom az Ilics ezredet.

- Itt van öreg, itt.

Csak elámulok. Hát az öreg Radulov, Brankónak az öregapja. Szűrősen, bocskorosan, ahogy a faluban szokott járni. Csak épp hogy egy hosszú somfabot volt nála, meg tarisznya az oldalán.

- Hát - azt mondja - él-e még az én unokám? Brankó, Radulov Brankó? Mert azért gyöttem.

- Radulov Brankó, a tizedes? Hát hogyan élne?

- Itt van?

- Itt.

- Szeretném látni.

- Nem lehet most.

- Hát mikor?

- Semmikor. Egyáltalán, hogy a fenébe eresztették kendet ide? Menjen haza békességgel.

- Mán én pedig nem megyek. Ameddig nem látom, nem megyek, mutassák meg, hogy él, hogy eleven, akkor elmegyek.

Nevették, otthagyták.

Hümmögött. Elővonta a szarvasfejű pipáját. Gondolkodva tömögette.

Akkor aztán elejibe léptem.

- Jó napot, Radulov bátyám.

- Nini - mondja vigan -, te vagy-e, Bogdán? Hát a fejed mér van bekötve?

- Takarom, ami nincsen.

- Szemed?

- Szemem is, fülem is.

- Hát Brankó?

- Annak semmi baja. Csak az egyik ujja van ellőve.

- Hálistennek. Szeretnék vele egy-két szót szólni.

- Este talán lehet.

- Előbb nem? Hát hol van?

Addig-addig, hogy az öreg engedelmet kért a századostól: hadd beszéljen az unokájával.

- No, csak siessen hát, öreg, mert két órakor már kezdődik a bál.

Rám bízzák. Vezetem.

Brankó azt hitte, álmodik.

- No csak húzódjon ide mellém az árokba - mondja boldogan. - Mi újság otthon?

Nekem már ott volt a helyem Brankó mellett. A köztünk volt cimborákat mind ellőtték. Az öreg túlfelől telepedett melléje. Előhúzta a pipáját, a szarvasfejes fapipát. Minden szavukat hallottam.

- Hát - azt mondja a pipáját a markában tartva - éppen azért gyöttem, hogy elsoroljam. Mert már nem volt nyugtom tőlük. El kellett jönnöm, hogy hírt vigyek rólad. Mert tudod, mindenfélét álmodnak otthon. Anyád látott álmában. Igaz is, hát nem is ezen kezdem, hanem hogy Milica már túl van a bajon.

- Mi lett?

- Fiú.

- Erős?

- Szép, nagy.

- Hálistennek.

- Tiszteltetnek, csókoltatnak mindközönségesen. Ihol egy tok cigaretta. Útközbe vettem neked.

- Köszönöm, éppen jókor.

- Hát... anyád rosszat álmodott. Hogy aszongya, mintha kihajtotta volna a libáit a pástra, aztán csak elbámul, hogy egy fekete gunár van közte.

- Barna a gyerek vagy szőke?

- Hát most még szőke. De te is szőke vótál kicsi korodba. Adj egy szál masinát, ha van.

- Formáz rám?

- Akár csak téged látnálak pólyában.

Rágyújtott és jóízűn pöfékelt.

- Hát aszongya anyád: kinek a gunárja keveredett ide az enyimek közé? Nézi, hát akkor látja, hogy a mi gunárunk, csak hogy színt váltott a tolla. Mingyán felkölti Milicát, hogy aszongya: - Ébredj egy percre...

- Milicának nincs baja?

- Nincs. Mán harmadnapra felkelt. Hát aszongya anyád: - Ébredj egy percre, Milica, mert olyat álmodtam, hogy ez valami nem jót jelent. Elmondja neki. Milica is tűnődik.

- Mán meg is keresztelték?

- Meg hát. A te nevedre. Hát aszongya Milica: azt tudom, hogy a lúd jóérmű álom, fekete gunárral még senki se álmodott. Azt a paptul kell megkérdezni. Adj még egy szál masinát.

- Erős a gyerek?

- Csupa élet. Hát reggel, hogy én is ébredek, nekem is elmondják. Én csak a fejemet rázom. A fekete szín nem jót jelent. Anyád egész nap óbégatott. Milica is sírt. Az ölébe veszi a gyereket. Aszongya: - *Egyél, kis árva, egyél.* Erre én is elsavanyodok. Mondok: a terringésit, most jut eszembe, hogy én is álmodtam. Azt álmodtam, hogy tüzet rakok az udvaron, és egy nagy nyaláb forgácsot vetek rá. Mikor már javában ég, akkor látom, hogy egy pár bocskor is

sustorog benne. Kitettem a bocskoromat, hogy száradjon, hát fene teremtette, bolond fejjel beledobom a tűzbe. Igaz is: Hoztam egy sódart. Ihol a tarisznyámban, ha ehethél.

Így diskuráltak jóízűen, boldogan.

Én meg hallgattam őket gyötrelmes szívvel. Kínáltak a sódarral, de nem ettem. Csak hallgattam szomorún, kötözgettem a bocskorom szíját, mert éppen a közepe foszlott fel a szíjnak.

Egyszer csak Brankó fölemeli a fejét.

- Húzódjék le kend. Kezdődik.

Nagy dörgések rázták a földet, s kis idő múlva egy sor puska ropogott felénk.

Magam is csak akkor néztem fel. Sok török bomlott ki ellenünk. Csakhamar benne voltunk a füstben, durrogásban, pokolban.

Egyszer csak nagy csattanás hangzik mellettem. Mintha vassal csaptak volna puskacsőre.

Tekintek Brankóra.

Hát a földben az orra. A puskája meg előtte hever. A két marka, ahogy fogta a puskát, úgy fogja a semmit.

Nem volt időm szólni, mert a törökség alig ötven lépésnyire volt már tőlünk, és nagy ordítások, füstök, durrogások - dőlt ránk a sok török, mint a földön futó fergeteg.

Egy bomba mögöttem durrant el, és a szele kivetett az árokból a földdel együtt.

A török rajtunk!

Látom, hogy a társaim fölkelnek és futnak. Csak az öreg Radulov maradt. Felkapja a Brankó puskáját. Káromkodik. Lő.

Nem láttam többet. Én is felugrottam.

- Itt a halál!

Szörnyű érzés, kérem alássan, mikor futni kell. Rosszabb érzés a támadásnál, sokkal rosszabb. Mert mikor támadunk, nem gondolunk arra, hogy meghalunk, hanem, hogy az hal meg, akit támadunk. De mikor futunk, csak arra gondolunk, hogy mink halunk meg.

Hát futunk lelkendezve. De füst elől, füst hátul, földi villámok, ropogások, ordítások, dörgés, durrogás, csattogás és a füstben vörös villámokban bajonetek fehér villogása.

- Most adj lábat, teremő Istenem, csak most az egyszer!

Futok, ahogy az inam bírja. Megint egy bomba... Harsogva csattanik el-szét. Földhöz üt a villáma szele.

Ahogy siketen, vakon felkelnék, csak elbitolyodik alólam a bal lábam.

Elestem.

Belém botlottak, rám tiportak, megint belém botlottak. Egy új bomba földdel borította el a hátamat, fejemet.

Én csak maradtam arcon.

És nem törődtem már semmivel. A vérem folyton folyt. Alám folyt és melegített, hidegített, de alig éreztem. Csak mintha egyre könnyebbedne a testem.

Isten veled élet! Isten veled, Milica!

A halál nem fájdalmas. Csak elkönyebbédés, megsemmisülés. Olyan könnyűnek éreztem magamat, hogy azt véltem: hogy egyet nyomnék a kezemmel a földre, fölemelkedne a testem, mint a füst.

Estefelé szedtek össze bennünket.

Annak se örültem.

Mért nem hagynak békén: nekem már úgyis végem.

Valaki bekötötte a lábamat térdben.

Minek a?

Szekérre tettek és vittek.

Mire jó?

Másnap lefűrészelték a térdem kalácsa alatt a lábamat, s megint bekötötték. Megint szekérre tettek. Hoztak Szófiába.

Ott a kórházban sokáig feküdtem. Apám, anyám is meglátogatott. Hoztak sonkát, és tiszta inget meg pipát.

Brankót is keresték a sebesültek között.

Nem találták.

No vagy meghalt, vagy más kórházban fekszik.

Mindegy.

- A zsebemben van egy opálgyűrű. Vigyék el a feleségének. Neki szántam. Legalább, ha meghalok, megemleget.

Aztán kezdett javulni az állapotom. Áttettek másik kórházba. A királyné is meglátogatott. Fényképet is adott, meg egy szál virágot, nekem is. Megkérdezte, hogy van-e feleségem?

- Nincs, felséges asszonyom, nem is lesz soha.

- No - azt mondja -, ilyet ne beszélj, mert lesz.

Nem tudtam rá szólni, csak könnybe lábadt a szemem.

...

Másnap hallottam, hogy Brankó meghalt, az öregapja is. Ott halt meg mind a kettő az árokban. Egy sírba temették őket. Az öreget is katonai parádéval.

...

A kisgyermek nyörvögött, megsiramlott. Bogdán legyezte, ringatta.

- Nono, kicsikém, nono - csillapította gyöngéden. - A fene ezeket a legyeket!...

A nagy elbeszélésben bizony megfeledkezett a legyezésről, s az alvó emberkét ellepték.

Sírt bőszen.

Bogdán a szeméhez ernyőzte a tenyerét, és szétnézett a kertben. Kiáltott a fiatalabbik asszonynak:

- Milicám, kedves!...

-&-